

Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Folkloristiikka
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto

RUNOLAULUN POETIIKKA

**SÄE, SYNTAKSI JA PARALLELISMI ARHIPPA
PERTTUSEN RUNOISSA**

Jukka Saarinen

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti
tarkastettavaksi auditoriumissa XII lauantaina 20. tammikuuta 2018 klo 11.

Helsinki 2018

ISBN 978-951-51-3918-4 (nid.)
ISBN 978-951-51-3919-1 (PDF)

Unigrafia
Helsinki 2018

ABSTRACT

This study deals with the poetics of the Balto-Finnic tradition of oral poetry designated as kalevalaic poetry, or *runolaulu* (“runo song”) in Finnish. The study concentrates on the interplay between verse structure, syntax and parallelism. The research material consists of all recorded texts from one of the most prominent singers of poetry of this tradition, Arhippa Perttunen (1769–1841) from Latvajärvi village in Viena Karelia. Arhippa was an important informant for Elias Lönnrot when he was collecting poetry for Kalevala. Lönnrot first met Arhippa in April 1834. Arhippa impressed Lönnrot with his good memory and with his songs, which he felt were coherent and internally well-organized. Two other collectors later collected from Arhippa. Together, these three collectors recorded about 85 texts and text-fragments from him, totaling 5995 lines of epic, lyric, and magic poetry. As the transcripts of the texts are defective, an attempt has been made to reconstruct Arhippa’s words in the form he most probably sang or dictated them to the collectors. In this way, it is hoped to better represent the singer’s voice and to make the poetics of his performances more discernible.

The material is approached from two perspectives: folkloristic research on an individual tradition bearer and linguistic analysis elucidating the poetic structures of the texts. The first perspective examines how an individual uses and moulds tradition. The second examines what traits and features in general define and characterise texts in this tradition. These perspectives overlap in a process from which an individual song text is formed. The concept composition is used in research to depict this process. Folkloristic research on individual tradition bearers is utilised as a theoretical background, and in particular to illustrate how the mutual relationship between individuality and community has been comprehended in previous scholarship on kalevalaic poetry. Composition is treated especially by recourse to the theories of the Oral-Formulaic School initiated by Milman Parry and Albert B. Lord. It is demonstrated that, although the composition model presented by this school is applicable only in part to the kalevalaic poetic tradition, nevertheless by utilising it, one can observe the actual processes of the oral tradition.

The kalevalaic tradition is a poetic register which here draws on two concepts frequently used in contemporary research on oral poetry: the concept of register developed by the systemic functional approach in linguistics, and the concept of the poetic function of language developed by Roman Jakobson. In this research, those features and traits which can be considered definitive or characteristic of this poetic register are examined. The chapter on the syntax of the poems takes as a starting point the theory concerning enjambement in kalevalaic poetry, as expounded by Matti Kuusi. In the course of this study, Kuusi’s theory is further advanced by specifying more accurately the rules for enjambement and for combining different syntactic units in

one line. As these rules limit the choices available for the singer they inevitably greatly influence the process of composition and formation of formulaic expressions and formulas. These expressions can be used regularly in recurrent situations to express “a given essential idea” according to the classic definition of formula of the oral-formulaic theory. However, formulas also serve as models for new expressions, not only technically (how things could be said in the limited environment of a verse), but also semantically (how things should be said so that expressions refer to other corresponding expressions in semantically suitable ways). Formulas for naming actors and ways to express movement or to introduce direct speech are given as examples of the functioning of formulas, and treated more closely in the study.

Parallelism is a very characteristic feature of kalevalaic poetry, and its most distinctive form, verse parallelism, can be considered to be mandatory to this poetic register. Verse parallelism is dealt with more extensively as a syntactic-semantic phenomenon. It is shown how a set of parallel verses functions to create a poetic picture which is richer in meaning than the verses separately could convey.

The formal features that strongly characterise kalevalaic poetry (metre, alliteration and parallelism) function in the framework of a particular unit, namely a verse. On the other hand, a verse can be defined as being the product of certain syntactic-semantic rules. The formal features (mentioned above), together with these rules, constitute the primary poetic features of Arhippa's poetic register. In addition to these primary features, the texts contain secondary poetic features such as unusual word order and archaic words. The secondary poetic features are partly derived from the primary features but at the same time are strongly characteristic of the register.

The research presents and analyses all the information available concerning Arhippa and the collecting situations. Arhippa was especially well known as a singer of narrative poems. His narrative poems appear to be quite stable from one singing performance to another, but they usually diverge from the variants of other singers, from which it can be deduced that their shaping for the most part occurred when each song was acquired by him. A special feature in his repertoire are a few long religious songs, which were peculiar to him. Information derived from official documents and from the collectors support the assumption that religion played a significant role in his life. Arhippa also knew many long charms, though he was not known as a healer. He even denied to one of the collectors that he knew any charms and referred to them as sinful. In respect of lyrical and other non-narrative poems, Arhippa seems to have always been able to create new entities from poems he was familiar with already or other traditional materials, especially from proverbs. Arhippa refers to his own singing with the word *runo* 'a rune-singer, wise man, seer' that appears throughout the texts. Being a *runo* seems to have been an important part of his identity, of his own self-definition.

KEYWORDS: oral poetry, rune singers, formula, register, syntax, metrics

KIITOKSET

Kalevalainen kansanrunous oli pääasiallinen syy siihen, että päädyin opiskelemaan folkloristiikkaa Helsingin yliopistoon. Oppiaineen nimi oli vielä siihen aikaan Suomalainen ja vertaileva kansanrunoudentutkimus, mutta varsin pian sain huomata, että sille kuvitteleman sisäلتö ei oikein vastannut ajan tutkimuksen todellisuutta. Vertailu ei 1970-luvun loppupuolella ollut muodissa eikä runojen sisällöissä ja historiassa näyttänyt tutkijalle löytyvän enää uutta tutkittavaa. Sitten satuin seuraamaan professori Pentti Leinon luentoa, jolla hän esitteli Albert B. Lordin tutkimuksen *The Singer of Tales*. Se vaikutti minuun syvästi tarjotessaan mahdollisuuden ymmärtää runotekstejä aivan uudella tavalla. Käsitykseni perinteen olemuksesta mullistui. Oli siis Pentti Leinon syytä (tai ansiota), että aloin uppoutua lordilaiseen teoriaan ja sitä kautta Arhippa Perttusen runoihin ja henkilöön. Kun liki kaksikymmentä vuotta aiheesta tekemäni opinnäytteen valmistumisen jälkeen aloin tehdä Arhipasta väitöskirjaa, sain taas Pentti Leinolta opastusta tutkimuksen kielitieteellisen osuuden kirjoittamiseen. Haluan kiittää häntä sekä inspiraatiosta että avusta.

Suuret kiitokset kuuluvat myös työni ohjaajille. Erityisen kiitoksen osoitan pitkäaikaiselle työverilleni ja opastajalleni FT Senni Timoselle, joka on jaksanut pitää tutkimuksen kipinää mielessäni yllä silloinkin, kun se on ollut hiipumassa muiden työtehtävien alle. Ilman hänen rohkaisuaan en olisi tähän tehtävään koskaan uskaltanut ryhtyä. Keskustelumme ovat olleet ratkaisevan tärkeitä tutkimuksen muotoutumiselle. Kansanrunousarkiston entinen johtaja, dosentti Lauri Harvilahti on ollut mukana monessa roolissa tutkimukseni eri vaiheissa: opettajana, tutkijakollegana ja viimeksi esimiehenäni. Olen käynyt hänen kanssaan kiinnostavia keskusteluja ja saanut nauttia hänen kansainvälisestä epiikan asiantuntemuksestaan niin kotimaassa kuin matkoilla eri puolilla maailmaa. Laurin toimeksiannosta pääsin myös keskittymään Suomen Kansan Vanhat Runot -tietokannan loppuunsaattamiseen, millä oli valtava merkitys työni käytännön suorittamiselle. Professori Lotte Tarkka on toiminut tutkimukseni asiantuntevana ja kannustavana ohjaajana. Lotelle kiitos, että jaksoi uskoa vielä aika epämääräisiin ensimmäisiin suunnitelmiini – ja sitten viisaista ohjeista, joilla liian laajaksi levähtänyt työ saatiin puristettua edes vähän tolkullisempiin mittoihin.

Työni esitarkastajille professori Pekka Hakamiehelle ja dosentti Petri Lauermalle kuuluu erityinen kiitos perinpohjaisista kommentteista ja hyödyllisistä neuvoista sekä myös siitä, että he molemmat ovat lupautuneet vastaajittajikseni. Dosentti Frog on osoittanut suurta mielenkiintoa tutkimustani kohtaan. Hän on myös järjestänyt minulle mahdollisuuden osallistua tutkimusteksteilläni kansainvälisiin julkaisuihin, mistä on ollut erityistä hyötyä työlleni. Suuri kiitos Frogille!

Työnantajani Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on suhtautunut tutkimukseni tekoon myönteisesti. Kiitän pääsihteeri, dosentti Tuomas M. S. Lehosta rohkaisusta ja tuesta aloittaessani tutkimustani. Tutkimusosaston monitieteistä yhteisöä Ritarihuoneella kiitän innostavista keskusteluista ja rauhasasta mutta sosiaalisesta ilmapiiristä. FT Sakari Katajamäeltä olen kysynyt neuvoja kirjallisuudentutkimuksen alueelta, FT Ossi Kokko on avustanut monissa kielentutkimukseen liittyvissä kysymyksissä. Runolaulun tutkija FT Kati Kallio on kannustanut minua aina tutkimustyössäni. Työni alussa sain merkittävää apua erikoistutkija Raija Majamaalta, joka Elias Lönnrotin aineistojen asiantuntijana pystyi osoittamaan laajasta Lönnrotiana-kokoelmasta Arhippaa koskevat aineistot. Suuri kiitos heille kaikille!

Vaikka tutkimus on kirjoitettu Ritarihuoneen tutkijakammiossa, sen juuret ovat Kansanrunousarkistossa. Siellä ovat lähdeaineistoni, siellä olen saanut tutustua monipuolisesti perinteeseen niin arkistossa kuin kenttämatoilla. Ilman tätä kokemusta tutkimukseni ei olisi koskaan syntynyt. Kun tulin arkistoon, olin sen nuorin työntekijä ja sain oppia parhailta asiantuntijoilta. Nyt voin vain kiittää kaikkia entisiä ja nykyisiä kollegoita ja esimiehiä hyvästä työtoveruudesta, tuesta ja ymmärryksestä.

Tutkimuksen myötä minulle on käynyt yhä selvemmäksi, kuinka tärkeää kalevalaisen runon kannalta on virolainen tutkimus. Virolaista tutkimusta tunnen liian vähän ja olen pystynyt käyttämään sitä vain pinnallisesti. Kiitän kollegoitani Eesti Rahvaluule Arhiivissa, erityisesti Mari Sarvia ja Janika Orasta mielenkiinnosta, jota he ovat osoittaneet monin tavoin tutkimustani kohtaan. Neljän vuosikymmenen aikana olen saanut perinnetieteiden alalla tutustua hyviin moniin ihmisiin niin Suomessa kuin ulkomailla, jotka ovat eri tavoin vaikuttaneet minuun. Esitän kiitokseni koko tälle tiedeyhteisölle, jonka osana olen saanut olla.

FT Mícheál Briody on kääntänyt tutkimukseni abstraktin, mutta hänen merkityksensä on minulle vielä paljon suurempi ystävänä ja johdattajana irlantilaisen perinteen maailmaan. Go raibh míle maith agat, a Mhíchíl! FM Tiina Rähä on oikolukenu tutkimuksen viimeisen(kin) version ja korjannut sen kieliasua. FM Kristiina Näyhö on tarkastanut ja muokannut lähdeluettelon vaatimusten mukaiseksi. Lämmin kiitos molemmille!

Tutkimusta ovat rahoittaneet Suomen Kulttuurirahasto ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lopuksi osoitan kiitokseni kärsivällisyydestä ja ymmärryksestä perheelleni, vaimolleni Marjatalle, lapsilleni Iidalle, Emmalle, Liisalle, Venlalle ja heidän puolisoilleen. Työn aikana olen saanut myös vaarin roolin. Leevi, Helmi, Vilho ja Väinö ovat kyllä pitäneet huolen, että tutkijakin palaa välillä maanpinnalle. Siitä voin olla heille vain kiitollinen!

Helsingissä 22.11.2017

Jukka Saarinen

SISÄLTÖ

Abstract.....	3
Kiitokset.....	5
Sisältö	7
Lyhenteet.....	12
1 Yksilö ja perinne	13
1.1 Tutkimuksen kohde	13
1.1.1 Tutkimuksen päämäärät ja tutkimuksen kulku	16
1.1.2 Aineisto	17
1.2 Runonlaulaja tutkimuksessa	20
1.2.1 Laulajuus tutkimuksessa ennen 1960-lukua.....	21
1.2.2 Perinteenkannattaja tutkimuskohteena.....	32
1.2.3 Laulajuuden uusi tulkinta.....	36
1.3 Kompositio.....	41
1.3.1 Teksti.....	41
1.3.1.1 Esitysteksti.....	41
1.3.1.2 Laulajan teksti.....	42
1.3.1.3 Perinteen teksti	46
1.3.2 Metateksti ja kielioppi	46
1.3.3 Suullis-formulainen teoria.....	47
1.3.4 Kompositio, formula ja tema kalevalaisessa runossa.....	51
2 Poetiikka	70
2.1 Poetiikka ja rekisteri	70
2.2 Runomitta	74
2.3 Alkusointu.....	86

2.4	Parallelismi	92
2.5	Laajat poeettiset rakenteet	92
2.5.1	Esityksen ulottuvuudet	93
2.5.2	Etnopoeettinen näkökulma.....	96
3	Arhippa Perttunen	103
3.1	Elämäkerta ja suku	103
3.2	Elias Lönnrotin keruu 1834	111
3.3	J. Fr. Cajanin keruu 1836.....	119
3.4	M. A. Castrénin keruu 1839	122
3.5	Arhipan repertuaari	125
3.5.1	Kertovat runot.....	125
3.5.2	Loitsut	127
3.5.3	Lyriikka ja muut runot	129
3.5.4	Yhteenvedo keruista.....	135
4	Syntaksi.....	137
4.1	Syntaksin analyysin lähtökohdat.....	137
4.1.1	Johdanto.....	137
4.1.2	Kalevalainen säkeenlytys	138
4.1.3	Syntaksin analyysin sisällys	141
4.2	Lause, lauseke ja syntaktiset säetyypit	142
4.2.1	Säeryhmä.....	142
4.2.2	Lause ja lauseke	143
4.2.3	Syntaktiset säetyypit	147
4.2.4	Lauseiden rakentuminen.....	148
4.2.5	Yhdyslauseet.....	150
4.3	Adverbien, pronomien, konjunktioiden ja partikkelien syntaksia.....	153

4.3.1	Funktiosana ja säkeenaluke.....	153
4.3.2	Adverbit.....	156
4.3.3	Adpositiot.....	161
4.3.4	Pronominit.....	164
4.3.5	Konjunktiot.....	170
4.3.6	Funktiosanojen yhteenvetoa.....	172
4.4	Substantiivi- ja adjektiivilausekkeet.....	174
4.5	Subjekti.....	181
4.5.1	Subjekti ja toimija.....	181
4.5.2	Subjektin muoto.....	183
4.6	Kopulalause.....	188
4.6.1	Nominaalinen koodaus.....	189
4.6.2	Lokaalinen koodaus.....	191
4.7	Finiittiverbilliset säkeet.....	194
4.7.1	Tilaverbit.....	197
4.7.2	Muutosverbit.....	198
4.7.2.1	Suoritus.....	198
4.7.2.2	Aktiviteetti.....	199
4.7.2.3	Tapahtuma.....	200
4.7.3	Liikeverbit.....	200
4.7.3.1	Omavoimainen liike.....	201
4.7.3.2	Kausatiivinen liike.....	207
4.7.4	Omistus.....	210
4.7.5	Kontakti.....	210
4.7.6	Fysiologinen tila ja prosessi.....	211
4.7.7	Mentaaliverbit.....	212
4.7.7.1	Emootio.....	212

4.7.7.2	Kognitio.....	212
4.7.7.3	Perkeptio.....	213
4.7.8	Kommunikaatio	214
4.7.9	Modaaliset verbit	217
4.7.10	Verbit, säerakenne ja merkitys.....	218
4.8	Infiniittiset rakenteet	221
4.8.1	A-infinitiivi	222
4.8.2	E-infinitiivi.....	224
4.8.3	MA-infinitiivi	225
4.8.4	Partisiipit	227
4.8.5	Runotekstien infiniittiset rakenteet	229
4.9	Verbittömät säkeet.....	230
4.9.1	Adverbiaalisäkeet.....	231
4.9.2	Kaksi lauseenjäsentä säkeessä.....	232
4.9.3	Elliptiset säkeet.....	233
4.9.4	Vertailurakenne	233
5	Parallelismin muodot ja merkitykset	236
5.1	Säekerto.....	236
5.1.1	Säekerron rakenteet	236
5.1.2	Säekerron semantiikkaa.....	248
5.1.2.1	Synonymia	253
5.1.2.2	Varioiva synonymia	256
5.1.2.3	Kokoava analogia	257
5.1.2.4	Analogia	259
5.1.2.5	Jatkosäkeet.....	260
5.1.2.6	Säekerron tehtävä	261
5.2	Sanankerto eli sanantoisto.....	265

5.2.1	Sanankerto ja säekerto.....	267
5.2.2	Säkeensisäinen sanankerto.....	269
5.2.3	Lauseensisäinen säkeiden välinen sanankerto.....	270
5.2.4	Sanankerto säejaksojen välillä.....	271
5.3	Kertausrakenteet.....	272
5.3.1	Ydinkertaus	273
5.3.2	Kehyskertaus.....	277
5.3.3	Loitsujen toistot	284
6	Päätelmät	286
6.1	Poettinen rekisteri.....	286
6.2	Syntaksi ja säkeen rakenteet.....	291
6.3	Formula ja kompositio.....	294
6.4	Arhippa, runo.....	295
	Lähteet ja kirjallisuus	303
	Liite 1 Rekonstruktion perusteet.....	318
	Liite 2 Tekstit.....	333
	Liite 3 Keruut.....	386
	Liite 4 Taulukot	389
	Liite 5 Säekertoanalyysi	410

LYHENTEET

FFC	Folklore Fellows Communications
KIA	Kirjallisuusarkisto
KK	Kansalliskirjasto
KKS	Karjalan kielen sanakirjan verkkoversio
KRA	Kansanrunousarkisto
KSVK	Kalevalaseuran vuosikirja
Lna	Lönrotiana-kokoelma
SF	Studia Fennica
SFF	Studia Fennica Folkloristica
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SKST	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia
SKSÄ	SKS:n arkiston äänite
SKVR	Suomen Kansan Vanhat Runot
SMS	Suomen murteiden sanakirjan verkkoversio
SSA	Suomen sanojen alkuperä
VISK	Ison suomen kieliopin verkkoversio

Kielitieteelliset lyhenteet

adv.	adverbi
advl.	adverbiaali
AdvP	adverbilauseke
AP	adjektiivilauseke
gen.	genetiivi
illat.	illatiivi
inf.	infinitiivi
InfP	infinitiivilauseke
kond.	konditionaali
Konj	konjunktio(lauseke)
mon.	monikko
NP	substantiivilauseke
obj.	objekti
partis.	partisiippi
PartisP	partisiippilauseke
pers.	persoonamuoto
PP	adpositiolauseke
Pr	pronomini(lauseke)
prees.	preesens
subj.	subjekti
V	finiittinen verbi, predikaatti
yks.	yksikkö

1 YKSILÖ JA PERINNE

1.1 TUTKIMUKSEN KOHDE

Tutkimukseni aiheena on runonlaulajuus. Sen kohteena on vienankarjalainen runonlaulaja Arhippa Perttunen (1769–1841) ja aineistona kaikki häneltä tallennetut runotekstit: 81 runoa eli erillistä tekstiä, 5996 säettä ja pieni määrä suorasanaista tekstiä. Tutkimuskysymykset liittyvät perinnetekstin rakenteisiin sekä tuottamisen ja merkityksen muodostuksen prosesseihin ja keinoihin. Vaikka tutkin Arhippaa yksilönä, laulajana, päämäärä on yleisemmällä tasolla: viime kädessä selvitystyö koskee kalevalaisen runon ominaislaatua ja toimintaa. En kuvaa niinkään yksilöä kuin perinnettä, jonka muotoutumisessa yksilöllä on tärkeä rooli, sillä jokainen laulaja on samaan aikaan sekä erityislaatuinen yksilö että perinteentaitaja, joka jakaa käyttämänsä rakenteet ja keinot yhteisön muiden perinteentaitajien ja oikeastaan koko yhteisön kanssa. Laulajuutta ei siis muodosta vain se, miten laulaja eroaa muista eli pelkästään hänen yksilöllisyytensä, vaan se, miten laulaja käyttää perinteelle ominaisia muotoja, sisältöjä ja rakenteita. Nämä muodot, sisällöt ja rakenteet ovat suurelta osin yhteisiä sekä alueellisesti että ajallisesti hyvin laajalle joukolle kalevalaisen runon taitajia.

Aineistosta on mahdollista selvittää laulajan henkilön ja laulujen suhdetta, miten yksilö ilmenee perinteessä ja perinne yksilössä. Keskityn tutkimuksessani runojen poetiikkaan, kieleen ja muotoihin. Tutkimukseni keskeisin kohde on laulajan tapa käyttää kieltä, muodostaa yhteisestä perinteestä ainakin jossain määrin yksilöllistä runotekstiä. Runojen sisältö, niiden kietoutuminen paikalliseen kulttuuriseen kontekstiin ja yksilön, laulajan omiin elämänvaiheisiin ja persoonallisuuteen, on myös olennainen osa runokulttuuria ja poetiikkaa. Tässä tutkimuksessa minulla ei kuitenkaan ole mahdollisuutta tehdä kattavaa runosisältöjen selvitystä, vaikkakin esitän joitain aiheeni kannalta relevanteiksi katsomiani analyysejä yksittäisistä runoista ja aiheilmistä. En myöskään ole systemaattisesti tutkinut Arhipan runojen ja runosäkeiden yhteyksiä muihin laulajiin ja runoalueisiin. Havainnot näistä yhteyksistä kuitenkin nousee paikoittain esille erilaisia rakenteita selvitellessäni.

Olen valinnut Arhippa Perttusen tutkimukseni kohteeksi kahdesta syystä. Ensimmäinen liittyy Arhipan yleiseen kiinnostavuuteen ja merkittävyyteen, toinen itse aineistoon. Arhippa on ollut erityinen laulaja, jonka aineistoa on monesti käytetty esimerkkinä, kun on haluttu demonstroida runoja ja laulajuutta tai analysoida runotekstien rakentumista.¹ On selvää, että Arhipan runoissa on jokin laatu, joka on nostanut hänet esiin muusta joukosta niin aika-alaisten kuin jälkimaailmankin silmissä. Mikä se on? Yksinkertaisimmillaan

¹ Mm. Steinitz 1934, Sadeniemi 1951, Haavio 1948a, Kaukonen 1948, Leino 1970, 1975, Koskinen 1979, Leskinen ja Särkkä 1985, DuBois 1995, Saarinen 1988.

selitys voisi olla runojen määrässä, "muistineroudessa", josta esimerkiksi Martti Haavio kirjoittaa *Viimeisissä runonlaulajissa*. Kiinnostavaa on, että Haavio ei pidä tätä ainoana ansiona "runokuninkaan" titteliä varten. Hän viittaa ensin Arhipasta vallitsevaan mielikuvaan: "Elias Lönnrot, jolla kyllä oli sana vallassaan, piirsi hänestä ääriiivakuvan, joka yksinkertaisuudessaan oli mieltä kiehtova: tässä kuvassa hän esiintyy muinaisuuden patriarkkana." (Haavio 1948a, 34.) Muutamaa sivua myöhemmin Haavio kuitenkin jo luo Arhipan taitajuutta hänen runorepertuaarinsa kautta. Huomattakoon tässä se ristiriitaisuus, että Haavio toisaalla pitää Arhippaa kuten muitakin laulajia runojen uskollisina muistajina ja toistajina, ei runoilijoina, mutta kuvaa tässä Arhipan runoutta "hänen" runoutenaan.

Arhipan eepinen runous [...] on selkeää, ikäänkuin kuulakasta ja säteilevää. Hänen sanontansa yllä on ikäänkuin Vienan talvisen luonnon ylevyyttä, taivaan korkeutta ja metsien jylhyyttä, mutta myös kevään aavistelua ja riemulaulua sekä kesän täyteläisyyttä. Arhippa Perttunen on rauhallinen eepikko, suvereeni muistineri ja tyyliäituri vailla vertaa tyyliäituriensa joukossa. (Haavio 1948a, 40.)

Haavion kirjoittama tuo toisaalta esille Arhipan erityislaatuisuuden ja kiinnostavuuden, toisaalta se viittaa yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden ristiriitaan, johon Arhipan tekstien tutkimisella voidaan tuoda lisävalaistusta. Merkittävämpää tämän tutkimuksen kannalta kuitenkin on Arhipalta kerättyjen runojen määrä ja se seikka, että runoja on häneltä tallennettu useampaan kertaan. Tähän liittyy myös pro gradu -työni, jossa olen tutkinut kertovien runojen tekstien variaatiota Arhipan ja hänen poikansa Miihkalin runoissa². Vaikka tutkija voisi toivoa aineistoa ja tallennuskertoja olevan vieläkin enemmän, 1800-luvun ensimmäiseltä puoliskolta pohjoisella runoalueella ei vastaavaa repertuaaria ole olemassa yhdeltäkään toiselta laulajalta. On todettava kuitenkin, että tutkimuksessani eniten huomiota saavan kielellisen analyysin kannalta Arhipan aineisto on puutteellinen, mikä johtuu kerääjien muistiinpanotekniikoista. Tekstejä ei ole kirjoitettu keruumuistiinpanoihin tarkasti, vaan kerääjät ovat käyttäneet lyhenteitä, muuttaneet sanojen muotoa suomalaisemmiksi ja ilmiselvästi myös käsittäneet osan teksteistä väärin tai eivät ymmärtäneet lainkaan. Kerääjien tavoitteissa oli eroja, jotka heijastuvat myös muistiinpanoihin. Tarkan transkription kanssa 1800-luvun lopulla tehdyt keruut, esimerkiksi A. A. Boreniuksen muistiinpanot 1870-luvulta, olisivat tässä mielessä sisältäneet vähemmän epävarmuutta aiheuttavia tul-

² Saarinen 1988; ks. myös Saarinen 1992, 1994. Arhipan pojasta käytän tässä tutkimuksessa yleensä pelkästään etunimeä *Miihkali*, mikäli tulkinta kontekstin perusteella on selvä. Muulloin käytän patronymia *Arhippainen Miihkali* tai sukunimen kanssa *Miihkali Perttunen*. Huomattakoon, että nimimuoto **Miihkali Arhipainen* on väärin, patronymia käytetään vain ennen etunimeä. Arhipasta voisi käyttää hänen isänsä mukaan myös nimeä *Ivanainen Arhippa*, mutta koska se kirjallisuudessa ei ole yleisessä käytössä, suosin muotoa *Arhippa Perttunen*.

kinnallisuuksia. Pidän silti Arhipan tekstien valintaa perusteltuna niiden ajankohdan, laajuuden ja laulajan yleisen merkityksen vuoksi.

Tutkimuksessa keskeisellä sijalla ovat siis runojen ja kielen rakenteet ja rakentuminen. Rakenteet ovat jotain erityistä, poikkeavaa, niiden kautta määrittänyt runojen kieli, runokieli³. Tätä erityisyyttä kutsun poetiikaksi. Rakentuminen on prosessi, joka synnyttää rakenteita; syntyvät rakenteet taas ovat mukana uusien tekstien rakentumisessa malleina tai valmiina ainesosina. Rakentumisesta käytän jäljessä nimitystä kompositio. Rakenteet koskevat kielen kaikkia tasoja: äänteellistä, morfologista, syntaktista ja semanttista. On selvää, että semantiikalla, merkityksellä, on suuri rooli siinä, miksi runoja esitetään ja millä tavoin ne rakentuvat. Lotte Tarkan mukaan kiteytyneet ja perinteiset tekstitkin saavat merkityksensä käytössä, "heidän [laulajien ja kuulijoiden] tuottaminaan, kuuleminaan ja tulkitseminaan" ja ne voidaan suhteuttaa aikalaiskontekstiin eli kontekstualisoida. (Tarkka 2005, 10.) Myös tämä prosessi ja runojen suhde toisiinsa sekä ihmisten elämään, yleisellä ja yksityisellä tasolla, on nähtävä osana poetiikkaa. Lotte Tarkan *Rajarahvaan laulu* (2005) ja Senni Timosen *Minä, tila, tunne* (2004) ovat perusteellisimmat kalevalaista runostoa kontekstualisoivat ja sen merkityksenantoa poeettisena ilmiönä käsittelevät tutkimukset. Tarkan (2005) tutkimuskohteena on kaikki Vuokkiniemen pitäjän kalevalainen runous käsittäen myös oman tutkimuskohteeni, Arhippa Perttusen runot, merkittävänä osana aineistoa. Tarkan tutkimukseen sisältyy myös kattava kuvaus Vuokkiniemen alueen kulttuurista ja historiasta. Timosen (2004) tutkimus keskittyy lyriikkaan ja erityisesti siihen, miten yksilön ja runon suhdetta voi tekstistä lukea. Se sisältää myös hyvin tärkeitä huomioita ja päätelmiä runotekstien poetiikasta ja kompositiosta. Näitä molempia tutkimuksia hyödynnän oman tutkimukseni taustana.

Päätavoitteeni on kuitenkin runojen kielen yksityiskohtainen kuvaus. Tämä liittyy siihen vakaumukseeni, että poeettisessa tekstissä kielellä, sillä miten asiat ilmaistaan, on erityinen asema. Selvittelen teksteissä olevia rakenteita kiinnittäen erityisesti huomiota toistuvuuksiin, sekä niitä rajoja, joiden puitteissa poeettinen ilmaisu toimii. Kun mahdollista, teen huomioita myös sellaisista rakenteista, joita teksteissä ei ole, vertailukohtana tavallinen, arkipäiväinen kieli, puhekieli⁴. Analyysini on tältä osin melkoisen lingvistinen. Runojen kielen kuvaus taas toimii alustana niille päätelmille, joita teen tekstien poetiikasta, kompositiosta ja merkityksen muodostuksesta. Folkloristisesti tutkimukseni liittyy tärkeältä osin niihin ajatuksiin, joita folkloristiikassa 1960-luvulta lähtien on esitetty ns. suullis-formulaarisen koulukunnan

³ Vrt. Tarkka 2005, 40–41.

⁴ Poeettisen ilmaisun vastakohdalle on hankala löytää yksiselitteistä termiä. Onko esimerkiksi puhekieli, keskustelujen kieli "normaalimpaa" kuin muut, vai onko se yksi kielen muoto muiden joukossa, ja kuuluuko näihin muihin esimerkiksi proosaperinteen (satujen, kaskujen, tarinoiden) kerronnan kieli. Joka tapauksessa käytän termiä "normaalikieli" vastakohtana mitalliselle, poeettiselle kielelle. Virolaisessa tutkimuksessa vastakohtana on käytetty nimitystä *tavakeel* (ks. esim. Sarv 2000).

piirissä: näitä ovat erityisesti ns. kiinteän tekstin (*fixed text*) idean kritiikki, teoria esityksen aikaisesta kompositiosta ja määrättyjen rakenneosien, erityisesti formuloiden, merkityksestä tässä prosessissa. Nämä ajatukset eivät tutkimuksessa ole mitenkään yksioikoisesti todistettavina tai kumottavina, vaan ne muodostavat kiintopisteitä, joihin voi havaintoja verrata. Koulukunnan ajatuksia on myöhemmin paljon sovellettu, muokattu ja kehitetty (ks. Foley 1985, 1988) ja niistä on mielestäni apua runotekstin toiminnan kuvaamisessa ja ymmärtämisessä, mutta en ole niihin mitenkään sitoutunut: ne muodostavat yhden tarkastelunäkökulman. Yhtä tärkeää tutkimukselleni on kuitenkin suomalainen ja virolainen runojen tutkimuksen traditio, joka nousee pitkälti maantieteellis-historiallisen⁵ menetelmän pohjalta, mutta jonka piirissä on tehty valtavasti myös runojen kielen ja niiden poeettisten piirteiden perustutkimusta. Erityisesti haluan mainita tutkimukselleni tärkeänä Matti Kuusen (1914–1998) elämäntyön, jossa kiinnostavasti yhtyy sekä diakroninen, pitkiä linjoja etsivä vertaileva tutkimus että kielellisten ja poeettisten piirteiden tarkkanäköinen analyysi.

1.1.1 TUTKIMUKSEN PÄÄMÄÄRÄT JA TUTKIMUKSEN KULKU

Haen tutkimuksessa vastauksia seuraaviin pääkysymyksiin:

1. Miten Arhipan runotekstien kieli rakentuu ja miten se limittyy poeettiin rakenteisiin? Mitä rakenteita esiintyy, mitä ei?

2. Millaisia ovat Arhipan poeettiset rakenteet? Mikä on poetiikan osuus merkityksen muodostuksessa?

3. Millainen kompositioprosessi on Arhipan runojen taustalla? Kuinka aintukertaisia tekstit ovat, mikä on esitystilanteen osuus?

4. Mikä Arhipan lauluissa on laulajille yhteistä, mikä yksilöllistä?

Näihin kysymyksiin vastaamalla pyrin valottamaan myös seuraavia kysymyksiä:

5. Millainen on Arhipan "laulajakuva" ja miten se ilmenee teksteistä? Voiko teksteistä lukea laulajan omaa elämää ja ympäristöä, miten ja mitä tekstit kertovat niistä?

6. Millainen on Arhipan perinnelajisysteemi? Eroaako loitsu kielellisesti tai poeettisesti epiikasta, eppinen runo lyriikasta, lyyrinen runo loitsusta?

Luon johdannossa ensin teoreettisia lähtökohtia esittelemällä yksilön ja perinteen suhdetta koskevaa tutkimusta ja tekstin luonnetta koskevia teorioita. (1.2.) Sen jälkeen siirryn määrittämään tekstiin ja kompositioon liittyvää tutkimusta ja erityisesti suullis-formulaisen koulukunnan ajatusten sovellusta runoaineistoon. (1.3.) Seuraavassa pääluvussa pohdin poetiikan olemusta (2.1.) ja käyn kahden keskeisen poetiikan osa-alueen, runomitan (2.2.) ja alkusoinnun (2.3.) kimppuun sekä esittelen lyhyesti parallelismin (2.4.). Lopuksi mietin poeettisten piirteiden keskinäisiä suhteita runoesityksen ana-

⁵ Ja/tai typologisen menetelmän; näitä toki voi pitää ainakin nykyajan näkökulmasta vähintään samapäämääräisinä ja menetelmiltäänkin lähinnä yksityiskohdissa eroavina.

lyysin (2.5.1.) ja etnopoetiikan (2.5.2.) kautta. Pääluvussa 3 käyn läpi Arhipan elämäkerralliset tiedot (3.1.), runonkeruutilanteet (3.2.–3.4.) ja runorepertuaarin eri lajeineen (3.5). Vaikka tämä luku on periaatteessa osa tutkimuskohteen ja aineiston esittelyä, olen sijoittanut sen vasta yksilön ja yhteisön, komposition ja poetiikan tutkimuksen käsittelyn jälkeen, koska näiden tuntemus on mielestäni eduksi Arhipan henkilön ymmärryksen kannalta. Kattavaa runon sisältöihin ja niiden kulttuurisiin yhteyksiin ulottuvaa analyysia en kuitenkaan tämän tutkimuksen puitteissa pysty tekemään, vaikka esitän muutaman analyysin yksittäisistä runoista.

Pääluku 4 on tutkimuksen keskeinen luku, jossa pyritään kuvaamaan ja analysoimaan Arhipan runojen syntaksi. Lähtökohtana on Matti Kuusen artikkeli kalevalaisen säkeenylityksen säännöistä (Kuusi 1963a). Pääluvun sisältöä esittelen tarkemmin kappaleessa 4.1.3. Pääluku 5 keskittyy edeltävän luvun pohjalta parallelismiin sen eri muodoissa: säekerrossa, sanantoistoissa ja kertausrakenteissa. Lopuksi pääluvussa 6 tehdään päätelmät ja yhteenvehto.

1.1.2 AINEISTO

Tutkimuksen primaariaineistona ovat kolmen kerääjän, Elias Lönnrotin (1834), J. Fr. Cajanin (1836) ja M. A. Castrénin (1839) Arhipalta tallentamat runot, yhteensä kuutisentuhatta runosäettä. Muistiinpanoihin kuuluu pieni määrä myös oletettavasti Arhipan suorasanaista puhetta sekä kerääjien suorasanaisesti tai sekamuodoin kirjaamaa referointia Arhipan runoista. Aineistot on liki kokonaisuudessaan julkaistu Suomen Kansan Vanhat Runot -julkaisun (SKVR) I osassa (1908–1921)⁶. Olen pyrkinyt luomaan Arhipan Perttuselta tallennetuista runoteksteistä yhteismitallisen ja korkealaatuisen tekstikorpuksen, jonka avulla Arhipan runojen sisältö-, rakenne- ja tyylipiirteet ovat paremmin tutkittavissa ja vertailtavissa keskenään ja myös muiden runonlaulajien teksteihin. Laatimastani korpuksesta olen koonnut sana-, lauseke-, säe-, säeryhmä- ja lausekohtaisia taulukoita, joista olen erotellut niin poeettisia kuin kieliopillisia ominaisuuksia ja analysoinut niiden yhteenkuuluvuuksia.

Kerääjien tallentamat tekstit ja niihin suoraan tukeutuva SKVR:n editio eivät mielestäni kelpaa vertailevaan ja tilastolliseen analyysiin, koska kukaan kerääjistä ei merkinnyt läheskään kaikkia säkeitä kokonaisina tai tarkalleen sellaisina kuin he ne Arhipalta kuulivat. Se ei ollut heidän tavoitteensakaan. Keruumuistiinpanot olivat välineitä, joiden avulla pyrittiin saattamaan kalevalaista runoutta yleiseen tietoon. Niitä ei tehty kielitieteellisin perustein. Tallennettuja säkeitä on suomalaistettu, mikä nähdäkseni on tapahtunut ainakin Lönnrotin ja Cajanin kohdalla jo keruutilanteessa: ensin on kuunneltu ja tallennettu mitä ehditty, sen jälkeen täydennetty ja selvennetty, jolloin

⁶ Niemi 1908; 1919; 1921a, 1921b. Osaa Arhipan runoiksi päättelemistäni teksteistä ei ole SKVR:ssa nimetty Arhipalle. Nämä tapaukset ovat pääosin Cajanin muistiinpanoissa.

täydennykset usein ovat yleiskielisempiä kuin kuultu teksti.⁷ Lönnrotin ja Cajanin runomuistiinpanot sisältävät paljon lyhenteitä: sanoista on kirjoitettu vain alku, usein pelkkä ensimmäinen kirjain. Joskus myös koko säe on lyhennetty ja sanoista kirjoitettu vain osa – kysymys on tosin silloin useimmiten säkeiden kertautumisesta. Kirjatut sanat sisältävät monesti muutoksia helpommin ymmärrettävään, aikansa kirjoitetun kielen mukaiseen suuntaan. Ensimmäiset Lönnrotin Arhipalta muistiinpanemat säkeet (SKS KRA. Lna 5:66 = SKVR I₂ 758) ovat käsikirjoituksessa näin:

Oli lieto Lem
Oli ongella olova
Kävyksillä aina käyjä
Nenässä utus. niem - Päässä s. t.
Vapa vaskinen vap. Hopieinen s. siuki
Lemmin pojan onkiessa - Jo p. muutamena
Huomenna monikahana
Puuttu k. o. - Taim. takla rautaansa

Käytettävyyden vuoksi sanat tulee täydentää. SKVR-julkaisun tavan mukaan kaikki käsikirjoituksessa olevat kirjaimet jätetään paikoilleen, sen sijaan välimerkit, kuten lyhennystä merkitsevät pisteet poistetaan. Sanan täydennys laitetaan hakasulkeisiin: "Lem[minkäinen]", "utus[en]" jne. Täydennys on apuneuvo, jolla ymmärrys mahdollistetaan. Siihen voi hyvin sisältyä virheitäkin kuten yllä oleva Lemminkäisen nimi, joka tässä Arhipan runossa on "Lemmin poika". Täydennystekniikka ei kuitenkaan ole riittävä, jos halutaan ilmaista sitä, miten laulaja itse on säkeensä lausunut, koska Lönnrot on muuttanut jo muistiinpanoissaan runon kieliasua. Runoja julkaistessaan Lönnrot ei voinut pitäytyä laulajien sanamuotoihin vaan noudatti jo aiemmin toteamaansa ohjelmajulistusta. *Helsingfors Tidningar* -lehdessä v. 1829 julkaistussa Topeliuksen *Suomen Kansan Wanhoja Runoja, ynnä myös Nykyisempiä Lauluja* -kokoelman arvioinnissa hän kirjoittaa, että murteista huolimatta toimittajan pitäisi aina käyttää sellaista kirjoitustapaa, jonka useimpien eri seutujen suomalaiset ymmärtävät; murteita tutkiva filologi voi menetellä toisin, mutta runot eivät ole pelkästään hänen asiansa (Lönnrot 1993, 170.)⁸ *Kalevalan* esipuheessa Lönnrot aivan erikseen mainitsee muutamia

⁷ Elina Palolan väitöskirja *Arkaismi, konteksti ja kirjuri. Sananloppuisen k:n merkintä Christfrid Gananderin kansanrunokokoelmassa* (Palola 2009) käsittelee Gananderin kansanrunomuistiinpanojen kieltä. Aineistot eroavat merkittävästi siinä suhteessa, että kerääjien muistiinpanot ovat kokonaisia runotekstejä, Lönnrotin ja Cajanin muistiinpanot vieläpä keruutilanteessa tehtyjä, kun taas Gananderin runosäkeet ovat peräisin hänen toiseen yhteyteen kopioimistaan teksteistä. Myös Arhipan teksteissä esiintyy loppu-k, mutta säännönmukaisesti aivan toisessa kontekstissa kuin Palolan analysoimissa Gananderin tapauksissa, ks. liite 1 § 10–11.

⁸ "Utan afseende på dialekten skulle Rec. vid sådana ord alltid nyttja det skriftsätt, som lättast förstås af de flesta ortens finnar. Filologen, som sysselsätter sig med forskning om Finska språkets dialekter torde väl anföra åtskilligt emot ett sådantförfarande, men hans ensak äro Runorne visserligen icke."

muotoja, joissa hän oli muuttanut laulajien kielen yleisemmin ymmärrettäväksi (ks. liite 1).

Verrattaessa kerääjien samasta runosta tallentamia tekstejä, voidaan huomata toisintojen samanlaisuus: kerääjät eivät näytä juurikaan lisälleen omiaan (ks. Saarinen 1988; 1992; 1994). Lönnrot toimitti tekstejä jälkeensä *Kalevalassa* ja muissa julkaisuissaan, mutta keruutekstit hän jätti sellaisikseen paria pientä poikkeusta lukuun ottamatta (Saarinen 2013, 40–41). Ehkä tätä osaksi motivoi halu säilyttää todisteet, ettei hän ollut keksinyt *Kalevalan* runoja omasta päästään.

Tarkoituksenani on ollut rekonstruoida tai palauttaa runonlaulajan teksti siihen muotoon, jonka hän kerääjille esitti: ei laulajan normaalimuotoon⁹ tai alkumuotoon, vaan määrättyyn historialliseen hetkeen, esitystekstiksi. Olen täysin tietoinen siitä, että lopputulos on monestakin syystä puutteellinen. Kirjaamatta on jäänyt sanoja ja muotoja, joita voi vain arvailla. Emme tiedä aivan tarkasti, miten kukin teksti on kerääjälle esitetty tai millaista murreta Arhippa puhui ja lauloi. Kuulivatko kerääjät kaikki säkeet laulettuina? Oliko Arhipalla tapana esittää edes kaikkia tekstejä laulaen? Sitä emme voi tietää. Rakennan tekstit mitan mukaisiksi eli periaatteessa laulukelpoisiksi, koska käytännössä jokaiselle säkeelle voidaan esittää ainakin yksi laulettavaksi so-piva muoto, vaikka keruussa säe olisikin saneltu.

Tarkemmat rekonstruktioita ohjanneet periaatteet esitän liitteessä 1 ja koko korpus on liitteenä 2. Pääsääntöisesti viitataan runosäkeisiin korpuksen runo- ja säenumeroilla: esim. 101:001 on runon 101 = Lemminkäisen surma ensimmäinen säe. SKVR:n ja omien tunnusteni suhteet on annettu taulukkoina liitteessä 3. Jos viitataan käsikirjoituksen kirjoitusasuun, käytän SKVR-viitettä. Jos SKVR:n antama muoto on epätäydellinen tai puuttuu kokonaan, käytän arkistoviitettä. Korpuksessa on ilmaistu kursivilla tekstinosat, jotka ovat rekonstruktion tulosta, kursivoimattomat osuudet löytyvät sellaisinaan käsikirjoituksista. Tekstinäytteissä erottelua ei ole tehty. Tekstin sisään upotetut runosäkeet ja muut kielenaineokset on erottuvuuden vuoksi kokonaisuudessaan kursivoitu. Omilla riveillään olevissa runonäytteissä olen sisentänyt kertosaäkeiksi katsomani säkeet ja ilmaissut säenumeron erikseen joka säkeen perässä, jotta säkeen löytyminen liitteestä 2 olisi helpompaa. Näytteet on merkitty kirjaimilla, esim. (a), jotta niihin voi tekstissä viitata. Muilta kuin Arhipalta peräisin oleviin näytteisiin viitataan SKVR-numerolla. Olen käyttänyt SKVR-teosta verkossa olevan SKVR-tietokannan avulla¹⁰. Painetun teok-

⁹ Vrt. Kuusi 1983, 16;. Myös Lauri Hongon käsite mentaaliteksti (*mental text*) viittaa yleisempään kuin esityksessä tallennettu teksti (Honko 1998, 92–99).

¹⁰ SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot -tietokanta [verkkojulkaisu]. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura [viitattu 12.5.2016]. URN:NBN:fi-fe20051411. < URL <http://skvr.fi> >. Tietokantaan sisältyy runohakemisto l. runotyypinhakemisto, joka korvaa painetun SKVR:n aiheenmukaisen järjestyksen. Yksittäisen tekstin lähdeviitteeseen olen yleensä sisällyttänyt SKVR- numeron, paikkakunnan, kerääjän, vuoden ja SKVR:n mukaisen laulajatiedon: "SKVR I₄ 880. Valasjoki. Meriläinen 1888. – Sirkei Potahvei". Tarpeen mukaan täsmennän SKVR-numeroa säenumeroilla (SKVR I₄ 880:1–5).

sen ja tietokannan tekstit ovat periaatteessa identtiset. Tietokannassa on satunnaisia tekstintunnistuksen virheitä, mutta en ole vertaillut antamieni esimerkkien tekstejä painetun ja verkkoversion välillä.

Alleiviivauksia ja lihavoituksia käytän lähinnä paikoittain korostamaan puheena olevaa sanaa, sananosaa tai säettä. Selitys annetaan alaviitteessä, jos se ei ole yhteydessään ilmeinen. Pystyviivalla | erotellaan tilanteen mukaan runojalkoja, säepuoliskoja tai rakennekaavoissa säkeitä.

Toisena aineistona ovat kerääjien antamat tiedot Arhipasta, asiakirjatiedot venäläisistä arkistoista ja Arhippaa ja hänen sukuaan koskeva muistitieto. En ole systemaattisesti etsinyt kaikkea Arhippaa koskevaa muistitietoa arkistoista. Se olisi oma tutkimustehtävänsä eikä välttämättä valota tämän tutkimuksen keskeisaihetta kovinkaan paljon.

Kansanrunomuistiinpanot ovat aukkoisia ja arvoituksellisia. Kuten Tiina Seppä on todennut, kyse on kohtaamisesta, jonka kulusta, siihen liittyneistä keskusteluista ja tuntemuksista me emme voi varmasti tietää, mutta jota voimme keruuteksteihin ja muihin muistiinpanoihin sisältyvien pienien johdantolankojen avulla yrittää tulkita ja kuvitella (Seppä 2015). Tätä kuvittelua ja tilanteiden rekonstruktiota teen erityisesti luvuissa 3.2.–3.5., joissa kuvailen ja yhdistelen keruumuistiinpanoja ja keruutilanteista säilyneitä tietoja. Arhipasta on syntynyt kuva hyvän runonlaulajan prototyyppinä. Kuva alkaa muodostua jo Lönnrotin keruusta ja *Kalevalan* esipuheen maininnasta. Vaikka tämän tutkimuksen fokukseen ei kuulu tämä kehityksen kuvaaminen ja analysointi, joudun siihen aina välillä palaamaan, koska Arhippamielikuva on vahvasti vaikuttanut myös niihin ajatuksiin, joita tutkijat ovat myöhemmin esittäneet tutkimukseni keskeisaiheista, poetiikasta, kompositiosta ja runonlaulajuudesta (vrt. Seppä 2015, 97–117).

1.2 RUNONLAULAJA TUTKIMUKSESSA

Kalevalaisen runouden piirissä on harjoitettu sekä perinteentaitajien yksilötutkimusta että kielellistä, tekstuaalista rakennetta selvittelevää tutkimusta jo pitkään. Kuitenkaan näitä kahta yhdistävää yksityiskohtaisesti yhden laulajan poeettisiin, kielellisiin ja kompositonaalisiin rakenteisiin pureutuvaa tutkimusta ei ole kovin paljon. Kosketuspinnat ovat ohuet vaikka eivät ole mattomat. Kun seuraavassa käyn esittelemään yksilön (eli runonlaulajan) asemaa kalevalaisen runon tutkimuksessa, kiinnitän huomiota siihen, millä perustein ja miten tutkijat ovat tekstin tuottamista, laulajien erityislaatua ja sidoksisuutta persoonaan, elämänvaiheisiin, yhteisöön ja tilanteeseen selittäneet.

1.2.1 LAULAJUUS TUTKIMUKSESSA ENNEN 1960-LUKUA

Käsitykset runonlaulajista ja heidän suhteestaan esittämiinsä runoihin on vaihdellut aikojen kuluessa. Varhaisissa tiedonannoissa (esimerkiksi Finno, Porthan) korostettiin usein laulajien kykyä tehdä runoja laulaessaan mistä aiheesta tahansa (Hautala 1954, 50–51, 67). Elias Lönnrot taas kirjoitti *Kantelettaren* esipuheessa, että runot eivät olleet kenenkään erityisen tekemiä vaan tekeytyivät itsestänsä (Lönnrot 1840 = Lönnrot 1993, 320). Hänen käsitystään runojen synnystä voisi luonnehtia kollektiiviseksi, mutta ei siten, että kyse olisi yhdestä kollektiivisesta luomistapahtumasta vaan vähittäisestä kehityksestä. *Uuden Kalevalan* esipuheessa Lönnrot kuvaa perinteen oppimista ensin pidoissa ja muissa tilaisuuksissa niin, että laulaja ensin yrittää muistaa kuulemaansa ja sen mitä ei muista, "kertoo omillansa, paikoin ehkä solemmasti". Kun laulu sitten samoin siirtyy toisille ja kolmansille, se muuttuu "enemmän erinäisissä sanoissa ja mutkissa, kuin itse aineessa". Tämä rinnalle hän kuitenkin tuo toisen oppimisen tavan, sukupolvelta toiselle siirtymisen, jossa laulu säilyy paremmin entisessä muodossaan. (Lönnrot 1849 = Lönnrot 1993, 410; Virtanen 1968, 7–16.)

Tieteellisen tutkimuksen ja erityisesti maantieteellis-historiallisen menetelmän alkuvaiheissa runojen oletettiin kehkeytyneen siirtyessään paikkakunnalta toiselle. Vuonna 1918 Kaarle Krohn selosti *Kalevalankysymyksissä*, miten hänen näkemyksensä runojen synnystä ja muotoutumisesta olivat aiemmasta muuttuneet. Hän ei enää pitänyt mahdollisena, että runot olisivat hiljalleen koostuneet alueelta toiselle levitessään: "Siten tutkimukseni edessä teoria runoaiheiden vapaasta kehittämisestä ja uudestaan luomisesta karjalaisilla laulalueilla on vähitellen väistynyt oikeamman käsityksen tieltä, joka on johtanut alkuperäisesti uusien runojen löytämiseen ja määräämiseen". Hän esittää luonnollisuuden periaatteen, joka on "se selviö, että kukin kansanruno on syntynyt eheänä ja luontevana kokonaisuutena". (Krohn 1918, I 82.) Viimeistään tämän maantieteellis-historiallisen metodin perusajatuksia ravistelleen näkymysmuutoksen myötä luovuuden käsite varattiin ainoastaan runon tekijälle ja tekijäys vietiin runojen myöhemmiltä laulajilta¹¹. Krohn täsmentää myöhempien muutosten rajoittuvan "yhä ahtaammin mekaanisempien ajatuksen ja runomitan lakien puitteisiin". Hän tunnistaa yksittäisten laulajien aikaansaaman uudistuksen ja muutoksen: "Heillä on ollut suurikin kyky muistivarastostaan valikoida ja kokoonpanna sekä yksityiskohtia ominkin sanoin koristella, mutta varsinaisesti luova aika oli ohitse, kun runot saapuivat Suomen ja Venäjän Karjalan rajamaille." Krohn tunsikin kentän ja oli kerännyt mittavan määrän perinnettä¹². Hän tunsikin laulajat ja oli

¹¹ Tässä Krohn epäilemättä osuu arkaan paikkaan, koska samalla hän vie Kalevalan tekijyyden sen runoja laulaneelta kansanryhmältä eli karjalaisilta. Luvun lopussa hän hieman anteeksipyytelevään sävyyn tunnustaa kiitollisuuden velan karjalaisille runojen säilyttämisestä osoittaen sanansa "karjalaisuuden harrastajille". (Krohn 1918, I 132.)

¹² SKVR-tietokannassa on 4110 Krohnin tallentamaa tekstiä; Krohnista perinteen kerääjänä ks. Evijärvi 1963, 25–32.

voinut havainnoida perinteen välittymisen prosesseja. Ajatuksen ja runomittan lait olivat näiden prosessien kuvauksia, jotka lähtivät alkuperäisyyden arvostuksesta. Kun hän kysyy: "Onko yleensä kansanrunoudessa vapaan kehityksen kautta saavutettu jotain oleellisesti uutta?", vastaus on ehdottoman kielteinen. (Krohn 1918, I 126–132.)

Olisi kuitenkin väärin sanoa, että maantieteellis-historiallinen tutkimus olisi tyystin ohittanut yksittäiset laulajat tai tuominut heidän esittämänsä toisinnot mielenkiinnottomiksi.¹³ Kaarle Krohnin teoksen *Kalevalankysymyksiä* päättää luku "Mitä mielenkiintoista yksityiset toisinnot voivat tarjota tarkastajalle?" (Krohn 1918, II 240–248). Siinä hän pyrkii näyttämään, miten jokainen toisinto esittää kappaleen runon kehityshistoriaa ja miten voi "alkuperäisestä laulutavasta kauemmas poikenneella toisinnolla, jolla perusmuotoa määrättäessä on ollut vähemmän sanottavaa, vuorostaan olla enemmän kertomista". Käyttäen esimerkkinä varsin poikkeuksellista tapaus- ta, Arhipan sisarenpojalta Miihkaliini Simanalta 37 vuoden välein tallennettuja Sampo-, Kilpakosinta- ja Laivaretkirunon toisintoja Krohn käy läpi sitä, miten runo on muuttunut, mitä on "unohtunut" eri laulukerroilla, mitä tullut lisää ja mistä tai millaisiin malleihin muutokset perustuvat. Hän jopa havaitsee Miihkalin laulutavassa palautumista "vilkkaammasta keskustelunmuodosta yksinkertaisempaan kertovaan". Lopuksi Krohn toteaa laulajien kyvykkyden olevan riippuvainen muustakin kuin muistista; hän viittaa näin kompetenssiin. Silti hän asettaa historiallisen näkökulman ainakin metodologisesti ensisijaiseksi:

Niinkuin tästä esimerkistä lienee kylliksi selvinnyt, ei kansanlaulajilla ole yksistään muisti miestä ja ikää myöten vaihteleva, vaan myös kyky runollisesti elävöittää esitystänsä. Yksityisten runolaulajain erikoisuuksien tarkastaminen on siis mielenkiintoinen tehtävä. Niitä silmällä pitäen saa toisintojen lukeminenkin uuden viehätyksen. Mutta muistettava on, että mieskohtaisen laulutavan erikoisuuksia voimme oikein arvostella vasta sitten, kun runon sekä alkumuoto että sen yleisemmät alueelliset muunnokset ovat tulleet määräytyiksi toisintojen keskinäisen vertailun avulla. (Krohn 1918, II 248; harvennus Krohnin.)

Hyvin selvästi asennoituminen ilmenee Martti Haavion tutkimuksissa ja kirjoituksissa. Haavio vastustaa voimakkain sanakääntein "romanttista" teoriaa runojen kollektiivisesta ja "mystisestä" syntymistapahtumista, haluaa poistaa "keinotekoisien" rajan kansanrunon ja taiderrunon välillä ja korostaa, että jokaisella runolla on omat tekijänsä. Vaikka tätä tekijää ei tiedetä, hän on runoilija, *poeta anonymus*. (Haavio 1948b, 200–215; 1949, 6–15; 1950, 42–58; 1952, 211–212, 1980, 250: ks. myös Haavio 1948a.) Virkaanastujaisesitel-

¹³ Ks. myös Väinö Salmisen jo v. 1908 Antero Vipusessa esittämät näkemykset siitä, että olisi selvittävä myös, millainen käsitys laulajilla itsellään on runoista. "Oletko edes yrittänyt saada selville, mitä se, jolta kirjoitteleet, omistaan lisää ja yhdistelee, miten hän laulamansa käsittää ja minkälaiset hänen mielikuvansa niistä ovat?" (Salminen 1908, 17.)

mässään "Kansanrunojen sepittäjät ja esittäjät" Haavio ensin toteaa jo Kaarle Krohnin ja erityisesti E. N. Setälän sanoneen, että jokainen runo on alkujaan ollut "johdonmukainen ja eheä luoma" ja "ajatuksellinen kokonaisuus ja yksilöllinen tuote" (Haavio 1949, 8; Setälä 1932, 442–452).¹⁴ Hän toivoo, että tämä "harhakuvitelma", teoria kollektiivisesta syntytahtumasta, joka "edelleenkin rasittaa tutkimustamme – sen eräissä uusimmissakin saavutuksissa – vähitellen karisee. Jo se seikka, että käsitetään terveesti runon syntyneen kerran – ei kerääntyneen eri säkeistä, ei syntyneen yhä uudestaan eri runonlaulajain 'sepittämänä', on voitto, johon tämä kysymyksenasettelu johtaa." (1949,12.) Haavio ei erittele tässä eikä muissakaan yhteyksissä, mihin aika-laistutkimuksiin hän viittaa, mutta mainitsee "romanttisen" näkemyksen kantajina mm. Elias Lönnrotin ja Julius Krohnin. Haavio erottaa jyrkästi runojen tekijät niiden esittäjistä eikä pidä runonlaulajia luovina runoilijoina vaan pelkästään tradition kannattajina. Runot ovat "yksilöllisten runoilijain inspiraation hedelmiä", mutta jotta niistä voitaisiin lukea "runoilijain individualistisia ongelmia" on pyrittävä mahdollisuuksien mukaan löytämään nuo runoilijat – tehtävä, jonka Haavio toteaa vaikeaksi ellei mahdottomaksi. (Haavio 1950, 56.)

Haavion yksilöllisen runoilijakäsityksen rinnalla kulkee kuitenkin toinen lanka, jossa hän suo osuuden runojen muotoutumisessa runonlaulajillekin:

Käsitän, että runon jälkilaulannalla on käytännössä suuri merkitys. Siitäkin huolimatta, että runonlaulajat pyrkivät itsepintaisesti säilyttämään oppimansa väärentymättömänä ja kertaamaan entisin sanoin, on tekijöitä, jotka voimakkaasti jarruttavat tätä pyrkimystä: ja niin tapahtuu, että runosta hivuttautuu pois yksilöllisiä ominaisuuksia ja jäljelle jää ennen kaikkea se, mikä sopeutuu yleiseen makuun. Tämä sovinnaismaksi, yleisemmäksi, ikäänkuin kaavaan-valetuksi muotoutuminen on sosiaalinen ilmiö; ja siinä mielessä [termi] kansanrunous on kelvollinen edelleen käytettäväksi. (Haavio 1949, 14.)

Tätä hän ei kuitenkaan tunnusta luovaksi toiminnaksi ja käyttää kiintoisasti Arhippa Perttusta esimerkkinä¹⁵:

Runonlaulajien, so. jälkilaulajien yhteydessä ei sen sijaan voida puhua runoilusta, ei esim. Arhippa Perttusen runoilusta, ei hänen runoistaan jne.; voidaan puhua vain erään sosiaalisen ryhmän jäsenen mekaanisesta toistosta, jolla ei myöskään ole teke-

¹⁴ Yksityiskohtainen selvitys kansanrunouden yksilöllisyyttä ja kollektiivisuutta koskevista teorioista ja keskusteluista on Jouko Hautalan teoksessa *Johdatus kansanrunoustieteen peruskäsitteisiin* (Hautala 1957, erityisesti 80–120). Juha Pentikäisen mukaan Haavion artikkelissaan esittämällä poeta anonymus -teorialla oli ilmestyessään "melkoinen uutuusarvo" (Pentikäinen 1971, 42), mutta kuten Haavio itsekin toteaa, sen olivat Suomessakin esittäneet häntä ennen jo monet muut tutkijat kuten Krohn, Setälä ym., eikä se tässäkin artikkelissa esiintynyt Haaviolla ensimmäistä kertaa.

¹⁵ Tosin täysin erittelemättä Arhipan runotekstejä; vrt. hänen käsityksensä Mateli Kuivalattaresta *poeta anonymuksena* (Haavio 1948a, 133–145; 1949, 3).

mistä uudelleenrunoilun kanssa – joka sekin on luovaa runoilua. [...] Luova, yksilöllinen runoilu on jotakin kokonaan muuta kuin jo olemassaolevan runon tahaton sopeuttaminen jonkin sosiaalisen ryhmän tarpeisiin. Runonlaulajat alistuvat noudattamaan sosiaalisessa ryhmässä hyväksytyjä "eepillisiä lakeja". (Haavio 1949, 14.)

Sitaatissa tiivistyy Haaviolle ja monelle muullekin vertailevan runotutkimuksen piiriin kuuluvalla tutkijalle ominainen käsitys: runon luominen on yksilöllinen, ainutkertainen tapahtuma, sen toistaminen taas yhteisöllinen, säännönmukaisuuksiin ja suorastaan pakkoon sidottu tapahtuma. Haavion ajatus sosiaalisen ryhmän hyväksymistä eepillisistä laeista muistuttaa jo kovasti uudemman folkloristiikan korostamaa kollektiivitraditioon perustuvaa sosiaalista kontrollia. Eritellessään teosten *Kirjokansi* ja *Laulupuu* "struktuuri-analyysin" tuloksena olevia (hypoteettisia) säkeistörakenteita Haavio viittaa mahdollisuuteen, että eri laulajilla, alueilla ja aikakausilla on voinut olla omia suosikkirakenteitaan, muotikaavoja, joihin samat laulut on voitu uudestaan muotoilla. (Haavio 1952, 223; 1980, 226.) Näin Haavion ajattelu lähenee hieman ajatusta laulajan kompetenssiin kuuluvista rakenteista, eikä runon jälkilaulaminen näin täysin muodostuisi pelkäksi mekaaniseksi, sopeuttavaksi ja yhdenmukaistavaksi toistoksi. Haavio ei kuitenkaan etene laulajakohtaisiin vertailuihin asti.

Haavion jaottelu runojen tekijöihin eli runoilijoihin, uudelleenrunoilijoihin ja jälleentoistajiin eli runonlaulajiin oli aikansa suomalaisen folkloristiikan maailmassa suurelta osin tutkijoiden jakama. Vaihtelua jaotteluun löytyi kohdistamisessa (onko kiinnostavaa erityisesti alkuperäinen runo ja runoilija vai runon kehitys?), alkutilanteen hahmottamisessa (miten alkurunot olivat yksilöllisiä, miten hyödynsivät olevia aineksia ja kaavoja?) ja eri toimijoiden osuuden painottamisessa (kuinka laajasti ja millä tavoin vaikutti "uudelleenrunoilu", miten "jälkilaulanta"?). Matti Kuusen käsitykset valaisevat näitä painotuseroja. Hän uskoo Haavion tavoin alkuperäisen runon yksilölliseen runoilijaan – hän myös identifioi runoilijayksilöitä kuten Lintuelegikko, Ressentimenttilyyrikko ja Priaamelihumoristi¹⁶. Mutta Kuusi suuntaa kiinnostusta runon kehitysvaiheisiin, toisaalta laulajalta, alueelta ja suvulta toiselle siirtyessä tapahtuvaan redaktoitumiseen ja toisaalta runon alkuperän tai uudestrunoilijan aikakauden jäljille johtaviin tyyli- ja rakennepiirteisiin. Kuusi toteaa, että kansanrunolla on sekä " 'embryologinen' syntymänedellinen kehityshistoriansa että syntymänjälkeinen perinnepsyykkinen kehityshistoriansa: sen *ontogenesis* on kollektiivinen vaikka sen varsinainen syntymätapahtuma on yksilöllinen." Jokainen runoilija säilyttää eli jäljentää, käyttää olemassa olevia aineksia ja malleja sekä runoilee uusiksi, jokainen runon säilyttäjä uudentaa. Näin sekä uutta luovan ja uudesti runoilun että säilyttävän ja uudentavan runolaulun rajat ovat vaikeita määrittää ja tulkinnanvaraisia. Kuusen monumentaalisisessa tutkimuksessa *Sampo-eepos*, kuten hänen mo-

¹⁶ *lintuelegikko* Kuusi 1963b, 260–272; *ressentimenttilyyrikko* Kuusi 1963b, 360–362; *priaamelihumoristi* Kuusi 1960, 138; 1963b, 381–384.

nissa myöhemmissä tutkimuksissaankin, tämä ilmenee hyvin yksityiskohtaisena pureutumisenä redaktioihin ja niiden taustalta paljastuviin laulajiin, sukuihin ja vaikutussuuntiin. Kuusi ei edes pyri rekonstruoimaan yhtä alkuperäistä runoa vaan tyytyy esittämään muutaman kantaredaktion ja sijoittamaan runot – tai paremminkin niiden jaksot – ajalliseen ja melko summittaiseen paikalliseen kontekstiin; tässä hänen apunaan on erityisesti tyylianalyysi. (Kuusi 1949, 347–350.) Kuusi esittää myös Arhippa Perttuseen ja hänen sukuredaktioonsa liittyen monia mielenkiintoisia tekstuaalisia piirteitä. Hän myös toteaa, ehkä ensimmäisenä, että Arhippa Perttunen ei ole kaikkein tyypillisin säilyttävä runonlaulaja vaan myös uudentaja: "En voi yhtyä yleiseen käsitykseen, että Arhippa Perttunen olisi yhden muita täydellisemmän ja 'alkuperäisemmän' runoperinteen säilyttäjä." (Kuusi 1949, 51–57.)¹⁷

Väinö Kaukosen teos *Kalevala ja todellisuus* (1948) argumentoi muusta suomalaisesta kansanrunoutentutkimuksesta poikkeavan käsitystavan puolesta. Teoksen pääasiallinen tarkoitus tuntuisi olevan kritisoida maantieteellishistoriallisen menetelmän runojen alkumuotoajattelua vastaan; erityisesti kohteena ovat Kaarle Krohnin ja Jalmari Jaakkolan teoriat. Kaukonen vastustaa koulukunnan runorekonstruktioita ja niiden kutsumista runoiksi ja vaatii kielenkäytön eksaktiutta ja objektiivisuutta "subjektiivisten kuvitelmain sijaan" (1948, 139–159.) Kiinnostavaa Kaukosen ajatuksissa on taiteellisen sisällön ja muodon ykseyden korostus, jossa jokainen teksti on kokonaisuus. Tätä kautta hän voi nähdä jokaisen yksittäisen runonlaulajan tekstin omana taideteoksenaan.

Runonlaulaja ilmaisee runossaan subjektiivisen kuvitelmasarjan, jonka intersubjektiivinen ilmenemismuoto on teksti, muistiinpano. Runo on syntynyt mitä erilaisimmista runoilijaan ja runonlaulajaan kohdistuneista ympäristön vaikutteista hänen oman psykofyysillisen rakenteensa mukaisena reaktiona. Ainoastaan selvittämällä niitä tekijöitä, jotka ovat kuhunkin runonlaulajaan vaikuttaneet, voidaan jossain määrin päästä selville siitä, mitä runonlaulaja on esityksellään tarkoittanut. (Kaukonen 1948, 160.)

Kaukonen käyttää Arhippa Perttusta taajaan esimerkkinään¹⁸ mm. mainitsemalla, että "[n]iinkuin Kalevalan myös Arhippa Perttusen samporunoon kohdistuva tieteellinen tutkimustyö on psykologista tai esteettistä. Psykologisen tutkimuksen tarkoituksena on sen luomista pahtuman valaiseminen, jonka tuloksena Arhipan samporuno on syntynyt. Esteettisen tutkimuksen tehtävänä on pyrkiä osoittamaan sen esteettiset arvot." Kaukonen kutsuu mene-

¹⁷ Kuusen tutkijanura jatkui vielä pitkälle uuden folkloristisen ajattelun aikakaudelle, ja hänen merkityksensä uudenlaisen ajattelun läpimurrolle on ollut suuri. Kuusi oli myös ehkä perusteellisen runon poeettisten tyyli- ja rakennepiirteiden selvittäjä, minkä vuoksi hänen töihinsä palataan tutkimuksessa vielä useamman kerran.

¹⁸ Hän esittää Arhipan Sampo-runon kokonaisuudessaan esimerkkinä tästä "sisällön ja muodon ykseydestä" – silti tekstiä on lievästi editoitu eikä se edusta keruumuistiinpanon kantaa: esim. *Muurahainen mulkupoika* > *murhapoika*. (Kaukonen 1948, 15–19.)

telmää kvasianalyyttiseksi. Vaikka Kaukonen korostaa jokaisen esityksen olevan oma itsenäinen taideteoksensa, jossa sisällön ja muodon ykseys koh-
taa, ja sanoo esim. Arhipan Sampo-runossa olevan ainakin jotain hänen omaansa, hän ei jatka tarkemmin analyysia ja erittele keinoja, joilla tämä "oma" luodaan. Väittäjä jää periaatteelliselle tasolle. (Kaukonen 1948, 162.)

Taidehistorioitsija Jouko Tolvasen kaksi 1950-luvun alussa ilmestynyttä artikkelia, "Kansanlaulu, laulaja ja yhteisö" (1951) ja "Suomalaisen kansanlyriikan runoluomisen psykologiaa" (1952) esittävät kiintoisan käsityksen siitä, mikä on yksilön ja yhteisön suhde kansanlaulun (runon) luomisessa. Kuva poikkeaa painotuksissaan vertailevan kansanrunoudentutkimuksen käsityksistä, mikä selittyy ainakin osin Tolvasen aineistoilla: hän käsittelee lyriikkaa, häärunoja, kehtolauluja ja muita ei-kertovia runon lajeja. Jälkimmäinen artikkeli (1952) tutkii runojen syntymiseen vaikuttaneita seikkoja yksilöpsykologiselta kannalta ottaen yksilön olennaiseksi vastapooliksi yhteisöllisyyden. Kansanlaulun "runoluomiselle" voi olla ulkoisia tarkoitussyhteyksiä (tällä Tolvanen viittaa käyttöfunktioihin), mikä vaikuttaa myös itse sanalliseen ilmaisuun. (1952, 257.) Näitä seikkoja Tolvanen erittelee runolajeittain. Tolvasen mukaan on olemassa jännite "yksilöllisten ilmaisupyrkimysten ja sosiaalisuurallisten tarkoitussyhteyksien välillä". Hän päätyy korostamaan yksilöllisen ilmaisun merkitystä, joka "usein pyrkii voittamaan nuo alkuvaiheessa vallitsevat tarkoitukset" (1952, 261). Varhaisemmassa artikkelissaan Tolvanen puhuu enemmän yksilöstä ja tekstistä. Hän painottaa kansanlaulun merkittävimpinä ominaisuuksina toisaalta sisällöllistä yleispätevyyttä, toisaalta muotorakenteiden ja ilmaisutapojen samankaltaisuutta. Sisällöllinen yleispätevyys mahdollistaa laulajien ja yhteisön samaistumisen laulun sanomaan; muodollinen samankaltaisuus taas sen, että laulu voi saada yhteisön hyväksymään ja omaksumaan sen. Tolvasen mukaan on selvää myös, että lauluilla "täytyy olla myös tiettyä runollisen tunteen, innoituksen ja eläytymisen antamaa tehovoimaa." (1951, 8–9.) Muotorakenteen samankaltaisuudet Tolvanen kytkee myös runon luomiseen:

Kansanlaulun alati samankaltaisten sanankäänteitten ja kielikuvien toistamiseen on ilmeisesti myötävaikuttanut se, että kun sepittäjä-laulaja ei ole tuntenut käyttämäänsä runomuotoa sääntöinä ja ohjeina, niin varmimman pohjan uusien, muotoasultaan tyydyttävien runojen luomiselle on antanut vain laulujen ahkera kuunteleminen ja oppiminen. Samalla laulajat ovat tallettaneet muistiinsa melkoisen määrän erilaisia lauseparsia, sanankäänteitä, runokuvia sekä ennen kaikkea säkeitä ja säejaksoja, valmiiksi muokattua ilmaisuainesta, jonka avulla he ovat voineet näennäisen vaivattomasti tekaista runon. Kertakaikkisesti uutta kansanlaulu[a] tuskin koskaan voi luoda-
kaan, vaan uutuus ilmenee milloin yhdessä, milloin toisessa puolessa edeltänyttä jäljitellen, mukaillen, muokaten, kehittären, täydentären ja yhdistellen. (Tolvanen 1951, 13–14.)

Tolvanen ei aivan suoraan määritä, mihin termi "sepittäjä-laulaja" viittaa; se voi olla laulun ensimmäinen tekijä, mutta kuten lainauksesta ilmenee, laulu

ei koskaan voi olla täysin uusi. Hän lähentää termin käyttöä kuitenkin itse laulutilanteeseen ja siten myös (jälkeen)laulajiin ja toteaa, ettei "käsitystä sepittäjä-laulajien eikä aina edes jälkiesittäjienkään epäyksilöllisestä sulautumisesta muuhun laulua harrastavaan yhteisöön voida varauksettomasti ulottaa kaikkeen kansanlauluun" (1951, 22–23). Kun Tolvanen lopussa siirtyy puhumaan muuntelusta, fokus on jo siirtynyt kokonaan jälkeenesittäjään, runonlaulajaan:

Vaikka jokaisella kansanlaulun runoluomalla on aatteellisena kokonaisuutena jotakin kiinteätä muotoa, niitten jokainen esityskerta on pelkästään suullisen ja muistinvaraisen viljelyn takia aina jossakin määrin laulun johtomotiivin ja perinteellisen muotoaineuksen kannattamaa improvisaatiota. Näin kansanlaulun luonteenomaisiin piirteisiin tulee kuulumaan helppo muuntelevaisuus. (1952, 23–24.)

Tolvanen tuo myös runojen sisällön laulajien omaksi. Hän toteaa, "etteivät varsinkaan lyyrilliset laulut ole olleet aina pelkästään opittua runo-ohjelmistoa, vaan vielä enemmän todella omaksuttuja ja jälkiesittäjienkin laulamina tulkinneet ja huojentaneet heidän omia elämäntuntojaan, myötälleet heidän muistojaan ja toiveitaan". Tolvanen toteaa myös, etteivät kaikki muutokset, joita laulussa niiden levitessä tapahtuu, välttämättä ole tiedostamattomista assosiaatioista tai muistamattomuudesta johtuvia (varmaankin viittaus vertailevan tutkimuksen "ajatuksen lakeihin" ja muihin tekstiä muotoileviin tiedostamattomiin tekijöihin), vaan voivat olla tarkoituksellista laulajien omien elämysten ja ajatusten soinnuttamaa ja värittämää mukaelmaa. (Tolvanen 1952, 24–25.)

Keskustelu runon tekijästä, synnystä ja muutoksesta tiivistyy Jouko Hautalan katsauksessa *Johdatus kansanrunoustieteen peruskäsitteisiin* (1957). Hautala käy läpi sekä kansan että runouden käsityksiä siihenastisessa tutkimuksessa esittäen lopuksi oman runon luomiseen, välittymiseen ja muutokseen sekä esittämiseen liittyvän synteesinsä. Ensiksi Hautala käsittelee runon syntymistapahtumaa painottaen runon luomisen yksilöllisyyttä ajan tapaan. Hän korostaa, että uuden luominen tapahtuu käytännössä aina vanhan pohjalle, "mikään kulttuurin tuote ... ei keksimis- ja sepittämisvaiheessaankaan ole kokonaisuudessaan uusi eikä siten myöskään kokonaisuudessaan yksilöllisen luovan toiminnan aikaansaannos: sen syntyminen nojautuu aina ja kaikkialla samaan traditioon." (Hautala 1957, 80–95.) Juuri tähän liittyy runotutkimuksissa usein siteerattu Hautalan ajatus siitä, kuinka runon tekijä voi käyttää ennestään olemassa olevia säkeitä ja kokonaisia säejaksoja uuden runon aineksiksi (ks. Lehtipuro 1974, 237–238; 1975, 16–17; Anttonen 1994, 119). Samalla hän epäilee, voidaanko runolle ylimalkaan määrittää yhtä kiinteää alkumuotoa, koska samat säkeet voivat olla alkuperäisiä eri tahoilla.¹⁹

¹⁹ Lauri Lappalaisen runo (1945, 15–17) ja *Hiiiden hirven hiihdäntä* (1947, 219–220).); ks. myös Hautalan artikkelia "Muinaisrunojemme tutkimuksen menetelmästä" (1942, 35–38), joka on Lauri Lappalaisen runon tutkimuksessa esitellyn lähestymistavan varhaisempi versio.

Ajatus siitä, että uusikin runo pohjautuu aina jollekin ennestään olemassa olevalle, ei ole mitenkään uusi ja ainutkertainen: Hautala siteeraa monia tutkijoita. Tietty arvottava näkemys on kuitenkin erityisesti Haavioon, jonka mukaan runon tekijä "saattoi, jos tahtoi, runoan sepittäessään jossakin määrin viljellä ennestään tuntemiaan klišeisäkeitä – mutta hyvä runoilija vältti tätä hätäratkaisua." (Haavio 1952, 220.)

Toiseksi Hautala korostaa yhteisöä ja sen perinnettä mukauttavaa vaikutusta. Tätä sopeuttamista ja vaikuttamista tapahtuu jo luomisvaiheessa mutta se vaikuttaa myös sen jälkeen, kun runo alkaa periytyä ja levitä: yhteisö sopeuttaa toisilta yhteisöiltä yksilöiden välityksellä saadut tai oman yhteisön jäsenen luomukset "omien tottumuksiensa ja tarpeittensa mukaisiksi" (1957, 97–98). Hautala käsittelee erikseen perinteen muuntumisprosesseja, jotka hän yhdistää yhteisön normien muutokseen, joita tapahtuu ajallisen tai paikallisen miljöön muuttuessa tai perinteen siirtyessä ryhmältä toiselle. (Hautala 1957, 110–111.) Hautala hahmottaa perinteessä kaksi vastakkaista tendenssiä, toinen on ennallaan säilyttämään pyrkivä ja toinen muutosta aiheuttava. Molemmissa yhteisön vaikutus on läsnä: säilyttämisessä ympäristön aiheuttamana kontrollina ja muutoksessa sosiaalisen miljöön aiheuttamana tyypillistämisenä. Hautalan säilyttäminen näyttäytyy vielä voimakkaammin "pyrkimyksessä pysyttäytyä entisessä". Tämä näkyy, Setälää lainaten "koneenomaisena" jäljentämisenä ja laulajien itsekin ilmaisemana haluttomuutena poiketa perinteestä; esimerkit (jo Haaviolla samat) tulevat bylinaperinteestä. (Hautala 1957, 108–110; Haavio 1949, 13–15; Setälä 1932, 449–452.)

Kolmanneksi, ja viimeiseksi, Hautala syventyy pohtimaan kysymystä yksilöllisyyden esiintymisestä perinteen muovaamisessa. Yhteisöllisyys ei hänen mukaansa voi koskaan olla täysin absoluuttista kuten ei yksilöllisyyskään. Hautala päätyy esittämään, että "uskollisinkin perinteen kannattaja antaa kannattamalleen perinteelle ainakin jossain määrin persoonallisen leimansa, vaikka se pääasiallisesti, jopa miltei täydelleen, olisi entistä ja yhteisöllistä noudattavaa." (Hautala 1957, 113.) Käyttäen jälleen esimerkkeinä bylinalaulajia, jopa aivan samoja kuin edellä mutta nyt Y. M. Sokolovin tutkimusta siteeraten, hän esittää, miten laulaja painaa muistiin vain runojen pääsisällyksen, soveltaa siihen jo olemassa olevaa runoainesta ja osin luo uusia. Tältä pohjalta hän tarkastelee "perinteen varsinaisesti individuaalistakin – ei yhteisön vaikutuksesta tapahtuvaa" muuntamista ja erottaa tahallisen ja tahattoman toiminnan sen taustalla. Aiemman tutkimuksen ajatuksen lait ja vastaavat automaattiseksi kuvatut prosessit hän luonnehtii lähinnä tahattomaksi toiminnaksi. Hän haluaa kuitenkin nähdä myös tarkoituksellista, tahallista toimintaa perinteen muuttumisen ja uusien muotojen (kuten redaktioiden) takana. (Hautala 1957, 116–118.)

On ilmeistä, että kulttuurin "mutaatioiden", positiivisesti uusien ja elinkykyisten ilmiöiden, minkä asteisten hyvänsä, muodostumisen entisistä on silläkään kulttuurin loholla, jota nimitetään kansankulttuuriksi, hyvin vaikea ajatella perustuvan tahatto-

miin sielullisiin toimintoihin; ne ovat periaatteessa täysin rinnastettavissa luovaan työhön, ovat seurauksia tahallisesta ja määrätietoisesta yksilöllisestä pyrkimyksestä, joka vain tietysti tällöinkin tapahtuu niiden mitä voimakkaimmin vaikuttavien yhteisöllisten rajoitusten alaisuudessa, joita käsittelin perinteen syntymisestä puhuessani, ja jonka tulosten eloon jäämiseen vaaditaan samat edellytykset kuin yleensäkin yksilöllisten luomusten perinteeksi omaksumiseen. Ero uuden luomisen ja entisen muuntamisen välillä on kansanperinteen alalla siis loppujen lopuksi vain aste-ero, eikä ole mahdollista edes sanoa, missä niiden välinen raja kulkee. (Hautala 1957, 117–118.)

1950-luvun lopulla folkloristiikassa, ja erityisesti runontutkimuksessa, yksilön osuuden voi katsoa hahmottuvan seuraavalla tavalla: Runojen synty nähdään yksilön suorittamana luomistapahtumana, jossa uuden taustalla on kuitenkin aina entinen, yhteisön omistama ja välittämä aineisto ja jossa uutta tämän seurauksena luonnehtii kaavamaisuus ja yhteisön normeihin sopeutuneisuus. Runojen välittyminen, periytyminen on perinnettä muovaava tapahtuma, jossa vaikuttavat sekä yhteisön kontrolli ja perinteen antamat mallit ja kaavat että yksilön muistiin ja psykologisiin ominaisuuksiin liittyvät seikat. Tästä seurauksena on toisaalta kaavoittuneisuuden ja perinteisten mallien korostuminen ja perinteestä poikkeavan hioutuminen, toisaalta uudentuminen, joka voi joskus olla myös uuden luomista.

Yksilötasolla jako tehdään runojen alkuperäisten tekijöiden, runoilijoiden ja niitä esittäneiden jälkeenalajien, runonlaulajien välillä. Näiden väliin sijoittuu uudelleenrunoilijan, tai uudentavan runonlaulajan kategoria. Eroja tutkijoiden välillä on siinä, mihin he painottavat tutkimuksensa päämäärät ja kuinka he luonnehtivat ja samalla usein arvottavat eri prosesseja: arvottamiseen käytettyjä sanoja ovat sellaiset kuin "luova", "koneellinen", "automaattinen", "uudentava", "alistuva", "rappeuttava". Krohnin, Setälän ja Haavion tapaisten tutkijoiden ajattelussa korostuu alkuperäisen yksilöllisen arvostus ja jälkimuutosten osin näkeminen rappeuttavaksi. Hautalan, Kuusen, Tolvasen ja Kaukosen ajattelussa nähdään enemmän kehitystä ja uutta runon muutoksessa ja pidetään uuden luomisen ja muuntamisen välistä rajaa mahdolltomana määrittä. Uudelleenrunoilija ja runonlaulaja ovat lähellä toisiaan. Kuitenkaan aikakauden tutkimus ei juuri ota kantaa esityskohtaiseen muunteluun vaan näkee muutokset tavalla tai toisella yhdensuuntaisina: pysyvinä tai katoavina. Siten ne kuuluvat sen perinteen muuntelun alaan, jota Lauri Honko on myöhemmin kutsunut miljöo-morfologiseksi ja traditiomorfologiseksi variaatioksi eli suureksi variaatioksi. Sen sijaan kolmatta variaation muotoa, funktionaalista variaatiota eli pientä variaatiota, ei vanhemmassa tutkimuksessa käsitellä kuin ohimennen. Pienelle variaatiolle on tyypillistä labiilisuus ja edestakaisuus. Tulokset eivät ole pysyviä, variaatio on esityskohtaista. (Honko 1981, 27.) Setälä kylläkin toteaa, että "runon muodon kiinteys alkuperäiselläkin runon tekijällä on aina vain suhteellinen" ja viittaa sellaisten alueiden kuin Viron setukaisten elävään laulukulttuuriin, jossa esiintyi vielä "improvisatiooneja". Hän mainitsee tämän soveltuvan myös jäljentävään runon esittäjään. (Setälä 1932, 449–452.) Ajatusta siitä, että

periytynyt runo liittyisi sisällöllisesti laulutilanteeseen ja laulajan omaan kokemusmaailmaan ei tutkijoilla myöskään juuri esiinny. Juhani Tolvasen artikkelit (1951, 1952) ovat tästä poikkeuksia, tosin hänkään ei aivan selvästi kytke sepittäjä-laulajaa laulujen esittäjiin.

Vertailevan runotutkimuksen ollessa vallitsevana paradigmana runojen esittäjät, runonlaulajat, eivät olleet erityinen tutkimuskohde. Yksittäisen laulajan tai aikalaidodellisuuden osuutta tekstien muodostuksessa ei yksityiskohtaisesti juurikaan tutkittu. Suurin arvostus lankesi niille laulajille, jotka olivat eniten ja muuttamattomina säilyttäneet vanhaa perinnettä. "Jos lumme parhaiden Vienan laulajien säkeitä, tajuamme selvästi, miten jyhkeinä ja samalla sopusointuisina Kalevalan sankarit astuvat niistä esiin: runojen yleisjuonne on niissä säilynyt merkillisen puhtaana..." kirjoittaa Martti Haavio *Viimeisissä runonlaulajissa* Arhippaa esitellessään (Haavio 1948a, 120). Yksilö ja yksilöllisyys olisivat voineet olla tutkittavina vain runojen tekijöiden, runoilijoiden, kohdalla, mutta näitä tekijöitä ei juuri pystytty identifioimaan. Otaksumia voitiin esittää ja pyrkiä vertailevan tutkimuksen keinoin tekijöiden jäljille, sijoittamaan heidät johonkin ajalliseen, paikalliseen tai kulttuuriseen kontekstiin. Haavion *Piispa Henrik ja Lalli* (Haavio 1948b) on tämän lajin ehkä tyypillisin edustaja, vaikkakin, kuten Outi Lehtipuro on todennut, se pohjautuu hyvin epätyypilliseen aineistoon (Lehtipuro 1974, 233).²⁰ Silti itse runonlaulajista kirjoitettiin paljon: kuvattiin elämänvaiheita, keruutapahtumia, kohtaamisia laulajien kanssa. Monesti ne pohjautuivat omiin kokemuksiin ja ilmestyivät matkakertomuksina, raportteina tai lehtiartikkeleina. Näissä kirjoituksissa on runsaasti tärkeää kontekstietoa runojen esittämisestä, oppimisesta, keruutilanteista ja jopa laulajien arvioita omista runoistaan. Usein ne myös kertovat tarkasti laulajien elämästä ja elinolosuhteista. Yleisesti kyse on kunnianosoituksista näille yksilöille, joiden ajateltiin säilyttäneen muinaissuomalaisen perinnön, vaikka heidän oma köyhä elämänsä "erämaan taloissa" oli melkoisesti ristiriidassa sen romanttisen ihannekuvan kanssa, joka runojen kerääjillä, ja monilla kirjoittajilla jälkekin päin, oli seuduista, joilta *Kalevalan* ja *Kantelettaren* ajateltiin olevan kotoisin (Haavio 1948a, 274).

Martti Haavion *Viimeiset runonlaulajat*, alunperin sodan aikana 1943 julkaistu teos, käsittää 18 muotokuvaa laulajista tai laulajasuvuista (Haavio 1948a). Suurimman osan muotokuvista Haavio rakentaa kerääjien ja muiden antaman tiedon pohjalle, muutaman laulajan (esim. Matjoi Plattonen ja Juljaana Pohjalainen) hän oli tavannut itsekin. Hän tyypittää laulajat: antaa heille kuvaavan laatumääreen kuten "*rosa carelica*, Karjalan metsäruusu"

²⁰ Haavion "Das Renntierlied des Miihkali Shemeikka" ("Miihkali Shemeikan peuravirsi", Haavio 1947) selvittelee runon historiallista taustaa uudelleenrunoilijan kautta. Haavion mukaan Miihkali Shemeikka (jonka runoja tunnetaan vain jälkeläisten kautta) on yhdistänyt aiemman loitsulaulun skeemaan uusia nimiä ja uuden peuran kotiseudun, *Imandro-järven*. (Haavio 1947, 48.)

Mateli Kuivalattarelle²¹, "runon kuningas" Arhippa Perttuselle, tai tiivistää kuvauksen otsikkoon: Varahvontta Sirkeisen ja hänen poikiensa kuvauksen otsikko on "Kilpalaulanta" sen runon mukaan, joka kaikilta kolmelta on saatu "piirre piirteeltä" samanlaisena²². Kuten laulajakuvauksissa yleensä, laulajista muistetaan mainita heidän laulamiensa runojen määrä, lajit ja monesti yksittäiset runot, sukutausta ja erikoisalut kuten tietäjäys tai itkuvirsien taitaminen. On huomattavaa, että Haavio näissä muotokuvissa usein lähentää runojen sisältöä laulajiensa elämään ja tilanteisiin toisin kuin varsinaisissa tutkimuksissaan, joissa fokus, runojen viittaama maailma, on menneisyydessä. Näin esimerkiksi Matjoi Plattosen, Oksenja Mäkiselän, Juljaana Pohjalaisen ja erityisesti Larin Parasken runoista kirjoittaessaan hän samaistaa runojen kuvaaman olotilan laulajan tilanteeseen. Tosin tulkinta on ambivalentti: kun Oksenja Mäkiselkä oli selostanut Haaviolle, että "tällaiset huolilaulut, joita hän taisi lukea, olivat 'ihmisen elämäkertoja' ", hän kääntää "toisin sanoen ne kuvastivat jonkun varhaisen laulajan kohtaloa." (Haavio 1948a, 243.) "Ihmisen elämäkertoja" lienee Oksenjan sanomaa, "varhaisen laulajan kohtaloa" taas varmasti Haavion. Larin Paraskea kuvatessaan hän tunnistaa myös improvisaation tapaisen runojen koostamisen – ja merkittävää kyllä jättää tuomitsematta sen rappioksi – todetessaan: "Toisaalta on otettava huomioon, että Parasken laulutapa nimenomaan lyyrillisissä runoissa oli sangen väljä: hän vaihtoi mielellään säkeitä ja säeryhmiä yhä uusiin yhteyksiin ja loi siten mitä erilaisimpia kokonaisuuksia." (Haavio 1948a, 296–297.)

Muutamit Haavion kuvaamat laulajat olivat myös itkuvirsien taitajia. Itkuvirsien improvisatorisuus ja liittymäpinnat laulajayksilöön ja tilanteeseen olivat hyvin tunnettuja seikkoja (ks. Honko 1963, 86–99; Stepanova 2014, 6–7). Näitä ajatuksia ei kuitenkaan yhdistetty runolauluun varsinaisessa kansanrunoutentutkimuksessa. Syynä tähän on varmastikin ollut se, että suomalaisen kansanrunoutentutkimuksen pääkohde oli kertova runous ja muinaisrunon historiallinen tai myyttinen maailma. Niiden kohdalla laulajan ja runon preesensin kohtaaminen oli vaikeammin mielletävissä. Lyriikassa se oli luontevaa ja niin tapahtuikin, ei pelkästään Haavion kohdalla (vrt. Tolvanen 1951 ja 1952). Suhde oli kuitenkin epäselvä ja epävarma. Yrjö Hirn toteaa Larin Parasken elämää kuvanneessa artikkelissaan, miten Paraske eräässä laulussaan "haltioitunein sanoin kiittää lapsuutensa iloisia päiviä. Mutta lienee varovaisinta kuitenkin olla puhumatta muusta kuin todennäköisyydestä. Parasken itsenäinen runojen sepittely liikkui nimittäin liian traditsionaalisia uomia, jotta siitä voisi saada mitään yksityiskohtaisia ja täysin luotettavia tietoja hänen omista elämyksistään." (Hirn 1939, 234.) Laulajan ja runon maailma kohtasivat vaikutelmissa, tiukan tieteellisesti sitä ei juuri ajateltu

²¹ Haavion rakentama kuva Mateli Kuivalattaresta ja pohdinta runojen tekijyydestä, ks. Seppä 2015, 110–114.

²² Tarkempi vertailu kyllä paljastaa monia eroja runon tekstirakenteessa, vaikka juoni ja monet yksityiskohdat ovat samanlaiset.

tapahtuvan: vertaileva tutkimus oli tiedettä, laulajakuvaukset lähinnä taidetta. (Vrt. Seppä 2015, 26–27.)

Tutkimuksessa oli kuitenkin linja, jossa yksilöä käytettiin tutkimusaineistona. Nämä liittyivät kielellisten ja poeettisten rakenteiden selvittelyyn. Pohjalla oli ajatus, että yksilön repertuaari muodostaa yhden samoja sääntöjä noudattavan järjestelmän. Tulosten ei ollut kuitenkaan tarkoitus kertoa niinkään laulajasta kuin koko runojärjestelmästä. Ensimmäinen varsinainen tieteellinen runonlaulajamonografia kuuluneekin tähän alaan: saksalaisen fenougristin ja folkloristin Wolfgang Steinitzin *Der Parallelismus in der Finnisch-Karelischen Volksdichtung* ilmestyi v. 1934 FFC-sarjassa. Sen aineisto koostui kokonaisuudessaan Arhipan runoista. Runomittaa ja alkusointua tutkinut Matti Sadeniemen *Die Metrik des Kalevala-Verses* ilmestyi v. 1951 niinkään FFC-sarjassa. Tässä tutkimuksessa Arhipan aineistot edustivat yksinään pohjoista laulutapaa, eteläisemmän laulutavan korpus sen sijaan oli koostettu useamman laulajan materiaaleista. Tämän jälkeenkin Arhipan runot kokonaisuuksina tai otteina ponnahtavat vähän väliä kielellis-poeettisen tutkimuksen kohteeksi (Kaukonen 1948, Leino 1975, Leskinen & Särkkä 1985, Kuusi 1963a, Fromm 1987, Honko 1995, DuBois 1995, Anttonen 1994, Saarinen 1988, Saarinen 2010). Tärkeä kielellistä runojen ilmaisua koskeva tutkimus on Petri Lauerman *Larin Parasken epiikan kielellisestä variaatiosta* (2004). Koska näihin palataan tämän tutkimuksen aikana, en kuvaa niitä nyt tarkemmin. Näistä poikkeaa antologia *Arhippa Perttusen runot* (Perttunen 1965), johon Iivar Kempainen on kirjoittanut esittelyn ja selitykset. Kempainen käyttää Arhipan runoja kuvaillakseen karjalaista mytologiaa ja sen "jumalaistarullista" alkuperää (Kempainen 1965, 9), osittain kontekstualisoiden tekstejä Arhipan kulttuuriseen todellisuuteen. Runot eivät kuitenkaan ole aivan aidosti siinä asussa, jossa ne on kerätty ja SKVR:ssa julkaistu, vaan Kempainen on täydentänyt niihin "unohtuneita" osia, mm. lisännyt Sampo-runoon siitä puuttuvan Maailmansynnyn Miikkalin laulutavan mukaisena. Repertuaarin analyysin kannalta ratkaisu ei ole kestävä. Cajaninakaan hajasäkein kirjaamassa Arhipan Sampo-runossa ei ole Maailmansynnyn säikeitä (230:001–230:015) eikä Castrénin ruotsinkielinen suorasana viittaus *Kalevalaan* (KK Castrén Finska Runor 44) todista sen enempää Maailmansynnyn laulamisesta. Arhipan Luojan virren ja joidenkin muiden vahvasti uskonnollisten runojen perusteella otaksun aiheen puuttumisen olevan tietoinen ratkaisu.²³

1.2.2 PERINTEENKANNATTAJA TUTKIMUSKOHTENA

Folkloristista yksilötutkimusta esiteltäessä lähtökohtana on tavallisimmin pidetty sadunkertojen tutkimusta, joka 1920-luvulta lähtien on tuottanut runsaasti tutkimuksia eri puolilla. Eräänlaisena perustyyppinä voi pitää yhden lahjakkaan kertojan aineistoon, elämään ja henkilöön kohdistuvaa mo-

²³ Arhipan uskonnollisista runoista ks. Timonen 2008, 18–19.

nografiaa ja sen klassisena edustajana venäläisen tutkijan Mark Asadowskij'n siperialaista sadunkertojaa Natalja Winokurovaa käsittelevä tutkimus *Eine sibirische Märchenerzählerin* (Asadowski 1926). Asadowskij'n tutkimuksen mallin mukaisia lahjakkaiden sadunkertojen repertuaarien kokoelmia ja niihin pohjautuvia kertojatutkimuksia on tämän jälkeen tuotettu runsaasti erityisesti Itä- ja Keski-Euroopassa. Anna-Leena Siikalan mukaan yhteisiä piirteitä näille tutkimuksille ovat olleet "kertojan näkeminen kansantaiteilijana, kenttätöön avulla kootun aineiston esiinpano, kertojan elämänhistoriallisten tietojen kartoitus, kerronnan esteettisten aspektien kartoitus, psykologisoivien tulkintojen viljely sekä kertojan esitystyylin ja tekniikan luonnehdinta" (Siikala 1982, 33). Ominaista sadunkertojatutkimukselle on ollut myös kertojatypologioiden luominen, joissa tutkijat luokittavat kertojia eri tavoin heidän kykyjensä, aktiviteettiansa, mieltymystensä, tavoitteiden, persoonallisuuden ym. tekijöiden mukaan. Erilaiset luokittelut jäsentyvät yleensä jonkinlaisen perinnettä säilyttävän passiivisen ja uutta luovan tai uudentavan aktiivisen perinteen kannattajan dikotomian varaan (esim. von Sydow 1957, 54–56). Myöhemmässä vaiheessa tutkimuksiin on tullut vahvasti mukaan myös perinteen yhteisöllisyyttä, funktiota, sosiaalisia edellytyksiä ja esitystilannetta koskeva tiedonintressi. Tämän suunnan klassisena edustajana voi pitää Linda Déghin unkarilaisen Kakasdin kylän kertojien tutkimusta (Dégh 1962, 1969), jossa sadunkertojatutkimusta on kehitetty funktionalistisen antropologisen tutkimuksen (esim. Malinowski) hengessä. Sadunkertojiin kohdistuvaa tutkimusta, sen historiaa ja ominaispiirteitä on esitelty useammasakin suomalaisessa tutkimuksessa enkä käsittele sitä siksi tässä sen tarkemmin. (Ks. mm. Pentikäinen 1971, 21–32; Siikala 1982, 29–43; Siikala 1984, 11–16, 123–127; Apo 1986, 31–32; Kaivola-Bregenhøj 1988, 13–24.)

Kertojan, perinteen ja yhteisön suhteen tutkimus ei ole rajoittunut sadunkertojamonografioihin. Se on kuulunut erityisesti antropologiaan ja antropologisesti suuntautuneen folkloristisen tutkimuksen piiriin. Kulttuuriantropologien kenttätömenetelmiin on pitkään kuulunut tutkijan ja ns. avaininformanttien yhteistyö, joka on johtanut informanttien autobiografioihin ja biografiseen persoonallisuustutkimukseen. Menetelmän kehittäjäksi on katsottu amerikkalainen Franz Boasin johtama historiallis-kriittinen koulukunta. Kysymystä kulttuurin ja yksilön persoonallisuuden riippuvuuksista käsiteltiin Kulttuuri ja persoonallisuus -koulukunnan piirissä 1920-luvulta lähtien. (Pentikäinen 1971, 23, 33–43; 1980, 196–202.) Antropologian vaikutus tuli Suomessa vahvasti mukaan 1960-luvulta lähtien, kun folkloretekstiin keskittyvää folkloristiikkaa alettiin kritisoida siitä, ettei se ottanut huomioon perinnettä käyttävää ihmistä, sen funktiota, kontekstia ja merkitystä käyttäjilleen eikä asemaa omassa kulttuurissaan. Uusi tutkimus, "uusi folkloristiikka", oli luonteeltaan holistista ja synkronista ja varsin luonnollisesti korosti perinteen kannattajaa, yhteisöä ja kulttuuria. Perinteen tekstejä ei haluttu nähdä enää irrallisina, autonomisina, itsestään vaeltavina ja periytyvinä yksikköinä vaan ihmisten muistissa elävinä tietovarantoina ja rakenteina, jotka esitystilanteessa tuotettiin transformaatio sääntöjen mukaisesti. Niillä ei ollut

itsenäistä merkitystä vaan merkitys nähtiin olemassa vain juuri tässä tilanteessa ja sen kautta. (Lehtipuro 1970, 409; 1974; 1975; 1983; Siikala 1982, 36–43; 2012, 116–117.) Merkittävimmässä suomalaisessa tämän lajin tutkimuksessa Juha Pentikäinen luotaa Vienan Karjalan Oulangan pitäjältä kotoisin olevan perinteentaitajan Marina Takalon perinnettä ja sen osaa, merkityksiä ja funktioita hänen elämässään, maailmankuvassaan ja paikallisessa kulttuurissa. (Pentikäinen 1971; 1978; 2010) Pentikäinen luonnehtii tutkimustyötään "elämähistorialliseksi yksilön persoonallisuuden, maailmankuvan ja repertuaarin tutkimukseksi, jonka edellytyksenä oli systemaattinen pitkäaikainen kenttätyö" (Pentikäinen 1980, 221).

Uudessa tekstikeskeisyyttä kritisoidessa folkloristisessa tutkimuksessa tutkimuksen kohde vaihtui tekstistä kontekstiin ja perinteen välittymisestä tuli viestintää, jonka merkitys muodostui esittämistilanteessa. Esteettisiä, taiteellisia arvoja ei haluttu korostaa (esim. Pentikäinen 1971, 25–26). Kontekstin, kulttuurin ja perinteen viestinnällisyyden arvo oli ollut toki olemassa jo aiemmassa tutkimuksessa, mutta ne oli löydetty menneisyydestä ja liittyivät perinnetekstin oletettuun syntymään: ne olivat perinteen luojaan, kalevalaisessa runossa sen runoilijan arvoja. (Siikala 1982, 29–30.) Kun diakronisesti perinne on viesti menneisyydestä (sillä on oma syntykonteksti), mutta synkronisesti se halutaan nähdä perinteenkannattajan omana, esityksessä merkityksen saavana viestinä, tarvitaan strategia, jolla selittää tämä paradoksi. Yhtä ratkaisua voi kutsua valinnaksi: perinteenkannattaja valitsee tarjolla olevasta perinteestä tilanteeseen, tavoitteisiin, omaan maailmankuvaansa ja persoonallisuuteensa sopivat ainekset (vrt. Pentikäinen 1980, 221). Toista voi kutsua transformaatioksi: yksilöllinen luomispanos ilmenee tavassa, jossa perinteenkannattaja muuntaa eli transformoi perinnettä lajikohtaisten sääntöjen mukaan. Perinteenkannattajan muistissa on aineksia, sääntöjä ja rakenteita, jotka kuuluvat häneen kykyynsä tuottaa perinnettä eli hänen kompetenssiinsa. (Pentikäinen 1980, 203–205, 243–246; Siikala 1982, 41–42.) Nämä ratkaisut voivat yhdistyä eivätkä ole toisiaan pois sulkevia. Kauha-jokelaista tarinankerrontaa tutkinut Anna-Leena Siikala korostaa yksilön ja perinteen suhdetta selvitellessään kertojan kiinnostusta perinneaiheisiin, perinneorientaatiota, joka vaikuttaa sekä kertomusten valintaan eli repertuaariin että tapaan, jolla hän kertomukset esittää ja miten niitä tulkitsee. Perinneorientaatio taas on riippuvainen niin kertojan persoonallisuuden rakenteesta, maailmankatsomuksesta, elämänkokemuksista kuin kulttuurisesta ja sosiaalisesta ympäristöstä. Diskurssianalyysin keinoin Siikala erittelee perinteen tuottamista, typologisoi kertojia ja selvittelee, millaisiin tavoitteisiin ja tarpeisiin kerronta ja perinne henkilön elämässä liittyy. (Siikala 1984; Siikala 1982, 42–43.) Annikki Kaivola-Bregenhøj, joka on tutkinut kerronnan muotoutumista yhden kertojan, sysmääläisen Juho Oksasen, repertuaarissa, kiinnittää huomiota kerrontatilanteisiin, kertomusten kielelliseen kontekstiin (eli tutkimusaineistossa haastattelutilanteisiin) ja kerrontatilanteiden osallistujien roolien vaikutukseen (Kaivola-Bregenhøj 1988). Hän kiinnittää huomiota variaatioon: "Skemaattisten jaksojen verbaalistuksen tasolla variaatio näkyy

jo selvästi. Yksikään kertomus ei toistu täysin sanatarkasti eivätkä samat kerrontayksiköt ole aina mukana. Tällainen sotisikin suullisen kerronnan luonnetta vastaan: kertoja tuottaa kertomuksen sitä esittäessään, ja muuntelu kuuluu olennaisesti kielenkäyttöön." (1988, 306.) Tutkituista kertomuksista osa on melko kiinteitä, osa labiileja, jotkut vasta muotoutumassa. Kertomusten makrostruktuuri yleensä säilyy esityksestä toiseen, mutta erilaisin kielellisin keinoin kertoja voi korostaa erilaisia näkökulmia ja lisäämällä selittäviä lauseita "antaa oman kertojan äänensä kuulua" (Kaivola-Bregenhøj 1988, 315). Sekä Siikalan että Kaivola-Bregenhøjn tutkimukset edustavat kokonaisvaltaista perinteenkannattajien analyysia, joissa yhteisön, kulttuurin ja perinteen sisältöjen, käyttöjen, merkitysten ja funktioiden ohella pureudutaan yksityiskohtaisesti kertojien käyttämiin kielellisiin keinoihin ja tekniikoihin, joilla nämä tuottavat, tulkitsevat ja merkityksellistävät kertomuksia.

Kun kyse on suorasanaisestä, proosamuotoisesta perinteestä, perinteen muuntelu ja sopeuttaminen omien tavoitteiden, mieltymysten ja tilanteen vaatimusten mukaisesti voidaan nähdä yleisten kielen tuottamisen mekanismien mahdollistamaksi toiminnaksi. Vaikka myös proosaperinteessä voidaan havaita lajikohtaisia tyyli- ja rakenne-eroja, tekstin tuottamisen ja kompetenssin kysymykset eivät ole samalla tavalla polttavia kuin silloin, kun kyse on määrämuotoisen, runomittaisen tekstin luomisesta ja esittämisestä. Runoperinteet voivat määritellä vaatimustason eri tavoin, mutta tämän tutkimuksen kohteena olevassa kalevalaisessa runossa vaatimus on holistinen: koko tekstin on täytettävä tietyt vähimmäismääritykset, jotta se olisi mielletävissä "runoksi" ²⁴.

Transformaatioääntöjen esille saaminen on oma laaja tehtävänsä. Folkloristisessa tutkimuksessa on yleisesti tapana viitata jäljempänä esiteltävään suullis-formulaiseen eli lordilaiseen koulukuntaan joko todistamassa suoraan, miten runomuotoisen tekstin tuottaminen tapahtuu, tai epäsuoremmin todistamassa tekstin varioivuudesta folkloressa. Ero näiden kahden välillä jää usein sumeaksi, ja tutkijat soveltavat serbokroatialaisesta eepisistä perinnejajista tehtyjä oletuksia ja päätelmiä analogisen päättelyn kautta omiin aineistoihinsa. Kiinnostavaa on, että Lordin malli on 1960-luvulta lähtien nostettu usein esille myös suorasanaisten tai ylipäätään kaikenlaisen perinteen esittelyissä kuvaamaan transformaatioääntöjen merkitystä perinteen elämässä (esim. Pentikäinen 1971, 42–43; Kaivola-Bregenhøj 1988, 300; vrt. Siikala 2012, 118).

²⁴ Mikä on määriteltävissä kalevalaiseksi runoksi ulkopuolisin termein, mikä yhteisön ja laulajien omin termein, on toinen kysymys. Tässä tyydyn viittaamaan lähinnä siihen, että hybridimuodot, jotka kauttaaltaan sekoittavat ja varioivat mitallisen ja mitattoman välillä, ovat harvinaisia; tällaisiksi en laske kerääjien osin referoiden, osin sanatarkasti tekemiä muistiinpanoja, jotka mielestäni eivät kuvaa esitystä. Runot, jotka sisältävät olennaisena erottuvana osana suorasanaisia osuuksia sen sijaan ovat yleisiä ja Arhipaltakin niitä on tallennettu kaksi: Viisaampansa vieressä maannut (SKS KRA. Lna 5:87 = 124) ja Silloin oli vilu vilu päällä (SKS KRA Cajan 3:486 = 229).

1.2.3 LAULAJUUDEN UUSI TULKINTA

Folkloristisen ajattelun muutos ulottui vähitellen myös kalevalaisen runon tutkimukseen. Uuden folkloristiikan läpimurto siirsi huomion teksteistä niiden käyttöön ja merkitykseen. Näin aiemman vertailevan tutkimuksen tekstikeskeinen diakroniafokus vaihtui kontekstikeskeiseen synkroniaan, mikä samalla merkitsi mahdollisuutta tai jopa välttämättömyyttä tulkita perinnettä käyttäjän ja hänen tarkoitustensa, käsitystensä ja aikalaistodellisuuden kannalta. Leea Virtasen vuonna 1968 ilmestynyt suppea tutkimus *Kalevalainen laulutapa Karjalassa* lähti selvittämään sellaisia kysymyksiä kuin miten, missä ja milloin runoja laulettiin, keitä laulajat olivat ja mikä oli tämän perinteen merkitys kannattajilleen (Virtanen 1968, 7). Virtanen pyrki kokoomaan kaiken runonlaulantaan liittyvän kontekstitiedon Vienan, Aunuksen ja Laatokan Karjalan alueilta ja johtamaan niistä varovaisesti ja perusteettomia hypoteeseja välttäen monenlaisia päätelmiä laulutavasta. Toinen ilmentymä oli samana vuonna ilmestynyt runonlaulajien elämäkerrasto *Karjalan laulajat* (Virtaranta & al. 1968), joka pyrki esittelemään mahdollisimman kattavasti alueen laulajat. Vaikka kirjoittajien ote vaihtelee, pääpiirteissään kirja etenee pitäjittäin ja kylittäin, kertoo ensin maantieteelliset, elinkeinolliset ja historialliset faktat sekä käy sen jälkeen läpi keruuhistorian, pitäjät ja kylät ja niiden laulajat. Laulajien esittelyt koostuvat pääosin heidän suppeista elämäkertatiedoistaan ja tallennetun repertuaarin esittelystä. Muutaman kirjoittajan ja laulajan kohdalla analyysi syvenee faktojen luettelon ulkopuolelle, esimerkkeinä Senni Timonen ja Ogoi Määränen (Timonen 1968) sekä Juha Pentikäinen ja Marina Takalo (Pentikäinen 1968). Koska Marina Takalo oli myös kalevalaisen perinteen taitaja, Pentikäisen *Marina Takalon uskonto* (Pentikäinen 1971; 1978; 2010) on myös kalevalaisen runon kontekstikeskeisen analyysin keskeinen soveltaja.

Toinen folkloristisen ajattelun murros tapahtui näkökulmassa perinteen transformaatio sääntöihin, kompositiokäsitykseen, joka tapahtui edellisen kehityksen myötä, ja johon ainakin osin vaikutti suullis-formulaarisen teorian esilletulo folkloristiikassa. Kun konteksti siirtyi menneisyydestä nykyisyyteen, jäljentäminen muuttui reproduktioksi. Jouko Hautalan on mainittu ennakoineen tätä "lordilaista" ajatustapaa esittäessään, että uusi runoteksti on voitu luoda kokonaan olemassa olevista aineksista (esim. Lehtipuro 1974, 237–238; 1975, 16–17; Anttonen 1994, 119). Hautalan näkökulma on kuitenkin diakroninen ja viittaa alkuperäisen luomiseen. Kuten edellä todettiin, ajatus perinteen pohjautumisesta vanhoille aineksille ja rakenteille oli tuolloin yleisesti hyväksytty, vaikka tutkijoiden arvostukset ja käsitykset prosessin kattavuudesta vaihtelivat. Hautala edusti toista ääriäitaitaa painottaessaan enemmän perinnettä ja perinteestä ohjautuvaa yksilöä kuin ainutkertaista luovaa neroa. Hautalan esittämät ajatukset (1957) perinteen jatkuvasta yhteisöllisestä mukautumisesta, uuden luomisen ja entisen muuntamisen välisen rajan sumeudesta sekä perinteessä aina ilmenevistä individuaaleista piirteistä olivat joka tapauksessa hyvin olennaisia kalevalaista runoa koskevien käsitysten uudistumiselle. Leea Virtanen esittelee "Lordin teorian esityksestä

suullisena luomishetkenä", mutta ei pidä niitä sopivina suomalaiseseen aineistoon, koska säkeiden voidaan usein sanoa kuuluvan tiettyyn runoon. Hänen transformaation ymmärryksensä on lähinnä Hautalan esittämän mukainen. (Virtanen 1968, 54–55.)

Mahdollisesti ensimmäisen kerran suullis-formulainen koulukunta esiintyy suomalaisessa kansanrunoudentutkimuksessa jo vuonna 1957 Matti Kuusen artikkelissa "Kalevalaisen muinaisepiikan viisi tyylikautta". Siinä Kuusi paljastaa syitä, joiden vuoksi hän oli päättänyt miettimään säkeiden ja lauseiden kovarianssia ja roolia runoperinteen kehityksessä. Kuusi kirjoittaa: "Kansanepiikan tyylianalyysin menetelmiä pohdittiin mm. Indianan yliopiston kansainvälisessä folkloristikongressissa vuonna 1950; tohtori Albert B. Lord, Jugoslavian kansanepiikan tutkija, suositteli alustuksessaan yksityisen säkeen puitteissa toistuvien rytmi- ja lauseopillisten formulain, eri säkeenylitystyyppien sekä runojen kokonaissuunnitelmassa toistuvien johtoaiheiden tarkkailua." (Kuusi 1957, 111²⁵.) Lordille nämä olivat "suullisuuden" indikaattoreita, Kuuselle niistä taas tuli "tyylikauden" indikaattoreita. Huomattakoon, että Lordin teos *The Singer of Tales* (Lord 2001, 1. painos 1960) ei ollut kirjoitusaikana vielä edes ilmestynyt. Kuusen tyylikausiteoriassa, jonka laajin sovellus on yleisesityksessä *Suomen kirjallisuus 1. Kirjoittamaton kirjallisuus* (Kuusi 1963b), lauserakenteilla ja säkeenylityksellä on suuri merkitys, mutta perinteen kompositiossa ja transformaatiossa teoria jatkaa aiemman keskustelun käsityksiä.²⁶ Kuusella oli joka tapauksessa osuutensa uuden käsitystavan juurtumisessa, vaikka hän omista tutkimuksissaan korosti loppuun asti myös ja usein ennen kaikkea diakronista näkökulmaa. Vuonna 1970 ilmestynyt artikkeli "Anni Lehtosen runousoppi" esittelee perinteentaitajan, joka keruutilanteessa ja usein kerääjän antamasta impulssista pystyi luomaan uusia mutta perinteisiä malleja noudattavia runoja. Kuusi viittaa Lordiin, johon Suomessa on hänen mukaansa suhtauduttu epäillen²⁷, ja esittää pohdittavaksi, onko suomalainen tutkimus pitäytynyt liikaa vertailevan tutkimuksen alkumuoto-ajatteluun, yritämmekö tehdä "tieteellisesti jähmeän ilmiöstä, joka luonnostaan on *fluid*." Viitaten luovan improvisoinnin ennestään tunnettuun osaan itkuvirren ja joiun luomisessa Kuusi toteaa: "Edellä julkaistu Anni Lehtosen kuulustelupöytäkirja vaatii tarkistamaan apriorisen näkemyksen hyvästä kalevalaisesta runonlaulajasta passiivisena, uskollisena säilyttäjänä." (Kuusi 1970, 301–302.) Kuusen kuvaama Anni Lehtonen ei kuitenkaan ole runon reprodusoija, joita Lordin tutkimus käsittelee, vaan

²⁵ Kuusi viittaa Stith Thompsonin toimittamaan kongressijulkaisuun *Four Symposia on Folklore* (Thompson 1953).

²⁶ Sen sijaan teoksessa on huomattavissa melkoinen funktionalistinen painotus, jossa runoilille pyritään etsimään käyttötarkoitusta, mieluiten rituaalinen. Vaikka Kuusen funktio tavallisimmin on vielä menneisyydessä, runon alkumuodon tai uudennoksen ominaisuus, tutkimuksen voi katsoa enteilevän kehittyvässä ollutta kontekstikeskeistä tutkimusnäkökulmaa.

²⁷ Leea Virtasen edellä mainitun mielipiteen lisäksi en ole onnistunut paikantamaan kirjallisuudesta näitä epäilyksiä – mahdollisesti Kuusi viittaa yksityisiin keskusteluihin, seminaareihin ym.

perinteen kaavoille perustuvan uusien lyyristen tai mieterunokokonaisuuksi-
en tekijä. Kuusi esittelee myöhemmin artikkelissaan "Kaloista vanhin" (Kuusi
1976) Arhipan säkeellä *Paju puita ensimmäini* alkavan sananlaskurunon
(141:001–141:020) esimerkkinä samanlaisesta improvisaatiosta:

[E]ntäpä jos Anni Lehtosen, Larin Parasken ja Mateli Kuivalattaren ilmiselvä improvi-
sointi on tulkittava erityisnaiselliseksi, itkuvirren improvisointitekniikkaan nojaavaksi
mestaruuden lajiksi? Arhipan kalavirsi osoittaa, ettei kliseekollaasin hetkessäsepiittä-
minen ollut vain itkijäin alaa. (Kuusi 1976, 307).

Perinnelajianalyttisesti kyse on monesti sananlaskuista. Kuusi oli jo useasti
aiemmin kuvannut kaavoja, formuloita, monille sananlaskuille yhteisiä syn-
taktisia ja semanttisia rakenteita, joiden pohjalta uusia sananlaskuja sepite-
tään. Formula tarkoittaa yleisestikin muottia tai kaavaa: se ei ole mitenkään
suullis-formulaisen koulukunnan piirissä kehitetty tai sille varattu sana. (ks.
Kuusi 1954, 136–140; Kuusi 1967.) Archer Taylorin pienfolkloren kuvaukses-
sa käyttöön ottama termi on sukua Milman Parryn Homeros-tutkimuksessa
käyttämälle formulalle. Pienfolkloren formula ei kuitenkaan ole sidoksissa
runomittaan. Siihen ei myöskään liity implikaatiota, että se toimisi yhden
perinteentaitajan tilannekohtaisen improvisaation välineenä, minkä rajan
Kuusi nyt tutkimuksessaan poistaa. Kuusi ei kuitenkaan mainitse artikkelissa
termiä "formula" kertaakaan, ei puhuessaan sananlaskujen muoteista, ei pu-
huessaan Lordin teorioista. Saman termin kahtalaisen käytön välttäminen
voi olla tietoista.

1960-luvun lopulta lähtien suullis-formulaisen koulukunnan teoria alkoi
esiintyä yhä useammissa tutkimuksissa, tavallisimmin eräänlaisena lähtö-
kohtana, perusteluna sille, että runotekstin luonti voitiin ulottaa laulajan
toimintaan ja sen merkitykset sijoittaa aikalaism kontekstiin ja laulajan omaan
todellisuuteen (Pentikäinen 1971, 14; Timonen 1970b, 176 loppuviite 8; Alho
1979, 24; Fromm 1987; Huttu-Hiltunen 2008, 59–61 esittää "formulateknii-
kan" runolaulun perustaksi). Systemaattisimmin ajatuksia on esitellyt Pentti
Leino (1975; 1983). Artikkelissa "Äidinkieli ja vieras kieli. Rahvaanrunouden
metriikkaa" hän käy läpi suullis-formulaisen teorian pääkohtia ja erityisesti
runotaidon oppimista, jota hän vertaa lapsen kielen oppimisen prosessiin.
Hän väittää kalevalamitan (tarkoittaen tässä koko poeettista systeemiä) ole-
van rahvaanrunoilijoille vieras kieli, josta he oppivat vain alkeet. (Leino 1975,
44–48.) Tärkeä huomio on ero runonlaulajien yksinkertaisten ja rahvaan-
runoilijoiden polveilevien lauserakenteiden välillä (ks. s. 153). "Kertomusten
tulkinta folkloristiikassa" taas esittelee keskustelun perinteen invarianssista
ja kytkee suullis-formulaisen koulukunnan itäeurooppalaiseen tekstin repro-
duktiota painottavaan kielioppimalliin (Leino 1983, 144–147; tähän palaan
tarkemmin vähän tuonnempana). Konkreettisiin laulaja – teksti -suhteen
analyysihin ei kuitenkaan menty kuin Kuusen "Anni Lehtosen runousopis-
sa", ja siinäkin melko luettelomaiseen tapaan. Yksinäinen poikkeus oli Mirja
Wegeliuksen opintotyö *Larin Parasken runonlaulannan improvisoinnin*

tarkastelua (Wegelius 1968). Tutkimuksen teoreettisesta taustasta löytyy vain suomalaista tutkimusta eikä improvisaation käsitettä määritellä: se tuntuu viittaavaan lähinnä vain sellaiseen, joka on todella omaa, ei muiden laulajien runoista koostuvasta vertailuaineistosta löytyvää. Silti hän päätyy myöhemmin oikeansuuntaiseksi tunnistettavaan tulokseen: laulajan runot vaihtelevat, osin lajeittain, improvisaatio-alttiuden eli kiinteyden suhteen (vrt. Timonen 1980, 168).

Laulaja, yksilö ei uudessa tutkimuksessa enää ollut arvokas vain sen perusteella, miten hän oli säilyttänyt alueelle tai suvulle ominaisia arkaaisia runoja ja runopiirteitä. Senni Timosen artikkeli "Varvana, Jarmanan leski" (1970b), joka käsittelee hyväksi kertovien runojen laulajaksi tunnettua ja tutkimuksen arvostamaa yksilöä, on otteeltaan uudenlainen. Varvanan runojen arvostus pohjasi runojen eheyteen, täyteläisyyteen, yhtenäisyyteen, puhtautteen vieraista aineksista ja arvokkaisuuteen vanhakantaisiin aineksiin. Timonen suuntaa kuitenkin huomionsa niihin runoihin, jotka eivät olleet aivan tradition mukaisia (Timonen 1970b, 171–172.) Hän tutkii, mitä laulaja jättää pois, mitä lisää ja miten, etsii persoonallista leimaa, ja päätyy esittämään joitain Varvanan laulajakuvan erityispiirteitä, joita löytyy niin lyyrisistä, omaelämäkerrallisista kuin kertovistakin runoista. Esimerkiksi Laivassa surmattu veli -runon valintoja Timonen kuvaa sanomalla, että Varvana "hylkää karkean, konkreettisen ja valitsee etäisen, ylhäisen, tyylitellyn. Hän häviää kuvauksen verevydessä, voittaa tunteen kohtalokkuudessa". (Timonen 1970b, 174.) Timonen edustaa tässä linjaa, jossa laulajaluonteeseen käydään käsiksi poikkeavan, erityisen kautta.

Juha Pentikäisen tutkima hyvin monenlaisen perinteen taitaja Marina Takalo oli myös runonlaulaja. Pentikäinen toteaa runot kontekstiedoiltaan niukoiksi ja yhdistää sen siihen, ettei runoja Takalon syntymän aikoihin enää eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta (häärunot, loitsut) esitetty primaareissa tilannekonteksteissa. Silti hän pystyy otaksumaan Ryöstettyjen neitojen laululle erityisen subjektiivisen merkityksen sen laulajan elämänsisällön vuoksi: Takalolta oli jäänyt Suomen puolelle paetessa tytär Karjalaan. (Pentikäinen 1971, 346–352.)

Yksilötutkimuksia on tämän jälkeen tehty useitakin. Tila ei tässä salli käydä tarkemmin läpi näitä kaikkia, ja tärkeimmät tutkimukset, jotka jollain tavalla käsittelevät runon kompositiota, esittelen seuraavassa luvussa. Yleisesti tutkimukset ovat käsittäneet kerääjän ja perinteentaitajan kohtaamisen, henkilöhistorian ja esitelleet aineistot. Aineistoista on yleisimmin luotu yhteyksiä perinteentaitajan persoonaan, elämänvaiheisiin, rooleihin (kuten tietäjäisyys) ja muihin laulajiin sisältöjen kautta. Harvemmissä tutkimuksissa on yritetty hahmottaa laulajan teksteille ja niiden muodolle ominaisia poeettisia piirteitä.²⁸

²⁸ Laulajia: Kiuru 1990 Soikkolan viimeiset runonlaulajat; Kukkonen 1975 talonpoikaisrunoilijat; Kuusi 1983 Maria Luukka; 1990 Olgoi-akka; Könönen 1989 Antti Puhakan runousoppi; Piela 1985 Mekrijärven runonlaulajat; 2004 Juhana Kainulainen; Saarinen 1997 Shemeikat; Seppä 2010, 2015

Senni Timosen Larin Parasken runoantologian suppeaan mutta informatiiviseen yksilökuvaukseen sisältyvät nämä kaikki puolet, sekä ulkoiseen kontekstiin että laulajan tekstien sisältöön ja muotoon liittyvät huomiot. Lisäksi siinä on selvitys laulajan omista runojen tuottamiseen liittyvistä käsitteistöistä ja käsityksistä. (Timonen 1980, 149–172.) Harvinaisen yksilömonografian *Maria Luukan laulut ja loitsut* (Kuusi 1983) on tehnyt Matti Kuusi, joka hänkin yhdistää laulajan runojen erityislaadun persoonallisuuteen ja elämänvaiheisiin. Kuusi sanoo kokeilevansa "aluekohtaista runontutkimusta yksilörepertuaarin läpi, ja kääntäen yhden runonlaulajan repertuaarianalyysia aluekohtaisen tutkimuksen puitteissa" (Kuusi 1983, 15). Käytännössä se tarkoittaa alueellisten, Narvusin niemen normaalimuotojen rakentamista ja Maria Luukan runojen vertailua näiden normaalimuotojen rakentamiseen mukaan otettujen laulajien kanssa: Kuusi kutsuu tätä repertuaarianalyysiksi. Tuloksena saadaan sekä tietoja laulajan eli Maria Luukan runojen itsenäisyydestä että pohdintaa Narvusin runojen erityispiirteistä. Kuusi suhteuttaa löytöjään Luukan elämäkertatietoihin ja luo runonlaulajan profiilia, etsii runoilille ja säkeille vastineita sekä luo luettelon narvusilaisista runoklišeistä. Kuusi analysoi myös runomittaa ja kertoa sekä esittää joitain alueellisia – oikeastaan koko eteläiselle runoalueelle tyypillisiä – ominaisuuksia. Kuusen diakroninen mielenkiinto on säilynyt rinnalla ja yksi tutkimuksen keskeisiä mutta varmaa vastausta vaille jääviä kysymyksiä onkin, mistä Narvusin runot ovat peräisin. Teos on moneen suuntaan kimpoileva aineistoon hyvin perehtyneen asiantuntijan tekemä analyysikokoelma, joka joskus tuottaa kiinnostavia ja uskottavan tuntuisia tuloksia, joskus taas jää vähemmän vakuuttavaksi kokeiluksi.

2000-luvulle tultaessa runoista oli jo julkaistu useita yksilön, runojen ja koko runoperinteen suhteita pohtivaa tutkimusta, joista laajimpina ovat jo edellä mainitut *Minä, tila, tunne* (Timonen 2004) ja *Rajarahvaan laulu* (Tarkka 2005). Näissä tutkimuksissa kysymystä laulajan erityislaadusta tai laulajan suhteesta alueeseen ja perinteeseen ei enää lähestytä vain laulajan erilaisuudesta ja omaperäisyydestä käsin, vaan myös siitä, miten laulaja perinteen omaksuneena yhteisön ja kulttuurin edustajana voi kokea, käyttää, valita ja antaa merkityksiä lauluille ja säkeille, jotka ovat koko yhteisön omaisuutta. Ajatus improvisoinnin ja uudentamisen laulajia erottavasta vaikutuksesta ei ole enää ainoa tie yksilön ja runon suhteen määrittelylle.

Anni Lehtonen, Mateli Kuivalatar; Siikala 1980 Miina Huovinen; Tarkka 1999 Smötkyn Riiko; 2002 Martiska Karjalainen; Timonen 1970a Mishi Sissonen; 1978 Ontropo; 1980 Larin Paraske; 1995 Sissoset; Turunen 1985 Mateli Kuivalatar. Yksittäisen runon poetiikka: DuBois 1995 Arhippa Perttusen Luojan virsi; Järvinen 1990 Ontropon emolaulu; Laitinen 2004 Anni Tenisovan Luojan virsi; Saarinen 1992 ja 1994 Miihkali Perttusen Päivölän virsi; 2010 Arhippa Perttusen Laivaretki ja Kantele; Tarkka 2004 Arhippa Perttusen Viisaampansa vieressä maannut.

1.3 KOMPOSITIO

1.3.1 TEKSTI

Kalevalainen runous on muuntuvaa, varioivaa. Kielelliset muodot, joita voimme tarkastella, eivät juuri koskaan ole täysin identtisiä. Kompositio on prosessi, jossa teksti saa muotonsa, jossa se syntyy. Myös suomalaisen runontutkimuksen keskeisenä kysymyksenä on alusta alkaen ollut "miten runot ovat syntyneet?". Kuten edellä kuvattiin, pitkään kysymys heijastettiin historiaan, nähtiin, että runot ovat syntyneet kaukaisessa menneisyydessä. Runojen varioivuus on kuitenkin ollut yleisesti tunnettu asiointi, joka pitää selittää. Kun puhutaan kalevalaisen runon tekstistä, tämä varioivuus pitää ottaa huomioon; ei ole yhtä oikeaa tekstiä. Samalla on huomattava, että käsitteellä "teksti" voidaan viitata hieman eritasoisii asioihin. Käsitteen selventämiseksi erotan kolme erilaista ilmenemisen tasoa.

1.3.1.1 *Esitysteksti*

Esitysteksti on konkreettinen tietyssä aika-paikkaisessa tilanteessa aistein havaittavissa ollut kokonaisuus. Kyseessä on ennen kaikkea auditiivinen, kuulokokemus, johon voi hyvin liittyä myös näköaistilla havaittavaa liikettä: laulajan liikkuminen, tanssi, taika, jopa tuntoaistimuksia (parannustapahuma). Esitys tapahtuu tilanteessa, joka monella tapaa vaikuttaa esitystekstin muodostumiseen ja sen kokemiseen; tämä on esityskonteksti. Esitystekstiä voimme lähemmin tarkastella ja analysoida esityksestä tehdyissä tallenteissa: kirjallisissa muistiinpanoissa, äänitallenteissa, videoissa. Tallenne ei koskaan tavoita esitystekstin kaikkia ulottuvuuksia. Vielä vähemmän se tavoittaa esityskontekstin ulottuvuudet, koska esityskonteksti on periaatteessa avoin kategoria, pala aika-paikkaista todellisuutta, jota ei millään voi täysin kokonaisuutena tallentaa.²⁹ Kirjalliset muistiinpanot, joita kaikki vanhimmat tallenteet ovat, hukkaavat pääsääntöisesti esityksen prosodiset ja musiikilliset ominaisuudet. Silloin nämä osa-alueet pitää tulkita oletuksen kautta (esim. kertovia lauluja on tällä seudulla usein laulettu tämäntapaisella sävelmällä) ja punnita näiden mahdollinen vaikutus tutkimuskohteeseen (esim. sävelmän vaikutusta kielelliseen kompositioprosessiin ei voida erottaa). Huomattakoon, että käytän termiä "esitysteksti" myös keruutilanteessa tehdyistä tallenteista, vaikka niiden esityskonteksti on poikkeuksellinen ja on usein vaikuttanut myös esityksen tapaan (laulu > sanelu), mikä puolestaan vaikuttaa tallennet-

²⁹ Lauri Honko esittää käsitettä "laajennettu teksti" (*extended text*), joka yhdistää sekä esityksessä verbaalin tallenteen (*performance text*) että esityksen muuhun kuin verbaaliin osuuteen liittyvät huomiot (*performance report*). (Honko 1998, 45–46.)

tuun tekstiinkin³⁰. On syytä myös huomata, ettei kirjoitettu muistiinpano välttämättä suoraan edusta esitystekstiä vaan voi sisältää kerääjän tarkoituksella tekemiä muutoksia tai väärinymmärryksiä. Tämän tutkimuksen puitteissa tehty rekonstruktio on yritys nähdä kerääjän tallentaman tekstin taakse itse esitystekstiin tai ainakin päästä sitä lähemmäksi.

1.3.1.2 Laulajan teksti

Laulajan teksti tarkoittaa sitä rakenteiden ja ainesten summaa, josta esitysteksti tuotetaan. Yleensä puhutaan laulajan toisinnosta, runosta, laulusta tai loitsusta. On tutkimuskysymys, millainen on tämän tekstin olemus. Sitä voidaan havainnoida esitystekstien avulla, mutta sillä ei ole konkreettista muotoa vaan se sijaitsee laulajan tietoisuudessa. Osittain se liittyy muistiin, osin kompetenssiin eli kykyyn käyttää, muodostaa ja liittää yhteen muistissa olevaa tietoa. Lauri Honko esittää käsitettä "perinnevarasto" (*pool of tradition*) kuvaamaan eri laulajien jakamia temaattisia, poeettisia, performatiivisia ja muita traditionaalisia malleja, elementtejä ja sääntöjä, jotka esiintyvät lukuisina, suorastaan loputtomina yhdistelminä eri laulajien esityksissä. Yksittäisellä perinteentaitajalla yhteinen perinne ilmenee mukautuneessa ja systemaattisessa muodossa, josta Honko käyttää termiä "mentaaliteksti". (Honko 1998, 92–99.) Samanlaista esitystekstien takana olevan rakenteen nimitystä ovat etsineet muutkin. Kysymystä tuskin voi ratkaista yhdellä mallilla, vaan sen rakenne vaihtelee paikasta toiseen, perinteestä toiseen, lajista toiseen ja jopa laulajittain. Joskus laulajan tekstit voivat olla hyvin lähellä hänen esitystekstejään, jolloin niitä leimaa tietty kiinteys. Jos ei ole rakennetta (kuten narratiivissa on juoni), joka sitoisi tiettyjä aiheita ainakin suurin piirtein määräjärjestyksessä yhteen, perustekstin hahmottaminen on vaikeampaa.

Hyvänä esimerkkinä voi pitää Arhipan metsästäjän sanoja. Metsästysvirsiä eli metsälle lähtijän virsiä on neljä tekstiä, joista kaksi on tallentanut Lönnrot, kaksi Cajan. Lisäksi niiden kanssa yhteistä sisältöä jakavia karjavirsiä on yksi, jonka on tallentanut Lönnrot.³¹ Metsästysvirsiä ja karjavirren ympäristö on metsä. Metsästäjä hakee metsästä saalista ja vetoaa metsää hallitseviin olentoihin. Karjanhoitaja laskee lehmät metsään ja vetoaa sekä karjaa suojeleviin ja sen menestystä edistäviin että sitä uhkaaviin olentoihin. Yhteistä virsille on karhun puhuttelu. Metsästäjä haluaa välttää karhun kohtaamista ja toivoo yhteiselo: yhdet maat, eri eväät. Karjanhoitaja taas pyytää karhua pysyttelemään erossa karjasta. Arhipan metsästysvirret voi jakaa neljään erityyppiseen osaan:

³⁰ A. A. Boreniuksen (ks. Itkonen, Erkki 1936, 63–66) ja Petri Lauerman (Lauerma 2004, erityisesti 24–32) huomiot sanellen ja laulaen saadun tekstin eroista ovat juuri tämän esityskontekstista lähtevän muuntelun analyysia.

³¹ Korpus nro. 121 = SKVR I₄ 1095, 141 = SKVR I₄ 1096, 201 = SKVR I₄ 1095 a), 216 = SKVR I₄ 1097 ja 140 = SKVR I₄ 1397.

1) Metsästäjä ilmoittaa aikeensa lähteä metsälle ja kertoo valmisteluista. Mieliteosta puhutaan seksuaalissävyytteisin metaforin. Metsästäjä puhuu koiristaan ja jousistaan (*Kohottelen koiriani, Jousieni jouvuttelen* (121:007–121:008), pyytää metsää ottamaan hänet vastaan (*Ota mettsä mieheksesi, Urohiksesi Tapivo, Korpi kolkki poijiksesi* (121:009–121:011) ja kuvailee metsän ja metsämiehen hajua (*Mettsä haisuo havulta, Mies haisuo mejen maulta* (121:012–121:013)). (a)

- (a) Mieleni minun tekisi 121:001
- Mieli käyvä Mettsolassa 121:002
- Metsän neittä naijakseni 121:003
- Metsän mettä juuvakseni 121:004
- Lihoa lehen alaista 121:005
- Kuuta kuusen juurehista 121:006

Toisen Lönnrotille laulamansa virren Arhippa aloittaa sananlaskulla, jonka työtä ja kauniin ulkomuodon turhuutta julistavaa sanomaa hän jatkaa "nokitulilta" nousevan metsämiehen ylistyksellä (b).

- (b) Kaunis kaupoiakse parempi 216:001
- Ruma töillä runsahampi 216:002
- Kaunis varttansa kaniivi 216:003
- Ruma työtä runtelooovi 216:004
- Äsen siusta mies tuloovi 216:005
- Kuin nouset noki tulilta 216:006
- Havusilta vuotehilta 216:007
- Risuisilta peä aloilta 216:008
- Havu se peätä harjoaapi 216:009
- Varvut vartalon sukiivi 216:010

2) Metsän emäntää puhuteltaessa pyydetään johdattamaan saaliin jäljille: saattamaan vainu koirien sieraimiin (c) tai kehräämään ja vetämään sininen lanka, joka johdattaa metsässä kulkijaa. Metsän emäntä on *Mielikki*, jonka kertona on *Tuurikki tytär Tapivon* tai *Tillervo Tapivon neiti*. Mielikiltä myös pyydetään saalista: *Sekä syötä syölähäkse, Jotta juota juolahakse, Apata alanenäkse* (201:085–201:087).

- (c) Mielikki metsän emäntä 121:014
- Tuurikki tytär Tapivon 121:015
- Veännä vainut vempelillä 121:016
- Tuhku koarella sivalla 121:017
- Tulla koiran sieraimihi 121:018
- Vilullakin vihmoillaki 121:019
- Säillääkin satehillaki 121:020
- Jotta koiran kohti panna 121:021
- Penun julki juttamaha 121:022

3) Karhua – *Ohtoini metsän omena, Mesi kämmen källeröini* – pyydetään pysymään poissa metsämiesten tieltä kuullessaan näiden tulevan, pitävän kyntensä ja hampaansa piilossa (*Kyte kynnet karvoihisi, Hampahat ikenihisi*; 121:044–121:045) ja pysyttelevän pesässään (*Niin se ohto keäntelekse, Kuin on pyy pesänsä peällä, Rassas raunivoisissaha, Vassen miestä valkieta, Kohin koivun karvallista*; 121:048–121:052). Metsästäjien kyvykkyyttä

vähätellään (*Päre jouset puikko nuolet, Ampujat ala kätiset*; 121:054–121:055)³², ehdotetaan sovintoa kesän ajaksi ja osoitetaan molemmille omat saaliit yhteisellä maalla (d). Yhdessä toisinnossa pyydetään myös saattamaan saaliin luokse (e).

- (d) Tapelkoamas talvi aika 201:074
 - Lumi aika luskoalla 201:075
 - Kesän tullen suon sulaten 201:076
 - Lätäköijen lämmitessä 201:077
 - Niin tiemmä sulat sovinnot 201:078
 - Kesä rauhat rapsakkama 201:079
 - En mie kiellä kiertämästä 201:080
 - Enkä käymästä epeä 201:081
 - Yhet moat eri evähät 201:082
- (e) Soata tuolla soareksella 121:060
 - Tuolla kummulla kuleta 121:061
 - Josta soalis soatanehe 121:062
 - Erän toimi tuotanehe 121:063

4) Viimeisessä osassa pohditaan osaa, onnea ja saaliinjakoa. Siinä mahdollisena puhuteltavana on Jumala (Herra, Luoja), jota loitsuissa pidetään elatuksen antajana. Jumalaa lähestytään negaation kautta eli kysytään, miksi Jumala ei anna (nyt) elatusta vaikka on elättänyt esivanhemmat (f), miksi Jumala on suuttunut (*Mistä suuttu suuri Luoja, Viljan antaja vihastu*; 121:080 121:081) ja lepytellään (*Ellös suuttuo Jumala, Moan pitäjä pillastuo*; 121:082 121:083). Omaa pyyntöä vähätellään (*En mie äijeä kysyisi, Enkä välttäisi vähällä*; 216:041–216:042) ja laulaja valittaa omaa osattomuuttaan suhteessa muihin (g). Jumalaa pyydetään kuitenkin antamaan saalista eli syötävää "ajallaan"; ajan adverbiaali *Ijälläni ajallani, Pojan polvi päivänäni* (121:085–121:086) on loitsuille ominainen formula.

- (f) Suvun syötit synnyn syötit 141:019
 - Esi vanhemmat elätit 141:020
 - Niin miks et minuo syötä 141:021
 - Suvun suurilla paloilla 141:022
 - Herkkuloilla heimo kunnan 141:023
- (g) Ain on mieleni apie 216:034
 - Muut sanovat soalehinsa 216:035
 - Eriä on arvelovat 216:036
 - Mie nyt on poloini poika 216:037
 - Mie on sanon soamatutta 216:038
 - Tuomatutta tuikuttelen 216:039

Lönnotin tallentamassa yhdessä kokonaisuudessa nämä kaikki osat ovat mukana. Cajanin toisinnot taas sisältävät osiot 1, 2, 3 ja 1, 4. Lönnotin toinen toisinto niinkään sisältää osat 1, 4 viitaten talviseen metsästyksen (h).

- (h) Sato ukko uutta lunta 141:001
 - Palvaini vitie visko 141:002

³² Arhipan arvoituksellinen säepari tulee ymmärrettäväksi muiden toisintojen kautta: *Lapsimie[het, pentukoirat], Ampujat alakätiset, Pärejouset, puuvasamat, Ei ne loittoa ota Eikä kauas kannattele*. (SKVR I₄ 1080:19–23. Kiimaisjärvi. Europaeus 1845).

Syksyisen uuhen verran 141:003
Verran talvisen jäniksen 141:004
Mieleni minun tekisi 141:005
Itseni ajatteleisi 141:006
Ukon uuvella lumella 141:007
Jäniksen jälettömällä 141:008
Hiiren hiihtamattomalla 141:009

Arhipan metsästysvirret näyttävät jäsentyvän johdantona esitettävien aikomusten ilmaisujen ja metsää tai saalisonnea hallitseville olennoille esitettyjen pyyntöjen vuorottelulle. Cajanin ensimmäisessä toisinnossa aloituksena on laulajan sanoja, ja *Mieleni minun tekisi* -formula esiintyy vasta metsän emännälle esitettyjen pyyntöjen jälkeen. Pysyvin osuus näissä neljässä toisinnossa on kuitenkin saalisonnen neuvottelu (4), joka esiintyy jokaisessa neljässä tekstissä. Aiheet eivät esiinny määräjärjestyksessä eikä yksikään aiheuma esiinny kaikissa mutta monet useammassa.

Arhipan ainoassa tallennetussa karjavirressä ovat pyyntöjen kohteina *Tahvanus hepoisten herra, Lumi sorkka luu kapie* (140:005–140:006), jota pyydetään huolehtimaan eläimistä laitumella samoin kuin talvella navetassa, ja Neitsyt Maria, jota pyydetään laittamaan piikansa paimeneen ja tekemään *kummut kukkahakse*, sekä *Mielikki metsän miniä* tai *emäntä*, jota pyydetään syöttämään (eläimet) "syölääksi", ja viimeisenä karhu. Karhun puhuttelu käsittelee melkein puolet virrestä ja sisältää pyynnön kiertää karjamaat, tunkea päänsä turpeeseen, tehdä kesäksi rauha ja viskoa vihansa metsään. Karhun puhuttelu on yhteistä metsästäjän virsien kanssa, metsän emännälle kohdistetuista pyynnöistä vain syölääksi syöttäminen on sama. Samanlaista onnen ja osan neuvottelua kuin metsästysvirssissä ei tavata. Runo alkaa viittauksella hiiden hevoseen (i). Tämä motiivi tunnetaan yleisesti parannusloitsujen ja varausten kyydityssanoina, mutta kotieläinten laitumelle laskussa sitä ei juuri muuten tavata³³ ja sen rooli tässä loitsussa on tuntematon. Jäljessä olevassa säe-parissa puhutaan myös hevosesta (*Heitin moahan marhaminnan, Hietahan helyt hepoisen*; 140:013–140:014), joten loitsun funktio voikin olla hevosten eikä karjan laitumelle lasku, vaikka siinä puhutaan myös "karjasta".

- (i) Hiijest on hyvä hepoini 140:001
Vuoressa valitut varsat 140:002
Hyvällä hypittäjällä 140:003
Ajajalla ankaralla 140:004

Kiinteän lineaarisesti etenevän laulajan tekstin sijasta voidaan näissä loitsuissa puhua mentaalista verkosta, jossa aiheilla on enemmän tai vähemmän vahvoja yhteyksiä toisiinsa. Esimerkiksi metsästysloitsuihin poimittuu tästä verkosta aiheita jonkinlaisen yleishahmon puitteissa (metsälle mennessä pitää ilmoittaa aikeistaan, maanitella metsän haltijaolentoja ja pyytää Luojalta menestystä). Mahdollista on myös liittää muita soveliaita ja

³³ Ainoat läheiset tapaukset ovat SKVR I₄ 1675. Kontokki, Akonlahti. Castrén 1839 ja SKVR XII₂ 7360. [Pohjois-Pohjanmaa.] Meriläinen 1880, jotka liittyvät hevosten hoitoon.

pinnallisesti soveltumattomiakin aiheita, eikä aiheiden järjestys ole kiinteä. Tämä kaikki sidotaan yhteen kielellisen ja poeettisen kompetenssin avulla. Metsästäjän sanoihin yhdistyy myös muita, lähinnä lyyriseksi katsottavia aiheita kuten laulajan sanoja. Senni Timonen kirjoittaa lyriikkaa koskevassa tutkimuksessaan, että "aiheiden yhdisteleminen ei näytä perustuvan sellaisiin lineaarisiin rakenteisiin, joita epiikassa edustaa kertova juoni ja loitsujen aiheumatjuissa riitin kulku. Lyyrinen runo etenee assosioiden temasta toiseen. Kyseessä on runon rakenteen toistuva luominen: uusien yhdistelmien, ajatusten, ehdotusten, kysymysten, vastausten ja tulkintojen katkeamaton kudelma." (Timonen 2004, 288.)

1.3.1.3 Perinteen teksti

Perinneyhteisössä esiintyy sisällön ja muodon kannalta läheisiä tekstejä, joita hahmotetaan yhteenkuuluviksi, samoiksi. Puhutaan yksittäisistä runoista, lauluista, runotyypeistä. Tällainen teksti ei sijaitse missään tietyssä henkilöidonnaisessa aikapaikkaisessa tilanteessa tai tajunnassa. Kyse on havaittavissa olevasta toistuvasta kulttuurisesta rakenteesta, jonka rajoja ja ominaisuuksia on mahdoton lopullisesti määrittää: se jää avoimeksi. Tällainen perinteen teksti on abstraktio, yleistys, joka syntyy koetuista esitysteksteistä yhteenvetävän ja valikoivan päättelyn kautta. Ymmärretään, että on olemassa runo, jonka toisintoja laulajat esittävät; koetaan samuus. Perinteen tekstiin liittyy kaksi hyvin olennaista ilmiötä. Toinen on periytyminen: laulaja muodostaa oman perustekstinsä perinteen tekstistä saamiensa aineiden ja rakenteiden mukaan. Koska perinteen tekstit ilmenevät yksilöille esitystekstien kautta, yksilön perusteksti ja sitä kautta esitystekstit voivat helposti muistuttaa jonkin toisen henkilön esitystekstiä tai esitystekstejä. Täydellinen yhtäläisyys on poikkeuksellista, tavallisemmin laulaja muodostaa oman tekstinsä moninaisemmasta lähteestä kuin pelkästään yhden laulajan esitysteksteistä. Kyse on oppimisesta ja omaksumisesta, toisin sanoen periytymisestä. Tämä on luova prosessi (Saarinen 1988, 219; 1992, 1994). Lähtöaineokset ovat muiden laulajien samojen runojen tekstejä, muiden runojen tekstejä, laulajan omia muiden runojen tekstejä tai uusia perinteisten sääntöjen mukaan luotuja osia. Kuten laulajan tekstissä, tämän ilmiön luonne riippuu perinnelajista. Myös siinä voidaan nähdä verkostoja, joista laulaja poimii aineistoja omiin perusteksteihinsä. Nämä verkostot muistuttavat sitä, mitä Honko nimesi käsitteellä perinnevarasto (*pool of tradition*). (Honko 1998, 70). Ei voida puhua niinkään erillisistä runoista kuin aiheumatkimpuista, jotka joskus hahmottuvat enemmän tai vähemmän kokonaisuuksiksi.

1.3.2 METATEKSTI JA KIELIOPPI

Pentti Leinon mukaan kompositiossa on kyse variantin ja invariantin suhteesta, joka on yksi folkloristiikan keskeisongelmia. Leino pelkistää kaksi eri-

laista ja vastakkaista näkemystä, joita hän kutsuu suomalaisen ja venäläisen koulukunnan näkemyksiksi. Ensimmäisen, Leinon metatekstimalliksi kutsuman mallin mukaan folklore rakentuu kiinteistä perinnetuotteista, metateksteistä, jotka muuntuvat (hitaasti) välittyessään perinteentaitajalta toiselle. Jokaisella variantilla, toisinnolla, on ainakin periaatteessa yhteys perimmäiseen invarianttiin, joka on alkumuoto. Tässä mallissa esitysteksti, laulajan teksti ja perinteen teksti ovat samalla jatkumolla ja näin hahmoteltavien tekstin tasojen välillä ei ole varsinaista laadullista eroa. Jokainen teksti on enemmän tai vähemmän onnistunut kopio toisesta, ja tekstin merkitykset heijastetaan varhaisimpaan, ensimmäiseen muotoon. Perinteen esittäjän osuus on passiivinen, ei luova. Mallissa otetaan kyllä huomioon luovuuden vaikutus myöhemmässä vaiheessa puhumalla uudelleenrunoilijoista, mutta kyse ei ole jatkuvasta vaan satunnaisemmasta ja poikkeuksellisesta tapahtumasta, ei jokaisen laulajan kompetenssin mahdollistamasta toiminnasta. (Leino 1983, 141–144.)

Leinon kielioppimalliksi kuvaaman käsitystavan mukaan taas esitys on reproduktio, luomistapahtuma, jossa perinnetuote rakennetaan kyseisen perinnelajin sääntöjen (kieliopin) mukaan episodien, henkilöiden, klišeiden ym. varastosta. (Leino 1983, 144–147.) Jokainen esittäjä tekee komposition, jokainen esittäjä on runoilija (*poet*). Esitystekstin ja muiden tekstin tasojen välillä on laadullinen ero: vain esitysteksti on teksti, muut tasot taas ovat struktuureja, joihin liittyy oma spesifi sanasto. Vaikka kielioppimalli on lähtenyt venäläisestä, tai itäeurooppalaisesta, tutkimuksesta ja maantieteellishistoriallisen menetelmän kritiikistä, vahvimmin se on folkloristiikkaan vaikuttanut Milman Parryn ja hänen oppilaansa Albert B. Lordin suullisformulaiseksi kutsutun teorian kautta. Lordin serbokroatialaisen kertovan runouden perusteella kompositiota teoretisoiva tutkimus *The Singer of Tales* ilmestyi vuonna 1960. Kielioppimalli näyttää tätä ennen olleen huonosti tunnettu – tai vaiettu – suomalaisessa tutkimuksessa. Roman Jakobsonin ja Petr Bogatyrevin artikkeli folkloresta erityisenä luomisen muotona (Jakobson & Bogatyrev 1974, ilmestynyt alunperin 1929) teki analogian kieleen: kielen *langue / parole* -eroa vastaa folkloressa ero perinteen tuottamisen sääntöjen ja esitetyn perinnetuotteen välillä. Näkemyksen mukaan jokainen esityskerta on ainutlaatuinen, perinnetuote saadaan aikaan aina uudestaan perinteen tuottamisen sääntöjen avulla. Kyse on reproduktiosta ja perinteenkannattajan kompetenssista. E. N. Setälä esitteli ja teilesi artikkelin *Sammon arvoituksessa*: vaikka hän tunsikin *langue / parole* -erottelun, sen soveltuminen folkloreen jäi häneltä ymmärtämättä. (Setälä 1932, 445–447.) Muita viittauksia tähän ajatteluun en ennen 1960-lukua ole suomalaisesta folkloristiikasta löytänyt.

1.3.3 SUULLIS-FORMULAINEN TEORIA

Lordin teoriaa on sovellettu, kritisoitu ja kehitetty paljon niin folkloristiikassa kuin muissakin tekstejä tutkivissa tieteenaloissa. On hyvä muistaa, että

alkuperäisessä tutkimuksessa kohteena on pelkästään suullinen kertova runous (*oral narrative poetry*), eikä tuloksia ole sellaisinaan ollut tarkoitettu sovellettaviksi muihin perinnelajeihin. Tässä tutkimuksessa ei ole mahdollista selostaa koulukunnan kehitystä ja kaikkia niitä muotoja, joita se on saanut, eikä käydä läpi kaikkia niitä perinnelajeja, johon sitä on sovelluttu. Aiheesta on kuitenkin jo olemassa hyviä yleiskatsauksia (ks. Foley 1985, 1988; Harvilahti 1992, 10–12, 29–36; Sykäri 2013, 54–80; kritiikistä esim. Finnegan 1976; 1977). Keskityn muutamiin sen perusväitteisiin ja olettamiin.

Milman Parry (1902–1935) oli filologi, jonka elämäntyö liittyi Homeroksen runojen ja ns. homeerisen kysymyksen selvittelyyn. Homeerisen kysymyksen ytimessä oli kiista siitä, ovatko nämä runot (Ilias ja Odysseia) yhden runoilijayksilön luomistyön tulos (*unitarians*) vai oliko runot pantu kokoon aiemmista runoista ja runofragmenteista (*analysts*). Parry oli unitaari, jonka keskeinen teesi oli se, että Homeroksen tekstit ovat perinteisiä ja suullisia; alunperin hän tosin puhui vain niiden traditionaalisuudesta. Traditionaalisuus taas ilmeni metrisissä määräympäristöissä toistuvista kielellisistä yksiköistä, joista hän alkoi käyttää nimitystä "formula". Kysymys siitä, millainen on perinteinen teksti, muodostui Parrylle hiljalleen yhä tärkeämmäksi, ja vuonna 1933 hän matkusti ensimmäisen kerran Jugoslaviaan tarkoitukseenaan tutkia elävää serbokroatialaista kertovaa runoperinnettä. Parry halusi analogian keinoin saada vahvistusta teorialleen. Hän keräsi merkittävän aineiston, mutta ennen aikainen kuolema vuonna 1935 katkaisi hänen jo aloittamansa tutkimuksen. Parry ehti julkaista vain muutaman artikkelin ja jätti jälkeensä tutkimustaan varten tekemiään muistiinpanoja, mutta hänen työnsä vei loppuun hänen oppilaansa ja assistenttinsa Albert B. Lord. Parryn ideat tunnetaan parhaiten juuri Lordin kautta.³⁴

Parryn aloittama ja Lordin muotoilema teoria voidaan tiivistää muutamaa pääteesiä: 1) runolla ei ole kiinteää tekstiä, 2) runo luodaan esitystilanteessa (*composition in performance*) ja 3) kompositiossa laulaja käyttää rakennusyksiköitä, jollaisia ovat formulat ("a group of words which is regularly employed under the same metrical conditions to express a given essential idea"; Lord 2001, 4) teemat ("groups of ideas regularly used in telling a tale in the formulaic style of traditional song"; Lord 2001, 68), kertomuksen ja kerronnan kaavat (*narrative patterns*) (Lord 2001, 99–123). Teorian mukaan suullinen luomistapa jättää jälkensä tekstiin, ja Lord korostaa suuresti eroa kirjallisen ja suullisen välillä. Näiden jälkien etsintä, erityisesti ns. formula-analyysi, mahdollistaa taas päätelmien tekemisen vanhoista vain kirjallisina säilyneistä teksteistä, joiden suullisuudesta halutaan saada varmuus.

Parry ja Lord eivät olleet folkloristeja. Parry oli tutustunut folkloreaineistoihin ja siitä tehtyyn tutkimukseen kunnolla vasta ollessaan Pariisissa stipendiaattina kirjoittamassa väitöskirjaa. Erityisen tärkeä Parryn ajattelun

³⁴ Hyvä yhteenveto homeerisesta kysymyksestä, Parryn elämästä, teorioista ja hänen suhteestaan serbokroatialaiseen perinteeseen on Parryn kirjoitusten antologian *The Making of Homeric Verse* johdanto (Parry A. 1980, ix–lxii), jonka on kirjoittanut hänen poikansa Adam Parry.

kehittymiselle oli slovenialaisen etnografian, Prahassa opettaneen serbialaisen runouden kerääjän ja tutkijan Matija Murkon tapaaminen Pariisissa v. 1929. Vuonna 1932 julkaistussa artikkelissaan "Studies in the Epic Technique of Oral Verse-Making. II. The Homeric Language as the Language of Oral Poetry" Parry kuvaa ja luonnehtii ensimmäisen kerran laajemmin suullista runoutta ja viittaa erityisesti Murkon, A. van Gennepin, W. Radloffin, G. Gesemannin itäeurooppalaisen ja aasialaisen runouden tutkimuksiin. Merkittävää on, että jo tässä vaiheessa, ennen ensimmäistä kenttämatkaansa Jugoslaviaan, teorian tietyt keskeiset teesit olivat näiden tutkimusten kautta Parrylla valmiina: esimerkiksi ajatus formuloinnista improvisaatiossa, esityksenaikaisesta kompositiosta ja kiinteän tekstin puuttumisesta. (Parry M. 1980e, 333–342). Murkon Pariisissa vuonna 1929 julkaistava artikkeli "La Poésie populaire épique en Yougoslavie au début de XXe siècle" (engl. "The Singers and their Epic Songs", Murko 1990) näyttää hyvin selvästi, miten jotkut Murkon ajatukset siirtyivät melkein sellaisinaan Parrylle. Parryn ja myöhemmin Lordin, Foleyn ym. tekstikäsitys kuuluu hyvin selvästi itäeurooppalaisen kielioppimallin mukaiseen tutkimusperinteeseen. Parry viittaa myös Kaarle Krohnin *Kalevalastudien I* -teokseen (1924), ei kuitenkaan käsitellessään kompositiota vaan eri kielten ja murteiden teksteihin mahdollisesti jättämiä jälkiä (Parry M. 1980e, 332, 338). Krohn mainitaan alaviitteessä eikä Parry mitenkään kommentoi Krohnin tekstikäsitystä.

Suullis-formulainen teoria kuvaa Lordin julkaisemassa muodossa säännöstön tai systeemin, joka toimii, jos kertomusten rakenneosat, lähinnä teemat, ovat riittävän yleisluonteisia kattamaan koko runoston. Teemojen ulkopuolelle jäävää kerrontaa Lord ei erityisesti mainitse. Se, jäsentävätkö teemat koko runon jäännöksettömästi, jää epäselväksi. Paul Kiparsky on viitannut kalevalaiseen kertovaan runoperinteeseen ja huomauttaa yleisen aineksen vähäisyydestä: "The important thing is that singers dispose of ... very little floating material which can be freely inserted at appropriate points in the narration... Each event is unique, and most epic verses are with a particular song." (Kiparsky 1976, 95–96.) Lauri Harvilahti ja Lotte Tarkka (Harvilahti 1992, 24–25; Tarkka 2005, 66) kritisoivat omien tutkimusaineistojensa perusteella Kiparskyn käsitystä, että laulajilla (Harvilahti) tai runokielessä (Tarkka) olisi vain vähän irrallista ja monikäyttöistä materiaalia, jota koko runostossa runsaasti onkin. Kiparsky kuitenkin puhuu lordilaista analyysitapaa testaten yhden laulajan repertuaarin irrallisesta ja vapaasta yleisluonteisesta aineksesta, ei koko runostosta.

Joka tapauksessa on muistettava, että perinteessä on aina mukana vanha ja uusi, säilyttävä ja uudentava, sama ja eri. Esimerkiksi Pentti Leino ei suoraan hylkää kumpaakaan näkemystä. Hänen mukaansa perinnelajit eivät ole samanlaisia, niiden variaatioalttius vaihtelee. (Leino 1983, 148.) Tätä samaa korostaa John Miles Foley, joka tunnistaa ongelmat, joita on syntynyt melkoisen jyrkän suullinen / kirjallinen -jaon ja sitä indikoivan formula-analyysin ulottamisessa erottelematta eriluontoisten ja erilaisista lähteistä peräisin olevien tekstien tulkintaan. Foleyn mielestä tulee ottaa huomioon 1)

tekstiriippuvuus (*text dependence*) eli miten teksti on tallennettu (ääniyty, kirjallinen muistiinpano etc.); 2) suullisen ja suullisperäisen (*oral* ja *oral-derived*) erottaminen eli Foley luopuu jyrkästä suullinen / kirjallinen -kahtiajaosta; 3) lajiriippuvuus (*genre dependence*); 4) traditioriippuvuus (*tradition dependence*) sekä 5) tekstin tulkintaan vaikuttavat diakroniset ja synkroniset kontekstit. (Foley 1991, 14–17.) Laulajien välillä on myös eroja, eikä edes saman tekstin kompositio ole kauttaaltaan yhdenlainen. Poetiikka ja kompositio on asetettava jatkumoille, joissa tilanteenmukainen ja pysyvä, henkilökohtainen ja perinteenmukainen, mallin mukaan jäljentävä ja sääntöjen mukaisesti luova ovat aina läsnä. Niiden osuus tekstin koostumisessa on aina erikseen ratkaistava. Tämä onkin yksi oman tutkimukseni keskiössä olevista kysymyksistä.

Formula Parryn ja Lordin määrittelemänä on alunperin erityisesti sanojen toistuvuutta tietyissä metrisissä ympäristöissä: "a group of words which is regularly employed under the same metrical conditions to express a given essential idea"³⁵. Käytännössä formulaan on sisältynyt jo alusta alkaen ei pelkästään sanojen vaan tiettyjen samoissa metrisissä olosuhteissa esiintyvien syntaktis-semanttisten rakenteiden toistuvuus: Lord nimittää näitä formulasysteemeiksi. (Lord 2001, 35, 47–48.) Formulan myöhemmissä uudelleen määrittelyissä on osin pyritty irti leksikaalisen toistuvuuden tiukasta vaatimuksesta ja pyritty puhumaan formulasta syntaktisin, semanttisin tai mitallisin termein tai näiden yhdistelmin (esim. Kiparsky 1976, 74–92). Lauri Harvilahti, joka on tehnyt yhteenvedon näistä monista erilaisista määrittelyistä, toteaa:

Eepin formula-termin määrittelytavat ovat hyvä esimerkki siitä, kuinka eri näkökohtia tai suuntauksia painottavat tutkijat ovat hahmotelleet erilaisia sisältöjä tälle jos sinänsä monimerkityksiselle termille. [...] Toisin sanoen: onko lähtökohtana rakenteen, sisällön, merkityksen vai funktion huomioon ottava termitulkinta, tai jokin näiden yhdistelmä? Yksiselitteistä ja kaikkia tyydyttävää määritelmää ei ole kukaan kyennyt esittämään. (Harvilahti 1992, 32.)

Perussyy asiantilaan on nähdäkseni se, että ei ole yhteistä ymmärrystä siitä, miksi formulan käsitettä ylipäätään tarvitaan. Mikä on formulan funktio? Teorian alkumuodossa kyse oli yksiköistä, jotka auttoivat tai mahdollistivat esityksen aikaista kompositiota. Jos esityksen aikainen formulakompositio olisi todellinen, tämän pitäisi ilmetä verrattaessa saman runon esitystekstejä. Niissä pitäisi olla riittävässä määrin formuloiksi tunnistettavia aineksia, ja tekstin pitäisi pääosin jäsentyä formuloiden varaan. Näin ei kuitenkaan välttämättä ole. Oman tutkimukseni mukaan (Saarinen 1988, 1992, 1994) esityk-

³⁵ Pohjalla oli havaintoja "ornamentaalista adjektiiveista", miten esimerkiksi laivaa määritetään adjektiivilla "nopea" vaikka se on maalla, miten Polyphemos nostaa katseensa kohti tähtitaivasta keskellä kirkasta päivää. Ilmaus kovarioi enemmän metrisen kuin sisällöllisen kontekstin kanssa. (Parry M. 1980a, 426.)

sen aikaisen komposition vaikutus tekstiin ei ole kovin suuri ainakaan Arhipan ja hänen poikansa Miihkalin kertovissa runoissa: esitysten välillä ei ole merkittäviä eroja, ja ilmenevä variaatio on vain marginaalisesti tekemisissä formuloiden kanssa. Onkin selvää, että runoa omaksuttaessa tapahtunut koostaminen on selvästi suuremmin vaikuttanut tekijä.

John Miles Foley on hylännyt formuloiden ensisijaisen selityksen kompositiivälineinä ja korostaa niiden erityistä tehtävää merkityksen muodostajina, perinteisen viittaavuuden (*traditional referentiality*) välineinä. Formula viittaa aina laajempaan perinteeseen ja ilmaantuessaan ikään kuin herättää paljon laajemman kontekstin kuin kyseinen teksti itse. Siten esimerkiksi formula, joka esiintymisyhteydessään on epäjohdonmukainen tai vaikuttaa epäsopivalta, on tulkittava koko perinteen taustaa vasten. Formuloilla on luontainen, synnynnäinen (*inherent*) merkityksensä, jolle Foley asettaa vastapariksi tekstiyhteydestä kumpuavan, annetun (*conferred*) merkityksen; annettu merkitys on tyypillistä kirjalliselle kulttuurille. (Foley 1991, 6–10.) Foley vie selityksen omalla tavallaan lähelle sitä, mitä varhaisemmat suomalaiset folkloristit kuvasivat yhteisön hyväksyntänä ja kontrollina, (ks. edellä Hautala ym.). Niissäkin oli mukana komposition taso, mutta esityksenmyötäinen kompositio (Hongon käännös termille "composition in performance") puuttui täysin.

1.3.4 KOMPOSITIO, FORMULA JA TEEMA KALEVALAISISSA RUNOSSA

Konkreettista kalevalaisen runon kompositiota analysoivaa tutkimusta ei ole harjoitettu kovin paljon. Paul Kiparskyn edellä mainittuun väitteeseen yleisluonteisen aineksen vähäisyydestä liittyi myös havainto eppisten runojen suuremmasta kiinteyden asteesta verrattuna Parry ja Lordin laulajiin. Kiparskyn väittämät perustuivat toisaalta muutaman laulajan eri aikoina tallennettujen tekstien, toisaalta joidenkin isän ja pojan saman runon toisintojen vertailuun. Joukossa oli myös Arhipan ja Miihkalin Kilpakosinnan tekstit. Tekstianalyysia Kiparsky ei ainakaan julkaisussa tee, vaan kyse on vaikutelmista tai muiden tulosten omaksumisesta. Arhipan tekstiä hän esimerkiksi luonnehtii yksityiskohtaisemmaksi ja dramaattisemmaksi ja viittaa Matti Kuuseen, jonka mukaan Arhipan toisinnon täyteläisyys olisi tulosta muiden alueen vastaavien runojen säkeiden yhdistelystä ja Miihkalin toisinto olisi usein lähempänä suvun perinnettä. Kiparsky yhdistää tämän kiinteyden kalevalaisen epiikan erilaiseen kulttuuriseen rooliin verrattuna jugoslavalaisiin laulajiin: runoissa on vahva myyttinen ja rituaalinen elementti, joka yhdistyy loitsujen syntyihin ja sadonkorjuuriitteihin³⁶. (Kiparsky 1976, 94–99; Kuusi 1949 51–53; ks. myös Siikala 2012, 116–120.)

³⁶ Tässä hän viittaa usein mainittuun Iivana Malisen kertomaan ja Krohnin tallentamaan tietoon Sampo-runon käytöstä kylvötöiden yhteydessä (SKVR I, 88 b). Vuonninen. Krohn 1881).

Senni Timonen on useamman kerran selvittänyt Larin Parasken tekstien rakentumista sekä laulajan itsensä kertomia lajien ja runon erilaajuisten osien kategorisointeja. Ensimmäisen kerran hän selvittelee kysymystä *Näin lauloi Larin Paraske* -antologian kommentaarissa ja perusteellisesti *Minä, tila, tunne* -teoksen luvussa "Larin Parasken poetiikka" (Timonen 1980, 162, 172; 2004, 238–303). Larin Paraske kertoi itse kerääjälle, Adolf Neoviukselle, kompositiota ohjaavan pääperiaatteen: hän jakoi runot "pätkäniekkoihin", jotka piti esittää aina samalla tavalla eikä niitä saanut sekoittaa, ja niihin, joihin sai sekoittaa, "mättää", mitä vain toisista runoista. Kyse oli rajanvedosta ulkoa muistamisen tapaisen metatekstimallin ja improvisoivan, eri aineksia vapaasti yhdistelevän komposition välillä. Tätä voisi kutsua, Leinon tavoin, kielioppimalliksi, mutta on huomattava, että improvisoiva mättämismalli ei ollut yhtenäinen, nimetty ryhmä vaan sisälsi monenlaista runon koostamisen tekniikkaa. Laulaja käytti perinteisiä säkeitä, säejaksoja ja rakenteita, joskus omia säkeitä, ja yhdisteli niitä aina uusiksi kokonaisuuksia. Joskus kokonaisuudet olivat hetkellisiä, labiileja, hölliä, "niitä lukiessa voi vieläkin kuulla laulajan melko keskittymättömästi 'mättävän' irrallisia säejaksoja peräkkäin". Joskus uusi kokonaisuus voi jähmettyä, syntyä uusi laulu, jossa takana on uusi sanoma, laulajan perinteisistä aineksista muodostama oma ääni. (Timonen 1980, 166–167; 2004, 274–275.) Jako näiden kompositiomallien välillä kytkeytyy enemmän laulutilanteisiin kuin itse laulunlajeihin: "liekkuvirret" eli liekulla esitettävät laulut olivat Parasken mukaan "pätkäniekkoja", kun taas häissä, pidoissa ja tansseissa esitettävät laulut vapaammin koostettavissa. Muuntelua sallivia olivat myös yksin esitettävät, lähinnä omakohtaiseksi yksin esitettäväksi lyriikaksi luonnehdittavat "mojolaulut". Laulunlajien ja laulutilanteiden välillä on joka tapauksessa jonkinlainen riippuvaisuus, esimerkiksi liekulla esitettiin kertovia runoja, joskin myös lyriikkaa. Siten myös kompositiotekniikka on osin laulunlajista riippuvainen. Timonen korostaa kuitenkin, että laulajan omat väittämät ovat välillä ristiriitaiset ja rajat näiden laulun tapojen ja tyyppien välillä liukuvat. (Timonen 1980, 166–170; 2004, 262–276.) Paraske teki myös eron uuden runon sepittämisen ja sekoittamisen välillä; jälkimmäinen viittaa aineksien ottamiseen toisista runoista. Itseään hän ei pitänyt uuden runon sepittäjänä, mutta hänen lausuntonsa asiasta ovat omalta käsityskannaltamme ristiriitaisia, ja esimerkiksi "eistäminen" eli laulun jatkaminen esitystilanteessa voi sisältää viittauksia molempiin: "Vaikka on selvää, että ilmaus [eistäminen] liittyy paitsi laulun etenemiseen myös variaatioon, sen painotus näyttää vaihtelevan yhteydestä riippuen. Paraske nimittäin käyttää sitä sekä silloin, kun puhuu jatkamisesta traditionaalein, vaikkakin yhteen kuulumattomin aineksin (siis yhdistelemisestä), että ja nimenomaan silloin, kun hän puhuu jatkamisesta omasta päästä eli uuden runon tekemisestä." (Timonen 2004, 276.)

Kiinnostavia ovat Parasken esittämät runotekstin osia kuvailevat termit: "sana" viittaa säkeeseen, "kanta" on runojalka, "rikku" tavu tai säkeen osa, "sakara" tai "sakare" säkeen lopputavu. Näyttäisi, että Paraskella oli myös kertosanaa ja kertosäettä, jopa kerrotonta säettä ilmaisevat termit: "sanan

vastine(n)", "(virren) kammita", "lopsahus". Vaikka sanat eivät teoreettisen runousopin mukaisesti olisikaan aivan tarkkarajaiset, niiden käyttäminen kertoo, että laulaja voi hahmottaa ja eritellä tekstin koostumista tarkemmin kuin ehkä suullisesta, esikirjallisesta kulttuurista helposti ajattelemmekaan. Säkeiden loppusanojen viimeisen tavun muodot, sakaremuodot, ovat merkittäviä myös siksi, että juuri ne tyypillisesti vaihtelevat sanellun ja laulettun tekstin sekä "eeslaulajan" ja "jälestlaulajien" laulamissa teksteissä: näin niiden esiintyminen indikoi runon laulamista ja antaa keinon myös jäljittää, miten kerääjä on muistiinpanon tehnyt. (Timonen 2004, 259–261; laulettun ja sanellun tekstin eroista ks. Lauerma 2004, 24–32.)

Paraske esitti Neoviukselle vuonna 1888, kolme viikkoa miehensä kuoleman jälkeen, oman lyyrisen leskenlaulunsa. Laulu on esimerkki lyyrisestä ketjusta, joka on laulajan repertuaarissa ainutkertainen, mutta koostuu Timosen multiformeiksi, klišeiksi, formuloiksi ja motiiveiksi nimeämistä traditionaaleista jaksoista. Paraskella oli mielessään paikallisen kulttuurin leskenlaulun idea tai kehys. Runo jäsentyy muutamaaan perusajatukseen: miehen kuoleman toteamiseen, lasten kohtalon pohdintaan ja lopuksi oman kohtalon, erityisesti kuolintavan, pohdintaan. Timonen erittelee runon jaksoja, niiden toteumia ja säkeitä, jotka tavataan pääosin myös Parasken muissa runoissa erilaisissa tekstiympäristöissä. Hän päätyy siihen, että Parasken lajijäätelussa kyseessä on mojolaulu, häävirren ja tanssilaulun tapaan vapaammin tuotettava laululaji. (Timonen 2004, 288–297.) Mielestäni merkittävää on kuitenkin se, että laulu, joka mahdollisesti juuri on syntynyt ja jäänyt esitettyinä ehkä ainutkertaiseksi³⁷, on muistiinpanona todennäköisesti kahden esityksen, sanellun ja laulettun, yhdistelmä³⁸. Esitysten erot ovat hyvin pienet liittyen pääosin sakaremuotoihin, joihinkin lisäparalleelisäkeisiin ja kommentoihin säkeisiin sekä niiden kertauksiin. Perusrakenne on sama, kaikki jaksot ovat tallella ja samassa järjestyksessä, säkeiden sisäiset muutoksetkaan eivät ole sakaremuotoja ja täytesanoja lukuun ottamatta yleisiä³⁹. Jos kyseessä on mojolaulu, sitä ei ole vain mätetty, vaan se on rakennettu ja muotoiltu hyvin harkiten ja mieleen painaen jo ennen laulun esitystä.

Suullisen runon kompositio ei ole aina ja kaikkialla tai edes yhden alueen tai laulajan runolaulussa samanlaisena, tasapaksuna kuvattava prosessi. Runojen välillä on eroja, laulajien välillä on eroja, ja laulajat voivat olla syvästi tietoisia näistä eroista, kuten Larin Parasken tapaus meille vahvasti kertoo. Myös Anni Lehtonen esitti kerääjälle käsityksiään laulamisen tavoista sa-

³⁷ SKVR:n runohakemiston mukaa Paraskelta ei ole toista toisintoa, johon on liitetty runo-otsikko Lesken virsi.

³⁸ Timonen on purkanut alkuperäisistä käsikirjoituksista (konsepti ja puhtaaksikirjoitus) sekä sanellun että ilmeisesti heti perään laulettun muodon. SKVR:n runoteksti (puhtaaksikirjoitukseen pohjautuva?) ei tuo kaikkia eroja ilmi. On tietenkin oma kysymyksensä, onko kyseessä todella kaksi erillistä toisintoa vai olisiko Neovius saanut laulettun version jonkinlaisella kuulustelumenetelmällä.

³⁹ Muuntelu tuntuu jopa vähäisemmältä kuin Miihkali Perttusen kertovien runojen muuntelu esityksestä toiseen (ks. Saarinen 1988, Saarinen 1992).

mansuuntaisesti Parasken kanssa käyttäen termejä "lappaminen" ja "latelominen" (Tarkka 2005, 117–119; 2013, 115–116). Runostoa esitettiin, luotiin, käytettiin moniin eri tarkoituksiin ja monin eri tavoin. Arhippa Perttuselta meillä ei ole runon kompositiota valaisevia lausuntoja – päätelmät pitää tehdä laulujen sisällöistä ja muodoista. Olisi arveluttavaa kuvata Arhipan suhdetta lauluihinsa aina samanlaiseksi. Larin Parasken, Anni Lehtosen ja muiden omaa poeettista ajatteluaan raottaneiden laulajien avulla voidaan päästä lähemmäksi sitä monimuotoista ajattelua, joka laulamiseen ja lauluihin on liittynyt.

Saman runon esitystekstien välinen ero on yksi Lordin muotoileman suullis-formulaisen teorian kulmakivistä. Ero pitää selittää. Jos eroja ei ole tai ne ovat vähäisiä, selitettävääkin on vähän tai voidaan turvautua yleisiin muistimekanismien toimintamalleihin. Suullis-formulaiselle teorialle oli alunperin olennaista sen perinneluonteeseen kytkeytyvä, yleisistä muistamisen periaatteista poikkeava selitysmalli, kaikelle suulliselle kirjallisuudelle ominainen komposition malli. Juuri tätä yhden laulajan esitystekstien välistä eroavuutta ja eron implikoimaa kompositiomallia olen analysoinut pro gradu -työssäni *Variaatio Arhippa ja Miihkali Perttusen epiikassa* (Saarinen 1988)⁴⁰. Alkuaan tutkimuksen oli tarkoitus selvittää suullisen esityksenmyötäisen komposition keinoja, mutta varsin pian ilmeni, etteivät laulajien toisinnot tarjoneet aineksia tällaisten koostamiskeinojen kuvaukseen. Toisintotekstien erot olivat liian vähäiset: Arhipan ja Miihkalin runot olivat Parasken terminologian mukaisesti pätkäniekkoja. Tutkimus keskittyi sen jälkeen variaation analyysiin: erittelin jokaisen poikkeaman, luokittelin ne ja analysoin eri luokat. Se, että ylimalkaan oli mahdollista edetä runoa lineaarisesti ja listata poikkeavuude, kertoo osaltaan näiden kertovien runojen stabiiliudesta.

Variaation analyysi paljasti, että esitystekstien variaatio kohdistuu eri tavoin tekstin erilaisiin sisällöllisiin ja rakenteellisiin ominaisuuksiin. Kertova runoteksti koostuu hierarkkisesti eritasoisista yksiköistä, episodeista, jaksoista, motiiveista, kommenttisäkeistä, paralleeleista säeryhmistä ja sanoista. Muuntelu kohdistuu näihin kaikkiin, omin tavoin ja eri määrin. Kaikkein laajimmalla tasolla muuntelua voi nähdä runojen yhteenliittämisessä, ketjuttamisessa, joskaan kovin tavallista se ei ole, eikä runojen yhteenliittäminen juuri vaikuta itse sen osana olevien runojen tekstin koostumukseen: ne ovat edelleen samoja runoja, niitä ei ole tarve sopeuttaa. Yhteenliittämisen taustalla voi olla yksinkertainen assosiaatio: esimerkiksi Arhippa yhdistää Väinämöisen tuomion Lönnrotin keruussa 1834 Raudan sanoihin assosioimalla säkeet *Pohjon poika naitettihi, Kuukehimö kihlottihi, Metsän mieli tyttäristä, Karva rinnoista kanoista* (128:036–128:039) raudan lypsävään metsän piikaan: *Metsän piika pikkaraini* (128:040). Yhdistelmää ei tavata muilla ja

⁴⁰ Kyseessä on julkaisematon pro gradu -työ Helsingin yliopiston suomalaisen ja vertailevan kansanrunoutentutkimuksen oppiaineessa. "Miihkali Perttusen Päivölän virsi" (Saarinen 1992) on tutkimuksen tuloksia yhden esimerkin avulla valaiseva artikkeli, "The Päivölä Song of Miihkali Perttunen" (Saarinen 1994) artikkelin englanninkielinen käännös.

Arhipallakin se on labiili. Cajanin toisinnossa 1836 Väinämöisen tuomio on omana laulajan loppusanoihin päättyvänä runonaan. Yhdistelytendenssi voi pohjata myös traditioon, kuten Päivölän pitojen, Oluen synnyn ja Lemminkäisen virren⁴¹ toisinnot sekä Miihkalilla että Arhipalla vaihtelevat ketjut näyttävät (Saarinen 1988, 55–60; ks. myös Saarinen 1992). Muuntelu ilmenee eri laajuisten motiivien poistoina, lisäyksinä, siirtoina ja joskus vaihtoehtoisuutena, selventävinä lisäsäkeinä ja hyvin tavallisesti kertosaäkeiden varioivana esittämisenä. Säkeen sisällä sanat voivat jonkin verran vaihdella, erityisesti säkeen alussa koskien ns. siirtymäklišeitä eli tämän tutkimuksen terminologian mukaisesti säkeenalukkeita (4.3.1.). Hyvin yleisesti muuntelua esiintyy kertausrakenteissa, kehys- ja ydinkertauksissa (5.3.) eli tavoissa, joilla kertaukset toteutetaan, niiden osia valitaan ja järjestetään ja kerrattuja jaksoja painotetaan.

Runoissa on myös toistuvaa, yleisluonteista ainesta. Tällaisia ovat tyypillisesti nimeämisen ja sanomisen säkeet eli nimiklišeet ja sanoiklišeet. Yleisluonteisuus lisää muuntelua, koska samaan tilanteeseen sopivia irrallisia yleisiä säkeitä on tyypillisesti olemassa useampia: tässä mielessä Milman Parryn homeerisille runoilille esittämä säästäväisyyden (*thrift*) periaate, jonka mukaan tiettyä olennaista sisältöä mitallisessa määräympäristössä vastaa aina vain yksi sanallinen ratkaisu, on väärä. (ks. Parry A. 1980, Parry M. 1980d, 266–267; Lord 2001, 52–53.) Eri runoissa on myös joitain toistuvia kuvauksia, joita kutsuin yleismotiiveiksi. Nämä liittyvät melkein pelkästään matkustukseen (laivamatka, rekimatka) tai varustautumiseen (puhdistautuminen, pukeutuminen) ja saattavat muunnella laajuudeltaan tai spesifin tekstiympäristön mukaan. Lord puhuu teemoista (Lord 2001, 68–98), Lauri Honko multiformeista (Honko 1995; Honko & Honko 1995; 1998) suunnitelleen samanlaista ilmiötä käsitellessään. Problemaattiseksi käsite tulee, jos niiden funktio, tehtävä ja sen vaikutus kertomuksen kokonaisuudessa poikkeavat suuresti toisistaan. Kun Lord ilmaisee runojen koostuvan melkein kokonaisuudessaan teemoista, Arhipan ja Miihkalin teemamaiset yleismotiivit kattavat vain pienen osan kertomusdiskurssista.

Tutkimukseni perusteella variaatio kohdistuu eri määrin ja tavoin tekstin eri puoliin. Sitä ei voi yksiselitteisesti mitata esimerkiksi varioivien säkeiden määrää kuvaavin luvuin. Se muuntelu, jota tutkimus käsitteli, oli pääosin labiilia ja edestakaista, Hongon terminologian mukaan pientä variaatiota (Honko 1981, 27). Se ilmentää, millaisissa rajoissa esitystekstit voivat toisistaan tavallisesti poiketa. Päätelin, että epiikan tuottamisessa laulajalla on kiinteä teksti; kiinteyttä rikkoo kuitenkin kolme seikkaa: 1) tekstihierarkkiset erot osien tehtävissä, 2) vaihtoehtoisuus erityisesti usein toistuvissa tilanteissa ja 3) tekstin tuottamisen mallit, tärkeimpinä kertaukset. Lopullisesti koko teksti tuotetaan vasta esityksessä, ja tulos ei koskaan ole kahta kertaa aivan samanlainen. Tämän muuntelun vaikutus ei kuitenkaan ole valtavan suuri.

⁴¹ Arhipan sankarina *Kaukamieli*, Miihkalin *Lemminkäinen*. Arhipan erikoiseen yhdistelmään kuuluu myös Tuonelassa käynti Päivölän pitojen jatkajana.

Pysyvä muutos, suuri variaatio, ilmenee verrattaessa laulajien tekstejä keskenään. Vaikka en systemaattisesti ole vertaillut Arhipan ja Miihkalin runoja, on selvää, että pienen ja suuren variaation välillä on laadullinen ero. "Runon oppiminen ja omaksuminen on valikoivaa, kokoavaa ja muokkaavaa: se on luova prosessi." (Saarinen 1988, 212–220.)⁴²

Kertovissa runoissa tapahtumia sitoo yhteen lineaarinen rakenne, juoni. Kertomus luo rungon, johon säkeet enemmän tai vähemmän samalla tavalla liimautuvat kiinni. Korostan, että tutkimukseni ei lainkaan käsittellyt muita runon lajeja, loitsuja, lyriikkaa ja mietelmärunoja. Hypoteesia kiinteästä perustekstistä ei niiden suhteen voi automaattisesti olettaa, koska niitä järjestävät rakenteet ovat toiset, kuten edeltävästä Parasken runojen analyysistä ilmeni. Myös Arhipalla, todennäköisesti, runojen komposition periaatteet vaihtelivat, myös Arhippa, mahdollisesti, oli tietoinen näistä eri koostamisen tavoista. Arhippa itse pysyttelee kuitenkin vaiti, on tukeuduttava vain itse aineistoon.

Anna-Leena Siikala on tutkimuksessaan vienalaisesta tietäjästä Miina Huovisesta (Siikala 1980) kiinnittänyt huomiota siihen, että loitsutekstin rakentumista tarkasteltaessa tulee lähteä sen tehtävästä. Parannusloitsuissa hän painottaa tautikäsitusten vaikutusta parannusmenetelmien valintaan. Eri syistä johtuviksi katsotut taudit vaativat erilaista käsittelyä, ja jotkut menetelmät ovat kaikkien, jotkut vain specialistien tietoa. (1980, 61–63) Miina Huovinen oli loitsuja käyttävä tietäjä, "verbaaliekstaatikko". Siikala toteaa tällaisen tietäjän strategiasta:

Tietäjän sanallinen esiintyminen, loitsut, ovat paitsi maaginen, mekaaninen tapa vaikuttaa sairauteen, myös keino suoraan kommunikaatioon sairauden ja sen aiheuttajan kanssa. Haltioituvan itäsuomalaisen tietäjän laajat näytelmälliset loitsukombinaatiot näyttävät edustavan nimenomaan tätä kommunikatiivista loitsutyyppeä. Tietäjä puhuttelee tautia, anelee, kerskaa ja pakottaa. (Siikala 1980, 72.)

Hän määrittelee kommunikatiivisen loitsuston ammattimaisen tietäjän käyttämäksi: "Kommunikatiiviselle loitsustolle, siis nimenomaan tietäjien pääomana kulkevalle, ovat tyypillisiä laajemmat loitsuklišeiden yhdistelmät, jotka vaihtelevat kulloisenkin tarpeen mukaan." (1980, 72.) Loitsuklišeiden käyttöä säätää loitsutyyppi, joita Siikala hahmottelee kolme: synty-tyyppi, manaus-tyyppi ja rukous-tyyppi. Tyyppi liittyy parannettavan vian luonteen ja määrittelee toiminnan pohjana olevan ajattelun ja eri osien yhdistämisen strategiat. (Siikala 1980, 72–79; ks. myös Siikala 1992, 86–103). Ulla

⁴² Eteläisemmän Laatokan Karjalan alueen variaatiota käsittelevin hyvin lyhyesti artikkelissa Suis-tamon Shemeikoista (Saarinen 1997). Näiden kertovien runojen tekstit vaikuttivat huomattavasti kiteytyneemmiltä kuin Arhipan ja Miihkalin tekstit; jopa laulajien välisten tekstien erot olivat melkoisen pieniä. Banti ja Giannattasion mukaan suullista kertovaa runoutta esittävät specialistit, jotka useimmissa tutkituissa tapauksissa sopeuttavat tekstin sille yleisölle, jolle he esiintyvät (Banti & Giannattasio 2004, 312). Väite on vahvasti liioiteltu.

Piela kiistää artikkelissa "Muuttumaton tautiloitsu" (Piela 1983) yleisen käsityksen siitä, että loitsut olisi esitettävä aina tarkalleen samoin, jotta ne säilyttäisivät tehonsa. Hän viittaa Siikalán kommunikatiivisen loitsuun ja toteaa sen olevan luonteelta improvisatorinen. Hän korostaa loitsun liittyvän parannustapahtuman kulkuun:

Jokainen loitsun kuulemiskerta näyttää kuulijalle sillä hetkellä, siinä esityksessä käytettyjen aiheiden uudenlaisen valintamahdollisuuden ja näistä mahdollisuuksista loitsija muokkaa jokaisessa uniikissa parannustilanteessa sopivan funktionaalín kokonaisuuden. [...] Loitsija tietää aiheet, joita hän voi käyttää tietyn taudin parantamisessa ja hän voi, kuten Immoínen, valita eri kerroilla saman taudin parantamiseen eri aiheet. (Piela 1983, 248.)

Loitsijan kompetenssiin kuuluu aiheita ja kaavoja, ja loitsija voi varioida, missä kaavassa kunkin aiheiden esittää. (Piela 1983, 248–251.) Loitsujen kompositio perustuu siten erilaiselle, kertovien runojen ja lyriikan kompositiosta poikkeavalle periaatteelle tai periaatteille, joissa painottuu loitsun funktio, tautikäsitteet ja riitin vaiheet, jopa sen mahdollinen vaihtelu.

Lauri Harviláhdén tutkimus *Kertovan runon keinot* (1992) käsittelee inkeriláisen runoepiikan tuottamisen malleja: tekstuurin, tekstin ja rakenteen tasoja. Keskeinen käsite tutkimuksessa on formulajärjestelmä ja metodina suullis-formulaisen koulukunnan edustajien nákökulmien arviointi ja soveltaminen. (Harvilahti 1992, 11–12.) Harvilahti luo perusteellisen katsauksen koulukunnan piirissä esitettyihin väittämiin ja analysoi formula-käsitteelle annettuja määrityksiä ja niiden yhteyksiä tekstin tuottamisen prosesseihin⁴³. Hän päätyy toteamaan, että formulán määrittely "pelkästään muutamiin parametreihin perustuvaksi kategoriaksi" ei ole mahdollista, koska formulaisuutta voidaan havaita kiinteydeltään vaihtelevilla tasoilla. (Harvilahti 1992, 141–142.) Hän hahmottelee inkeriláisen runoepiikan tutkimustaan varten viisi formulakategoriaa eritellen muodollisesti ja sisällöllisesti yhteen kuuluvia ryhmiä sen mukaan, miten tiukasti tai väljästi formula halutaan määritellä. Tiukkuus ja väljyys korreloivat sen kanssa, kuinka paljon pysyviä ja muuttuvia osia ilmaisussa on. Tiivistetysti ilmaistuna ryhmät ovat:

A. Lähinnä taivutusvariaatiota sisältävät kiinteät sanaryhmät, suorat formulat. Tämä ryhmä on lähimpänä formulán klassista määritelmää.

B. Formulaparadigmat, joissa on korkeintaan yksi muuttuva leksikaalinen elementti (eli korkeintaan yksi vaihteleva sana); vrt. Parryn formulasysteemi.

C. Formulaparadigmat, joissa on kaksi tai useampi muuttuva mutta vähintään yksi pysyvä leksikaalinen elementti; vrt. Parryn formulatyypit ja Lordin formulamaiset ilmaukset.

⁴³ Ks. myös Harvilahti 1985, 88–89, 106–120, jossa asiaa käsitellään venäláisen bylinarunouden kannalta, ja Harvilahti 2003, 31–41, 76–106, joka käsittelee altailaista epiikkaa.

D. Pelkästään morfosyntaktisesti yhteen ryhmään kuuluvat formulapara-

digmat.
E. "Merkitysrakenteita [...] pintarakennetasolla edustavat generatiiviset formulat l. allomorfit ja niiden muodostamat "perheet", jotka voivat muodostua sekä merkitysyhteyksien (sense) perusteella, että rytmin ja äänneasun yhtäläisyyksien perusteella."

Jako A-D on mekaaninen, mutta sellaisena varsin käyttökelpoinen ilmais-
tessaan kasvavaa formulan vapauden määrää. Ryhmä E, joka perustuu M.
Naglerin teoretisoimaan merkitys-, äänne- ja rytmirakenteita yhdistävään
generatiiviseen formulaan, on sumeampi käsite, ja oma kysymyksensä onkin,
ovatko siinä kuvatut ilmiöt rinnasteisia formuloiden vai joidenkin muiden
poettisten periaatteiden kanssa. (Harvilahti 1992, 37–38; ks. myös 32–33.)

Harvilahti pureutuu myös laajemman kerronnallisen säejakson, Lordin
teeman ja muiden tutkijoiden sitä muistuttaviin käsitteisiin. Käsitteiden käy-
tettävyyttä koskeva peruskysymys on, hahmotetaanko ne pintarakenteiksi vai
syvärakenteiksi, joihin pintarakenteen tasolla toimivat formulat ja muut lek-
sikaaliset yksiköt kiinnittyvät laulajien tekemien valintojen mukaisesti. Tut-
kijoiden ratkaisut ovat melko epämääräiset. Harvilahti toteaa:

Edellä olevasta huomataan, että teema ei ole sen selvärajaisemmin määritelty kuin
formulakaan. Ilmeisesti tähän ei ole mahdollisuuttakaan. Ne kategoriat, joista tutkijat
ovat käyttäneet milloin nimitystä teema, milloin taas tyyppikohtausta, motiivi jne., ovat
yleistetyksi sanottuna kerronnallisia (sisällöllisiä, mutta myös runon kokonaisraken-
netta palvelevia) elementtejä, joilla on erilaisia funktioita runojen muodostamis-
sa kokonaisuuksissa. Tällaisten kokonaisuuksien tuot[t]amisessa käytetään runoperinteen
reproduktiota säätelevää sääntöjen ja valinnanvaraisuuksien monimuotoista järjes-
telmää, jonka yksiköiden määrittely-yritykset tuottavat normatiivisen kankeita tulok-
sia. (Harvilahti 1992, 35.)

Tutkimus tuo esille aineistosta tietokoneavusteisen analyysin avulla joitakin
eri tasoiksi formuloiksi katsottavia rakenteita, joita on seulottu esiin sano-
jen, sanaluokkien, taivutuksen ja säekerron muotojen avulla. Esimerkiksi 3.
infinitiivin (MA-infinitiivin) illatiiviformula, jossa infiniittimuoto sijoittuu
säkeen loppuun ja täydentyy alkupuolella varioiden finiittiverbillä, subjektilla
(objektilla) tai adverbialilla, on varsin yleinen. Eri asemassa olevat sanat
voivat vaihdella, mutta tietyt esiintyvät valintoina muita tiuhemmin: on esi-
merkiksi B-tyypin formula "X täytyi itkemään(n)", jossa X:n paikalle sijoite-
taan kaksitavuinen subjekti. MA-infinitiivin illatiivin kanssa voi muodostua
säkeitä, joilla ei ole yhtään yhteistä sanaa, mutta silti niiden formulaisuus,
yhteenkuuluvuus on jotensakin tajuttavissa. (Harvilahti 1992, 48–55.) Huo-
mattakoon, että tämä formula on yleinen myös Arhipan runoissa (ks. s. 225-
226). Harvilahden formulat pohjaavat aika-paikkaiseksi ymmärrettävään
perinnejärjestelmään, jonka katsotaan olleen laulajilla käytettävissä:
"[E]sittäjien kanssa samaan aikaan elossa, käytössä ollut perinnetausta on

pohja, johon peilaten hän on tuottanut tuntemistaan runoaiheista yhä uusia, tradition säännöstön ja oman kompetenssinsa rajoissa muuntelevia versioita." (Harvilahti 1992, 12.)

Aineiston analyysin perusteella Harvilahti ei pidä Lordin alunperin serbokroatialaisen epiikan pohjalta luomaa formulateorian vanhakantaisinta muotoa kykenevänä "antamaan kuvausta suullisen perinteen tuottamisjärjestelmästä, vaan [se] jää määrämuuttujilla toimivan mallin asteelle" (Harvilahti 1992, 141). Silti hän toteaa, että aineistosta voidaan erottaa eritasoisia formuloita ja nähdä runon pintastruktuurin luominen laulajan kompetenssiin kuuluvana ominaisuutena: "Laulajan muistissa oleviin, poeettisiin primaari-piirteisiin tukeutuvien sanaryhmien, formuloiden, substituutiomahdollisuuksien ja sisältöjaksojen käyttö on tuottamisprosessin sujuvuuden edellytys." Laulaja reprodusoi laulun toisaalta omien tarkoitustensa ja kompetenssinsa, toisaalta kollektiivitradition ja esitystilanteen vaatimusten mukaiseen muotoon. Pelkkä tarkka ulkoa muistaminen tai vapaa improvisointi eivät riitä kuvaamaan tätä monitasoisesti perinteen malleihin pohjaavaa prosessia. (Harvilahti 1992, 147; ks. myös Harvilahti 1990a.)

Lauri Honko on tutkinut eteläintialaisen Siri-epoksen tekstualisaatiota soveltaen ajatusta kiinteän tekstin puuttumisesta ja tilannekohtaisesta kompositiosta suullisessa epiikassa⁴⁴. Hän esittää teorian mentaalitekstistä, joka on se kokonaisuus, jonka laulaja tietystä laulusta hallitsee ja josta hän tuottaa kulloiseenkin tilanteeseen sopivan esitystekstin. Mentaaliteksti ei ole kiinteä kokonaisuus vaan yhdistelmä kerronnallisia ja kielellisiä rakenteita, keinoja, leksikaalisia elementtejä, jotka laulajalla on käytettävissään. Formuloiden sijaan keskeinen käsite tekstualisaatiossa on multiformi. Mentaaliteksti ei aina (kuten Siri-epos juuri koskaan) toteudu kokonaisuutena kertomuksena, poikkeuksena tallennustilanteet ja muut erityisolosuhteet. (Honko 1998, 92–16.) Honko selittää tekstualisaation päämäärän pääosin viittaamalla siihen rituaaliseen kontekstiin, johon Siri-epos erityisesti kuuluu, tekstin tilannekohtaiseen funktioon. Variaatio esityksestä toiseen on hänen mukaansa aina merkityksellistä⁴⁵. Tekstualisaatiossa käytetään myös muistitekniisiä keinoja, jotka pitää sellaisiksi osata tulkita⁴⁶.

⁴⁴ Honko oli jo aiemmin esittänyt ajatuksia Lönnrotista Kalevalan "laulajana" ja viitannut myös mahdollisuuden nähdä alkuperäiset kansanrunot eepoksen kaltaisessa kehyksessä: "Pohjoisten runo-alueiden ominaispiirre, eepisten runojen kasvu laajemmiksi ja ketjuuntuminen kiinteään esitysjärjestykseen, oikeuttaa määrähdoin puhumaan kansaneepoksesta, suullisesta eepoksesta." (Honko 1984, 34.)

⁴⁵ "In other words, there is no such thing as 'meaningless' variation" (Honko 1998, 73).

⁴⁶ Kuvaavaa tälle ajatusmallille on esimerkki, jossa tallennustilanteessa ollut tauko aiheutti edeltävän jakson runosäkeiden toistoa. Honko pitää tähän vedoten mahdollisena, että suullisessa runoudessa tavattava kertaus liittyisikin muistitekniisiin keinoihin, joilla laulaja pitää kertomuksen hallinnassaan näissä tilanteissa. Ilman tietoa tauosta tekstin lukijat voivat erehdyksessä luulla kertauksen taustalla olevan taiteellisia tai jakson merkitykseen liittyviä syitä. (Honko 1998, 286.) Vaikka väite joissain tapauksissa saattaa pitää paikkaansa, sitä ei voi mielestäni yleistää.

Käsitteen "multiformi" Honko esittelee artikkeleissa "Multiformit ja pitkän eepoksen arvoitus" (Honko 1995) ja "Multiforms in Epic Composition" (Honko & Honko 1998⁴⁷). Se perustuu Siri-eepoksen tekstualisaatiota tutkiessa tehtyihin havaintoihin ja tarkoittaa "samassakin eepoksessa toistuvia tapahtuman tai tilanteen kuvauksia, joskus lyhyitä, joskus pitkiä, mutta aina tietyn tunnistettavan kielellisen 'jäätynneen' aineksen sisältäviä" (Honko 1995, 132–133; Honko & Honko 1998, 35–36). Määrittelyissä korostuu kaksi seikkaa, 1) toistuvuus ja 2) sisällöllisen ja kielellisen tason yhteenkuuluvuus, toisin sanoen kerronnallisesti samatehtäväisten tai samasisältöisten jaksojen esittäminen soveltuvin osin samoin sanakääntein eri yhteyksissään. Lisäksi siihen yhdistyy ajatus multiformien perinnelajia ilmaisevasta funktiosta. Kirjoittajien (Honko & Honko 1998) mukaan ne ovat ehkä laulajan tärkeimpiä työkaluja ja perustuvat sille, että perusluonteiset tilanteet ovat toistuvia ja ne ilmaistaan parhaiten tietyn poeettisen tavan mukaan ("best expressed through poetic convention"). He vertaavat käsitettä mm. Parryn ja Lordin käyttämään teemaan, mutta pyrkivät erottautumaan siitä korostamalla sanatason toistuvuuksien vaatimusta: "Tarvitsemme termin pintarakenteen tasolle jopa siinä määrin, että multiformin tunnistaminen riippuu tiettyjen avainsanojen läsnäolosta"⁴⁸ (Honko & Honko 1998, 40–41.). Kun tarkastelee Lordin teema-käsitteen kuvausta, ja erityisesti jos seuraa Lordin ohjetta lukea mahdollisimman monta saman alueen tai laulajan laulua⁴⁹, voi havaita, että myös siihen kuuluu saman säe- ja sana-aineksen käyttö eri narratiivisissa ympäristöissä. Määritelmän mukaan teemat ovat "ajatusjoukkoja, joita käytetään säännöllisesti kerrottaessa kertomusta perinteisen laulun formulaisella tyyllillä"⁵⁰, mikä jo itsessään implikoi, että teeman kieli on formulainen eli toistuvia tietyn idean määrämuotoisia ilmaisuja sisältävä. (Lord 2001, 68–98.) Kuten Lauri Harvilahti on todennut (edellä), ei teema eivätkä muutkaan tutkijoiden konstruoimat vastaavat käsitteet ole tarkkarajaisia. Takana on kuitenkin mielestäni yksi ja sama ilmiö, yhtä säettä, lausetta tai muuta suppeaa kielen yksikköä laajemman yleisluonteisen yksikön, runomuotoisessa perinteessä säejakson⁵¹, olemassaolo; tämä yksikkö käyttää toistuvaa, samaa säe- ja sana-ainesta eri narratiivisissa yhteyksissä⁵². Tutkijat kuvaavat suun-

⁴⁷ Perustuu v. 1995 pidetyn ISFNR-kongressin esitelmään, julkaistu myös Honko & Honko 1995.

⁴⁸ "We need the term on the level of texture, so much so that the recognition of a multiform is dependent on the presence of certain keywords."

⁴⁹ Tämä voi helposti tehdä esim. Lordin toimittaman *Serbo-Croatian Heroic Sons* -antologiasarjan (Parry & Lord 1953; 1954; Parry, Lord & Bynum 1979) avulla.

⁵⁰ ... "groups of ideas regularly used in telling a tale in formulaic style of traditional song".

⁵¹ Näitä voi olla suorasanaissakin perinteessä. Irlantilaiset sadunkertojat käyttävät hyvin pitkälle stilisoituja ja poeettisia jaksoja kuvaamaan saduissa tiuhaan toistuvia kohtauksia kuten sankarin varustautumista, matkaanlähtöä, merimatkaa ja taistelua jättiläisen tai muun yliluonnollisen ja ylivoimaisen vastustajan kanssa. Ks. esim. Ó Ceannabháin 1983.

⁵² Usein jää huomaamatta, että tietyn geneeriseksi katsotun säkeen (formulan, klišeen tms.) esiintyminen voi kytkeytyä tiettyyn toistuvaan sisältöjaksoon. Esimerkiksi säeparityyppi *Silloin peipoini*

nilleen samaa ilmiötä omasta tai oman tutkimansa perinteen näkökulmasta ja määrittelyt vaihtelevat, koska ilmiön laajuus, kattavuus, merkittävyys sekä kompositionaalinen ja poettinen tehtävä vaihtelevat. Useissa kuvauksissa, niin Lordin kuin Hongonkin, jää epäselväksi, onko jako teemoihin, multiformeihin tms. jäännöksetön ja jos ei, mitä jää ulkopuolelle. Tunnistan ilmiön myös Arhipan runoissa, mutta sen rooli vaihtelee perinnelajeittain; siksi en käytä mitään yhtenäistä yksittäistä termiä.

Honko soveltaa multiformia myös kalevalaiseen runoon (Honko 1995). Hongon valitsemat tekstiesimerkit ovat Arhipan ja Miihkalin Kilpakosintarunon alusta. Honko nimeää peräkkäin esiintyvät jaksot nimillä Pesijäneiti ja Purren kysely. Esimerkit ovat kuitenkin Hongon esittämän multiformimäärittelmän vastaisia, sillä niistä puuttuu kokonaan toistuvuus, käyttö muissakin yhteyksissä. Laulajilla ne ovat täysin uniikit, vain tähän narratiiviseen kontekstiin kuuluvat, ja koko runostonkin tasolla ne liittyvät liki pelkästään sankarin Pohjolaan tms. tekemään kosioretken Rantadialogin alkuun. Purren kysely, yleisemmin nimellä Merellänäkyjän arvaileminen tunnettu motiivi (ks. Kuusi 1949, 216–217) tunnetaan myös toisesta kertovasta yhteydestä eli helkavirsiinkin kuuluneesta Inkerin virrestä, jota ei kuitenkaan tunneta lainkaan Vienasta. Ne eivät ole toistuvat ja päällekkäiset. Honko kuvailee multiformisuutta vertailemalla Arhipan ja Miihkalin säejakson toteutuksia, mutta kyseessä on kahden laulajan toisintojen välinen normaali eroavuus, laulajan runon omaksuessaan tekemä luova suuri variaatio. Hän on suorastaan yllätynyt Miihkalin neljän eri toisinnon stabiliteetista, koska multiformisuuteen pitäisi kuulua hänen muualla tekemiensä havaintojen mukaan vaihtelevaisuus. Honko on siirtynyt kuvaamaan eri ilmiötä kuin artikkelissa muualla on tarkoittanut. (Honko 1995, 133–136; vrt. Frog 2010, 94.) Hongon esimerkkikappaleiden valinta juontune Albert B. Lordin artikkelista "Kalevala, eteläslaavien epiikka ja Homeros", jossa Lord kokeilee käyttää samaa Rantadialogin alkukohtausta kuvatessaan toistuvien teemojen merkitystä runojen kompositiolla. Myös Lord erehtyy olettamaan tämän toistuvaksi jaksoksi. (Lord 1987, 248–251.)

Frog on kehittänyt multiformin käsitettä edelleen mukauttaen sitä erityisesti kalevalaisen epiikan erityispiirteisiin (Frog 2010; 2011). Frog irtaantuu Lordin, Hongon ja monien muidenkin määrittelyihin ainakin implisiittisesti sisältyvästä sitoutumisesta toistuvuuteen ja näkee multiformit sosiaalisina konventioina, jotka toteutuvat melko samanlaisina säkeiden ryhminä ja joiden sitoutuminen määrättyihin narratiivisiin konteksteihin voi olla hyvin rajattua. Vaikka joidenkin multiformien on mahdollista esiintyä myös vaihte-

pesihi, Pulmoini puhastelihi (103:138–103:139) on muutamassa eri runossa toistuva, mutta Vienassa liittyy paria pientä poikkeusta lukuun ottamatta aina säejaksoon, jossa kuvataan kertovan runon sankarin valmistautumista saunomalla (joka sekin on vain muutama runoon kiinnuttyvä jakso). Pohjois-Karjalassa nämä säkeet taas liittyvät kylvetysloitsuihin. Säkeet ovat geneeriset, mutta geneerisyys on ainakin alueellisesti melko rajallista. Määrittelyissä olisi ehkä syytä muistaa, että jotkut formuloiksi katsottavat säkeet ovat "formulampia" kuin toiset.

levissa tekstiyhteyksissä, tätä yleisluonteisten, toistuvien multiformien ryhmää, joka tavallisimmin on ollut kompositioteorioiden ytimessä (vrt. erityisesti lordilainen teeman käsite), Frog ei erikseen käsittele. Yksi hänen pääteeseistään on (pohjoisen eepisen) kalevalaisen runon konservatiivisuus ja sen säilyttävät konventiot, mikä ilmenee multiformien kiteytyneisyytenä. Kalevalaisen runon korpus tarjoaa keruuhistoriallisista syistä niukasti mahdollisuuksia multiformien tutkimiseen osana laulajan idiolektia. Sen sijaan sosiaalisen variaation tutkimukseen korpus tarjoaa hyvät mahdollisuudet; idiolekti viittaa tässä yhden laulajan kieleen ja siinä havaittavaan multiformien variaatioon, sosiaalinen taas monien eri laulajien väliseen variaatioon. Frogin määritelmä multiformille on suhteellisen abstrakti⁵³, mutta esimerkianalyysien avulla se selittyy paremmin: multiformit ovat säejaksoja, joiden jollain perusteella voi katsoa muodostavan lyhyen yhteenkuuluvan yksikön. Esimerkkien multiformit ovat säkeiden ja säeparin yhdistelmiä, joita on ainakin kaksi ja jotka jollain tavalla, joko muodollisen syntaksin (esim. päälause-sivulausesuhde) tai semanttisesti (lausuma ja sen perustelu, kommentti) kuuluvat yhteen. Kyseessä on lekseemien, syntaksin, semantiikan ja poeettisten piirteiden yhdistelmä⁵⁴. Niissä yhdistyy tietty sisältö tiettyyn muotoon: pelkkä rakenteinen, abstrakti sisältöyksikkö ei luo multiformia, vaan sen edellytyksenä on säetasolla ilmenevät samuudet sanoissa ja rakenteissa. (Frog 2010, 2011.)

Frog tarkastelee multiformeja ja niiden variaatiota nähdäkseen, miten tällainen yksikkö tuotetaan ja tarkastellakseen sen merkityksenantoa. Sosiaalisen variaation tarkastelu tarkoittaa eri laulajien versioiden tarkastelua: miten, miksi ne poikkeavat, miten ne kuuluvat yhteen. Frog haluaa ottaa käyttöön uudelleen myös redaktio-termin, joka hänestä on "käytännöllinen termi kuvaamaan sosiaalisesti vakiintuneiden, varioivien tai kilpailevien kompositiokyksiköiden ilmentymiä". Tämä typologinen erottelu muistuttaa suomalaisen vertailevan runontutkimuksen menetelmää, mutta historiallisesti alkupe-
räisempään tai –impään pyrkimisen sijasta se tarjoaa "lähestymistavan tarkastella synteesi- ja variaatiotapoja suhteessa yksilön rooliin perinteen evoluutiossa" (Frog 2010, 99). Lyhyesti, multiformin kautta Frog luo tavan tarkastella vertaavasti runoa ei toisintoina vaan hallittavina, selkeästi yhteen kuuluvina säejaksoina.

Frog käyttää termiä "indeksikaalisuus" ilmaisemaan niitä assosiaatioita, joita esimerkiksi tietyn säeparin tai multiformin käyttö aktivoi. Jotkut säkeet

⁵³ "Kollokatiivinen järjestelmä, joka rakentuu tietyistä verbaalisista yksiköistä (lekseemeistä, leksi-
kaalisista yksiköistä, formuloista) ja/tai vastaavista sarjoista funktiokohtaisten (semanttisesti ja/tai
metrisesti säädelyjen) vastaavuusluokkien piirissä ja joka toteutuu muodostamalla yksilön muistista
koherentin indeksikaalisen järjestelmän, jonka käytännön tarkoitus on helpottaa kompositiota ja/tai
esittämistä." (Frog 2010, 97.)

⁵⁴ Lyhyiden esimerkkien valossa multiformin rajaus on osin intuitiivisen valinnan tulosta; valitut
esimerkit ovat kuitenkin varsin uskottavia kokonaisuuksia. Tarkkarajasta määrittelyä tuskin voi teh-
däkään.

tai säeryhmät voivat indeksikaalisesti kuulua tiettyyn runoyhteyteen⁵⁵, eli esimerkiksi säeparilla *Savu soarella palavi, Tuli niemen tutkamessa* on kapea indeksi: se osoittaa melkein aina vain tiettyyn kertovaan kontekstiin ja luo odotuksen Päivölässä järjestettävistä pidoista, mahdollisesta oluen keitosta ja useimmiten nimellä *Lemminkäinen* (melko kapeasti indeksikaalinen sekin) tunnetun pääsankarin vaarojen täyttämästä matkasta. Kiinnostavaa on, että Arhipalla säepari on aivan toisessa yhteydessä ja sankari *Lemmin poika* on myös Vellamon neidon onkija, mutta ei matkalla olevien vaarojen kohtaaja (Arhipalla tämä on *Kaukamieli*). Indeksikaalisuuteen liittyen Frog esittelee myös termin "morfeemiekvivalentti": kielen yksikkö (sana, sanan osa, yhdyssana, sanaryhmä), joka muodostaa pienimmän mahdollisen merkityksyksikön. Niiden voi katsoa varastoituvan muistiin kokonaisuuksina, josta ne tuotetaan sellaisinaan konstruoimatta niitä osistaan, niiden merkitys ei ole osiensa summa. Esimerkiksi säeparikliše (tai -formula) *Laski päivän laski toisen, niin päivänä kolmantena* sisältää oman vakiintuneen indeksikaalisen, ei runokohtaisen mutta tietynlaiseen kulkuun viittaavan merkityksen, jota ei joka kerralla erikseen koosteta sen osista. Se on morfeemiekvivalentti. (Frog 2010, 99–102, 110.)

Arhipan Sampo-runon alussa on kuvaus matkaan lähtevästä Väinämöisestä:

Silloin vanha Väinämöini 106:008
 Rekehensä reutosihe 106:009
 Korjahan kohentelihe 106:010
 Orihilla olkisella 106:011
 Herneh varrella hevolla 106:012
 Ajoa karetteloopi 106:013
 Selvällä meren selällä 106:014
 Ulapalla aukiella 106:015

Semanttisesti kohta on erikoinen eikä sitä tässä muodossa tavata kuin Arhipalla. Väinämöinen ammutaan hevosen selästä, minkä laulajat yleensä selkeämmin kielentävät (esim. *Selässä sinisen hirven*; Kuusi 1949, 120, piirre 332).⁵⁶ Arhippa esittää alkuun rekeen asettautumista kuvaavan säejakson. Kyseessä on morfeemiekvivalentti ilmaus, formula, jonka abstrakti merkitys on "sankari lähtee matkaan". Siirtymä reestä ammunalle olennaiseen ratsastukseen on kuitenkin pitänyt hoitaa jotenkin. Syntyy sananmukaisten merkitysten ristiriita, jota korostaa kahden tulosijaisen adverbiaalin esiinty-

⁵⁵ Frog viittaa Leea Virtasen mielipiteeseen, että tutkijat voivat useimmiten vaivatta tunnistaa, mihin runoon tietty säe kuuluu ja Lotte Tarkan täsmennykseen: mihin *voivat* kuulua (Virtanen 1968, 55; Tarkka 2005, 65–67).

⁵⁶ Pentti Leino jäsentää säeparin *Orihilla olkisella, Herneh varrella hevolla* sitä seuraavaan verbiin *ajoa* liittyväksi tavan adverbiaaliksi (Leino 1975, 39–40). Näkisin itse kuitenkin sen tulosijaiseksi (karjalan *lle > lla*) lokatiiviseksi adverbiaaliksi, joka on rekeen nousemisen (*reutuo, kohennella* refl.) määrite, koska erisäkeinen tavan adverbiaali ennen verbiä on muuten liki tuntematon Arhipan aineistossa (ks. 4.2.4.).

minen: täydennys *rekehensä* | *korjahan*, määrite *orihilla* | *hevolla*. Miikkali Perttunen laulaa: *Vaka vanha Väinämöini, Otti olkisen orihin, Hernehvartisen hepoiseñ, Meren jeätä juokšomahe, Šomerta širehtimähe. Hüppäsi hüvän šelällä, Hüvän laukin lautaisella. Löi on virkkuo vitsalla, Helähütti helmis-peällä, Ajoa karettelouve, Männä luikeroittelouve.*⁵⁷ Myös hän ilmaisee selkään asettumisen liikeverbillä ja tulosijaisella adessiivin muotoisella adverbiaalilla, ja myös hän "sotkee" reellä ajamisen ja ratsastamisen!

Frogin havainto, että multiformin tasolla laulajien idiolekti on varsin kiinteytynyttä ja sosiaalinen variaatio merkittävämpää, sopii yhteen oman aiemman tutkimukseni tulosten kanssa: laulajan esitystekstien väliset erot ovat pienet, mutta laulajien tekstien väliset erot suuremmat ja ilmentävät luovaa prosessia. (Frog 2010, 98–99; Saarinen 1988, 219.) Kun laulajan esitysteksteistä tavataan muuntelua, sen syytä ja sen antamia merkityksiä voidaan pohtia, vaikkakin on syytä varoa liian rohkeita yleistyksiä. Variaatio voi olla hyvin tiedostamatonta ja automaattista eikä sille voi aina mieltää mitään konkreettista syytä: kaikki variaatio ei ole kovin merkityksellistä. Kun variaatio ilmenee sosiaalisella tasolla, sen voi uskaliaammin kytkeä merkityksenantoon ja poetiikkaan. Ja kun variaatio vielä ilmenee poikkeamana muista samaan redaktioon kuuluvista runoista, voidaan todella pohtia, mitä se kertoo laulajayksilöstä, hänen pyrkimyksistään ja poeettisesta ajattelustaan. Arhipan runoissa tätä pohdintaa tarvitaan usein.

Millaista formulakäsitetä sitten olisi syytä tai mahdollista käyttää kalevalaisen runouden tekstien kuvaamisessa, vai onko formulan käsite siellä tarpeellinen lainkaan? Arhipan tekstit sisältävät monia hyvin selviä formuloita: johtolauseformulat ("sanoi-klišet") *Sanan virkko noin nimesi, Niin sano sanalla tuolla*, muutosformula *Tohti toisikse ruveta, Ruohi muukse muutellate* jne. Entä formulaiset ilmaukset ja formulasysteemit? Selvittelen tätä kysymystä pienen esimerkin kautta. Lemminkäisen surmassa on säe *Tako rautaisen haravan* (101:270). Sananmukaisena ei tätä säettä muussa yhteydessä Arhipalla tavata⁵⁸, joten sitä ei sellaisenaan voi kutsua Arhipan formulaksi. Vipusen virressä on kuitenkin säe *Tako rautaisen korenon* (113:057), jonka yhtenevyys edellisen kanssa on ilmeinen. Kyseessä on verbin (V) *takuo* imperfektin *tako* ja objektina olevan substantiivilausekkeen (NP) muodostamasta säkeestä, jossa NP:ssa kaiken lisäksi on sama määriteadjektiivi *rautaisen* ja edussana vaihtelee: *haravan ~korenon*. Tällaista vaihtelua kutsutaan paradigmaattiseksi vaihteluksi ja se on mille tahansa kielen muodolle ominaista (Larjavaara 2007, 62–65). Säkeet voidaan pelkistää yhdeksi syntaktiseksi rakenteeksi V imperfekti yks. 3. + NP_{obj.} eli imperfektin yksikön 3. persoonassa olevaksi predikaattiverbiksi ja sen objektina olevaksi NP:ksi. Voidaan vielä tarkentaa, että NP koostuu edussanasta ja määritteestä. Kuvauksessa on kaksi puutetta: Toinen on se, että rakenne ei ilmennä äänteellistä poeettista

⁵⁷ SKVR I₁ 58:1–10. Vuokkiniemi, Latvajärvi. Borenius 1871.

⁵⁸ Sen sijaan muilla laulajilla se liittyy merenpohjan haravointiin, joka tavataan mm. Kanteleen synnyssä.

muotoa (mitta 2–3–3, sisäsointu). Toinen on se, ettei verbin ja sen objektina olevan NP:n suhde käy ilmi. Verbi *takuo* 'takoa' on hakkaavaa liikettä ilmaiseva käsittelyverbi, joka totaaliobjektin kanssa on valmistusverbi: takomalla valmistetaan joku aivan uusi olio (esine tai olento). Rinnalle voidaan ottaa Riiden loitsusta säe *Teki poikoa yheksän* (108:035). Tässäkin on valmistusta ilmaiseva verbi ja sen totaaliobjekti, valmistamisen lopputuotetta ilmaiseva NP. Syntaktis-semanttinen rakenne samankaltainen, mitallinen rakenne sama. Voitaisiinko siten konstruoida formula V + NP, jossa V on valmistusta ilmaiseva, kaksitavuinen säkeenalkuinen verbi ja NP valmistuksen tulos, sen totaaliobjekti? Se olisi mahdollista, mikäli tämän rakenteen omaavia säkeitä olisi aineistossa tarpeeksi taajaan ja sen rakenneosat semanttisesti toisilleen läheisiä. Arhipan runojen esisäkeissä⁵⁹ esiintyy 16 erilaista valmistusverbin ja valmistuksen tuloksen yhdistävää säettä:

1. hiero	ruskien repoisen
2. hiero	valkien oravan
3. jauho	purnon syötäviä
4. kolme poikoa	sukesi
5. laulo	lauman lampahia
6. laulo	leppäisen urohon
7. loati	valmehen venehen
8. tako	rautaisen haravan
9. tako	rautaisen korennon
10. teki	poikoa yheksän
11. kesreä	sinini lanka
12. punovat	punaista köyttä
13. rakenteli	laivoansa
14. rauta rihman	kesreääpi
15. sata lukkuo	takoopi
16. valettihin	lempi lehti

Kaikki säkeet ovat peräisin määräyhteydestä, tietystä runosta. Samaa leksikaalista ainesta sisältävät 1–2, 5–6 ovat lisäksi osa samaa kertausrakennetta. Muista samaa leksikaalista ainesta samassa metrisessä ympäristössä käyttävistä vain 8–9 ovat peräisin täysin toisistaan riippumattomista runokohdista. 1–10 käyttävät samaa verbimuotoa (imperfekti yks. 3.) ja totaaliobjektia, muissa jompikumpi vaihtelee (verbi: imperatiivi ~ passiivin preesens, NP: partitiiviobjekti). Osalla on vielä erisäkeisiä määritteitä (*Loati valmehen venehen*, *Yhen tammen taittumoista*). Määrä kasvaa huomattavasti, jos lausekkeiden semanttinen suhde jätetään huomiotta ja otetaan mukaan kaikki muut verbin ja objektin käsittävät säkeet: esimerkiksi käsittely (*Hivelööpi kirvestähä*), kausatiivinen liike (*Kanto vanhan Väinämöisen*) tai havainto (*Kattso ahjonsa aluksen*). Tällaisia säkeitä on yli 330, esisäkeinä 200. Näistäkin valtaosa esiintyy vain määräyhteydessä. Samat verbit esiintyvät jonkin verran taajemmin kuin samat NP:t, mutta ero ei ole valtavan iso: 145 eri ver-

⁵⁹ Valmistusverbin ja objektin rakenteita on myös jälkisäkeissä, mutta yksinkertaisuuden vuoksi käytän tässä vain esisäkeitä. Jälkisäkeiden semanttiset suhteet ovat usein hiukan poikkeukselliset ja rakenteen analyysissa otettava huomioon ellipsi.

biä, 203 eri NP:ta. Löytyy muutama useamman kerran sama-asemainen verbi, joiden kohdalla voisi kenties puhua formulasta⁶⁰: *Otti lassun ensimmäisen ~ nuolen ensimmäisen ~ miekkansa omansa ~ hiijen hiihto sukset ~ vanhan Väinämöisen; Laulo leppäisen urohon ~ nuoren Joukahaisen ~ laulajat parhaat ~ lauman lampahia*⁶¹. Vaikka tietty kokonaishahmo dominoi (verbi alussa, kaksisanainen objektillauseke lopussa), rakenteen nimeäminen formulaksi ei juuri anna lisäarvoa. Kyseessä on tavanomainen syntaktinen paradigmaattinen vaihtelu, jonka toteutumamahdollisuuksia säkeen ja mitan rajat säätelevät aiheuttaen yhdenmukaisuutta. Koska säkeen rajaama tekstin ala on melko suppea (muutama sana) ja säkeen puitteissa tulisi ilmaista ajatuksellinen kokonaisuus, on selvää, että jo näistä syistä teksteissä löytyy paljon toistuvuuksia sekä sanojen että syntaktisten rakenteiden tasolla.

Esimerkeissä oli käsiteltävänä Lauri Harvilahden (ks. edellä) ryhmiin C ja D kuuluvia rakenteita, joiden totesin rinnastuvan normaaliin syntaktiseen paradigmaattiseen vaihteluun. Niiden kutsuminen formulaksi ei mitenkään selkeyttäisi analyysia. Vain niissä tapauksissa, joissa rakenteilla on joku selvä normaalin syntaktisen yhteyden ylittävä ominaisuus, nimitys formula on paikallaan. Usein sellainen voi olla sana, mutta kuten edellä nähtiin, yhden sama-asemaisen verbin samuuteen perustuva yhtenevyys ei välttämättä ole sellainen.

Käytän käsitettä "formula" tässä tutkimuksessa erityisesti A-tyypin formulaa eli täysformulan tai suoran formulaa merkityksessä. Formuloiksi laske myös paradigmaattista vaihtelua sisältävät B- ja C-tyypin formulat, mikäli niiden vaihtelua sisältävät elementit ovat semanttisesti tai poeettisesti (sisällöllisesti tai muodollisesti) riittävän läheisiä. Raja formuloiden ja muiden ilmaisujen välillä on kieltämättä sumea. Käsitteen tarkoituksena on tässä tutkimuksessa eritellä ja kuvailla sellaisia säkeitä ja säejaksoja, jotka laulajan teksteissä voivat esiintyä eri yhteyksissä. Ne eivät ole ainoita säetason toistuvuuksia: myös erilaiset kertausrakenteet aiheuttavat toistuvuutta, mutta nämä toistuvuudet eivät ole itsenäisiä vaan riippuvaisia toisistaan. Formulaa voi katsoa sisältävän vanhan formulamääritelmän mukaisesti olennaisen idean, jonka käyttö aktualistuu tähän ideaan sopivassa tilanteessa. On kuitenkin huomattava, että tätä ideaa ei pidä liian pitkälle abstrahoida, pitää sitä ainoana merkityksenä, vaan on muistettava että formulaa muoto on vahvasti mukana tekstin poetiikan ja kokonaismerkityksen rakentamisessa. Formuloiden luonteeseen kuuluu morfeemiekvivalenssi, niiden merkitys ei ole sama kuin niiden pelkkä referentiaalinen sisältö. Formula on tämän käsityksen mukaan kompositionaalinen elementti, mutta se ei aina tai edes useimmin

⁶⁰ Muut vähintään neljänä erilaisena säkeenä esiintyvät ovat *ampuo, kantoa, tuuva*.

⁶¹ Verbi *lauloa* on tässä hieman toisistaan hieman poikkeavissa merkityksissä: valmistusverbinä (laulamalla luodaan), laulamalla siirretään (Joukahainen suohon) ja laulamalla muutetaan (parhaat laulajat pahimmiksi laulajiksi). Merkitys käy ilmi sitä seuraavista adverbialisäkeistä. Myös lampaiden ja leppäisen uroon laulaminen sisältää siirtämisen merkityksen, koska laulamalla luodut olennot siirretään uhkaavan olennon saaliiksi.

palvele esityksen aikaista kompositiota. Formula voi olla elementti, joka on aina tietyssä runoyhteydessä mukana, mutta voi hyvin olla myös varioiva.

Edellä olevalla tarkoitan laulajakohtaista formulaa. Voidaan myös puhua laajemmista, esimerkiksi alueellisista formuloista, kun tarkoitetaan säkeitä ja säejaksoja, jotka esiintyvät eri laulajilla monissa eri yhteyksissä. Tällainen on esimerkiksi suuttumista ilmaiseva [– –] *suuttu ja vihastu*, jossa säkeen alkuosassa on säkeenaluke (Arhipalla *pian*, muilla Vienan laulajilla *kovin*), Inkerissä subjektihenkilö (*Kesti ~ Unto ~ Sepyt suuttu ja vihastu*). On kuitenkin syytä korostaa, että alueellisen formulän määrittäminen on vielä hankalampaa kuin laulajakohtaisen, koska vaatimus saman säeaineksen esiintymisestä erilaisissa yhteyksissä ei riitä. Runojen säkeet sijoittuvat varsin luontaisesti eri laulajien teksteissä erilaisiin ympäristöihin ilman, että niillä on sitä yleistä luonnetta, joka formulalle yleisesti on olennaista.

Lordin teeman käsitteeseen vertautuvia laajempia yleisluonteisia aiheita, yleismotiiveja (Saarinen 1988, 87–109) tai tyyppikohtauksia (Harvilahti 1992, 34–35) liittyy Arhipalla kahdenlaiseen toimintaan: matkustukseen ja varustautumiseen. Yleisiä ne eivät kuitenkaan ole, esiintymiä on jokaisesta vain muutama: ne on varattu sankarin matkaan lähtöä varten (vrt. Lord 2001, 88). Puhdistautuminen, vaatetus ja varustautuminen kerrotaan kolmessa runossa: Lemmin poika lähtee Vuojolaan, Ilmorinen lähtee takomaan Sampoa ja Ilmorinen lähtee kosimaan (a). Kaikkiin näihin liittyy perimmäisenä tavoitteena puolison saaminen, joskin vain viimeisessä Kilpakosinnan tapauksessa tavoite on selkeästi esillä. Lemmin poika lähtee Vuojolaan *Väinän tyttäriä* katsomaan, Ilmorinen takoo sammon, jotta saisi palkakseen neidon. Varustautumisessa on kolme osaa, jotka ovat mukana laajuudeltaan varioiden: salainen saunanlämmitys ja kylpeminen (1), pukeutuminen (2) ja metallisen haarniskan (lustut) sitominen (3). Matkaan lähdetään reellä (4). Muissa yhteyksissä kuvataan ensin rekeen asettautuminen (*Rekehensä reutuokse*, *Karjahan kohennakse*), muut vakiopiirteet ovat lyöminen vitsalla, matkanteko ja matkan joutuminen.

- (a) Sano seppo Ilmorini 103:125
Annikki sisaruetein 103:126
- (1) Lämmitä saloa sauna 103:127
Pian pirtti riuvuttele 103:128
Puuhusilla pienoisilla 103:129
Pienillä pilastehilla 103:130
Joissa peipoini pesekse 103:131
Pulmoini puhastelekse 103:132
Sykysyisistä sysistä 103:133
Tavonnoista talvisista 103:134
Annikki Soaren neitoini 103:135
Pian pirtin riuvutteli 103:136
Lämmitti saloa saunan 103:137
Silloin peipoini pesihi 103:138
Pulmoini puhastelihi 103:139
Sykysyisistä sysistä 103:140
Tavonnoista talvisista 103:141
- (2) Pani pajjan palttinaisen 103:142
Iholla alattsomalla 103:143 |

- Vyötti vyön kullan karvaisen 103:144
- Peällä paijan palttinaisen 103:145
- (3) Veran eärillä vejäkse 103:146
 - Lustuhilla solkiekse 103:147
 - Lustuhissa mies lujempi 103:148
 - Rauta pannoissa parempi 103:149
 - Teräs võissä tehtoisampi 103:150
- (4) Pani oron juoksomaha 103:151
 - Liina harjan liikkumaha 103:152
 - Laski virkkuo vitsalla 103:153
 - Helähytti helmi vyöllä 103:154
 - Oro juoksi matka joutu 103:155

Laivamatkaa voi edeltää laivan (purren, veneen) valmistumista, vesille laskua ja laivan varustamista kuvaavat jaksot. Vesille lasku tavataan kahdesti (b). Itse laivamatka alkaa sankarin asettumisella perään ja purjeiden nostolla ja se jatkuu "sinisen meren" laskemisella (c).

- (b) Sai venoisen valmehekse 112:027
 - Lykkäsi venon vesillä 112:028
 - Kuori kiskoilta teloilta 112:029
 - Mäntyisiltä järkälöiltä 112:030
 - Itse noin sanoikse virkko 112:031
 - Kuplikse veno vesillä 112:032
 - Lumpehikse lainehilla 112:033
- (c) Silloin laivaha lasekse 103:008
 - Alaisehe astelekse 103:009
 - Nosti peällä purjeh puita 103:010
 - Niin kuin mäntyjä meällä 103:011
 - Karahkoita kankahilla 103:012
 - Laskoopi sinistä merta 103:013
 - Melan koukku peän nojassa 103:014

Muodonmuutoksen yhteydessä esiintyy säepari *Tohti toisikse ruveta, Ruohti muukse muutellate*. Tämä formula edeltää liikkumista toisessa olomuodossa: kahdessa runossa kokkona lentäen, kahdesti käärmeenä ja kerran susina, kärppinä ja oravina. Kulku käärmeenä liittyy tilanteisiin, joissa sankari pääsee etenemään kooltaan mitättömästä kulkuaukosta (d). Lentäminen taas kytkeytyy taisteluun ja sisältää sekä muuttumista että matkantekoa kuvaavia säkeitä (e).

- (d) Tohti toisikse ruveta 101:134
 - Ruohti muukse muutellate 101:135
 - Mato rautaissa matona 101:136
 - Kulki kyissä keärmehinä 101:137
 - Tuli nurkasta tupaha 101:138
 - Sai sisällä salvoksesta 101:139
- (e) Silloin vanha Väinämöini 103:291
 - Tohti toisikse ruveta 103:292
 - Ruohti muukse muutellate 103:293
 - Nousi leivon lentimillä 103:294
 - Sirkun siivillä kohosi 103:295
 - Kokon kynkkä luun nenillä 103:296
 - Lenteä lepettelööpi 103:297
 - Tuolla Tuonelan jovella 103:298
 - Manalan alantehella 103:299

Tällaiset yleismotiivit ovat kuitenkin varsin harvalukuiset Arhipan runoissa. Kiparskyn huomio kalevalaisten runojen vähäisestä yleisluontoisesta aineksesta ainakin verrattuna esimerkiksi Parryn ja Lordin kuvaamaan serbokroatialaiseen perinteeseen ovat tältä osin oikeaan osuvia. Yksittäisen laulajan aineistossa geneerisiä ovat pääosin yksittäiset säkeet ja säeryhmät sekä niitä muodostavat rakenteet, eivät niinkään laajemmat säejaksot. (Kiparsky 1976, 95–96.)

2 POETIIKKA

2.1 POETIIKKA JA REKISTERI

Tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä kutsutaan eri nimillä: kalevalamittainen runo t. laulu, kalevalainen runo, vanha runo. Virossa vastaavaa perinnettä taas kutsutaan melkein yksinomaan nimellä *regilaul*⁶². Vaikka yksinomaista nimitystä ei olekaan, ainakin näiden kielten syntyperäiset taitajat pystyvät erottamaan tämän runolajin muusta diskurssista, ymmärtämään sen tietynlaiseksi kokonaisuudeksi ja yhdistämään siihen kuuluvat tekstit toisiinsa. Tunnistaminen perustuu skemaattiseen tietoon, skeemaan. Skeemat ovat "kestomuistiin varastoituneita tiedon yksikköjä, joihin perustuu kaikki mentaalinen prosessointi" (Larjavaara 2007, 29). Skeema sekä auttaa havaitsemaan asioita että luo odotuksia siitä, millaisia niiden pitäisi olla. Kalevalaisen runon skeema kertoo, mikä on runoa, mitä runo voi sisältää ja se vaikuttaa myös runon tulkintaan. Voisi ajatella, että ilman skeemaa runoa ei voi kunnolla ymmärtää eikä se voi aiheuttaa esteettistä mielihyvän tunnetta.

Tutkimukseni otsikossa on käsite "poetiikka". Poetiikka, runousoppi, on runouden ominaisuus. Eila Stepanova toteaa, käsitettä "runous" on määritetty ja käsitelty monin eri tavoin eikä yhtenäistä määritelmää ole helppo löytää. Määrittelyn pohjana voivat olla muodolliset ja sisällölliset ominaispiirteet tai historialliset, kulttuuriset ja perinnetaustat. Erityisesti suullisissa kulttuureissa runo viittaa usein laulettuun runouteen: kalevalainen runolaulu tai virolainen *regilaul* ovat tästä hyviä esimerkkejä. (Stepanova 2014, 31; ks. myös Kallio 2013.) Banti & Giannattasio toteavat artikkelissaan "Poetry" (2004), että runouden määrittäminen yksinkertaisin termein on mahdotonta. Jopa länsimaisessa kirjallisessa kulttuurissa käsitteen sisältö on aina ollut muutoksen alaisena, ja monissa kulttuureissa vastaavaa käsitettä ei ole lainkaan. Kun runous monissa perinteisissä, ja suullisissa, kulttuureissa, on ollut laulettua, poeettisen erottaminen musiikillisesta on usein vaikeaa. (Banti & Giannattasio 2004, 290.) He erittelevät prosesseja, joilla normaalipuhe voidaan formuloida erityiseksi. Prosesseja on heidän mukaansa periaatteessa kolme: 1) äänenkäytön muuntelu (*altering intentionally and/or conventionally one's voice register*; esim. äänenväri ja voimakkuus), 2) äänenkorkeuden muuntelu (*altering the melodic contour*) ja 3) lausumien jakaminen rytmisesti määrälukuisiin yksiköihin (*segmenting one's utterances rhythmically into a definite number of elements*). Näitä voisi kutsua runouden musiikilliseksi aspektiksi. Kielen tasolla Banti ja Giannattasio toteavat olevan sääntöjä, joilla poeettinen teksti muodostetaan. Näistä tärkeimmän, metriikan eli runomitan, he käsittävät laajasti ja erottelevat siinä kolme pääaluetta, joilla nämä säännöt operoivat: (A) fonologiset yksiköt (vokaalit, konsonantit,

⁶² Suomessa vastaava nimitys "rekilaulu" taas on vakiintunut uudelle kansanlaululle.

paino, tavut jne.) (B) morfologiset, syntaktiset ja leksikaalis-semanttiset yksiköt (morfeemit, samaluokkaiset verbit ja nominit, lausekkeet ja muut syntaktiset rakenteet jne.) ja (C) tekstiyksiköt (säkeet, säkeistöt jne.). (Banti & Giannattasio 2004, 295–298.) Eri runoperinteissä näitä alueita säännellään eri tavoin. Kalevalaisessa runossa (A) ilmenee kalevalamitan ja alkusoinnun toiminnassa, (B) syntaktisissa säerakenteissa, säequerrossa ja sanankerrossa; myös formulan käsitteen voi katsoa kuuluvan tähän alueeseen. (C) ilmenee kertausrakenteissa ja tulkinnanvaraisemmin laajemmissa poeettisissa rakenteissa. Rajat alueiden välillä eivät ole yksiselitteiset. Olennaista onkin tarkkailla eri osa-alueiden kovarianssia.

Roman Jakobsonin (1981, 18) mukaan poetiikan keskeinen kysymys on: "What makes a verbal message a work of art?" Ymmärrän itse poetiikkaan kuuluvaksi kaikki periaatteet, jotka määrittävät kielellisiä keinoja ja rakenteita, joilla tekstistä syntyy teos: pysyvä, muuntuva, katoava. Näitä periaatteita on Roman Jakobson selvittellyt artikkelissa "Linguistics and Poetics", joka perustuu v. 1958 pidettyyn konferenssiluentoon (Jakobson 1981, 18–51). Jakobson kuvaa verbaalikommunikaation kuusi tekijää (*factors*) ja määrittää viestin kulkua kuvaavan kaavion avulla niitä vastaavat kielen funktiot. Kaavion osat ovat puhuja (*addresser*), kuulija (*addressee*), konteksti (*context*), viesti (*message*), yhteys (*contact*) ja koodi (*code*). Kaavion toisessa päässä on puhuja, toisessa kuulija, muut tekijät on sijoitettu näiden väliin. Jokainen näistä kuudesta tekijästä määrittää omaa kielen perusfunktiota. Mikään kielen funktio ei esiinny yksin vaan kyse on orientaatiosta, funktioiden hierarkisesta järjestyksestä.⁶³

1. Referentiaalinen (tai denotatiivinen, kognitiivinen; Larjavaara: representatiivinen) kielen funktio on silloin, kun diskurssin tarkoitus on viestiä ulkoisesta maailmasta, kontekstista⁶⁴, eli kun "kohde tai painopiste on puhujan ja kuulijan kielellisen yhteyden ulkopuolella" (Larjavaara). Puhutaan jostakin, puheen tavalla ei ole merkitystä, kielellisen merkin (sanan, lausuman, kertomuksen) ja merkityksen yhteys on arbitraarinen ja käännettävissä oleva.

2. Emotiivinen (tai ekspressiivinen) funktio on silloin, kun painopiste on puhujan asenteessa suhteessa puhumaansa, hänen tunteissaan, mielentiloissaan ja asenteissaan.

3. Konatiivinen (Larjavaara: direktiivinen) funktio ohjailee kuulijaa. Kyse on siis ohjailusta ja käskyistä. Puheella on tarkoitus saada aikaan (välitön) vaikutus.

4. Faattinen (Larjavaara: sosiaalis-kommunikatiivinen) on kielellistä yhteyttä ja kontaktia yllä pitävä funktio, joka painottuu puhujan ja kuulijan vä-

⁶³ Käytän sopivin osin Matti Larjavaaran (2007, 202–203) suomentamia ja soveltamia termejä ja määrittäyksiä.

⁶⁴ Jakobsonin termi *context* viittaa kielenulkoiseen maailmaan, ei folkloristien, antropologien ym. kontekstin käsitteeseen.

liseen yhteyteen. Puheella on tarkoitus avata viestintää, pitää sitä yllä, varmistaa viestin perille menoa ym.

5. Metalingvistinen funktio fokusoi koodiin, on puhetta kielestä.

6. Poeettinen funktio fokusoi kielen käyttöön, sen muotoon, viestiin. Larjavaaran mukaan "on kyse kielen käytöstä sen itsensä ja käytön tuottaman esteettisen, sosiaalisen tai muun ilon takia". (Jakobson 1981, 21–28, Larjavaara 2007, 202–203.)

Poeettinen funktio kietoutuu monin tavoin muihin kielen funktioihin. Se ei rajoitu runouteen eikä runous ole pelkästään poeettisen funktion varassa. Banti ja Giannattasio kyseenalaistavat ajatuksen, että poeettinen funktio olisi osa kielen luontaista systeemiä⁶⁵ (2004, 291–292). Larjavaara huomauttaa, että Jakobsonin funktiot eivät oikein luontevasti rinnastu toisiinsa. Hän pitää poeettista funktiota pikemminkin kielenkäytön motiivina tai kielellisen ilmaisun muodon säätelijänä kuin kielellisyyteen liittyvänä perustehtävänä. Representatiivinen funktio taas eroaa siinä, että kielellisessä viestinnässä se toteutuu lähes aina; se ei ole hänen mukaansa motiivi eikä tehtäväkään. Hän kuitenkin myöntää, että Jakobsonin jaottelu kertoo jotain olennaista kielessä. (Larjavaara 2007, 203.) Runoissa muoto ja merkitys, tai muoto ja sisältö, ovat kompleksisessa suhteessa, joka ei ole hierarkkinen ja yksisuuntainen: muoto ei ole pelkästään seurausta sisällöstä, abstraktista ideasta, vaan se myös luo merkityksiä, tekee sanottavaksi. Voidaan puhua myös kohosteisuudesta, siitä, että kiinnitetään huomio kieleen itseensä kommunikaation sijasta (Tieteen termipankki 22.09.2017: Kirjallisuudentutkimus: kohosteisuus). Väinö Kaukonen painottaa toistuvasti kritisoidessaan suomalaisen vertailevan runotutkimuksen erilaisia runorekonstruktioita, että kaikki runot (myös laulajien esittämät toisinnot) "[s]amoin kuin muut taideteokset ne ovat kokonaisuuksia ja niille on ominaista muodon ja sisällyksen ykseys" (Kaukonen 1948, 78).

Itse ymmärrän Jakobsonin kielen poeettisen funktion siten, että se vaikuttaa vahvasti siihen, mitä, miten ja miksi jotain sanotaan. Se voi olla kielellisen ilmaisun motivaatio tai vaikuttaa vahvasti esimerkiksi käytettyjen sanojen ja sanamuotojen valintaan. Kalevalaisten runojen kieli on pullollaan esimerkkejä kielen poeettisen funktion vaikutuksesta siinä, kuinka keskeisiä tekijöitä sekä alkusointu että mittaan sopeuttaminen ovat tietyn sanan valinnassa säkeeseen. Säekehässä ei niinkään ole kyse referentiaalisuuden lisäämisestä kuin rikastavasta kielellisestä kuvasta, joka paremminkin ylittää ja hämärtää kuin selventää referentiaalista merkitystä.

Poeettinen funktio voidaan nähdä myös laajemmalla tasolla, kokonaisen runon eksistenssin kannalta ratkaisevana tekijänä. Kaikkia sisältöjä ei edes ilmaistaisi, jollei niiden ilmaisemiseen olisi luotu onnistunutta ja yhteisön hyväksymää poeettista muotorakennetta. Pirkko-Liisa Rausmaan havainto-

⁶⁵ Silti he toteavat, että Jakobsonin poeettisen funktion käsite on ollut ratkaisevan tärkeä runouden linvistiasien tutkimuksen kannalta. Lingvistiselle antropologille toinen tärkeä virike on ollut suullis-formulainen koulukunta. (2004, 290–291.)

jen mukaan saman kertomuksen esiintyminen sekä runo- että proosamuotoisena on marginaali-ilmiö, ja runojen muuntaminen suorasanaiseksi (ellei kyse ole kerääjälle tehdyistä runojen referoinneista) selvästi harvinaisempaa kuin suorasanaisten muunto runoksi. (Rausmaa 1968, 35–60.) Rausmaa puhuu arvostamisesta, itse tulkitsisin sen niin, että poeettinen funktio antaa runoilille kerrottavuuden. Narratologiassa kerrottavuus (*tellability*) viittaa merkittäviin tai yllättäviin tapahtumiin, jotka tekevät kertomuksesta määräkontekstissa kertomisen arvoisen. (Baroni 2015; ks. Shuman and Hasan-Rokem 2012, 57.) Jos kerrottavuus nähdään abstraktina kertomuksen sisältöä määrittävänä arvona, poetiikka voidaan puolestaan nähdä kerrottavuutta lisäävänä tai luovana tekijänä. Termin voi kohdistaa myös muuhun kuin narratiiviseen diskurssiin, viittaamaan johonkin sanottavaan tai ilmaistavaan asiaintilaan; silloin sitä voisi kutsua sanottavuudeksi tai ilmaistavuudeksi. Minkään runon merkitystä ei voi tyhjentävästi selittää pelkän sisällön kautta.

Jakobson määrittää poeettisen funktion empiiriset lingvistiset kriteerit ns. vastaavuusperiaatteen (ekvivalenssiperiaatteen) mukaan. Kielessä on kaksi järjestämisen perustapaa: valinta ja yhdistäminen. Näitä kutsutaan paradigmaattisiksi ja syntagmaattisiksi suhteiksi (Larjavaara 2007, 62–65). Valinta perustuu vastaavuuteen eli ekvivalenssiin (samanlaisuuteen ja erilaisuuteen, synonymiaan ja vastakohtaisuuteen) kun taas yhdistäminen perustuu peräkkäisyyteen tai vierekkäisyyteen. Poeettinen funktio projisoi vastaavuuden valinta-akselilta yhdistysakselille⁶⁶. (Jakobson 1981, 27; Sarv 2000, 18–19; Leino 1976, 162.) Lyhyesti tämän voisi tiivistää vastaavuuksien, kertaamisen, rinnastamisen periaatteeksi, joka ilmenee monin tavoin poeettisessa tekstissä. Kalevalaisen runon kohdalla näihin on usein luettu ainakin mitta, alkusointu, säekerto ja kertaus sekä toistuvasti käytetyt sanat ja säkeet, klišeet ja formulat (vrt. Sarv 2000, 13–16.) Vastaavuus, ekvivalenssi, perustuu rinnastukseen, joka samalla luo odotuksia. Jakobson viittaa myös odotusten ja odottamattoman, säännöstä tai säännönmukaisuudesta poikkeamisen tuottamaan esteettiseen kokemukseen tai tunteeseen. (Jakobson 1981, 34–37.) Myös runoissa on piirteitä, joiden perustana on enemmänkin poikkeaminen jostain odotetusta tai tavanomaisesta, esimerkiksi ns. normaalista kielestä⁶⁷: sanastollisia, morfologisia ja syntaktisia harvinaisuuksia ja erikoisuuksia; arkaaisia sanoja, murteesta poikkeavia taivutuspäätteitä, poikkeavia sanajärjestyksiä. Osa näistä on suorastaan sääntöjen vastaisia, osa muuten vain epätavallisia. Ne kytkeytyvät monesti mitallisuuteen, säekertoon tai johonkin toiseen skemaattiseen piirteeseen, mutta niitä ei pidä suoraan ja ainoastaan pitää näiden seurauksena. Jo se, että sanajärjestys voi vaihdella, on osa kalevalaisen runon omaa laatua korostavaa skeemaa (Kuusi 1985, 187–188).

⁶⁶ "[P]oetic function projects the principle of equivalence from the axis of selection into the axis of combination".

⁶⁷ Parallelismi ja deviaatio ovat kohosteisuuden kaksi päälajia (Tieteen termipankki 22.09.2017: Kirjallisuudentutkimus: kohosteisuus).

Käytän tutkimuksessa käsitettä "rekisteri" kuvaamaan tätä skemaattista rakennetta tai runoilille ominaista kielellistä muotoa. Rekisterin käsitteellä on viitattu kielelliseen variaatioon, joka on riippuvainen sosiaalisista tilanteista, tarkoituksista ja sisällöistä, joissa kieltä käytetään.⁶⁸ Näin se eroaa esimerkiksi alueellisesta variaatiosta eli kielen murteista. Olisi mahdollista myös puhua perinnejajista, mutta haluan säilyttää eron kielellisellä tasolla siten, että rekisteri on aina tunnistettavissa kielen piirteiden kautta, lajin erottaminen voi taas tapahtua muidenkin seikkojen perusteella. Joskus termit voivat olla päällekkäiset: kalevalaisista runoista voidaan puhua sekä rekisterinä että lajina. Kalevalaisten runojen sisällä taas voi olla lajeja, kuten häärunot tai lyriikka, joiden erottaminen vain kielellisin perustein olisi hyvin vaikeaa ellei mahdotonta. Rekisterin määritelmään liitetään usein sosiaalinen tilanne, mutta runoperinnettä on mahdoton sijoittaa tiettyyn tai edes muutamaankin sosiaaliseen tilanteeseen. Osa runoista on sidottu määrätilanteisiin (esimerkiksi häärunot tai loitsut). Kalevalainen runous on kuitenkin paljon laajempi ja avoimempi ja tilanteista riippumatta kielellisesti suhteellisen yhtenäinen kokonaisuus. Se on kielen poeettisen funktion ilmenemä, poeettinen rekisteri tai runorekisteri. (Ks. Stepanova 2014, 33–37; Tarkka 2005, 40; Kuusi 1985, 184–197.)

2.2 RUNOMITTA

Niin sanotun klassisen kalevalamitan säännöt⁶⁹ voi esittää seuraavasti (ks. esim. Leino 1975, 28–29; Sadeniemi 1951, 38; Lauerma 2001, 46–47):

1) Säkeeseen kuuluu neljä runojalkaa, jokaiseen runojalkaan pääsääntöisesti kaksi tavua. Poikkeuksia esiintyy erityisesti heti säkeen alussa, satunnaisesti myöhemminkin.

2) Pitkä tai puolipitkä (konsonanttiin päättyvä) pääpainollinen tavu esiintyy vain runojalan nousussa.

3) Lyhyt pääpainollinen tavu esiintyy vain runojalan laskussa.

4) Säännöt 2–3 eivät päde ensimmäisessä runojalassa.

5) Säännöt eivät koske yksitavuisia sanoja; yksitavuinen sana ei kuitenkaan voi esiintyä säkeen lopussa.

6) Nelitavuinen tai sitä pitempi sana voi esiintyä vain säkeen alussa tai lopussa⁷⁰.

On huomattava, että säännöt eivät mitenkään voi määrittää koko runoston laajuudesta, mikä on oikein ja mikä väärin, koska mitta varioi paikallisesti

⁶⁸ Termi on peräisin kielentutkija M.A.K. Hallidayn systeemis-funktionaalista kieliopista, ks. Shore 2012.

⁶⁹ Kalevalamitan määrittelyn kehittymisestä ks. Haapanen 1926.

⁷⁰ Tämä sääntö ilmaistaan yleensä olettamalla säkeen keskelle kesuura, joka kuitenkin koskisi ainoastaan tiukasti trokeisia säkeitä. Käytännössä sääntö kieltää vain säemallin 2 – 4 – 2. Sääntö koskee myös lausekkeita, eli yli nelitavuinen NP ei juuri koskaan ole säkeen keskellä. Pалаan tähän edempänä.

ja ajallisesti. Esimerkiksi virolaisen runolaulun (*regilaul*) mitan pohjalla voidaan nähdä kalevalamitan kaltainen järjestelmä, mutta tietyillä alueilla mittassa on jo pitkään esiintynyt tendenssi, joka on muuttanut sitä durationaalista dynaamiseen suuntaan (Sarv 2000, 46–64, 107–108; Sarv 2008). Suullisessa perinteessä, jossa ei ole mitään ylempää auktoriteettia sanelemassa normeja, säännöt ovat ideaaleja. Ne ovat tendenssejä, jotkut vahvempia, jotkut heikompia, eivätkä kaikki säkeet noudata niitä.⁷¹ Leinon mukaan kaikki säännöt voidaan myös antaa maksimaalisina tendensseinä (Leino 1986, 151; Lauerma 2001, 47). Arhipan runot noudattavat hyvin tarkasti klassisen kalevalamitan normeja, mikä on luonnollista, koska suuri osa juuri *Kalevalaan* tulleista säkeistä on peräisin pohjoisilta runoalueilta. Arhipan runojen mittaa voidaan siten hyvin tarkastella näitä sääntöjä vasten. Näin on monesti meneteltykin. Matti Sadeniemi on selvittänyt kattavasti Arhipan kertovien runojen mitallisia ominaisuuksia⁷² (Sadeniemi 1951). Heikki Leskinen ja Tauno Särkkä ovat vertailleet Arhipan ja Miihkalin Sampo-runojen kieltä ja samalla tehneet mitallisia laskelmia ja huomioita (Leskinen & Särkkä 1985). Pentti Leino on verrannut Arhipan runomittaa rahvaanrunoilijoiden ja eräiden muiden uudemman kalevalaisen runon edustajien kieleen (Leino 1975; ks. myös Sarv 2000, 47–53). Arhipan valikoituminen tutkimuksen kohteeksi on yhteydessä hänen laulajan maineeseensa: hyvän ja hyvämuistisen laulajan voi ajatella hallitsevan myös mitan säännöt muita paremmin. Ongelmallista kuitenkin on, että Arhipan osalta keruumuistiinpanojen puutteellisuus useasti estää tekemästä tarkkoja mitallisia päätelmiä, koska sanamuodot ja täytesanat eivät useinkaan näy kokonaisina. Arhipan muita parempi pitäytyminen klassiseen kalevalamittaan ei sekään ole selviö: esimerkiksi Miihkalin runoissa on muutaman pienen esimerkkianalyysin perusteella vähemmän mitanvastaisuuksia kuin Arhipalla⁷³. Petri Lauerma on tutkinut Larin Parasken oletetusti laulusta muistiinpanojen tekstien mittaa (Lauerma 2001). Voin verrata hänen tuloksiaan Arhipalta rekonstruoidun runolaulun mitasta tekemiini päätelmiin.

Arhipan runojen mitallisuutta tarkasteltaessa on otettava huomioon joitakin sen tulkintaan vaikuttavia seikkoja: muistiinpanotekniikka (lyhennykset, normalisoinnit ja erhemuodot), kieli (karjalan ja runorekisterin ominaispiirteet) ja esitystapa (laulu / sanelu). Nämä kaikki vielä kietoutuvat yhteen: ei voi aina olla varma, johtuuko joku kielellinen erikoisuus (esim. verbien 3.

⁷¹ Käytän myös jatkossa termiä *virhe*, mutta en lähtökohtaisesti tarkoita sillä mitään väärää tai huonoa vaan poikkeavaa, vahvojen tendenssien vastaisuutta. Syyt ovat käytännöllisiä: virhe on sanana lyhyempi kuin poikkeavuus, odotuksenvastaisuus tms. ja on yleisesti käytössä.

⁷² Sadeniemen korpus käsittää Arhipan ns. "Kalevalan-aineiset" kertovat runot SKVR:n osista I₁ ja I₂, yhteensä 2349 säettä.

⁷³ Tästä huomauttavat jo Leskinen ja Särkkä (1985, 52). Oman koelaskelmani perusteella, joka käsitti Boreniuksen v. 1877 keräämät Sampo- ja Kilpakosintarunot, Miihkalilla oli 7 säännönvastaista säettä 724:ssä eli 1 %; Sanoja on yhteensä 2210, joissa virheitä 9 eli 0,4 %. Virheluvut ovat pienemmät kuin Arhipan, ks. jäljessä.

persoonan karjalan vastaiset muodot *tuloopi* ~ *tulovi*) muistiinpanotekniikasta, liittykö se säkeen esittämiseen laulamalla vai onko kyseessä erityisesti runorekisteriin kuuluva piirre. Oletuksia voidaan aina tehdä: muistiinpanon suomesta poikkeava karjalainen muoto on todennäköisemmin Arhipalta peräisin kuin päinvastoin. En usko kerääjien missään vaiheessa "karjalantaneen" muistiinpanojaan. Suomalainen muoto karjalaisen sijasta taas ei välttämättä paljasta Arhipan käyttämää muotoa, joten joudutaan käyttämään vertailua ja päättelyä. Runomitan sääntöjen kannalta suurin ero karjalan ja suomen välillä liittyy joidenkin konsonanttiyhtymien astevaihteluun, joissa umpitavusta tulee lyhyt avotavu. Tällaisia ovat *tk* : *t* (*matka* : *matan*), *sk* : *s* (*koski* : *kosen*) ja affrikaatta *ts*, joka esiintyy myös geminaattana *tts* ja on astevaihtelun alainen (*mettsä* : *metsän*)⁷⁴. Tällöin on mahdollista, että astevaihtelun seurauksena lyhyeksi muuttunut pääpainollinen tavu voi olla runojalan nousussakin: *Mitä itet uusi pursi* (112:008). Vienassa, jopa Latvajärvessä, tavataan samassa yhteydessä myös astevaihteluttomia muotoja (*Mitä itket V[äinämöi]ni*;⁷⁵) ja "mitä itket NP" –formula on hyvin laajalle levinnyt – vahvan asteen voikin olettaa olevan peräisin tästä muodosta. Toisaalta joissain tapauksissa astevaihtelu myös voi muuntaa sanan mitan sääntöjen mukaiseksi: *Pilvessä pität* [= 'pitkät'] *pisarat* (137:012). Affrikaatan *tts*~*ts* vaihtelu ei muistiinpanoissa näy lainkaan, koska se on aina kirjoitettu 'ts'. Sen kohdalla teen oletuksen, että se on aina pääpainollisen tavun jälkeen astevaihtelun alainen. Konsonanttiyhdistelmät *tk* ja *sk* vaikuttavat ambivalenteilta: Arhipan muistiinpanoissa esiintyy sekä vaihtelua että vaihtelemattomuutta ja sama piirre tavataan Vienassa myös uudemmissa tarkoissa transkriptioissa (vrt. edellä). Ei ole mahdollista enää tietää, johtuvatko Arhipan vaihtelemattomat muodot kerääjien normalisointipyrkimyksistä vai onko kyseessä mitalliseen asemaan ja ehkä myös poettiseen rekisteriin kytkeytyvä erityispiirre.

Sadeniemen tavoin olen erottanut aineistossani yhdyssanan osat useammaksi sanaksi. Sadeniemi käyttää näistä sananosista nimitystä "tyvi". En näe erityistä tarvetta nimetä niitä eri tavoin, koska ne eivät yhdisty erimerkityksiksi, osiensa summasta eroaviksi sanoiksi runoissa koskaan (kuten "sateen varjo" ja "sateenvarjo"). Ne käyttäytyvät mitallisesti ja alkusoinnunkin kannalta erillisten sanojen tavoin, eikä lauletuksessa esityksessä ole eroa niiden painotuksella. (Sadeniemi 1951, 16; Leino 1970, 55.) Käsittelen niitä erityisenä lauseketyypinä (ks. s. 175). Matti Kuusi on huomauttanut, että sanatyvet eivät ole painosuhteiltaan tasaveroisia, minkä vuoksi niitä ei voi sijoittaa trokeesäkeen keskelle säetyypissä 2222, koska silloin muodostuisi vahvasti karutettu sanakaava 242: "terve naima-kansa nuori" vs. "terve nuori naima-

⁷⁴ Olisi korrektimpaa käyttää affrikaatalle sen omaa merkkiä č, koska kyseessä on yksi äänne ja näin saisi vaihtelun ja sen aiheuttaman tavujaon paremmin näkyviin: čč : č (*meč-čä* : *me-čän*). En ole kuitenkaan halunnut tässä tutkimuksessa luopua suomalaisemmasta merkintätavasta, koska siitä poikkeaminen olisi varsin vierasta pääosalle lukijoista.

⁷⁵ SKVR I₁ 61:75. Vuokkiniemi, Latvajärvi. Borenius 1877. – Petriini T'imo.

kansa" (Kuusi 1952a, 244). Sama pätee kuitenkin myös muihin lausekkeisiin: kaksisanainen adjektiivi- tai genetiivimääritteen sisältävä lauseke ei sijoitu keskiasemaan, ja kolmi- tai useampisanaisissa lausekkeissa sama jako vallitsee hierarkkisesti alemmalla tasolla kulkevien lausekkeiden välillä: *Läpi* [*maksan* | [*Lemmin poijan*]] (225:032), ei **Läpi* [[*Lemmin* | *poijan*] *maksan*].

Kalevalaisen runon pääasiallinen, vaikkakaan ei ainoa, esitysmuoto on laulu. Vienassa toinen hyvin olennainen esitystapa oli loitsujen esittäminen "lukemalla". (Virtanen 1968, 39–45; Tarkka 2005, 42–43, 87–92.) Arhipan repertuaarista yli kaksi kolmannesta oli yleensä laulamalla esitettyä kertovaa, lyyristä ja mietelmärunoutta. Lönnrot mainitsee Arhipan laulaneen runonsa ("Runorna sjöng hjan i god ordning", Lönnrot 1993, 122), vaikkakin Sadeniemi epäilee Arhipan ainakin suurimmaksi osaksi sanelleen (Sadeniemi 1951, 7). Muistiinpanoista löytyy laulusta merkkejä, joihin palaan hetken kulluttua. Arhipan loitsuihin laskettu repertuaari käsitti 1300 säettä ja jakautui parannusloitsuihin ja rituaalisiin metsästykseseen ja karjanhoitoon liittyviin riittivirsiin. Näistä ainakin jälkimmäisiä tiedetään esitetyn laulamalla. (Virtanen 1968, 25–28; Tarkka 2005, 49–50.) Anna-Leena Siikalan (1992, 226–238) mukaan myös syntyloitsuja on esitetty laulaen. Lönnrot tallensi noin 1000 säettä pistämien, puremien ja loukkaantumien syntyjä sisältäviä parannusloitsuja. Voidaan pohtia, onko niiden esitystapa poikennut muista runoista, ja onko mahdollinen erilainen esitystapa vaikuttanut mittaan. Aina-kaan mittapoikkeamien perusteella näin ei näyttäisi olevan, sillä poikkeamat eivät näytä olevan sen yleisempiä loitsuissa kuin kertovissa runoissakaan. Kiintoisa on myös yhdeksi tekstiksi kirjattu kertovan runon (Tuomio) ja loitsun (Raudan sanat) yhdistelmä: onko se esitetty sanellen, laulaen vai yhdistelmänä? Mittaan ja sen tulkintaan sillä ei kuitenkaan näytä olevan yhteyttä ja tulkitsen niitä seuraavassa ikään kuin ne olisi esitetty laulaen.

Vaikka runosävelmä voi varioida säekohtaisesti, variointi ei ole yhteydessä runomitan sanallisiin toteumiin, eli trokeinen *Vaka vanha Väinämöini* ja murrelainen *Neitsyt Moarie emoini* voidaan esittää samalla sävelmällä. Sävelmä ja laulaminen neutraloivat sanapainon ja tavujen keston erot⁷⁶. Säkeessä *Teki tuuli tiinehekse* (108:013) voisi subjektina olla *tuli* tai *tuuli*, mutta runomitta panee odottamaan pitkää vokaalia. Paavo Ravilan (Ravila 1935) esittämän teorian mukaan tällaisten sanaparien erillään pitäminen runoa laulettaessa on ollut syynä kalevalamitan tavukestoa rajoittaviin sääntöihin. Pentti Leino on tutkinut, kuinka useasti tämä ero todella voisi johtaa harhatulkintaan (Leino 1974, 243–269). Hän poimii Sadeniemen käyttämästä Arhippa Perttusen 2349 säkeen korpuksesta kaikki tapaukset, joissa pääpainollisen tavun vokaalin kvantiteetilla voisi olla semanttista relevanssia. Tulok-

⁷⁶ Tästä voi aiheutua myös se, lyhyen tavun asemassa oleva pitkä tavu ymmärretään lyhyenä, jos murteessa tavu muutenkin pidentyy. Esimerkkinä tästä pitäisin Larin Paraskella monesti tavattua pääpainollisen tavun yleisgemiinaatiota runojalan laskussa: *Läks om* | *marjaa* | *miun em*|*moini*. (Lauerma 2001, 51–55.)

sena on, että ilman runomitan sääntöjäkin "[I]auletussakin runossa olisi vain aniharvoin syntynyt tulkintavaikeuksia" (Leino 1974, 251). Leinon mukaan tämä ei voinut olla niin tärkeää, että se olisi määrännyt mitan ehkä keskeisimmän ominaisuuden. Sen sijaan hän esittää, että se perustuu yleisempään tendenssiin sijoittaa metrisesti vahvat (pitkät) tavut runomitan nousuun ja koska mitta on prosodis-syllabinen, metristen maksimien sijainti ja tavuluku ovat kiinteät. Näin lyhyille pääpainollisille tavuille ei jäänyt muuta mahdollisuutta kuin sijoittua laskuun, koska muuten runon sepittäminen olisi muuttunut liki mahdottomaksi. Sanojen hahmottaminen on osin kiinni merkityksen ymmärtämisestä, jota avustaa esimerkiksi säekerto: edeltävässä säe-esimerkissä on kertosanana *ahava*, mikä vahvistaa sanan tulkinnan *tuuli*.

Tästä huolimatta runomitta ohjaa sanojen tulkintaa melkoisen vahvasti. Arhipalla on laulajan sanoissaan säepari *Avoan sanaisen arkun, Kirjo kannen kiimahutan* (136:019–136:020). Sellaista verbiä kuin *kiimahuttoa* ei *Karjalan kielen sanakirja* (KKS) eikä myöskään *Suomen murteiden sanakirja* (SMS) tunne. SKVR:ssa se tunnetaan ainoastaan yhdestä Miihkalin tekstistä: *Avasi parahan arkun, Kirjokannen kiimahutti*⁷⁷. Sanakirjoissa on sen sijaan selitys verbille *kima(h)uttaa*, joka viittaa iskemiseen tai johonkin muuhun nopeaan tekemiseen (SMS '*kimauttaa*', KKA '*kimahuttoa*' < '*kimahutoa*'). Runoista taas löytyy säkeitä, joissa tämä verbi on säkeen alussa niin Vienasta ja Ilomantsista (*Avoa rahanen arkku, kimahuta kirjokansi*⁷⁸) kuin Pohjois-Inkeristä ja Sakkolasta (*Kimahutin kirstun kantta, Raha arkkui avais[in]*⁷⁹). Lisäksi muutaman kerran tavataan muoto *kimmahutti*⁸⁰. Säkeiden jonkinasteinen yhteenkuuluvuus on ilmeinen. Vaikuttaisi siltä, että Arhippa tai joku hänen lähipiirissään on muotoillut *Kimahutti kirjokannen* – tyyppiseen säkeeseen käännetyn sanajärjestyksen, ehkä vaihdellakseen kertosaan syntaktista järjestystä (verbi – objekti | objekti – verbi)⁸¹. Siirtyessään kolmannen runojalan alkuun ensimmäinen tavu on ainakin esityksessä ja ehkä laulajien tajunnassakin pidentynyt (toinen vaihtoehto pidennykselle on *kimma*-). Verbi ei ehkä ole ollut laulajille tuttu, mutta sen merkitykseen vaikuttaa se, että se esiintyy pääosin kertosanana. Kertosanana merkitys määräytyy tarkemmin pääsanansa kautta, joka tässä on *avata*. Miihkalille verbi periytyi Arhipan laulamassa muodossa, mutta esimerkiksi Arhipan sisarenpoika Miihkaline Simana käytti verbiä *kapsahuttoa* < *kapsahtoa* 'kapsahtaa, kavahtaa, hypähtää' (KKS), jolle sillekin voidaan ymmärtää nopeaa hetkellistä liikettä ilmaiseva merkitys. Samanlainen lyhyen vokaalin ymmärtäminen

⁷⁷ SKVR I₁ 218 b). Vuokkiniemi, Latvajärvi. Karjalainen 1894.

⁷⁸ SKVR VII₅ loitsut 3314. Ilomantsi. Ahlqvist 1846.

⁷⁹ SKVR XIII₁ 1390. Sakkola. Reinholm 1849.

⁸⁰ SKVR I₁ 217:9. Latvajärvi. Lönnrot 1834.; I₂ 954:18. Jyskyjärvi, Kellovaara. Lönnrot 1835. – Moarie, Arhipan sisar; VII₅ loitsut 3317:6. Ilomantsi. Relander 1888. – Iljan Iivana.

⁸¹ Myös säe *Kirjo kansi kiikutteli* (106:166) on saattanut antaa mallin tälle muunnokselle. Toinen selitys liittyy painavoitumiseen, sanakaava 224 on selvästi tavallisempi kuin 422, jonka esiintymiseen liittyy yleensä mitallinen tai muu erityinen syy, ks. jäljessä.

pitkäksi tavataan myös verbissä *kyvätellä*⁸², jossa pitkävokaalinen *kyvätel-*lä < *kyvätteä* 'v. nopeasta yhtämittaisesta ajosta' (KKS) olisi semanttisesti mahdoton.

Kun laulettaessa sanapainosta ei saa tukea sanan alun merkitsemiseen eikä vokaalien kestoäännöistäkään ole aina apua, tulkinta on semantiikan varassa. Lönnrot kirjoitti säkeen *Tyttö vilkku nännäköinen* (SKS KRA. Lna 5:82:4), joka selkenee tavujakoa muuttamalla: jo SKVR:n toimittaja päätteli, että säe oli laulettu *Tyttö vilkunan näköini* (119:004; SKVR I₄ 280:4). Cajanin muistiinpanoihin sisältyy säe *Talven moannut* [toatarī]⁸³, jonka viimeinen sana oli epäselvän kirjauksen perusteella jäänyt kirjoittajalle tuntemattomaksi. Vertaamalla sitä kertosaäkeen *Kuuta kuus[en] juurehista* sisältäviin muihin säeryhmiin säkeen oikeaksi muodoksi voidaan todeta *Talven moannutta talie* (201:072). Näitä tapauksia on Arhipan teksteissä muutamia muitakin ja pitäisin niitä osoituksena laulamisesta: sanellessa sanan pääpaino olisi todennäköisemmin johtanut kerääjän heti oikeille jäljille.

Kuten edellä totesin, perustan säkeen mitallista rakennetta koskevan analyysini sille, että Arhippa on joko laulanut tai olisi voinut laulaa kaikki runonsa kerääjille. Tämä johtaa määritykseen, että jokaisessa säkeessä on vähintään kahdeksan tavua, koska erillistä lyhemmille sopivaa sävelmää on tuskin syytä olettaa. On syytä tarkentaa, että tämä tarkoittaa kahdeksaa laulettua tavua, sanelussa tai puhekielen mukaisesti jaettuna tavuja voi olla vähemmänkin (Lauerma 2001, 44–46). On useasti todettu, että sanelun ja laulettuun version välillä on erityisesti eroja niissä tapauksissa, joissa murteen muodossa sanasta on kadonnut äänneitä (esim. karjalan illatiivin tai yks. prees. 3. pers. päätteet), jolloin laulettaessa on näistä syystä johtuvat aukot olleet pakko täyttää. Joskus ratkaisu voi olla arkaaisen, vanhan muodon säilyminen kuten varsin yleisesti illatiivissa: puheessa *mereh*, runossa *merehen*. Joskus ratkaisu voi olla enemmän tai vähemmän vanhan pohjalle luotu uusi päätte kuten Miihkalin prees. 3. pers. päätte: puheessa *tulou*, runossa *tulouve*. Mahdollisia ovat myös täytesanat, joista yleisin on *on*. Sen läheisyys n-loppuisten illatiivin, passiivin ja omistusliitteen päätteille tekee vaikeaksi päättää, kummasta aina on kysymys: Lönnrot on Arhipallekin kirjannut säkeen *Tallih on Tapomäelle*⁸⁴. Kolmas vaihtoehto on käyttää poikkeuksellista tavujakoa, jos-

⁸² Sana esiintyy kerran Lönnrotin käsikirjoituksessa ('kyvätteli') verbin polttaa paralleelina: *Niin heinät poroikse poltti, Kypenikse kyvätteli* 135:014–135:015. Kyseessä on todennäköisesti verbi *kyvet-teä* 'kydöttää, kydetää' (KKS) frekventatiivijohdos alkamassa kolmatta runojalkaa, jolloin sen ensimmäinen tavu tavallisesti ymmärrettäisiin pitkäksi ja muistiinpanoissa yleensä näin onkin merkitty. Vrt. kuitenkin *Polttelovat moan matoja, Kyvöttävät keärmehiä* (SKVR I₄, 286. Vuokkiniemi, Latvajärvi. Borenius 1879. – Iknattaini Iivana.

⁸³ SKS KRA. Cajan 3:461 = SKVR I₄ 1095 a):73.

⁸⁴ SKS KRA. Lna 5:93:214 = 129:214. Johdonmukaisuuden vuoksi olen rekonstruktiossa hahmotanut nämä illatiivin päätteiden sijalla olevat täytesanat illatiivin päätteiksi, vaikka laulutilanteessa hyvinkin kyseessä on voinut olla täytesana; vrt. Lauerma 2004, 54–55. Koska yksitavuinen sana on painoton, ero ilmenee lähinnä vokaalin laadussa, joka sekin saattaa vaihdella ja ilmentää sitä, että Arhi-

ta on hyvin dokumentoitu esimerkki Miihkalilta: sanoi-klišeessä *Niin heän sanuo soatto*⁸⁵ pronomini *heän* 'hän' jakautuu kahdeksi tavuksi, minkä Borenius aivan erikseen osoittaa omalla merkillään. Leskinen ja Särkkä (1985, 53) epäilevät tätä Boreniuksen virhetulkinnaksi, koska eä-diftongin jakaantumisen olisi heidän mukaansa karjalan kielen kannalta luonnotonta. He epäilevät saman diftongin jakoa myös sanassa *keällä* 'kädellä', vaikka tämän äännekehityksen synnyttämän diftongin (*käsi* : *käellä* > **käällä* > *keällä*) jakautumisesta runomitallisesti on runsaasti esimerkkejä, myös Arhipalta: *Kasvo marjaini meällä* (204:001), jossa muoto *meällä* on kerääjän (Cajan) juuri näin kirjoittama. Lauerman mukaan pitkän vokaalin tai diftongin jakaminen kahteen tavuun runomitan vuoksi on myös Larin Parasken lauletuissa teksteissä yleistä (Lauerma 2004, 36–42; 2001, 49). Runokieli on erikoisrekisteri, jossa tavanomaisesta poikkeavat muodot ja hahmotukset ovat mahdollisia ja jopa välttämättömiä, koska muutoin kielestä häviäisi sen elävyydelle, jatkuvuudelle ja muuntumiselle tarpeellinen väljyys. Laulajan ei voi myöskään ajatella pohtivan liikaa, mikä on oikein vaan sitä, mikä on luontevaa ja myös saatujen mallien mukaista. Koska sanalla *käsi*, sekä heikko- että vahva-asteisena, on perinteen säätelmä paikkansa säkeessä, kielenmuutos ei sen metristä asemaa yleensä vaihda. Joskus se tapahtuu, mistä on hyvänä esimerkkinä sana *seän* 'sydän'. Sen partitiivi voi tarpeen mukaan täyttää kolmen tavun alan *Someret syväntä* (kk: 'syäntä') *vassen* (122:045) tai kahden, jolloin diftongi muodosta pitkän tavun (*Kiven seäntä* (kk: syäntä) *syväksesä* (128:100)).⁸⁶

Arhipan vajaamittaiset säkeet on helpohko saada näillä keinoin täysiksi. Aina vain ei ole selvää, mitä menetelmää Arhippa on käyttänyt. Kanteleen synnyn lopun säe *Usein sinini sotko* (112:112) on tavua vajaa. Mahdollista on käyttää täytesanoja (*usein on...*) tai liitteitä (*useinpa, useinki*) tai jakaa *usein* kolmeen tavuun: *u-se-in*. Olen tulkinnut sen tämän mukaan kolmitavuiseksi, sillä vaikka Arhipan säkeelle ei suoraan löydy vastinetta, se perustunee Lemminkäisen virressä tavattavaan säetyyppiin, joka laulajilla vaikuttaisi oleva aina 7-tavuinen tarkoissakin muistiinpanoissa: Miihkalilla *Ušein mäkiini mäntu, Päre-puikse pälkitähe*⁸⁷. Laulussa olevaa tavurajaa tai tavun venytystä ei transkriptioihinkaan ole otettu mukaan.

Matti Sadeniemi on etsinyt ja laskenut Arhipan runojen mitanvastaisuudet ja eriteltyt ne sen mukaan, missä runojalassa ja asemassa poikkeama

palle päätteen tarkka muoto ei enää ollut aivan selvä. Kyseessä on ilmiö, jossa ainakin säkeen keskellä Arhipan illatiivin päätte oli *hVn*.

⁸⁵ SKVR I₁ 58 a):60. Vuokkiniemi, Latvajärvi. Borenius 1877.

⁸⁶ Tässä tiivistyy yksi rekonstruktion ongelmista: KKS antaa vain muodot *seän* ja *seämellä*, *seämässä* jne., käsikirjoituksissa taas *syän*, *syämässä* jne. *seän~syän* ovat ääntellisesti hyvin läheisiä eikä valinta ole kovin merkityksellinen. Sen sijaan säeasemissa, joissa on selvä tavujako, tulee kiusaus käyttää välikonsonanttia *v*, jollaisia muotoja tunnetaan Vienastakin esim. *syvämmestä* (SKVR I₄ 880. Kiestinki, Valasjoki. Meriläinen 1888. – Sirkei Potahvei).

⁸⁷ SKVR I₂ 766. Vuokkiniemi, Latvajärvi. Borenius 1871.

esiintyy. Hän löysi 2. runojalan noususta⁸⁸ 39 virhettä ja laskusta 15 virhettä, 3. runojalan noususta 8 virhettä ja laskusta 9 virhettä. 4. runojalassa ei Sadeniemen aineistossa ollut lainkaan virheitä. Virheiden määrä vähenee selvästi säkeen loppua kohden, säännöt vaikuttaisivat siis olevan tiukemmat säkeen lopussa kuin alussa: on muistettava myös, ettei sääntöjen katsota koskevan lainkaan säkeen 1. runojalkaa. Virheiden määrän väheneminen johdetaan kuitenkin osittain sanamäärästä, koska eri asemista alkavien sanojen määrä ei ole sama. Sanat alkavat selvästi useammin nousuasemista 3 ja 5 kuin laskuasemista 4 ja 6. Nousuasemasta 7 sana alkaa vielä harvemmin kuin edeltävistä laskuasemista. Sadeniemi antaakin kaksi lukua, toinen kuvaamassa a) säännönvastaisten sanojen osuutta kyseisessä säeasemassa alkavista sanoista, b) toinen kuvaamassa virheiden osuutta säemäärästä⁸⁹. Sadeniemen laskemat prosentit ovat seuraavat : 2. runojalan nousu a) 2,7%, b) 1,5 %, 2. runojalan lasku a) 2,7 % b) 0,6 %, 3. runojalan nousu a) 0,6 % b) 0,3 % ja 3. runojalan lasku a) 1,3 % b) 0,4 %. Viimeinen runojalka on Sadeniemen mukaan virheetön. (Sadeniemi 1951, 47–48.)

Osuudet mahdollisista virhetapauksista ovat selvästi suuremmat säkeen alussa, mutta luvuissa kiinnittää huomiota se, että laskuasemissa olevat alkutavut, joita on vähemmän kuin nousuasemaisia, ovat suhteessa säännönvastaisempia kuin nousuasemainen 5, joka on 3. runojalan nousu ja aloittaa toisen säepuoliskon. Sadeniemi toteaa myös laulajan välttävän virheitä enemmän 3. kuin 2. runojalassa, mutta erehtyy antamaan väärin lasketut luvut⁹⁰. Luvuissa on silti selkeä ero: 2,7 % 2. runojalassa ja 0,9 % 3. runojalassa.

Olen paikantanut säännönvastaisuudet ja laskenut niiden osuudet kaikista Arhipan 5997 säkeestä. Olen myös eritellyt sanat tavuluvun mukaan, jotta voisi havainnoida, korreloiko sanan pituus sen alkutavun mitanmyötisyyden kanssa. Yhteenveto on liitteen 4 taulukossa 1. Sadeniemen laskelmiin verrattavayt luvut olisivat seuraavat: Edeltävä taulukko olisi omien laskelmieni mukaan seuraavat: 2. runojalan nousu a) 1,9 % b) 1,2 %, 2. runojalan lasku a) 2,2 % b) 0,5 %, 3. runojalan nousu a) 1,0 % b) 0,5 % ja 3. runojalan lasku a) 1,0 % b) 0,3 %, 4. runojalan nousu a) 0,2 % b) 0,1 %. Kun lasketaan kokonaisuus, kaikista 2.–4. runojalan sanoista virheellisiä on Sadeniemen mukaan

⁸⁸ Kuvaan sanojen sijaintia säkeessä myös numeroilla: jokainen numero vastaa tavun sijaintia perusrakenteeltaan kahdeksantavuuisessa säkeessä. Siten numerot 1 ja 2 viittaavat 1. runojalkaan, 3 ja 4 2. runojalkaan, 4 ja 6 3. runojalkaan sekä 7 ja 8 4. runojalkaan. Parittomat numerot sijaitsevat runojalan nousussa, parilliset laskussa. Esimerkiksi säettä *Vaka vanha Väinämöini* ilmaistaan kaavalla 12 34 5678, ja säkeessä *Päivät sampuo takovi* sanan *sampuo* asemaa ilmaistaan sarjalla 345.

⁸⁹ Luvun pitäisi kertoa virheellisten säkeiden määrä sillä määrittelyllä, että yksikin virhe tekee säkeen virheelliseksi. Luvussa pitäisi ottaa huomioon se, että joskus yhdessä säkeessä voi olla kaksi virhettä, mutta en tiedä, onko Sadeniemi ottanut tätä huomioon. Tapaukset ovat kuitenkin äärimmäisen vähäiset, esim. *Ka-tso i-jät ka-tso län-net* (imperatiivi!), ja niiden vaikutus prosenttilukuihin olematon.

⁹⁰ Hän laskee jälkimmäiset prosenttiluvut yhteen ja saa osuuden 5,4 % 2. runojalalle ja 1,9 % 3. runojalalle, mutta ei ota huomioon, että prosentit on laskettu eri tapausmääristä erikseen.

1,6 % ja omien laskujeni mukaan 1,5 %, kaikista säkeistä virheellisiä on Sade-niemellä 3,0 % ja omissa laskuissani 2,6 %. Leskinen ja Särkkä antavat ainoastaan virheellisten säkeiden lukumäärän, joka Arhipalla on Sampo-runon 401 säkeestä 18 eli 4,5 %; vertailun vuoksi Miihkalin Sampo-runon toisintojen virheprosentit olivat 2,0 % ja 3,6 %. (Leskinen & Särkkä 1985, 52.) Havainnot ovat yhdensuuntaisia, mutta eivät täysin yhdenpitäviä. Joka tapauksessa luvut ovat pienet ja niiden erot voivat johtua tulkinnallisuuksista tai jostain toistuvasta säepiirteestä. Leskinen ja Särkkä ovat esimerkiksi laske-neet virheisiin mukaan ne vajaamittaiset säkeet, joiden vajaamittaisuus joh-tuu selvästi vain muistiinpanotekniikasta. Niiden vaikutus on yhteensä pro-sentin verran. Virheprosentteja on pidettävä vain suuntaa antavana, koska luvut eivät ole aina täysin vertailukelpoisia. Olennaista on se, että analysoi-daan, mihin poikkeamat liittyvät ja miten ne toimivat säkeen mitallisessa rakenteessa.

Larin Paraskella on ensimmäistä runojalkaa etäämpänä lyhyt tavu runoja-lan nousussa 2,5 % / 2,1 %:ssa⁹¹, pitkä tavu laskussa (poislukien yleisgemi-naatiosta tai sijaispidennyksestä johtuvat) 0,3 % / 0,3 %:ssa säkeistä. (Lau-erma 2001, 50–54.) Osuudet ovat nousun osalta suuremmat kuin Arhipan, jolla runojalan nousussa virheellisiä säkeitä on 1,7 %, mutta laskun osalta selvästi pienemmät (Arhippa 0,9 %). Kokonaisvirheprosentti on molemmilla liki sama: Arhippa 2,6 %, Paraske 2,8 % / 2,4 %. Runomitan säännöt näyttä-vät siten molemmilla laulajilla ohjaavan varsin tiukasti sanojen sijoittumista säkeeseen, vaikkakin lievästi eri tavoin: Arhipalla virheitä on enemmän nou-sussa, Paraskella laskussa. Larin Parasken runomitan suurempi höllenemi-sen tuntu johtuu oikeastaan pelkästään yleisgeminan tai sijaispidennyk-sen aiheuttamista lyhyen tavun pidentymistä, jolla on yhteytensä niin laulu-tapaan kuin alueen murteeseenkin.

Olen omissa laskuissani antanut eri sarakkeissa luvut varsinaisille, kiistat-tomille laajuusvirheille (virhe 1: *Vyötti vyön kullan karvaisen 101:121*) ja karjalan kielen astevaihtelusta johtuville poikkeamille (virhe 2: *Tuota iten tuon ikäni 109:186; Sillä on pität silmi ripset 122:050; Elä kose konnanaka 126:024); vrt. virheetön *Korvalla kosen tulisen 127:003*). Näihin on laskettu myös affrikaatan *ts* vaihtelu, joskaan se ei ole vain karjalalle ominainen ja esiintyy vain pari kertaa sääntöjen vastaisessa asemassa: *Ompa koari itselläni (116:045)*. Näiden astevaihtelutapausten osuus on kaikista virheistä melko tarkkaan neljännes (38 / 116). Voidaan siis todeta, että Arhipan runokielessä konsonanttiyhtymien *tk* ja *sk* aikaansaamat lyhyet tavut voivat esiintyä myös runojalan nousussa; pitäisin mahdollisena myös, että nousussa tämä aste-vaihtelu saattaa jäädä toteutumatta. Kerääjien muistiinpanoissa on joskus kiistattomasti heikko aste (ks. edellä), joskus taas vahva aste erityisesti edempänä säkeessä ja pidemmissä sanoissa: *Mato putkessa makasi (122:015)*, *Lapin lapset itketteli (110:027)*, *Yhä tuskakse tuloopi (129:153)*, ei*

⁹¹ Lauerma erottelee Boreniuksen ja Neoviuksen muistiinpanot. Ensimmäinen luku on Boreniuk-sen, jälkimmäinen Neoviuksen.

**putessa*. **itetteli*, **tusakse* (vrt. KKS *putki*, *itkie*, *tuska*). Keruumuistiinpanon astevaihteluton muoto saattaa olla kerääjän normalisoimakin, mutta sitä tavataan myös tarkan transkription muistiinpanoissa, esim. *Lapiñ lapset itketteli*⁹². Asia vaatisi jatkotutkimusta siihen kelvollisilla aineistoilla. Toinen mahdollinen varioivuus liittyy sanojen *poika* ja *aika* heikkoasteisiin muotoihin, joiden alkutavu keruumuistiinpanoissa on yleensä lyhyt: *pojan*, *ajan*, *ajallani*. Säkeessä ne voivat kuitenkin sijoittua alkamaan myös runojalan noususta, minkä vuoksi ne saattavat pidentyä: *poijan*, *aijan*. Arhipalta on muutama tähän viittaava kirjaus: *Johon portot poian saapi* (Cajan, ks. 204:087), *Iälläni*, *aiall[ani]*, *Pojan polvi päivinä[ni]* (Lönnrot, ks.126:032–126:033). Muoto *pojan* esiintyy myös laskussa: *Vyö lappa pojan Kalevan* (126:055). Olen rekonstruoinut ika-loppuisten sanojen heikkoasteiset muodot ij-äänteiden avulla pitkiksi diftongeiksi ja pidän niitä ambivalentteina, molempiin metrisiin ympäristöihin taipuvina: en ole laskenut niitä virhelukuihin mukaan suuntaan tai toiseen (ks. myös Leino 1986, 135–136).

Arhipalla lukumääräisesti suurin osa laajuussäännön vastaisista säkeistä liittyy kaksitavuisiin 2. runojalan aloittaviin sanoihin: *avoan*, *ijän*, *kalan*, *keän* 'käen', *kiven*, *kovin*, *kukon*, *käsi*, *lahon*, *lohi*, *lähe*, *olit*, *oman*, *ori*, *oron*, *pani*, *pure*, *rejen*, *rujot*, *sanon*, *savu*, *sepon*, *susi*, *tähen*, *tänä*, *ulos*. Tässä asemassa on myös huomattavan monta astevaihtelun luomaa lyhyttä tavua: *etsin*, *ite*, *iten*, *itse*, *kose*, *pitin*, *pität*. Sen sijaan pidemmissä sanoissa (345, 345678) virheitä on selvästi vähemmän. 2. runojalan laskussa olevissa sanoissa on kuitenkin suhteessa enemmän virheitä: *kullan*, *kuttsunt*, *Luoja*, *meijän*, *minjän*, *naini*, *niemen*, *olven*, *Soaren*, *suuri*, *toini*, *vaimon*. Näistä kuudesti esiintyvä *Soaren* on kuitenkin kyseenalainen; se esiintyy säkeessä, joka on rekonstruoitu muotoon *Annikki Soaren neitoini*, vaikka käsikirjoituksen mukaan muoto *Annikki on Soaren neito* olisi yhtä mahdollinen⁹³. Muutos vaikuttaisi suuresti myös 3. runojalan laskun virheprosentteihin: pienillä määrillä operoitaessa prosenttiluvut voivat olla harhaanjohtavia. Kolmetavuiset sanat, joita on yli kolmannes asemassa esiintyvistä sanoista, ovat aina säännönmukaisia, mutta sen sijaan viisitavuiset, joita niinkään on runsaahkosti, alkavat melko usein pitkällä tavulla: *Ilmorisella*, *kirvottimilla*, *laulettavakse*, *pohjattomaha*, *voahterisilla*, *Väinämöisellä*. Säkeen toinen puoliskon aloittava 3. runojalan nousu on melko vahvasti säännönmukainen, mutta sanojen suuren lukumäärän vuoksi virheellisiäkin on useita: *emo*, *halot*, *käki*, *mejen*, *mätäs*, *sepon*, *vilun*; *emeäsi*, *kohennakse*, *kohussasi*, *kyvättellä*, *murujaki*, *näkömästä*, *olijanki*, *puvonnouki*, *sanottihi*, ja epävarmat *kimahutan* (*kiimahutan?*) ja *läheksesi(?)*. Kolmannen laskuun sijoittuu suhteessa suunnilleen saman verran mitanvastaisia kuin nousuunkin: *jalkaaha*,

⁹² SKVR I₂ 874:15. Vuonninen. Borenius 1872. – Homañi Ohvo.

⁹³ Molemmat tunnetaan Vienan aineistoissa. *soaren neiti* SKVR I₁ 93:83. Vuokkiniemi, Vuonninen. Borenius 1872. – Jyrkiñi Jeremei; I₁ 494:1, 68. Vuokkiniemi, Vuonninen. Borenius 1877. – Malañie, Prokkosen Iivanan vaimo. *soaren neitoini*: SKVR I₁ 491:1. Vuokkiniemi, Vuonninen. Borenius 1871. – Ontreiñi Jyrki; I₁ 492:1. Vuokkiniemi, Vuonninen. Borenius 1872. – Ontreiñi Vaššilei.

Jiesuksen, karvaisen, kes-reä-jä, meärihin, mullisti (t. mitallisesti oikein *mulisti*), *naitusi, neitoini, tyttöni*. 4. runojalassa, jota Sadeniemi piti virheettömänä, on kaksi varma virhettä ja yksi epäselvä. Näistä kaksi aiheutuu satunnaisesta sanajärjestyksen käännöstä: *Niin on sain sanoa sata* (136:014), jonka Lönnrot oli muistiinpanoihinsa kirjannut "Niin sain sanoa saatu": mita-aseman implikoima pitkä vokaali johti häntä harhaan. Säe esiintyy yleisemmin säkeen *Kuin sanot sata sanoa* (113:073) mukaan. Poeettisesti motivoitu käännteinen sanajärjestys kumoo satunnaisesti mitallisuuden vaatimuksen. Toinen taas liittyy astevaihteluun ja on peräisin Castrénin puhtaaksikirjoitetuista muistiinpanoista ja sikäli merkityksellinen: *Korvalla tulisen kosen* (308:129). Myös tämä vaikuttaa satunnaiselta erehdysmuodolta, koska korrektimpi *Korvalla kosen tulisen* tavataan myös (127:003).

Kaiken kaikkiaan Arhipan säkeistä vain 1,9 % on laajuussääntöjen vastaisia, jos säkeet rekonstruoidaan kokonaisiksi ja sallitaan *tk-* ja *sk-*yhtymien astevaihtelun ambivalenssi. Niiden mukaan nostaisi luvun 2,6 %:iin. Säkeen toinen puolisko on huomattavan säännönmukainen, vain alle sadasosa säkeistä on laajuussääntöjen vastaisia. Alkupuoli on vapaampi, mikä näkyy myös säkeen 1. runojalan täydellisessä vapaudessa. Tämä onkin tärkeää, koska säkeen alussa sijaitsevat usein ne sanat, joilla säe sijoitetaan kotekstiin ja jotka ovat helposti vaihtokelpoisia.

Säkeet voidaan jakaa kahtia sanojen pääpainollisten tavujen sijoittumisen mukaan: 1) jos pääpainollisia tavuja on vain runojalan nousussa (asemat 1, 3, 5, 7), kyse on tasasäkeestä⁹⁴ (normaali trokeesäe), 2) jos yksikin pääpainollinen tavu on runojalan laskussa (asemat 2, 4, 6), kyse on murrelmasäkeestä. Yksitavuisten sanojen sijainti ei vaikuta tähän jakoon. Matti Sadeniemi jakaa säkeet kolmeen päätyyppiin "tahtirakenteen" mukaisesti⁹⁵. A-tyypissä on vain kaksitavuisia tahteja eli niissä tahti ja runojalka yhtyvät. B-tyypissä on 2- ja 3-tavuisia tahteja, C-tyypissä 1-, 2- ja 3-tavuisia tahteja. Nämä jakautuvat edelleen muutamaaan alatyyppeihin. 1-tavuisuus lasketaan vain nousussa olevista sanoista, laskussa oleva 1-tavuinen sana yhdistyy edelliseen tahtiin. Siten mahdollisia sanakaavoja on useampia kuin alatyyppejä. (Sadeniemi 1951, 15–43.) Taulukossa 1b on lueteltu pääryhmät, niiden alatyypit. Taulukossa annetaan eri tyypeistä muutama esimerkki, lukumäärät ja prosenttiosuus kaikista säkeistä.

Tasasäkeiden (tyyppi A) ja murrelmasäkeiden (tyypit B ja C) lukumäärät ovat hyvin samansuuruiset. Tasasäkeitä on vain lievästi enemmän. On huomattava, että lukumäärä ei kuvaa suoraan sanojen sijoittumisen jakaumaa, koska sanat alkavat huomattavasti useammin runojalan noususta kuin laskusta ja yksikin laskusta alkava enemmän kuin yksitavuinen sana muuttaa säkeen murrelmaiseksi. Noususta alkaa 13042 ja laskusta 3925 yli yksitavuis-

⁹⁴ Termi "tasasäe", ks. Laitinen 2004, 185, loppuviite 1.

⁹⁵ Tahdilla hän viittaa luetun runon tahtiin (*Takt des gelesenen Verses*) ja jakaa tahdit 1-, 2- ja 3-tavuisiin. Tahti ei siis ole runojalka eikä välttämättä sanakaan vaan voi olla sananosa (esim. sanassa *Väinämöinen* on kaksi tahtia) tai useampi sana (5-tavuinen sana sisältää 2+3 tai 3+2 tahtisen yksikön).

ta sanaa. Kun murrelmasäkeiden määrä on yhteensä 2941, voidaan päätellä, että noin joka kolmas murrelmasäe sisältää enemmän kuin yhden laskutavasta alkavan sanan, tyypissä C7 1223 (*Jo näki tuhon tulovan*) näitä sanoja on jopa kolme.

Vaikka erilaisia sanakaavoja on useampia, muutama sanakaava on selvästi muita yleisempi. Tavallisin on trokeinen sanakaava 224, joita säkeistä on yli neljännes (26,1 %). Käänteinen sanakaava 422 on huomattavasti harvinaisempi (2,0 %), vaikka Sadeniemen mukaan sen esiintymistodennäköisyys olisi vain hieman pienempi kuin toisen vaihtoehdon⁹⁶. Yleisimmän murrelmaisesta sanakaavan 233 todennäköisyys on 15,9 %. Sanakaavan 323 todennäköisyys on pienempi kuin sanakaavan 332, mutta silti edellinen on merkittävästi yleisempi: 323 6,0 % ja 332 vain 3,7 %. Sadeniemen mukaan kyse on siitä, että painavammat eli pidemmät sanat pyrkivät sijoittumaan säkeen loppuun. Tätä periaatetta, joka vaikuttaa suomessa ja monissa muissa kielissä yleisemminkin, kutsutaan viskurilaksi. (Sadeniemi 1951, 27–39.) Matti Kuusi puhuu painavoituvuudesta, joka ilmenee sekä säkeen sanarakenteissa että säeryhmissä, jopa kokonaisen runon rakenteen tasolla (Kuusi 1952a, 241–248). Ilmiö näkyy yleisesti lyhyiden sanojen sijoittamisessa säkeen alkuun. Sanakaavoissa 3122 (A3) ja 314 (A4) oleva lyhyt säepuoliskon päättävä sana on Arhipalla poikkeuksetta vain olla-verbi: yleensä prees. yks. 3. pers. *on*, pari kertaa yks. 1. pers. *oon* ja konditionaali *ois*. Se voi olla kopulaverbi (*Siliehk on siikaisekse*), apuverbi (*Imeheks on soalis soatu*) tai kadonneen lopputavun korvike (*Sivultah on siikaisia*) tai erillinen täytesana (*Tapasi on taskuhunsa*). Sanakaava 422, joka esiintyy 121 kertaa, johtuu pääosin (86,2 %) siitä, että nelitavuinen sana alkaa lyhyellä tavulla eikä laajuussääntöä rikkomatta voi sijoittua toiseen säepuoliskoon. Muutama poikkeus selittyy lähinnä syntaktisilla säemalleilla: esim. *Lappalaini kyyttö silmä* ja *Herheläini hiitten lintu* edustavat appositionrakenteeseen perustuvaa nimisäettä, jossa kuvaileva epiteetti seuraa yksilöivää nimeä (vrt. *Pohjan akka harva hammas*, *Iku Tiera Lieran poika*, ks. 4.5.2.). Sisällön, syntaksin, äänneellisten rakenteiden ja säeympäristön (kertosäkeiden painavoituvuus: Kuusi 1952a, 248–256) vaikutus yksittäisen säkeen mitalliseen toteutumiseen on monitahoinen prosessi, jossa yksittäisen tekijän tarkastelu saattaa johtaa harhaan. Matti Kuusi toteaa:

Viskurilakia loukkaavan säeaineiston tarkastelu valaisee mitä kiintoisimmin kalevalaisen säkeenmuodostuksen sisäistä dynamiikkaa: runomitta, kerto, alkusointuisuuspyrkimys, luontevan sanajärjestyksen tavoittelu sekä painavoituvuustendenssi kamppailvat keskenään, pieniä kauneusvirheitä suvaitaan suurempien välttämiseksi, ja niin muotoutuu monien erivahvuisten pyrintöjen resultanttina kalevalainen jalosäe. Eri

⁹⁶ Sadeniemi laskee sanakaavojen esiintymistodennäköisyydet perustaen 10000 suomen yleiskielen sanan pitkä- ja lyhytalkutavuuksien sanojen suhdelukuihin. Kun tiedetään, kuinka todennäköisesti yhden sanan valinta kohdistuu pitkätavuiseen sanaan, voidaan laskea myös, kuinka todennäköisesti kaksi valittua sanaa ovat kumpikin pitkätavuisia jne. Tarkemmin ks. Sadeniemi 1951, 23–26.

muotopyrkimysten keskinäisiä voimasuhteita tuskin voi pakottaa mihinkään yleispätevään kaavaan, mutta suurin piirtein vakaita säännönmukaisuuksia on todettavissa.

(Kuusi 1952a, 245.)

Runomitta varioiden alueellisesti, mutta pohjoisten alueiden mitta on hyvin yhdenmukainen⁹⁷. Runomitta ei liity pelkästään tavujen määrään ja laatuun vaan myös merkitykseen, koska säkeen rajaama sanajoukko muodostaa aina tietyin syntaktis-semanttisin säännöin määrittyvän yksikön (Kuusi 1963a).

2.3 ALKUSOINTU

Alkusointu eli allitteraatio on kalevalaisen runon pakollinen piirre, vaikka sitä ei tavata joka sanassa tai säkeessä eikä säännöllisesti (Frog & Stepanova 2011, 200). Se on hyvin todennäköinen: täysin alkusoinnutonta muutamaa säettä laajempaa runoa on vaikea ajatella olevankaan. Vain noin neljännes Arhipan säkeistä on vailla minkäänlaista alkusointua ja yli kolmisäkeisiä alkusoinnuttomia jaksoja on alle sata. Tavallisesti alkusointuisuus jaetaan vahvaan (sanojen alkukonsonantit ja vokaalit ovat samat: *Vaka vanha*) tai heikkoon (sanojen alkukonsonantit ovat samat: *vanha Väinämöinen*). Keskenään heikosti alkusointuisiksi katsotaan runoissa usein myös vokaali alkuiset sanat. Tämä ns. vokaali alkusointu on kuitenkin ollut jo pitkään kiistelyn kohteena, eivätkä tutkijat ole olleet samaa mieltä siitä, onko sitä laskettava alkusointuisuudeksi lainkaan. Kalevalaisessa runossa (toisin kuin esim. kalevalaisessa kaksisäkeisissä sananlaskuissa, ks. Leino 1970, 143–175) alkusoinnun katsotaan yleisesti toimivan yhden säkeen puitteissa. Säkeen sisällä se ei ole syntaktis-semanttisesti ryhmittävä vaan eri osia yhteensitova: alkusointu on hyvin usein lausekkeiden välistä, siten että lausekkeen sisällä alkusointuisuutta ei ole (*Lapset Vuojolan | lahoopi, Pojat Väinölän | potoopi* 114:004–114:005). Säerajan ylittävistä alkusoinnusta on myös tuotu esiin tapauksia, kuten Matti Kuusen useammassakin yhteydessä antama Hevaan Varvanan säejakso *Lauloi J[oukamoi]n sattulan Sorsaksi soronjokkeen, Lauloi läöpän J[oukamoi]n Lähtehen läikkymään, Lauloi ruosan J[oukamoi]n Ruovikkoon (roikkimaan)* (Kuusi 1953a, 202; ks. myös Anttonen 1994, 123–125; Frog & Stepanova 2011, 200–201).

Pentti Leino käyttää käsitteitä strukturaalinen ja okkasionaalinen alkusointu. Koska kielessä on vain rajallinen määrä sanan alkuun sijoitettavia äänneitä, sanojen satunnainenkin esiintyminen säkeen laajuisessa yksikössä synnyttää alkusointua. Strukturaalisessa alkusoinnussa esiintymisen taajuus ylittää riittävän selvästi sattumanvaraisilla sananvalinnoilla syntyvän alkusoinnun todennäköisyyden. Strukturaalisuus on selvä merkki alkusoinnun tavoittelemisesta: alkusoinnuttelu on vaikuttanut sananvalintaan. Okkasionaalinen alkusointu on myös alkusointu, mutta sen ilmauksen takana ei voida nähdä mitään säännönmukaisuutta. Se voi olla tekijän tietoisesti ra-

⁹⁷ Runomitan variaatiosta Pohjois- ja Raja-Karjalassa ks. Hakamies 1990, 93–105.

kentama kuvio, mutta yhtä hyvin voi olla vain sattuman aiheuttamaa. (Leino 1970, 24–26.)

Matti Sadeniemi on runomittatutkimuksessaan selvittänyt myös alkusointuisuutta ja sen strukturaalisuutta (Sadeniemi 1951, 79–132). Sadeniemen laskelmia on Arhipan osalta hyödyntänyt ja osin uusiksi tulkinnut Pentti Leino (1970). Siten Arhipan runot ovat paitsi runomitan myös alkusointuisuuden kannalta muotoutuneet prototyypiksi pohjoisten alueiden runokielen edustajaksi, vaikka samoin kuin mitan analyysissä Arhipan keruiden vajaat muodot jossain määrin aiheuttavat tulkintoihin epävarmuutta. Sadeniemi ja Leino laskevat tilastollisia taajuuksia ja todennäköisyyksiä alkusoinnun ilmenemiselle. Molemmat pitäytyvät säkeen sisäisessä alkusoinnussa ja erottavat kaksi alkusointuisuuden tasoa, vahvan (Sadeniemi: 2-allitteraatio) ja heikon (1-allitteraatio). Leino erottaa kolmantena ryhmänä myös sanantoiston, jota hän ei kuitenkaan runoaineistoihin erikseen sovelta: sanantoisto aiheuttaa aina vahvan alkusoinnun. (Sadeniemi 1951, 79; Leino 1970, 51–52; vrt. Hakamies 1990, 96.) Sadeniemi ja Leino poikkeavat vokaalialkusoinnun osalta siinä, että Leino ei laske sitä varsinaiseksi alkusoinnuksi lainkaan. Hän kiistää Sadeniemen väitteen vokaalialkusoinnun todennäköistä suuremmasta esiintymisestä. Leino perustaa väitteensä Sadeniemen aineiston uudelleen laskennalle. Kun vokaalialkusoinnun aiheuttajiksi ei lasketa taajasti toistuvia sanoja *olla* ja *ei*⁹⁸, näyttää siltä, että sitä ei kummassakaan aineistossa esiinny enempää kuin todennäköisyys edellyttäisi. "Vienan ja Inkerin runoissa ei siis ole havaittu todisteita vokaalialkusoinnun relevanssin puolesta, päinvastoin näyttää ilmeiseltä, ettei vokaalialkusointu ole tasaveroista heikon konsonanttisen alkusoinnun kanssa." (Leino 1970, 220–224.) Vahvaksi alkusoinnuksi molemmat laskevat myös avosoinnun eli eräiden pitkistä vokaalista kehittyneiden diftongien sointuisuuden diftongin jälkikomponenttinä olevan vokaalin kanssa: *ie* (< *ee*) : *e*, *uo* (< *oo*) : *o* ja *yö* (< *öö*) : *ö*. Umpisointua eli alkusointua diftongin alkukomponentin kanssa (*ie* : *i*, *uo* : *u* ja *yö* : *ö*) esiintyy näissä suhteellisesti vähemmän, mutta lasken sen silti Sadeniemen ja Leinon tavoin vahvaksi alkusoinnuksi. Näiden diftongien alkusointuisuuden ajallista ja alueellista kehitystä voidaan tarkkailla ja nähdä niissä muutoksia (Leino 1970, 57), mutta omassa aineistossani ei kehityskulkuja voi sen ajallisen ja paikallisen ykseyden vuoksi havaita. Sen sijaan olennaista on huomata tiettyjen pitkien vokaalien itämurteissa ja karjalassa havaittava diftongiutumisen: *aa* > *oa*, *ää* > *eä*. Yhtään tapausta, jossa diftongi *oa* olisi osana vahvaa alkusointua vokaalin *o*⁹⁹ kanssa ei Arhipan runoista löydy! Sen sijaan hyvin yleinen on alkusointu vokaalin *a* kanssa: *Ennen soatuja sanoja* (136:004).

Alkusointuisuuden määrittely ei ole aivan yksioikoinen asia. Ensinnäkin voidaan miettiä, ovatko kaikki sanat samanarvoisia alkusoinnun muodosta-

⁹⁸ Nämä eivät ole mukana myöskään vertailun pohjina olevissa frekvenssisanastoissa.

⁹⁹ Olen Leinon tavoin jättänyt huomiotta verbin *olla*, joka esiintyy hyvin usein ja labiilisti erityisesti muodossaan *on*.

misessa. Edellä mainitsin Pentti Leinon ratkaisusta jättää sanat *ei* ja *olla* pois alkusointuisuuden laskennasta epärelevantteina niiden suuren taajuuden vuoksi. Ne käytännössä muuttaisivat kaikki vokaalialkuisia sanoja sisältävät säkeet vähintään heikosti alkusointuisiksi. Niillä on myös olennainen kielipiillinen tehtävä, minkä vuoksi sanavalinnassa alkusoinnun tavoittelu ei niissä todennäköisesti ole ollut ensisijainen tekijä; tosin sanalla *on* on myös poeettinen, mitallinen täytesanafunktionsa, mikä ei aina ehkä ole täysin irrallinen alkusointuisuuden tavoittelusta. Erityisesti muodot *on*, *oli*, *ois* ovat myös labiileja ja variaatiolle alttiita, joten säkeen alkusointuisuus saattaisi vaihdella toisinnoin ja olla toisaalta sidonnainen myös esitystapaan ja muistiinpanotekniikkaan. Toisaalta sama voidaan todeta monista muista pienistä kielipiillisistä sanoista, erityisesti säkeenalukkeista (ks. 4.3.1.): onko sanojen *niin*, *siitä*, *silloin*, *tuopa*, *jopa*, *kuin*, *tuossa* jne. valintaan säkeen alkuun vaikuttanut niiden yhteensopivuus jonkun säkeessä myöhemmin esiintyvän sanan kanssa vai ovatko ne säkeessä mukana laulajan omaksumien diskursiivisten rakenteiden vuoksi? Kallistuisin jälkimmäiselle kannalle. Silti vaikutus suhdelukuihin ei välttämättä olisi kovin suuri. Testiluonteisesti laskin Arhipan 305-säkeisen Lemminkäisen surman (101+102) alkusointuisuuden sekä säkeenalukkeiden (mekaanisesti määriteltynä säkeen alussa olevat adverbit ja pronominit) kanssa että ilman niitä: ilman säkeenalukkeita alkusointuisten säkeiden osuus oli 69,8 %, säkeenalukkeiden kanssa 73,5 %. Sekä vahvan että vain heikon alkusoinnun sisältävien säkeiden määrä nousi hieman, mutta melko tasaisesti: vahva 55,4 % > 57,7 % heikko 12,8 % > 13,1 % ja vokaalialkusoitu 1,6 % > 2,6 %. Lasketun aineiston määrä on pieni, mutta muutokset eivät vaikuta kovin merkittävältä. Alkusointuisuuden laskennassa säkeenalukkeiden erottelu olisi siksi tulkinnanvaraista, että tulos voisi olla häilyvä ja sattumanvarainen, enkä erottele niitä jatkossa eri tilastoiksi. Myöskään *olla*-verbiä ei voida kategorisesti sulkea alkusointuisuuden ulkopuolelle. Vellamon neidon onginnan (Arhipalla Lemminkäisen surman alku) alussa on Arhipalla säepari *Oli lieto Lemmin poika, Oli onkella olija* (101:001–101:002). Säeparin aloitus imperfektillä *oli* ja toisen säkeen vahva o-alkukolmisointu ei ole satunnainen vaan laulajilla hyvin yleinen¹⁰⁰. Sadeniemen mukaan yksitavuiset runojalan laskussa olevat sanat eivät osallistu alkusointuun (Sadeniemi 1951, 82; Kuusi 1953a, 198). Juuri näihin asemiin yksitavuiset *on* ja *ei* yleisesti vaikkei aina sijoittuvat (esim. *Melan on merestä nosti*, 106:379). Jätänkin laskuistani pois yksitavuiset *olla*-verbin ja kieltoverbin muodot *on*, *oon*, *ois*, *ei*, *en*, *et*, *oli*¹⁰¹, myös liitepartikkelin –ka, –pa kera (esim. *ei* – *eikä*).

Matti Sadeniemi laski alkusointuisuudet erikseen eri mittatyypeille (A, B ja C) jakaen ne 2-, 3- ja 4-tyvisanaisiin tapauksiin. Lisäksi 3- ja 4-sanaisista hän eritteli, mihin kohtaan tai mille etäisyydelle alkusointu kohdistuu. Tulos-

¹⁰⁰ Esim. *Oli ennen Väinämöini, Oli onkella olova, Käsi-verkoilla kävijä*. SKVR I, 268:1-3. Vuokkiniemi, Vuonninen. Borenius 1872. – Homafi Ohvo.

¹⁰¹ Jos sijoittuu yhteen runojalkaan: *Se oli | kylki kyllä kylmä*.

ta hän vertasi kunkin sanamäärän todennäköiseen alkusointuisuuteen. Luvut hän esitti taulukkona (Sadeniemi 1951, 88–89). Ensimmäinen tulos on luonnollinen; mitä enemmän sanoja säkeessä, sitä suurempi on jonkun alkusoinnun sisältävien säkeiden osuus: 2-sanaiset 60,0 % (vahva 42,1% – heikko 17,9 %), 3-sanaiset 78,5 % (vahva 56,5 % – heikko 22,0 %), 4-sanaiset 79,1 % (vahva 53,9 % – heikko 25,2 %). Arhipan koko aineiston säkeiden alkusointuisuus on Sadeniemellä 75,7 % (vahva 53,7 % – heikko 22,0 %). Alkusoinnun tavoittelun voimakkuus ei kuitenkaan välttämättä ole kiinni säkeen sanamäärästä, koska kun verrataan lukua esiintymisen todennäköisyyteen, 2-sanaisissa on alkusointua jopa 5,5 kertaa useammin kuin on odotettavaa, 3-sanaisissa 2,6 kertaisesta ja 4-sanaisissa enää 1,5 kertaisesti. Vahva alkusointuisuus on selvästi tavoitellumpaa kuin heikko. Inkerin aineistosta lasketut tulokset ovat samansuuntaiset, mutta siellä alkusointuisuus on kokonaisuudessaan hieman yleisempää kaikissa luokissa. Inkerin säkeistä vahvan alkusoinnun sisälsi 61,5 %, vain heikon 19,8 %, yhteensä 81,3 %. Vaikka tulokset riippuvat alkusointuisuuden määrittelyn yksityiskohdista, karkeasti voidaan sanoa Arhipalla neljäsosan, Inkerissä vain viidesosan säkeistä olevan ilman mitään alkusointua. Vahvaa alkusointua on Arhipalla reilut kaksi kertaa enemmän ja Inkerissä kolme kertaa enemmän kuin heikkoa alkusointua. Toinen tulos liittyy alkusoinnun sijoittumiseen: alkusointu suosii vierekkäisiä sanoja ja pitkiä sanoja. Sadeniemen esittämän kolmannen väittämän, jonka mukaan alkusointuisuus suosisi nousussa olevia tavuja, Pentti Leino kiistää. Runoissa alkusointuisuus ei suosi säkeen alkua, mutta jos säkeen "painavimmat" sanat sattuvat säkeen alkuun, alkusoinnun yleisin paikka on siellä. Kun säkeessä vaikuttaa viskurilaki, joka pyrkii sijoittamaan pisimmät sanat loppuun, myös alkusointuisuus on jonkin verran loppuhakuista. Pentti Leinon tutkimissa sananlaskuissa alkusointu hakeutuu sananlaskun alkuun runoja usemmin. Leinon mukaan alkusointuun vaikuttavat tekijät ovat eri lajeissa jossain määrin eriarvoisia. Osasyynä on todennäköisesti se, että sananlaskun alun sananvalinta on vapaampi kuin runosäkeissä, koska säkeet on istutettava kotekstiinsa. (Sadeniemi 1951, 79–99; Leino 1970, 176–186.)

Matti Kuusi kritisoi Sadeniemen säkeiden jaottelua pelkästään heikon tai vahvan alkusoinnun sisältäviin säkeisiin ja esittää erilaisia säkeitä demonstroidakseen niiden alkusointupitoisuuden variaatiota. Hänen mukaansa soinnuttelun vahvuus ei yksiviivaisesti sovi yhden kriteerin varaiselle jatkumolle, vaan esimerkiksi heikkoa kolmisointua (*Päälläni pesän pitävät*) tai kahta erillistä heikkoa sointuparia (*Alta ortten, päältä partten*) tuskin käy pitäminen soinnuttelun kannalta vahvuudeltaan vähäisempänä kuin yhden vahvan alkusoinnun sisältävää säettä (*Yöllä yksin käydessäni*). Hän kiinnittää huomiota myös sanantoistorakenteisiin ja toteaa, että monien alkusoinnuttomien säkeiden analyysi voisi johtaa uusien merkittävien säännönmukaisuuksien löytymiseen. "Silmämääräisesti arvioiden näyttäisi tämäntyyppisten sanantoistorakenteiden ja varhaiskantaisen riimittelyn sekä toisaalta alkusoinnuttomuuden kesken vallitsevan kiinteä syy-yhteys." Kuusi huomauttaa myös siitä, että Sadeniemi sivuuttaa Arhipan ja Inkerin runojen n. 5

% eron alkusointuisuudessa vain huomauttamalla Inkerin runojen lyyrillisemmästä laadusta. (Kuusi 1953a, 201–203.)

Ensimmäisenä Kuusi vertailee 14 alueellista epiikkaa, lyriikkaa, loitsuja ja häärunoja sisältävää korpusta¹⁰² alkusointuisuutta laskemalla erikseen 1) alkusoinnuttomat säkeet sekä 2) sanantoiston 3) heikon alkusointuparin, 4) vahvan alkusointuparin, 5) kolmi- tai nelisoinnun ja 6) kaksi eri alkusointuparia sisältävät säkeet. Vaikka alueiden välillä on eroja siten, että alkusointuisuus on yleisempää Virossa liittyen pitkälti kolmi- ja nelisointuisuuden ja alkusointupareihin, kansanomaisen kalevalaisen runon alkusoinnutus vaikuttaa suhteellisen yhtenäiseltä, kun sitä vertaa oppineiden ja rahvaanrunoilijoiden tuotteisiin. Näillä alkusoinnuttomuus on pääosin harvinaista ja vahvan alkusoinnun osuus muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta suurehko. Viron runojen alkusointuisuutta hän selittää säkeiden suuremmalla sanamäärällä. Lisäksi hän laskee (vertaamatta rahvaanrunoilijoihin) "ylivahvan" alkusoinnun (*puun murskan murentajaksi*) osuudet: niiden todennäköisyys on häviävän pieni, mutta silti esim. Larin Paraskella sitä tavataan yli 10 % säkeistä. Hän toteaaakin, että ylivahvan alkusoinnun tavoittelu on vielä monin verroin voimakkaampaa kuin vahvan. Toisena Kuusi vertaa samoin alkusointuisuusluokien perinnelajien (epiikka, lyriikka, loitsut ja häärunot) eroja. Sadeniemen otaksuma epiikan niukemmasta alkusointuisuudesta osoittautuu kauttaaltaan paikkansa pitäväksi ja ero epiikan ja lyriikan alkusoinnuttomien säkeiden määrässä on melkoisen selvä: epiikassa niitä on 23,1 %, lyriikassa 13,4 %. Viena edustavien Vuonnisen runojen kohdalla ero oli vielä suurempi: siellä epiikasta 31 % oli alkusoinnutonta kun taas lyriikasta alkusoinnuttomia oli vain 8 %. (Kuusi 1953a, 205–206.)

Olen laskenut alkusointuisuuden Arhipan koko korpuksesta (5994 säettä) erotellen säkeet alkusoinnun määrän mukaan 11 tyyppiin (yksi heikko alkusointu, yksi vahva alkusointu, vahva alkusointu ja samalla konsonantilla alkava heikko alkusointu, kaksi eri alkusointua jne.). Tyyppien kuvaukset ja osuudet kokonaisuudesta ovat liitteen 2 taulukossa 2. Tulokset eivät poikkea juurikaan Sadeniemen jaottelusta 1- ja 2-tyypin alkusointuisuuden välillä. Ainakin yhden vahvan alkusoinnun sisältäviä säkeitä on 57,4 %, heikon 18,2 % ja alkusoinnuttomia säkeitä on 24,5 %. Useamman kuin yhden alkusointuparin sisältäviä säkeitä on 11,0 % säkeistä ja näistä selvästi yli puolet vahvaan alkusointupariin liittyneitä heikkoja alkusointuja (*Pojan polvi päivikseni*). Erisointuisuutta on hyvin vähän, vain 1,5 % säkeistä.

On selvää, että alkusointuisuus puhumattakaan assonanssista, riiminkaltaisuuksista ja samavartalaisuudesta ei ole ilmiö, jonka kuvaamiseen olisi yksi kaikenkattava mittari. Koska eri alkusointuisuuksien asteita ei voi pisteyttää yhteen taulukkoon (esim. niin, että heikkoasteinen kolmisointu vastaisi vahva-asteista paria), mittareita voisi kehittää melkein rajattomasti il-

¹⁰² Virossa Kuusalu ja Karksi, Inkeristä Larin Paraske, Hevaa ja Narvusi, Savosta Kiuruvesi ja Juva, pohjoisilta Karjalan runoalueilta Vuonninen, Repola, Suistamo ja Ilomantsi sekä Etelä-Häme. Kunkin korpuksen koko on 800 säettä (200+200+200+200).

man että syntyisi mitään yleiskuvaa ilmiöstä. Kuusen kuusiportainen luokitelu ei sekään ole täydellinen, siitä puuttuu mm. kolmisointujen erottelu sen mukaan, ovatko kaikki vahva-asteisia, onko yksi pari vahva-asteinen ja yksi sana niihin nähden heikkoasteinen jne. Kuusen kritiikki pelkästään vahvoihin tai heikkoihin säkeisiin jakoa kohtaan ei paljon muuta kokonaiskuvaa: pääosa Arhipan säekohtaisesta alkusointuisuudesta on yhteen alkusointupariin ja enimmäkseen vielä vahvaan perustuvaa. Sikäli Sadeniemen ja Leinon käyttämä kolmiportainen asteikko on selkeä: se kertoo, onko säkeessä ainakin yksi vahva-asteinen sanapari, ainakin yksi heikkoasteinen mutta ei vahva-asteista tai puuttuuko säkeestä alkusointu kokonaan. Sen avulla voidaan alkusoinnun strukturaalisuus todistaa, mutta välttämättä ei voida täysin kumota sitä, että alkusointuisuus tai muu äänteellinen piirre olisi ollut sananvalintaa ohjaamassa. Todennäköisyyksiä voidaan laskea esiintymäfrekvenssejä sisältävistä sanastoista, mutta laskennassa on hankala ottaa huomioon semanttista etäisyyttä eli sitä todennäköisyyttä, jolla joku sana tiettyyn kotekstiin sijoittuisi. Alkusointuisuuden kokemus voi useasti syntyä juuri tällaisen semanttisen epätodennäköisyyden perusteella.

Frog ja Stepanova (2011) ovat esittäneet esimerkkejä siitä, miten sanan sisä-äänteet voivat myös muodostaa toistavia säkeensisäisiä tai säkeidenvälisiä rakenteita alkusoinnun kanssa tai ilman. Säe *Vuorehen teräsperähän*¹⁰³ on alkusoinnuton, mutta kun se jaetaan mitallisiin yksiköihin, hahmottuu kaava: *Vuo-re|hen te|räs pe|rä-hän* – kolmen ensimmäisen jalan laskussa samavokaaliset *re / te / pe* ja kahden viimeisen jalan nousussa *rä*. (Frog & Stepanova 2011, 200–201.) Vaikka yleensä alkusointuisuutta tarkkaillaan vain ensimmäisen tavun osalta ja Pentti Leino kiistää alkusointuun kuulumattoman assonanssin (saman vokaalin kertautuminen kahden tai useamman sanan ensimmäisessä tavussa), Frogin ja Stepanovan esimerkit eivät vaikuta sattumanvaraisilta. Verrattakoon tähän Arhipan runojen kahta samaan formulaan kuuluvaa säettä: *tako rautaisen haravan : tako rautaisen korenon*. Kun mukaan otetaan ensimmäinen tavu ja toisen tavun alkukonsonantti, toistuvuudet ovat ilmeiset: ensimmäisessä säkeessä toistuu *t, a, r*, toistumatta jää *k, h*, toisessa toistuu *t, a, k, r*, toistumatta jää vain *o* ja diftongien jälki-komponentit. Perinteisen määritelmän mukaan säkeet ovat täysin vailla alkusointua, vaikka niiden sointuisuus on hyvin ilmeistä.

Merkillisen usein Arhipan säkeissä onkin äänteiden monisointua ilman alkusointua (*Mi sie lienet miehiesi*, 101:146; *Jalas taittu laulajalta*, 304:166), vieläpä niin, että alkuvokaalit kääntyvät toisen sanan keskelle (*Alla selvien vesien* 103.:306; *Itkie tihusteloopi*, 106:044). Ilmiön todistaminen strukturaaliseksi voi olla haastavaa ja jää jatkotutkimuksen asiaksi, mutta täysin sattuman tuloksena sitä tuskin voi pitää. Säkeenylisen alkusoinnun mahdollisuutta on myös epäilty (Leino 1970, 161–163), mutta kuten edellä mainittu, siitä on esitetty esimerkkejä. Ongelmana on todistaa tällainen alkusointuisuus strukturaaliseksi, koska pituudeltaan avoimessa ympäristössä sen esiin-

¹⁰³ SKVR I₄ 843:60. Vuokkiniemi, Latvajärvi. Marttiini 1893. – Sokie-Hoto.

tymisen todennäköisyyden laskeminen ei ole samalla tavalla yksiselitteistä kuin sanamäärältään melkoisen rajatussa säkeessä. Yhtenä mahdollisuutena on tarkkailla alkusointuisuuden, kielellisten rakenteiden ja sisältöjen kovarianssia. Tarkastelen kysymystä tarkemmin hieman jäljempänä (2.5.2.) etnopoettisen analyysin mahdollisuuksien kanssa.¹⁰⁴

2.4 PARALLELISMI

Parallelismi on yleiskäsite, joka pitää sisällään useita äänteellisen, syntaktisen ja semanttisen kertauksen tasoja. Tässä tutkimuksessa tarkoitan parallelismilla kolmea asiaa: säekertoa, sanankertoa ja kertausrakenteita. Säekerto on hyvin olennainen osa kalevalaisen runon skeemaa. Sillä tarkoitetaan syntaktis-semanttisesti määriteltävien ajatuksellisten yksiköiden (säkeiden, säepuoliskojen, säeparien) sisällön varioivaa välitöntä kertaamista. Alkusoinnun tavoin säekerto ei ole pakollisen säännöllinen mutta silti käytännössä pakollinen, epäsäännöllisen säännöllinen. Kerrollisuus on – Arhipallakin – selvästi tavallisempaa kuin kerrottomuus. Koska parallelismi on hyvin kiinteässä yhteydessä syntaksiin, käsittelen sen kokonaisuudessaan luvussa 5.

2.5 LAAJAT POEETTISET RAKENTEET

Runomittaa, alkusointua ja säekertoa pidetään yleisesti itämerensuomalaista runoperinnettä (kalevalainen runo, *regilaul*) välittömimmin määrittävinä ominaisuuksina. Runomitta, alkusointu ja säekerto määrittävät käytännössä jokaista kalevalaisen runon tekstiä. Voi sanoa, että runoteksti ei vastaa kunnolla skeemaa, jos ne eivät tekstissä esiinny: teksti ei ole hyvämuotoinen (*well formed*). Jakobson puhuu varmoista merkeistä (*signals, probability one*) ja todennäköisistä merkeistä (*probability less than one*) tietyn metrisen rakenteen puitteissa (Jakobson 1981, 32). Varmuus on jatkumo: runomitta ja siihen liittyvät syntaktiset säännöt ulottuvat käytännössä jokaiseen säkeeseen, kun taas alkusoinnun ja säekerron esiintyminen ei ole pakollista jokaisen säkeen puitteissa mutta muuttuu tilastollisesti hyvin todennäköiseksi, käytännössä pakolliseksi, kun säemäärä kasvaa.

Poettisten rakenteiden etsintää voi laajentaa niiden piirteiden ulkopuolelle, joiden toistuvuus ei ole siten säännöllistä, että niitä voisi odottaa tapaavan kauttaaltaan tekstissä tai edes joka tekstissä. Näitä ovat mm. kertausrakenteet, jotka ovat yleisiä vaikka eivät välttämättä toteudukaan joka tekstissä taajasti; toisaalta joidenkin runojen, esimerkiksi ns. kertauslaulujen tai vienalaisen Kilpakosintarunon voi nähdä koostuvan melkein jännöksettä kertausrakenteista. Kiintoisa kysymys on, minkälaisia muita struktuureja teks-

¹⁰⁴ Alkusoinnun, runomitan ja kerron suhteesta Pohjois- ja Raja-Karjalan loitsuissa ks. Hakamies 1990.

teissä voi olla havaittavissa. Jos ajatellaan kertovaa runoa, on luonnollista löytää niistä jakoa näytöksiin, episodeihin, motiiveihin jne. ja nähdä niiden järjestyvän tietyn skemaattisen rungon ympärille. Kertomuksilla on juoni, jossa tuodaan esille esim. puitteet, tapahtuman komplikaatio, ratkaisu, arviointi ja moraali (Siikala 1984, 31). Lyriikassa ja loitsuissa tällainen skemaattinen runko on tietenkin erilainen ja labiilimpi, jos sellaista ylipäätään voi olettaa. Joka tapauksessa nämäkin rakenteet voidaan nähdä poetiikan osana, mikäli ne säännönmukaisesti ohjaavat tekstien kompositiota. Suuri kysymys onkin se, onko olemassa muodollisia ominaisuuksia, joilla näitä rakenteita tuodaan teksteissä esille (vrt. uudempien kansanlaulujen säkeistöjako), eli miten sisällöllisten ja poeettisten piirteiden kovarianssi ilmenee. Ylipäätään kysymys siitä, kuinka kiinteästi poeettiset piirteet yhteisesti rakentavat tekstillistä kokonaisuutta, on kalevalaisen runon poetiikan ydinkysymyksiä: ovatko tekstit ylipäätään ajateltavissa yhdeksi poeettiseksi rakenteeksi vai koostuvatko ne rinnakkaisista, limikkäisistä ja peräkkäisistä poeettisista rakenteista?

Lähestyn näitä kysymyksiä kahden näkökulman kautta. Toinen on esitys: millainen on esitysteksti, miten esityksen kontekstuaaliset ja esitystapaan liittyvät konventiot vaikuttavat sen lopulliseen poeettiseen muotoon. Toinen on etnopoetiikka ja ajatukset muodon ja merkityksen kovarianssista ja osien kytkeytymisestä kokonaisuuteen.

2.5.1 ESITYKSEN ULOTTUVUUDET

Kalevalaisen runon luonnolliset esitystavat ovat laulu, loitsuilla myös resitaatiivinen sanelu. Luonnollisia esitystilanteita ovat osin rituaaliset hää-, parannus- ja vuodenaikaisjuhlatilanteet, osin vähemmän muodolliset ihmisten kokoontumiset juhlissa, töiden yhteydessä, kotona; melkein missä vain. (Virtanen 1968, 15–38.) John Miles Foley'n termiä käyttäen näiden voisi sanoa muodostavan runon esitysareenan (Foley 1995, 8; ks. Sykäri 2013, 61). Olisi kuitenkin liioiteltua sanoa, että runo on olemassa vain esitystilanteessa. Runo on varastoituneena mielessä, jossa sitä voidaan myös prosessoida. Se toteutuu esityksessä. Pohjoisella karjalaisella runoalueella esitystapana on tutkimusajankohtana ollut lähinnä yksinlaulu, häärunoissa yhdessä laulaminen. Eteläisillä runoalueilla, virolaisilla ja Savossakin tunnetusta esilaulajan ja jällestälaulajan tai -laulajien vuorolaulusta ei tällä alueella ole kovin varmoja tietoja. Leea Virtanen jopa kiistää sen olleen yleisesti tunnettu, koska siitä ei ole informanttien tai kerääjien suoria tiedonantoja. Virtasen mukaan "yhdes- sä laulaminen" viittaisi samanaikaiseen laulamiseen. (Virtanen 1968, 39–42.) Kuitenkin lukuun ottamatta rituaalisissa tilanteissa taajaan käytettyjä häärunoja sellaisen oletaminen keruissa laulajakohtaisesti varsin varioiville teksteille tuntuu melko epätodennäköiseltä. Anna-Leena Siikalan mukaan tietoja kaksinlaulusta on olemassa ja tapa on ollut tunnettu myös pohjoisilla karjalaisilla alueilla. (Siikala 2012, 99–102.) Laulutapa saattaa liittyä tilanteisuuteen. Elias Lönnrotin mukaan runoja esitettiin kahdenlaisissa tilanteissa,

joista toinen on yhteisissä juhlissa, toinen koti- ja perhepiirissä toisensa läheisesti tuntevien ihmisten ja perheenjäsenten parissa. Juhlatilanteiden laulaminen on saattanut olla väistymässä, mistä Arhippakin Lönnrotin kirjoittaman mukaan valitteli. (Lönnrot 1993, 122; Virtanen 1968, 18.) Siten laulu on voinut olla jäämässä kotipiiriin, ja esimerkiksi Boreniuksen kokemuksen mukaan loitsijat olivat tunnetumpia kuin parhaat laulajat (Niemi 1904, 475; vrt. Virtanen 1968, 8.) Onko pohjoisten runoalueiden vuorolaulu sitten ollut juuri yhteisöllisten tilaisuuksien laulua? Arhipan aineisto ei tästä suoraan kerro. Larin Parasken tallenteista ja hänen laulamisesta kertovien tiedonantojensa mukaan "jälestlaulajien" teksteissä on pieniä eroja esilaulajaan nähden, jotka näkyvät erityisesti ns. sakaremuodoissa, säkeiden lopputavuuissa (ks. edellä; Timonen 2004, 259–261). Arhipalta ja vain muutamalta muulta 1800-luvun alkupuolen laulajalta tunnetaan joitain merkillisiä k-loppuisia säkeitä: *Eli neittä kosjomahok* (103:003), *Tuuvitteli tuttuohok* (101:283). Loppu-k:ta on vaikea perustella etymologisesti (paikalle kuuluisi historiallisesti loppu-n). Olisiko näissä kyse pohjoisista "sakaremuodoista", jälestälaulajan äänteellis-poeettisesta säkeen sulkemisen tavasta? Tätä voi verrata rajakarjalaiseen laulutapaan kuuluvaan semanttisesti tyhjään *go*-lopputavuun, jota käytettiin kuitenkin silloin, kun säe oli tavua vajaa. (Härkönen 1926, 99.) Vienan ja Arhipan -k taas esiintyy yksinomaan tavun lopussa pääsääntöisesti historiallisen n-äänteen sijalla. Todistusaineiston puutteessa loppu-k:n yhteys laulutapaan jää hypoteesiksi.

Heikki Laitinen (2004, 157–193) on tutkinut Kontokin Vuokinsalmesta kotoisin olleen Anni Tenisovan (1878–1956) laulamaa Luojan virttä, joka on tallennettu äänittämällä vuonna 1952 (SKS. SKSÄ L 427 a,b – L 428 a. Helsinki 21.3.1952. Äänittäjät Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri). Laitinen analysoi esitettyä runoa ja sen monia poeettisia ja esityksellisiä rakenteita: musiikillista säeparikaavaa, runomittaa, alkusointua, säekertoa, säkeen kertaimista, vapaamuotoista säkeistöä, ja selvittää näiden esiintymisen edellytyksiä ja keskinäistä kovarianssia. Säännöllisin on melodinen säeparikaava, joka toteutuu Tenisovalla tässä esityksessä poikkeuksettomasti: jokaista viisisävelisen asteikon toiseen säveleen päättyvää esisäettä seuraa asteikon ensimmäiseen, perussäveleen päättyvä jälkisäe.¹⁰⁵ Laitinen sanoo esisäkeen olevan kuin kysymys, joka vaatii vastauksen. Ankara säeparirakenne on esityksen kivijalka, jota vastaan muut rakenteet piirtyvät. (Laitinen 2004, 162–163.) Muihinkin poeettisiin piirteisiin kuuluu säeparirakenteen tavoin vastakohtaisuus: tasasäe vs. murrelmasäe, alkusoinnullinen vs. alkusoinnuton säe, tekstuaalinen pääsäe vs. kertosäe, tekstuaalinen säepari vs. yksinäissäe. Vastakohtaparit jakautuvat vielä omiin alarakenteisiinsa, musiikilliset esi- ja jälkisäkeet omiin melodiatyyppeihinsä, tasa- ja murrelmasäkeet sanakaavoihin, alkusointuisuus vahvaan ja heikkoon. Piirteenä, joka juuri koskaan ei ilmene

¹⁰⁵ Esitys päättyy säeparin esisäkeeseen, mutta runo jää kesken. Tenisovan runon loppu ks. SKS KRA. Olga Naukkarinen KT 280:6. 1943. Ei ole tietoa, johtuuko keskenjääminen laulliseen esisäkeeseen teknisistä syistä (esim. nauhan loppuminen) vai laulajan väsymisestä tms.

kirjoitettuna tallennetuissa muistiinpanoissa, Laitinen tuo esiin säetoiston eli saman säkeen toistamisen. Kyseessä voi olla miettimisajan ottaminen, mutta Laitisen mukaan motiivi ei ole tärkeää; tärkeää on se, että laulajalla on tällainen keino käytettävissään ja se, miten se vaikuttaa runon poetiikkaan murtamalla musiikillisen säeparin tai palauttamalla sen tasapainon. (Laitinen 2004, 173–174.)

Laitinen jakaa runon 26 vapaapituiseen sisällölliseen säkeistöön, jotka ovat lähinnä kohtauksia tai repliikkejä. Hän tutkii näiden yhdistymistä esityksessä oleviin kuuteen lyhyeen taukoon ja säeparirakenteeseen ja toteaa, että näiden rajat eivät säännönmukaisesti yhdisty. Kolmesti tauko sattuu säkeistön alkuun, kolmesti ei¹⁰⁶. Esisäkeellä alkaa säkeistöistä 17, jälkisäkeellä 9, jolloin "kaksi voimakasta laulun rakennetta, musiikillinen säepari ja sisällöllinen säkeistörakenne, joutuvat nurinkuriseen suhteeseen. Tämä synnyttää draamallisen jännitteen." Laitinen kutsuu runomitan tapaan näitä tasasäkeistöiksi ja murrelmasäkeistöiksi. (Laitinen 2004, 163–165.) Tämän saman poeettisten piirteiden keskinäisen synkronisaation ja sen puuttumisen, jännitteisyyden synnyn ja sen laukeamisen Laitinen havaitsee kauttaaltaan koko tekstissä: esimerkiksi musiikillinen ja tekstillinen esisäe eivät aina kohtaa, sanakaavat toistuvat välillä oudon säännönmukaisesti mutta purkautuvat sitten epäsäännöllisiksi, säetoisto voi luoda jännitteen musiikilliseen säepariin mutta voi sen myös purkaa. Runo karttaa kaikkea liikaa säännönmukaisuutta.

Tämän turvallisen ja tasaisen perustan yllä, yhden ihmisäänen tuottamassa laulua-varuudessa risteilee seitsemän itsenäisesti polveilevaa, ajassa ikään kuin vaakasuorassa etenevää, toisten kanssa risteytyvää ja toisista taas etäännyvää linjaa: säkeistörakenne, murrelma- ja tasasäkeitten vuorottelu, säkeitten sanarakenteet, säkeen ensimmäinen runojalka (ensitavun pituus, lisätavut), alkusointu, kerto ja melodiakaava. Lopputuloksena on monisärmäinen, alati muotoaan vaihtava polyfoninen kudos. Linjoja ja niiden kohtaamisia ja erkanemisia ohjaa kunkin linjan oma, sattumanvarainen logiikka. Yksi tuntuu kaikille olevan yhteistä: sääntöjä saa olla, mutta enemmän on oltava säännöttömyyttä, määrämittäisiä säkeistöjä ei saa syntyä. Olennaisinta on esityksen sisäinen rikkaus. (Laitinen 2004, 183.)

Laitisen kuvaamana runon poetiikka koostuu erillisistä ilmiöistä, joita ei mikään yksittäinen rakenne tai tekijä koordinoitusti ohjaa. Tärkeää kuitenkin on, että ne toimivat yhdessä synnyttäen ja purkaen jännitteitä, välillä toistoen, välillä varioiden, välillä toteuttaen odotuksenmukaisen, välillä hyökäten sitä vastaan. Samaa korostaa Pekka Huttu-Hiltunen länsivienalaista runolaulua analysoivassa tutkimuksessaan. "Runomittaan olennaisesti kuuluva tasasäkeiden ja murrelmasäkeiden vaihtelu synnyttää yhdessä sävelmän perus-

¹⁰⁶ Esitys on alunperin nauhoitettu ja myöhemmin kopioitu arkistointia varten äänilevyille L 427 – L 428. Laitisen laulajan pitämäksi ilmoittama tauko säkeen 64 jälkeen johtuu arkistolevyn puolen vaihtumisesta eikä todennäköisesti ole peräisin alkuperäisestä äänityksestä.

rytmin kanssa vaihtelevasti synkopoivan kudoksen." (Huttu-Hiltunen 2008, 309.) Emme voi Arhipan muistiinpanon tekstistä päätellä sen sävelmää. Pekka Huttu-Hiltusen mukaan länsivienalaisessa runolaulussa on kaksi sävelmätyyppiä, yleislaulutyyppin ja häälaulutyyppin sävelmä (Huttu-Hiltunen 2008, 308–315). On otaksuttavaa, että Arhippa on käyttänyt yleistyypin sävelmää, häärunojahan häneltä ei ole tallennettu. Miikkali Perttuselta Borenius tallensi kuusi melodiaa, kuusi runon alkua, joiden kuuloisia Arhipankin sävelmät lienevät olleet¹⁰⁷. Naapurikylästä kotoisin olleen Anni Tenisovan melodiat eivät todennäköisesti niistä suuresti poikkea. Tarkan sävelmän tunteminen ei ole tarpeen. On vain muistettava se rikkaus, joka laulettuun esitykseen sisältyy.

2.5.2 ETNOPOEETTINEN NÄKÖKULMA

Kun Laitisen analyysi näki esityksessä poeettisten rakenteiden rinnakkaisuutta, limikkäisyyttä ja varsin pitkälle menevää toisistaan riippumattomuutta, etnopoettisessa ajattelussa korostetaan esitystekstin ja sen poeettisten rakenteiden ykseyttä. Etnopoetiikka, amerikkalaisen Dell Hymesin alulle panema tutkimussuunta, tutkii muodon ja merkityksen kovarianssia ja näkee esitysteksteissä hienovaraisen rivien, säkeiden ja säkeistöjen systeemin. Tätä systeemiä koodataan tai merkitään monin kielellisin keinoin.¹⁰⁸ Kalevalaiseen runoon etnopoettista analyysia ovat soveltaneet Pertti Anttonen (1994) ja Tom DuBois (1995). Laitisen "polyfonia" ja etnopoetikkojen "järjestynyt kokonaisuus" tuntuivat olevan toisilleen vastakkaiset selitysmallit, mutta ero kytkeytyy osin erilaiseen tarkastelun tasoon ja eroavuuteen lähdeaineistossa. Hymes sovelsi etnopoettista näkökulmaa alunperin Amerikan alkuperäiskansojen kertovaan perinteeseen, jota yleensä oli pidetty ja kirjoitettu muistiin mitattomana proosana, mutta jossa Hymes kuitenkin näki mitattoman poeettisen perinteen. Tätä jäseni erityisesti partikkelien, kertauksen ja toiston avulla merkityt rakenteet, joista samalla muodostui myös merkitystä kantavia yksiköjä. (Hymes 1981, 5–23; 2003, 95–101.) Kalevalaisen runon poeettisuus taas oli selviö, joka ilmeni jo prosodisilla ominaisuuksilla erottuvien syntaktis-semanttis-poeettisten yksiköiden eli säkeiden kautta. (DuBois 1995, 44.) Säettä laajemmat muotoseikkojen määrittämät yksiköt on pääsääntöisesti runontutkimuksessa torjuttu. Martti Haavion teoksissa *Kirjokansi* ja *Laulupuu* (Haavio 1952, 1980) esittämät teoriat runojen alkuperäisestä säkeistömuodosta eivät ole saaneet merkittävää myöhempää kannatusta (Anttonen 1994, 117–118). Haavion "esi-etnopoetiikka" erosi myöhemmästä siinä, että Haavio uskoi runon alkuperäisen tekijän, sen yksilöllisen runoilijan, luomaan alkuperäiseen säkeistörakenteeseen, jota sen myöhemmät

¹⁰⁷ SKS KRA. Borenius A. A 11: 447–453 = Suomen kansan sävelmiä (Launis 1930) n:ot 488, 317, 316, 252, 310, 117, 109.

¹⁰⁸ Etnopoetiikasta ks. Hymes 1981; 2003; Anttonen 1994, 113–116; DuBois 1995, 40–44; Foley 1995, 17–27.

suulliseen perinteeseen tukeutuvat toistajat eivät ole pystyneet säilyttämään ja jota siksi ei ilman rekonstruktiota voida edes esittää; etnopoetiikassa järjestys on olemassa ja syntyy aina uudestaan esitysteksteissä

Tom DuBois'n tekemä Arhipan Luojan virren toisintojen analyysi (DuBois 1995) pyrkii löytämään tekstien pohjalla olevan esteettisten periaatteiden kieliopin havainnoimalla pintarakenteiden variointia esityksestä toiseen. Hänen mukaansa näitä periaatteita noudattamalla Arhippa saattoi luoda rikkaita ja omaa yleisöään suuresti miellyttäviä esityksiä. DuBois etsii muodon ja merkityksen kovarianssia ja pyrkii näkemään havaittujen rakenteiden, kuten toiston, parallelismin ja kielellisten yksityiskohtien, taustalla esteettisiä funktioita. Etnopoetiikan periaatteiden mukaan hän ei pyri vain identifioimaan näitä esteettisiä resursseja vaan tutkii myös, miten niitä käytetään esityksessä luomaan koherentti ja tyydyttävä artistinen kokonaisuus. Resurssit varioivat kulttuureittain, lajeittain ja esittäjittäin, ja niiden ymmärtäminen voi valaista yksittäisen kulttuurin esteettistä maailmaa. (DuBois 1995, 40–41.)

DuBois käyttää aineistonaan Arhipalta tallennettuja Luojan virren toisintoja (ks. liite 3). Lähdeaineiston käyttöön liittyy kaksi ongelmaa. Ensimmäinen on se, että hän hyödyntää lähteenä SKVR:n molempia Castrénin tekstejä, vaikka niistä toinen on peräisin SKS:aa varten tehdystä editoidusta tekstikäsikirjoituksesta (SKVR I₂ 1103c = SKS KRA. Castrén 1:1) ja ei ole itsenäinen toisinto vaan pääosin toiseen perustuva kopio. Siihen Castrén on eri palstalle sijoittanut otsikon "Variantter" alle lisiä ja vaihtoehtoisia muotoja. DuBois arvelee näitä Arhipan myöhemmin antamiksi (1995, 47), mutta niiden poikkeavuus muista Arhipalta tallennetuista runoista ja yhteydet muihin toisintoihin ovat sen verran selkeät, että nämä variantit eivät ole Arhippaa ja koko teksti on Castrénin runon rekonstruktioiksi tai editioiksi katsottava yritys. Toinen Castrénin teksti (SKVR I₂ 1103b = Kansalliskirjasto, käsikirjoituskokoelma, Matias Castrénin arkisto, Coll.539, Fennica I, Finska Runor I:147) ei sekään ole kenttämuistiinpano vaan puhtaaksikirjoitus, joka noudattaa Lönnrotin ja Cajanin muistiinpanojen juonellista rakennetta hyvin samoin säkein. Viereiselle palstalle ja rivienväliin on laitettu sanojen vaihtoehtomuotoja tai sananselityksiä, kun sanan oikea muoto on ollut Castrénille epävarma, mutta myös lisiä, jotka ainakin osin ovat eri ajalta kuin pääteksti. (Ks. s. 123-124.) Toinen lähdeaineiston käytön ongelma on, että vaikka DuBois tuo esille kysymyksen keruutekstien tarkkuudesta, hän ei täysin tiedosta Lönnrotin ja Cajanin keruun päämääriä: "On selvää, että sellaiset folkloristit kuin Elias Lönnrot, J.F. Cajan ja M.A. Castrén [...] halusivat tallentaa esitykset tarkasti, mutta vajavuuksia luonnollisesti syntyi, koska he panivat muistiin tekstit käsin." (DuBois 1995, 41). Näitä kerääjiä ei kuitenkaan voi pitää folkloristeina, joiden tavoitteena olisi ollut esityksen tarkka tallennus. He keräsivät aineistoa, eikä keruumuistiinpanoa ollut kenenkään muun tarkoitus käyttää. DuBois epäilee, että Lönnrotin tallentaman toisinnon alussa tavattava muodollisen parallelismin huomattava säännönmukaisuus johtuisi Lönnrotin omista valinnoista tai korjailuista, koska muiden tallentamat toisinnot

ovat tässä suhteessa vaihtelevammat kuin Lönnotin. Keruutilanteessa esitetyn tekstin tallennus sellaisenaan kuitenkin takasi mahdollisimman täydellisen aineiston talteenoton. Siksi ajatukset kerääjien selektiivisyydestä tai muuhun kuin kielelliseen muotoon kohdistuvasta editoinnista eivät ole vakuuttavia selityksiä tekstien variaatiota selitettäessä.

Lähdeaineiston virhetulkinnat vaikuttavat omalta osaltaan päätelmiin, mm. paisuttavat ajatusta, että Arhippa aina tiesi enemmän kuin valitsi esitykseen juuri tietyllä kerralla. Vaikka tämä on osin totta, muiden laulajien toisinoista ja osin Castrénin päättelyistäkin peräisin olevat lisät ja vaihtoehdot antavat vääristyneen kuvan laulajan valinnoista. DuBois'n pääargumentit eivät kuitenkaan liity tähän, vaan enemmän hän analysoi sitä, miten säkeet ja säejaksot liittyvät toisiinsa. Hänen perusolettamuksensa on, että säkeet eivät ole olemassa toisistaan erillään; muutoksen yhdessä runojaksossa voi odottaa aiheuttavan tyylillisiä seuraamuksia myös muussa tekstissä. (DuBois 1995, 47.) Käytännössä hän toteuttaa analyysin jakamalla tekstit säejaksoihin (*sets*), joiden hän esittää muodostavan tekstin poeettisen rakenteen. Jaksot, eräänlaiset säkeistöt (*stanza*), muodostavat sisällöllisen kokonaisuuden ja rakentuvat tietynlaisten laajuussääntöjen varaan. DuBois käyttää kaavaluvun (*pattern number*) käsitettä: kullekin kulttuurille ominaisen kaavaluvun on etnopoetiikassa havaittu jäsentävän suullisia esityksiä. Eurooppalaisen kulttuurin kaavaluku on tunnetusti kolme, mutta Dell Hymes on havainnut, että kulttuureissa, joiden kaavaluku on kolme, esitys jäsentyy joskus myös viiden ryhmiin ja kahden ja neljän ryhmiä voidaan käyttää antamaan erityistä retorista merkitystä. Tärkeä on havainto, että perinteen mukaisen kaavan noudattaminen tai yleisön odotuksien pettäminen muodostamalla tekstiä perinteestä poikkeavalla tavalla on taitavan esittäjän valittavissa: "Se on valinta tunnusmerkittävä ja tunnusmerkkisen, odotuksen ja odottamattoman välillä"¹⁰⁹ (DuBois 1994, 43; Hymes 1981.) Tämä on Arhipankin poetiikan peruskiviä.

DuBois toteaa, että toisin kuin aiemmassa etnopoettisessa tutkimuksessa yleensä, hänen tutkimansa tekstit ovat jo ilmiänsänsä avoimesti poeettista ja metrisesti strukturoitunutta ja melodisia piirteitä omaavaa, ei implisiittisesti poeettista, kuten Hymesin ja monen muun etnopoetikon narratiivit. Silti DuBois'n mukaan teksteissä on jäsentäviä piirteitä, jotka eivät selity metrisen ja musiikillisen systeemin perusteella, esimerkiksi partikkelin *niin* käyttö ja tälle perinnelajille tyypillisen säeparirakenteen vaihtelu kolmen tai viiden säkeen ryhmien kanssa; näihin liittyen hän antaa lukuisia esimerkkejä. Analyysinsä perusteella hän esittelee lukuisia yksittäisiä tapauksia, joissa eri laajuisten säejaksojen vaihtelu yhdessä esityksessä tai esitysten välillä on rakenteista, kaavoihin ja niiden balanssiin tähtäävää. Yhteenvetona hän esittää,

¹⁰⁹ "The choice of whether to select the structural option typical of one's tradition, or to subvert audience expectations for rhetorical ends by structuring one's text in a different manner, lies with the skilled performer. It is the choice between the unmarked and the marked, the expected and the surprise."

että "voimme kuvitella Arhipan esityksissä toimineen esteettisten periaatteiden kieliopin, joka vaati kahden ja kolmen [säkeen] ryhmien tasapainoa, pyrki välttämään neljän ryhmittymiä ja käytti viiden ryhmiä painottamaan keskeisiä kertovia kohtia. Retorista rakennetta ilmaistiin tavallisten prosodisten keinojen ulkopuolella ryhmittelyvalinnoin, täytesanoin (esim. *niin*) ja säekertauksin".¹¹⁰ (DuBois 1995, 53.)

DuBois'n päätelmä siitä, miten Arhippa rikkoo standardia säeparirakennetta erilaisilla rytmityksellä riippumatta prosodisesta tai musiikillisesta systeemistä, on kiinnostava ja myös oikeaan osuva. Vaihtelu, poikkeama, on olennaista koko runon tekstuaaliselle rakenteelle kaikilla tasoilla lähtien metrisestä vaihtelusta normaalin trokeesäkeen ja poikkeavan murrelmasäkeen välillä, tai normaalin ja käänteisen sanajärjestyksen vaihtelusta¹¹¹. Musiikillisten, sävelmään liittyvien, ja tekstuaalisten piirteiden keskinäinen riippumattomuus on kalevalaisessa runossa hyvin tunnettu (Laitinen 2004; Kallio 2013). DuBois'n jaksottelu ei perustu määriteltävissä oleville kriteereille ja jättää paljon tulkinnanvaraa, ja hänen hypoteesinsa kahden / kolmen / viiden ryhmien balansoidusta vaihtelusta ja neljän ryhmien välttämisestä jää todistamatta ja nähdäkseni jopa epätodennäköiseksi. Kun säeryhmät ovat suureksi osaksi 1-, 2- tai 3-säkeisiä, lauseet yhdestä tai kahdesta säeryhmästä koostuvia ja kerronta melko pelkistettyä, lyhyiden säeryhmien muodostaminen monin tavoin on mahdollista. DuBois'n lähtökohtana ollut oletamus, että säkeet eivät ole toisistaan erillisiä ja muutos yhdessä jaksossa aiheuttaa seurauksia toisissa, ei mielestäni toteudu toisiaan syntagmaattisesti seuraavien säejaksojen välillä mutta on hyvin selvästi havaittavissa paradigmaattisessa suhteessa olevien säkeiden ja säejaksojen välillä eli säekerrossa ja kertauksessa. Paralleelisäkeet ovat suhteessa toisiinsa, kehyskertauksen kerrat ymmärrettävissä usein vain toistensa kontekstissa. Ydinkertaukseen (ks. 5.3.1.) kaavaluku on kaksi, koska kyseessä on toiminta ja sen reaktio; joskus ydinkertaus voi ketjuttua toiseksi, jolloin se pintarakenteessa muodostuu kolmen tai useamman jakson rakenteeksi. Kehyskertauksen (ks. 5.3.2.) kaavaluku on selvästi kolme, neljän tai viiden kaava on harvinainen. Laivaretki ja Kanteleen synty suosivat kahden kerran vastakkaiskertoa (ks. Saarinen

¹¹⁰ "Taking this evidence into account, we can imagine a grammar of aesthetic principles operating within Arhippa's performances that called for a balance between sets of two and three, tended to avoid groupings of four, and used sets of five to accentuate key narrative moments. Rhetorical structure was expressed outside the bounds of the formal prosody by grouping choice, filler words (e.g. *niin*), and line repetition."

¹¹¹ DuBois esittää, että sanajärjestyksen vaihtelu esim. runon lopun Marian pojan olinpaikkaa ilmaisevissa adverbialleissa (*peällä* ennen substantiivisia säkeessä *Peällä taivoisen kaheksan* ja substantiivi säkeen alussa säkeessä *Ilmalla yheksännellä*) olisi jotenkin tietoinen valinta tässä runokohdassa ja tekisi sen jotenkin huomattavammaksi. (DuBois 1995, 85.) Adposition sijoittaminen säkeen alkuun ja kongruoivan adjektiivimäärityksen sijoittaminen pääsanana jälkeen ovat kuitenkin kaikissa Arhipan teksteissä yleisiä säkeen muodostumista ohjaavia rakenteita, joiden käytöllä ei ole partikulaarista merkitystä tietyssä runokohdassa. Jälkimmäisessä käännetty järjestys on myös mitallisesti perusteltu.

2010). Kertausta ja siihen liittyvä rakentumisen variointia (vrt *fading explicitness*, DuBois 1995, 87) käsitellään laajemmin luvussa 5.3.

Pertti Anttosen esittää etnopoettisen analyysin lyhyestä Maailmansyntyrunon jaksosta (Väinämöisen mereensuistuminen ja ajelehdinta) osoittaakseen, miten alkusointua voidaan käyttää kerronnallisten yksikköjen merkitsemiseen. Esimerkki¹¹² on peräisin Arhipan Sampo-runosta:

Silloin vanha Väinämöini 106:037
Sortu sormin lainehilla 106:038
Kämmenin vesillä keänty 106:039

Siellä kulki kuusi vuotta 106:040
Seiso seittsemen keseä 106:041
Kulki kuusissa hakona 106:042
Petäjäissä pölkyn päänä 106:043

Jaksossa tyhjä rivi erottaa paralleelit säeparit, sisennys hierarkkisesti alemman yksikön. Anttonen jakaa jakson kahteen osaan (*sections / scenes*), toisessa kolme ja toisessa neljä säettä. Ensimmäisen osan alkusäe on kerroton, muut kerrollisia. Molemmat osat alkavat konsonantilla *s*, joka on heikosti alkusointuinen¹¹³ niitä seuraavissa säkeissä vahvan alkusoinnun muodostavien äänteiden *so* ja *se* kanssa. Näitä seuraavat *k*-alkusointuiset säkeet. Toisen osan säepareja sitoo vielä sanankerto: verbi *kulki* ja homonyymit *kuusi* (numero) ja *kuusi* (puu) toistuvat sen pääsäkeiden alussa. (Anttonen 1994, 124–125.) Frog ja Stepanova lisäävät tähän vielä konsonantilla *v* alkavat kolme sanaa ja jakson päättymisen täysin aiemmin esiintymättömällä konsonantilla *p* alkavaan alkukolmisointuun (Frog & Stepanova 2011, 200).

Jakson kerronnallista yhtenäisyyttä tuskin sopii epäillä: siinä ilmaistaan punktuaalinen tapahtuma ja siitä johtuva duratiivinen toiminto (termeistä ks. s. 196). Koska sama jakso on ilmaistuna hyvin samoin sanakäntein monen muunkin laulajan Maailmansynty-runossa, Frogin käyttämin termein voidaan puhua multiformista. Voidaan kuitenkin miettiä kahteen osaan (1+2 ja 2+2) jakamisen perusteita: onko tässä laulajan tarkoittamana se rakenne, joka pinnalta löydetään? Ensimmäinen säe nimeää subjektin ja sen aloittaa ajan adverbi *silloin*, joka on Arhipan yleisimpiä säkeenalukkeita, yleisluonteinen toimintojen kytkijä. (ks. 4.3.2.) Kun kuusitavuinen nimi, erityisesti Väinämöinen, esitetään tässä diskursiivisessa asemassa, se on itse asiassa Arhipalla ainoa vaihtoehto siirtymän toteutukseen. Tätä seuraava *s*-alkuisten sanojen säe on hyvin perinteinen, monella laulajalla esiintyvä. Se tavataan aivan yleisesti ilman edeltävää *s*-alkuista säettä. Sama koskee toisen osan aloittajaa *siellä*, joka on anaforinen edeltävään lausekkeeseen *vesillä* viittava olosijainen paikan proadverbi. Olosijaisten paikan adverbien valikoima ei

¹¹² Näytteen säkeet rekonstruktiokorpuksesta, asettelu Anttosen ryhmittelyn mukaan. Alkusointuisuudet alleviivattu.

¹¹³ Jälkimmäinen *siellä* – *seiso* – *seiso* on itse asiassa vahvasti alkusointuinen, mikä ei kuitenkaan vaikuta argumentaatioon millään tavoin.

ole suuri, mutta monet laulajat käyttävät sanaa *tuolla*. Seuraava säeryhmä kuvaa kulkemisen tapaa, semanttisesti on kyseessä lähinnä modaalinen suhde (Aaltonen 1979, 19–20, 140). Sanankerto *kulki kuusi* : *kulki kuusissa* taas luo äännteellisen kytkennän säkeiden välillä. Tarkasti ottaen kyseessä on yksi toiminto, joka voisi olla yhtenä lauseenakin ("siellä kulki kuusi vuotta kuusisena hakona", mutta a) säetilan puute (ei tilaa kahdelle argumentille) ja b) Arhipalla ilmenevä olomuotoa kuvaavan predikatiiviadverbiaalin tendenssi pysyä verbin kanssa samassa säkeessä tai säeryhmässä (vrt. *Kulki sunna suuret korvet*) jakaa lauseen verbin kertauksen avulla kahtia. Jakson ryhmittely voisi siten aivan yhtä hyvin olla 1+2+4 tai 1+2+2+2. Jaksolla on yksi yhteinen subjekti (1. säe) jota seuraa kaksi toimintoa ja kolme lausetta: punktuaalinen tapahtuma, joka saattaa Väinämöisen mereen, ja duratiivinen toiminto, jonka kesto ja tapa kuvataan. Jakson yhtenäisyys rakentuu syntaktisesti ja viimeisten säeparin välille lisäksi sanankerron kautta. Kysymykseksi jää, onko säkeiden välinen alkusointukaava s? / s / k / s? k / s / k / p merkitsevä vai sattumanvarainen. Strukturaaliseksi sen tekisi vasta se, että jaksoja riittävän taajasti merkitään samoin menetelmin. Multiformin säeparit ovat hyvin yleisiä (ks. Kuusi 1949, 156–158), mutta niiden esiintyminen ja järjestys varioi – Arhipan kaavaa on tuskin löydettävissä muilta.

Sekä DuBois'n että Anttosen analyysin ytimenä on ajatus siitä, että äännteelliset ominaisuudet (mitta ja säerakenne, alkusointu ja assonanssi, sanankerto) merkitsevät ja erottelevat tekstistä sisällöllisesti yhtenäisiä jaksoja; toteutuu siis muodon ja sisällön kovarianssi. DuBois'n analyysissa jaetaan kokonaisuus osiin ja keskitytään niihin periaatteisiin, joilla osia voidaan erottaa. Anttosen analyysi keskittyy näyttämään yhden jakson sisäistä koheesiota ja osoittaa, että yleensä säkeen sisäiseksi nähdyt poeettiset piirteet voivat leimata myös monisäkeistä semanttista yksikköä. Kokonaisuuden jakamisessa ongelmana on se, että runon säe-, lause- ja kertausrakenteet tuottavat joka tapaksessa melko kompakteja ja määrämittäisiä perusyksiköitä, joiden jako voidaan monin toteuttaa eri tavoin ja kriteerein. Yhden jakson analyysin ongelma on taas siinä, että vaikka voidaan selvästi osoittaa piirteiden kasautumia, niitä on vaikea todistaa strukturaaliseksi. Ne jäävät okkasionaaliseksi. (Leino 1970, 24–26.) Okkasionaalisenakin Anttosen havaitsema esimerkin poeettinen koheesio on varmasti vaikuttanut kyseisen jakson periytymiseen ja säilymiseen, ei välttämättä aina samoin sanoin, mutta peruspoetiikaltaan yhtenäisenä.

Arhipan Tulen synnyn alussa (132:018–132:084) voidaan havaita, miten tiettyjen kielellisten elementtien toistaminen rakentaa ja jaksottaa tiiviin kuvauksen tulen putoamisesta maan päälle. Säkeenaluke, proadverbi *niin* (ks. s. 158–159) toistuu ensin seitsemästi, vaihtuu adverbiksi *siitä* ja *silloin* ja lopuksi ajan adverbiksi *pian*. Syntaktinen rakenne, jossa on vain verbi ja subjekti (*Niin tuli silie siika – Niin kuuli lohi punaini – Niin kuuli halie hauki – Kuuli vanha Väinämöinen*) toistuu myös, vaikka liikeverbi *tulla* ja perkeptioverbi *kuulla* eivät muuten yleensä esiinny ilman toista samasäkeistä täy-

dennystä: paikan adverbiaalia tai objektia. Keskellä jaksoa on lyhyt kehysker-
taus (132:058-132:065). Jaksolla on valtava poeettinen intensiteetti.

Matti Kuusi on arvostellut Martti Haavion esittämää teoriaa, että jokaisel-
la kertomarunolla on jaksoihin, alajaksoihin, yksiköihin (yl. säkeistöihin)
jakautuva rakenne, kaava. Kuusen mukaan Haavion ajattelua leimaa käsitys
kerrannaissymmetriasta, siitä että yksikköihin kuuluva säemäärä, alajaksoi-
hin kuuluva yksikkömäärä ja jaksoihin kuuluva alajaksomäärä olisi aina sa-
manlainen ja että näitä kaavoja on runoilijalla ollut käytettävissään useita,
joista on voinut valita. Kuusi toteaa, että hyvällä tahdolla suurin osa runoista
on mukautettavissa johonkin kaavaan, mutta vain harva näistä osuu Haavion
esittämiin kaavoihin; poikkeuksena ovat "jäykkien kaavojen runous" eli ker-
tauslaulut ja lyhyet lyyrilliset runot, joiden symmetria on parallelismin tuot-
tamaa. Kuusen havaintojen mukaan "kansanrunon loogisessa jaotuksessa,
sen sisäisessä arkkitehtuurissa on useammin vallitsevana painavoituvuuden
kuin tasapainoisuuden periaate, pikemminkin kasvavien kuin symmetristen
jäsenten laki." (Kuusi 1952a, 257–258.) Kuusi painottaa siis rakenteessa ta-
sapituisten, symmetristen ja hierarkkisesti järjestyneiden yksikköjen sijaan
painavuudeltaan eriarvoisten yksikköjen keskinäistä suhdetta ja järjestymis-
tä. Kertauksissa painavoituvuus on usein selkeästi esillä, ja kertaus onkin
monesti ainakin kertovan runon kokonaisuutta selkeimmin rakenteistava
tekijä.

Runon syntaksin käsittelyssä tulee monessa paikoin esille tapoja, joilla
laulaja eli Arhippa on voinut jäsentää, jaksottaa ja kytkeä tekstejään. Moni
poeettiseksi mielletty rakenne jää kuitenkin ainutkertaiseksi, ja siten
avoimeksi jää myös kysymys, onko rakenteen poeettisuus tarkoituksellista
vai ei. On tarpeen pohtia ominaisuuksien strukturaalisuutta, vaikka lukuun
ottamatta sellaisia selvärajaisia ilmiöitä kuin alkusointu ja mitta, niiden tilas-
tollinen todistaminen ei liene mahdollista.

3 ARHIPPA PERTTUNEN

3.1 ELÄMÄKERTA JA SUKU

Arhippa Iivananpoika Perttunen, Iivanaini Arhippa, syntyi Länsi-Vienassa Vuokkiniemen pitäjässä 1760-luvulla. Hän eli koko elämänsä Latvajärven kylässä ja kuoli vuonna 1841. Elias Lönnrot tapasi Arhipan tämän kotona Latvajärvessä 25.–27.4.1834. Lönnrot oli viidennellä keruumatkallaan keräämässä täydennystä tuolloin tekeillä olleeseen *Kalevalaan* (Lönnrot 1835). Arhippa teki häneen suuren vaikutuksen niin taitamiensa runojen määrällä (4150 säettä) kuin runojen selkeydellä ja aukottomuudella. Monet runoista olivat myös sellaisia, joita Lönnrot ei ollut aiemmin kerännyt. Arhipan vaikutus *Kalevalaan* olikin suuri. Lönnrot ylisti Kesälahden Juhana Kainulaista ja Arhippaa parhaiksi tapaamikseen laulajiksi. *Vanhan Kalevalan* esipuheessa Arhippa on ainoa nimeltä mainittu laulaja. (Lönnrot 1990a, 84; 1993, 122; 1993, 175; Siikala 2012, 37.) Myöhemmin Arhippa tapasi vielä kaksi runonkerääjää, J. Fr. Cajanin (1836) ja Matias Aleksanteri Castrénin (1839), jotka kirjoittivat muistiin häneltä yhteensä liki 2000 kokonaista säettä ja referoivat suorasanaisesti ja *Kalevalaan* viitaten vielä useamman runon. Cajan ja Castrén kuuluivat Arhipalta ainakin kertovien runojen osalta liki saman reper-tuaarin kuin Lönnrot ja tallensivat muutaman Lönnrotilta saamatta jääneen runonkin.

Arhipan elämästä ja henkilöstä tiedetään vähän ja sekin tieto jää aukkoiseksi verrattaessa monien 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun laulajien tietoihin. Silti aikansa laulajista Arhippa on parhaiten tunnettuja. Tämä johtuu Lönnrotin osoittamasta arvostuksesta ja näkyy siksi myös jälkipolvien kiinnostuksesta. Arhippaa koskevat ensisijaiset lähteet voidaan jakaa kolmeen pääryhmään:

- 1) Venäläisten arkistojen asiakirjat, joissa Arhippa tai hänen perheensä mainitaan. Suomalaisista arkistoista ei ainakaan toistaiseksi ole löytynyt mainintoja Arhipasta.

- 2) Lönnrotin ja Castrénin Arhippaa koskeviin tietoihin: kirjeisiin, matkakertomuksiin ja muihin kuvauksiin. Cajanilta ei ole jäänyt muuta keruuta koskevaa tietoa kuin itse runomuistiinpanoihin sisältyvät lyhyet mutta kiinnostavat maininnat.

- 3) Jälkipolvien muistitieto, josta tärkein osa on A. A. Boreniuksen 1870-luvulla Arhipan pojalta Miihkalilta ja muilta latvajärveläisiltä 1870-luvulla tallentamaa. Arhippaa koskevaa muistitietoa on kerätty myöhemminkin, mutta tätä en kuitenkaan ole systemaattisesti etsinyt.

Asiakirjatietoja Arhipasta ja hänen perheestään on löydetty vasta 1960-luvulla. Aleks Konkan mukaan Toivo Väisänen julkaisi uuden tiedon Arhipan syntymäajasta Arkangelin aluearkistossa säilytettävien henkikirjojen pohjalta vuonna 1962 (Konkka 1985, 69–70). Tämän tiedon mukaan Arhippa

oli nuorempi kuin mitä Lönnrotin kuvaus antoi ymmärtää. Lönnrot puhui 80-vuotiaasta vanhuksesta, mutta henkikirjan mukaan Arhippa oli 24-vuotias vuonna 1793 eli olisi Lönnrotin tavatessaan ollut vasta 65 vuoden ikäinen. Tämän jälkeen tietoja on löytynyt lisää ja niitä ovat julkaisseet mm. Aleksi Konkka (1985), Matti Pöllä (1995, 1997) ja Irina Tšernjakova (1998). Asiakirjatiedot ovat epätarkkoja ja ristiriitaisia, mutta silti niistä on mahdollista saada käsitys siitä, millaiseen perheeseen Arhippa syntyi, ja tavoittaa joitain vaiheita hänen elämässään. Seuraavassa kuvauksessa yhdistelen näiden kirjoitusten antamia tietoja.

Arhipan syntymästä ei ole löytynyt merkintää kirkonkirjoissa. Ensimmäinen maininta on vuoden 1782 väestönlaskennasta, jossa hänen iäkseen mainitaan 13 vuotta. Vuoden 1793 henkikirjoissa hänen ikänsä on 24 vuotta ja sen jälkeen se mainitaan useamman kerran vaihdellen siten, että syntymävuoden voi katsoa ajoittuvan välille 1768–1771. Vuoden 1841 kirkonkirjoista löytyvässä Arhipan kuolintiedossa iäksi oli ilmoitettu 79 vuotta; tämän mukaan hän olisi syntynyt vuonna 1762. Lönnrot kirjoitti, että Arhippa olisi ollut 80-vuotias, mikä taas veisi hänen syntymänsä kauas 1750-luvulle. Muiden tietojen nojalla tämä olisi kuitenkin mahdotonta. Lönnrotin tieto perustuu hänen omaan vaikutelmaansa.¹¹⁴ Arhipasta esitetyissä syntymäajoissa on joka tapauksessa heittoa, mikä ei ole tuon ajan Vienassa kovin poikkeuksellista. Lasten ikä saatettiin antaa tarkoituksella väärin verotuksen tai sotaväenoton pelossa. Toisaalta, kun katsotaan Arhipan koko perheestä saatavaa tietoa, vuotta 1770 lähellä oleva syntymäaika vaikuttaa oikeammalta kuin vuoden 1760 paikkeille sijoittuva. Arhipan isoisä Potahvei Homanpoika (Potap Fomin, 1715–1776¹¹⁵) kirjattiin Vuokkiniemellä vastasaapuneiden luetteloon vuonna 1754. Tällä tarkoitettiin sitä, että henkilö on vasta tuolloin tullut viranomaisien tietoon. Potahvei asui mahdollisesti jo Latvajärvässä. Muutosta ei ehkä ollut kulunut kauan, sillä Latvajärvi oli autioitunut Suuren Pohjan sodan aikana noin 1718, kun vihollinen oli hävittänyt kylän. Vasta 1762 kylä on merkitty uutena Vuokkiniemen kylien joukkoon. Sukunimeä Perttunen ei tavata aiemmissä väestönlaskennoissa kylän asujien joukossa eikä Potahvein lähtöpaikasta tai hänen isästään Homasta ole muuta tietoa.¹¹⁶ Väestönlaskennassa vuonna 1762 Potahvein perheeseen kuului hänen vaimonsa Iro Ik-

¹¹⁴ Lönnrot arvioi myös Mateli Kuivalattaren iän liian korkeaksi (Turunen 1985, 5). Tiina Sepän mukaan kyseessä on "mahdollisesti osittain tiedostamatonkin runonlaulajan auktorisointi runonlaulajan korkean iän avulla" (Seppä 2010, 104–105). Markku Nieminen kuitenkin arvelee kuolintietoa luotettavammaksi kuin henkikirjojen tietoja, joissa lapsen ikä on voitu tarkoituksellisesti antaa pienemmäksi. Jos syntymävuosi olisi 1762, Arhippa olisi ollut Lönnrotin tavatessaan 72-vuotias ja siten "kahdeksannella kymmenellä" (Nieminen 1999, 140–141).

¹¹⁵ Syntymävuodet perustuvat väestönlaskennan ja henkikirjojen iän ilmoituksiin. Käytän Irina Tšernjakovan antamia vuosilukuja, ellen toisin mainitse.

¹¹⁶ Matti Pöllän oletus, että Potap Fomin olisi samaistettavissa toiseen Vuokkiniemellä 1715 syntyneeseen henkilöön, Potap Jakovleviin (Pöllä 1995, 132) ei ole oikea, koska Potap Jakovlev asui Vuokkiniemellä vielä pitkään Potap Fominin Latvajärveen muuton jälkeen (Tšernjakova 1998, 143).

natantytär (1722–1764) sekä pojat Iivana (s.1745) ja Prokko (s. 1747) sekä tytär Matro (Maura); tämän syntymävuodeksi on ilmoitettu 1732, joka äidin (Iron) syntymäajan huomion ottaen on väärä, tai Matro on mahdollisesti samassa taloudessa asunut täti. Myöhemmissä tiedoissa tätä Matroa ei enää mainita. Lisäksi perheessä oli melko varmasti vielä kaksi poikaa, joiden molempien nimi oli myös Iivana. Vuoden 1772 väestönlaskennan mukaan he olisivat syntyneet vasta vuosina 1764 ja 1766, mutta vuoden 1793 henkikirjojen perusteella heidän syntymävuotensa olisivat 1749 ja 1754. Poikien todellinen ikä haluttiin aiemmissa väestönlaskennoissa ehkä salata.

Arhipan lapsuudenkoti Latvajärven Valtasenvaaralla oli suurperhe, johon kuului useampi sukupolvi. Potahvein ja Iron vanhin poika Iivana oli Arhipan isä, Suuri Iivana. Perheessä oli kaksi muutakin Iivana-nimistä poikaa, joista asiakirjoissa käytettiin nimiä Keskimäinen Iivana ja Pieni Iivana. Boreniuksen 1870-luvulla saamien tietojen mukaan Suuren Iivanan veljet olivat Pieni Iivana ja Ivasko (SKS KIA. A. A. Boreniuksen arkisto. 2:35), eli mitä todennäköisemmin keskimäinen veli tunnettiin Pienenä Iivanana ja nuorin Ivaskona¹¹⁷. Lisänimen "Suuri" merkitys selviää samalla: hän oli vanhin perheen kolmesta Iivana-nimisestä pojasta. Kolme samannimistä poikaa perheessä tuntuu erikoiselta, muttei ollut ainutlaatuista. Esimerkiksi 1800-luvun alkupuolella yhdessä Karhun sukuun kuuluneessa perheessä eli myös Suuri Iivana ja Pieni Iivana, ja samoin Karhun sukuun kuulunut, runonlaulajaksikin mainittu Petriini T'imo eli Karhu-T'imo tunnettiin myös nimellä Suuri T'imo, koska hänellä oli nuorempi veli Pieni T'imo. (Perttu 1978, 180–181; Niemi 1921b, 1156.) Jo Boreniuksella oli tieto Arhipan isän Pieni Iivana ja Ivasko -nimisistä veljistä. Jostain syystä tämä tieto ei päässyt SKVR:n I osan runonlaulajahakemistoon eikä siihen ole tutkimuksessa koskaan viitattu. Kiintoisaa on myös, että Boreniuksen muistiinpanojen mukaan Suuri Iivana olisi tunnettu myös nimellä Kuikka-Iivana. (SKS KIA. A. A. Boreniuksen arkisto. 2:35.)¹¹⁸

Vuonna 1762 tuolloin 17-vuotias Iivana oli aviossa Kat't'i Omelientyttären (Jekaterina Jemeljanova, s. 1743) kanssa, mutta pari oli vielä lapseton. Vuoden 1782 väestönlaskennan tiedoissa heillä oli viisi lasta: Vasselei (s. 1764), Matro (Mauro, s. 1766), Moarie (s. 1767), Arhippa (s. 1769) ja Solomonja (s. 1774). Koska Arhippa oli perheen neljäs (tai kolmas) lapsi, kovin paljon varhaisempi syntymäaika tuntuu epätodennäköiseltä. Suurperheessä asui 1760-luvulla myös Iivanan nuorempi veli Prokko, hänen vaimonsa ja heidän kaksi hieman Arhippaa vanhempaa tyttärtään. Prokko otettiin sotaväkeen vuonna 1770, ja saman kohtalon koki vuonna 1776 Arhipan isä Suuri Iivana. 25 vuoden asepalvelus tarkoitti käytännössä lopullista poislähtöä, koska vain harva sotamies selviytyi hengissä koko palveluksen ajan. Suuri Iivana ei enää il-

¹¹⁷ Tämän oletuksen olen suullisesti varmistanut Aleksandra ja Eila Stepanovalta.

¹¹⁸ Härkönen antaa nimen muodossa *Iso-Iivana* (Härkönen 1910, 861), samoin todennäköisesti tätä seuraten myös Karjalan laulajat (Ilomäki 1968, 82). Tässä muodossa nimeä ei kuitenkaan lähteissä ole.

maannu Latvajärven henkikirjoihin. (Tšernjakova 1998; Pöllä 1995; 1997; Konkka 1985.)

Vuonna 1793 Arhippa asui äitinsä ja kahden nuorimman sisarensa kanssa vanhassa kodissaan. Iivana-sedät olivat jo muuttaneet pois omiin taloihinsa. Samoihin aikoihin Arhippa avioitui Hoto Jyrintyttären (Fedosja Jegorova, s. 1774) kanssa. Heille syntyi erinäisistä lähteistä koostuvien tietojen mukaan 8 lasta: Matti (Matvei, 1794), Riiko (Grigori, 1798), Iivana (Ivan, 1800-1802), Anna (Anni, 1804), Ohvo (Afanasi, 1805), Jouki (Jevdokia, 1808), Vassa (Vasilisa, 1810) ja Miihkali (Mihail, 1817 tai 1818). Lapsista nuorin, Miihkali, tunnettiin myöhemmin runonlaulajana. Miihkali itse ilmoitti vuonna 1877 olevansa 68-70 -vuotias, mutta sisarustensa syntymäajat huomioon ottaen tämä ei voi pitää paikkaansa. Miihkali oli Lönnrotin vieraillessa alle 20 vuoden ikäinen poikanen eikä siksi ole kummallista, ettei Arhippa ollut poikansa laulutaidoista tietoinen. Vanhinta poikaa Mattia sanottiin Miihkalia paremmaksi laulajaksi (Niemi 1921b, 1078), mutta hän kuoli alle 60-vuotiaana vuoden 1850 paikkeilla eivätkä kerääjät ehtineet häntä laulattaa. (Tšernjakova 1998; Pöllä 1995; 1997; Konkka 1985.)

Asiakirjatiedoista voi luoda kehyksen, johon sijoittaa Arhipan elämän tapahtumat. Arhippa syntyi ja eli Latvajärven kylässä, joka sijaitsee Suomen rajan tuntumassa.¹¹⁹ Läheltä Kivijärven kautta kulki tärkeä kulkuväylä Suomeen. (Naakka-Korhonen 1988, 92–93.) Tätä tietä käyttivät mm. laukku-kauppiat. Kylä ei siis ollut aivan eristyksissä vaan monenlaiset kulttuuriset vaikutteet saattoivat tulla sinne eri suunnilta. Kylä oli hajanainen ja köyhä. Kylän miehet kävivät muiden länsivienalaisten tapaan kaupalla Suomessa, yleensä rikkaampien isäntien renkeinä, mutta Miihkalin pojanpojan vaimon Tatjana Perttusen (1880–1964) mukaan Arhippa ei ollut käynyt kaupalla vaan oli pysytellyt kotona koko ikänsä. (Rugojev 1985, 62.) Muiden läntisen Vienan kylien tapaan Latvajärvestä harjoitettiin maanviljelystä, karjanhoitoa, metsästystä ja kalastusta. Arhipan elinaikana kaskenpoltto oli olennainen osa elantoa. (Naakka-Korhonen 1988, 63–68.) Myös kalastuksella oli suuri merkitys elannolle. Perttuset, kuten muutkin latvajärveläiset, harjoittivat kalastusta Lapukalla eli Lapukka-järvillä (Ylä- ja Ala-Lapukka), koska sieltä saatiin muikkua ja siikaa, joita kylän kotijärvestä, Latvajärvestä, ei ollut lainkaan. Järven rannoille oli rakennettu kalakämppejä, saunoja ja aittoja. Ala-Lapukan päässä Latvalahdessa, Lokinaisten saarella, sijaitti Miihkali Perttusen ja arvatenkin myös Arhipan kalakämppeä. (Perttu 1978, 152–157.)

Runoperinnettä ja muita kulttuurisia vaikutteita tuli Perttusen perheeseen myös vaimojen mukana monelta taholta ja kaukaa. Arhipan isoisän Potahvein vaimo Iro Iknatantytär oli kotoisin Voikulasta (= Häme, Uhtuan aluetta), isän Suuren Iivanan vaimo Kat'ti Omelientytär Kiimaisjärven kylästä. Miihkalinkin vaimo oli hieman kauempaa Saarijärven kylästä Kontokista. Arhipan sisar Moarie taas oli naimisissa eteläisimmässä Vienassa, Kellovaaran kylässä. Vaikka Moarien mies Miihkali oli läheisestä Ponkavaaran kyläs-

¹¹⁹ Latvajärvestä ja Latvajärven laulajista ja runoista ks. Härkönen 1910, 859–863; Ilomäki 1968.

tä, tämä kertoo osaltaan siitä, miten runoperinne voi avioliiton kautta vaeltaa ja levitä. Sekä Moarie että hänen poikansa Miihkaliini Simana olivat tunnustusti laulajia, joiden runoissa näkyy niin paikallinen etelävienalainen perinne kuin Moarien syntymäkylän tai perheen vaikutuskin.

Arhipan isä ja setä Prokko vietiin pois nuorina ja isoisä Potahvei kuoli samoihin aikoihin, vuonna 1776. Arhipan vanhempi veli Vasselei eli kotona vielä 1782, mutta oli pois jo vuoden 1793 henkikirjoista – liekö kuollut, muuttanut, laukkukauppiaina? Kun nuoremmat Iivanatkin olivat muuttaneet pois kotoa ennen tätä vuotta, joutui Arhippa jo nuorena kotitalonsa isännäksi. Pienimmillään Arhipan perhe on siten ollut 1780- ja 1790-lukujen vaihteessa, jolloin siihen on kuulunut todennäköisesti vain nuori Arhippa äiteineen ja nuorempine sisaruksineen. Tatjana Perttusen mukaan Arhippa pysyi kotonaan, vaikka noihin aikoihin hallavuodet pakottivat monet kyläläiset kerjuulle (Rugojev 1985, 62). Arhipan äiti Kat't'i on oli elossa vielä vuonna 1806, mutta sen jälkeen henkikirjoissa hänen sijallaan on Jouki Omelientytär (Jekaterina Jemeljanova). Aleksi Konkka arvelee, että kyseessä on virheellinen merkintä: Jouki on ehkä Arhipan äidin sisar. Arhipan sisaret eivät asuneet perheessä enää 1800-luvulla. (Konkka 1985, 70.) Arhipan pojat Matti, Riiko, Ohvo ja Miihkali asuivat kotona ja ehtivät myös avioitumaan ennen Arhipan kuolemaa: Matti vuonna 1820, Ohvo 1832 ja Miihkali vuonna 1840. Riikon avioitumisvuodesta ei ole tietoa, mutta hänen leskensä (Riiko oli kuollut vuonna 1839) ja perheensä mainitaan myöhemmin henkikirjoissa talouteen kuuluvina. Matti muutti erilleen vuonna 1838 ja Ohvo perheineen poistui siitä samana vuonna. Arhipan vaimo eli muutaman vuoden pitempään kuin miehensä. Näin Arhipan perhettä 1800-luvulla voi luonnehtia useamman sukupolven suurperheeksi, jonka vanhin jäsen Arhippa oli. (Pöllä 1995; 1997; Tšernjakova 1998.)

Kirkonkirjoissa Arhippa mainitaan monta kertaa. Useimmin hän esiintyy kummina tai vihkimisen todistajana. Jo vuonna 1788 hänet mainitaan latvajärveläisen Ivan Prohorovin tyttären Agafjan (Okun) kummina. (Konkka 1985, 70.) Arhipan isoisällä Potahveilla oli todennäköisesti Prohor (Prokopei, Prokko) -niminen veli (ks. edellä), joten tämä Okku oli mahdollisesti Arhipan serkku. Esiintyminen kummina ja todistajana kirkollisissa toimituksissa viittaa siihen, että Arhippa ei ollut vanhauskoinen. Vanhauskoinen ei ollut Miihkalikaan vielä vuonna 1840, jolloin hän kävi kirkonkirjojen mukaan ripillä ja ehtoollisella papin luona. Arhippa ei tuona vuonna taas ollut käynyt kirkossa, mutta syytä ei ole mainittu. (Tšernjakova 1998, 146; Timonen 2008, 18–19.) Miihkalin oletetaan vanhana olleen vanhauskoinen ja noudattaneen tiukasti uskonsa säännöksiä mm. kuppivieroa (ks. Lesonen 1975, 26; Kuronen 1975, 8; Inha 1911, 396–402).

Boreniuksen 1870-luvulla latvajärveläisiltä, luultavasti enimmäkseen Miihkalilta, keräämä sukuperinne ja muistitieto tukee ja täydentää asiakirjojen tietoja. Perinteessä tunnetaan Arhipan isän, isoisän ja isoisän isän Homan nimet. Homan kohdalla on merkintä: "Homa, tai Homan isä (nimeä ei tietty), Suomesta, Oulun joen varrelta." Vaimoista taas ei ole mainintoja.

Boreniuksen muistiinpanoissa luetellaan Potahvein ja Suuren Iivanan lapset ja kerrotaan, mihin he ovat avioituneet. Myös lapsien nimet annetaan. Asiakirjoihin verraten luetteloista puuttuu pari nimeä: Suuren Iivanan veljeä Prokkoa, hänen perhettään ja Arhipan vanhempaa veljeä Vasseleita ei mainita. Vasselei kuoli ehkä jo paljon ennen vuotta 1800. Prokko vietiin sotaväkeen eikä Prokon perhekään jatkanut 1780-luvun jälkeen elämää Arhipan suurperheessä. Muistitieto ulottuu vain niihin suvun jäseniin, joiden jälkeläiset tunnettiin. Suuren Iivanan sotaväkeen joutumisestakaan ei ole muistoa. Arhipan lapsista luettelosta puuttuu pienenä kuollut Iivana. (SKS KIA. A. A. Boreniuksen arkisto. 2:35).

Arhippaa koskeva muistitieto korostaa erityisesti hänen työteliäisyyttään ja vahvuuttaan. Borenius laittoi vuonna 1879 Kuopiossa muistiin Arhipan pojan Riikon pojalta Iivanalta (Riikoiini Iivana) tietoja Arhipasta (SKS KIA. A. A. Boreniuksen arkisto. 2:36) : "Väkevä mies se oli Arhippakin ei se korkea ollut vaan paksu ja paksu käsi sillä oli".¹²⁰ Jatkona on kaksi Arhipan vahvuutta kuvaavaa kertomusta. Iivana oli syntynyt pari vuotta ennen Arhipan kuolemaa, joten hänen tietonsa ovat muilta peräisin, luultavasti hänen sedältään Miihkaliilta, joka otti hänet kasvatettavakseen veljensä kuoleman jälkeen. Myöhemmässä perinteessä Arhipasta kerrotaan yksityiskohtaisempia tarinoita. Tatjana Perttunen kertoi v. 1959 Jaakko Rugojeville seuraavan kiintoisan tarinan, jossa on mukana sisar Maura:

Väkövä mies se oli ollut, pituuveltah ei suuren suuri, no hartehikas. Miun tiätä ta tuatto¹²¹ muistelivat heinäällä mennessä Hamaravuaralla, siellä on kivi kuin jauhosäki. Tämä on Mauran kivi. Arhippa ta tämän sisar Maura oltih tulossa Venehjärvestä, ruista souvettih. Pirtajärven piästä olli neljä virstua muamatkua. Arhippa sanou:

- Juoksemme säkit selässä, ken kerkiey iellä.

Maura juoksi poikkoimpah. Issuttih kivellä levähtelömäh. Arhippa sanou:

- Tämä se on se väkikivi...

Heän ei kerinnyt lopettua kun Maura sieppasi kiven ta siirti se toiseh kohtah.

Siitä suaten kivi on ollut paikallah. Matkalaiset siinä levähelläh... (Rugojev 1985, 60.)

Kyse on tarinoitumisprosessista, jossa Arhipasta ja muista entisen ajan eläjistä tehdään voimamiestarinoiden päähenkilöitä. Silti jokin todellisuuspohja niissä saattaa hyvinkin olla, koska tarinat ovat Arhipan suhteen aina samansuuntaisia. Sen sijaan tieto Suuren Iivanan väkevyydestä tuntuu perustuvan enemmän hänen nimensä tulkintaan. Ennen kuin Riikoiini Iivana kertoi Boreniukselle Arhipasta, hän mainitsi: "Suuri Iivana sai nimensä siitä että se oli suuri mies ja väkevä mahotoin"¹²². Tämä vaikuttaa vastaukselta kerääjän esittämään kysymykseen. Sen jälkeen haastateltava siirtyy Arhippaa koske-

¹²⁰ Borenius muokannut muistiinpanon: "Ihmeen väkevä mies oli Arhippakin vaikkei se ollut miikään suuri mies".

¹²¹ "Tiätä" viittaa Miihkaliin poikaan Pekkoon. Tatjanan isä, "tuatto" oli myös Perttusen sukua.

¹²² Edellä siteerattu lause Arhipasta kommentoi tätä lausetta.

vaan perinteeseen. Pekka Perttu kirjoittaa, miten "Suuren Iivanan kerrotaan rakennuksella ollessaan pyöräyttäneen polvensa päässä kymmenarssinaisen seinähirren toisin päin, kun se oli vieritetty alhaalta latva edellä". Perttu tunnistaa tässä tarinan, jota kerrotaan monen eri sukupolven voimamiehistä. (Perttu 1978, 40–41.)

Riikoini Iivana kertoi Boreniukselle myös, että Arhippa oli hyvin kunnioitettu mies: "Jos joku asia tai kokous¹²³ oli niin hän oli kylän puolesta ensimmäinen." Kirkonkirjojen merkinnät, joissa Arhippa toimii kummina ja vihkimisten todistajana, voivat kertoa tästä yhteisön osoittamasta kunnioituksesta. Arhippaa ja Suurta Iivanaa koskevista tarinoista puuttuu kokonaan tietäjäyys: heitä ei mainita parantajiksi tai patvaskoiksi.¹²⁴ Laulajuuskaan ei näissä tarinoissa korostu. Miihkali Perttunen mainitsee vain yhden laulun yhteydessä isänsä laulaneen sitä¹²⁵.

Perimätiedoista on myöhemmin eniten huomiota saanut tarina suvun alkuperästä. Paikallisessa 1870-luvulla tallennetussa perimätiedossa muistetaan kolme sukupolvea Arhipan esi-isiä. Mitä kauemmaksi ajassa taaksepäin mennään, sitä ohuemmaksi tieto käy. Todennäköisesti Miihkalilta ylöspantu tieto Homan tai Homan isän lähtöseudusta Oulujoen varresta kuitenkin toistuu. Kyse on tässä vahvasta sukuperinteestä. Tatjana Perttunen kertoi: "Sen vain olen kuullut moneh kertah, jotta Perttuset tultih Oulujoelta. Häiskyaihana [=sota-aikana] on tullun pakoh yksi mies, Jussi nimellini, ruvennut vävyksi ja siitä se on lähten se juuri juoksomah." Muhoksella Miihkalin poikka Pekkoa kutsuttiin Pekka Pertuksi ja sanottiin sukulaiseksi. (Rugojev 1985, 57.) Suvun lähtöpaikaksi on kuitenkin ilmoitettu myös Orivesi Hämeessä (Inha 1911, 421). Castrén mainitsee tarinan, jonka mukaan "asukkaat Latvajärven kylässä muka 6:ssa polvessa polveutuisivat Orihvedeltä" (Niemi 1904, 9). Boreniuksen muistiinpanoissa Orivesi mainitaan Karhusen suvun kaukaiseksi lähtöpaikaksi (SKS KIA. A. A. Boreniuksen arkisto 2:36). Castrénin tieto Orivedestä ei viittaa suoraan Perttusiin ja Inhan maininta voi olla sekaannus. Perttusten sukuperinne kertoo muuten yksinomaan Oulujoen seudusta.

Vuoden 1793 rippikirjaan ilmaantuu Latvajärvessä tuolloin 77-vuotiaaksi kirjatun Prohor Homanpoika Perttusen suurperhe ja hänen kaksi vanhinta poikaansa, jotka olivat jo muuttaneet erilleen. Aiemmissä asiakirjoissa Prohor ei esiinny, joten hän on joko muuttanut jostain muualta tai asunut Latvajärvessä mutta jäänyt asiakirjoihin kirjaamatta. Isännimen ja iän perusteella kyseessä voi hyvinkin olla Potahvein veli. Tämä saa olettaa, että Latva-

¹²³ Borenius korjannut päälle "tai mikä hyvänsä kokous" (epäselvä).

¹²⁴ Arhipan pojanpoika Soaren Pekko oli tietäjä ja patvaska. Boreniuksen muistiinpanoissa kerrotaan Ivaskoisesta Iivanasta, Arhipan serkusta tai serkun pojasta, joka paransi toisen miehen murtuneen jalan: "Kuin luki lukunsa niin luonto hänelle nousi, niin että hiukset peässä kohottih pystyih ja silmistä vuoti pisarat kuin herneet niin suuret." (SKS KIA. A. A. Boreniuksen arkisto 2:36.)

¹²⁵ "Moršien ettsiu V:stä; toatto sen laulo, mie vain vähän siitä (olen kuullut ja) muistelen" (SKVR I, 59. Borenius 1877).

järveen on 1700-luvun puolivälissä muuttanut kaksi veljestä perheineen, mahdollisesti itse Homakin, vaikka häntä ei mainita. Jos Potahvei on Homan vanhin poika ja muuttanut aiemmin erilleen suurperheestä, Homa ja Prohor ovat ehkä asuneet yhdessä ja yhdessä jääneet myös henkikirjojen ulkopuolelle. Perttuset, joita ei vielä vuonna 1679 mainita Latvajärven asukkaiden luetteloidissa, ovat kaikki näiden kahden mahdollisen veljeksien jälkeläisiä ja 1800-luvulla jo Latvajärven kylän valtasuku. Muistitieto, jonka mukaan Perttuset olisivat kylän vanhin suku, voi hyvin pohjautua siihen, että he olivat ensimmäisiä kylään uudelleen muuttaneita joskus 1700-luvun puolivälissä. (Pöllä 1995, 130.) Onko Perttusia asunut siellä aiemminkin, ei ole varmaa, koska kaikkia asukkaita ei vanhoissa väestönlaskennoissa laitettu kirjoihin. (Pöllä 1997, 169; Tšernjakova 1998, 143.) Nimi Iivana Perttunen mainitaan vuonna 1711 Kajaanin markkinoille saapuneiden kauppamiesten joukossa. Jos Potahvei on syntynyt vuoden 1715 paikkeilla, Homan voidaan arvella syntyneen 1600-luvun kahden viimeisen vuosikymmenen aikana. Siten Iivanan voi arvella edustavan Homan tai hänen isänsä sukupolvea. Pöllä (1997, 170) samaistaa tämän Iivana Perttusen Oulunjoen Laitasaaresta 1680-luvulla Viennaan siirtyneen Perttusen sukuun kuuluneen Juho-nimisen miehen kanssa; Iivana on karjalainen vastine nimelle Juho (Jussi). Suorsa (1986, 175) esittää, että tulija olisi Mattson (Matinpoika) Perttunen (> Latvajärven Mantsonvaara), jonka etunimeä ei tiedetä.

Perttusen suvun alkuperästä on käyty kiivastakin keskustelua: onko suku suomalaislähtöinen (Pöllä, Suorsa; tähän olettamukseen tukeutuvat yleensä myös suomalaiset kansanrunoutentutkijat) vai karjalainen (Tšernjakova, Kirkinen)¹²⁶. Koska Arhipan runoilla on tunnetusti ollut merkittävä osuus *Kalevalassa*, on ajateltu Arhipan suvun alkuperän selittävän myös *Kalevalan* alkuperän (vrt. Pöllä 1999, 170–171). Ihmisten ja runojen alkuperä on samaistettu, mikä sisältää kaksi kestävämpää olettamusta. Toinen liittyy käsitteeseen "suku", jonka muuttamisesta, siirtymisestä ja leviämisestä puhutaan kuin kyse olisi kulttuurisesti yhtenäisestä ja omaperäisestä ryhmästä. Kyse on ollut kuitenkin useimmiten yksittäisten ihmisten ja perheiden muutoista, joissa tulija, yksilö tai ryhmä, sopeutuu pian paikalliseen kulttuuriin uskontoa myöten ja kietoutuu sen osaksi avioliittojen kautta. Arhipan oletetun Jussi-nimisen esi-isän esimerkiksi kerrottiin tulleen kotivävyksi. Mikäli Jussi eli Iivana olisi Arhipan isoisän isoisä, neljännessä sukupolvessa hän olisi vain yksi 16 Arhipan esivanhemmasta.

Toinen oletama taas on yksinkertaistettu metatekstimallin mukainen ymmärrys runotekstin periytymisestä. Runot nähdään kokonaisuuksina, jotka siirtyvät vain muistin varassa sellaisinaan sukupolvelta toisille. Kun tiedämme, että runon siirtyminen on luova prosessi, jossa laulajan kompetenssin ja monilähtöisten aineiden yhteisvaikutuksesta syntyy esitettävä teksti (vrt. edellä), runojen periytyminen sellaisinaan kaukaisesta lähteestä on liki

¹²⁶ Kalevalaisten runojen karjalaisuus vs. suomalaisuus, ks. Kuusi 1978, 7–12, 59–61; Kirkinen 1988, 102–103; 2006, 54.

mahdotonta. Runo vaatii eläkkeen elävän laulukulttuurin, se ei elä isolaattina. Laulukulttuuri, johon vienalainenkin runo kuuluu, on leimallisen karjalainen ulottuen Vienasta Repolan kautta Laatokan Karjalaan ja vähän luonnettaan muuttaen Inkeriin saakka. Kyse on osin perinnelajikohtainen: kalevala-aiheista epiikkaa ja muutakaan kertovaa runoa ei ole lainkaan kerätty tai vain vähän Perttusen ja muiden runonlaulajasukujen (esim. Maliset) perimätiedon mukaisilta lähtöseuduilta Oulunsuun, Kiimingin ja Muhoksen pitäjissä¹²⁷. Sen sijaan alueen loitsuperinne käyttää osin samoja multiformeja kuin vienalainenkin perinne, mutta kyse ei ole kahden alueen erityisestä yhteydestä vaan laajemmasta loitsuperinteen esiintymisalasta.

3.2 ELIAS LÖNNROTIN KERUU 1834

Lönnrot matkasi Latvajärveen varta vasten tapaamaan Arhippaa, jota hänelle oli mainittu hyväksi laulajaksi (Lönnrot 1902, 192). Hän saapui Latvajärveen perjantaina 25.4.1834 ja oli siellä sunnuntaihin 27.4. asti. Ensimmäinen kirjallinen tieto Arhipan tapaamisesta on kirjeessä C. N. Keckmannille 1.5.1834 (SKS KIA. Lna 78:223; Lönnrot 1990a, 84–85.) Lönnrot kertoo kirjoittaneensa Arhipalta runoja kahtena päivänä. Sunnuntaina Lönnrot oli kutsunut kylän naisväkeä luokseen ja kirjoitti heiltä runoja iltapuoleen asti. Lönnrot kehuu kirjeessä Arhipan runoja ja kertoo myös, että hän maksoi Arhipalle "3½ Riksiä Pankkoossa" ja olisi maksanut enemmänkin, jos olisi ollut varaa.

Lönnrot antaa tarkempaa selkoa Arhipan tapaamisesta kahdessa yhteydessä: suomeksi *Kalevalan* esipuheessa ja ruotsiksi Helsingfors Morgonbladetissa julkaistussa matkakirjeessä ("Reseanteckningar"), joka ilmestyi 24.7. – 7.8.1835¹²⁸. Matkakirjeen konsepti on kirjoitettu maaliskuussa 1835¹²⁹, joten se on tehty hieman *Kalevalan* esipuheen jälkeen. *Kalevalan* esipuheessa Lönnrot siteeraa Arhippaa kappaleessa, jossa laulaja muistelee lapsena kuulemaansa laulamista ja vertaa sitä oman aikansa laulamiseen. Tekstistä on kolme versiota: kaksi *Kalevalan* käsikirjoituksen konseptissa (SKS KIA. Lna 35) ja kolmas painetussa *Kalevalassa*. Painetun *Kalevalan* version kanssa yhtäpitävä on *Kalevalan* puhtaaksikirjoitetun käsikirjoituksen versio (SKS KIA. Lna 36). Tekstit poikkeavat toisistaan jonkin verran ilmaisuiltaan ja yksityiskohdiltaan. Siten on selvää, ettei kyseessä ole Arhipan puheen transkriptio vaan Lönnrotin muotoilema, Arhipan kanssa käytyihin keskusteluihin pohjaava esitys.

Seuraavassa vertailussa on jokainen suomenkielinen versio sellaisenaan. Olen lihavoanut ne sanat, jotka esiintyvät jossain muodossa kaikissa versioissa joko samassa lauseessa tai vastaavassa yhteydessä. Ne sanat, jotka esiinty-

¹²⁷ SKVR-tietokanta paikkakuntahaku: Kiiminki, Muhos, Oulu, Oulunsuu.

¹²⁸ Lönnrot 1993, 122–125 = Lönnrot 1902, 221–226.

¹²⁹ SKS KIA. Lna 79; Latvajärven osuutta sivuilla 49–50, 56–57; Runebergille lähetetyn käsikirjoituksen konsepti on Boreniuksen arkistossa (1:6:21–22).

vät kahdessa versiossa, on kursivoitu. A on *Kalevalan* konseptikäsitteellisen alkua (SKS KIA. Lna 35:3), jonka Lönnrot nelisen sivua kirjoitettuaan viivasi yli ja aloitti uudestaan. B on samassa käsitteellisyksessä sivuilla 5–6. C on *Kalevalassa* julkaistu versio.

A) **Voi kun minä lassa Taatoni kera Lapukassa** kalan pyynnössä **kävin** ka siellä olisit runoja kuulut. *Nuotion vieressä* kun oltiin, niin yhä taatto laulo eikä siihe tullut loppua. **Oli** silloin *eräs mies Lapukassakin hyvä laulaja*. Hän kun toisinaan sattui meille **kasakaksi**, niin silloin kahen siinä **laulettiin** jos **kaiket** viikot. **Eikä että** olisi uuelleen laulettu, mitä päivällä eillä jo oli laulettu. **Minä** silloin vielä olin **poika hutjukka** ja **kuuntelin** äänettä, vaan pysty hän *tuostakin* päähän. **Sen kaltaisia laulajia ei enää synny**. Laulavat he kyllä nytkin, vaan uusia parahasta päästä riettahtavia **poikien ja tyttöjen ilveasioita**, että tuskin heitä kehtaa kuunnellakkaan. Ei enää näitä **vanhoja kaunehia** lauluja.

B) **Voi, sano hän, kun minä lassa taattoni kera Lapukassa nuotalla kävin. Oli meillä kasakkana Lapukasta** Mitro, hänkin *hyvä laulaja; ei taattoni veronen. Kaiket yökauetki laulovat he rupiamiseen, eikä että* yksinä runoja kahesti. *Lähti sitä silloin sanoja. Senkaltaisia laulajia enään ei maassa synny. Minä silloin* pienenä **poika** nalikkana kuuntelin *vieressä ja opin vähä muistaa* [epäselvä]. *Vaan paljo minulta jäi oppimatta. Sen laisia enään ei löydy ja mitä löytyneeki häviävät päivä päivältä. Nykynen kansa jo heittää ne vanhat kauniit runot ja sommittelee toisia enimmiten poikien ja tyttöjen keskinäisistä ilvehyksistä, joilla en tahtoisi suutanikan pilata /hävästä!*"

C) **Voi, sano hän, kun minä lassa taattoni kera Lapukassa nuotalla kävin. Oli meillä kasakkana eräs mies Lapukasta**, sekin oiva **laulaja; ei taattoni veronen. Kaiket yökauet laulettih** he rupiamiseen, **eikä että kahetsi** yksinä sanoja. *Lähti sitä silloin* pakinata. **Minä** vaan piennä **poika hutjukkana** istuin *vieressä nuotiolla kuunnellen ja oppien*, mitä tuon *tuostaki* alon *muistaa*. *Vaan paljo minulta heittihen mielestä. Jos nyt taattoni eläisi, niin kahtena netelinä et hänen lauluja kirjoittaisi. Senlaisia laulajoita ei enää maahan synny* ja kaikki *häviävät* ne vanhat laulut pois kansasta. *Nykynen kansa jo heittää ne vanhat kauniit runot ja sommitteloo omiaan enimmiten poikien ja tyttöjen keskinäisistä ilvehyksistä, joilla en voisi suutanikana häväistä.*

A ja C ovat sanamääriltään yhtä suuret, molemmissa on 104 sanaa. B on 93 sanan mittainen. B ja C sisältävät muutaman yksityiskohdan, joita A:ssa ei ole: isä oli parempi laulaja, kaikki runot eivät ole muistissa, runot häviävät. B:ssä on hyvin kiintoisa tieto lapukkalaisen laulajan nimestä¹³⁰. C esittää vielä väitteen isän runojen määrästä. A:n kielellinen ilmaisu on kömpelöä, C on jo varsin sujuvaa tekstiä. Lönnrot sujuvoittaa lauseita, vaihtaa sanoja (*kalan pyynnössä* > *nuotalla*, *hyvä laulaja* > *oiva laulaja*, *ilveasioita* > *ilvehyksistä*) ja palaa joskus viimeisessä versiossaan ensimmäisen muotoon (*hutjukka*

¹³⁰ Boreniukselle arveltiin, että Suuren Iivanan laulukumppani olisi ollut *Kuikka-Iivana*, mutta tämä vaikuttaa jälkikäteiseltä arvailulta ja vastaukselta kerääjän esittämään kysymykseen. Myös Suuren Iivanan lisänimeksi esitettiin *Kuikka-Iivana*. (SKS KIA. A. A. Boreniuksen arkisto 2:35–36.)

> *nalikka* > *hutjukka*, *tuon tuostakin* > *vähä* > *tuon tuostaki*). Hän käyttää osin karjalan mukaisia sanoja ja muotoja: *taatto*, *kasakka*, *hutjukka*¹³¹, *lauletti he*, *sanoja* 'runoja', *pakinata*, *netelinä*. Pari kertaa hän korvaa myöhemmässä versiossa suomalaisen muodon karjalaisella: *laulovat he* > *lauletti he*, ... *yksiä runoja kahesti*. Lähti sitä sillon **sanoja** > ... *kahetsi yksiä sanoja*. Lähti sitä sillon **pakinata**, *kauniit* > *kaunihit*.

Helsingfors Morgonbladetissa kesällä 1835 julkaistun matkakertomuksen konsepti (D, SKS KIA. Lna 79) eroaa joissain paikoin sanavalinnaltaan julkaistusta versiosta (versio E), mutta on yksityiskohdissa yhtäpitävä. E toistaa saman puheenvuoron.

E) "När vi då", sade han, "vid Lapukka stranden under notdrägstiden, hvilade vid stockeldsbrasan, se der hade ni bort vara. Vi hade då en hjälpkarl ifrån Lapukka, äfven han en god sångare, dock icke jemngod med min aflidne fader. Hela nätterna igenom sjöngo de ofta hand i hand vid brasan, och aldrig sjöngs en *runo* två gånger. Jag var då en liten gosse och hörde uppå, hvarigenom jag småningom lärde de förnämsta sångerna. Men mycket af dem har jag nu redan glömt. Af mina söner blir efter min död ingen sångare, såsom jag efter min far. Man tycker ej mera så mycket om de gamla sångerne, som i min barndom, då de voro de förnämsta, så vid arbete, som när man ledig samlades i byn. Vål hör man vid sammankomster ännu en och annan sjunga dem, i synnerhet sedan de druckit något, men sällan sådane, som vore af något värde. I stället har ungfolket nu sina egna oanständiga visor, hvarmed jag ej ens ville orena mina läppar. Ack, om då någon, som nu ni, hade sökt runor, hade han på två veckor ej hunnit skrifva ens det, som min far ensam kunde."¹³²

Matkakertomuksessa lisätään Arhipan puheeseen yksityiskohtia (pojista ei tule laulajia, laulaminen oli ennen arvossaan niin työssä kuin vapaalla, nykyisin lauletaan erityisesti humalassa). Puheenvuoron rakenne on kaikissa versioissa sama. Arhippa rinnastaa lapsuutensa laulamisen nykypäivän lau-

¹³¹ KKS *hutjakeh* s. pitkästä ja laihasta ihmisestä.

¹³² Tekstiä lainataan tutkimuksessa yleensä suomeksi ja käytetään jotain muutamasta käännöksestä. Käännös hävittää artikkelin tekstin tietyn etäisyyden ja täsmällisyyden ja antaa vaikutelman Arhipan sanomasta, mikä ruotsinkielisestä tekstistä puuttuu. Siksi esitän primaaritekstinä tässä alkuperäisen ja annan oman, vähemmän tyylitellyn käännökseni tässä alaviitteessä:

"Kun me silloin, hän sanoi, Lapukan rannalla nuotanvedon jälkeen lepäsimme nuotion ääressä, siellä teidän olisi pitänyt olla. Meillä oli silloin apumies Lapukasta, myös hän hyvä laulaja, vaikka ei yhtä hyvä kuin kuollut isäni. Kaiket yöt läpeensä he lauloivat usein käsi kädessä nuotion äärellä, ja koskaan ei laulettu samaa runoa kahta kertaa. Minä olin silloin pieni poika ja kuuntelin, minkä myötä minä vähitellen opin parhaat laulut. Mutta paljon olen jo unohtanut. Pojistani ei tule kuolemani jälkeen kukaan laulajaksi niin kuin minä isäni jälkeen. Enää ei pidetä niin paljon vanhoista lauluista kuin minun lapsuudessani, jolloin ne olivat etusijalla(?) niin työssä kuin kun kokoonnuttaessa vapaalla ollen kylällä. Toki kuulee kokoontumisessa yhden ja toisen niitä laulavan, erityisesti kun ovat juoneet, mutta harvoin sellaisia, joilla olisi jotain arvoa. Sen sijaan on nuorisolla nyt omia säädyttömiä laulujaan, joilla minä en edes haluaisi huuliani saastuttaa. Voi, jos silloin joku, niin kuin te nyt, olisi etsinyt runoja, niin hän ei kahdessa viikossa olisi ehtinyt kirjoittaa edes sitä, jonka minun isäni yksistään osasi."

lamiseen. Menneisyyttä edustaa isä, apumies, Lapukka-järvi ja loppumaton laulu, nykyisyyttä nuoriso ja säädytön laulu. Itsensä Arhippa sijoittaa menneisyyteen, jonka lauluja hän on osannut. (Vrt. Timonen 2008, 14–16.) Jatkoa ei ole, pojista ei tule laulajia. Rinnastus on samansuuntainen kuin Arhipan metsälle lähtijän loitsun alku (ks. Tarkka 2005, 95):

Toisin ennen vanha kansa 201:014
Ei niin kuin nykyini kansa 201:015
Ei lähtent mieleltä metsällä 201:016
Töillä aimo astumahe 201:017

Kiinnostavin ero liittyy siihen, mitä teksteissä sanotaan runojen oppimisesta. Suomenkieliset versiot ovat epämääräisiä: niissä puhutaan "vähän" tai "tuon tuostakin" oppimisesta. Matkakertomus on tarkempi ja kertoo parhaiden tai ensisijaisten (*förnämsta*) laulujen oppimisesta. B:ssä Arhippa toteaa, että häneltä jäi paljon oppimatta, C:ssä "heittihen mielestä". Matkakertomus puhuu vain unohtamisesta: *har jag nu redan glömt*. Vaikka myöhemmin tutkimuksessa ja muussa kirjallisuudessa Arhipan sanotaan yleisesti oppineen *runonsa* pienenä poikana isältään Lapukka-järven rannalla nuotalla ollessa (esim. Niemi 1921b, 1154–1155; Siikala 2012, 107–108), Lönnrotin tekstit eivät tätä väitettä esitä. Suomenkielisten tekstien epämääräisyys ja varioivuus viittaa siihen, ettei Arhippa tässä tilanteessa esittänyt täsmällistä lähdeä kaikille runoilleen. Arhippa kontrastoi "vanhat kauniit laulut" nykynuorison riettaisiin lauluihin. Tämä viitanee leviämässä olleeseen uusimitaisten rekilaulujen perinteeseen. Matkakertomuksessa mainitut toiset laulut, joilla on harvoin Arhipan mielestä mitään arvoa, voivat puolestaan olla viittaus sellaisiin miesten juovuspäissään laulamiin kalevalaisiin runoihin, joita Arhippa ei arvostanut: olisivatko kyseessä olleet tuoreemmista tapahtumista (kyläläisten seurustelusta, seksistä) kertoneet rahvaanrunot, mieronvirret?¹³³

Lönnrot kertoo, miten Arhippa oli liikuttunut kyyneliin asti vanhoja hyviä aikoja muistellessaan. Lönnrot kuitenkin toteaa, että Arhipan mielipide runojen häviämisestä ei pidä paikkaansa, vaan runoja kuulee vielä useasti laulettavan ja niitä myös arvostetaan. Koska Lönnrotin mielipide poikkeaa Arhipan esittämästä, on luultavaa, että kohdassa todella viitataan Arhipan puheiden sisältöön. Puheen muotoilu ja tulkinnat ovat kuitenkin peräisin Lönnrotilta, joskin joitain Arhipan sanakäänteitä on sen kirjallisessa esityksessä ehkä säilynyt.¹³⁴ *Kalevalan* esipuheessa Lönnrot kehitti suomenkielistä kir-

¹³³ Termi *mieronvirsi* on peräisin Lotte Tarkalta (Tarkka 2005, 46–47). Myös Tarkka viittaa mahdollisuuteen, että Arhippa rivoista lauluista puhuessaan on viitannut mieronvirsiin (2005, 390).

¹³⁴ Vertaus edellisten sukupolvien perinteen määrälliseen ylivertaisuuteen on perinteentaitajienkin keskuudessa käytetty: Suojärveläisestä laulajasta ks. Härkönen 1926, 97. Esimerkiksi irlantilainen suuren repertuaarin omannut sadunkertoja Éamon a Búrc mainitsi kerääjälle isäänsä viitaten: "Jos vain olisit ollut täällä viitisenkymmentä vuotta sitten, ei vetäisi hevonen kärryillä niitä tarinoita, joita sinulla olisi lähtiessäsi." (Ó Ceannabháin 1983, 16.)

jallista ilmaisuja, jossa karjalankieliset sanat ja muodot toimivat läheistävänä tehokeinoina. Ruotsinkielinen matkakertomus oli taas suunnattu kirjallisesti sivistyneelle yleisölle ja se tavoitteli täsmällisyyttä. Se, millainen oli alkuperäinen diskurssi, on tavoittamattomissa. Tiina Seppä on todennut, että "[k]ansanrunousaineistot ovat toisin sanoen syntyneet vuorovaikutuksessa ja konkreettisissa dialogeissa, joista vain osa on kirjoitettu muistiin ja on siten luettavissa tekstinä. Loput on kuviteltava olemassa olevan tiedon pohjalta." (Seppä 2010, 411). Epäilemättä kyseessä oli keskustelu kysymyksineen, vastauksineen, kommentointeineen ja väärinymmärryksineen. On hyvin tärkeää, että Lönnrot tuo esille Arhipan esittämän kontrastoinnin ja sen vaikutuksen tähän: se kertoo laulajuudesta ja laulamisen asemasta Arhipan omasta näkökulmasta. Laulajuuteen viittaa myös Lönnrotin kuvaus laulamisen tavasta ja kilpalaulannasta, jonka hän sijoittaa matkakertomuksen Latvajärven osioon. Vaikka juhlanan kaksinlaulannan esiintymistä Karjalan pohjoisilla alueilla on epäilty ja Lönnrotin kuvaus saattaa pohjautua pitkälti Porthanin laulukuvaukseen, kilpalaulun kuvailussa Lönnrotin ote on henkilökohtaisempi ja se luo vaikutelman, että hän on ollut itse moista tilaisuutta todistamassa. Kilpalaulussa voittaja on se, joka pystyy pitempään laulamaan aina uusia runoja. Arhippa oli todennut Lönnrotille olleensa monesti mukana tällaisessa, eikä hän muistanut, että olisi koskaan kilpalaulua hävinnyt. On hyvin epätodennäköistä, että Lönnrot olisi päässyt seuraamaan juuri Arhippaa tällaisessa tilanteessa, eivätkä kuvauksen ruotsiksi käännettyt runonäytteet ole ainakaan sellaisinaan Arhipalta peräisin. (Lönnrot 1993, 122–125; Virtanen 1968, 39–41; Porthan 1983, 79–83; vrt. Siikala 2012, 108.)

Lönnrot kirjoitti Arhipalta runoja kaksi päivää. Lönnrot kuvailee matkakertomuksessaan kahta erityistä tapahtumaa tänä aikana ja pitää erityisenä sitä, että Arhippa ja talonväki söivät hänen kanssaan samassa pöydässä, mikä oli seudulla muuten harvinaista. Tämä todistaa sen puolesta, etteivät Arhippa ja hänen talonväkensä ainakaan tuolloin olleet vanhauskoisia. Toiseksi Lönnrot kertoo, miten yksi talon pikkulapsista oli sairaana hänen tullessaan taloon ja kuoli seuraavana yönä. Lönnrot kuvailee äidin surua sekä sitä, miten taloon haettiin aamulla naapurista avuksi itkijänaisia. Jos Lönnrotin kuvaus on täsmällinen, toista työntäyteistä keruupäivää sävytti pienen lapsen, todennäköisesti Arhipan lapsenlapsen¹³⁵, kuoleman aiheuttama jatkuva itku ja suru. Hän kuvailee lyhyesti kuolinriittejä, mm. ruumiinpesua, mutta pääpaino kuvauksessa on itkun ja itkuvirsien esittämisen kovaäänisyydellä ja häiritsevyydellä. Itkijät kaulailivat itkiessään toisiaan ja muuta talonväkeä, myös Arhippaa, joka kehotti heitä turhaan monta kertaa lopettamaan. Lönnrotin asenne itkemiseen on selvästi kielteinen.

Lönnrotin vuoden 1834 keruumatkan Latvajärven runomuistiinpanot (luettelo ks. liite 3) sisältyvät kokoelmaan Lönnrotiana 5 (SKS KRA. Lna 5; vanha nimitys A II 6). Muistiinpanot on tehty 42 cm x 26 cm kokoisille arkeille,

¹³⁵ Vuonna 1834 Arhipan taloudessa asui kaksi, mahdollisesti kolme Arhipan poikaa perheineen. Matti oli avioitunut 1820, Ohvo 1832 ja Riiko ehkä jo aiemmin.

jotka oli taiteltu muutaman arkin sisältäviksi vihoiksi, joiden sivukoko on 21 cm x 26 cm.¹³⁶ Näille sivuille Lönnrot kirjoitti runosäkeitä pääosin kahdelle palstalle niin, että jokainen säe muodostaa oman rivinsä. Satunnaisesti samalla rivillä voi olla useampi lyhennetty säe. Eri runot erottuvat pienen väli-viivan ja yleensä hieman suuremman rivivälin avulla. Keruumatkan alussa osa muistiinpanoista on tehty lyijykynällä, mutta koko Arhipan osuus on tehty mustekynällä eikä sivuilla näy jälkeä lyijykynällä kirjoitetuista runosäkeistä. Muistiinpanot on tehty osaksi lyhentäen. Niissä ei ole kovin paljon korjauksia tai rivien väliin marginaaleihin tehtyjä lisäyksiä. Jälkeenpäin sivut, runot ja viiden välein myös säkeet on numeroitu lyijykynällä; numerot eivät liene peräisin Lönnrotilta. Lönnrotilta sen sijaan on peräisin palstojen päälle vedetty pystyviiva, jolla hän merkitsi *Kalevalaa* varten läpi käymänsä runot. Koko Arhipan osuus on yliviivattu.

Kokoelman ensimmäisessä vihossa on 12 arkkia, joista muodostuu 48 sivua. Arhipan runot alkavat sivun 37 oikeanpuoleisen palstan alusta. Sivun yläalaidassa lukee "Latv. Arh.", mutta käsiala ei ole Lönnrotin; todennäköisesti sen tekijä on Borenius, joka selvitti ensimmäisenä Arhipan runot Lönnrotin käsikirjoituksista. Arhipan runojen alku voidaan päätellä kolmesta seikasta: Lna 5:65¹³⁷ on Kettusen virsi, jollaisen Lönnrot mainitsee kirjoittaneensa Tšenassa, josta hän tuli Kivijärven kautta Latvajärveen (Lönnrot 1993, 121). Toiseksi Lna 5:66, Lemminkäisen surma, on samanlainen kuin Cajanin katkelmallisesti muistiinpanema Cajan 3:482b ja sisältää monia yhtymäkohtia muihin jäljessä tuleviin runoihin. Kolmanneksi, tämän runon, tai oikeastaan siitä aluksi unohtuneen Verisuka-motiivin jälkeen sivulla 41 lukee selvällä Lönnrotin käsialalla: "Af Arhippa i Latvajärvi by". Sanat ovat kahden runon välisessä leveämmässä rivivälissä osittain runoja erottavan väli-viivan päällä; merkintä on siis tehty jälkeenpäin. Lönnrot ei juuri koskaan kirjoittanut laulajien nimiä runomuistiinpanojen yhteyteen. Miksi Lönnrot on tiedon lisännyt? Ehkä hän halusi itse muistaa, mistä hänelle tärkeät runot alkoivat, tai sitten merkintä on tehty Cajania tai Castrénia varten, jotka aikoiivat käydä tapaamassa Arhippaa. Mahdollisesti Lönnrot antoi näiden kerääjien tutustua muistiinpanoihin, jotta he voisivat keskittyä keräämään sellaista, jota Arhipalta ei ollut vielä kirjoitettu.

Arhipan runojen alku on siis kiistatta tavoitettavissa. Tämän jälkeen muistiinpanot jatkuvat katkeamatta sivulle 102 saakka, jolle on kirjattu vasemmanpuoleisen palstan alkuun laulajan loppusanat (Lna 5:109) siten, että suuri osa sivusta on tyhjää. Seuraavalta sivulta alkavat tekstit (Lna 5:110–132) ovat pääasiassa naisten runoja ja lienevät niitä muistiinpanoja, jotka

¹³⁶ Vihot on sidottu yhteen todennäköisesti jo 1800-luvun puolella. Sidokset purettiin konservoinnin yhteydessä 2000-luvun alussa, mikä on mahdollistanut muistiinpanojen vihkorakenteen ja yhtenäisyyden selvittämisen.

¹³⁷ Kun käsittelen kerääjien muistiinpanoja, käytän muistiinpanojen numerointia (Lna 5:66, Lna 5:67 jne.) enkä korpuksen runonumeroita (101, 102 jne.) – näin siksi, että muistiinpanon sijainti käsikirjoituksessa on selvempi ja viittaus myös korpuksen ulkopuolisiin teksteihin mahdollinen.

Lönnrot kirjoitti sunnuntaina kutsuttuaan kylän naisväkeä luokseen laulaamaan (Lna 78:223 = Lönnrot 1990a, 84–85). Muistiinpanot eroavat edeltävistä myös siinä, että ne on kirjoitettu kolmelle palstalle. Arhipan runot voidaan siten määrittää välille Lna 5:66–109. Ovatko nämä kaikki runot sitten Arhipan? Täyttä varmuutta tästä ei ole. Lna 5:97–98 ovat naisnäkökulmasta laulettuja runoja, edellinen nuorten neitojen avioitumisajan tiedustelu käeltä (*Kuku kultaini kähköini*), toinen miniän asemaa surkutteleva Hiihtävä surma (*Ajatteli aika tauti*). Suuri osa runoista sisältää kuitenkin tekstuaalisia piirteitä, joita tavataan muissa näiden sivujen runoissa tai muissa Arhipan talenteissa. Sivulta 49 alkaa toinen vihko, joka koostuu viidestä arkista eli 20 sivusta. Vihon aloittaa Sampo-runo (Lna 5:70) ja se päättyy sivulle 68 Metsälle lähtijän sanoihin (Lna 5:84). Oikeanpuoleisesta palstasta jää tyhjäksi vajaa puolet. Kolmas vihko koostuu kuudesta arkista (24 sivusta) ja alkaa Hiiden sepän kahlinnalla (Lna 5:85). Kolmatta vihkoa seuraa kaksi yhdestä arkista koostuvaa vihkoa ja näitä seuraa viimeinen kolmearkkinen vihko, johon Arhipan osuus päättyy ja jossa kylän naisten laulut alkavat. Kolmannen vihon jälkeen runot eivät enää ala vihkojen alusta.

Vihkoihin jakautumisen tarkastelu osoittaa, että runojen järjestys keruutilanteessa on ollut Lönnrotiana 5:n järjestyksen mukainen. Keruun alku (1. vihko) ja loppu (3.–6. vihko) nivELYvät saumattomasti edeltävään ja seuraavaan. Ainoastaan 2. vihko käsittää oman kokonaisuutensa, mutta sitäkään ei voi sijoittaa toisaalle, koska vihkojen välissä ei ole muita katkoja.

Lönnrot toteaa kirjoittaneensa Arhipalta runoja kaksi kokonaista päivää ja vähän kolmattakin (SKS KIA. Lna 78:223 = Lönnrot 1990a, 84–85; Lönnrot 1993, 122–125). On mahdotonta tavoittaa eksaktisti keruupäivien rajoja. Voidaan pohtia, mitä merkitsevät tekstissä esiintyvät laulajan loppusanat: Lemminkäisen (Kaukamielen) virren jälkeen (Lna 5:72), Hiiden sepän kahlinnan perässä (Lna 5:85), lyyrinen runo Itse laulan milloin kuulen (Lna 5:100), Karjan sanojen jälkeiset loppusanat (Lna 5:104) ja keruun päättävät laulajan sanat (Lna 5:109). Nämä jakaisivat keruun viiteen jaksoon, joiden pituus olisi 1518, 715, 1573, 221 ja 137 säettä. Mahdollisesti ne ilmaisevat laulamisen taukoa, joku niistä ehkä jopa päivän vaihtumista. Koska ensimmäinen päivä, perjantai, oli vajaa Lönnrotin matkatessa Kivijärvestä Latvajärveen, sen osuus ei todennäköisesti ole yhtä suuri kuin toisen, joka oli kokonainen. Jos kolmanteen päivään kuului myös kylän naisten laulattaminen, kolmannen päivän osuuskään ei todennäköisesti ole kovin suuri. Pidän hyvin mahdollisena, että ensimmäinen jakso sisältäisi perjantain työrupeaman, toinen ja kolmas kaksi lauantain keruujaksoa ja kaksi viimeistä sen lyhyen jakson, jonka Lönnrot vielä sunnuntaina saattoi käyttää Arhipan kanssa. Korostan, että jako on hypoteettinen ja voidaan tehdä toisinkin; mikä esimerkiksi olisi toisen vihkon loppuun jätetyn tyhjän tilan merkitys? Tässä vaiheessa Lönnrot oli kirjoittanut 2115 säettä eli hieman yli puolet koko aineistosta.

Keruun aloittaa laaja kertovien runojen jakso (Lna 5:66–80), jonka vain pari muunlaista runoa keskeyttää: lyyrinen pitoaiheinen runo (Lna 5:69; lau-

lamisen aloitussanoja?) ja lyhyt loitsu (Lna 5:78). Loitsun ja kertovan runon ominaisuuksia sisältävät Väinämöisen polvenhaava (Lna 5:71) ja Nimettömät taudit (Lna 5:77) ovat myös joukossa. Alkupuolen kertovien runojen joukossa on lähes kaikki Väinämöis-epiikka. Aineisto muuttuu tämän jälkeen sekalaisemmaksi: lyriikkaa, loitsuja ja epiikkaa. Ensimmäinen loitsu on Metsästäjän virsi (Lna 5:84); huomattakoon, että Cajanin keräelmän ensimmäinen toisinto on juuri tätä vastaava Metsästäjän virsi (Cajan 3:461). Jeesuksen vaiheista kertova Hiiden sepän kahlinta (Lna 5:85) tulee myös tässä vaiheessa, erillään ja ennen kertomuksen "alkupään" sisältävää Luojan virttä (Lna 5:93). Yhdistelmä Päivölän pidot – Tuonelassa käynti (Lna 5:86) sekä lyriikkaa, kertovaa runoa ja proosasatua yhdistelevä Viisaampansa vieressä maannut (Lna 5:87) seuraavat. Riiden sanoista (Lna 5:88) alkaa jakso, jossa ovat Arhipan pitkät parannusloitsut (synnyt: riisi, käärme, rauta, tuli). Tuomion yhdistyminen Raudan syntyyn (Lna 5:92) juuri tässä yhteydessä saattaa merkitä, että Arhippa on käsittänyt koko toisinnon tässä loitsuksi päinvastoin kuin 1836-toisinnossa (Cajan 3:462 on erillinen eppinen runo). Pitkien loitsujen keskellä on Luojan virsi (Lna 5:93). Keruun loppupuoleen sijoittuu laululyriikkaa, mietelmärunoja sekä muutama kertova runo ja loitsu. Keruu päättyy oikeaoppisesti laulajan loppusanoihin:

Vain ei laulaja hyväini 145:001
Laula syyten virsiänsä 145:002
Eikä koski vuolaskana 145:003
Lase vettänsä loputin 145:004
Siitä sinne tie mänööpi 145:005
Rata uusi urkenoopi 145:006
Paremmilla laulajilla 145:007
Tietävämällä runoilla 145:008

Arhippa esitti Lönnrotille 2598 säettä epiikkaa, 1276 säettä loitsuja ja 280 säettä muuta runoa: lyriikkaa, mietelmä- ja sananlaskurunoutta. Keräys painottuu alkupäässä kertoviin runoihin. Lemminkäisen (Kaukamielen) virren lopussa Arhippa esittää yhden laulajan loppusanoihin kuuluvan säkeen: *Siitä sinne tie mänööpi* (109:274) Tätä ennen hän oli esittänyt noin 1500 säkeen verran kertovaa runoa, yhtä lukuun ottamatta kaikki yli 200-säkeiset eppiset runonsa: Lemminkäisen surman (305 säettä), Kilpakosinnan (459 säettä), Sampo-runon (404 säettä) ja Lemminkäisen virren (273 säettä). Keskityminen epiikkaan on varmasti kerääjänkin syytä, mutta ei voi epäillä näiden runojen olleen myös Arhipalle hyvin läheisiä. Loitsuja on melko paljon: viisi pitkää parannusloitsuaan Arhippa esitti melko yhtenäisenä sarjana epiikan jälkeen, vaikka muille kerääjille hän ei niitä enää esittänyt. Muiden keräelmissä tavataan vain Metsästäjän virsiä ja Käärmeen synty (vastaava kuin Lna 5:103). Voidaankin kysyä, olivatko loitsut jollakin tapaa Arhipan salaista repertuaaria, jota hän ei helposti tarpeettomasti esittänyt. Lönnrotin kerääjäntaitoa voidaan kiittää siitä, että ne ylipäänsä ovat jälkipolville säilyneet.

3.3 J. FR. CAJANIN KERUU 1836

Johan Fredrik Cajan (1815–1887) tutustui Elias Lönnrotiin nuorena ylioppilaana 1830-luvun puolivälissä ja osallistui moniin Lönnrotin Kalevalaa, perinnettä ja suomen kieltä koskeviin hankkeisiin. Cajanin tehtäväksi annettiin *Kalevalan* puhtaaksikirjoitus painoa varten¹³⁸. Siten hän on yksi ensimmäisistä *Kalevalan* koko tekstin lukeneista henkilöistä. Vuonna 1836 Cajan lähti mukaan Lönnrotin seitsemännelle runonkeruumatkalle, joka suuntautui ensin Vienan Karjalaan. Miehet lähtivät Kajaanista 17.10.1836 ja kulkivat Lonkan, Vuonnisen, Jyväskylä ja Enonsuun kautta Uhtualle, jonne he saapuivat 3.11. Uhtualla he viipyivät kolme viikkoa. Uhtualta Lönnrot jatkoi 25.11. matkaa pohjoiseen ja Cajan palasi yksin kotiin. (Anttila 1985, 241.)¹³⁹

Cajan opiskeli kieltä ja toimi matkalla Lönnrotin avustajana, jonka tehtävänä oli kerätä lisiä ja tarkennuksia *Kalevalaan*. Hän tallensi lisäksi muutaakin perinnettä: satuja, arvoituksia, itkuvirsiä. Todennäköisesti Lönnrot ja Cajan työskentelivät paljolti yhdessä Cajanin toimiessa kirjurina. Lönnrotilta ei tältä pitkäksi venähtäneen keruumatkan alkupuolelta ole juurikaan runomuistiinpanoja¹⁴⁰.

Cajanin kansanrunouskokoelmassa on tältä matkalta neljä myöhemmin sidoksiksi koottua kokonaisuutta. Sidos 1 sisältää esipuheen ja matkan jälkeen puhtaaksikirjoitettuja satuja ja tarinoita (SKS KRA. Cajan 1:1–38). Runojen muistiinpanot ovat sidoksissa 2, joka sisältää kenttämuistiinpanoja, ja sidoksessa 3, jossa on puhtaaksikirjoituksia ja kenttämuistiinpanoja (SKS KRA. Cajan 2:38–144, 3:145–494). Sidos 4 sisältää itkuvirsiä ja häätäpoja (SKS KRA. Cajan 4:495–512). Lönnrotiana-kokoelmassa on Cajanin päiväkirja ja sen jatkona vastauksittain järjestetty arvoituskokoelma ja sananlaskuja (SKS KIA. Lna 99).

Cajanin sidokset ovat sekavat, hankalalukuiset ja ongelmalliset mm. paikannäilytysten suhteen. Niissä on sekä konsepteja, kenttämuistiinpanoja että puhtaaksi kirjoitettuja tekstejä. Puhtaaksikirjoitettujen runojen kokoel-

¹³⁸ SKS KIA. Elias Lönnrotin arkisto, Carl N. Keckmanin kirje Elias Lönnrotille 13.4.1835, Kirjekokoelma 2:379–382. Ks. Lönnrot 1990a, 503, kirjeen 65 kommentti.

¹³⁹ Cajan alkoi kirjoittaa päiväkirjaa Kajaanissa 10.10. ja kertoo siinä saapuneensa Kajaaniin juhannuksen jälkeen ja tavanneensa Lönnrotin "täyessä työssä Suomen kieltä harjoittamassa". Päiväkirjan mukaan Cajan alkoi kirjoittaa päiväkirjaa juuri oppiakseen kirjoittamaan suomeksi. Samasta syystä hän päätti lähteä Lönnrotin matkaan Vienaan. Kuvailtuaan ensin takaumana kesäisen matkan "Hii-denlinnaan" Axel Elfvingin ja Lönnrotin kanssa hän luettelee lyhyehkösti Vienan matkan vaiheet Uhtualle saakka, mutta lopettaa päiväkirjan 16.11.1836. Välittömästi tämän jälkeen päiväkirjaa jatkaa suomen kielioppi "Grammatik". (SKS KIA. Lna 99.) Kielioppi saattaa olla kirjoitettu myöhemmin, ja Cajanilta on mahdollisesti keruutöiden vuoksi jäänyt päiväkirjan teko kesken. Matkan loppuosasta ei ole muita tietoja kuin mitä keruumuistiinpanot sisältävät. "Matkakertomus Hii-denlinnaan" julkaistiin *Mehiläisessä* 3/1837. (=Lönnrot 1990b, 233–239.)

¹⁴⁰ SKVR-haulla löytyy Lönnrotilta vuodelta 1836 Vienasta vain 23 tekstiä, joista 9 on *Mehiläisessä* julkaistuja kokoonpanoja.

ma (SKS KRA. Cajan 3) selventää matkan tavoitteita ja sen aikana käytettyä tekniikkaa. Foliokokoiset arkit (44 cm x 33,5 cm) on taiteltu vihoiksi ja jokainen sivu (22 cm x 33,5 cm) on viivaamalla jaettu kolmeen palstaan. Yhdelle palstoista on kirjoitettu kokonainen runo ja viereisille palstoille sen jaksojen vertailuja, toisintoja. Kolmesta sivulle piirretystä palstasta huolimatta Cajan siirtyy loppupuolella kaksipalstaisuuteen. Runot on alun perin kirjoitettu todennäköisesti konseptiarkeille, josta ne on kokonaan tai tarvittavin osin siirretty tämän vihon palstoille. Tämä näkyy mm. siinä, että samat tekstit esiintyvät usein molemmissa.¹⁴¹ Foliovihko on järjestetty *Kalevalan* mukaan. Koska Lönnrotin ja Cajanin tarkoitus oli löytää lisiä ja tarkennuksia, pitkiä *Kalevalassa* jo julkaistuja runoja ei sellaisinaan ole mukana, lähinnä vain *Kalevalasta* poikkeavia katkelmia.

Paluumatkalla Cajan kävi tapaamassa Arhippaa. Todennäköinen tapaamisen ajankohta on siten marras- ja joulukuun vaihde. Mitään keruumuistiinpanojen ulkopuolista tietoa tästä tapaamisesta ei ole. Edes aikeesta vierailulla Arhipan luona ei mainita muualla mitään. On varsin otaksuttavaa, että Cajan vieraili Arhipan luona Lönnrotin suosituksesta tai pyynnöstä. Muistiinpanot (luettelo ks. liite 3) sijoittuvat puhtaaksikirjoitettujen runojen sidoksen loppuun, sen seitsemänteen vihkoon sivuille 115–127. Sivun 115 alussa on ensin edellisen sivun vasemman palstan muistiinpanon loppu (Cajan 3:458¹⁴²) ja sen jälkeen koko sivun leveydellä tieto "Outokka i Venejärvi", jonka perässä on viisi säettä Väinämöisen tuomiosta (Cajan 3:460). Tämän jälkeen on sivun keskellä alleviivattuna "Arhippa i Latvajärvi" ja sen perässä runomuistiinpano, jonka jälkeen muistiinpanot ovat kahdella palstalla siten, että oikea palsta jatkaa vasenta eikä toimi enää vertailujen sijoituspaikkana. Ero sidoksen alkuosan muistiinpanoihin on selvä. Kun muistiinpanoissa esiintyy taajaan myös lyhenteitä, nämä voidaan päätellä kenttämuistiinpanoiksi, ei puhtaaksikirjoituksiksi.

Muistiinpanoissa ensimmäisenä, heti Arhipan nimen perässä on Laulajan sanat, jotka jatkuvat Metsälle lähtijän virtenä. Toisena tekstinä on kertova runo Tuomio, joka vuorostaan päättyy laulajan sanoihin. Tässä on ikään kuin pienimuotoinen alkusanoista loppusanoihin johtava esitys. Muistiinpanot kuitenkin jatkuvat vielä pitkään ja sisältävät lähinnä *Kalevalassa* esiintymättömiä runoja. *Kalevalan* runot Cajan tallensi lyhyesti referoiden eri sivuille keruun loppuun. Pitäisin mahdollisena, että Cajan on halunnut pitää referointinsa kokonaisista teksteistä erillään ja jättänyt runsaasti sivuja sen tähden tyhjäksi. Sampo-runon monisanainen katkelmallinen muistiinpano, Kilpakosinnan melko lyhyt referaatti ja Kilpalaulannan pari säettä (Cajan

¹⁴¹ SKVR-tietokannan kerääjähaku 'Cajan J. Fr.' tuottaa runsaasti samoja tekstejä kahtena kappaletena eri sidoksissa.

¹⁴² Cajan on alunperin itse numeroinut muistiinpanonsa sidoksessa juoksevasti alkaen nrosta 1; tämän runon numero on 158. Sidos on uudelleen numeroitu vuonna 1967 siten, että Cajanin kaikkien sidosten tekstit muodostavat yhden numerosarjan. Käytän tätä uudempaa numerointia, koska Cajanin oma numerointi jättää osan lyhyistä teksteistä ilman numeroa. SKVR käyttää vanhaa numerointia.

3:487–489) on saatettu tehdä ensin sivulle 127. Sen jälkeen edeltävälle arkille, sivulle 125 on tallennettu *Kalevalan* runoihin viitaten lyhyesti Väinämöisen polvenhaava, Lemminkäisen surma, Lemminkäisen (Kaukamielen) virsi ja maininta Ahdista (Cajan 3:482–484). Runomuistiinpanot jatkuvat alusta kaksipalstaisina näihin saakka ja vielä sivulla 125 katkelmien perään tulee kaksi runoa kokonaisina kaksipalstaisina muistiinpanoina.

Alun Metsälle lähtijän sanojen jälkeen seuraa neljä kertovaa runoa ja sivulta 122 lähtien erilaisia lyyrisiä runoja, katkelmia, sananlaskuja ja hokuja; mukana on myös toiset Metsästäjän sanat (Cajan 3:475), jotka päättyvät laulajan loppusanoihin. SKVR:n toimittaja ei ole nimennyt osaa runoista (Cajan 3:467, 471, 474–477, 480–481) Arhipalta saaduiksi ja sijoittaa pari tekstiä jopa Uhtualle: mitään perustetta ei käsikirjoituksessa tälle kuitenkaan voi nähdä. Lähinnä jonkinlaisiksi hokemiksi katsottavat tekstit Cajan 3:477–478 näyttäisivät liittyvän ruokailuun: olisikohan ne tallennettu aidossa tilanteessa pöydän ääressä?

Jesus siunatkoon tämänki vuoen uutisen
Kuka paljon syönöö
Kivi suuri kiukoasta
Arinasta poasi paksu
Kurkkuhun kurikan varsi
Vars|t|an varsi persiehen

Tärkeä pieni tieto on kuitenkin aivan sivun alalaidassa: "Onhan ne tietohus sanat juuri kuin luonnon nossatukset. Kun se luonto vaan liikkuupi, niin vähä niitä sanoja tarvihteisi." (Cajan 3:481b)¹⁴³. Tulkintaan palaan tuonnempana (s. 127).

Hyvin kiinnostava seikka Cajanin muistiinpanoissa on juuri pienfolklorin, sananlaskujen ja hokujen, ilmeneminen. Näitä kaikkia ei SKVR:ssä ole edes julkaistu. Ei tietenkään ole varmaa, että kaikki olisi kerätty Arhipalta. En näe kuitenkaan mitään syytä otaksua, ettei näin voisi olla. Sivun 123 alussa on kaksi sanalla *parempi* alkavaa sananlaskua: *Paremp ois pajunen linna, Kun kehno kivinen linna; Parempi pajunen sauva, Kuin on miekka markkahinen* (Cajan 3:472–473). Niitä seuraa samalla sanalla alkava lyyrinen runo Syntymistään sureva (*Parempi minun olisi, Olisi minunki olla, Syntymättä kasvamatta*; 215:001–215:003 = Cajan 3:474), joka päättyy Tulehenko teen tupani -aihelmaan. Tämän aiheelman juuri tässä muodossa oli jo Lönnrot tallentanut Arhipalta (130:008–130:013). Arhipan runoihin sisältyy usein suoranaisia sananlaskuja. Ei olisi siis mitenkään outoa, että Cajan olisi kysellyt niitäkin Arhipalta, joskin erikseen kirjattujen sananlaskujen määrä (5 kpl) on varsin pieni. Mahdotonta ei kuitenkaan ole, että Cajan olisi sirotellut Arhipan sananlaskuja ja muitakin säkeitä muistiinpanoihinsa edeltäville, alunperin tyhjiksi jääneille palstoille. Juuri ennen Arhipan nimeä edeltävän sivun oikealla palstalla on esimerkiksi kolmisäe *Kaikki kannettu näkevi, Synnytty sylin*

¹⁴³ Tämä suorasanaisten tieto on jäänyt myös myöhemmässä numeroinnissa numeroimatta ja ilman analyysimerkkiä, vaikka kyseessä on merkittävä loitsuihin liittyvä kontekstietieto.

pitävi, Emon tuoma tunnustavi (Cajan 3:456). Tämä on suoraan sama kuin Lönnrotin tallentaman Arhipan lyyrisen runon alku (105:001–105:003), jollaista ei Vienassa keneltäkään muulta tunneta. Näiden mahdollisten Arhipan runojen ja sananlaskujen etsiminen muualta Cajanin käsikirjoituksista ei kuitenkaan ole mahdollista tämän tutkimuksen puitteissa.

Tärkeää Cajanin muistiinpanoissa on myös se, että nekään eivät sisällä mieronvirsiä eli rahvaanrunoja. Keruumatkalla kerättyjen muiden tekstien joukossa niitä on useita, koska Cajan ja Lönnrot etsivät erityisesti *Kalevalassa* esiintymättömiä runoja. Pitäisin hyvin todennäköisenä, että Cajan on yrittänyt Arhipaltakin saada niitä, eikä olisi jättänyt kirjaamatta, mikäli Arhippa sellaisen olisi esittänyt. Syy esiintymättömyyteen on Arhipassa: mieronvirret eivät kuuluneet hänen repertuaariinsa. Muistinpanoista uupuvat myös parannusloitsut ja synnyt Käärmeen syntyä (Cajan 3:485) lukuun ottamatta. Sen sijaan on kuitenkin lyhyt mutta painokas tiedonanto "tietohussanoista" (ks. edellä).

Yksi erikoisimmista runoista Cajanin muistiinpanoissa on säkeellä *Silloin oli vilu vilun peällä* alkava nälkävuoden kuvaus (Cajan 3:486), jolla ei sellaisenaan ole vastineita SKVR:ssa. Vaikka SKVR:ssa teksti on paikanettu Uhtu-alle, sen kuuluminen Arhipan keruiden yhteyteen on selvää: runo esiintyy sivulla 126 juuri ennen varmasti Arhipalta tallennettuja referoituja Sampo-, Kilpakosinta- ja Kilpalaulantarunoja (Cajan 3:487–489) ja Käärmeen synnyn jälkeen (Cajan 3:485). Runo on osin suorasanainen ja hyvin arvoituksellinen. Siihen mahdollisesti liittyvää tarinaa Cajan ei saanut tallennettua kokonaisuudessaan. Sivulla 128 on sivun ylälaudassa tieto "Kivijärvestä", jota seuraa yksi rahvaanruno ja yksi hääruruno (Cajan 3:488–489). Sen jälkeen muistiinpanot päättyvät ja loppusivut ovat tyhjiä. Cajan näyttää siis matkanneen Suomeen Latvajärvestä Kivijärven kautta.

3.4 M. A. CASTRÉNIN KERUU 1839

Matias Aleksanteri Castrén (1813–1852) kävi Arhipan luona vuonna 1839 matkallaan, jolla hänen tarkoituksenaan oli koota tietoa erityisesti suomalaisesta mytologiasta. Castrénin keräykset ovat ongelmalliset, koska alkuperäiset kenttämuistiinpanot eivät ole saatavilla. Castrénin järjestämä ja puhtaaksi kirjoittama kokoelma on Kansalliskirjastossa kahtena vihkona *Finska Runor I ja II* (Käsikirjoituskokoelma, Matias Castrénin arkisto, Coll.539, Fennica I). Muistiinpanoissa on riviväleissä ja viereisillä palstoilla vertailuja. Osa vertailuista on selvästi myöhäisempiä kuin pääteksti: esimerkiksi säkeen *Aina eistyi etehen* (SKVR I2 1103b:144) kohdalla oikealla palstalla oleva yhdeksän säkeen mittainen lisäys (SKVR:n alaviite 28) on selvästi eriaikainen, koska päätekstissä Castrén käyttää kirjainta w, lisäyksessä saman konsonantin merkkinä kirjainta v. Tämän kokoelman Borenius on pääosin kopioinut kirjoittamalla SKS:lle, mutta siitä puuttuu osa Arhipan runoista (SKS KRA. Castrén 2). Castrén lahjoitti SKS:lle yhden hieman suppeamman, pääasiassa

samaa aineistoa käsittävän toimitetun kokoelman, (SKS KRA. Castrén 1; SKVR:ssa tästä käytetään tunnusta Castrén 1204). Tämä käsikirjoitus on lähdearvoltaan tutkimukselle ongelmallinen, koska Castrén käyttää siinä yhdistelyn ja vertailun tekniikkaa.

Tässä tutkimuksessa lähteenä on käytetty Castrénin Kansalliskirjastossa olevaa käsikirjoitusta (jatkossa KK Castrén Finska Runor). Yksi SKS:n Castrén 1:n runoista, Tapanin virsi, ei kuitenkaan sisälly tähän Castrénin käsikirjoitukseen. Se on ainoa laatuaan Vienasta, eikä Castrén ole voinut kombinoida tai vertailla sitä muihin. Siksi käytän myös sitä primaarilähteenä. Castrénin kokoelmat sisältävät enimmäkseen loitsuja. Kertovien runojen muistiinpanoja ei ole kuin viitisentoista, niistäkin osa katkelmina. Lyriikkaa hän ei juurikaan kerännyt. (Kaukonen 1956, 407–409.)

Castrén kertoo keräyksestään matkakertomuksessaan (Castrén 1852) ja selostuksessaan SKS:lle (Niemi 1904, 3–16). Nämä kummatkin selostukset sisältävät melkein samat tiedot. Castrén tuli Latvajärveen Akonlahdesta ja jatkoi Vuokkiniemelle. Castrén ei mainitse päivämääriä ja itse keruutilanteesta kertoo vain maininta, että Castrén ei saanut Arhipalta loitsuja, koska tämä ei ollut koskaan halunnut oppia niitä ja piti "šamanismia" (*Schamanväsendet*) syntisenä ja jumalattomana (Castrén 1852, 89). Arhippa antoi kuitenkin vieraiden käyttää samoja astioita ja salli tupakoinnin sisällä, mikä muuten ei ollut tavallista. Arhipan Kalevala-aiheisia runoja Castrén ei kokonaisuudessaan ottanut muistiin, koska ne olivat jo *Kalevalassa* painettuina: "Koska enimmäkseen laulut on jo painettuina Kalevalassa, merkitsin muistiin ainoastaan sen järjestyksen, jossa hän ne laulaa, sekä kirjoitin muistiin myös ohimennen joitain tähän asti painamattomia runoja, jotka kertovat kristikunnan tai oikeastaan Vapahtajan voitosta pakanamaailmasta."¹⁴⁴ (Castrén 1852, 88–89). Kyläläisiltä, ei välttämättä Arhipalta, hän tallensi tiedon, jonka mukaan puolet kylästä olisi lähtöisin Orivedeltä. Myöhempi Boreniuksen tieto tarkentaa, että kyse on Karhu(se)n suvusta. (Niemi 1904, 9; SKS KIA. A. A. Boreniuksen arkisto 2:36.)

Koska Castrénin muistiinpanot (luettelo ks. liite 3) ovat puhtaaksikirjoituksia, niistä ei voi päätellä runojen esittämisjärjestystä. Kolme toisintoa (KK Castrén Finska Runor 14, 29, 147) on erillään Arhipalle nimetystä kokonaisuudesta, muiden samantapaisten runojen joukossa. Ne on kuitenkin helppo identifioida Arhipan runoiksi: kahdessa jopa esiintyy Arhipan nimi, tosin jälkikäteen laitettuna, ja ne ovat hyvin samanlaiset kuin edellisten keräysten vastaavat runot (Lna 5: 85, 91, 93, 101, Cajan 3: 464, 465). Muistiinpanot 44–45 muodostavat Castrénin mainitseman jakson, jossa hän vain merkitsi muistiin järjestyksen, jossa Arhippa runot laulaa; järjestys tarkoittaa tässä sisällöllistä järjestystä, eikä viittaa performanssiin. Mukana on Arhipan kes-

¹⁴⁴ "Då de flesta af sånger redan finnes tryckta i Kalewala, antecknade jag endast mig till minnes den ordningsföljd, hwari han sjunger dem, samt nedskref dessutom i förbigående några hitintills ottryckta runor, som besjunga christendomens eller egentligen frälsarens seger öfwer den hedniska werlden."

keisepiikka, muillakin keräyskerroilla saadut pitkät eepiset runot. Yhdistelmän Päivölän pidot – Oluen synty – Tuonelassa käynti Castrén on kirjannut kokonaan näyttääkseen, miten poikkeavasti nämä runot Arhipalla esiintyvät. Lopuksi hän on merkinnyt myös Lemminkäisen virren kuuluvan näihin ja kirjoittanut alkusäkeet. Vieren on kirjoitettuna "skild afh", mutta huomautus on viivattu yli.

Madon synnyllä ja Luojan laivaretkellä (KK Finska Runor Castrén 46–47) on selvät vastineet muualla Arhipan aineistossa (Lna 5:103, Cajan 3:485, 463). Muistiinpano 46a ei ole Arhipan ja selittyy Castrénin tavalla tehdä vertauksia; hän on verrannut Arhipan toisinnon alkua jonkin muun laulajan toisintoon. Muistiinpano 47 on Luojan laivaretki, jota ei muilta laulajilta tavata. SKVR:ssa Numero 48 (Ruton sanat) on kysymysmerkein määritetty Arhipalle. Loitsu on lyhyt, ja siinä esiintyy sama keihään kuvaus kuin Arhipan Ylösousemusvirressä (Lna 5:85, Cajan 3:464). Kuvaus ei kuitenkaan ole aivan samanlainen, minkä vuoksi voi epäillä, onko tämä todella Arhipan runo. Sen lopussa on suorasanainen kuvaus taikamenettelystä: "Sitte kun "Isä meidän" lukee, niin se on sillä hyvä. 3 kertaa pyörähyttä[ä] myötä päivään."

Castrén mainitsee laittaneensa Arhipalta muistiin runoja, jotka kertovat Vapahtajan voitosta pakanallisesta maailmasta: vastustajina hän mainitsee Hiidet (= Hiiden sepän kahlinta, KK Castrén Finska Runor 14), Turson (= Luojan laivaretki, KK Castrén Finska Runor 47), Väinämöisen (viittaus epäilemättä enemmänkin *Kalevalan* viimeiseen runoon siksi, että Marjavirsi esiintyy sen alussa, KK Castrén Finska Runor 147). Kolmas voitettava on Herodes, joka viittaa Tapanin virteen. "Ruma Ruotus" tosin mainitaan Saunanhakuvirressäkin, mutta hänen osansa siinä on hyvin passiivinen. Näin ainoksi mahdollisuudeksi jääkin juuri tämä erillisen kokoelman runo (Castrén 1:3) Lisäksi siinä on Arhipan eepiselle tekstille hyvin tyypillisiä piirteitä (309:011–309:013, 309:015–309:021).

Castrénin Arhipalta kuuleman repertuaarin laajuus on vain arvioitavissa. Keräyksessä on hieman yli 700 säettä, mutta edellisten keruiden perusteella Castrénin voi arvella kuulleen noin 2300 säettä. Silmiinpistävää on lyriikan täydellinen puuttuminen: edes alku- tai loppusanoista ei ole viitettä. Sitäkin merkittävämpää on, että myös loitsut puuttuvat. Iso tammi (KK Castrén Finska Runor 29) ei tässä ole Pistoksen loitsun historiolana vaan itsenäisenä runona. Samoin Käärmeen synty (KK Castrén Finska Runor 46) ei tällä kertaa myöskään sisällä kuin kertovan osan, manaukset ja varaukset puuttuvat kokonaan (vrt. Lna 5:103, Cajan 3:485). Miksi Arhippa ei esittänyt pitkiä loitsujaan Castrénille, vaikka tämä niitä varmasti erityisesti halusi? Ehkä Arhippa vain pelkäsi esittää "synnillisiä" lukujaan vieraalle kerääjälle. Kerääjä oli ehkä liiankin innokas pääsemään loitsujen kimppuun eikä pystynyt saavuttamaan samanlaista luottamusta kuin Lönnrot. Castrén mahdollisesti vietti myös liian lyhyen ajan Latvajärvässä, eikä Arhippa esittänyt loitsujaan heti ensimmäisenä Lönnrotillekaan.

3.5 ARHIPAN REPERTUAARI

Kerääjät tallensivat Arhipalta 5996 säettä ja lisäksi referoiden muutamia runoja. Se voidaan melko kiistatta jakaa 76 eri tekstiin¹⁴⁵ tai runoon, joiden laajuus vaihtelee kaksisäkeisistä sananlaskuista monisatasäkeisiin kertoviin runoihin. Nämä taas voidaan hieman tulkinnanvaraisemmin jakaa päälajeihin, koska joitain runoja Arhippa on käyttänyt sekä itsenäisenä kertovana runona että loitsuna, ja lyriikkaa, mietelmiä ja sananlaskuja esiintyy kertovien runojen alku- ja loppusanoina. Kertovia runoja näistä on 31 (3888 säettä), loitsuja 19 (1520 säettä) ja muita runoja 26 (387 säettä) sekä lisäksi kertovien runojen ja loitsujen alku- ja loppusanoja (80 säettä). Kuvailen seuraavassa Arhipan lajikohtaisia repertuaareja, runojen keskinäisiä suhteita ja joitain kullekin lajille ominaisia rakenteita ja ilmaisun tapoja.

3.5.1 KERTOVAT RUNOT

Arhippa on tunnettu erityisesti kertovien runojen esittäjänä, epiikan laulajana. Suurin osa, yli kaksi kolmannesta Arhipalta tallennetuista säkeistä kuuluu kertoviin runoihin. Kaikki kerääjät kuuluivat pääosan Arhipan kertovien runojen repertuaarista, vaikkakin ainoastaan Lönnrot kirjoitti sen muistiin kokonaisuudessaan. Sekä Cajan että Castrén kirjoittivat kokonaisina ainoastaan sellaisia runoja, joita eivät tieneet ennestään Arhipalta tallennetuiksi. Kuusi kertovaa runoa on tallennettu useampana toisintona. Kolme toisintoa on sekä Luojan virrestä että Hiiden sepän kahlinnasta, jotka ovat selvästi *Kalevalan* ulkopuolisia runoja. Kaksi toisintoa on Tuomiosta ja Tuonelassa käynnistä sekä Sisaren turmeluksesta (Rutsa), josta Cajan jätti lopun kirjoittamatta.

Mikä sitten on Arhipan kertovien runojen repertuaarin laajuus? Koska joitain runoja on tallennettu useamman kerran, laajuutta ei voi suoraan lukea tallennetuista säkeistä, mutta laajuuden voi arvioida. Lönnrotille Arhippa esitti 20 kertovaa runoa, joihin kuului 2683 säettä. Muilla keruukerroilla tuli mukaan kaksi kokonaan uutta kertovaa runoa (Luojan laivaretki 1836 ja 1839 sekä Tapanin virsi 1839). Näiden kahden yhteinen laajuus vuoden 1839 toisintojen mukaan laskettuna on 176 säettä. Castrénin tallentaman Tuonelassa käynnin alussa on lisäksi 74 säkeen laajuinen Oluen synty, jota Lönnrotin toisinnossa ei ole mukana. Yhteensä näissä on säkeitä 2933. Kun yhden toisinnon laajuus voi vaihdella, voidaan turvallisesti todeta Arhipan kertovien runojen repertuaarin olleen noin 3000 säkeen laajuinen¹⁴⁶. On joskus ole-

¹⁴⁵ Yhden muistiinpanon olen tätä yhteenvetoa varten jakanut kahdeksi. Arhippa esitti 1834 Lönnrotille Väinämöisen tuomion (35 säettä) ja Raudan synnyn (169 säettä) yhtenä kokonaisuutena, vaikka sisällöllistä kytköstä runojen välillä ei ole. Arhippa esitti Tuomion 1836 Cajanille pelkästään kertovana runona, joka päättyy laulajan loppusanoihin (202:001–202:053).

¹⁴⁶ Voidaan myös arvioida, kauanko tällaisen repertuaarin esittäminen veisi aikaa. Vuonna 2008 Taito Hoffrén lauloi ja äänitti SKS:n Kansanrunousarkistolle koko Arhipan Sampo-runon. Runon esit-

tettu, että Arhipalta olisi voitu saatu vielä paljon runsaampikin runosaalis (Härkönen 1910, 861). En pidä tätä kovinkaan todennäköisenä ainakaan kertovien runojen suhteen. Ensinnäkin Arhipalta saadut kertovat runot tulivat tallennetuiksi melkein kokonaisuudessaan jo ensimmäisessä eli Lönnrotin keruussa. Toiseksi ainakaan kovin monta pitkää kertovaa runoa, jotka sopisivat Arhipan laulajaprofiiliin, ei Vienan alueelta löydy. Arhipan repertuaariin ei muutenkaan kuulu sellaisia naisista kertovia ja ehkä leimallisesti naisten lauluja kuin Vastantaittaja, Myyty neito, Lunastettava neito tai Kojosen poika; häneltä ei myöskään ole tallennettu yhtään uudempaa mieronvirttä kuten Kettusen virsi tai Martiskan porovarkaus. Selkein puute Arhipan suosimassa sankariepiikassa on Ahdin ja Kyllikin runo, joka toisaalta muutenkin oli hyvin harvinainen. Hän muisteli Cajanille myös runoa Ahti Saarelaisesta, mutta toteaa lopuksi: "Ei hänestä pitältä muissa"¹⁴⁷.

Säkeiden kokonaismäärän lisäksi repertuaarin laajuutta voi tarkastella myös sen kautta, kuinka monta erilaista säettä kertovissa runoissa on, koska sama säe voi esiintyä useamman kerran samassa tai myös eri runoissa. Liitteen 4 taulukkoon 3 on laskettu erilaisten säkeiden määrä esiintymiskertojen mukaan ja täsmennetty, kuinka monessa eri runossa nämä esiintyvät. Säkeet on laskettu samanlaisiksi varsin tiukkojen vaatimusten mukaan: säkeiden tulee olla sanoiltaan ja sanajärjestykseltään samanlaiset ja niissä voi ilmetä vain taivutukseen, pronomien persoonamuotoihin tai kopulaverbiin tai muihin täytesanamaisesti käytettyihin sanoihin liittyviä eroja. Näin taulukko ei ota huomioon eri asteisesti samarakenteisia säkeitä ja antaa eräänlaisen samuuden vähimmäisasteen. Sanojen ja sanajärjestyksen vaihtelun mukaanotto lisäisi asteittain samuutta, mutta samalla raja hämärtyisi ja viime kädessä samuus kattaisi melkein kaikki säkeet, koska syntaktisesti löytyy tuskin ainoatakaan säettä, jolla ei tavattaisi vastinetta jossain toisaalla runoissa. Arhipan kertovien runojen repertuaari on edellä laskettu liki 3000 (2933) säkeen laajuiseksi. Näihin sisältyy 1817 erilaista säettä. Vain kerran esiintyviä säkeitä on 1283, eli kaikista kertovien runojen säkeistä 43,7 % esiintyy vain yhden kerran. Useammin kuin kerran esiintyviä erilaisia säetyyppejä on 534. Niistä pääosa (342) toistuu vain samassa runossa: ne kuuluvat siten mitä ilmeisimmin kertausrakenteisiin tai sisältävät vain tietylle runolle ominaisen henkilön nimen (esim. *Silloin kaunis Kaukamieli, Iku Tiera Nieran poika*). 192 erilaista säettä esiintyy useammassa kuin yhdessä runossa, niistä suurin

täminen, pois lukien alku- ja loppusanat, vei 29 minuuttia. (SKS. SKSÄ 3. 2008.) Korpuksessa runon laajuus on 404 säettä. En ole tarkastanut, lauloiko Hoffrén kaikki säkeet, lisäksi hän säkeitä, tai käyttikö hän säkeentoistoa laajemmin kuin runon alusta voi päätellä. Joka tapauksessa se todistaa, että tällainen pitkä runo voidaan laulaa puolessa tunnissa. Koko 3000 säkeen repertuaarin esittäminen yhtenä laulontona veisi tämän mukaan suunnilleen 3 t 45 min. Säkeentoistolla tai hitaammalla laulutavalla esitys voisi viedä kaksi kertaa näin kauan; silti ollaan varsin kaukana päivä- tai yökausia jatkuvas- ta laulannasta, jossa ei samaa runoa kahdesti esitetty (vrt. Lönnrot 1993, 122–125).

¹⁴⁷ 222:001–222:007, 227:001–227:003. Voi tosin olla joko Cajanin tai Arhipan lausuma. Kieltoverbin 3. persoona viittaisi Cajanin sanoihin, astevaihteilu *st>ss* taas Arhippaan.

osa (132) vain kahdessa. Eri runoissa esiintyviä säkeitä leimaa yleisluontoisuus joko yksittäisinä usein esiintyvänä toimintoina ja henkilön/paikan nimenä tai kuuluminen laajempaan useammassa paikassa käytettävään säejaksoon. Yksittäisistä usein esiintyvistä toiminnoista tavallisin on sanominen, ja Arhipan yleisin yksittäinen säe onkin sanoi-klišee *Sanan virkko noin nimesi* (35 kertaa). Nimistä yleisin on Väinämöinen, joka esimerkiksi nimisäkeessä *Silloin vanha Väinämöinen* esiintyy 23 kertaa.

Arhipan kertovat runot vaihtelevat pituudeltaan suuresti. Yli 400 säettä on kahdessa esitystekstissä (Kilpakosinta ja Sampo-runo). Castrénin muistiinpanon mukaisesti näyttäisi siltä, että Arhippa esitti v. 1839 Oluen synnyn, Tuonelassa käynnin ja Lemminkäisen virren yhtenä kokonaisuutena, jolloin se olisi ollut pisin kerääjän Arhipalta kuulema toisinto, melkein 500 säkeen mittainen. Muita yli 200 säkeen toisintoja on kolme, 100–200 säkeen toisintoja yhdeksän, yli 50-säkeisiä kahdeksan ja sitä lyhempiä kahdeksan. Yhden toisinnon pituuden vaihtelu liittyy kertausrakenteisiin (Luojan virsi) tai muistiinpanon vajavaisuuteen (Rutsa). Kuudessa toisinnossa on laulajan loppusanoja tai niiden alkua, yhteensä 55 säettä. Runossa Viisaampansa vieressä maannut on alussa lauluaiheinen lyyrinen runo, jonka senkin voinee tulkita alkusanoiksi (27 säettä).

3.5.2 LOITSUT

Arhippaa ei yleensä mainita loitsujen taitajaksi. Kuten edellä kuvattiin (ks. 3.4.), erityisesti loitsuja hakenut M.A. Castrén ei niitä häneltä edes saanut. Elias Lönnrotille Arhippa esitti silti monta pitkää parannusloitsua ja riittivirsiiä. Käärmeen syntyä lukuun ottamatta Arhippa ei Cajanille esittänyt parannusloitsuja, mutta lauloi kaksi metsälle lähtijän virttä. Cajan tekee viittausten Väinämöisen polvenhaavaan, joka ainakin Lönnrotille esitettyinä toisintona on ollut selvä loitsu: "I Väinämöinens loihtiminen nämndes Jesuksen veret" (Cajan 482a) vrt. *Ei pijetty pikkuistakah, Vejetty vähäistäkähä, Jiesuksen suloa verta* (107:019–107:021). Erityisen kiintoisa on juuri tätä ennen, edellisen sivun lopussa oleva maininta: "Onhan ne tietohussanat juuri kuin luonnon nossatukset. Kun se luonto vaan liikkuupi, niin vähä niitä sanoja tarvihteisi." (Cajan 3:481b; alleviivaus Cajanin.) Tämä voisi liittyä loitsujen tiedusteluun ja siitä johtuneeseen keskusteluun "tietohussanoista". Mitä Arhippa (jos tämä on Arhipan) tällä tarkoittaa? Viittaako hän mahdollisesti siihen, että jos tietäjän luonto liikkuu, hän ei tarvitse paljon sanoja (ks. Tarkka 2005, 87–92.) Castrénille Arhippa esitti kahden loitsun alun ilman niiden loppuun liitettävää puhuttelua: Käärmeen syntyyn johtavan kehyskertauksen ja Lönnrotin toisinnossa Pistoksen loitsun kertovana historiolana olevan Ison tammen (mahdollisesti myös Ruton sanat, ks. edellä).

Arhipalta on kerätty 1553 säettä loitsuja. Repertuaarin laajuuden määrittäminen on hankalampaa, koska erityisesti metsästäjän sanoilla ei ole sellaista määrämuotoa, joka voitaisiin helposti määrittellä yhdeksi runoksi. Laskenkin repertuaarin Arhipan Lönnrotille antamien loitsujen perusteella ja lisäksi sii-

hen ainoastaan Castrénille esitetyt Ruton sanat. Näin loitsurepertuaarin laajuudeksi tulisi noin 1300 (1306) säettä, 1022 säetyyppiä. Liitteen 4 taulukossa 4 on kertovien runojen tapaan eritelty loitsurepertuaarin erilaiset säkeet (säetyypit) esiintymiskertojen ja eri runoissa esiintymisen perusteella. Loitsuissa vain kerran esiintyviä säkeitä on 836, joten niiden osuus koko repertuaarista on 64,0 %, selvästi enemmän kuin kertovissa runoissa. Useammin esiintyviä erilaisia säkeitä on 186, joista noin puolet (96, 51,6 %) tavataan vain saman loitsun sisällä. Loitsuissa on siten enemmän vain kerran tavattavia säkeitä mutta samaan aikaan suhteessa enemmän eri loitsuihin sijoitettavia säkeitä kuin kertovissa runoissa. Erot liittyvät kertausrakenteisiin, jotka ovat selvemmin ominaisia kertoville runoille kuin loitsuille. Useammin kuin kahdessa loitsussa esiintyviä säkeitä on todella vähän, 7 kpl.

Arhipan loitsut jakautuvat kahteen päätyyppiin: eri loukkaantumia ja tautteja hoitaviin parannusloitsuihin ja elinkeinoja (metsästys, karjanhoito) edistääviin riittivirsiin¹⁴⁸. Ne eroavat myös rakenteisesti: parannusloitsut sisältävät synnyn, loukkaantumisen ja / tai parantamisen kuvauksen sisältävän narratiivin (historiolan) ja puhuttelun, jossa loitsittavaa tai mahdollisia apueläimiä käsketään, maanitellaan ja muuten puhutellaan (ks. taulukko 5). Historiolat vertautuvat kertoviin runoihin ja osan niistä Arhippa pelkästään sellaisena esittikin Castrénille. Riittivirret taas ovat kokonaisuudessaan kommunikointia metsän olentojen (metsän neiti, emäntä, karhu) ja lopulta elannon antajaksi katsotun Luojan/Jumalan kanssa. Näitä virsiä tiedetään laulettun (Virtanen 1968, 39–45; Tarkka 2005, 42–43, 87–92), ja Cajanin tallentaman toisinnon aloittavat laulajan sanat. Arhipan parannusloitsujen esitystavasta ei ole erityisiä viitteitä, mutta mitallisesti ne olisivat täysin sopivia laulettaviksi.

Arhipan loitsujen tulkintaa vaikeuttaa suuresti se, ettei niihin liity minikäänlaisia kontekstietoja käyttötarkoituksesta. Esimerkiksi *Käärmeen sanoja* on myös kaksi loitsua, joista toinen sisältää vain käärmeen puhuttelun, toinen kertoo myös käärmeen synnyn. On kuitenkin epävarmaa, onko toisessa tai molemmissa kyse käärmeestä vai läävämadosta. Martti Haavion mukaan läävämato on lumikko, mutta hänen mukaansa kansan käsitys läävämadon luonteesta ei ole aina selkeä ja uskomuksissa ja loitsuissa se saa käärmeen ja linnunkin piirteitä. (Haavio 1940, 50–60.) Meillä ole varmaa tietoa siitä, miten Arhippa on loitsujaan käyttänyt tai onko hän ylipäättään toiminut tietäjänä. Castrénin saama tieto, ettei Arhippa sellaista edes osaa, ei pidä paikkaansa Lönnrotin ja Cajanin, eikä täysin edes Castrénin itse tekemien tallennusten osalta. Anna-Leena Siikalan mukaan Arhippa ja Miihkali eivät pitäneet loitsujen laulamista arvossa. Kuitenkin molemmilta laulajilta on tallennettu runsaasti loitsuja. Jos edeltävä tulkintani tietohussanoista pitää paikkansa, Siikalan oletus, että Arhipalla ja Miihkalilla oli "laulajan habitus", ei tietäjän, olisi mahdollinen. (Siikala 2012, 108.) Lönnrotin saamat pitkät parannusloitsut vaikuttavat noudattavan selvästi parannusriitin kaavaa syn-

¹⁴⁸ Hääruneja ei Arhipalta ole tallennettu.

tyineen ja manauksineen, ja metsästäjän virret ja niiden variatiivisuus mutta samalla rakenteisuus viittaavat laulajan kykyyn käyttää niitä tilanteen mukaisesti. Karjavirsi (SKS Lna 5:104) on arvoitus – onko se todella karjan tai hevosten laitumelle laskun virsi vai kokoelma näihin liittyviä motiiveja, joista Arhippa lähiympäristössään oli hyvin tietoinen.

3.5.3 LYRIKKA JA MUUT RUNOT

Kertovien runojen ja loitsujen lisäksi Arhipalta on tallennettu vajaa viisisataa säettä (468) muuta runoutta. Pääosaa tästä (54,1 %) voisi luonnehtia lyriikaksi, jos lyriikan keskeisiksi ominaisuuksia katsotaan subjektiivisuus, minämuotoisuus ja keskittyminen tunteisiin (Timonen 2004, 28–30). Toinen suuri ryhmä on neuvot ja mietelmärunot, joita ei ainakaan eksplisiittisesti esitetä omakohtaisina, mutta jotka sisältävät oikeaa elämäntapaa normittavaa maailmantietoa (31,5 %). Lotte Tarkan mukaan mietelmäruno on "hybridilaji, jonka ydinelementit koostuvat sananlaskuista ja sananlaskunomaisista aineksista" (Tarkka 2013a, 105). Sananlaskuja on muistiinpanoissa erillisinä, ketjuuntuneena "sananlaskupuheena" (vrt. Kuusi 1976, 307) ja upotuksina kertoviin runoihin ja loitsuihin. Loppuosuus Arhipan muista runoista (14,4 %) on heterogeenista ainesta: kertovien runojen katkelmia tai kertovan oloisia runoja ja mahdollisesti määräkäyttöön tai -kontekstiin kuuluvia hokuja ja loruja. Näiden yhteinen säemäärä on pieni (71) eivätkä ne mahdollisesti kaikki ole edes Arhipalta saatuja: ne löytyvät melkein kaikki Cajanin keruista Arhipan aineiston yhteydestä, mutta säerakenteiden yhteyksien löytäminen Arhipan muihin runoihin ei onnistu.¹⁴⁹ Muu runous ei esiinny aina omina teksteinään vaan ne ketjuttuvat usein toisiinsa, kertoviin runoihin ja loitsuihin. Tästä syystä minkäänlaisen kokonaisrepertuaarin määrittely ei ole järkevää: ei voida kunnolla määrittää, mikä on yksi runo ja mikä sen toisinto. Siten yllä olevat osuudet ovat varsin suhteellisia ja kertovat suoraan ainoastaan tallennustilanteista, eivät siitä, mitä Arhippa osasi. Pidän hyvin todennäköisenä, että juuri näiden runojen kohdalla Arhipan oikea repertuaari olisi kasvanut huomattavasti, jos kerääjät olisivat vierailleet Arhipan luona useammin ja pitempään. Myös Iivo Härkönen olettaa suistamolaisista laulajista, että vaikeasti kerättävien sananlaskujen ja muiden lyhyiden runojen kanssa laulumäärä olisi noussut korkeammaksi (Härkönen 1926, 98). Liitteen 4 taulukkoon 6 olen laskenut muiden runojen erilaiset säkeet, joita on yhteensä 380, sekä niiden esiintymiskerrat ja esiintymärunojen määrät.

Muiden runojen säkeistä 314 (63,1 %) on sellaisia, jotka esiintyvät vain kerran. Osuus on suunnilleen sama kuin loitsuissa. Ne esiintyvät kuitenkin selvästi harvemmin saman runon (eli tekstin) sisällä (20 kertaa), mutta tästä

¹⁴⁹ Olisiko Cajan mahdollisesti poiminut sananlaskuja ja hokuja Arhipan ja muun talonväen kanssa käymistään keskusteluista, puheyhteydestä, eikä varsinaisesen tallennustapahtuman aikana, koska erityisesti sananlaskujen "kerääminen" on hankalaa (vrt. Tarkka 2013a, 103)? Tähän voisivat viitata edellä mainitut ruokailuun liittyvät tekstit.

ei suoraan voi tehdä päätelmiä näiden säkeiden yleisluonteisuudesta: esimerkiksi useimmin esiintyvä säe *Siitä sinne tie mänööpi* on osa formulaa, jolla on määrätehtävä. Loppusanojen aloituksena on säännöllisesti kahden säeparin lause *Siitä sinne tie mänööpi, Rata uusi urkenoopi, Paremmilla laulajilla, Tietävämmillä runoilla* (140:121–140:124). Esiintymiä on tosin vain kuusi, emmekä tiedä, kuuluisivatko loppusanat esitettäväksi jokaisen laulun vai vasta koko laulannan lopettamisen jälkeen. Arhippa käyttää laulamisesta tie-metaforaa: hän osoittaa tien, josta toiset laulajat voivat jatkaa. Martti Haavio, joka artikkelissa "Runottaren vaunut" (Haavio 1992, 275–292) käsittelee kalevalaisen runon laulamisen metaforia, toteaa matkante-kometaforien olevan laajasti käytettyjä eri kansojen runoudessa. Hän puhuu runolaulusta erityisesti "hiihtämisenä" ja tulkitsee siihen liittyvän "Oksat karsin, tien osoitin" –tyyppisten säkeiden kuvaavan "esihiihtäjän" eli runoilijan ja "jäljessähiihtäjien" eli jäljittelijärunoilijoiden ja laulun kertaajien (so. runonlaulajien) suhdetta: "Nyt kun uusi runo on sepitetty, voivat muut runoilijat jatkaa samaan kaavaan". (Haavio 1992, 284.) Haavio määrittää sanat runon ensimmäisen sepittäjän ääneksi, mutta itse pitäisin selvänä, että jokainen laulaja esittää ne itseensä viitaten. Loppusanat osoitetaan muille laulajille, minkä voi ymmärtää myös kilpalaulantaan kytkeytyvänä haasteena: laulakaa paremmin jos osaatte! Joka tapauksessa tien osoittaminen ja lauluvuoron jättäminen muille on näiden loppusanojen ydinsanoma, joka tunnetaan laajalti eteläisiä runoalueita myöten, esim. *Olkoon sillää, jääköön tällä, Paremmille laulajille, Runsahammille runoille, Se on aina virren loppu*¹⁵⁰.

Arhipan käyttämä säekaava, joka sisältää ero- ja tulosijaisen paikan adverbialin (*siitä sinne, tästä tänne*), subjektin *tie* ja verbin *mennä* kolmitavuisen preesensin yks. 3. pers. indikatiivin tai konditionaalin (*meneepi, menisi*) sekä tien kertona lausekkeen *ura~rata uusi* ja menemisen kertona tavallisimmin verbin *urjeta* 'erota, lähteä' (SSA *urjeta*; KKS ei tunne) tunnetaan laajalti. Arhipan lisäksi olen SKVR:stä löytänyt 15 muuta esiintymää Vienasta (Vuokkiniemi, Pistojärvi), Kainuusta (Suomussalmi), Pohjois-Pohjanmaalta (Alavieska, Kalajoki), Pohjois- ja Raja-Karjalasta (Kesälahti, Pielisjärvi, Suojärvi), Etelä-Savosta (Juva), Etelä-Karjalasta (Kuolemajärvi) ja Keski-Inkeristä (Spankkova). Kovin yleinen se ei kuitenkaan ole ja esiintymät ovat hyvin pistemäiset. "Tie" voi näissä tapauksissa olla Arhipan tapaan laulun metafora, mutta se voi viitata myös konkreettiseen tiehen tai loitsuissa tietäjän edessä olevaan tiehen. Kun tie on metsästysloitsuissa, konkreettinen ja henkinen "laulutie" eivät aina ole erotettavissa¹⁵¹. Säetyyp-

¹⁵⁰ SKVR XIII₂ 4318:157–160. Sakkola. Lemmetty 1867.

¹⁵¹ Katso esimerkiksi Juhana Kainulaisen Peuranpyytäjän sanat: *Tästä tänne tie menööpi, rata uusi urkenoopi, mennä suuren, mennä pienen; täst' on sillat silkin pantu, palttinoin pahimät paikat, pahat paikat palttinalla, pantu Saksan palttinalla, veran äärillä veetty, kohti miestä pyytävöä etc.* (SKVR VII₅ loitsut 3359:68–76. Kesälahti. Lönnrot 1828.).

piä Oksat karsin, tien osoitin¹⁵² käytetään samoin sekä laulun että metsästäjän tien ilmaisuna. Arhipalla tätä muistuttava säepari on erikoinen tien ja tietämisen rinnastava paralleeli kokonaisuus (ks. 5.1.1.).

Vastaavaa kiteytynyttä alkusanaformulaa ei Arhipalta muistiinpannuissa runoissa ole. Kahden tekstin alussa Arhippa esittää laululyriikkaa. Cajanille esitetty metsästysvirsi alkaa laulajuutta ja laulamista kuvaten (201:001–201:013). Kertova, suorasanaiseksi muuttuva runo Viisaampansa vieressä maannut (124) aloittaa lauluaiheisella lyriikalla (124:001–124:027). Nämä eivät ole tavalliset laulajan sanat, vaan sisältävät varsin voimakkaan oman laulajuuden määrittelyn ja kytkeytyvät eetokseltaan myös jäljessä tulevaan runoon, jota Lotte Tarkka on yksityiskohtaisesti analysoinut (Tarkka 2004). Teksti alkaa Syntymistään sureva -aihelmaan perustavalla kysymyksellä: *Kuka lie minuo luonut? Suremisen kohteen ilmaisee säepari Niin luonut sanan sepäkse, Pannut Virren portahakse*. Tähän kohtaan on Lönnrot tehnyt rivien väleihin muutoksia: korjannut sanan *niin* sanaksi *ei* ja lisännyt säkeet *Parrempi min.[un] polosen, Sanan seppänä olisi, Olla virren portahana, Kun on suolla portahana*. Lönnrot on editoinut tätä kohtaa, mikä ilmenee myös hieman epämääräisestä asettelusta. Hän ei mitä todennäköisemmin ole ymmärtänyt Arhipan sanomaa. (Saarinen 2013, 40–41.) Muistettakoon myös, että Lönnrot julkaisi kyseisen runon *Mehiläisessä* 10/1836 (Lönnrot 1990b, 145–148; ks. Tarkka 2004). Vaikuttaa siltä, että hän aloitti tekstin toimittamisen julkaisua varten jo keruumuistiinpanoon. Kun Lönnrotin lisäys (124:005–124:008) poistetaan, runon merkitys selkeytyy. Laitan nämä laulajan sanat tähän yhtenä 23 säkeen 10 lauseen kokonaisuutena; lauseet on numeroitu.

- (1) Kuka lie minuo luonut 124:001
Kuka kurjoa suvennut 124:002
Tällä inhalla ijällä 124:003
- (2) Niin luonut sanan sepäkse 124:004
Pannut virren portahakse 124:005
- (3) Elköäte hyvä sukuni 124:010
Suuvo suolla portahakse 124:011
Silloikse lika sijoilla 124:012
- (4) Kuin se porras ponnastakse 124:013
Vanha kanto karmistakse 124:014
Lika silta liikhtaapi 124:015
- (5) Niin on kumma kuulijanki 124:016
Imeh ilman olijanki 124:017
- (6) Kuuntele tätä runuo 124:018
Tähystelevä laulajoa 124:019
- (7) Mie sanoin sanalla tuolla 124:020
Virkoivä tuolla vintiellä 124:021
- (8) Ei ou naiset nakranehet 124:022
Eikä herrat herjannehet 124:023
- (9) Ikäni hyvin elänyt 124:024
Aijan kaiken kaunehesti 124:025
- (10) Tahtoni oon täyttänynnä 124:026

¹⁵² Esim. *Laulun lauloin, virren taisin, Oksat karsin, tien ojennin, Siin' on laulu kuullaksen'* (SKVR I₄ 2262:1–3. Uhut. Salminen 1918. – Maura Hoteijow).

Lain en mieltä lankettanut 124:027

Arhippa ei siis sure sitä, että häntä ei luotu vaan että hänet on luotu "sanan sepäksi"¹⁵³ ja "virren portaaksi" (1–2). Tämä näennäinen ristiriita laulajaidentiteetin ja sen suremisen välillä hämäsi Lönnrotia. Se ratkeaa, kun tutkitaan tarkemmin laulajan säekertovastinetta *virren porras*. *Virren porras polvuhinen* on vanhan Väinämöisen paralleeli, usein yhdessä säkeen *Tietäjä ijän ikuinen* kanssa. Näitä säkeitä on käyttänyt muutama Vienan laulaja¹⁵⁴. Kyseessä ei siis ole mikään laajalle levinnyt perinne vaan muutaman keskenään hyvinkin läheisissä yhteyksissä olleen laulajan käyttämä nimitys. Arhippa käyttää muuten samanlaista säeryhmää, mutta Väinämöinen on hänelle *virren ponsi polvuhini* (114:003, 116:032, 132:094, 304:094).

Arhippa tuo seuraavaksi *virren portaan* sijalle oikean portaan, suolle asetetun pitkospuun ja pyytää, ettei suku hylkäisi häntä suolle portaaksi (3). Suohon sortuminen tai sortaminen portaaksi, pitkospuuksi, on huolilyriikalle ja epiikallekin (Mataleenan virsi) ominaisia aiheita, äärimmäinen alennuksen ja tuskan tila. Sen jälkeen seuraa herääminen: "porras" ponnistaa itsensä ylös (verbien *ponnastoa* 'ponnistaa' ja *karmistoa* 'virkistää' refleksiivitaivutusmuodot) (4), mikä herättää ihmetystä kuulijoissa (5). Runoaihelma *Kumma kuulijoille* on tässä tehtävässä laajalti tunnettu; Arhippa käyttää genetiivimuotoista habitiiviadverbiaalia (ks. s. 193). Arhippa kääntää nyt kuulijoiden huomion sanomaan: *Kuuntele tätä runuo, Tähyste laulajoa* (6)¹⁵⁵ ja määrittää itselleen oikeat nimitykset: *runo* ja *laulaja*. Edellä esiintyneet *sanan seppä* ja *virren porras* voisi näin päätellä Arhipan mielessä halventaviksi nimikkeiksi. Tämän kehotuksen perään Arhippa ensin ilmaisee sanat omikseen (7) ja esittää oikein elämistä määrittäviä väitteitä: hän ei ole tehnyt itseään naurunalaiseksi (8), aina elänyt hyvin (9) ja noudattanut omaa tahtoaan ja lakia (10). Tämä on *runon* elämänohje.

Sana *virren ponsi* tunnetaan Inkerissä yleisestä runoaihelmasta *Suussain on sanan sakara*. Aihe on laulajan kerskaus runorunsaudesta, keskeisenä ajatus runojen sijainnista ruumiillisesti laulajassa itsessään: suussa, päälael-

¹⁵³ "Sanan seppä" tavataan SKVR:ssä vain muutamassa runossa: SKVR I₂ 1250. Kontokki, Akonlahti, Lyttä. Borenius 1871. – Ossippa Omenaiini. VII₂ 1488. Ilomantsi. Europaeus 1946. Miihkalilla se on julkaisemattomassa Kiitosvirressä (SKS KRA. Meriläinen Heikki 5:549. 1888; SKS KRA. Karjalainen Kustaa b)144. 1894.)

¹⁵⁴ Uhtuan Varahvontta Sirkeini I. Jamala (SKVR I₁ 195, 658), hänen poikansa Triihvo (SKVR I₁ 200) ja Poavila (SKVR I₁ 125, 201, 329) ja heidän kanssaan Boreniukselle laulanut Latvajärven Iknattaini Iivana (SKVR I₁ 62, 299, 621, I₄ 286) sekä (mahdollisesti: kk:ssa "Virr . p", *porras* SKVR:n täydennys) Martikaini Teppana, Martiska Karjalaisen poika (SKVR I₁ 427). Lisäksi yksi Akonlahteen paikannettu Lönnrotin muistiinpano (SKVR I₃ 1275. Kontokki, Akonlahti. Lönnrot 1832) sisältää nimityksen; Iknattaini Iivanan mukaan hän on Sampo-runonsa " [k]uullut poikana Akonlahden mieheltä Homaselta Iivanalta" (SKVR I₁ 62).

¹⁵⁵ Tai säepari on edeltävän kopulasäkeen A-infinitiivisubjekti: *Niin on kumma kuulijankin, Imeh ilman olijanki, Kuunnella tätä runuo, Tähyssellä laulajoa*. (ks. Tarkka 2005, 104; kk:n teksti ei ole yksiselitteinen).

la, otsassa, nenässä, vatsassa, vieressä. Virren ponsi on mukana 17 Itä- ja Pohjois-Inkerin tekstissä, esim. *Suussain on sanasakara, Poskessain on virren ponsi*¹⁵⁶. Senni Timosen mukaan *sakara* tai *sakare* tarkoittaa Larin Parasken terminologiassa erityisesti laulettaessa ilmaantuvaa ja muuntelevaa säkeen lopputavua. Jos *sakaran/sakareen* kertona ilmenevä *virren ponsi* käsitetään synonyymisesti, myös se voisi olla lopputavua kuvaava ilmaus. (Timonen 2004, 259–260.) Martti Haavio selittää sanan *virren piili* sisältävään Vuoleen muistiinpanoon pohjautuen, että kyseessä on kielikuva, jossa runoilija samastaa itsensä jousella ampujaan, jonka suussa ovat nuolen päätä tarkoittavat *sakara* ja *ponsi*. Runoilijan suu on kuin jousi, joka ampuu liikkeelle nuolen eli runon. (Haavio 1992, 285–286.) Haavion vain yhteen muistiinpanoon pohjautuva selitys ei ole uskottava, eikä inkeriläinen *sanan sakara* tai *virren ponsi* muutenkaan avaa Arhipan käsitettä. Arhipan *virren ponn* alkuperä jää arvoitukseksi. Kivijärvestä on tallennettu säe *Virren ponto polvuhinen*, Ponkalahdesta *sanan ponto*, mutta edellä mainittujen inkeriläisten tekstien ulkopuolella sanoja ei muuten SKVR:ssa tavata¹⁵⁷. Mahdollista toki on, että Arhippa tai laulaja, jonka perinnettä Arhippa tältä osin jatkaa, on tuntenut *Suussain on sanan sakara* -aihelmaa sisältävän runon ja napanut käsitteen ehkä jo aiemmin olemassa olleen sanan *porras* tilalle. Mahdollista myös on, että molempien sanojen taustalla on mahdollisesti joku kolmas, hämärtynyt ja äänneasultaan läheinen sana, jonka selitykseksi laulajat ovat käyttäneet tutumpia termejä. Arhipan runon perusteella otaksun, että Arhippa ei hyväksynyt sanaa *porras* laulajan tai Väinämöisen nimitykseksi. Onko kyseessä kilpailevien laulajien enemmän tai vähemmän vakavamielinen kiista oikeasta sanasta? Nimitys *virren porras* on pääosin peräisin Uhtuan suurelta laulajalta Varahvontta Sirkeiseltä ja hänen pojiltaan sekä poikien laulutoverilta Iknattaiini Iivanalta.

Arhipan runorepertuaariin sisältyy monia sananlaskuja. Niitä on itsenäisinä teksteinä, ketjuina ja osina toisia runoja, yleensä niiden alussa. Edellä (1.2.3.) mainittiin Arhipan kalavirsi, joka Matti Kuusen mukaan "on tyypillistä sananlaskupuhetta" (Kuusi 1976, 307). *Kaunis on kaupokse parempi*¹⁵⁸ on metsästysvirren johdantona, tähdentämässä kauniin ulkomuodon turhuutta käytännön töissä, ja *Hauki tiesi hauvan pohjat*¹⁵⁹ huolirunon johdantona, kontrastoimassa (eläinmaailman) tietoa ja (inhimillistä, omakohtaista) tietämättömyyttä. Se rakentuu verbin *tietää* vastakohtaistamiselle (a). Runo osoittaa Arhipan ehkä tilannekohtaistakin taitoa rinnastaa sananlaskujen maailmantieto yksilön omiin tuntoihin.

(a) Hauki tiesi hauvan pohjat 130:001

¹⁵⁶ SKVR V₂ 182:15–16. Toksova, Hittola. Pajula1894. – Mari Veijolainen..

¹⁵⁷ SKVR I₁ 51. Kivijärvi. Lönnrot 1833; I₁ 369. Ponkalaksi. Borenius 1877. – Lukkañi Huotari. Vrt. kuitenkin metsästysloitsuissa tavattava säepari *Panes pontto portahakse, Silkki sillakse sivalla* (ponto sel.: = *kirvehen ponši?*) (SKVR I₄ 1407. Vuokkiniemi, Tollonjoki. Genetz 1872. – T'enesseñi Kauro.)

¹⁵⁸ Esim. Haapajärvi. Laukkanen & Hakamies 1978, 116 (3104).

¹⁵⁹ Esim. Sumiainen. SKS KRA. Kaukoranta Toivo VK 36:7. 1910.

Kokko lintujen savonnan 130:002
Tuuli hoahen päiväyksen 130:003
En tiijä poloini poika 130:004
Mitein olla kuin eleä 130:005
Tällä inhalla ijällä 130:006
Katovalla kannikalla 130:007
Tulehenko tien tupani 130:008
Vai vetehen saunan salvan 130:009
Tuli tuiki polttanoovi 130:010
Vesi vienöövi ikäti 130:011
Vai lyömmä remu rekehen 130:012
Virsi väkkärän väkehe 130:013
Ilossa ikä kuluupi 130:014
Riemussa on reijahuupi 130:015

Aihelmista suurin osa on tunnettu muiltakin laulajilta myös Vienasta, mutta kaikki eivät ole kovin yleisiä – tämä voi tosin johtua myös Vienan epiikkaa ja loitsuja etsivästä keruuhistoriasta. Joidenkin aiheiden lähimmät vastineet löytyvät kauempaa: runoa *Ei itke iso minua* ei ole SKVR:n mukaan tallennettu muilta Vienan laulajilta, mutta se on tunnettu Raja- ja Pohjois-Karjalassa ja hyvin yleinen eteläisillä runoalueilla Inkerissä ja Karjalan Kannaksella. Arhipan tunnusomaisen säkeen *Ei itke iso minuo* kertosaäkeet *Viere vettä veljen silmät* ja *Sisaren sinä ikänä* ovat kuitenkin lähellä eteläisiä toisintoja eikä niitä tavata muissa pohjoisempien alueiden toisintoissa¹⁶⁰. Runojen aiheet ilmentävät siis aihepiireiltään varsin yleisiä kollektiivisia tunteja. On kuitenkin ajateltavissa, että näiden aihepiirien painotus liittyy Arhipan omaan elämänselitykseen. Emme tiedä siitä paljoakaan, mutta se, että hän jo hyvin nuorena jäi isästään orvoksi (ks. s. 105-106) voi olla näiden runojen esittämisen kannalta hyvinkin merkityksellinen asia.

Vaikka sananlaskurunojen säemäärä on Arhipan keruissa melko pieni¹⁶¹, niiden merkitys Arhipan laulajuudelle on suuri. Arhippa liittyy sisällyttää ja assosioi niitä muihin teksteihin ja esittää sellaisenaankin, esimerkkinä Cajanille esitetyt sikermä *parempi*-alkuiset sananlaskut (*Paremp ois pajuini linna, Kuin kehno kivini linna*; 213:001–213:002 ja *Parempi pajuini sauva, Kuin on miekka markkahini*; 214:001–214:002)¹⁶², jotka on muistiinpanossa merkitty väliviivoin eri teksteiksi, ja seuraavaksi esitetty *parempi*-alkuinen

¹⁶⁰ Haku runotyypillä "Ei itke iso minua" tuottaa 61 hakutulosta: Viena 1, Länsi-Inkeri 1, Keski-Inkeri 11, Itä- ja Pohjois-Inkeri 10, Savo 7, Raja- ja Pohjois-Karjala 21, Etelä-Karjala 13. Eteläisillä alueilla säkeet muotoa *Vettä ei vuua veikon silmät, Sisaren ei sinä ikänä* (SKVR V₂ 1123. Vuole. Saxbäck 1859), pohjoisessa *Ei minuu isäni itke, Eikä veikkoni vierettele* (SKVR VII₂ 1779. Ilomantsi. Krohn 1884).

¹⁶¹ Tekstien seassa, osana diskurssia, on luultavasti vielä useita sananlaskuja, joita en ole onnistunut sellaisiksi identifioimaan. Yksi tapaus on Tulen synnyssä nuotalle lähtijöiden etsinnässä, jota Arhippa kommentoi: *Ken on nuotalla nopie, Käsi verkolla kepie, Se on laiska muulla työllä* (132:087–132:089). Pieksämäki. Laukkanen & Hakamies 1978, 275 (7498).

¹⁶² SKVR XV 556. Lönnrotiana 11:1824. Lönnrotiana 11 on Juteinin sananlaskukokoelman välilehditetty versio, johon Lönnrot on lisännyt vastineita. Sivun 58 kohdalla on sekä *Parempi pajunen sauva* että *Parempi pajunen linna*.

syntymistään surevan runo (*Parempi minun olisi, Olisi minunki olla, Syntymättä kasvamatta*; 215:001–215:003). Arhipan sananlaskut ilmentävät erityisesti kahta asiaa: työntekoa, koreilun välttämistä ja kohtuullisuutta ilmaisevat elämisen ohjeet ja syvää luontoa koskevaa maailmantietoutta. Jos Arhipan keruuta olisi Anni Lehtosen tavoin kohdistettu sananlaskujen tietoon, Arhipan repertuaari olisi voinut kasvaa suurestikin ja sananlaskujen yhdistyminen aina uusin tavoin eri aiheisiin¹⁶³ olisi voinut antaa uutta ja syventävää tietoa Arhipan ja hänen yhteisönsä maailmankuvasta.

3.5.4 YHTEENVETO KERUISTA

Arhippa Perttusen luona vieraili kolme kerääjää. Kaikki nämä keruut on nähtävissä Elias Lönnrotin Kalevala-hankkeiden jatkumona. Lönnrot kiinnitti huomionsa Arhippaan ja julkaisi tämän nimen. Cajan ja Castrén kävivät täydentämässä suomalaisen runon ja mytologian aineistoja juuri tämän Lönnrotin osoittaman huomion vuoksi: ilman sitä ei ole todennäköistä, että nämä kerääjät olisivat törmänneet Arhippaan. Lönnrotin keruu on täydellisin: hän pani runot muistiin kokonaisina ja keräsi laajimman aineiston. Hänen keruunsa fokuksessa oli luonnollisesti epiikka, mutta merkittävää on myös laajojen loitsujen, "tietohussanojen" saanti, johon muut kerääjät eivät pystyneet tai ehtineet. Keruusta huokuu tunne, että kerääjän ja laulajan välillä oli erityinen yhteys, yhteinen kiinnostus vanhaan runoperinteeseen. Cajanin keruu oli täydennystä, mutta sillä on erityinen arvonsa sen tuodessa esille epätavallisempia runoja ja pienfolklorea. Castrénin keruu on arvoitus, koska alkupe räisiä muistiinpanoja ei ole. Tallensiko Castrén kaiken kuulemansa tai edes tiedon siitä, vai onko hän puhtaaksikirjoittanut vain jotenkin arvokkaaksi katsomansa osan? Castrénin pettymys siihen, että Arhippa ei halunnut antaa hänelle loitsuja voi selittää sen, että vierailusta tuli lyhyt ja tallennetusta aineistosta suppeahko. Silti hänkin kirjoitti muistiin liki 800 säettä ja kuunteli vielä vähintään saman verran.¹⁶⁴

Senni Timonen on artikkelissaan Arhippa Perttusen uskonnosta todennut, miten Arhippa käsittelee kristillisiä teemoja runoissaan, niin epiikassa, loitsuissa kuin rukouksissaan, "persoonallisesti, hengellisiä merkityksiä luoden" (Timonen 2008, 19). Esimerkiksi Arhipan Luojan virsi on poikkeuksellinen yhdistäessään Luojan syntymän ja kuolleista nousemisen samaan runoon. Kukaan kerääjistä ei keruissaan hyljeksinyt Arhipan kristillistä perinnettä, mutta Kalevalaan ne eivät päässeet kuin epäsuorasti – siksi mielikuva Arhipasta erityisesti muinaisen pakanallisen perinteen taitajana peittää alleen Arhipan uskonnollisen eetoksen.

¹⁶³ Lotte Tarkka toteaa kalevalaisen runoston sananlaskuja käsittelevässä tutkimuksessaan sananlaskut semioottisesti tiheiksi ja tekstuaalisilta strategioiltaan monitasoisiksi, luonteeltaan elastisiksi, kasvavaviksi ja toisiksi lajeiksi muuntuviksi (Tarkka 2013a, 124).

¹⁶⁴ Keruutilanteen kokemisesta ja ymmärtämisestä muistiinpanoja lukemalla ks. Seppä 2010.

Perttusen suvun runoja on myöhemmin tallennettu runsaasti, mutta Arhipan aikalaisista tiedämme vain vähän. Lönnrot tapasi vuonna 1835 Arhipan sisaren Moarien: Moarie, joka ensimmäisten tietojen mukaan oli vanhempi mutta myöhemmän tiedon mukaan nuorempi kuin Arhippa, oli muuttanut kauas kotiseudultaan. Hänen runonsa muodostavat tärkeän vertailukohtan Arhipan runoilille. Lönnrot laulatti kylän naisia viimeisenä keruupäivänä: tässä joukossa on melko varmasti myös Arhipan perheenjäseniä, mutta nimien puuttuessa emme voi olla varmoja. Kukaan kerääjistä ei mainitse Arhipan sukunimeä: heille hän oli Latvajärven Arhippa, "talon ukko Arhippaukko" (SKS KIA. Lna 36). Sukunimi Perttunen esiintyy ensi kerran vasta Boreniuksella, joka meni varta vasten etsimään Arhipan jälkeläisiä Latvajärveen vuonna 1871. On mahdollista, ettei Arhippaa hänen oman kylänsä tai perheensä ulkopuolella olisi muistettu juuri lainkaan. Hänhän ei ollut tietäjä. Keruiden myötä pojasta Miihkalista tuli paitsi kansallisesti myös omalla kotiseudullaan tunnettu runonlaulaja ja hänen mukanaan Arhipankin muisto alkoi kasvaa. Myöhempi Arhippaa kosketteleva tarinasto voidaan usein nähdä tässä valossa.

On mahdollista, että Arhipan repertuaari ei vielä ollut täysin tyhjä kertovistakaan runoaiheista, joskaan pitkiä eppisiä sankari- tai myyttisiä runoja tuskin oli jäljellä. Arhipan loitsut, riittivirret, lyriikka ja mietelmärunot kertovat kuitenkin siitä, miten Arhippa erilaisista aiheista assosioiden pystyi kutomaan sisällöllisesti löyhempiä ja mahdollisesti labiileja kokonaisuuksia. Ehkä tämä oli osa runon kompetenssia, joka oli välttämätöntä pitojen kilpailuissa, joissa Arhippaa ei omien sanojensa mukaan ollut koskaan voitettu.

4 SYNTAKSI

4.1 SYNTAKSIN ANALYYSIN LÄHTÖKOHDAT

4.1.1 JOHDANTO

Kalevalamittaisten runojen sanojen sijoittumista säkeisiin ei määritä pelkästään runomitta. Sanat kuuluvat lauseisiin ja lauseet jakautuvat syntaktisesti määrittyviin osiin, joiden rajat korreloivat säkeenrajojen kanssa. Säe on pait-si mitallinen myös syntaktinen ja semanttinen yksikkö. Henrik Gabriel Porthan toteaa tämän näin:

Ilmenee, että runoudessamme jokaisen säkeen on määrä tavallaan sisältää kokonainen ajatus tai periodin osa ja ettei lausetta milloinkaan lopeteta muuten kuin säkeen loppuun tai jätetä jotakin edeltävän lauseen sanaa seuraavaan säkeeseen, jonka on vuorostaan aloitettava uusi lause. (Porthan, *De Poësi Fennica* VI§, siteerattu Kuusi 1963a, 98.)

Muistinvaraisessa, suullisesti välittyvässä ja pelkästään kuultavassa runoudessa syntaktis-semanttisen ja mitallisen rakenteen välinen vastaavuus on hyvin luonnollista. Esityksessä ei erotu kuin säe. Säkeen sisällä sanojen rajakohdat voivat hahmottua mitallisin perustein, mikä ei kuitenkaan estä vääriä tulkintoja; hyvä esimerkki on Lönnrotin kirjaama *Tyttö vilk|k|u nännäköinen* > *Tyttö vilkunan näköini*, 119:004. Sanojen syntaktista tehtävää ei ilmaista erillisin prosodisin keinoin (painot, tauot) eikä edes sanajärjestys aina tue tulkintaa. Kahdeksantavuinen, tavallisesti kahdesta neljään sanan laajuinen säe on kuitenkin tarpeeksi suppea yksikkö, jotta tulkintavaihtoehtoja ei säkeen sisällä ole loputtomiin. Säerajat voivat näin tukea syntaktista tulkintaa ja mahdollistavat variaation säkeensisäisessä sanajärjestyksessä.

Kun jokainen säe on "ajatuksellinen kokonaisuus tai periodin osa" eli syntaktis-semanttinen yksikkö, säkeet lohkeavat luonnollisista saumakohtista ja niiden liittäminen varioivin tavoin on helpompaa kuin tilanteessa, joissa tällainen ajatuksellinen kokonaisuus jakautuu. Albert B. Lord yhdistää tällaisen koostamistekniikan suullisuuteen ja kutsuu sitä lisäämistyyliksi (*adding style*). Lordin mukaan suullisen runon kompositio tapahtuu esitystilanteessa, jota tarvetta kompositioyksiköiden irrallisuus erityisesti palvelee – tekstiä koostetaan säe kerrallaan. (Lord 2001, 54; termi peräisin Parrylta). Vaikka esityksenaikainen kompositio ja lisäämistyyli epäilemättä liittyvät toisiinsa, ei säkeen ja syntaksin korrelaatiota voida johtaa vain esityksenaikaisesta kompositiosta. Kyseessä on yleisempi tendenssi, joka ilmenee myös sellaisissa runoteksteissä, joiden kompositiossa esitystilanteella on pienempi osuus, myös kirjoitetuissa teksteissä. Syntaksin ja runon muodollisten rakenteiden korrelaatio on kielenmukaisuutta ja poikkeamat, kuten säkeenylitys (*enjamb-*

bement), usein tietoisia tyylikeinoja ja valintoja (Leino 1975, 39–42; Kuusi 1963a, 114).

4.1.2 KALEVALAINEN SÄKEENYLITYS

Matti Kuusi on tarkastellut kalevalaisen runon syntaksia artikkelissa "Kalevalainen säkeenylitys" (Kuusi 1963a). Säkeenylityksen sääntöjen määrittämisessä Kuusi perustaa tuloksensa yli kymmenen tuhannen säkeen aineistoon, "etupäässä Ritvalan, Latvajärven, Ilomantsin, Sakkolan ja Hevaan runoja", mutta ei tarkemmin erittele aineistoaan (Kuusi 1963a, 99). Latvajärven mainitseminen ja esimerkeissä mukana olevat Arhipan säkeet viittaavat kuitenkin siihen, että Arhipan runot muodostavat merkittävän osan tutkimuksen pohjana olevasta aineistosta. Tutkimuksessa on tilastollinen ote, sillä Kuusi on laskenut erilaisten säetyyppien määriä ja jakaumia, vaikka hän ei annakaan eksakteja lukuja. Kuusi keskittyy pelkästään pääsäkeisiin jättäen syrjään jälkisäkeet, jotka "kertosäkeiden keskinäisen vastaavuuden lain mukaisesti eivät sisällä mitään pääsäkeistä puuttuvia lauseenjäseniä" (Kuusi 1963a, 100).

Aluksi Kuusi toteaa, että suurin osa kalevalaisista säkeistä muodostaa oman lausekokonaisuutensa: säkeessä on yleensä yksi lause, joskus kaksi paralleelista (*Lepy lehto, kostu korpi*) tai pää- ja sivulause (*Kun mie istuin, maa iloitsi*). Tämän jälkeen hän suuntaa huomionsa kaksi- tai useampisäkeisiin lauseisiin ja erittelee niitä rakenteita, joita näissä lauseissa tavataan. Kuusi mainitsee haravoineensa "useita satoja" kaksi- tai useampisäkeisiä lauseita. Määrä tuntuu kovin pieneltä: Arhipan 5874 säkeen syntaktisen korpuksen 2644 lauseesta 786, liki kolmasosa, on vähintään kahden säeryhmän mittainen. Voi päätellä, että joko Kuusen harava ei ole ollut kovin tiheä tai että eteläisten runoalueiden lauserakenteet, jotka muodostavat suuren osan aineistosta, poikkeavat merkittävästi niistä pohjoisten alueiden aineistoista, joita Arhippakin edustaa. Tämä vaatisi oman lisätutkimuksensa, mihin Kuusi artikkelinsa lopulla viittaakin vertaamalla tuloksiaan virolaisiin aineistoihin (1963a, 111–114).

Kuusi löytää pitkille kalevalaisille, vähintään kolmisäkeisille lauseille kaksi lähityyppistä normaalirakennetta, joiden molempien osuus on noin kolmasosa pitkistä lauseista. Toisessa on "subjekti attribuutteineen, sitten predikaatti lähimääreineen ja lopuksi yksi tai useampia adverbialirakenteita" (Kuusi 1963a, 100; vrt. Aaltonen 1979, 42–56). Toisessa rakenteessa on ensimmäisessä säkeessä subjekti ja predikaatti lähimääreineen, toisesta säkeestä alkaen yksi tai useampia adverbiaaleja¹⁶⁵. Vastaavasti kaksisäkeisissä lauseissa ylivoimaisesti yleisin on Kuusen mukaan lause, jossa ensimmäiseen säkeeseen sisältyvät kaikki muut lauseenjäsenet ja toiseen jokin adverbiaali. Toinen yleinen lauserakenne sijoittaa ensimmäiseen säkeeseen subjektin laa-

¹⁶⁵ Kuusi käyttää termi "adverbialirakenne". Tässä tutkimuksessa käytetyn terminologian mukaan kyseessä on adverbiaalinen tehtävässä oleva lauseke, yleensä substantiivilauseke (NP).

jennuksineen ja toiseen predikaatin ja kaikki muut lauseenjäsenet. Kuusi toteaa, että useimmin kalevalaisesta lausekokonaisuudesta lohkeaa omaksi säkeekseen adverbialiaali. Kuusi erottaa vielä omina rakenteinaan lauseenvastikkeet ja sanoo, että suurin osa taas niistä monisäkeisistä lauseista, jotka eivät pääty adverbialirakenteeseen, päättyy lauseenvastikkeeseen. (Kuusi 1963a, 101.) Lauseenvastikkeet eli tietyt infiniittiset rakenteet (temporaali-, finaali- ja modaalirakenne; vrt. VISK § 877) ovat syntaktisesti kuitenkin yleensä myös adverbialiaaleja.

Rakenteita tai lauseenjäseniä, jotka harvemmin lohkeavat omaksi säkeekseen, ovat attribuutti¹⁶⁶ ja predikatiivi, objekti sekä myös partisiippirakenne eli referatiivirakenne (VISK § 538). Kuusi esittelee myös konstruktion, jossa kieliopillinen subjekti seuraa verbiä ja epäilee, että "niillä kalevalaisessa syntaksissa on peräti toinen asema kuin normaaleilla subjektisäkeillä". Kyseessä onkin eksistentiaalilauseen subjekti eli e-subjekti (VISK § 893, 910, 923). (Kuusi 1963a, 106.)

Onko tässä nuorisossa 112:097
Eli suuressa suvussa 112:098
Isossa isän alassa 112:099
Kynnäleni poimijoita 112:100
Alta selvien vesien 112:101
Peältä mustien murien 112:102

Kuusi kiinnittää huomiota myös säkeenalkuisiin pikku adverbeihin, joita tavataan usein subjektisäkeen alussa: "Silloin (sitten, siitä, tuosta, niin, jopa, nytpä) vanha Väinämöinen... Kyseessä on ilmeisesti pelkkä siirtymäkliše, haalistunut lauseenaluke" (Kuusi 1963a, 108). Siirtymäklišeeseen käsitteen Kuusi oli esitellyt jo tutkimuksessaan Sampo-eepos (Kuusi 1949, 108–109) eikä se rajoitu vain subjektisäkeisiin – periaatteessa minkä tahansa säkeen alkuun on mahdollista sijoittaa tällainen lisäke. Tällainen haalistuma on varsin olennainen säkeitä liittävä ja täydentävä kielellinen keino, jota käsitellään tarkemmin tuonnempana (ks. 4.3.6.). Siirtymäklišeet kytkeytyvät säkeenylitykseen siten, että Kuusen mukaan samassa säkeessä subjektin kanssa ei pääsääntöisesti pitäisi esiintyä muita lauseenjäseniä, mutta siirtymäklišeelle tämä kuitenkin on mahdollista.

Kuusi päätyy esittämään kalevalaiselle säkeenylitykselle seuraavat säännöt:

1. Adjektiivi- ja genetiiviattribuutti eivät voi olla eri säkeessä kuin niiden pääsana.

¹⁶⁶ Attribuutti ei ole lauseenjäsen vaan substantiivilausekkeen eli NP:n osa (VISK § 867). Runoissa voidaan nähdä kuitenkin erisäkeisiä appositioita. Appositio on kieliopillistunut paradigmaattinen lisäys, "joka viittaa samaan olioön tai oliojoukkoon ja on samassa lauseenjäsen tehtävässä kuin se lauseke, jonka lisäys se on. Lausekkeet muodostavat yhdessä appositionrakenteen. Sen osien välillä ei ole määrittesuhdetta: kumpikaan lausekkeen osista ei määritä toista" (VISK § 1059). Ne eivät oikeastaan koskaan eroa omaksi säkeekseen. Erisäkeisinä niiden tulkinta lähenee kuitenkin kertosaettä niin, ettei varsinaista "appositiosäettä" ole kannattavaa tai järkevää olettaa.

2. Vähintään säkeen pituisesta lauseenvastikkeesta tai lauseenjäseneen ja sen määräysten kompleksista ei mitään osaa voi erottaa toiseen säkeeseen, ellei tuo osa muodosta omaa säekokonaisuuttaan.
3. Predikaattisäkeeseen voi vapaasti yhdistää eri lauseenjäseniä, mutta muiden säkeiden ytimenä oleva subjekti, objekti, adverbiaali tai lauseenvastike torjuu luotaan kaikki muut elementit. (Kuusi 1963a, 109.)

Kaksi ensimmäistä sääntöä ovat Kuusen mukaan kutakuinkin poikkeuksettomia. Kolmannen säännön vahvistavia poikkeuksia ovat edellä mainitut subjektisäkeen aloittavat siirtymäklišeet ja eräät substantiivi – adverbiaalitaupaukset ("toisin ennen miun emoni", "veljekset veräjän suulla"). Säännöt voi oikeastaan yksinkertaistaa kahteen, koska ensimmäisen säännön adjektiivi- ja genetiiviattribuutit ovat osa "lauseenjäseneen ja sen määräysten kompleksia". Ensimmäinen sääntö määrittää *lausekkeenjäsenteen* keskinäistä attraktiota, toinen sääntö *lauseenjäsenteen* yhteenliittymisen edellytyksiä ja esteitä. Yleisellä tasolla ne kuvaavat varsin hyvin runotekstin rakentumista ja niiden avulla voi helposti paikantaa "epäkalevalaisia" säkeitä. Säännöt eivät kuitenkaan ole aivan poikkeuksettomia, eivätkä ne riitä kuvaamaan aivan tarkasti kaikkia säkeiden syntaksiin vaikuttavia sääntöjä, eikä Kuusi edes käsittele säkeiden sisäistä syntaksia.

Pentti Leino päätyy samansuuntaisiin tuloksiin artikkelissa "Äidinkieli ja vieras kieli: Rahvaanrunouden metriikkaa" (Leino 1975), jossa hän vertailee rahvaanrunoilijoiden tekstejä kansanrunoihin runomitan, alkusointuisuuden, säkerron ja syntaksin kannalta. Leino kiinnittää huomiota siihen, että kansanrunoissa syntaktinen ja metrinen rakenne kongruoivat hyvin pitkälle siten, että säkeiden raja sattuu useimmiten päälauseiden rajalle. Lauseen sisälle sattuessaan säeraja "jakaa lauseen pääkonstituentteihinsa: se erottaa toisistaan nomini- ja verbilausekkeen tai eristää adverbien muusta lauseyhteydestä". Leino analysoi pää- ja sivulauseiden välisiä suhteita ja toteaa rahvaanrunon virkerakenteen olevan selvästi kompleksisempi kuin kansanrunojen. Leinon mukaan "[k]erron määrä ja normien erilaisuus erottaa rahvaanmiesten runot kansanrunoista. Paljon olennaisempi on kuitenkin ero runoilmaisun syntaktisessa rakenteessa" (Leino 1975, 39).

Pia Koskinen on verrannut laudaturtyössään *Säkeenylitys kalevalamitassa* (1979) Arhippa Perttusen runojen säkeenylitystä rahvaanrunoilijoiden ja taiderunoilijoiden teksteihin. Hän tutkii kysymystä, missä määrin runojen säkeenylitys poikkeaa siinä määrin normaalikielen normeista, että sitä voidaan kutsua kohostukseksi (Koskinen 1979, 11–13; kohosteisuus ks. 2.1.). Hän toteaa, että Kuusi määrittää tutkimuksessaan säkeenylitykseksi kaikki säerajan ylittävät lauseet. Kuusen säännöissä lauseiden ja lausekkeiden rajat pääosin korreloivat säkeenrajojen kanssa, ja Koskinen nimittääkin Arhipan säkeenylitystapaa "normaaliksi säkeenylitykseksi". (Koskinen 1979, 14–15.) Näitä sääntöjä loukkaavia tapauksia hän kutsuu "poikkeavaksi säkeenylitykseksi" ja erottaa siinä kolme erivahvuista tapaa: 1) lause alkaa tai loppuu säkeen sisälle, 2) säeraja sijoittuu keskelle lauseketta ja 3) lauseen yhtenäisyyt-

tä häiritsee osasäkeen kerto, kiilalause, irrallinen lauseenlisäke tms. aines. (Koskinen 1979, 33). Kun Koskinen löytää Arhipan 1007 säkeen tutkimusaineistostaan ainoastaan viisi poikkeavaa säkeenylitystä verrattuna samansuuruisten vertailuaineistojen (Paavo Korhonen ja Eino Leino) 42 ja 20 tapaukseen, hän voi todeta, "ettei Arhippa Perttusen kalevalamitassa esiinny lainkaan rytmistä vaihtelua – ainoastaan normaali säkeenylitys, joka ei yleensä nouse taustastaan poikkeaman asteelle" (Koskinen 1979, 93). Itse asiassa Koskisen löytämät viisi poikkeamaakaan (Koskinen 1979, 35–41) eivät ole poikkeamia, koska niissä lauseke- ja säerajat korreloivat; kyse on lähinnä lauseenjäsennyksen tulkinnasta¹⁶⁷.

Kuusen loppupäätelmään, että kalevalainen runo on sanan täydessä merkityksessä "kielenmyötäistä" runoa, voi täydellisesti yhtyä. "Ken haluaa tietoonsa muinaissuomalaisen tai keskiajansuomalaisen lauseen luontaiset saumakohdat, tarkatkoon kalevalaisen runon periodeja: säkeenylityssääntöjen osoittamat esitykselliset taitteet ilmeisesti vastasivat itse runokielen sisäisiä jakautumispintoja, lausemolekyylien loogista struktuuria." (Kuusi 1963a, 114; vrt. Leino 1975, 42.) Analysoin Arhipan runojen syntaksia saadakseni selville nämä saumakohdat ja hahmotellakseni tämän lausemolekyylien loogisen struktuurin, koska juuri ne luovat perustan sille poeettiselle rakenteelle, joka on tutkimukseni pääkohde.

4.1.3 SYNTAKSIN ANALYYSIN SISÄLLYS

Käytän Arhipan lauseopin kuvauksessa *Ison suomen kieliopin* (2004, lyhenne VISK) terminologiaa ja viittaan teoksen pykäliin. Syntaktista analyysia varten olen poistanut korpuksesta osittaisesta muistiinpanosta johtuvat syntaktisesti vajaat tekstit¹⁶⁸. Syntaksin analyysin ensimmäisessä osassa teen ensin yhteenvedot säkeiden syntaktisista funktioista ja niistä rakentuvista lauseista ja yhdyslauseista, lausekkeista ja lopuksi sanoista ja sanaluokista (4.2.). Käyn yksitellen läpi erilaiset säetyypit ja pyrin muotoilemaan syntaktisia malleja, joiden mukaan säkeet ja lauseet muodostuvat. Seuraavaksi käsitelen funktiosanoja eli adverbeja, adpositioita, pronomineja ja konjunktioita sekä määrittelen tärkeää säkeenalukkeen käsitettä (4.3.). Tämän jälkeen analysoin substantiivi- ja adjektiivilausekkeita ja niiden rakentumista (4.4.). Siirryn sitten käsittelemään kalevalaisen lauseen subjektia ja sille läheistä puhuttelua (4.5.). Tämän jälkeen analysoin kopulalauseet, jotka muodostavat oman ja usein monitulkintaisen ryhmänsä (4.6.), jonka jälkeen siirryn muihin finiittiverbillisiin lauseisiin (4.7.). Kiinnitän erityistä huomiota semanttisiin verbityyppeihin ja niiden laajennuksiin: ovatko ne täydennyksiä vai mää-

¹⁶⁷ Tämän on myös opinnäytteen tarkastaja kommentoinut kynällä marginaaliin.

¹⁶⁸ Syntaktista korpustavarten on rekonstruoiduista säkeistä poistettu Cajanin tallentamat Lemminkäisen surma (nro 225, 35 säettä), Kaukamieli (nro 226, 10 säettä), Sampo-runo (nro 230, 65 säettä) ja Tuonelassa käynti (nro 231, 2 säettä) sekä Castrénin tallentama Sampo-runo (nro 303, 8 säettä), sekä yksittäissäkeet 104 ja 231.

ritteitä, miten ne sijoittuvat säerakenteeseen. Seuraavaksi teen yhteenvedon infiniittisten verbimuotojen käytöstä ja rakenteista (4.8.). Lopuksi käsittelen verbittömät säkeet: erisäkeiset lauseenjäsenet ja elliptiset lauseet, kuten ver-taussäkeet (kuin-rakenne) (4.9.). Jatkan tästä seuraavaksi parallelismiin. Parallelismin lajeista lähin yhteys syntaksiin on säekerrolla (5.1.), mutta omalla tavallaan myös sanankerrolla (5.2.) ja kertausrakenteilla (5.3.). Taulukot ja tilastot ovat liitteessä 4.

4.2 LAUSE, LAUSEKE JA SYNTAKTISET SÄETYYPIT

4.2.1 SÄERYHMÄ

Kalevalaisessa lauseessa voidaan havaita kaksi päällekkäistä syntaktista rakennetta, syntagmaattinen ja paradigmaattinen (ks. Larjavaara 2007, 62–64). Edellinen on normaali, lineaarisesti etenevä lause, jossa eri säkeillä on omat syntaktiset tehtävänsä (a). Toinen on säekerto, säeparallelismi, joka toistaa edellisen säkeen sisällön käyttäen samaa syntaktista rakennetta. Syntaktista yhteenkuuluvuutta korostaa elliptisyys eli se, että osa edeltävän säkeen sanoista tai lauseenjäsenistä voidaan jättää pois, mikäli ne katsotaan näille säkeille yhteisiksi. (b) Kertosäe ei periaatteessa tuo mitään uutta syntaktiseen rakenteeseen eikä siten ole syntaktisesti pakollinen – semanttisesti asia toki saattaa olla toisin, kertosäkeiden avulla saatetaan tuoda uutta sisältöä tekstiin (c).

- (a) Iku Tiera Nieran poika 106:366
 Otti miekkansa omansa 106:367
 Keällähän oikiella 106:368
 Vasemelta reijeltänsä 106:369
- (b) Löysi piitä pikkaraisen 106:329
 Takloa taki vähäisen 106:330
 Neki mestasi merehe 106:331
 Soattaapi sarajahansa 106:332
- (c) Matallas tulini koski 109:044
 Kosessa tulini koivu 109:045
 Latvassa tulini kokko 109:046
 Yöt se hammasta hivoopi 109:047
 Päivät kynttä kitkuttaapi 109:048

Kutsun kertosäkeiden eli paralleelien säkeiden ryhmää säeryhmäksi. Säeryhmän ensimmäinen säe, pää- eli esisäe, sisältää syntaktisesti ja useimmiten semanttisestikin täydellisimmän informaation. Säeryhmän muut säkeet, jälkisäkeet eli kertosäkeet, ovat syntaktisesti jäsennettävissä usein vain esisäkeensä kautta. Säeryhmäksi kutsun myös yksittäistä kerrotonta säettä, koska syntaktisesti se toimii kuten esisäe. Kalevalaisen lauseen syntaksin kuvauksen perusyksikkönä onkin pääsääntöisesti säeryhmä ja sen ensimmäinen säe. Esisäkeessä voi olla myös säkeensisäinen kerto (*Sanan virkko | noin nimesi, Oven suuhun | orren alla*), jolloin syntaktisesti merkitsevä osa kattaa säepuoliskon, tai säe voi sisältää kaksi lyhyttä paralleelinomaista lausetta (*Etsit-*

tihin | vain ei löytty, Itse laulan | milloin kuulen). Myös Kuusi (1963a, 100) tukeutuu analyysissään pelkkiin esisäkeisiin. Yksinkertaisuuden vuoksi käytän jatkossa terminä myös sanoja säe ja säkeet, ellei ole tarve erityisesti korostaa säeryhmää kokonaisuutena.

Syntaktisessa korpuksessa on 5875 säettä, joista olen muodostanut 3587 säeryhmää. Säeryhmistä 1715 eli liki puolet sisältää vain yhden säkeen eli pelkän esisäkeen. Kaksisäkeisiä on 1570, kolmisäkeisiä 227, nelisäkeisiä 48, viisisäkeisiä 20, kuusisäkeisiä 5 ja seitsensäkeisiä 2. Valtaosa säeryhmistä, 91,7 %, on siis yksi- tai kaksisäkeisiä. (Ks. liitteen 4 taulukko 7.) Säkeensisäistä kertoa ja kaksilauseisia säkeitä esiintyy 310 kertaa; näistä 248 (76,8 %) on esisäkeitä ja näistä 161 ryhmän ainoita säkeitä. (Ks. liite 4, taulukko 38.)

4.2.2 LAUSE JA LAUSEKE

Lause on "sanoista ja lausekkeista muodostuva rakenteellinen kokonaisuus, jonka ytimenä on verbin persoonamuoto eli finiittiverbi ja jonka osien välillä valitsee erilaisia riippuvuus- ja määrityssuhteita" ja jonka ytimeen, verbin ohella, kuuluvat verbin argumentit: subjekti, objekti sekä adverbiaalitäydennys. (VISK § 864). Lause koostuu lauseenjäsenistä, lausekkeista, jotka jaotellaan eri tyyppeihin edussanansa mukaan. Jokaisella näistä on oma syntaktinen tehtävänsä. Lausekkeet toimivat subjekteina, objekteina, predikaatiiveina, adverbiaaleina, finiittimuotoiset verbit predikaatteina. Lausekkeet taas voivat rakentua toisista lausekkeista, jotka ovat lausekkeen jäseniä. Lauseen finiittimuotoisella verbillä ja lausekkeiden edussanoilla voi siten olla laajennuksia, joita ovat sekä edussanan mahdollisten tarkoitteiden alaa tai siitä lisätietoa antavat määritteet että sanan luontaisen valenssin tai kieliopillisen konstruktion edellyttämät täydennykset. Määritteet ovat valinnaisia, täydennykset (ainakin periaatteessa) pakollisia. Täydennyksiä on erityisesti verbeillä: esim. verbin täydennys on usein objekti: "Mies heitti" ei ole itsenäinen validi lause, "mies heitti pallon" on. (VISK § 439.) Substantiivi- ja adjektiivilausekkeissa edussanalla on hyvin usein määritteinä toisia substantiivi- ja adjektiivilausekkeita (*Suurina soti kesinä; Eikä aivin pienen pieni*), ja adpositiolausekkeeseen sisältyy melkein aina myös substantiivilauseke (*Keänti peätä päivän alla*). Infinitiivi- ja partisiippirakenteet muodostavat yhden lausekkeen, jotka sisältävät usein muita lausekkeita; nämä ovat samanlaisissa suhteissa infiniittiseen verbiin kuin ensimmäisen tason lausekkeet ovat lauseen predikaattiin. Lauseissa voi esiintyä myös koko lausetta määrittäviä puiteadverbiaaleja eli kehysadverbiaaleja, jotka ilmaisevat tilanteen ajankohdtaa tai tapahtumisen paikkaa (VISK § 962).

Lauseke on tavallisimmin yhtäjaksoinen rakenne ja yleensä myös siirtyä kokonaisuutena. Porthanin "periodin osa", Kuusen "lauseenjäsenen ja sen määräysten kompleksi" ja monet muut vastaavat käsitteet kuvaavat hyvin lausekettä; Kuusen "määräykset" ovat juuri laajennuksia.

Lausekkeet jaotellaan ja nimetään edussanansa mukaan. Lauseen edussana on finiittimuotoinen verbi. Runotekstin lauseiden jakaminen lausekkei-

siin tai niiden syntaktisten tehtävien nimeäminen ei ole aivan yksiselitteinen tehtävä. Sitä monimutkaistavat elliptisyys (parallelismi ja kopulaverbin mahdollinen ilmaisemattomuus), sanajärjestyksen poikkeavuudet ja tekstin hankalatulkintaisuus, joka joskus johtuu muistiinpanon puutteista tai virheistä, joskus runotekstin arkaismeista, poeettisista poikkeuksista tai jopa laulajan ongelmista tekstin tulkinnessa. Silti aineiston pääosa on luokitettavissa varsin ongelmattomasti. Lausekkeet ovat pääsääntöisesti yhtenäisiä yksiköitä eivätkä kalevalaisen runon syntaktiset rakenteet yleensä ole kovin monimutkaisia. Joitain periaatteellisia ja teknisiä ratkaisuja on ollut tehtävä, jotta jaottelu on saatu loppuun suoritetuksi. Olen jakanut lausekkeet edus-sanansa mukaan seuraaviin tyyppeihin:

Substantiivilausekkeet (NP). Lausekkeen edussana on substantiivi. NP:n edussanoiksi on laskettu myös numeraalit, jotka toimivat määrän ilmauksina.

Adpositiolausekkeet (PP). Adpositio on yhteisnimitys pre- ja postpositioille. Edussanana on adpositio, joka runoissa on vajaaparadigmainen nominilähtöinen taipuva tai taipumaton adverbi. Osa adpositioista (esim. *alla, peällä*) esiintyy myös itsenäisinä adverbeina. NP ja PP ovat osin hyvin läheisiä, koska adpositiorakenteita on syntynyt kiteytymällä substantiivin ja sen genetiivimääritteen muodostamasta substantiivilausekkeesta (VISK § 688).

Adjektiivilausekkeet (AP). Edussanana on adjektiivi. Myös substantiivisesti käytetty adjektiivi (*Pahasta paha tuloopi*) muodostaa AP:n. AP voi syntyä kertosäkeeseen tai puolisäkeeseen ellipsin kautta (*Iski kerran iski toisen*). Myös superlatiivin ja substantiivin nominatiivin yhdistelmä muodostaa AP:n, vaikka tarkoitteena onkin substantiivimääritteen tarkoite: *Pahin poikia pahoja* = poika. Järjestysluvut on laskettu adjektiiveiksi.

Pronominit (Pr). Lauseke, jonka edussana on pronomini, on NP. Olen kuitenkin erotellut pronominit omaksi ryhmäkseen, jotta niiden erityispiirteet runotekstissä tulisivat selvemmin esille. Pronomineilla on yhteyksiä proadverbeihin, joiden kanssa ne joissain tapauksissa ovat muodoltaan identtisiä.

Adverbilausekkeet (AdvP). Adverbilauseke koostuu melkein aina vain yhdestä adverbista. Tähän ryhmään on otettu mukaan myös partikkelit. AdvP:lla on yhtymäkohtia adjektiiveista muodostettuihin tavan ilmaisuihin (*hyvästi, loajoin, pitin, tarkoin*) ja proadverbien kautta pronomineihin. Proadverbien ja substantiivin muodostama kiinteä appositiorakenne (VISK § 727) katsotaan jaottelussani yhdeksi NP:ksi.

Infinitiivilausekkeet (InfP). Infinitiivilausekkeet on eroteltu korkeintaan säkeen laajuisiksi lausekkeiksi. Infinitiivilausekkeen erisäkeisiä laajennuksia (*Läksi neittä kosjomaha, Pimiästä Pohjolasta*) en ole laskenut osaksi infiniitiivilausekettä, vaan ne on luettu lauseenjäseniksi.

Partisiippilausekkeet (PartisP). Myös partisiippilausekkeet on eroteltu korkeintaan säkeen laajuisiksi lausekkeiksi. Partisiippilausekkeilla on yhteyksiä AP:n kanssa, koska partisiipit yleensä voivat toimia adjektiivin tehtä-

vissä. Rajankäyntiä on enemmän kuitenkin tekijää ilmaisevien substantiivien, JA-päätteisten tekijänimien kanssa. Karjalassa VA-partisiippi eli 1.partisiippi on yleisesti JA-päätteinen, jolloin tekijänimien ja partisiippien muodot lankeavat yhteen (ks. 4.8.4.). Partisiipeilla ja tekijänimillä on samantaisia määritteitä. En ole jäsentänyt JA-päätteisiä tekijänimiä partisiippien joukkoon ilman erityisiä perusteita. Sama kysymys koskee NUT- ja TTU-partisiippia, osin NP:n tai AP:n kanssa (*kuollehelta*), mutta erityisesti erottelevan liittoverbin kanssa on tulkinnanvarainen: *Ku on kullasta kuvattu* voisi sisältää predikatiivina olevan PartisP:n *kullasta kuvattu* tai passiivin perfektin *on kuvattu*. Olen suosinut perfektitulkitintaa, mikäli se suinkin on mahdollinen.

Konjunktiot (K). Konjunktioiksi on katsottu rinnastus- ja adverbiaalikonjunktiot. Partikkeleihin luettavat konnektiivit (esim. *kuitenkin*) on luokiteltu AdvP:n joukkoon. Konjunktiot eivät varsinaisesti muodosta lausekkeita vaan ovat lauseissa liitännäisiä, mutta olen luokittanut ne lausekkeiden tapaan omiksi yksiköikseen.

Finiittiverbit (V). Vaikka suomessa ja karjalassa ei ole tarvetta puhua verbilausekkeista, voidaan finiittiverbit apuverbeineen erottaa omiksi yksiköikseen, jotka muodostavat lauseen predikaatin (VISK § 439, 443, 450). Verbeihin on laskettu myös apuverbit, joita ovat kieltoverbi ja kopulaverbi *olla*. Jos apuverbi on pääverbin yhteydessä, ne on sisällytetty samaan lausekkeeseen, muuten omiksi lausekkeikseen. Verbeihin ei ole otettu mukaan sanaa *on*, jos se esiintyy täytesanana eikä ole syntaktisessa tehtävässään: *Seittsementeh on sevoitan* (127:186) (ks. 4.6.).

Kaikille lausekkeille on määritetty syntaktinen tehtävä. Myös syntaktisen tehtävän määrittämisessä on joitain teknisluateisia ratkaisuja, jotta aineisto voidaan jakaa jäännöksettömästi ja riittävän muttei liian moneen ryhmään. Jakoni on seuraava:

Subjekti. NP, Pr, AP tai infiniittinen rakenne (esim. *Hyvä on hylkehen eleä*).

Puhutteluilmaus. Subjektin kanssa rinnakkainen ja samanmuotoinen.

Objekti. NP, Pr, AP tai infiniittinen rakenne (*En minä takuo taija; Jo näki tuhon tulovan*). Objektiksi en ole luokitellut objektilauseita (*Sano vanha Väinämöini, En minä takuo taija*).

Predikatiivi. AP, NP, PartisP.

Predikatiiviadverbiaali. NP, Pr, AP, PartisP. Sisältää sekä translatiivit (-kse) että essiivit (-nA). Essiivissä predikatiiviadverbiaali on joskus predikatiivimainen (*Harvoin hauki vierahana*), joskus tavan adverbiaalinen tapainen (*Juoksi sunna suuret korvet*). Erottelua näiden tapausten välillä ei ole tehty.

Lokatiiviset adverbiaalit. NP, AP, Pr, AdvP tai infiniittinen rakenne. Olo-, ero- ja tulosijaiset tai väylää ilmaisevat paikan adverbiaalit.

Habitiiviadverbiaalit. NP, AP, Pr. Ilmaisevat jonkun hallussa olemista, hallintaan tai hallusta siirtymistä (VISK § 986). Muodoltaan lokatiivisten

adverbiaalien kaltaisia, yleensä ulkopaikallissijaisia (*miulla, itseltäki laulajalta*). Habitiviadverbiaaleiksi olen laskenut myös jotkin omistajaa tai koki-jaa ilmaisevat genetiivit (*Niin on kumma kuulijanki; Anna toisen toini puoli, Pahemman parempi puoli*).

Temporaaliset adverbiaalit. NP, AP, Pr, AdvP tai infiniittinen rakenne. Ajankohtaa, toistuvuutta ja kestoja ilmaisevat adverbiaalit.

Muut adverbiaalit. NP, AP, Pr, AdvP tai infiniittinen rakenne. Muut adverbiaalit, jotka ilmaisevat tapaa, välinettä, syytä, alkuperää, määrää jne. Mukaan on laskettu myös konnektiivit ja kommenttiadverbit.

Konjunktiot. Ks. lausekkeet.

Predikaatti. Ks. lausekkeet, V.

Muu. Epäselviä tai lähinnä huudahduksiksi tulkittavia lausekkeitä.

Jos lauseke on lohjennut, se on katsottu kahdeksi eri lausekkeeksi, mutta molempien syntaktinen tehtävä on sama, lausekkeen edussanan mukainen: [*Miun ne*] [*keäntyisi*] [*käteni*] sisältää subjekti-NP:n *miun ne käteni*, jonka predikaatti *keäntyisi* katkaisee. Molempien osalausekkeiden tehtäväksi on määritetty subjekti.

Olen aineiston analyysia varten jakanut koko syntaktisen korpuksen, sekä esi- että jälkisékkeet, ensimmäisen tason lausekkeisiin: finiittisiin verbeihin ja niitä suoraan täydentäviin tai määrittäviin lauseenjäseniin ja konjunktioihin. Näin olen erotellut korpuksesta yhteensä 13140 lausekettä, joista esisäkeissä on 8936 ja jälkisékeissä 4204 (taulukko 8). Yleisimmät lausekkeet ovat substantiivilauseke (NP) ja finiittiverbin muodostama yksikkö (V), joita on yli 70 % kaikista lausekkeista. Muiden lauseketyyppien osuus on huomattavasti pienempi. Adverbilausekkeitä (AdvP) on esisäkeissä yli 10 %, mutta osuus putoaa jälkisékeissä lähelle ja jopa alle muiden pienempien lauseketyyppien. Kun korpuksessa on yhteensä 5875 säettä, on lausekkeitä säettä kohden keskimäärin 2,2. Esisäkeissä saadaan lauseketiheyksiksi 2,5 ja jälkisékeissä 1,8. Jälkisékeissä on siis keskimäärin selvästi vähemmän lausekkeitä kuin esisäkeissä. Tämä selittyy parallelismin aiheuttamalla elliptisyydellä: jälkisékeessä ei läheskään aina kerrata kaikkia pääsäkeen lausekkeitä ja lauseenjäseniä. Päinvastainen on hyvin harvinaista.

Taulukossa 9 on laskettuna lausekkeiden sanamäärät. Lausekkeet ovat tavallisimmin yksisanaisia lukuun ottamatta adpositio- ja infiniittisiä lausekkeitä, joiden luonteeseen kuuluu täydennysten mukana olo. Yksisanaisia ovat melkein aina AP, AdvP, pronominit, konjunktiot ja verbit, kun taas substantiivilausekkeista noin puolet on yksisanaisia. Kun substantiivilausekkeiden osuus jälkisékeissä enenee, on oletettavaa, että samalla niiden sanamäärä, määritteiden lukumäärä kasvaa. Säekerto lisää siten säkeen deskriptiivisyyden astetta sekä esittämällä rinnasteisen tai synonyymisen käsitteen että lisäämällä adjektiivien tai muiden määritteiden esiintymiä. Arhipalla tavataan yksi pelkkä adverbisäe ja muutama verbisäe; nämä ovat mahdollisia kuitenkin vain säkeensisäisen kerron (*Vain kuitenkin kaikitenki*) tai koloratiivirakenteen (*Astuo taputteloopi*) avulla.

Korpuksen sanamäärä on 18545 sanaa. Niiden jakauma muistuttaa lausekkeiden jakaumaa sillä erotuksella, että adjektiivien osuus on suurempi kuin AP:n osuus lausekkeista. Tämä johtuu siitä, että adjektiivien yleisin tehtävä on toimia substantiivin määrittäenä. (Taulukko 10.) Sanaluokkia voidaan tarkastella myös sen mukaan, miten ne sijoittuvat säkeeseen. Taulukossa 11 on eritelty sanojen esiintyminen alkuaseman mukaan. Selvästi alkuasemaan painottuvia ovat pronominit, adpositiot, adverbit ja konjunktioit. Adpositioilla on kiinnostavasti toinen yleinen alkuasema säkeen lopussa: adpositiot voivat esiintyä sekä prepositioina (*Alla kuusen kukka latvan* 140:082) että postpositioina (*Oisko seppä seinän alla* 131:007). Substantiivit ja adjektiivit sijoittuvat muita yleisemmin muualle kuin alkuun: kun nämä sanaluokat ovat hyvin yleisesti laajennuksia lausekkeessa, jossa on jo toinen substantiivi tai adjektiivi, on luonnollista, että niillä melkein pakosta onkin esiintymiä kauempana säkeessä.

Taulukoissa 12 ja 13 esitetään lausekkeiden jakautuminen syntaktisten tehtäviensä mukaan. Yleisimmät lauseenjäsenet järjestyksessä ovat predikaatti, subjekti, lokatiiviadverbiaali ja objekti. Seuraavassa ryhmässä ovat muut adverbiaalit ja temporaaliadverbiaalit. Vähiten on predikatiiveja, habitiiviadverbiaaleja, predikatiiviadverbiaaleja, puhuttelusäkeitä ja konjunktioita. Predikaattien ja konjunktioiden määrä ja osuus on luonnollisesti sama kuin lauseketyyppien mukaan katsottuna, koska niissä lauseketyypit ja syntaktiset tehtävät vastaavat suoraan toisiaan. Kun finiittimuotoisten verbien / predikaattien määrä vähenee yli 10 prosenttiyksiköllä esisäkeestä jälkisäkeeseen siirryttäessä, odotettavasti muiden osuuden pitäisi nousta. Näin tapahtuukin lukuun ottamatta temporaaliadverbiaaleja. Tämä selittyy yleisen temporaalisten säkeenalukkeiden, erityisesti *silloin* ja *jo* esiintymillä: ne liittyvät melkein pelkästään pääsäkeisiin.

Kalevalaisen säkeen lausekkeiden syntaktisia tehtäviä voisi ilmaista siten, että vajaa kolmannes lausekkeista sisältää predikaatin, toinen kolmannes adverbiaalin (lokatiivisen, habitiivisen, temporaalisen tai muun), viidennes subjektin tai puhuttelusäkeen ja reilu kymmenesosa objektin. Loput, n. 7 % jää predikatiiveille, predikatiiviadverbiaaleille ja konjunktioille.

Kun näiden lukujen valossa tutkitaan lausekkeiden esiintymistä, voidaan todeta runotekstin olevan melkoisen finiittiverbi- ja NP-painotteista. Niihin voidaan luokitella yli 70 % kaikista lausekkeista. Samoin voidaan todeta, että lausekkeet ovat yleensä yksinkertaisia: 70 % lausekkeista on yksisanaisia.

4.2.3 SYNTAKTISET SÄETYYPIT

Säeryhmät voidaan jakaa niiden syntaktisen rakenteen perusteella erilaisiin luokkiin. Useampia lauseenjäseniä sisältäviä ja syntaktisesti itsenäisiä ovat finiittisen verbin sisältävät verbisäkeet (V) sekä ilmipannun tai implisiittisen olla-verbin sisältävät kopulasäkeet (C). Finiittisen verbin tai kopulan lisäksi näissä kahdessa säetyypissä voi olla subjekteina, objekteina, adverbiaaleina jne. toimivia substantiivi-, adjektiivi-, adpositio-, adverbi-, partisiippi- ja in-

finitiivilausekkeita sekä konjunktioita ja muita partikkeleja. Verbi- ja kopulasäkeet ovat Kuusen 3. säkeenlylytysäännön mukaisia: predikaattisäkeeseen voi vapaasti yhdistää eri lauseenjäseniä. (Kuusi 1963a, 109). Muut lauseenjäsenet muodostavat erillään ollessaan melkein aina oman kokonaisuutensa. Näin muodostuvat subjektisäkeet (S) ja niihin rinnastuvat puhuttelusäkeet (Puh), objektisäkeet (Obj), predikatiiviadverbiaalisäkeet (PredA) ja adverbiaalisäkeet, jotka olen jakanut vielä temporaalisiin (Temp) (ajan), lokatiivisiin (Lok) (paikan), habitiiivisiin (Hab) (omistuksen tai hallussaolon) ja muihin (Tav) (tavan, välineen, tarkoituksen, alkuperän ym.) adverbiaaleihin. Irrallisia ovat muutamit huudahdussäkeet (Huud); osa puhuttelusäkeistäkin on lauseen syntaksista irrallisia ja huudahdussäkeen kaltaisia. (Esimerkkejä säetyypeistä, ks. taulukko 15.)

Kuusen 3. säännön mukaan "säkeiden ytimenä oleva subjekti, objekti, adverbiaali tai lauseenvastike torjuu luotaan kaikki muut elementit", poikkeuksena lähinnä vain Kuusen siirtymäkliseiksi nimittämät säkeenalkuiset adverbisäkeet, pronominit ja partikkelit, joita jatkossa kutsun säkeenalukkeiksi. Arhipan tekstien perusteella sääntö ei yksiselitteisesti päde; tapauksista ks. 4.9.2. Toisen poikkeaman säännöstä muodostavat ne verbittömät säkeet, joihin ei kuulu finiittiverbiä eli predikaattia ja joihin ei voi sijoittaa myöskään kopulaverbiä, mutta joita ei voi pitää edellisen lauseen osana lähinnä siksi, että ne sisältävät paitsi uusia myös päällekkäisiä lauseenjäseniä verbisäkeen kanssa. Näissä säkeissä tavataan finiittiverbin ellipsi tai verbi on muuten implisiittisesti pääteltävissä. (VISK § 1177–1186) Ellipsin erikoistapaus on kuinkerakenne (VISK § 1174). Kutsun näitä ellipsisäkeiksi (Ell) ja vertaussäkeiksi (Vertaus). Verbin puuttumisesta huolimatta ne ovat lausemaisista; ks. 4.9.3.

Kuusi nostaa esille myös kaksi erityisrakennetta, joissa säe appositiomaisesti kommentoi edeltävää säettä tai jotain sen sanaa. Esimerkit ovat osin Arhipalta (*Pikku kirvehet olalla, Terä uusi varsi vanha* 127:025–127:026; *Kyynäl vierä silmältähä, Toini toisesta norahki, Häriemmät peätä peätskyn* 112:076–112:078). Kuusen mukaan tällainen attribuutin luonteinen säekuvio ei ole nykykieliopin tuntema attribuutti vaan "nähdäkseni eräänlainen parentesikonneksi tai epeksegeesi, sijainniltaan relatiivilauseettakin irrallisempi substantiivin määräys". (Kuusi 1963a, 105.) En kuitenkaan näe tässä erillistä syntaktista säetyyppiä. Ne on tulkittavissa joko parallelismin erikoistapauksiksi (Steinitz 1934, 171) tai kopulalauseiksi, jotka ovat relatiivilauseen tapaisessa suhteessa edeltävässä säkeessä olevaan substantiiviin. Aaltonen (1979, 64) kutsuu tätä spesifioivaksi suhteeksi. On huomattava myös, ettei syntaktisten säetyyppien joukkoon kuulu predikatiivisäettä: pelkkä predikatiivi ei koskaan esiinny itsenäisenä säkeenä erillään subjektista ja kopulaverbista.

4.2.4 LAUSEIDEN RAKENTUMINEN

Taulukossa 7 on eritelty Arhipan runotekstien säeryhmät tyyppien mukaan. Pääosa (70,4 %) sisältää finiittisen verbin tai on kopulalauseita, joihin sisältyy kielennetty tai kielentämätön olla-verbi. Näin suurin osa säeryhmistä voi-

si periaatteessa muodostaa oman lauseensa. Erillisinä esiintyy lähinnä subjekti- ja puhuttelusäkeitä (10,4 %) ja adverbiaaleja (15,6 %). Muille syntaktisille säetyypeille kuten predikatiiviadverbiaaleille, objekteille ja elliptisille lauseille jää alle 5 % osuus kaikista säeryhmistä. Tulos on yhdenmukainen Kuusen havaintojen kanssa (Kuusi 1963a, 101). Erillisistä adverbiaaleista suurin osa voidaan katsoa verbin määritteiksi tai lauseen puiteadverbiaaleiksi. Täydennykset eivät juurikaan irtoa omiksi säkeikseen. Täydennysten samasäkeisyys näkyy hyvin selkeästi objektin käsittelyssä. Säeryhmistä 1098 eli liki kolmannes sisältää objektin. Näistä vain 33 on omana säkeenään ja niistäkin suurin osa siten, että verbin kanssa samassa säkeessä on pronomini, joka viittaa erillisenä säkeenä olevaan objektiin: *Aina muita [obj.] muistetaha, Vain ei tuota [obj.] milloinkana, Suurta surmoa Jumalan [obj.]* (301:001–301:003). Predikatiiviadverbiaaleja on aineistossa 201, erillisenä säkeenä niistä vain 29. Subjekti, jota pidetään verbin ensisijaisena täydennyksenä (VISK § 866), on kuitenkin varsin usein oma säkeensä. Subjektin erityisasemaa runotekstissä käsitellään tarkemmin luvussa 4.5. Kalevalaisen runon lausetta luonnehtii verbikeskeinen kiinteys ja yksinkertaisuus: verbi vetää täydennykset kanssaan samaan säkeeseen ja pyrkii pitämään määritteensä samassa tai viereisissä säkeissä.

Säeryhmien keskimääräinen pituus (kertosäkeiden lukumäärä) on 1,65 säettä säeryhmää kohti. Pituus korreloi osin syntaktisen säetyypin kanssa. (taulukko 16) Lyhimpiä ovat subjektiäeryhmät ja puhuttelut sekä temporaalisen adverbiaalin käsittävät säeryhmät, pisimpiä predikatiiviadverbiaalisäeryhmät. Temporaalisen adverbiaalin käsittävät säkeet eivät ole kovin yleisiä ja niistä osa muodostuu temporaalirakenteesta. Temporaalisäkeen käsittävät säkeet ovat pääsääntöisesti kerrottomia (esim. *Kotihinsa tultuohe*). Nimisäkeiden, joita subjekti- ja puhuttelusäkeet liki aina ovat, kerrottomuudesta huomautti jo Steinitz (1934, 41). Erilliset predikatiiviadverbiaalit taas ovat suhteellisen vähälukuiset, ja muutama useammin esiintyvä monisäkeinen jakso nostaa niiden keskiarvoa.

Taulukossa 17 esitetään, miten syntaktiset säetyypit muodostavat lauseita, millaisia vaihtoehtoja lauseiden koostumiselle on ja mikä on niiden osuus kokonaismäärästä. Koska eri vaihtoehtoja on 83, ja niistä suurimmalla osalla on vain muutama esiintymä, olen jonkin verran yhdistellyt tyyppejä. Pyrkimykseni on tuoda esiin, mitkä ovat yleisimmät tyypit ja ryhmittää samantapaisia tyyppejä yhteen. Korpuksessa on 2644 lausetta tai lauseenomaista itsenäistä yksikköä. Lukuun sisältyy viitisenkymmentä irrallista huudahdusta, verbiin liittymätöntä nimisäettä tai epäselvää tapausta. Siten lauseiden keskimääräinen pituus on noin 1,4 säeryhmää. Lauseista yli 75 % ei sisällä verbisäkeen (tai lauseenomaisen yksikön ytimen) ulkopuolisia erillisiä laajennuksia. Yli kolmen säeryhmän lauseita on vain muutama. Vajaa neljännes lauseista sisältää siis erisäkeisen lauseenjäsenen, yleisimmin subjektin tai lokatiivisen adverbiaalin. Yleisintä on (82 %), että lauseen aloittaa suoraan finiittiverbin tai kopulan sisältävä säe. Näitä voi edeltää lähinnä vain subjekti- tai puhuttelusäe tai temporaalinen ajankohtaa ilmaiseva adverbiaali

(esim. *Jo päivänä muutamena*). Verbisäettä seuraavat eri adverbiaalit, joista paikan adverbiaali voi määrättilanteissa edeltää verbiä, tavan adverbiaali ei juuri koskaan. Predikatiiviadverbiaali tai harvinainen erillinen objekti seuraavat verbisäettä. Verbisäkeen jälkeisenä subjektina voi esiintyä vain eksistentiaalilauseen subjekti eli e-subjekti. Säetyyppien kannalta katsottuna lauseenjäsenet asettuvat hyvin normaalikielen mukaiseen subjekti – verbi – objekti/adverbiaali -järjestykseen, jossa niitä voi edeltää vain puiteadverbiaaliksi katsottava yleisimmin temporaalinen adverbiaali. Verbinjälkeiset useamman lauseenjäsenen ketjut ovat melko harvinaisia, verbiä edeltävät vielä harvinaisempia.¹⁶⁹

Infiniittiset rakenteet monipuolistavat lauserakenteita. Ne toimivat yleisesti adverbiaalin tehtävissä ja niillä voi olla omia määritteitä, jotka joskus ovat erisäkeisiä. Pääsääntönä voidaan sanoa, että mikäli erisäkeinen adverbiaali seuraa infiniittistä verbiä, se on sen laajennus (a).

- (a) Ota Hiijeltä kypärä 127:263
 - Lakki loajan perkelehen 127:264
 - Yli meret männäksesi 127:265
 - Lammit luihatellaksesi 127:266
 - Isäntäsi iltasella 127:267
 - Emäntäsi einHELLÄ 127:268
 - Muorisi muna paloilla 127:269

4.2.5 YHDYSLAUSEET

Olen edeltävässä analyysissä laskenut jokaisen lauseen erikseen välittämättä siitä, millaisessa suhteessa lauseet keskenään ovat. Lauseet voivat liittyä yhteen ja muodostaa yhdyslauseita, jotka voivat olla keskenään rinnasteisia tai koostua päälauseesta ja sitä määrittävistä adverbiaalisista tai relatiivisista sivulauseista. (VISK § 883-885.) Tässä tutkimuksessa pidän yhdyslauseina ainoastaan niitä lauseita, joissa lauseiden välistä suhdetta on merkitty kielellisesti konjunktiolla, kysymyssanalla tai relatiivisella pronomiinilla (syndeettisesti). Lauseiden välillä voi kuitenkin olla monenlaisia suhteita ilman kielellistä merkintää (asyndeettisesti). (Tieteen termipankki 22.09.2017: Kielitiede:asyndeettisyys; Pulkkinen 1966.) En kuitenkaan ole rakentanut yhteen kuuluvista lauseista virkkeitä, koska virke on ortografinen yksikkö (VISK § 864).

Lea Aaltonen on liseniaatintyössään *Eeppisten muinaisrunojen virkerakenne* (1979) selvittänyt juuri lauseiden välisiä suhteita ja virkkeiden muodostumista. Hän toteaa: "Väärän kuvan antaa muinaisrunojen virkerakenteesta tutkimus, joka esimerkiksi kausaalisuhteen kuvauksessa tyytyy pelkästään pintarakenteen konjunktioiden tarkkailuun. Pitäisi päinvastoin tutkia, miten semanttiset suhteet tulevat pintarakenteesta realisoiduiksi." (Aaltonen 1979,

¹⁶⁹ Myös Pia Koskinen on tutkimuksessaan (1979, 24–33) tutkinut monisäkeisten lauseiden rakentumista. Tulokset ovat melkoisen samansuuntaiset, joskin tilastojen suora vertailu on erilaista laskentatavoista johtuen hankalaa.

16–17.) Hän erittelee aineistostaan lauseet ja virkkeet, tutkii lauseiden liittymistä virkkeiksi ja lauseiden semanttisia suhteita; aineistona toimivat SKVR:sa julkaistut Vienan kertovat runot.¹⁷⁰ SKVR:n tekstien välimerkein erotetut virkkeet ovat toimittajien määrittämiä. Aaltonen sanoo tutkimuksessaan voineensa pääosin luottaa toimittajien ratkaisuihin (Aaltonen 1979, 15). Virkkeiden välisiä semanttisia suhteita hän kuvailee vain lyhyesti. Erittelyssä käytetyt semanttiset suhteet ovat additiivinen (lisäämiseen perustuva, tietoa lisäävä), diskjunktiiivinen (erottava), spesifioiva (erittelevä, selittävä), adversatiivinen (vastakohtaa ilmaiseva), temporaalinen (aikaa ilmaiseva), kausaalinen (syytä ilmaiseva), konsekutiivinen (seurausta ilmaiseva), konditionaalinen (ehto ilmaiseva), konsessiivinen (myönnyttävä), finaalinen (tarkoitusta ilmaiseva), komparatiivinen (vertaleva), modaalinen (tapaa ilmaiseva), inkluusiivinen (kokoava, edeltäneiden lauseiden sisällön tiivistävä) ja havaintoa ilmaiseva eli "kernitiivinen" tai referatiivinen. (Aaltonen 1979, 18–20.) Aaltonen määrittää aineistosta niin rinnasteiset kuin alisteiset suhteet. Tuloksena on suhteittain eritelty deskriptio, jossa joka suhteen kohdalla on erikseen tutkittu suhteen syndeettiset ja asyndeettiset ilmaisutavat.

Analyysin tuloksena saatuun yleiskuvaan liittyy muutama ongelma. Olenaisiin näistä on se, ettei analyysi ota juuri lainkaan huomioon poettisia erityisrakenteita, erityisesti parallelismia. Kertosäkeet on analysoitu osana virkettä, samantarvoisina additiivisina tai adversatiivisina (eli antonyymisina) lauseina suhteessa pääsäkeisiinsä. Kertosäeryhmän erityiset semanttiset suhteet (ks. 5.1.2.) jäävät tavoittamatta. Toinen ongelma liittyy virkkeen käsitteeseen ja itse semanttisten suhteiden määrittämiseen, johon sisältyy hyvin paljon tulkintaa. Tässä tutkimuksessa en ole edennyt kuvaamaan lauseiden semanttisia suhteita lukuunottamatta syndeettisesti merkittyjä yhdyslauseita, rinnasteisia ja alisteisia lauseita. Huomattakoon, että tällainen suhde ei välttämättä aina saa konjunktioita alisteisenakaan, vaan se on ymmärrettävissä muilla keinoin. Tästä hyvä esimerkki on Kilpakosintarunon lunnasdialogin *Äsen neiti annetaha, Soanet suuren somu hauvin* (103:286–103:287); lauseiden konditionaalisen-temporaalista suhdetta merkitään tässä potentiaalilla, kertauksen muissa vastaavissa kohdissa taas *kuin*-pronominin avulla (vrt. Aaltonen 1979, 126; Airila 1933, 9–14). Tärkeää kuitenkin on, että Aaltonen tutkimuksessa tuodaan esille, miten jotkut semanttiset suhteet esitetään lauseina runoissa aina määrättyllä tavalla (esim. disjunktiiivisuus aina konjunktioon kanssa, Aaltonen 1979, 82–85), jotkut taas vaihdellen (esim. adversatiivisuus sekä syndeettisesti että asyndeettisesti, Aaltonen 1979, 86–95). Yhtä laulajaa laajemmassa aineistossa onkin helpompi havaita näitä vaihteluita. Virkkeiden toisiinsa liittymisestä Aaltonen mainitsee siirtymäklišeiden käytön (termi Kuuselta), jolla hänen mukaansa ei ole sitovaa vaikutusta: "Ilmei-

¹⁷⁰ Tutkimuksessa on myös diakroninen vertaileva ote. Aaltonen tutkii lähinnä Matti Kuusen tyylikausiteoriaan (Kuusi 1963b) tukeutuen syntaktisten rakenteiden ja runon oletetun iän kovarianssia ja pyrkii luomaan teoriaa siitä, kuinka vanhoja nämä suhteet ja niiden asyndeettinen/syndeettinen merkintä runoissa ovat.

sesti tällainen siirtymäklisee on yleensä osoitus siitä, että asiassa mennään eteenpäin." Kiintoisaa on, että hänen havaintojensa mukaan "siirtymäkliseitä käyttävät erikoisen paljon Perttus-perinteen laulajat". (Aaltonen 1979, 186.)

Arhipan runoissa on sekä rinnasteisia (a) että alisteisia adverbiaalisia (b) ja relatiivisia (c) yhdyslauseita. Konjunktioiden ja relatiivipronominien perusteella laskettuna sadasta Arhipan lauseesta noin joka kymmenes lause on alisteinen tai rinnasteinen. Koska yhdyslauseeseen kuuluu aina vähintään kaksi lausetta, voidaan päätellä, että joka viides Arhipan runojen lauseista on osa jotain yhdyslauseetta.

- (a) Kokon koprilla sivalti 106:370
Voakalinnun varpahilla 106:371
Vain ei vuole vermentännä 106:372
Ota ei orvas kettuonna 106:373
- (b) Kuin Tuoni Manalla tuopi 123:077
Tuoni suusta tupruoopi 123:078
- (c) Läksin kylpyö kylästä 129:067
Saunoa sarajahasta 129:068
Jossa huono hoivan saisi 129:069
Avun ankeh tarvittisi 129:070

Pentti Leino on vertaillut rahvaanrunoilijoiden (aineistona savo-karjalaisten ja vienalaisten runonsepittäjien tekstejä), oppineiden runontekijöiden, taide-
runoilijoiden (aineistona Eino Leinon *Helkavirret*) ja Arhippa Perttusen virkerakenteiden kompleksisuutta, eli käytännössä yhdyslauseiden esiintymistiheyttä, laskemalla adverbiaali- ja rinnastuskonjunktioiden sekä relatiivipronominien määrät. (Leino 1975) Hänen laskujensa mukaan rahvaanmiesten runoissa näiden "lauseenliittimien" määrä (16,6 /100 säettä) on lähes 14-kertainen Arhipan aineistona toimineeseen Sampo-runoon verrattuna (1,2 / 100 säettä). Myös muiden vertailuaineistojen määrät olivat selvästi suuremmat kuin Arhipan Sampo-runon.

Arhipan 402-säkeisestä¹⁷¹ Sampo-runosta Leino on löytänyt viisi adverbiaalikonjunktiota, mutta ei yhtään rinnastuskonjunktiota tai relatiivipronominia. Runosta löytyy kuitenkin kuusi adverbiaalikonjunktiota, yksi relatiivipronomini (*Luotihin merehen luoto, Sala soari siunattihi ... Johon purret puuttuoho, Venehet takeltuoho*; 106:336 –106:343) ja yksi rinnastuskonjunktio (*Kokon koprilla sivalti, Voakalinnun varpahilla, Vain [=vaan] ei vuole vermentännä, Ota ei orvas kettuonna* (106:370 – 106:373). Jos nämä lisätään taulukkoon Arhipan summa nousee ja on 2,0. Tämä on hyvä osoitus siitä, että pienillä määrillä operoitaessa on syytä olla varovainen: pienikin, ehkä tulkinnanvarainen eroavuus näkyi suurena muutoksena lopputuloksessa.

¹⁷¹ Leinolla Sampo-runon säemäärä on SKVR:n mukaisesti 402, omassa korpuksessani on 404 säettä. Ero johtuu yhdestä "etc" –merkinnän aukikirjoituksesta ja kahdesta vaihtoehdoisesta säemuodosta, jotka molemmat saavat korpuksessani oman säenumeron. Tilastollisesti tällä erolla ei ole merkitystä.

Leino käyttää vertailutaustana koko säemäärää. Parempi vertailtava kokonaisuus olisi mielestäni lauseiden määrä, koska alisteisuus ja rinnasteisuus ovat lauseen, eivät säkeen ominaisuuksia. Arhipan Sampo-runossa on 171 lausetta. Alisteisia tai rinnasteisia lauseita on 8, joten tiheydeksi saadaan 100 lausetta kohden 4,7 yhdyslausetta. Yhdistelmä Leinon ja omista laskeelmistani on taulukossa 14.

Arhipan koko syntaktisessa korpuksessa on 5875 säettä ja 2644 lausetta. Yhdyslauseiden kokonaisuus on 4,0 yhdyslausetta / 100 säettä ja 8,9 yhdyslausetta / 100 lausetta. Luvut ovat selvästi suuremmat kuin Leinon laskemassa Sampo-runon esimerkissä, mutta edelleen pienemmät kuin vertailuryhmissä. Leinon päätelmää voidaan pitää oikean suuntaisina: kansanrunojen syntaksi on ainakin näiden piirteiden osalta yksinkertaisempi¹⁷². On kuitenkin huomattava, että jos sataa lausetta kohden on noin yhdeksän sivulausetta ja lähes jokaisella sivulauseella on hallitseva lause (joskus kahdella sivulauseella voi olla sama hallitseva lause), peräti 18 % runon lauseista on osana yhdyslausetta. Luvuista puuttuvat vielä vertailukonjunktioilla (*kuin, niin kuin, kuin on*) alkavat vertailulauseet. Vertailulauseita, jotka kaikki ovat elliptisiä, on 35 eli 0,6 100 säettä ja 1,3 100 lausetta kohden. Jos ne lasketaan sivulauseiksi, nousee sivulauseiden kokonaisuus yli 10 % kaikista korpuksen lauseista.

4.3 ADVERBIEN, PRONOMINIEN, KONJUNKTIOIDEN JA PARTIKKELIEN SYNTAKSIA

4.3.1 FUNKTIOSANA JA SÄKEENALUKE

Sanoja voidaan luokitella sen mukaan, viittaavatko ne ensisijaisesti ulkomailman asioihin vai onko niillä kieliopillinen, diskurssin kulkuun liittyvä tehtävä. Sisältösanoja ovat tyypillisesti substantiivit, adjektiivit ja verbit, funktiosanoja taas pronominit, adverbit, partikkelit ja konjunktiot. Funktiosanoihin voidaan liittää myös apuverbit, kieltoverbi ja kopulaverbi. Jako on jatkumo: osa adverbeistä esimerkiksi kuvaa hyvinkin tarkasti tekemisen tapaa tai olotilaa (*nurin, rikki, hajalla*). (VISK § 438.) Lisään kolmanneksi tähän jaotteluun poeettisten sanojen ryhmän: *Tie se varsin vastoaavi* (204:149), *Takloa taki vähäisen* (106:330). Sanojen referentiaalisuus on olematon, eikä niille voi näissä yhteyksissä juuri antaa oikeaa kieliopillista tehtävääkään. Intensiiteettipartikkeli *varsin* on adverbin tai adjektiivin intensifioiva määrite (VISK§ 664), mutta tässä se ei ole kumpaakaan (siltä puuttuu intensifioinnin

¹⁷² Myös Aaltonen (1979, 42) toteaa, että suurin osa kertovien runojen lauseista on päälauseita. Alisteisista lauseista on hänen mukaansa suurin osa konjunktioilauseita, seuraavaksi eniten relatiivilauseita ja vain pieni osa alisteisia kysymyslauseita.

kohde). Sanan *taki* merkitys on epäselvä.¹⁷³ Nämä ovat mitallisia täytesanoja, jotka lisäksi ovat vahvasti alkusointuisia. Sana *varsin* on sikäli kiintoisa, että se esiintyy täytesanana myös substantiivilausekkeissa sekä alkusoinnun kanssa että ilman: *Olipa isoni koira, Varsin haukku vanhempaini* (126:118–126:119), *Soatihu kalaini karhi, Varsin ruotaini romino* (132:143–132:144)¹⁷⁴. Poeettisia voivat olla tavallisessa kielenkäytössä niin sisältösanat kuin funktiosanatkin. Kyse on tulkinnasta, siitä, miten sanat vastaavat kontekstissaan tavanomaista referentiaalista tai kieliopillista tehtäväänsä ja onko niillä poeettisia tehtäviä esimerkiksi mitan, alkusointuisuuden tai kerron kannalta.

Verrattuna tyypillisiin sisältösanoihin, substantiiveihin, adjektiiveihin ja verbeihin, pronominit, adpositiot, adverbit ja konjunktioit ovat säkeessä hyvin alkuhakuisia (taulukko 11). Pronomineista melkein puolet, adpositioista ja adverbeista yli puolet ja konjunktioista liki 80 % sijoittuu aivan säkeen alkuun. Kun pronomineista 17,8 % vielä alkaa ensimmäisen runojalan laskusta (tavuasema 2), ensimmäisestä runojalasta alkaa 64,2 % kaikista pronomineista. Funktiosanojen sijoittuminen säkeen alkuun selittyy osin siitä, että moni niistä esiintyy muutenkin aina lauseen alussa. Näitä ovat kaikki adverbiaalikonjunktioit ja pääosa rinnasteisista konjunktioista sekä relatiivipronominit. Konjunktioiden 14 % aloituspiikki kolmannessa runojalassa (tavuasema 5) johtuu säkeensisäisestä kerrosta: *Sekä juoksi jotta joutu*. Kuitenkin myös monet muut funktiosanat sijaitsevat hyvin yleisesti säkeen alussa, vaikka se ei syntaktisesti olisikaan aivan pakollista.

Arhipan korpuksessa on 2388 lauseketta, joiden edussana on adpositio, pronomini, adverbi tai konjunktio. Näitä on myös osana muita lausekkeita. Kun infiniittiset rakenteet puretaan toisen asteen lausekkeiksi, luku kasvaa 122 lausekkeella (69 AdvP, 4 Konj, 26 PP ja 23 Pron). Sanoina pronomien, adpositioiden, adverbien tai partikkelien ja konjunktioiden yhteissummaksi saadaan 2934. Sanojen määrä näissä ryhmissä on siis 424 suurempi kuin niitä vastaavien lausekkeiden. Pääosa tästä kasvusta koostuu pronomineista, joita on paljon substantiivilausekkeiden määritteinä, yleisimmin possessiivisina pronomineina (*miun sukuni*) tai demonstratiivisina tarkenteina (*sanalla tuolla*). Myös adverbien määrä kasvaa, koska osa adverbeista toimii adjektiivien tai toisten adverbien määritteinä (*Et kovin koriehkana*; 126:051). Silti nämä sanat esiintyvät pääosin yksittäisinä.

Matti Kuusi esittelee tutkimuksessaan *Sampo-eepos* käsitteen "siirtymä-kliše", jolla hän tarkoittaa "sanaa tai sanaliittoa, joka tavallisesti 6-tavuisen henkilönnimikliseen edellä sijaiten on alkamassa useimmiten uuden virk-

¹⁷³ KKS *taki* 'adv. 1.'toki; kai, varmaan, sentään; 2. kuiten|kin, -kaan; aina|kin, -kaan; 3. *ihan tak t' ilahes* aivan tarkkaan *neuvoin*'. Suistamo. Merkitykset eivät sovi kunnolla säkeeseen.

¹⁷⁴ Jälkimmäisen esimerkin *varsin* nostaa esiin kiintoisan kahtalaisuuden runotekstin sanojen tulkinnassa. Adjektiivin *ruotaini* mahdollisena määritteenä *varsin* olisi tavallisessa intensifioivassa tehtävässään, NP:n *ruotaini romino* määritteenä taas ei. Kun *varsin* esiintyy muualla selvästi NP:n määritteenä (*Varsin Veitikän veräjän; Varsin pelto vanhempaini*), on ajateltavissa, että se olisi katsottava poeettiseksi täytesanaksi.

keen, nikaman tai jakson". Kuusen luetteloissa on sellaisia sanoja ja sanaliit-toja kuin *itse, se(p) on ~ oli, tuo(pa, tuosta, siitä, silloin, niin (on), jo, nytp on*. Kuusi kirjoittaa subjektisäkeen aloittavista siirtymäklišeistä "haalistuneina lauseenalukkeina" kalevalaista säkeenylitystä selvitellessään. Kuusen siirtymäklišeet ovat funktiosanoja: pronomineja ja adverbeja. Klišeiksi hän nimittää niitä esiintymistiheyden ja niiden semanttisen haaleuden vuoksi. Siirtymä- ja muun klišeeaineksen erittely palvelee Kuusen tutkimuksessa käytännön päämääriä. Hän on kiinnostunut säkeiden liittymisestä kiinteästi tiettyyn yhteyteen ja "ilmeisten irtopiirteiden esittely yhä uudelleen kaikissa yhteyksissään on tavattomasti paisuttanut säeluetteloita ja hämmentänyt sekä kiinto- että klišeeaineksen analyysiä." (Kuusi 1949, 108.)

Oman käsitykseni mukaan tämä on kuitenkin laajemman ilmiön osa. Se koskee yleisesti funktiosanoja, jotka keskittyvät säkeen alkuun. Osalla, kuten konjunktioilla ja monilla adverbeilla, on selkeä kieliopillinen tehtävä, osa on referentiaaliselta merkitykseltään tai kieliopilliselta funktioltaan haaleampia. Ne ovat vähemmän kiinteitä ja vaihtelevat runoteksteissä keskenään, myös yhden laulajan toisnoissa. On huomattava, että sattumanvaraiselta vaikuttava variaatio voi kuitenkin olla myös narratiivisesti motivoitua. Väinämöisen esittelevä subjektisäe on Arhipalla eri muodoissa: *Vaka ~ itse ~ silloin ~ tuo on vanha Väinämöini*. Adjektiivimäärityksellä *vaka* on yhtä poikkeusta lukuun ottamatta aina aloittamassa runoa, *itse* taas kontrastoi Väinämöistä toiseen tekijään tai vaihtaa saman toimijan toimintaa toiseksi (esim. puheenvuoron teoksi). Temporaalinen adverbi *silloin* on yleisin ja monikäyttöisin, *tuo on* taas yksittäinen poikkeus.

Nimitän säkeenalkuisia pronomineja, adpositioita, adverbeja ja konjunktioita säkeenalukkeiksi. Määrittelen säkeenalukkeen säkeen alussa olevaksi funktiosanaksi tai funktiosanaketjuksi. Syntaktisesti säkeenalukkeet voivat olla lauseen subjekteja, objekteja, adverbialleja, adpositioita, lausekkeen määritteitä, liittynnäisiä tai täytesanoja (esim. verbimuoto *on*). Koko lauseen määritteenä oleva adverbi voi sijaita verbin suhteen eri säkeessä (a), minkä Kuusi nimeää kolmannen säkeenylityssääntönsä poikkeukseksi.

- (a) Silloin vanha Väinämöini 103:248
 Varsan valjahat kysyyppi 103:249
 Suvi kunnan suittsiloita 103:250

Kaikki pronominit, adpositiot, adverbit ja konjunktiot eivät sijoitu säkeenalukaiseen asemaan. Koska juuri funktiosanojen avulla säkeet sopeutuvat tekstiyhteyteen tai muuhun kontekstiin, niiden ei yleensä voi katsoa kuuluvan tiettyyn säeyhteyteen, vaan ne ovat osa formulaista syntaktista systeemiä. Säkeenalukkeissa on alueellista, laulajakohtaista ja ajallista vaihtelua. Matti Kuusi havaitsi Sampo-epoksen runoissa säkeenalkuisen *tuopa*-klišeen (*Tuopa vanha Väinämöinen*) olleen harvinainen vanhemmissa muistiinpanoissa, mutta valtaavan suuresti alaa myöhemmissä muistiinpanoissa (Kuusi 1949, 108 piirre 105). Kyse ei ole kuitenkaan mistään uudesta ilmiöstä vaan olemassa olevan rakenteen yleisyyden vaihtelusta. Myös Arhippa käytti sa-

tunnaisesti demonstratiivipronominia *tu* säkeenalukkeena (ks. s. 166), vaikkei se esiinnykään hänellä Sampo-runossa. Sama sana voi esiintyä sekä itsenäisenä lauseenjäsenenä että osana toista lauseketta. Esimerkiksi proadverbi *tuolla* tavataan sekä itsenäisenä paikkaa ilmaisevana adverbialina (*Tuoll on pieni poikuosi*) että adverbiali-NP:n määritteenä (*Tuolla Tuonelan jovella*). Säkeessä esiintymät ovat useasti mitallisesti identtiset.

4.3.2 ADVERBIT

Erilaisia adverbeja on Arhipan korpuksessa runsaat tuhat. Näistä tavallisimmat ovat ajan (taulukko 18), paikan (taulukko 19) ja tavan adverbis (taulukko 20), muita ryhmiä kvanttoriadverbis (esim. *vähän, paljon, täynnä*) (taulukko 21) ja modaaliset, fokus-, intensiteetti- ja verbipartikkelit sekä konnektiivit – nämä ryhmät ovat kuitenkin varsin pieniä (taulukko 22).

Ajan adverbeista yleisin on *silloin*, joka esiintyy 113 kertaa. Se on valtaosin säkeenalkuinen ja sillä on tässä asemassa määrätty tekstiä järjestävä, uuden toiminnan aloittava diskursiivinen tehtävä (a). Tällaisena se on erityisesti, vaikka ei pelkästään narratiivisen tekstin adverbi. Liittyessään konjunktion *kuin* adverbi *silloin* muuttuu tekstin preesensin ulkopuolelle viittaavaksi (b).

- (a) Silloin suuri suomi hauki 103:304
Niin paino kokon kynimen 103:305
Alla selvien vesien 103:306
Peällä mustien murien 103:307
Niin silloin kynime kokko 103:308
Kohta kolmittsi kokooi 103:309
- (b) Et sie silloin suuri ollut 126:049
Etkä suuri etkä pieni 126:050
Et kovin koriehkana 126:051
Kuin olit vyöllä vyöllisinä 126:052
Naisten reijellä remuilla 126:053

Arhipalla *silloin* on yksi niistä muutamasta adverbista, joille esiintyminen erillään verbisäkeestä on mahdollista (esim. *Silloin vanha Väinämöini*) ja jopa tyypillistä; melko tarkalleen puolet esiintymistä on subjektisäkeissä. Sattunnaisesti ilmiö liittyy muutamaaan muuhunkin ajan adverbiin (*Niin aina tuli soroini*, 132:018; *Usein sinini sotko*, 112:112) ja säännöllisemmin adverbien *toisin ennen* kanssa ajan vertailurakenteeseen (c):

- (c) Toisin ennen miun isoni 103:091
Toisin valta vanhempani 103:092
Läksi lohta kuultamaha 103:093
Taimenta tavoittamahok 103:094

Adverbis *heti* (a), *kohta* (b) ja *pian* (c) ovat tulevaan tai seuraavaan suhteuttavia adverbeja, jotka sijoittavat runoteksteissä kaksi toimintoa ajallisesti hyvin lähekkäisiksi. Adverbilla *pian* on tämän merkityksen lisäksi toiminnan lyhytkestoisuuden, nopeuden merkitys: se on oikeastaan tavan adverbi mer-

kityksessä 'nopeasti'. Paralleelina tavataan *välehen* tai komparatiivi *välehemmin*¹⁷⁵. Adverbit esiintyvät Arhipalla lähes aina verbisäkeiden säkeenalukkeina. Näistä *kohta* on melkein aina vahvasti alkusointuinen, *pian* useasti, *heti* ei koskaan.

- (a) Silloin vanha Väinämöini 103:212
Oli iellä ennättäjä 103:213
Heti tunkeksen tupaha 103:214
- (b) Iku Turso Äijön poika 203:091
Nosti peätänsä merestä 203:092
Lakkoansa lainehista 203:093
Vierestä veno punaisen 203:094
Niin kuulu Jumalan poika 203:095
Kohta korvista kohotti 203:096
- (c) Mäni juossulla kotihi 103:110
Samolla pihalla soapi 103:111
Pian pirttihin mänöopi 103:112
Alla kattojen ajakse 103:113

Adverbi *nyt* esiintyy runoissa sekä puhehetkiviitteisenä ajankohdan adverbiaalina (a-b) että sävyartikkelina (VISK § 822). Se on pääsääntöisesti säkeessä alkuasemainen eikä koskaan alkusointuinen. Enemmän sävyartikkeliksi kuin ajan adverbiaaliksi voidaan tulkita tapaukset, joissa *nyt* ei ole säkeenalukuinen (c-d). Sävyartikkelimaisuutta korostaa sanan mitallinen ylimääräisyys: "*Ota nyt | miekka|si o|masi*".

- (a) Nyt katso katottomassa 140:019
- (b) Nyt ois keärmis valmehena 139:009
- (c) Mitä nyt rautivot takoovi 205:071
Sepät Hiitten hilkkasoovi 205:072
- (d) Ota nyt mettsä miehiksesi 201:024
Korpi kolkki poijiksesi 201:025

Partikkeli *jo* (-*pa*, -*han*) on runoissa ajan adverbiaali (a-b). Sitä ei käytetä fokuspartikkelin tehtävässä (VISK § 839) eivätkä muodot *jo* ja *jopa* merkitykseltään eroa toisistaan. Ero on lähinnä mitallinen: *jo* täyttää ensimmäisen runojalan alun, *jopa* ~ *johan* ~ *jo mie* koko runojalan. Sana *jo* on verbisäkeen säkeenaluke, mutta tavataan Arhipalla myös yhdessä adverbiaalisäetyypissä (c). Se on aina säkeenalukuinen mutta ei juuri alkusointuinen. Partikkelin kysyvä muoto *joko* (*jok on*) esiintyy, kun tiedustellaan valmistumista tai valmiutta tehdä jotain. Vastaus annetaan adverbia *jo* käyttäen (d). Näin vain säkeenalukkeen muotoa varioimalla vaihdetaan kysymys vastaukseksi kertausrakenteen sisällä.

- (a) Jo näki tuhon tulovan 123:147
Hätä päivän peällä soavan 123:148
- (b) Jo mie kynnin kyisen pellon 103:322
Jo mie valkin valjastelin 103:323
Länkitin hyvän hepoisen 103:324

¹⁷⁵ Karjalan kielen sanakirjassa (KKS) adverbia *pian* ei ole, mutta sanoilla *väleän*, *väleämmä* on merkitykset 'pian, nopeasti' ja 'nopeammin'.

- (c) Jo päivänä muutamena 101:009
Huomenna monikahana 101:010
- (d) Joko jauho uusi sampo 106:207
Kirjo kansi kiikutteli 106:208
Sano seppo Ilmorini 106:209
Jopa jauho uusi sampo 106:210
Kirjo kansi kiikutteli 106:211

Muut subjektisäkeeseen mahdollisesti sijoittuvat adverbit ovat *siitä* ja *niin*. Sanalla *siitä* on karjalassa kaksi merkitystä: pronominin *se* elatiivi (tai suppea-alainen paikan proadverbi) tai ajan adverbi 'sitten' (KKS *siitä* I ja II). Sana tavataan useasti paikkaan viittaavana, mutta monesti siihen liittyy myös tai pelkästään ajallista merkitystä (e), jota korostaa sen esiintyminen pelkän subjektin kanssa (f). Adverbin *silloin* tavoin *siitä* kytkee näissä tapauksissa kaksi peräkkäistä tilannetta toisiinsa. Tulkinnanvaraisia ovat ne tapaukset, joissa *siitä* mahdollisesti viittaa edeltävän säkeen NP:hen (g).

- (e) Hiero valkien oravan 304:013
Siitä neuvo lintuonsa 304:014
- (f) Siitä veitikkä verevä 110:050
Pian suuttu ja vihastu 110:051
- (g) Suvastahan pii pirahti 127:005
Taittu haiven harjastaha 127:006
Hivus peästähän solahti 127:007
Korvalla kosen tulisen 127:008
Pyhän virran vierömillä 127:009
Oli aikoa vähäini 127:010
Siitä [piistä? koskesta? sitten?] kasvo kaunis tammi 127:011
Yleni vihanta virpi 127:012

Yleisin Arhipan adverbeista on tavan proadverbi *niin*, jolla on 260 esiintymää. Sana *niin* tavataan myös *niin kuin* -vertailurakenteissa, josta on peräisin viitisentoista esiintymää (ks. 4.9.3.). Adverbi *niin* on hyvin alkuhakuinen ja esiintyy aina säkeen alussa eli se kuuluu ensimmäisen runojalan nousuun; muualla se esiintyy ainoastaan säkeensisäisen kerron vuoksi. Suurin osa esiintymistä on sellaisia, joissa *niin* on ainoa säkeenaluke. Se liittyy niin verbisäkeisiin (a), subjektisäkeisiin (b) kuin adverbiaalisäkeisiin (c). Säkeenalukkeen voi laajentaa koko ensimmäisen runojalan käsittäväksi muodossa *niin on* (d), *niinpä* tai lisäämällä adverbin tai pronominin *niin aina*, *niin silloin*, *siin on silloin*, *niin meillä*, *niin siitä*, *niin tuossa* (e) tai muuntaa kysymykseksi (f).

- (a) Niin ihastu Pohjon akka 106:171
- (b) Niin kuulu Jumalan poika 122:031
- (c) Niin kerralla kolmannella 103:310
- (d) Niin on neijet astunoovi 128:047
- (e) Niin silloin kynime kokko 103:308
Kohta kolmittsi kokooopi 103:309
- (f) Niin miksi merestä nousit 203:100
Kuksi oallosta ylenit 203:101

Proadverbi *niin* on hyvin yleinen verbin *sanuo* kanssa. Tavu *sa-* sijoittuu sen jälessä sopivasti runojalan laskuun ja kolmitavuinen yks. 3. pers. preesens

täyttää säkeen ensimmäisen puolen (g); samoin toimivat muut lyhyen alkutavun omaavat verbit (h). Subjektisäkeen alussa *niin* ei koskaan esiinny Väinämöisen, Ilmorisen, Lemmin pojan, Kaukamielen tai muiden nimettyjen sankarien kanssa: ei ole sellaista säettä kuin **Niin on vanha Väinämöini*. Se liittyy toisella tavalla nimettyihin toimijoihin: *niin pätövä päivän poika ~ kuulu Jumalan poika ~ kuuhut Jumalan luoma*. Mitallisuus on yksi syy: nämä genetiivin avulla muodostetut nimet ovat 7-tavuisia toisin kuin *vanha Väinämöini* jne. Toisaalta tavataan myös *suuri Luoja: niin on mejän ~ silloin s. L.* Kyseessä voi siis olla tradition tendenssi.

(g) Niin sanoopi Pohjon akka 103:285

(h) Niin kavahti kannon peähä 111:004

Säkeenaluke *niin*, semanttisesta tyhjyydestään huolimatta (ja sen vuoksi) toteuttaa siis monitasoista kompositionalista, poeettista ja narratiivista tehtävää. Se ei ole samalla tavalla narratiivinen, järjestävä kuin *silloin, siitä*. Se on vielä haalistuneempi kuin *siitä*. Se on merkitsin, täyte, sen toistaminen ja sovittaminen säkeisiin on helppoa, ja sillä on helppo luoda toistoa ja alkusointuisuutta.

Paikan adverbisäkeet jakautuvat suhteellista suuntaa ja sijaintia ilmaiseviin adverbisäkeisiin (*alla, peällä, yli, etehen, päin, pois* jne.) ja pronominiin pohjaisiin proadverbisäkeisiin (*teällä, tuolla, siellä, tässä, tuossa, siinä*), jotka taipuvat olo-, ero- ja tulosijoissa (esim. *siinä, siitä, siihen*). Proadverbien muodot ovat osin yhteneväiset vastaavien pronominiinien paikallissijojen kanssa, mutta niiden tulkinnat voivat erota: Käärmeen synnyn säkeessä *Tuolla Herra henken anto* (139:022) proadverbi *tuolla* viittaisi paikkaan (esim. "pihalla"), tulosijainen pronomini (jossa adessiivi = allatiivi) taas hengen saajaan. Merkitys selviää yleensä kontekstista. Proadverbi voi yhdistyä paikallissijaisen substantiivin kanssa kiinteäksi appositionrakenteeksi ("siellä Helsingissä"; VISK § 1061). Näitä on myös runoteksteissä tilanteissa, joissa paikan adverbisäkeet kattaa koko säkeen ja proadverbi toimii täydentävänä säkeenalukkeena. Arhipalla näitä rakenteita esiintyy ainoastaan vahvasti alkusointuisena kahden *tuovartaloisen* sanan kanssa: *Tuolla Tuonelan jovella* (103:298), *Tuolta tuomikko puroilta* (140:042). Muodoltaan osa näistä on selvästi proadverbeja, mikä ilmenee proadverbien ja substantiivien sijamuotojen inkongruenssista: *Tuolta Tuonelan kojista* (123:160). Tulosijaista proadverbia *tuonne* Arhippa ei yhdistä kiinteään appositionrakenteeseen, vaan käyttää pronominiin *tuon* allatiivin tehtävässä toimivaa adessiivia demonstratiivisen tarkenteen tavoin; syy lienee taipumuksessa välttää eri vokaaleihin päättyviä taiputusmuotoja (**tuonne ... jovella > tuolla .. jovella*). Pääosa proadverbeista esiintyy kuitenkin itsenäisinä lauseenjäseninä; niiden viittauskohde on joko edeltävässä tekstissä ilmaistu paikka (a) tai joissain tapauksissa ne toimivat tukipronomineina viittaamassa jäljessä esiintyvään omasäkeeseen paikan adverbisäkeisiin (b).

(a) Sano tuolta tultuoho 129:081

(b) Tuolta voije vuotuohe 128:173

Sima tilkka tippuohe 128:174
 Kuun luota lomasta päivän 128:175
 Taivon tähtien takoa 128:176
 Otavaisen olka päätti 128:177

Muita adverbeja on suuri joukko, joista suurin osa erilaisia adjektiiv-, substantiivi- tai verbipohjaisia tekemisen tapaa (esim. *hiljalleh, hyvin, pitin, saloa, tarkoin*) tai olotilaa (*hajallah, puhki, vassatuksin*) kuvaavia sanoja tai proadverbeja. Muut kuin proadverbit ovat lähinnä sisältösanoja, ja niillä on tavallisesti muutama esiintymä (c), poikkeuksena pari sellaista, jotka esiintyvät formuloissa, esim. *Poika / tammi / emo taiten vastoaapi*. Jotkut sanoista ovat funktioltaan lähinnä poeettisia (c).

- (c) Nurin nuotta potkettihi 132:108
 Veäriin veittihi apaja 132:109
 (d) Tuli tuiki polttanoovi 130:010
 Vesi vienöövi ikäti 130:011

Muita adverbeja ovat myös interrogatiiviset proadverbit, jotka käsitellään yhdessä interrogatiivipronominien kanssa (s. 168–169). Partikkeleja ovat fokuspartikkelit (*lisäkse, kansa* 'myös' ja *vain* 'vain'), intensiteettipartikkelit (*aivan~aivin, kovin, sanken, ylen*, konnektiivit (*kuitenkana, kuitenkin* ja sen paralleeli *kaikitenki* ainutlaatuisessa adverbisäkeessä (e), modaaliset (*kyllä, toki*; f) ja verbipartikkelit (*ilmain, julki, läpi*; g) (VISK § 455, 795). Ryhmä on runoissa pienehkö ja heterogeeninen (taulukko 20).

- (e) Vain kuitenkin kaikitenki 202:043
 (f) Toki mie sanon tovetki 123:090
 Jos vähän valehtelenki 123:091
 (g) Äsen siusta mies tulooi 124:038
 Uros selvä selkiepi 124:039
 Läpi käymähän keräjät 124:040
 Jutut julki polkomaha 124:041

Runsaslukuisempia ovat intensiteettipartikkelit, jotka voivat esiintyä sekä suoraan verbin määreinä että lausekkeen osana. Itsenäisinä, suoraan verbin määreinä tavataan *kovin* ja *varsin* (h,i). Sana *varsin* esiintyy muutaman keran substantiivin määritteenä. Näissä tapauksissa sillä ei ole varsinaista intensifioivaa merkitystä vaan se on enemmänkin poeettinen täytesana (j). Intensiteettipartikkelit ovat kuitenkin yleisempiä lausekkeiden määritteinä. *Aivan~aivin* määrittävät yleisesti adjektiiveja (k). Substantiivin tai adverbiksi tulkittavan tilanilmauksen määritteenä se on yhdessä Luojan virressä toistuvasti käytetyssä säeparissa¹⁷⁶. KKS:n mukaan molemmat muodot (*aivan~aivin*) ovat käytössä Vienassa. Merkitykseltään osin poeettisia vahvikesanoja ovat *iki, ani, vennon*¹⁷⁷, *julki* ja *taki* (l). Sanan *taki* tehtävä tuntuu il-

¹⁷⁶ Säeparissa *Peässä pöyvän paijoillaha, Aivin aivinaisillaha* (129:060–129:061); sana *paitasilan* on adverbi (VISK § 394, 654), *aivinaisillaha* on saman muotin mukainen ja se on paralleeli sanalle *paijoillaha*, jossa substantiivisuus on näkyvämpi kuin johdoksessa.

¹⁷⁷ KKS *vento(i)* 'vahv.adv. käyt. sanaliitossa t. yhdyssanan alkuosana: *vennon ~ vento(i)* vieras'.

meisemmältä, kun sitä verrataan yleisesti vahvikesanana käytettyyn adverbiiin *ani*. Molemmat ovat määrän adverbien *vähäisen* määritteinä ja esiintyvät hyvin samanlaisessa merkitysympäristössä. Vain alkusointuisuus lienee syytä sanan *taki* käyttöön.

- (h) Tuota kovin tutkoali 203:108
- (i) Tie se varsin vastoaavi 204:149
- (j) Itkövi isoni pelto 207:007
Varsin pelto vanhempani 207:008
- (k) Eikä aivin pienen pieni 127:023
Eikä aivin suuren suuri 127:024
- (l) Löysi piitä pikkaraisen 106:329
Takloa taki vähäisen 106:330

Määrää ilmaisevia adverbeja eli kvanttoriadverbeja (VISK § 657) esiintyy Arhipan runoissa viitisenkymmentä kertaa (taulukko 21). Ne voivat ilmaista 1) sekä entiteettien suuruutta että tavan intensiteettiä, joko suuruutta (*paljo, äijä*) tai pienuutta (*pikkaraisen, pikkuisen, vähän, vähäisen, vähäini, vähälä*) ja voivat myös komparoitua (*enemmän, vähemmän*), 2) riittävyttä (*kyllin*) tai 3) täyteyttä (*täynnä*). Entiteettien suuruutta ilmaisevat adverbit kvantifioivat usein partitiivisijaisen NP:n määrää. Verbin olla kanssa ne muodostavat kvanttorilauseita (ks. s. 193; VISK § 902–903). Riittävyttä ilmaiseva *kyllin* määrittää infinitiiviä ja paralleelisäkeessä verbilähtöistä nominia muutamassa esiintymässään (m). Täyteyttä ilmaiseva sana *täynnä* (VISK § 659) saa partitiivisijaisen NP-täydennyksen.

- (m) Anna vastaki Jumala 125:004
Toittsiki totini Luoja 125:005
Kyllin syyvä kyllin juuva 125:006
Kyllin antuo kylähä 125:007

4.3.3 ADPOSITIOT

Pre- ja postpositiot eli adpositiot ovat vajaaparadigmaisia sanoja, jotka muodostavat yhdessä substantiivin kanssa adverbiaalinen tehtävissä toimivan adpositiolausekkeen (PP). (VISK § 687.) Runoteksteissä ero prepositioiden (adpositio alussa) ja postpositioiden (adpositio lopussa) välillä ei ole kovin relevantti: samat sanat voivat esiintyä molempina: *Alla juoksovan jalaksen ~ Kesä petran kielen alla* (204:134, 113:015). Melko suuri osa adpositioista on samoja kuin suhteellista sijaintia tai suuntaa ilmaisevat adverbit, ja onkin tulkintakysymys, puhutaanko niiden kohdalla ilman täydennystä esiintyvistä adpositioista (Ojutkangas 2001, 28). Täydennyksen kanssa esiintyvistä adpositioista suurin osa (225/350, 64,3 %) muodostaa oman adverbiaalisäkeensä tai – säeryhmänsä, mikä onkin yksi niiden olennaisista tekstuaalisista tehtävistä: ne mahdollistavat sijainnin, ajankohdan tai abstraktimmankin suhteen tarkemman ja deskriptiivisemmän ilmaisemisen (a-b).

- (a) Lennä tuonne luihottele 127:208
Ylitti meren yheksän 127:209

- Meri puolen kymmenettä 127:210
 (b) Piti viikkoista vihoa 106:002
 Kaukaista ylen katsehta 106:003
 Peällä vanhan Väinämöisen 106:004

Korpuksen adpositiot on lueteltu taulukossa 23. Selvästi tavallisimpia ovat paikkaa ilmaisevat adpositiot. Eri adpositioita on runsaahkosti, mutta vain muutama on hyvin yleinen. Arhipan adpositiot ovat substantiivilähtöisiä, mikä ilmenee mm. niiden nominaalisesta taivutuksesta (*alla, alta* jne.). Osa on hyvinkin läpinäkyvästi substantiivien kaltaisia (esim. *Vierestä veno punaisen*; 203:094). Kiintoisia ovat ruumiinosista muodostetut ilmaukset. Ruumiinosanimien käyttö viittauskohteiden ilmaisemiseen on hyvin tavallista, ellei universaalia, maailman kielissä (Ojutkangas 2001, 29–30). Runoista tavataan useampia ruumiinosanimiä ilmaisemassa kahden tarkoitteen välistä suhdetta. Osassa kyse on adpositioista, osassa käyttö on metaforista eli tarkoitteenä ei ole ruumiinosa vaan sitä jotenkin muistuttava paikka. Metaforisesti käytettyjä ovat *suu* (*Oven suuhun orren alla*), *niska* (*Niin mäni meän nisalla*), *nenä* (*Nenässä utuisen niemen*) *hartiet* (*Hanhi lauman hartehilla*), *käsi* (*Kärki Jiesuksen keässä*), *kopra* (*Koprihin kokon kynimen*), *kainalo* (*Kauko soaren kainalossa*), *selkä* (*Selässä meren sinisen, Selvällä meren selällä*), *napa* (*Suon selällä moan navalla*), *syvän* (*Seämessä puni keräisen*). Sanan *peä* ulkopaikallissijat ovat selvästi kieliopillistuneita adpositioita (*Vyönsä peältä rinnoillehe*), sisäpaikallissijaiset taas metaforisesti käytettyjä substantiiveja (*Peässä soaren terhellisen, Syöpi juopi pöyvän peässä*); ulkopaikallissijat viittaavat ainoastaan suhteeseen, eikä niitä voi muuntaa NP:ksi. Tämä taas on mahdollista sisäpaikallissijoissa: on olemassa 'saaren pää', 'pöydän pää', sen sijaan 'pään pää' tai 'vyön pää' eivät ole samoin konkretisoitavia paikkoja. myös Ruumiinosista johdetut prolatiivimuodot (*Nenättsi utuisen niemen, Päitsti auvon autuohan, Otavaisen olka päitsti vrt. ylittsi*) (VISK § 385, 1265) ja *puolin* –sanat (*Moa puolin simo saloista; Kahen puolin kalhustaha*) on myös laskettu adpositioiksi. Substantiivia *korva* (*Korvalla kosen tulisen*) käytetään karjalan kielessä adposition tapaan ja olen laskenut sen taulukossa adpositioksi¹⁷⁸. Sen yleisin yhteys on sanaan *koski*, mutta se tavataan muussakin yhteydessä (*Korvalta kovan tulisen*, 106:022) ja karjalassa sitä käytetään adposition tapaan merkityksessä 'luona, vieressä, juuressa' jne. (KKS *korva* 6a). Sanan substantiivisuus ilmenee paljastavasti säeekerossa (c). Sana *vierömä* tarkoittaa Vuokkiniemessä ohimoa (KKS *vieremä*). (Itkonen, Terho 1959, 235.)

- (c) Korvalla kosen tulisen 127:003
 Pyhän virran vierömillä 127:004

¹⁷⁸ KKS *korva* 6.'a. postp:n tapaan paikallissijoissa. luona, vieressä, juuressa, pielessä, varrella, lähistöllä, viereen, juureen, pieleen jne'. Ks. kuitenkin Itkonen, Terho 1959, 233–245. *korva* näyttäisi joka tapauksessa "poeettisesti kieliopillistuneen" adpositionaiseksi, vrt. "Korvalta kovan tulisen"; vrt. "Kojon kosen korvasella".

NP *Selvällä meren selällä* viittaa tiettyyn ympäristöön, 'meren selkään' eikä *selällä* ole adpositio, koska sillä on adjektiivimääräite. Toinen *selkä*-NP *Selässä meren sinisen* on kiinnostava, koska sen sijamuoto puhuisi adpositiomaisesta hahmotuksesta. Vaikka *keskellä ~ rannalla ~ sivulla ~ sisässä meren sinisen* ja *sinisen meren selällä ~ sisässä ~ sisään* on useasti tavattu säe¹⁷⁹, inessiivi *selässä* on kuitenkin tavattu liki pelkästään Arhipalta¹⁸⁰; kyseessä lieneekin tietynlainen sekamuoto. Monella muulla laulajalla esiintyy Sampo-runossa *Selässä sinisen hirven* kuvaamassa Väinämöisen matkantekoa (Kuu-si 1949, piirre 1019). Arhipan säkeessä lauseke on muuntunut tavan adverbiaalista paikan adverbiaaliksi. Formulassa kaksi sanaa (*selässä, sinisen*) pysyy, kolmas (*hirven~meren*) muuntuu. Koska meren selällä olemista kuvataisiin luontaisesti ulkopaikallissijalla, on selvää, että Arhipan kanta edustaa harvinaista muunnosta (vaikka se ei hänellä Sampo-runossa olekaan), muiden laulajien kanta alkuperäisempää ja mallina toiminutta muotoa. Arhipalla siitä on tullut formula, jolla kuvataan Väinän tyttärien asuinpaikan ja Kaukamielen pakopaikkana olevan Saaren sijaintia.

Runojen adpositiot esiintyvät sekä määritteensä edellä että jäljessä. Taulukossa 24 on annettu postpositioiden, prepositioiden ja omistusliitteellisten adpositioiden (*peälläni*) esiintymien määrät. Omistusliitteellistä adpositiota ei edellä kertaakaan persoonapronominin genetiivi (**miun peälläni*). Pystysarakkeisiin on eritelty täydennysten sijamuodot. Prepositioiden ja omistusliitteellisten adpositioiden osuus kaikista adpositioista on yli kaksi kolmasosaa. Täydennyksen sijamuodoista säännönmukaiset genetiivi ja partitiivi ovat yleisimmät. Yhdessä ne kattavat 90 % kaikista adpositioista. Muut sijamuodot jäävät varsin yksittäisiksi tapauksiksi.

Taulukossa 25 esitetään adpositioiden sijainti ja laajuus säkeessä tavupi-tuuden avulla. Yli puolet adpositiosta esiintyy aivan säkeen alussa ja liki 70 % kaikista on kaksitavuisia. Adpositiot ovat hyvin usein säkeenalkuisia eli sä-keenalukkeita. Kaksitavuinen säkeenalkuinen tyyppi kuten *Alla juoksovan jalaksen* on siis vallitseva.

Adpositiolauseke on yleensä yhtenäinen eikä sen sisään voida säkeessä si-joittaa lausekkeen ulkopuolisia sanoja (*Niin kavahti kannon peähä*, mutta ei

¹⁷⁹ SKVR I₁ 64. Vuokkiniemi, Tsena. Sjögren 1825. – Petri? Kettuini. ; I₁ 492. Vuokkiniemi, Vuonni-nen. Borenius 1872. – Ontreini Vaššilei.; I₂ 765. Vuokkiniemi, Latvajärvi. Borenius 1871. – Arhipaini Miihkali. I₃ 1730. Pistojarvi, Suvanto. Meriläinen 1888. – Tatjana Ivanovna. VII₁ 680. Ilomantsi. Ahl-qvist 1846. – Simana Sissonen. X₁ 1576. Eräjärvi. Tyyskä. 1907. – Kustaa Mäkelä. XIII₁ 888. Jaakkima, Kumola. Hultin 1890. – Katri Koppinen. XIII₁ 889. Jaakkima, Paigjärvi. Hultin, 1890. – Varpu Parikka. I₁ 183. Vuokkiniemi, Venejärvi. Karjalainen 1894. – Hoto Lesoni. I₁ 449. Kontokki, Akonlahti. Topelius 1820. – Remsosen renki Timone. VII₄ loitsut 2496. Suojärvi. Krohn 1884.

¹⁸⁰ *Aju[a] karettelouve Šelässä šinisen hirven, Šelällä s[inise]n meren* (SKVR I₁ 17. Jyskyjärvi, Piismalaksi. Borenius 1877. – Iivanaini Iivana). *Kokkolintu, kurja lintu Liitelekse, loatelekse, Selässä sinisen meren.* (SKVR I₁ 127. Uhtua, Luusalmi. Berner 1872. Hokki Kondratan poika Vasiljeff.). Vrt. *Ajova köröttelövi Šelässä šinisen hirven *Šelvällä meren šelällä,** (SKVR I₁ 93. Vuokkiniemi, Vuonni-nen. Borenius 1872. – Jyrkini Jeremie).

*Niin peähä kavahti kannon tai *Niin kannon kavahti peähä)¹⁸¹. Sääntöön on muutamia poikkeuksia, jotka liittyvät poeettisiin ominaisuuksiin kuten adposition alkuhakuisuuteen (a) tai mittaan (b).

- (a) Ampu toisen nuoliansa 127:129
 Alla moahan jalkojensa 127:130
 (b) Vatsan kautti vaivollisen 204:129

4.3.4 PRONOMINIT

Runoissa esiintyy kaikkia erityyppisiä pronomineja: persoonapronomineja (taulukko 26), demonstratiivipronomineja (taulukko 27), kvanttoripronomineja (taulukko 28), relatiivipronomineja (taulukko 29) ja interrogatiivipronomineja (taulukko 30). Eri pronomineja ei kuitenkaan ole käytössä kovin suurta määrää. Pronominit ovat varsin alkuhakuisia eli ne esiintyvät säkeenalukkeina.

Pronominit *mie/minä* ja *sie/sinä* ovat yleisiä, sen sijaan muita persoonapronomineja käytetään vain satunnaisesti eikä monikon 2. ja 3. persoonaa tavata lainkaan. Pronominit esiintyvät eri syntaktisissa tehtävissä, niin itsenäisinä subjekteina, objekteina ja habitiivisina adverbiaaleina kuin substantiivin genetiivimääritteinäkin, *sie~sinä* myös puhuttelulisäkkeinä (*Oi sie vanha Väinämöini*). Subjekteina tai objekteina ne sijoittuvat alkamaan ensimmäisen runojalan laskusta (a). Säkeen ne aloittavat vain korosteisena, esimerkiksi *muut – minä* -rakenteen osana (b). Tendenssi on hyvin vahva.

- (a) Et sie silloin suuri ollut 128:091
 (b) Muut ne vievät viekkahuolla 141:027
 Muut ottavat ounahuolla 141:028
 Mie en veisi viekkahuolla 141:029
 En ottaisi ounahuolla 141:030

Sanojen muotoa on muistiinpanojen perusteella hankalaa varmuudella päätellä, koska ne on usein kirjoitettu lyhentäen ja kokonaisina kirjoitetut sanat voivat olla yleiskielistettyjä. Kuitenkin näyttäisi hyvin todennäköiseltä, että vaihtelu *mie ~ minä*, *sie ~ sinä*, *miun ~ minun*, *silma ~ sinuo* jne. on runorekisterin ominaisuus, joka mahdollistaa sekä sanojen asettamisen erilaisiin säeasemiin (*En mi|nä ta|kuo | taija*, 106:107 ~ *En mie | silloin | loajoin | laula*, 221:022) että säkeen rytmisen varioinnin niiden avulla (*Minä en | meärin | mätkö|ällyt*, 109:112).

Sanaa *itse* Arhippa käyttää kontrastoimaan kahden toimijan toimintoja erityisesti kertauksissa (a). Yleisemmin *itse* esiintyy hänellä kuitenkin yhdistämässä saman toimijan erilaisia toimintoja, lähinnä vaihtamassa repliikkiä toiminnaksi tai toisin päin; esimerkissä (b) *itse* on subjekti, joka viittaa sa-

¹⁸¹ Käytännössä Arhipan runosäkeiden adpositioita olisi muutenkin vaikea hajottaa, koska useimmiten niistä tulisi myös mitallisesti virheellisiä: *Peähän laijan peässensä* > **Peähän peässensä laijan*.

man toimijan jatkuvaan toimintaan. Sana *itse* voi olla itsenäinen lauseke, yleensä subjekti, tai se voi liittyä määritteeksi substantiivilausekkeeseen (*Itse vanha Väinämöinen*), jolloin sen kontrastoiva tehtävä hämärtyy ja se vaikuttaa enemmän haalentuneelta säkeenalukkeelta (c).

- (a) Soitti nuoret soitti vanhat 112:065
 - Eipä soitto soitakkana 112:066
 - Itse vanha Väinämöini 112:067
 - Pani ponnen polvellaha 112:068
 - Kären keänti taivoisehe 112:069
 - Itse soitti jotta laulo 112:070
- (b) Lykkäsi venon vesillä 112:028
 - Kuori kiskoilta teloilta 112:029
 - Mäntyisiltä järkälöiltä 112:030
 - Itse noin sanoikse virkko 112:031
 - Kuplikse veno vesillä 112:032
 - Lumpehikse lainehilla 112:033
- (c) Itse ilmoini Jumala 128:137
 - Itse henki Herra Jiesus 128:138
 - Valjastele varsojasi 128:139
 - Rakenteles rattsuajasi 128:140

Demonstratiivipronominin (*tämä, tuo, se, nämä, nuo, ne*) esiintyvät Arhipan runoissa sekä itsenäisinä lausekkeina subjektin, objektin ja adverbiaalin tehtävissä että substantiivilausekkeen määritteinä. Yleisimpiä ovat *se* ja *tuo*, muiden käyttö on selvästi harvinaisempaa. Pronominien paikallissijat ovat osin samanmuotoisia paikan proadverbien kanssa; esim. pronominin *se* elatiivi *siitä* esiintyy vielä yleisemmin säkeenalukeproadverbina.

Subjektit ja objektit ovat melko alkuhakuisia. Niiden korrelaatti on usein edeltävissä, joskus seuraavissa säkeissä. Näin ne mahdollistavat erisäkeisen objektin, koska objekti tulee näin samaan säkeeseen verbin kanssa (a). Sama rakenne tavataan myös subjektien yhteydessä, vaikkakaan subjektin ja verbin samasäkeisyys ei ole pakollista niin kuin objektin kohdalla (b).

- (a) Tuo on kaunis Kaukamieli 304:217
 - Sen on heitti kutsumatta 304:218
- (b) Muurahaini mulku poika 106:269
 - Se kusi kuren jalalla 106:270

NP:ssa demonstratiivipronomit ovat joko restriktiivisiä demonstratiivisia tarkenteita, jotka rajaavat edussanana toimivan subjektin tarkoitteen alaa usein yhdessä relatiivipronominin kanssa (c), tai ovat appositionomaisessa suhteessa substantiiviin (d). Tämä irrallisuus tulee kiintoisasti esille säkeissä, joissa relatiivipronomini on samassa säkeessä korrelaattinsa kanssa, mutta erillisenä (e). On tulkintaa, pidetäänkö tätä yhtenä lausekkeena ("tuo siika") vai kahtena ("tuo tuli, silie siika"). Restriktiivisinä demonstratiivisinä tarkenteina näitä jälkimmäisiä voi tuskin pitää, vaan kyse on myös monitasoisista poeettisista tendensseistä, jotka liittyvät alkuhakuisuuteen ja mitallisuuteen. Demonstratiivinen restriktiivinen tarkenne taas on pääsääntöisesti edussanan yhteydessä ja ennen edussanaa lukuun ottamatta tavallista formulaa *Niin sano sanalla tuolla*.

- (c) Soata tuolla soareksella 121:060
 Tuolla kummulla kuleta 121:061
 Josta soalis soatanehe 121:062
 Erän toimi tuotanehe 121:063
- (d) Tie se varsin vastoaavi 204:149
- (e) Tuo tuli silie siika 132:030

Pronominit *tuo* ja *se* esiintyvät subjektin ilmaisevan säkeen alussa (f). Joskus voi olla mukana kopulaverbi on (g, h). En pidä näitä säkeitä kopulalauseina, koska 1) säkeet ovat lauseessa kokonaisuutena subjektin tehtävässä ja 2) sana *on* on labiili. Olla-verbi on Vienassa yleisesti mukana näissä säkeissä, ei kuitenkaan välttämättä kopulaverbin vaan säkeentäydennyksen tai mitan varioijan funktiossa: esimerkiksi *Tuop' oñ vanha Väinämöiñi*. Arhipan viidestä säkeenalukkeen *tuo* esiintymästä vain yhdestä löytyy *on*, yhdessä *tuopa*, kaksi muistiinpanoa on vajaita ja yksi ei mitallisesti tarvitse täydennystä. Onko kyseessä silloin yksi täytesanallinen lauseke vai kopulalause? Henkilön nimeen viittaavina pidän niitä demonstratiivisina tarkenteina. Jos kyse ei ole nimestä, lasken tapauksen kopulalauseeksi ja pronominin subjektiksi, vaikka nimisäkeen ja tämän säkeen välillä on kerronomainen suhde (i).

- (f) Tuopa nuori Joukahaini 116:001
- (g) Tuo on vanha Väinämöini 116:035
- (h) Se on lieto Lemmin poika 101:219
 Sanan virkko noin nimesi 101:220
- (i) Neitsyt Moarie emoini 132:098
 Rakas äiti armollini 132:099
 Se on vanhin vaimoksia 132:100
 Eläjiä ensimmäini 132:101
 Oli airoilla asuva 132:102

Kun demonstratiivipronomi on toisessa säkeessä olevan relatiivipronominin korrelaatti tai korrelaattilausekkeen osa, syntyy korrelatiivinen säepari, joka usein kertaantuu muodostaen korrelatiivisen säeparikerron (Kuusi 1963b, 158–159). Mielenkiintoinen on rakenne, jossa relatiivipronominina on *kumpi* ja demonstratiivipronominin *se* ilmentymänä samanpituinen, loppusointuinen muoto *sempi* (j). Tämä ei ole pelkästään Arhipan piirre vaan tavataan myös monilla muilla Vienan ja muutamalla Savon, Pohjois-Karjalan ja Raja-Karjalan laulajalla. Piirre liittyy määräyhteyteen: tavallinen se on Kilpalaulannassa, Latvajärvässä myös Lemminkäisen virressä¹⁸².

- (j) Kumpi tiennövi enemmän 116:007
 Sempi tiellä seisuoho 116:008
 Kumpi tiennövi vähemmän 116:009
 Sempi tieltä välttyöhö 116:010

¹⁸² Kilpalaulannassa SKVR I₁ 40:30, 173:11,13, 174:6, 175:10, 12, 178:15, 179:9, 179a):20, 181:3, 182:12, 183:9,11, 192:9,11, 198:9-11, 203:7, 259:51,53, 369:85,87, VII₁ 156:17, 192:4, 195:7, 198:7; Lemminkäisen virressä SKVR I₂ 766:241, 769:71, 773:215, 785:167; Verenseisautussanoissa SKVR VI₁ 3449:38.

Kvanttoripronominit (indefiniittipronominit) ilmaisevat joukon suuruutta suhteessa potentiaaliseen viittausalaan (VISK § 740–764). Kvanttoripronominit eivät korpuksessa ole kovin tavallisia, yleisimpiä ovat *kaikki* ja *muu*. Indefiniittinen, adjektiivin piirteitä omaava pronomini tai proadjektiivi *muu* voi olla substantiivin kongruoiva määrite. Eniten se esiintyy substantiivin *suku* kanssa; *muu* on näissä sukulaisluettelon viimeinen määre: *iso – emo ... – muu suku*. (a). Monikko *muut* esiintyy myös itsenäisenä subjektina. Tavallisesti se yhdistyy demonstratiivipronominin *ne* kanssa. Subjektina ja usein myös tarkenteena oleva *muut* sisältää vertailun "minun" ja "muiden" välillä (b).

- (a) Moa isosi moa emosi 128:207
 Rusko multa muu sukusi 128:208
 (b) Muut ne syöpi murujaki 216:014
 Mie vain lientä lippoalen 216:015

Kvanttoripronomini *joka* 'jokainen' esiintyy kahdessa säeparissa (c-d), jotka ulkoisesta eroavuudestaan huolimatta ovat rakenteisesti hyvin läheiset. Semanttisesti säeparit ovat erilaiset mutta syntaktisesti yhtenevämmät: molemmissa on transitiivinen verbi ja objekti. Kvanttoripronomini toistetaan, verbien ja substantiivien tavuluku ja sijainti on sama¹⁸³, ja molempien säeparien hahmo on niin samanlainen, että voidaan puhua yhteisestä säemallista, formulasta, jota voisi kuvata seuraavalla rakenteella: [V kond. yks 1. pers.] *joka* [NP gen. obj.] | *joka* [NP gen. obj.] [V kond. yks 1. pers.].

- (c) Kukkuisin joka on kuusen 118:003
 Joka lehvän lellittäisin 118:004
 (d) Joisinpa joka pikarin 120:001
 Joka kannun kallistaisin 120:002

Arhipan lauseista n. 3 % on relatiivisia sivulauseita. Relatiivipronominit ovat *joka*, *ku*, *ken*, *kumpi* ja *mi* taivutusmuotoineen sekä relatiiviset proadverbit *jonne* ja *milloin*. Yleisin on *jo*-vartaloinen pronomini, vaikkakin yli puolet (25/49) esiintymistä tulee yhden runon yhdestä kertauksesta (Luojan virren Saunanhaku) (a). Relatiivipronominit ovat kieltoverbin tai kopulan edellä alttiita loppuheitolle, ja ne pyrkivät täyttämään muiden niihin liittyvien funktiosanojen kanssa ensimmäisen runojalan (b). Sanalla *joka* alkava sivulause esiintyy vain päälauseen jäljessä, sen kanssa pitkälle synonyyminen *ku* voi myös aloittaa lauseen (c).

- (a) Läksin kylpyö kylästä 129:067
 Saunoa sarajahasta 129:068
 Jossa huono hoivan saisi 129:069
 Avun ankeh tarvittsisi 129:070
 (b) Voija noilla voitehilla 128:167
 Noilla rasvoilla rapoa 128:168

¹⁸³ Sillä poikkeuksella, että *kuusen* on kaksitavuinen sana kolmitavuisessa ympäristössä. Olen rekonstruoinut täytesanan *on*, joka on kuitenkin tässä hyvin epävarma. Voisiko kk:n 'j k' olla *jokaisen kuusen*?

- Kull on Luoja voijeltuna 128:169
 Katsottuna kaikki valta 128:170
 (c) Kust on liikkunut lihoa 128:147
 Siihen liikuta lihoa 128:148
 Kust on verta vierettänyt 128:149
 Siihen verta vierettele 128:150

Matti Kuusi nimittää relatiivipronominin ja demonstratiivipronominin yhdistelmää korrelatiiviseksi säeparinkerroksi, koska se esiintyy yleisesti juuri paralleleissa säepareissa (esim. Maailmansynnyn *Mi munassa ruskeata, se päiväksi paistamahan, Mi munassa valkieta, Se kuuksi kumottamahan*). Kyse on rakenteesta, jossa relatiivipronomini viittaa toisessa säkeessä olevaan demonstratiivipronomiin *se* tai lausekkeeseen, jossa *se* on demonstratiivisena tarkenteena. Tunnettu on Kilpakosinnan lopettavan Kultaneidon säejakso, joka toistuu hyvin samanrakenteisena laulajilla Vienasta Inkeriin (Kuusi 1949, 292–293, piirteet 5080–5085; Kuusi 1963b, 157–161). (d) Pronomini *se* voidaan tässä nähdä joko 1) kopulalauseen subjektina tai 2) substantiivin *kylki* demonstratiivisena tarkenteena. Ensimmäisessä vaihtoehdossa subjekti-NP on *se* ja predikaatiivi-NP *kylmä kylki*, toisessa vaihtoehdossa subjekti olisi *se kylki* ja predikaatiivi *kylmä*. Modaalinen partikkeli *kyllä* lohkaisisi vaihtoehdossa 1 NP:n kahteen osaan. Periaatteessa molemmat vaihtoehdot voivat välittää saman semanttisen sisällön. Pysyvää rakenteessa on restriktiivinen demonstratiivipronomini, relatiivinen sivulause ja alkusoinnallinen sanasarja *kylki, kylmä* ja *kyllä*. Myös sana *ken* on sekä relatiivi- että interrogatiivipronomini ja voi esiintyä korrelatiivisessa säeparikerrossa (e). Kuusi arvelee tätä vanhimmaksi kalevalaisen runouden piirissä suvaituksi sivulauseerakenteeksi sijoittaen sen varhaiskalevalaiseen tyylikautteen. (Kuusi 1963b, 158–159; ks. myös Aaltonen 1979, 69–73). Olkoon sen ajallinen sijoitus mikä hyvänsä, runoteksteissä se on ollut produktiivinen hyvin pitkään ja on yksi olennaisia laulajan kompetenssiin kuuluvia rakenteita.

- (d) Ku oli kylki neittä vassen 103:418
 Se oli kylki kyllä kylmä 103:419
 Ku oli vassen vaippoansa 103:420
 Vassen voate riepuonsa 103:421
 Oli kylki kyllä lämmin 103:422
 (e) Kenpä siitä oksan otti 127:055
 Se otti ikuisen onnen 127:056
 Ken on siitä latvan taitto 127:057
 Se taitto ikuisen taijan 127:058
 Ken on lehvän leikkoali 127:059
 Leikkasi ikuisen lemmen 127:060

Korpuksessa on 126 kysymyslauseetta eli noin 5 % lauseiden kokonaismäärästä. Kolmannes kysymyslauseista on vaihtoehtokysymyksiä, joiden tunto-merkkinä on kysyvä partikkeli *-kO*. Loput kysymyslauseet ovat hakukysymyksiä, joiden alussa on interrogatiivinen pronomini tai proadverbi. Alisteisia kysymyslauseita on vain muutama, eivätkä ne eroa jyrkästi relatiivilauseesta (VISK § 1171). Arhipan *ku-*, *mi-*, ja *ken-*vartaloiset relatiivipronomininit

toimivat myös kysyvinä pronomineina (a-c) ja proadverbeina (d). Vain jo-vartaloiset sanat ovat aina relatiivipronomineja.

- (a) Kuka airoilla asuupi 132:097
Neitsyt Moarie emoini 132:098
Rakas äiti armollini 132:099
- (b) Mitä itet Väinämöini 106:083
Kuta Untamo uriset 106:084
- (c) Kenen tappanen talosta 134:003
- (d) Kunne läksit Väinämöini 103:062
Urkenit Umentolaini 103:063

Omanlaisensa formula on nominatiivien *mi* ja *ku* ja sekä partitiivin yhdistelmä, joka tavataan kahdessa runoyhteydessä (Lemminkäisen virsi, Viisaampansa vieressä maannut). (e) Tiedustelun, tai paremminkin retorisen kysymyksen muodossa esitetyn kummastelun aiheena ei ole tulijan identiteetti vaan erityisyys: miten mies pääsi tulemaan niin, etteivät koiratkaan kuulleet. Syntaktisesti *mi* ja *miehiesi* (*ku* ja *kävietäsi*) kuuluvat yhteen, mitä alkusoin-tuisuus vielä korostaa. Ne muodostavat tässä kopulalauseessa predikatiivi-NP:n. Lausekkeen edussana on pronomini, jolla on sisältyvyyttä ilmaiseva partitiivimäärite (vrt. "hän on osa joukkuetta, yksi meitä"), mutta tarkoite on substantiivin mukainen.

- (e) Mi sie lienet miehiesi 101:146
Ku kylän kävietäsi 101:147
Kuin ei silma kuule koirat 101:148
Eikä viiti villaseuvot 101:149
Eikä haukkujat havattu 101:150

Proadverbeilla tiedustellaan paikkaa, syytä tai tapaa, keinoa. Huomattakoon, että joukossa ei ole ajan adverbia. Arhippa käyttää kerran sanaa *milloin* relatiivipronominina. KKS:n mukaan karjalan temporaalinen kysyvä proadverbi on *konsa*. Kumpikaan sana ei Vienan runoissa ole yleinen kysymyslauseissa.¹⁸⁴ Syy siihen, että temporaalisia kysymyksiä ei runoissa juuri ole lukuun ottamatta temporaalisella partikkelilla *joko* alkavia vaihtoehtokysymyksiä (f) liittynee niiden tapaan jäsentää aikaa. Ajanmääreet ovat joko epämääräisiä (*päivänä muutamana*) tai (ovat anaforisia ja) jäsentävät järjestystä adverbilla (*silloin, nyt, siitä, pian*) tai temporaalirakenteilla (*Kotihansa tul-tuoho*). Tarvetta tiedustella kerronnallisesta preesensistä poikkeavaa aikaa ei juuri ole.

- (f) Joko neiti annetaha 103:239
Niin sanoopi Pohjon akka 103:240

¹⁸⁴ Temporaalinen retorinen kysymys on perinteinen lähinnä Humalan ja ohran kerskauksessa (ks. Kuusi 1963b, 140). Myös Vienasta on muutamia toisintoja, joskin adverbi voidaan ajatella näissä myös relatiivilauseen aloittajana: *Humala huhusi puusta, Vesi kaivoista syvästä, Osra pellon pientaresta: "Koňša myö kovalla soamma, Milloin yhtehen yhyymmä, Sen torumma, tappelemma, Elämmä šovan tavalla. Viholaisen vint'iellä."* (SKVR I₂ 1038. Vuokkiniemi, Latvajärvi. Borenius 1877. – Arhippaimi Miihkali.)

Kuin sie valkin valjastelet 103:241

Jopa neiti annetaha 103:242

4.3.5 KONJUNKTIOT

Konjunktiot kytkevät yhteen lauseita ja lausekkeita luoden niiden välille semanttisen tai syntaktisen suhteen. Huomattakoon, että näitä semanttisia suhteita ilmentämään voidaan käyttää muitakin kielellisiä keinoja¹⁸⁵. Kun ne kytkevät lauseita, syntyy yhdyslauseita. Kuten edellä todettiin (s. 152–153), jopa liki viidennes Arhipan korpuksen lauseista on osana yhdyslausetta. Yhdyslauseista osa sisältää relatiivisen lauseen, vain muutama alisteisen kysymyslauseen. Pääosa yhdyslauseista rakentuu kuitenkin konjunktioiden avulla.

Lauseiden ja lausekkeiden välillä voi olla rinnasteinen suhde, jolloin käytössä ovat rinnastuskonjunktiot, joita ovat additiiviset eli kopulatiivikonjunktiot *ja*, *sekä* – *jotta~että*, *-kä* ja *soani* 'saati' (Pulkkinen 1993), disjunktiiiviset eli 'tai', *vai*, *tahikka* ja kontrastiivinen¹⁸⁶ *vain* 'mutta, vaan' (taulukko 31; VISK § 1080). Kopulatiivikonjunktioita voidaan käyttää niin lauseiden kuin lausekkeiden välillä, Arhipan runoissa kuitenkin melkein pelkästään kertosaikissa. Aaltosen mukaan syndeettistä additiivista (kopulatiivista) rinnastusta käytetään Vienan epiikassa lähes yksinomaan säekertoon ja säkeensisäiseen keroon (Aaltonen 1979, 78). Normaalikielen yleisin kopulatiivikonjunktio *ja* (karj. *ta*¹⁸⁷), joka Arhipalla esiintyy 9 kertaa. Selvästi yleisempiä ovat parikonjunktio *sekä* – *jotta~että* (Pulkkinen 1993, 117–127) ja kieltoverbiin liittyvä enklittinen partikkeli *-kä* (Pulkkinen 1993, 149), jotka esiintyvät lähes pelkästään säkerron yhteydessä; myös *ja* liittyy vahvasti säekertoon (a–c). Pulkkinen mukaan parikonjunktio *sekä* – *että* ja sen karjalainen vastine *sekä* – *jotta* on kansankielessä varsin harvinainen, vaikka se on kir-

¹⁸⁵ Kysymystä on käsitellyt M. Airila lyhyessä artikkelissa "Muuan havainto Kalevalan lauserakenteesta", jossa hän esittää useita erilaisia tapauksia, joissa voi "olla 'loogillinen' alistussuhde ilman vastaavaa kieliopillisesti ilmaistua alistusta". Airila esittää useita sekä rinnastus- että alistussuhteen tyyppejä, joita kalevalaisessa runoissa ei aina merkitä konjunktioiden. (Airila 1933, 9–14). Tarkemmin näiden suhteiden syndeettisiä ja asyndeettisiä ilmaisuja on lisensiaatitutkimuksessa eritelty Lea Aaltonen (1979, 57–151).

¹⁸⁶ Kontrastiivinen suhde voi olla kolmenlainen sen mukaan, onko kyseessä entiteettien erojen korostaminen (adversatiivinen), entiteetin tai asiointilan korvaaminen tai korjaaminen toisella (korrektiivinen) vai poikkeuksen ilmaiseminen (VISK § 1101). Suomessa adversatiivisen suhteen tyypillinen konjunktio on *mutta*, korrektiivisen *vaan*. Karjalassa *vain* on sekä 'mutta' että 'vaan' (KKS *vain*^{III}). Arhipan sanalla *vain* ilmaistut kontrastiiviset suhteet on kaikki tulkittavissa adversatiiviksi. Aaltonen käyttää pelkästään termiä "adversatiivinen" (Aaltonen 1979, 86–93).

¹⁸⁷ Karjalan kielen konjunktio on *ta* (KKS ei edes tunne sanaa *ja*; Pulkkinen 1993, 16). Arhipan muistiinpanoissa *ta* esiintyy kerran (301:116), muulloin muoto on *ja*. Kun *ja* tavataan muillakin Vienan laulajilla (esim. *Kovin šuuttu ja vihaštu*; SKVR I₂ 702 a):151. Jyskyjärvi, Kellovaara. Borenius 1877. – Riigoine Maksima.), olen jättänyt konjunktion keruumuistiinpanon muotoon.

jallisuudessa ollut alusta alkaen tavallinen. Sillä on kuitenkin vankka asema kansanrunoudessa säekerron säkeenalukkeina (ks. 5.1.1.). Kuten Pulkkinen toteaa, "[k]alevalaisen runomitan kannalta parikonjunktio onkin ollut hyvin käyttökelpoinen ilmaisukeino". (Pulkkinen 1993, 117–120, 131–133.)

- (a) Siitä mejjän suuri Luoja 122:073
Ja mejjän Jumalutemma 122:074
- (b) Sekä juoksi jotta joutu 129:165
- (c) Ei orjat hyvästi liettso 103:358
Eikä paina palkkalaiset 103:359

Itsenäisten lauseiden välillä tavataan lähinnä vain kontrastiivinen *vain*, jonka merkitys on sekä 'mutta' että 'vaan' (d).

- (d) Tukulla meret tukusi 101:275
Lapohilla oallot laski 101:276
Vain ei löytänt Lemmin poikoa 101:277

Yhdyslauseiden välinen suhde on runoissa kuitenkin useimmin alisteinen. Adverbiaalikonjunktio eli alistuskonjunktio (taulukko 32) aloittavat tyyppillisesti adverbiaalilauseita, jotka toimivat yhdyslauseessa hallitsevan lauseen määritteinä. (VISK § 812, 815, 1111.). Suhteet ovat temporaalisia (ajankohta ja kesto: *kuin, sini – kuni, kuni, ennen kuin*), kausaalisia (syy ja seuraus: *kuin* 'koska'), finaalisia (tavoite tai tarkoitus: *jotta*), konditionaalisia (ehto: *jos, kuin* 'jos'), konsessiivisia (myönnyttäviä, samanaikainen pätevyys mutta yhteensopimattomuus kontekstissa: *jos* 'vaikka', *ehki* 'vaikka') ja komparatiivisia eli vertailevia (*kuin, niin kuin*) suhteita. (VISK § 1111, 1121–1142; Aaltonen 1979, 18–19.) Vertailevat suhteet liittyvät useimmiten elliptisiin vertausrakenteisiin, ei niinkään selkeisiin adverbiaali- ja päälauseisiin. Palaan vertailurakenteisiin tarkemmin luvussa 4.9.3. Adverbiaalikonjunktioita (ilman vertailukonjunktioita) on 134 esiintymää. Adverbiaalikonjunktio esiintyvät vain muutaman kerran paralleelissa säkeessä tai säepuoliskossa (*Kuin mie synnyin kuin mie kasvoin*). Adverbiaalikonjunktioiden merkitsemien alisteisten sivulauseiden määränä voi siten pitää 131.

Yleiskonjunktioita *että* vastaavaa adverbiaalikonjunktioita ei runoissa ole: sen sijasta käytetään infiniittistä referatiivirakennetta (*Jo näki tuhon tulovan* = "näki, että tuho tulee") tai puheessa suoraa esitystä. Myös temporaalista ja finaalista suhdetta ilmaistaan usein infiniittisin rakentein, mutta niiden ilmaisuun käytetään myös konjunktioita. Temporaalet, kausaaliset ja konditionaaliset suhteet ovat osin päällekkäisiä (vrt. VISK § 1130, 1137). Sama konjunktio voi olla eri tehtävissä, ja suhteeseen voi sisältyä eri aspekteja. Arhipan yleisin konjunktio on *kuin*, jolla on yleisesti temporaalinen ('kun') mutta samanaikaisesti myös konditionaalinen tehtävä ('jos'). Ilmaistaan ehto (konditionaalisuus), joka toteutuessaan saa aikaan jonkin asiantilan (temporaalisuus): "jos ja kun kuulet karjan kellon niin silloin ..." (a).

- (a) Kuin sie kuulet karjan kellon 140:076
Helien hepoisen kellon 140:077
Peäsi tunke turpehese 140:078

Mätä viljo mättähisi 140:079

Samalla konjuktiolla voidaan ilmaista syy ja viitata ajankohtaan: "siksi en laula sinua, koska ja kun silloin nuorempana ..." (b).

- (b) Siksi en sinuo laula 101:221
- Kuin sie ennen nuorempana 101:222
- Koirat kannoit kohussasi 101:223
- Maksoissasi moan valivot 101:224

Konjunktio *jos* taas on yleensä enemmän konditionaalinen kuin temporaalisen vivahteen omaava *kuin*. Se on kuitenkin joskus myös konsessiivinen merkityksessä 'vaikka': näin käy silloin, kun sivulause seuraa päälausea (c).

- (c) Toki mie sanon tovetki 123:090
- Jos vähän valehtelenki 123:091

Konjunktio *jotta* on yleisimmin parikonjunktion (*Sekä juoksi jotta joutu*) osa, harvemmin adverbiaalikonjunktio (d). Finaalisia suhteita Arhippa ilmaiseekin yleisimmin monimuotoisilla infiniittisillä rakenteilla (ks. 4.8.1.).

- (d) Pie pihti valkieta 221:001
- Jotta lauloa näkisin 221:002

Adverbiaalikonjunktioit ovat luontaisesti lauseen- ja samalla säkeenalkuisia ja siten hyvin tyypillisiä säkeenalukkeita.

4.3.6 FUNKTIOSANOJEN YHTEENVETOA

Funktiosanat ovat olennaisia kaikille tekstityypeille. Ne luovat suhteita, järjestävät, viittaavat, vaikuttavat modaalisuuteen. Funktiosanat, niiden käyttötavat ja esiintymisen taajuus vaihtelevat mitä todennäköisimmin rekisterin mukaan: puhekielen, tieteellisen julkaisun tai runon funktiosanasto tai niiden käyttö ei ole välttämättä sama. Olen edeltävässä käynyt läpi Arhipan runotekstien funktiosanoja ja pyrkinyt kuvaamaan, miten funktiosanat osallistuvat runosäkeiden rakentamiseen.

Esitin alussa huomion funktiosanojen alkukahaisuudesta runosäkeessä. Yhdistin tämän Matti Kuusen esittämään siirtymäkliiseen käsitteeseen, jonka laajensin yleisemmäksi säkeenalukkeen käsitteeksi, koska Kuusen siirtymäkliseille ominainen merkityksen haalistuneisuus ei ole ominaista kaikille säkeen alkuun hakeutuville funktiosanoille. Funktiosanojen analyysissä selkeni, että säkeenalkuisuus on ominaista vain osalle funktiosanoja, joko luokkana (esim. relatiivipronominit, konjunktioit, ajan adverbit) tai yksittäisinä sanoina (esim. proadverbi *niin*). Monet juuri näistä säkeenalkuisuuteen hakeutuvista luokista tai yksittäisistä sanoista ovat hyvin yleisiä: sanalla *niin* on korpuksessa 260 esiintymää adverbina ja vielä 13 esiintymää vertailevan liitokkonjunktioin *niin kuin* osana. Kaikista funktiosanoista *niin* käsittää siten 9,3 % ja adverbi *niin* 19,8 % kaikista adverbeista. Toinen ilmennyt seikka on, että alkukahaiset funktiosanat eivät ole läheskään aina merkitykseltään haa-

listuneita, ja irrallisena esiintymänä haalealta vaikuttava sanakin voi tekstiyhteydessään saada erityisiä merkityksiä: tällainen on esimerkiksi säkeenalukkeen vaihtelu nimisäkeessä *vaka ~ sillon ~ itse ~ tuo on vanha Väinämöini*.

Säkeenaluke on siten säännöllisesti säkeen alkuun sijoittuva taajasti esiintyvä funktiosana tai funktiosanojen luokka, joka voi esiintyä myös muutaman sanan ketjuina. Säkeenaluke voi vaihtua toiseen ja toisenlaiseen säkeenalukkeeseen, jolloin säkeiden ja tai lauseiden funktio yleensä muuttuu. Muutos voi olla merkittävä, esimerkiksi kysymyksestä vastaukseen: *Miss on pieni poikuoni* : *Tuolla pieni poikuosi* tai päälauseesta sivulauseeksi: *Tuossa maisteli makuo* : *Kuin sie maistelit makuo*. Joskus ero on vähäisempi, ja joissain tapauksissa kyse on kahden synonyymien vaihtelusta: *Aina tuota tutkoali* : *Yhä tuota tutkoali*. Säkeenaluke on tavallisimmin itsenäinen AdvP, pronominin muodostama NP tai lauseessa liitynnäisenä oleva konjunktio (*Siitä peipoini pesekse*; *Se on taitavin takoja*; *Jos sie joutut juominkihä*), mutta se voi olla myös NP:n tai PP:n osa (*Miun ne keäntyisi käteni*; *Alla vanhan Väinämöisen*). Joskus itsenäiset ja lausekkeisiin sisältyvät säkeenalukkeet voivat olla sanoina identtiset, vaikka niiden syntaktinen tehtävä olisikin eri, kuten *Tuolla Tuonelan joella* : *Tuolla pieni poikuosi*.

Säkeenalukkeissa on kyse ilmiöstä, tendenssistä, joka on hyvin olennainen ja tärkeä runotekstin rakentumiselle. On mahdollista havaita, että on yleisesti olemassa säerakenteita, joiden alussa on tilaa säkeenalukkeelle. Tilaa ennen sisältösanoja on yleensä yhden runojalan (kahden tavun) verran, joskus enemmänkin. Säkeenalukkeet mahdollistavat runotekstin elämän, sopeutumisen aina uusiin tekstuaalisiin ympäristöihin. Tästä sopeutumisen mahdollistavasta vaihtokelpoisuudesta johtuen säkeenalukkeet eivät yleensä ole alkusointuisia kuin sattumalta. On myös formuloita, joissa alukkeen ja seuraavien sisältösanojen välillä on vahva poeettinen yhteys, kuten alkusointuinen formula *Kohta kolmittsi [rapuupi | kokoovi | kysyyvi]* tai *Aina Annikki sanoopi*. Säkeenalukkeet voivat vaihdella ja esiintyä monenlaisissa äänneympäristöissä, mutta ne eivät ole poeettisten rakenteiden ulkopuolella: semantiikka ja poetiikka kohtaavat, kuten proadverbin *tuolla/tuolta* ja paikannimen *Tuonela* monet yhdistelmät todistavat.

Säkeenalukkeena toimivien sanojen alkuhakuisuus voidaan useasti johtaa sanan yleisestä syntaktisesta käyttäytymisestä. Relatiivi- ja interrogatiivipronominit ja -proadverbit ja konjunktiot ovat luontaisesti lauseenalkuisia. Koska lauseet alkavat pääsääntöisesti vain säkeen alusta, sijoittuvat nämä sanat myös säkeen alkuihin lukuun ottamatta säkeensisäistä kertoa (*Mitein olla kuin eleä*) tai kaksilauseisuutta (*Etsittihin vain ei löytty*). Niiden alkuhakuisuus ei ole pelkästään runorekisterin ominaisuus, mutta se on silti myös runorekisterin ominaisuus. Konjunktoiden, relatiivipronominien ja kysymys sanojen säkeenalkuisuus luo säkeen aloituksen malleja, joiden mukaisia säkeitä runostossa on tiheään. Aikaa, paikkaa ja tapaa ilmaisevien adverbien lauseenalkuisuus taas ei ole lainkaan itsestään selvää. Silti niistä monet ja erityisesti usein esiintyvät ovat Arhipalla pääosin säkeenalukkeina: näitä ovat

sellaiset kuin *aina, silloin, heti, kohta, pian, äsen, siellä, tuolla, tuolta, tuossa, siitä, alla, niin, sillä, toisin*. Pronominien säkeenalkuisuus ei ole yhtä ilmeistä, mutta sanoilla on määräsemia, joihin ne mielellään sijoittuvat. Persoonapronominien *mie* ja *sie* subjekteina olevat nominatiivit ovat useammin ensimmäisen runojalan laskussa (tavuasemassa 2) kuin suoraan alussa, sen sijaan *sie* on puhuttelusanana taas mielellään alussa. Pronomini *itse* taas on melkein pelkästään säkeenalkuinen, niin itsenäisenä kuin NP:n määritteenä (tai kiinteässä appositiorakenteessa). Säkeen lopussa pronominit ovat vain harvoin. Demonstratiiviset tarkenteet ovat lausekkeessa edussanan yhteydessä sitä edeltävinä, minkä vuoksi ne saattavat sijaita muuallakin kuin aivan alussa. Demonstratiivipronominien nominatiivit sijoittuvatkin suurimmaksi osaksi ensimmäiseen runojalkaan. Yksi säkeenalukkeen tyyppi onkin pronominin *tuo* tai *se* sijoittaminen nimisäkeen alkuun. Yksitavuisina ne helposti jättävät säkeen vajaaksi ilman täydennystä; täydennyksenä voi olla liitepartikkeli *-pa*, mutta useammin kopulaverbin muoto *on*. Kopulaverbi taas tekee nimisäkeestä muodoltaan kopulalauseen, vaikka se syntaktisesti olisikin tulkittavissa yhdeksi yleensä subjektin ilmaisevaksi lausekkeeksi, esim. *Tuopa nuori Joukahaini, Ajo tiellä vassatuksin; Se on lieto Lemmin poika, Sanan virkko noin nimesi*. Adpositiolausekkeiden yleisin tapaus on erillisen adverbiaalain muodostava säe, jonka adpositio aloittaa (*Alla juoksovan jalaksen*). Kielen yleisen tendenssin vastaisesti prepositiot ovat postpositioita yleisempiä ja hyvin yleisesti aloittavat säkeen: näin niistäkin moni on usein säkeenaluke: *alla, alta, etehen, kohin, läpi, puhki, päitti, yli, ylitti*.

Säkeenalukkeena esiintyminen on olennainen funktiosanojen ominaisuus. Niihin liittyy myös muita ominaisuuksia, joista yksi tärkeä on viittaavuus. Persoonapronominien anaforisuus kertovissa runoissa ja mahdollinen deiktisyys loitsuissa nousee esille subjektin käsittelyssä (4.5.1.). Demonstratiivipronominien viittaavuus tekstissä esiintyviin muihin sanoihin ja samalla tavalla mahdollinen deiktisyys erityisesti loitsuissa on piirre, joka erottaa kertovaa ja loitsun rekisteriä. Toinen ominaisuus liittyy sanajärjestykseen. Pronominit esiintyvät pääsääntöisesti, osa melkein pelkästään ennen edussanaansa lausekkeissa. Sellainen säe kuin *Niin sano sanalla tuolla* on poikkeuksellinen monella tapaa, koska demonstratiivipronomini on säkeen lopussa ja edussanaansa perässä. Tämä poikkeuksellinen säe on kiteytynyt formulaksi, mutta ei ole toiminut mallina enää uusille säkeille. Ei ole säkeenloputta *tuolla*, vaikka onkin säkeenaluke *tuolla*.

4.4 SUBSTANTIIVI- JA ADJEKTIIVILAUSEKKEET

Substantiivit ja adjektiivit ovat keskeisiä sisältösanoja ja kattavat liki 60 % korpuksen kaikista sanoista (taulukko 10). Lausekkeet, joissa ne ovat edussanoina (NP ja AP), kattavat yli puolet kaikista lausekkeista (taulukko 8). Kertosäkeissä niiden osuus kasvaa: lausekkeen keskimääräisen sanamäärä ja samalla oletettavasti niiden deskriptiivisyys lisääntyvät. Lauseenjäseninä

yksisanaisia on lukumääräisesti NP:ista yli puolet ja AP:ista 80 % (ks. taulukko 9). Sanamäärää katsottaessa taas useampisanaiset lausekkeet vievät suuremman osan säkeiden laajuudesta. Useampisanaisten lausekkeiden sisällöllinen tai elämyksellinen vaikuttavuus on näin suurempi kuin yksisanaisten, vaikka yksisanaisten syntaktinen vaikuttavuus onkin suurempi. Lausekkeita on myös lausekkeiden osina ja sisäkkäisyyden vuoksi on vaikea antaa esimerkiksi NP:iden tarkkaa lukua: [[*lemmon*]_{NP} [[*leppäiset*]_{AP} [*sivakat*]_{NP}]_{NP}]_{NP} .

Monisanaeisessa lausekkeessa sanojen välillä on suhteita, joita voidaan luokitella. Huomattakoon, että en ole määrittänyt korpukseen yhdyssanoja (VISK § 398), 1) koska jokainen sana toimii runoteksteissä omana yksikkönään mitan ja alkusoinnun kannalta (*Pitkä kaklan kattseloho*, 103:067), 2) koska yhdyssanaksi yleensä miellettyjen sanojen järjestys voi vaihdella (*Köyttä rauta* [= 'rautaköyttä'] *rahnikoivat*; 137:018) 3) eikä korpuksessa ole tapauksia, joissa sanojen hahmottaminen yhdyssanaksi tai erillisiksi sanoiksi muuttaisi merkityksen ("talon poika" on eri asia kuin "talonpoika"). Käsittelem kaikkia useamman sanan yhdistelmiä lausekkeina, joissa sanojen välillä vallitsee määrätynlainen suhde.

Lausekkeen edussanan ja määritteiden väliset suhteet voivat monenlaisia. Eri vaihtoehdot ja niiden määrät on lueteltu taulukossa 33. Määrite¹⁸⁸ voi olla 1) kongruoiva, kun määritteenä on adjektiivi (*Pimiästä Pohjolasta*), numeraali (*Viellä Viron kivellä*) tai pronomini (*sitä urosta*); 2) genetiivi, kun määritteenä on substantiivi (*Tuonelan jokehen*) tai pronomini (*sinun sukusi*); 3) taipumaton, kun määrite on taipumaton substantiivi (*purjeh puuta*) tai adjektiivi (*kirjo kansi*); 4) partitiivi, kun edussana on määrän ilmaus esim. numeraali (*kolme poikoa*) tai yksilöivä sana esim. superlatiivi (*julmin juuttahia*); 5) adverbialiaali, kun määrite on intensiteettipartikkeli (*kovin koriehkana*) tai paikallissijainen nomini (*Mieleltä vähyöttäsi*). Sanojen välillä voi vallita myös 6) appositioimainen suhde, kun lausekkeet tai sanat ovat syntaktisesti samanlaiset, mutta semanttisesti toinen on määrittävässä suhteessa (*Neitsyt Moarie emoini; seppo Ilmorini*); 7) rinnastussuhde, jolloin kaksi samassa syntaktisessa asemassa olevaa paralleelia sanaa esiintyy asyndeettisesti (ks. Pulkkinen 1966) (Liikkuupi *lihat jäsenet*). Kyse on säkerron sukuisesta rakenteesta.

Kaksisanaeisissa substantiivilausekkeissa sanojen välillä yleisimpiä ovat kongruoivat määritteet, sen jälkeen genetiivimääritteet. Taipumattomia määritteitä, joista suurin osa on yhdyssanan määriteosien tapaan toimivia, on runsaasti kaikenlaisissa lausekkeissa.

Kolmi- ja useampisanaeisissa lausekkeissa on vähintään yksi toinen lauseke, jonka sanoilla on oma suhteensa. Säkeessä *Viijellä Viron kivellä* edussanalauseke sisältää genetiivimääritteen ja lausekkeella on kongruoiva numeraalimäärite. Säkeessä *Jorinahan jouhi parran* lausekkeen edussana on yksi sana, mutta sillä on kaksisanaainen määritelauseke, jossa on taipumaton

¹⁸⁸ Tämän alaluvun esimerkeissä edussanalauseke on alleviivattu.

määrite. Monisanaiset lausekkeet ovat usein koko säkeen laajuisia tai sisältävät alussa vain lyhyen säkeenalukkeen, joskus verbin (*Lato toisen laita puolen*). Adpositiolausekkeet (PP) ovat hyvin läheisiä NP:ille. Käytännössä kaikki Arhipan adpositiot ovat läpinäkyvästi substantiivilähtöisiä (*Vierestä veno punaisen*), jolloin se syntaktisesti on lausekkeen edussana, mutta tarkoitteen (ilmaistun sijainnin tms.) kannalta olennaisempi on PP:hen sisältyvän NP:n tarkoite. PP:t sisältävät tavallista useammin monisanaisen NP:n ja sellaisena ne hyvin usein täyttävät koko säkeen. Tämä on yksi adpositioiden tärkeistä ominaisuuksista, kuten edellä todettiin (4.3.3.).

Taipumattomissa määritteissä on muutama taipumaton adjektiivi (*eri, pikku*) (VISK § 586), mutta suurin osa on substantiiveja. Niiden katsotaan yleensä muodostavan edussanan kanssa yhdyssanan; ne vastaavat siis yhdysosan määriteosaa. (ks. VISK § 409-410): *aho vieret, jyvä purno, purjehpuuta, talka pohjahani, virsi lippahan; kulta kannut, rauta pannoissa, villa peänä; kirjo kansi, puni keräisen; sata hanka, iki hyvyhöt*. Määriteosina olevista substantiiveista moni ilmaisee materiaalia (*kulta, rauta, villa*). Materiaalisanat ovat käytöltään adjektiivien tapaisia, koska ne ilmaisevat edusosan laatua: *hopie tuoppi* on hopeainen tuoppi, *köyttä rauta* tarkoittaa rautaista köyttä, *kivi hattu* on kivinen hattu. Taipumattoman määritteen kanssa muodostuu usein lausekkeitä, joiden tarkoite ei ole sama tai kuulu samaan luokkaan edussanan kanssa. Nämä ovat ns. *bahuvriihdyssanoja* (VISK § 424). Ne voi ajatella adjektiiveiksi, jotka kuvaavat jonkun olion ominaisuuksia. Tällä tavoin adjektiivisesti käytettyinä niitä esiintyykin muutama kerran Arhipan teksteissä: *Herneh varrella hevolla* (106:012). Kun edussana jätetään pois, adjektiivi muuttuu substantiiviksi. Näin syntyy sellaisia sanoja kuin *kaikki valta* = "kaikkivaltainen olento", *lumi sorkka* = "lumisorkkainen olento", *kassa kulta* = "kultakassainen [tukkainen] neito", *sata hanka* = "satahankainen pursi". Mikä olio on kyseessä, tulkitaan kontekstista. Bahuvriihit ovat kalevalaisessa runossa hyvin yleinen ja kätevä keino, jolla samalla kuvaillaan (adjektiivi) ja nimetään (substantiivi); kahteen lyhyeen sanaan voidaan upottaa kolmen sanan sisältö. Erityisen yleisiä ne ovat kertosäkeissä, joissa ne toimivat esisäkeessä olevan vastineensa poeettisena synonyymina, esim. *neito | tina rinta* (Peegel 1997, 51–54; ks. 5.1.2.). Taipumaton määrite ei juuri koskaan määritä toista lausekettä; taipumattomina voi ne pitää määreitä *Vaka vanha Väinämöini* ja *lieto Lemmin poika*. Arhipalla *vaka* esiintyy vain nominatiivissa ja sanan *lieto* partitiiviin tai genetiiviin yhdistyvät esiintymät on merkitty muistiin lyhentäen (101:244, 101:251). SKVR-tietokannasta en kuitenkaan ole onnistunut löytämään yhtään näiden sanojen taipunutta muotoa, sen sijaan muotoa *lieto Lemminkäisen* tavataan useamminkin¹⁸⁹.

¹⁸⁹ SKVR I₁ 187. Vuokkiniemi; I₁ 414 a). Vuokkiniemi; I₂ 713. Kiimaisjärvi; I₂ 725. Kontokki; I₂ 726. Kontokki; I₂ 749. Kontokki; I₂ 771. Vuokkiniemi; I₂ 789. Vuokkiniemi; I₂ 815. Vuokkiniemi; I₂ 819. Uhtua; I₂ 1020. Kontokki; II 196 a). Porajärvi; II 218. Repola; II 223 a). Repola; VII₁ 836 a. Ilomantsi; VII₁ 840. Ilomantsi; XII₁ 103. Sotkamo.

Adverbiaalimääritteet jakautuvat sekä intensiteettipartikkeleihin *aivan~aivin*, *varsin* (ks. 4.3.2.) että paikallissijaisiin nomineihin ja adverbeihin (*alla*, *mieleltä*). Koska adverbiaalimääritteet liittyvät usein myös toisiin adverbeihin eli ovat AdvP:n osia, esittelen myös ne tässä. Adverbiaalimääritteen sisältäviä NP:ta on 51 ja AP:ta 13. Useampisanaisia AdvP:ta on yhteensä 22. NP: *aivan aivinaisillaha*, *varsin kuohut*; *alla päin*, *mieleltä vähyöttäsi*; *kahta kallella* [*kypärin*]; AP: *ennen soatuja* [*sanoja*]. Myös AdvP:lla voi olla määritteenä intensiteettipartikkeli (*ani~taki vähäisen*). Osa adverbilausekkeista olisi ehkä myös tulkittaessa NP:ksi: *toisen kerran*, *täynnä oartehie*, *alas kulmin*. Kiintoisa on sana *aivoin*, jonka merkitys on 'aikaisin' (KKS). Se esiintyy yhdessä formulaksi katsottavassa säeparissa: *Nousi aivoin aikasehen*, *Aivoin aika huomenessa* (106:061–106:062). Kyseessä on joko asyndeettinen synonyymien rinnastus (Pulkinen 1966, 19–49) tai sanan käyttö intensiteettipartikkelin *aivin* tapaisesti; *aikaisehen*, *aivoin* tarkoittavat molemmat aikaista ajankohtaa. Karjalassa ne ovat synonyymiset. Silti *aivoin* ei Arhipalla esiinny itsenäisenä vaan aina liittyneenä *aikaiseh*-sanaan. Kaikki esiintymät ovat peräisin tästä viidesti esiintyvistä kiinteistä säepari-formulasta. *aivoin* muistuttaa intensiteettipartikkelia *aivan* ja onkin mahdollista, että kyseessä on kahden olemukseltaan samankaltaisen sanan risteytymä. Tämä aikaisen nousun formula tavataan melkein pelkästään Vienassa, pääosin häärunoissa, mutta myös Sampo-runossa Väinämöisen itkun kuulemisen johdantona (Kuusi 1949, 170, piirre 2002). Vienassa kirjoitusasu on pääosin *aivo(i)n*, erityisesti uudemmissa foneettisesti muistiinmerkityissä teksteissä. Muutamassa Ilomantsin toisinnossa muoto on *aivan*, mutta nämä kaikki ovat vanhempia Lönnrotin, Europaeuksen ja Ahlqvistin muistiinmerkintöjä.¹⁹⁰ Intensiteettipartikkeliksi sanaa *aivoin* ei tässä yhteydessä siten voine tulkita.

Monisanaudessa lausekkeessa sanajärjestys voi vaihdella. Syntaktisten säetyyppien mukainen järjestys on pitkälti normaalikielen mukainen: ajan adverbiaali tai subjektiäe on ennen verbisäettä, adverbiaalisäkeet seuraavat (ks. 4.2.2.). Säkeen sisäinen järjestys taas ei ole yhtä säännelty, mikä ilmenee myös monisanaisten lausekkeiden sisäisessä järjestyksessä. Se ei kuitenkaan ole mitenkään täysin vapaata tai pelkästään mitan säätelemää. Ensinnäkin, lausekkeet pyrkivät pysymään yhtenäisinä, sekä lauseenjäseninä että lausekkeen sisällä (esim. edussana ei tule määritteenä olevan lausekkeen sisälle esim. **hyvän harjalla hepoisen*). Poikkeuksen muodostavat lukusanat ja kvanttoripronominit (a), jotka pyrkivät sijoittumaan säkeen alkuun. Nämä muistuttavat kvanttorilauseita (VISK § 902–903), joissa on partitiivisijainen

¹⁹⁰ Kirjoitusasujen eron ja formulan varioinnin vuoksi kaikkia esiintymiä on hankala tavoittaa. SKVR-tietokannan haku 'nousi* aivo* huom*' tuottaa 61 osumaa Vienasta ja Aunuksesta ja yhden Ilomantsista. Tässä Boreniuksen muistiinpanossa sana on *aivoin* (SKVR VII₂ 2820. Ilomantsi. Borenius 1877. – Solohmaisena Jyrin leski). Haku 'nousi aiva* huom*' tuottaa 10 osumaa Vienasta ja 5 Ilomantsista. Lisäksi tulee joitain Inkerin ja Etelä-Karjalan osumia, jotka kuitenkin eivät liity tähän formulaan.

NP ja määränilmaus. Myös kopulaverbi voi katkaista lausekkeen (b). Muutamassa, jo edellä mainitussa tapauksessa demonstratiivinen tarkenne voi lohjeta pääsanastaan (c). Kolmesti lohkeaminen tapahtuu adposition yhteydessä (d). Kokonaisuuden kannalta lohkeamat ovat kuitenkin hyvin epätavallisia. Poikkeuksia on vähän.

- (a) Sata airoissa urosta 106:321
- (b) Solki olit vanhan Väinämöisen 126:054
- (c) Tuo tuli silie siika 132:030
- (d) Vatsan kautti vaivollisen 129:222

Kongruoivissa suhteissa sanajärjestyksen vaihtelu on hyvin tavallista. Kahden sanan lausekkeissa kolmannes on järjestyksessä edussana – määrite (*paikallasi muinoisella*) ja myös kolmen sanan lausekkeissa koko lausekkeen kongruoiva määre on yleisesti lausekkeen ja samalla säkeen lopussa (*Lihoa lehen alaista*). Genetiivimäärite tavataan myös edussanan jälkeen, mutta selvästi harvemmin kuin kongruoiva määrite. Kaksisanaisista lausekkeista reilu kymmenesosa on käännettyjä. Kolmisanasissa lausekkeissa, joissa edussana-NP:llä on yhden sanan genetiivimäärite, järjestys on liki poikkeuksetta aina normaali: genetiivimäärite – edussana-NP (*peätskyn pienillä sulilla, hiijen hiihto sukset*), kun taas jos edussana on yksin ja määrite-NP:ssa kaksi sanaa, käännetty järjestys on hyvin tavallinen: *harjalla hyvän hepöisen, poika tuhman tuiretuisen, tuskissa tuli soroisen, kalhuilla pojan kalevan*. Kaksisanaisen edussanalausekkeen genetiivimäärite on pääsääntöisesti säkeen alussa, poikkeuksena vain säe *sanan voimalla Jumalan*¹⁹¹. Valtaosa näistä on paikallissijoissa, mikä taas muistuttaa tilannetta adpositioissa, joissa prepositiot ovat postpositioita selvästi yleisemmät. Adpositiot ovatkin melkein aina paikallissijaisia: *alla juoksovan jalaksen, reunalla sinisen pilven, korvalla kosen tulisen*.

Taipumattomat määritteet voivat siirtyä edussanansa perään. Se ei ole kuitenkaan yhtä yleistä kuin kongruoivien määritteiden kanssa, 7,1 % niistä on käännteisiä: *harja kulta, kala kirjo, kassa kullan, köyttä rauta, peä pönttö, peältä olka, peätä kassa, puonna siipi, selät keitin*. Käännteisyys on useimmiten, joskaan ei aina, sidoksissa oikean mitan tavoitteluun tai tendenssiin sijoittaa alkusointuiset sanat säkeessä vierekkäin (*Harja kulta kuumoksesta / *Kulta harja kuumoksesta*). Käännteiset muodot ovat kuitenkin varsin erikoisia ja huomion kiinnittäviä, erityisesti kun edusosa on taipunut sijamuodossa: *peältä olka* 'olkapäältä', *peätä kassa* 'kassapäätä'. Kun taipumaton määrite siirtyy edussanansa jälkeen, sijapäätte yleensä säilyy edussanan yhteydessä (*peätä kassa kattsomahe* 103:004; *lehen lempi lielakoiset* 108:065). Muutaman kerran edussanan sijapäätte siirtyy määritteen osaksi (*Niin neijen tu-lehen tunki, Kassa kullan kuumoksehe* 103:441–103:442).

Säeryhmässä (e) lausekkeet *peä kullan* ja *terä hopien* ovat ensimmäisen säkeen *puukon* kertosanoja: *puukko* on 'kultapäätä' ja 'hopeaterä'. Genetiivin

¹⁹¹ [*Jumalan*] [*sanan voima*], kertosaikossa [*Pyhän henken*] [*voima*]. (127:154–127:155)

pääte ei oikeastaan kuulu lausekkeisiin. Genetiivi on heijastuma väliin tulevan PP:n genetiivitäydennyksestä, jonka kertosanoiksi ne muodollisesti muuntuvat. Syntyy syntaktisesti väärä mutta poeettisesti oikea loppusoin-tu.¹⁹²

- (e) Puukko pilvestä putosi 132:162
Vierehen kalan punaisen 132:163
Peä kullan terä hopien 132:164

Lausekkeen oikean yhdyssanamuodon hahmottaminen on joskus vaikeaa. Esim. säkeeseen *Suu kuona kovalla seällä* (144:006) on Lönnrot kirjannut ensimmäiseksi sanaksi "Suukkona". Sitä edeltävä säe *Hauki hallalla kutoopi* kuitenkin paljastaa, mistä oliosta on kyse: *kuona suu* on Arhipan hauesta käyttämä bahuu-vriihi myös Päivölän pitojen laulajaa etsittäessä (f).

- (f) Ei hauvissa laulajata 123:011
Kuona suussa kukkujata 123:012

Appositiomäärite voi olla taipumaton nimikemäärite, joka aina edeltää pääsanaansa (*neitsyt Moarie*) (VISK § 598) tai yhdyssana, jossa on edusosaa kuvaileva taipumaton sana edussanan jäljessä: *rauta raukka*, *lapsi parka* (VISK § 422–423). Arhipalla nimikemäärite *seppo* 'seppä' saattaa tosin myös taipua (*Työnnän sepon Ilmorisen*). Muut appositiomääritteet ovat nimettyä tai muuten yksilöityä olentoa kuvailevia adjektiivin sukuisia diminutiiveja (*Mesi kämmen källeröini*), bahuu-vriihiyhdyssanoja (*Pohjan akka harva hammas*) tai muita ilmauksia (*Annikki Soaren neitoini*; *Poikuoni nuorempani*). Nämä liittyvät yleisimmin koko säkeen mittaisina ilmaistuihin toimi-viin olentoihin, joiden nimeämisen malleja käsittelen tarkemmin seuraavassa luvussa. Sanajärjestyksen kannalta näissä spesifimpi nimitys (edussana) on aina ensin, kuvaava nimitys (määrite) seuraa. Säe *Sata sarvi hiitten härkä* on ainoa poikkeus tähän sääntöön.

Mistä käänteiset sanajärjestykset kertovat? Hyvin usein, ellei lähes pääsääntöisesti käännetty sanajärjestys on mitallisesti ainoa vaihtoehto tai käännön taustalla on alkusoinnutus. Käännettyä sanajärjestystä sääntelee kuitenkin muutama sääntö ja tietyt tendenssit: Lauseke on rikkumaton, myös toisen lausekkeen sisällä. Lohkeamat ovat mahdollisia vain demonstraatiivisten ja kvantifioivien määritteiden kohdalla. Kongruoivat määritteet voivat siirtyä loppuun hyvin vapaasti, kun taas taipumattomat ja genetiivimääritteet kääntyvät säästeliäästi. Yksisanainen genetiivimäärite ei voi siirtyä useampisanaisen edussanalausekkeen perään, genetiivimääritelauseke taas

¹⁹² Samansukuinen ilmiö samojen substantiivien kanssa on säeryhmässä *Tavottaisin uuvan miekan, Terän pitän peän lyhyen, Lähtiekseni sotahan* (131:011–131:013). Toisessa säkeessä on kaksi miekan bahuu-vriihimaista paralleelia: kun veitsi on *kulta terä, hopie peä*, miekka on *pitkä terä, lyhyt peä*. Adjektiivit *pitkä* ja *lyhyt* ovat kuitenkin kongruoivia, mikä aiheuttaa kongruoinnin koko lausekkeeseen: ei siis **terä pitän peä lyhyen* (genetiivipäätteet ovat selvästi mukana kk:ssa). "Oikea" muoto tai **terän pitkä peän lyhyt* olisi jo mitallisestikin mahdoton.

voi siirtyä yksisanaisen edussanan perään. Demonstratiiviset määritteet ovat melkein poikkeuksetta ennen edussanaa lukuun ottamatta muutamaa yleistä kliseetä: *Niin sano sanalla tuolla* on näistä monella tapaa merkittävin. Vaikka käänteiset sanajärjestykset voitaisiinkin johtaa pääosin mitallisuuden vaatimuksista, syy-seuraussuhdetta ei pidä käsittää mekaaniseksi ja yksisuuntaiseksi. Käänteiset lausekkeet kuuluvat poeettiseen rekisteriin, ja sellaiseksi muodostuneena ne ovat luonnollinen ja odotuksenmukainen osa tekstiä. Teksti, jossa sanajärjestys olisi aina vakio, normaali, olisi runotekstinä outo ja yksipuolinen. Sitä voisi verrata esimerkiksi pelkästään trokeesäkeitä sisältävään tekstiin, josta murrelmasäkeet puuttuvat. Voidaankin ajatella, että nämä molemmat ilmiöt heijastavat samaa runon poetiikan perustavaa lähtökohtaa. Runossa arkikielen rakenteita rikotaan tavoin, jotka yhteisössä tunnistetaan: murrelmasäkeessä sanan paino riitelee arkikielen kanssa, käännettäessä lausekkeissa taas sanajärjestys ei ole odotusten mukainen. (Ks. myös Kuusi 1985, 187–191.) Rikkominen ei kuitenkaan ole säännöllistä tai kokoai-kaista. Se kattaa vain osan tekstistä. Poikkeavuudet ovat odotettavia, mutta eivät säännöllisesti toistuvia. Kun järjestystä rikotaan, se voidaan tehdä räikeästi. Näin selittäisin yhdyssanojen taipumattomien määritteiden siirrot, jotka varmasti jokainen kuulija havaitsee: *kala kirjo, köyttä rauta, peä pönttö, peältä olka, selät keitin*¹⁹³. Odotus ja odotuksenvastaisuus, säännöllisyys ja epäsäännöllisyys ovat kalevalaisen runon poetiikan peruselementtejä.

Monisanaisten lausekkeiden sanajärjestykseen ja niiden sijaintiin vaikuttaa myös painavoituminen. Monisanaiset lausekkeet ovat yleisesti koko säkeen mittaisia. Ne voivat olla myös PP:n osia; (*Melan koukku peän* nojassa; *Läpi kuuven kirjo kannen*). Käänteisyys on yleistä (32,6 %), erityisen yleistä lausekkeissa, joissa on genetiivimääritteen sisältävä kongruoiva määrite (*Vyön kullan karvaisen, Tietäjä ijän ikuini*). Kyse on melkein aina inipäätteisistä 3–4 tavun laajuisista adjektiiveista, joihin liitetään vielä yleensä useampitavuinen genetiivi. Monisanailla lausekkeilla on tendenssi sijoittua säkeen alkuun tai loppuun, ja yksittäisen sanan tavoin ne eivät tasasäkeissä sijoitu säkeen keskelle siten, että edussanan ja määritteen raja on säepuolisikon kohdalla. Kyse on Sadeniemen viskurilain ja Matti Kuusen esittämän painavoitumisen mukaisesta periaatteesta. Painava lauseke pyrkii sijoittumaan säkeen loppuun tai mahdollisesti alkuun, mutta välttää säkeen keskusta.¹⁹⁴ Painavuuteen voi vaikuttaa tavumäärän lisäksi semanttinen painavuus: kolmisanan lausekkeen yksisanainen genetiivimäärite on mahdollisesti liian kevyt yksinään säkeen loppuun.

¹⁹³ Nykykuulijalta tai -lukijalta, ehkä joskus aikalaisiltakin, varmasti jää moni näistä käsittämättä: *peä pönttö* ei ole 'pönttö' vaan 'pönttöpä(inen härkä)', *pojan polvi* viittaa 'polvipoikaan'.

¹⁹⁴ Sama periaate vaikuttanee niin tasa- kuin murrelmasäkeissäkin. On kuitenkin hankalaa konstruoida murrelmasäettä, jossa olisi keskellä painavampi monisanainen lauseke kuin lopussa. Tasasäkeillä se on mahdollista: *Siitä | kasvo | kaunis tammi* (302:006), ei **Siitä | kaunis tammi | kasvo*.

4.5 SUBJEKTI

4.5.1 SUBJEKTI JA TOIMIJA

Runoteksteissä subjekti on lauseenjäsenenä erityisasemassa. Vaikka sitä yleisesti pidetään verbin melkein pakollisimpana täydennyksenä, runoissa se puuttuu monista lauseista. Verbisäkeistä 951 (43 %) ja kopulasäkeistä 293 (83 %) sisältää subjektin. Lopuissa subjekti ilmenee persoonapäätteestä (1. ja 2. persoonan muodot sekä passiivi) tai on eri säkeessä. 3. persoonan muotoja on verbisäkeissä 1632 ja kopulasäkeissä 217. Erillisiä subjektsäkeitä on toisaalta vain 268. On siis suuri määrä säeryhmiä, joilla ei ole omaa subjektia ja subjekti on ymmärrettävä ellipsin kautta tai on oltava muuten pääteltävissä. Runoissa on kuitenkin diskursiivisella tasolla toimijoita, jotka eivät välttämättä ole lauseen syntaktisia subjekteja. Siihen, miten tällainen diskursiivinen toimija merkitään ja erotetaan, on omat keinonsa. Yleensä subjektit ja runojen toimijat ovat tekstiyhteydestään melko helposti pääteltävissä. Aivan yksiselitteinen ei kysymys silti ole, ja laulajien tavat merkitä toimijat saattavat poiketa toisistaan. Arhippa merkitsee kertovissa runoissaan toimijat hyvin säännöllisesti ja aukottomasti, kun taas hänen poikansa Miihkalin vastaavissa teksteissä toimijan merkintä on huomattavasti niukempaa: toimijan vaihtuminen ei läheskään aina ilmene säetasolta vaan on pääteltävä tilanteesta. (Saarinen 1988, 177–178; 1992, 204–205.) Runolajit eroavat tässä suhteessa myös toisistaan. Kun kertovassa tekstityypissä on kyse kerrallaan kahdesta toimijasta, jotka tekevät tai sanovat jotain ja joiden vaihtuminen pitää jotenkin antaa tiedoksi, loitsudiskurssissa kyse on vuorovaikutuksesta, puheesta loitsijan ja yliluonnollisten toimijoiden välillä. Nämä toimijat voivat olla "pahoja", joihin pyritään vaikuttamaan tai avustajia, joita pyydetään vaikuttamaan tilanteeseen. Lyriikassa toimijuutta rakentaa "minä", joka voi puhutella osin määrittämätöntä toista persoonaa tai yleisöä.

Taulukoissa 34 ja 35 on esitetty kertovan runon (Lemminkäisen virsi) ja loitsun (Pistos) subjektin ja toimijuuden ilmaisut. Analyysistä ilmenee, miten Arhippa ilmaisee kertovassa runossa (taulukko 34) toimijan ilmaantumisen ja vaihtumisen tuomalla toimijan nimen ilmirakenteeseen subjektina. Jokainen ilmirakenteen subjekti ei kuitenkaan ole toimija. Viimeisen lauseen toimijana on edelleen *Lieto Lemmin poika*, vaikka subjektina on välillä niin *va-pa/siima* kuin *kala/taimen*. (a)

- (a) Oli lieto Lemmin poika 101:001
- Oli onkella olova 101:002
- Kävyksillä aina käyjä 101:003
- Nenässä utuisen niemen 101:004
- Peässä soaren terhellisen 101:005
- Vapa vaskini vapisi 101:006
- Hopieini siima siuki 101:007
- Lemmin pojjan onkijessa 101:008
- Jo päivänä muutamena 101:009
- Huomenna monikahana 101:010
- Puuttu kala onkehensa 101:011

Taimen takla rautahansa 101:012
 Sen veti venoisehensa 101:013
 Talu talka pohjahansa 101:014

Subjektia ei pääsääntöisesti toisteta toimijuuden jatkuessa. Kun toiminnan laatu muuttuu puheesta muuhun tekoon tai päinvastoin, subjektin jatkuvuutta korostetaan sanalla *itse*, joka säkeenalukkeena on helposti moniin säeympäristöihin istutettavissa (*Itse oaltoihin aleni* 101:047).

Suorassa esityksessä, puheessa, puhuteltava ilmaistaan puhutteluilmauksessa omana puhuttelusäkeenään (*Oi sie lieto Lemmin poika*, 101:034) tai säkeenosana (*Sano Untamo unesi*, 101:093). Puhutteluilmaukset ovat subjektien kaltaisia ja asettuvat säkeissä samanlaisiin asemiin kuin subjektitkin. Muodoltaan ne ovat usein liki identtiset, vaikka jotkut muodot ovat ominaisia vain puhuttelulle eivätkä käänny subjekteiksi (esim. *Oi emoni kantajani*). Kertovissa runoissa yks. 3. pers. viittaa aina tekstin sen hetkiseen toimijaan, ellei säkeessä itsessä ole erillistä subjektia. 1. pers. viittaa puhujaan, joka on ilmaistu esim. sanoj-klišeellä (*Sano vanha Väinämöini*), 2. pers. puhuttelulisäyksellä ilmaistuun puhuteltavaan.

Pistoksen synnyn (taulukko 35) alku (155 säettä) on narratiivia, jossa toimijuus määrityy subjektien kautta edeltävän esimerkin tapaisesti. Säkeestä 156 alkaen loppu on puhuttelua. Puhuttelijana on loitsija eli Arhippa itse. Toimijan asemaan astuu puhuteltava. Alun narratiivi on syntyloitsuille tyyppinen historiola, joka kertoo taudin tai vioittuman aiheuttajan synnyn. Tapahtumat etenevät ketjussa, eikä ketjun tapahtumasarjan alkuunpanija, määrittelemätön *impi* ole missään tavoitteellisessa, tahdollisessa tai tarkoitteellisessa yhteydessä taudinaiheuttajaan, pistosnuoleen, tai taudin siirrossa ihmiseen. Toimijuus ilmenee lausesubjekteista, osin objekteistakin, jotka vaikuttavat koko jakson ajan. Narratiivi johtaa puun kaatamiseen ja lastun ajautumiseen "nimettömään lahteen". *Muttsi musta koira* poimii lastun ja vie sen pistosnuolten valmistajalle.

Tämän jälkeen loitsun keskeiseksi toimijaksi nousee myyttinen olento, jota jatkossa kutsutaan useilla eri nimityksillä: *keito*¹⁹⁵, *hiitten impi*, *kapo*, *Pika Tuoni*, *Tuonen osra*, *Äijön poika*, mahdollisesti myös *hiijen*¹⁹⁶ *koira*. Olento valmistaa pistosnuolet ja kolme poikaa niiden ampujiksi. Narratiivin toimijoiksi nousevat ampujat. Ammuntaa kuvataan pitkässä yli 50-säkeisessä toimintajaksossa, joka päättyy nuolen osumiseen ihmisen ihoon. Narratiivi vaihtuu puhutteluksi. Puhuttelijana on loitsija, puhuteltavana vastapuoli, pistosnuolten valmistaja ja niiden ampumisen alkuunpanija, jota kehoitetaan ampumaan nuolensa muualle, ottamaan nuolensa ihosta, jota uhataan, komen-

¹⁹⁵ *Ota keito keihäsi* on laajalti tavattu säe. Arhipalla on myös *keijolaini* ja *keijas* (*keijahilta*). KKS *keito* a. 'kurja' (= *koito* run. 'poloinen'), vrt. *koitoa* v. 'näkyä hämärästi, häämöttää, kuumottaa', *keitonah* adv. 'aivan helposti'.

¹⁹⁶ Mahdollisesti *hiitten koira*. Muotoa *hiijen* ei ole kertaakaan kirjattu muistiinpanoihin, *hiitten* sen sijaan on esim. *immen* yhteydessä. Yleensä Lönnrotilla on 'Hn'. Koska *hiitten koira* on SKVR:n mukaan harvinaisempi kuin *hii(j)en koira* 4 / 24), olen pitäytynyt SKVR:n toimittajan kannassa.

netaan kotiin. Puhuttelu ilmenee puhutteluilmauksista, jotka tämän olennon kohdalla ovat pääsääntöisesti samassa säkeessä verbin imperatiivimuodon kanssa. Imperatiivi- eli käskylause on subjektiton eikä puhutteluilmaus ole lauseen subjekti, vaan se on parenteesin tai jälkilisäyksen kaltainen (VISK § 889, 1077 "puhuttelulisäys", 1650). Silti runotekstissä subjektin ja puhutteluilmauksen asema ja rakenne on hyvin samanlainen. Molemmat voivat esiintyä säkeessä finiittiverbin seuralaisena. Yks. 2. pers. imperatiivi vastaa yleensä tavuluvultaan yks. 3. pers. imperfektiä (*mäne* : *mäni*), minkä vuoksi säe muuntuu imperatiivista indikatiiviin hyvin helposti: *mäne tyttö kattso-maha* : *mäni tyttö kattsomaha*. Puhutteluilmausta koskee samantapainen ellipsisääntö kuin subjektiakin: puhuteltu pysyy samana uuteen puhutteluilmaukseen saakka. Kun subjekti määrittää toimijan, joku on tehnyt tai tekee jotakin. Kun puhutteluilmaus määrittää toimijan, jonkun odotetaan tai toivotaan tekevän jotain. Loitsuissa odotus on riittävä, narratiivissa taas yleensä kuvataan myös toteutuma (ks. s. 275).

Loitsudiskurssi rakentuu loitsijan (1. persoona) ja puhuteltavien (2. persoona) vuorovaikutukselle. Loitsuissa on myös kertovaa tekstiä, jonka toimituudet tulkitaan pitkälti kertovien runojen tavoin. Kun kertovissa runoissa kaikki persoonamuodot on tulkittavissa anaforisesti tekstiin itseensä viittamalla, loitsuissa 1. persoona ilmentää deiktisesti nimeämätöntä loitsijaa itseään. Lyyrinen diskurssi muistuttaa tässä loitsujen deiktistä tulkintaa. Roman Jakobson toteaa kirjoittaessaan kielen poeettisesta funktiosta, että kertovaan runouteen, joka fokusoii kolmanteen persoonaan, liittyy vahvasti kielen referentiaalinen funktio, kun taas ensimmäiseen persoonaan orientoituva lyriikka liittyy kielen emotiiviseen funktioon; toista persoonaa käyttävää runoutta luonnehtii konatiivinen (ohjaileva, käskevä) funktio – tämä onkin tyypillistä loitsuille. (Jakobson 1981, 26.) Siten on ilmeistä, että juuri subjektin ja toimijan ilmaisun tavat ovat olennainen osa kunkin lajin kielellistä ominaislaatua, osa runon alarekisteriä. Yhteen tekstiin voi sisältyä useampaa rekisteriä. Tästä esimerkkeinä ovat loitsujen narratiivit ja puhuttelujaksot, jotka eroavat selvästi toimijan ilmaisemisesta. Voidaankin sanoa, että lopulta runoissa kaikissa säkeissä on kuitenkin läsnä subjekti, joka sisältyy verbin persoonamuotoon. Olennaista on tietää, mihin tämä persoonamuoto viittaa. Tulkinta ei ole mekaaninen vaan rakentuu runoston ja sen lajien toiminnan tuntemukselle.

4.5.2 SUBJEKTIN MUOTO

Arhipan korpuksessa on yhteensä 2254 subjektia ja 327 subjektin kaltaista puhuttelulisäystä. Näistä 82 % on substantiivilausekkeita, loput pronomineja, adjektiivilausekkeita tai infiniittisiä rakenteita. (Ks. taulukko 12.) Subjektien tarkoitteet ovat pääosin konkreettisia olentoja tai esineitä. Asiaintilat ja prosessit (esim. *ilo*, *itku*, *sana*) ovat subjekteina paljon harvemmin. Yksilön spesifointi voi tapahtua erisnimellä (*Vänämöini*, *Jumala*) tai muilla keinoilla (*julmin juuttahie*; *Ulappalan ukko vanha*).

NP-subjekttilausekkeiden laajuus vaihtelee. Yksisanaisia on noin puolet, kaksisanaisia reilu kolmasosa ja loput kolmi- tai nelisanaisia. Jakauma on hyvin samanlainen kuin NP:ssa yleensäkin. Puhuttelulisäykset ovat selvästi useammin (71 %) monisanaisia. Kun säkeessä on verbi, subjektin laajuutta rajoittaa säetila: yleensä säkeeseen pitää mahtua myös verbin muita täydennyksiä. Pelkän verbin ja subjektin sisältävistä säkeistä valtaosa on sanomista ilmaisevia, koska niiden täydennys on aina erisäkeisenä repliikkinä (a). Monisanaiset subjekttilausekkeet sijoittuvat kuten muutkin NP:t helpommin kertosaäkeisiin, joista verbi puuttuu ellipsin vuoksi (b) tai kopulalauseisiin, joissa kopulaverbi on lyhyt tai puuttuu kokonaan (c).

- (a) Niin sanoopi suuri Luoja 139:011
Puhuupi puhas Jumala 139:012
- (b) Ori tunkekse tulesta 103:386
Harja kulta kuumoksesta 103:387
- (c) Pilvessä pität pisarat 137:012
Pisarissa loajat lammit 137:013
Lammiss on veno punaiset 137:014
Venehessä nuoret miehet 137:015
Nuoret miehet naimattomat 137:016

Toimivaa subjektia tai puhuteltavaa ilmaistaan yleisesti monisanaisin, yli puolen säkeen mittaisin lausekkein. Kun subjekti laajenee koko säkeen mittaiseksi tai säkeen alkuun jää tilaa säkeenalukkeelle, on kyse edellä määritellystä subjektisäkeestä¹⁹⁷. Säkeenalukkeen paikalla voi olla lyhyt verbi (tavallisimmin *sano*), jolloin kyse on verbisäkeestä. Hahmoltaan tällaiset säkeet ovat samanlaiset, voidaan puhua nimiklišeestä (*Silloin ~ Sano vanha Väinämöini*). Pääsääntöisesti Arhippa ei ilmaise muita kuin runon eläviä tai elollistettuja toimijoita koko säkeen mittaisella subjektilla. Poikkeuksia on vain muutama (d).

- (d) Mettsolan metini amme 140:080
Hapata tyhyttelööpi 140:081
Alla kuusen kukka latvan 140:082
Alla pehkovan petäjän 140:083

Monisanaisten nimen ilmaisujen kohdalla on mahdollista puhua formuloista, tietyissä metrisessä ympäristöissä toistuvista rakenteista, nimien ja niiden määritteiden, epiteettien, yhdistelmistä. Milman Parry loi formulateorian juuri nimi-epiteetti -yhdistelmien perusteella (Parry M. 1980a, 1980b, 1980c). Arhipan runoissa ei ole kovin monta nimeä, jotka toistuisivat sellaisinaan monessa runossa. Yleisin on kuusitavuinen *vanha Väinämöini*, joka tavataan korpuksessa 70 kertaa ja on mukana useammassa runossa. Useita esiintymiä on myös nimillä *seppo Ilmorini* ja *Pohjan akka (harva hammas)*, mutta niiden esiintyminen rajoittuu kahteen toisiinsa liittyvään tekstiin, Sampo-runoon ja Kilpakosintaan; *Ilmorini* tosin mainitaan myös Tulen synnyn alussa tulen iskijänä taivaassa. Useassa runossa toistuvia ovat myös va-

¹⁹⁷ Vrt. Koskinen 1979, 27–28.

rioivat Jumalan nimitykset *meijän suuri Luoja, ilmoini Jumala* jne. *Neitsyt Moarie emoini* on toistuvasti mukana Luojan virressä ja kahdessa loitsussa (Tulen synty ja Karjanlaskusanat), karhuun viittaava *Ohtoini metsän omena* metsästyksen ja karjanhoitoon liittyvissä luvuissa. Erikoisin toistuvista hahmoista on *Ruma Ruotus paitulaini*, jonka Arhippa asettaa päähenkilön vastustajaksi muutamassa runossa. Toistuvia puhutteluformuloita on lisäksi muutama: *Oi emoni kantajani; Poikuoni nuorempani, Lapseni vakavuteni*.

Nimien formulaisuus ei Arhipalla perustu niinkään toistuviin, useissa runoissa käytettyihin nimiin vaan syntaktis-semanttis-metrisiin rakenteisiin, joilla nimiä ilmaistaan. Ne voidaan jakaa kolmeen pääluokkaan: 1) yhden lausekkeen ilmaukset, 2) appositorakenteet ja 3) säkeensisäiset paralleelit.

1) Yhden lausekkeen ilmaukset käsittävät erisnimen ja kuvailevan määritteen, joka on yleensä kongruoiva tai genetiivimäärite¹⁹⁸. Tyypillisesti erisnimi on neljä- tai viisitavuinen ja sijoittuu säkeen loppuun, ja sitä edeltää kaksitavuinen adjektiivi (*vanha Väinämöinen, nuori Joukahainen*). Adjektiivi on harvoin lopussa (*Veitikkä verövä*). Erisnimen asemassa voi olla myös sukulaisuussuhteen kautta määritetty yksilö (*lieto Lemmin poika, kaunis Kalevan poika, kuulu Jumalan poika*). Kokosäkeen mittaisia ovat *Ruma Ruotuksen emäntä* ja *Kaunis Kauppi Köyrötyinen*, jonka loppuosa on sukunimen kaltainen. Kuusi- ja seitsentavuiset formulat sulautuvat joustavasti erilaisiin tekstuaalisiin ympäristöihin säkeenalukkeen (*Niin Luoja Jumalan poika*), verbin (*Sano nuori Joukahaini*) tai puhuttelun (*Oi sie seppo Ilmorini*) avulla. Väinämöisen alkumääreeksi ilmaantuu taipumaton *vaka*, kun sankari esitellään runossa ensimmäisen kerran, tavallisesti aivan runon alussa. Yksi nimi-formula perustuu yksilöivän adjektiivin ja tarkoitteen ilmaisevaan partitiivimääritteeseen: *julmin juuttahie*.

Genetiivimääritteellisen nimen *Lemmin poika* taustalle voisi hänen vanhemmakseen hahmottaa erisnimen 'Lempi'. Henkilön nimi on kuitenkin Vienassa ja muualla yleisesti *lieto Lemminkäini*. *Lemmin poika* tavataan Vienassa muilla kuin Arhipalla vain kerran (*Toiki Lemmin lieto poika*¹⁹⁹), Raudusta tunnetaan kahdesti *Lemmin ämmä* (*Poika tuima tuurikkainen, Lemmin ämmän liekuttama*²⁰⁰). Pitäisin todennäköisenä, että Arhipan *Lemmin poika* on *Lemminkäisestä* toiseen malliin sopeutettu nimimuoto; Arhippa tuntee myös nimen *Lemminkäini* (*Ei sampo sanoja puutu, Luotthia Lemminkäini*; 136:022–136:023), ja esimerkiksi jo Miihkalilla nimi *Lemminkäini* on yksinomaan käytössä.

2) Appositorakenteessa nimi edeltää epiteettiä. Nimi on erisnimi (*Annikki, Mielikki, Iku Turso, ruma Ruotus*) tai tietyksi yksilöksi ajateltu yleisnimi (*muurahaini, mehiläini, ohtoini*) mahdollisine määritteineen (*päivyt armas, ahven arka*). Epiteetti on tarkentava määrite (*soaren neitoini, metsän emäntä, Äijön poika*) tai deskriptio; deskriptio puolestaan on bahuviirihi (*kyttö*

¹⁹⁸ Esimerkeissä edussana / erisnimi alleviivattu.

¹⁹⁹ SKVR I₂ 709. Suopassalmi. Genetz 1872.

²⁰⁰ SKVR XIII₁ 1126. Rautu. Ahlqvist 1854. XIII₁ 1125. Rautu. Tuntematon 1880.

silmä, harva hammas, märkä perse), adjektiivin määrittämä substantiivi (*musta koira*) tai adjektiivin kaltainen diminutiivi (*aurinkoini, paitulaini, emoini*). Diminutiivien kaltaisia ovat myös muutamat sukunimen tapaiset nimet (*Pellervoini, Köyrötyini, Vipuini*). Nämä kombinoituvat eri tavoin: *Mielikki | metsän emäntä, Iku Turso | Äijön poika, päivyt armas | aurinkoini, Neitsyt Moarie | emoini, Lappalainen | kyyttö silmä, ahven arka | märkä perse, Sampsa poika | Pellervoini*. Tarkentavien määritteiden genetiivit viittaavat usein jälkeläisyyteen (*Iku Tiera | Nieran poika, Tuurikki | tytär Tapivon*) ja alkuperään formulalla "Jumalan luoma": *tiehyöt ~ tuloini | Jumalan luoma*. Mahdollisia ovat myös elinympäristöä tai hallintaa kuvaavat epiteetit: *ilman lintu, metsän emäntä, hepoisten herra*.

3) Säkeensisäinen kerto ilmaisee kaksi rinnasteista nimeä. Ero appositiorakenteen ja säkeensisäisen kerron välillä on symmetriassa: kun kerron osat ovat samarakenteiset ja semanttisesti suunnilleen samanvertaiset, appositiosuhteet ovat muodollisesti ja/tai semanttisesti epäsymmetriset. Säkeensisäistä kertoa edustavat *Synnyttäret | luonnottaret, Mato musta | kyy vihaini, Yön tytti | hämärän neiti, Pihan tyttö | pellon neiti*. Semanttinen symmetria on tulkintakysymys, koska säekerrossa jälkisäe on yleensäkin semanttisesti kuvailevampi ja epätarkempi (ks. 5.1.2.); *Ahven arka | märkä perse* voidaan yhtä hyvin hahmottaa niin kerroksi kuin apposiitioksin.

Nimisäkeet ovat tavallista useammin kerrottomia (ks. 5.1.1.; Steinitz 1934, 41), mutta kerto on mahdollinen. Silloin säkeen sisäisten lausekkeiden lisäksi tulee ottaa huomioon sekä säkeiden väliset suhteet että eri säkeiden paralleelisten lausekkeiden keskinäiset suhteet. Otan esimerkiksi Lemminkäisen virren säeryhmän (f), joka tosin toimii tässä objektin eikä subjektin funktiossa: siitä syystä ensimmäinen säe on ainakin muistiinpanossa genetiivissä. Silti kyseessä on yksi nimen ilmaiseva säeryhmä.

- (f) Ulappalan ukko vanhan 101:208
 Ukko vanha umpi silmä 101:209
 Pahin astien pesijä 101:210
 Lusikkajen luutustaja 101:211
 Kapustojen koavistaja 101:212

Säeryhmän edussana on yleisnimi *ukko*. Ensimmäinen säe määrittää 'ukon' kotipaikan genetiivillä ja luonnehtii adjektiivilla. Genetiivi on alkusointuinen edussanan kanssa. Toinen säe toistaa edellisen säkeen edussanan adjektiivimääritteineen (peräkkäiskerto) ja lisää bahuvihiapposition. Bahuvihi ja edussana ovat alkusointuiset. Kolmannesta säkeestä alkaen JA-päätteisillä tekijänimillä ja genetiivimääritteillä joko luonnehditaan 'ukon' töitä tai ilmaistaan 'ukon' olevan näitä töitä tekemässä runon tilanteessa, jossa Lemmin poika oli laulanut nuoret ja vanhat kulttiin ja hopeisiin ja jättänyt ukon laulamatta (oli olova -rakenne, ks. 4.6.1.). Muodollisista eroistaan huolimatta säkeet hahmottuvat paralleeleiksi, koska niillä on sama tarkoite. Vähän vastaavia ovat Väinämöistä kuvaavat kertosaäkeet *Tietäjä ijän ikuini, Virren ponsi polvuhini*, muodoltaan rinnasteiset vaikka semanttisesti kyseessä on inkluusio: "Väinämöinen = iänikuinen tietäjä".

Arhipan nimiformulat eivät toista nimiä vaan syntaktisia ja semanttisia rakenteita. Diminutiivit, bahuvriihiyhdyssanat ja genetiivillä ilmaistu sukulaisuus, lokaliteetti tai alkuperä yhdistettynä erisnimeen on vahva malli, formula, jolla Arhippa ja moni muu laulaja voi rakentaa aina uusia nimiä tai sopeuttaa vanhoja nimiä niiden mukaisiksi. Tällainen on esimerkiksi yleinen *Lemminkäinen* > Arhipalla *Lemmin poika*.

Arhipan yksilöllisistä nimiformuloista ovat esimerkkinä Luojan virtteen sisältyvän Saunanhakuvirren Ruotus ja hänen emäntänsä, joiden talosta Neitsyt Maria turhaan tiedustelee saunaa synnytykseen. Arhippa kuvaa Ruotuksen olemisen ja hänen emäntänsä kieltävän vastauksen antajana toistuvasti samoin säkein (g):

- (g) Ruma Ruotus paitulaini 129:058
- Syöpi juopi pöyvän peässä 129:059
- Peässä pöyvän paijoillaha 129:060
- Aivin aivinaisillaha 129:061
- Elääpi hyvän tavalla 129:062
- Ruma Ruotuksen emäntä 129:063
- Liikku keski lattiella 129:064
- Liehu sillan liitoksella 129:065

Nimiin liittyy henkilöitä luonnehtivat lauseet. *Ruma Ruotus* on samoin kuvattuna myös Kaukamielen virren Päivölän isäntä (109:099–109:102) ja Tapanin virren paha isäntä (309:017–309:020). Tällaista formulaa ei muilla laulajilla tavata, mutta jälkisäkeen omistusliitteellistä substantiivia, yleensä *paijoillansa*, tavataan 17 muussa tekstissä lähinnä Ilomantsista ja Inkeristä mm. Viron orja ja isäntä ja Miehentappajaneito –runoissa²⁰¹. Nimi Ruotus tunnetaan lähinnä juuri Tapanin virrestä, josta on Karjalassa vain muutamia toisintoja. Luojan virtteen Ruotusta ei sijoita kukaan muu kuin Arhippa. Koska pöydän ääressä ruokaileva isäntä Ruotus on Tapanin virren yleistä kuvastoa, voi arvella Arhipan yleistäneen Ruotuksen juuri tästä runosta muuallekin päähenkilön vastustajaksi. Stereotyyppisissä puuhissaan (isäntä syömässä, emäntä askareissaan) erikoisen peräkkäisketjukerron rakenteen kanssa kuvattu pariskunta on Arhipan oma poeettinen piirre.

²⁰¹ SKVR III₂ 1586:41-42. Soikkola, Savimäki. Porkka 1881-83. – Sohvi Väärnojalta; IV₁ 1326:22-23. [Moloskovitsa - Tyrö]. Törneroo ja Tallqvist 1859; IV₂:17-18. 1793. Kaprio, Hevaa. Borenius 1877. – Kupsan Oute; IV₃:18-19. 4041. Kapsio, Hevaa. Alava 1891. Taroi Päntyn tytär; VII₁:22-23. 215. Ilomantsi. Polén 1846; VII₁:33-34. 754. Ilomantsi. Lönnrot 1838; VII₁:13-14. 757. Ilomantsi. Ahlqvist 1846; VII₂:4-5. 944. Ilomantsi. Polén 1847; VII₂:34-35. 1056. Korpiselkä. Europaeus 1845; VII₂:10-11. 1433. Ilomantsi. Ahlqvist 1846; VII₅ loitsut:6-7. 4498. Suomen-Karjala. Polén 1847; XII₁:192-193. 4650. Rovaniemi. Becker 1819; XIII₁: 28-29. 591. Metsäpirtti, Taipale. Slöör 1854; XIII₁:12-13. 610. Kurkijoki, Rummunsuo. Saukko 1850; XIII₁:21. 2483. Sakkola. Reinholm 1848. – Varpu; XV:18-19. 802. Soikkola, Savimäki. Porkka 1883. – Paroi; XV:20-21. 804. Soikkola, Säätinä. Porkka 1883. – Uljaana.

4.6 KOPULALAUSE

Kopulalauseen pääverbi on 'olla'. Lauseet jakautuvat kahteen pääkategoriaan, joista toisessa on subjektin ohella pakollisena lauseenjäsenenä predikaatiivi tai predikaatiiviadverbiaali, toisessa paikan adverbiaali. Anneli Pajusen mukaan ensimmäisessä tapauksessa kyse on nominaalisesta koodauksesta, toisessa lokaalisesta koodauksesta. (Pajunen 2001, 96–112.) Kopulalauseen avulla esitetään monia erityisiä asiointiloja ja voidaan puhua erityislausetyypeistä; näitä ovat mm. eksistentiaalilause, omistuslause, ilmiölause, tilalause ja kvanttorilause. (VISK § 891–904.)

Kopulalause on erityisasemassa runotekstissä, mikä liittyy olla-verbin luonteeseen. Se on korpuksen yleisin verbi. Yks. 3. pers. muoto (*on*) on hyvin suppea ja esiintyy labiilisti: verbi voi puuttua pääsärkeestäkin (*Harvoin hauki [on] vierahana*). Se voidaan helposti lisätä kolmanneksi tavuksi runojalkaan (*Monet on kummat matkoillasi*) ja kieltoverbin ohella se on liki ainoa sana, joka voi aiheuttaa loppuheiton edeltävässä sanassa (*Pihall on veri parempi*). Toisaalta verbi esiintyy myös ylimääräisenä mitan täytteenä (*Niin on eistyyvi etemmä*) tai mitan varioijana (*Mavot on juureni mateli*) muuallakin kuin kopulalauseissa. Huomattakoon, että olla-verbi tavataan korpuksessa myös perfektin apuverbinä (*Jo on Sampo muunne viety*). Olla-verbin suppeus ja labiilisuus lisää säetilaa ja ilmaisumahdollisuuksia, mutta samalla aiheuttaa tulkinnan moninaisuutta.

Pajusen mukaan syntaktinen predikaatti on suomessa pakollinen eli suomessa ei tunneta nolla-kopulaa, mutta kopulaverbi on syntaktisesti vähämerkityksinen ja ilmaisee lähinnä lausetyyppejä. (Pajunen 2001, 105–106.)²⁰² Yllä olevan perusteella runojen kielessä kuitenkin tunnetaan nolla-kopula. Tiivistäen voisi sanoa, että kun samanaikaisesti kopulaverbin merkitys on pieni ja säetilan paine suuri, kopulaverbi voidaan tarpeettomimpana poistaa. Toisaalta juuri syntaktisen vähämerkityksisyyden vuoksi se on helppo lisätä täytteeksi tai rytmin rikastajaksi säkeeseen.

Arhipan korpus ei ole ihanteellinen kopulaverbin esiintymisen tutkimiseen. Lyhentelevissä muistiinpanoissa niitä ei ole aina tallennettu, ja jos koko säkeestä on kirjoitettu vain sanojen alkuja tai alkukirjaimia, kopulasta ei jää jälkeä. Määrälliset arviot ja tilastot ovat siten turhia. Tämä pitäisi tehdä toisenlaisella tekniikalla tallennetuilla aineistoilla. Silti kopulaverbiä esiintyy Arhipan kerääjien muistiinpanoissa riittävästi, jotta sen erilaisista esiintymätyypeistä saadaan melko hyvä kuva. Sellaiset yhdistelmät kuin *siell on* (127:213) ja *emp on* (141:035) todistavat loppuheiton tallentumisesta muistiinpanoihin ja jopa laulullisesta esitystavasta.

Korpukselta olen paikantanut 353 kopulalauseetta. Näin liki joka kymmenes säeryhmä muodostuu kopulalauseesta, vaikkakin verbin labiilisuuden

²⁰² Pajunen viittaa Alhoniemen tutkimukseen nominaalisen predikaatin käytöstä mordvassa, jossa "predikaatiivinen taiputus ikään kuin vastaa muiden kielten, mm. suomen, 'olla'-verbin käyttöä" (Alhoniemi 1982, 49).

vuoksi kopulalauseen määrittäminen on joskus tulkinnanvaraista. Kopulalauseiden rakenteiden kirjo on korpuksessakin suuri. Tässä luvussa esittelen vain pääpiirteet ja tuon esille joitain kopulalauseiden erityispiirteitä. Tämän tutkimuksen puitteissa ei valitettavasti ole mahdollista eritellä kattavasti kaikkia erilaisia korpuksessa esiintyviä kopulalauseita ja niiden tulkintaan liittyviä ongelmia.

4.6.1 NOMINAALINEN KOODAUS

Anneli Pajunen jakaa nominaalisen koodauksen kolmeen erilaiseen subjektin ja predikatiivin (tai essiivissä olevan predikatiiviadverbiaalin) väliseen suhteeseen (Pajunen 2001, 106–107). Attribuutiossa predikatiivi ilmaisee subjektitarkoitteen ominaisuutta. Subjekti on NP tai InfP, predikatiivi AP tai adjektiivisessa tehtävässä oleva PartisP. (a) Inklusiossa kyse on luokittelusta, subjektin tarkoite kuuluu predikatiivin ilmaisemaan luokkaan. (b) Ekvaatiossa ei viitata luokkaan vaan kahden NP:n samatarkoitteisuuteen. (c) Yksiselitteisiä inklusio- tai ekvaatiolauseita on korpuksessa vähän. Säetyyppi *Tuo on vanha Väinämöini* voisi muodollisesti olla ekvaatiolause, mutta tehtävältään se on demonstratiivisen tarkenteen sisältävä nimisäe, kuten edellä on esitetty (ks. 4.3.4.). Tapauksen (b) luokittava "itku = naisen itku" muuttuu liki ekvaatioksi seuraavassa säeryhmässä: "tämä = Väinämöisen itku". Tapauksen (c) ekvaatiot ovat selvempiä, koska joka säkeessä on kyse yksilöinnistä, joka kertosäkeissä toteutetaan superlatiivilla yksilöivän AP:n kautta.²⁰³

- (a) Ahin suu vähäisen veärä 227:003
- (b) Ei ou itku naisen itku 106:073
Eikä itku lapsen itku 106:074
Tämä on itku Väinämöisen 106:075
Urajanta Untamoisen 106:076
- (c) Moa emäsi moa isäsi 128:121
Vesi vanhin veljeksiä 128:122
Rauta nuorin veljeksiä 128:123
Tuli kerran keskimäini 128:124

Runotekstien nominaalisessa koodauksessa subjekti edeltää säännönmukaisesti predikatiivia. Subjekti on yleensä samasäkeinen, mutta voi erityisissä rakenteissa sisältyä edeltäviin säkeisiin tai olla implisiittinen. Predikatiivi ei irtoa omaksi säelausekkeeseen koskaan (Kuusi 1963a, 101–106), sen ohella säkeessä on mukana aina vähintään olla-verbi. Yhdistelmä²⁰⁴ [subjekti] + [olla] | [predikatiivi] on mahdoton, [subjekti] | [olla] + [predikatiivi] harvinaisen ja voidaan kiertää pronominin (esim. *se*) avulla (d).

- (d) Neitsyt Moarie emoini 204:010
Se oli vanhin vaimoksie 204:011
Eläjie ensimmäini 204:012

²⁰³ Esimerkeissä subjektit alleviivattu.

²⁰⁴ | = säeraja.

Toisaalta on huomattava, että kertosäkeiden välillä tai edellä mainituissa nimi-appositio -rakenteissa (4.5.2.) voi olla nominaalisen koodauksen kanssa yhdenmukainen suhde: *Vaka vanha Väinämöini* [on] *tietäjä ijän ikuini* (132:092–132:093) ilmaisee inkluusion; *Tuurikki* [on] *tytär Tapivon* (121:015) ekvaation. Attribuution sisältävissä kopulalauseissa on yleisesti mukana kolmas lauseenjäsen, adverbiaali, joka esittää ehdon, jonka vallitessa attribuutio pätee: *Lustuhissa mies lujempi* (103:148) = "mies on parempi, kun on pukeutunut lustuihin". Vaikka tämän voisi jäsentää myös lokaalisesti koodatuksi lauseeksi ("lujempi mies on lustuissa"), sekaantumisen vaaraa tai suurta merkityseroa ei lukutapojen välillä ole.

Kun kopulaverbin kanssa samassa säkeessä on nominatiivissa olevat substantiivi ja adjektiivi ja lisäksi adverbiaali, syntyy myös kaksi lukutapaa: 1) substantiivi luetaan subjektiksi ja adjektiivi predikatiiviksi ja kopulaverbi koodaa näiden kahden suhdetta; 2) kyseessä on NP, jossa adjektiivi on substantiivin määrite: tämä on ilmiölause, oli-säe. Käytän esimerkkinä Voiteen sanojen säettä *Nyt on voitiet vakaiset* (114:033):

- 1) [nyt]_{AdvP} [voitiet]_{NP} on [vakaiset]_{AP} (Adverbiaali | Subjekti | Kopula | Predikatiivi)
 2) [nyt]_{AdvP} on [voitiet [vakaiset]_{AP}]_{NP} (Adverbiaali | Kopula | Subjekti)

Säkeensisäinen vapaa sanajärjestys ei tue erityisesti kumpaakaan lukutapaa. Ensimmäisen lukutavan mukaan ajan adverbiaalinen määrittämänä ajankohtana "nyt" ovat voiteet vakaita, mistä ymmärtää, että "ennen" voiteet eivät olisi olleet vakaita. Muutos epävakaisuudesta vakaisuuteen on keskeinen. Toisella lukutavalla todetaan, että ajan adverbiaalinen määrittämänä ajankohtana "nyt" on olemassa ainetta "vakaiset voiteet", jota "ennen" ei ole ollut; muutosta ei suhteeseen kuitenkaan edellisen tapaan sisälly. Lukutavan valintaan sisältyy siten pieni merkitysero. Sanayhdistelmän useat muut esiintymät tukevat pääosin vaihtoehtoa 2, jonka mukaan "vakaiset voiteet" ovat yksi lauseke (*Tuo sie mettä mielellistä, Tuo sie voijetta vakaista*; 128:160–128:161). Näyttäisi siis siltä, että tällaista kiintynyttä sanaliittoa ei voi aina lukea syntaktisesti aivan samoin. Yleensä kuitenkin tällaisten säkeiden tulkinta syntyy asiayhteydestä ja vakiintuneen yhdistelmän, kuten edellisen esimerkin, mieltää helpommin lausekkeeksi: myöskään *Oli lieto Lemmin poika* ei hahmotu "Lemmin poika oli lieto".

Kopulalauseessa oleva predikatiiviadverbiaali implikoi muutosta tai väliaikaisuutta (Pajunen 2001, 107). *Nyt on keärmis valmehena* (228:014) tai *Harvoin hauki vierahana* (144:018) kertovat, että käärme on saatu valmiiksi tai hauki tullut vieraaksi adverbiaalisen ilmaiseman ajanmääreen mukaisesti: kyse ei ole pysyvistä ominaisuuksista.

VA-partisiippiin perustuu rakenne, jossa näyttäisi olevan erikseen subjektin ilmaiseva säe ja olla-verbin ja predikatiivin sisältävä säe (e):

- (e) Oli lieto Lemmin poika 101:001
 Oli onkella olova 101:002
 Kävyksillä aina käyjä 101:003
 Nenässä utuisen niemen 101:004

Lauseessa ei kuitenkaan luonnehdita tai luokitella Lemmin poikaa vaan ilmaistaan toiminta, jota sankari oli tekemässä juuri sillä hetkellä, tässä tapauksessa runon alussa. Saman voisi ilmaista sanoin "Lemmin poika onki t. oli onkimassa utuisen niemen nenässä". Vastaavia rakenteita on muuallakin: *Silloin vanha Väinämöini, Oli iellä ennättäjä* (103:212–103:213) "Väinämöinen ennätti edelle", *Neitsyt Moarie emoini, ... Oli airoilla asuva* (132:098, 132:102) "Neitsyt Maria oli airoissa t. (asettunut) airoihin". Karjalan pohjoisille murteille ominainen aktiviteetin suorittajaa ilmaisevan JA-johtimellisen substantiivin (VISK § 253) ja VA-partisiipin päällekkäisyys ilmenee näissä rakenteissa esimerkiksi siinä, että *olovan* paralleelina on *käyjä* (101:103). Tuonelassa käynnissä olevat kertosaesarjat (f) on myös ymmärrettävä tekemisen ilmaisuiksi, ei Tuonen tytön tai pojan epiteeteiksi. Yhden säkeen preesensin 3. persoonan loppupäätte (123:131) on paljastava, on kyse sitten laulajan tai kerääjän lipsahduksesta. Olla-verbin puuttuessa säkeet ovat muodollisesti paralleeleja, syntaktisesti *oli olova* -rakenteita.

- (f) Tuonen tyttö rauta sormi 123:129
- Rauta sormi rauta näppi 123:130
- Rauta rihman kesreäpi 123:131
- Vaski lankojen valava 123:132
- Tuonen poika rauta sormi 123:133
- Rauta sormi rauta näppi 123:134
- Rauta verkkojen kutoja 123:135
- Vaski verkkojen valaja 123:136
- Silloin verkkoja vejettih 123:137

Tekijäpredikatiivi ilmaisemassa tekemistä on useammassa runossa tavattu rakenne. Matti Kuusi kutsuu tällaista nykysuomelle oudoksi tilannekuvaksi, esimerkkinään säkeet *Itse vanha Väinämöinen, oli etsijä hepoisen, kuloharjan kuuntelija* (Kuusi 1963b, 250). Mahdollisesti se on rakentunut Vellamon neidon onginnan mallin pohjalta; tämän runon aloituksessa se onkin hyvin yleisesti käytössä. Sen havaitsemista toisaalta vaikeuttaa, ainakin vienalaisissa aineistoissa, tekijäsubstantiivin ja VA-partisiipin sekoittuminen: oman kielitajumme pohjalta pyrimme tulkitsemaan ne inkluusion sisältäviksi kopulalauseiksi.

4.6.2 LOKAALINEN KOODAUS

Lokaalisessa koodauksessa adverbiaali ilmaisee subjektin sijaintia tai tilaa. Pääosin adverbiaali on olosijainen, mutta voi olla ero- tai jopa tulosijainen. Lokaalisen koodauksen perustyytit ovat lokaatio, eksistenssi ja possessio, mutta siihen liittyy myös eräitä erityislausetyyppejä ja idiomaattisia rakenteita. (Pajunen 2001, 99.) Lokaatio ilmaisee subjektitarkoitteen olevan tietyssä paikassa, eksistenssi taas sen, että jotain on olemassa jossain tietyssä paikassa. Erotus liittyy eksistentiaalilauseen laajaan problematiikkaan, jota ei tässä yhteydessä ole mahdollista tarkemmin käsitellä. Lokaation ja eksistenssin

erottelu prototyypin eksistentiaalilauseen kriteereiden mukaan onkin runoteksteissä melko hämärä olla-verbin labiilisuuden, sanajärjestyksen vaihtelun ja sijamuotovaihtelun (nominatiivi : partitiivi) erilaisuuden vuoksi. Eksistentiaalilauseen keskeinen piirre, subjektin epämääräisyys tai ennalta tuntemattomuus, on runoissa usein tulkinnanvarainen. (VISK § 893.)

Lokaalisesti koodatuissa kopulalauseissa subjekti ja adverbiaali ovat pääsääntöisesti samasäkeisiä. Tapauksessa (a) on kyse eksistenssistä. Lausekkeet ovat suppeita, adverbiaalilauseke melkein aina yksisanainen. Jos adverbiaali halutaan ilmaista laajemmassa lausekkeessa, käytetään erillistä adverbialisäettä ja kopulasäkeessä sen edustajana proadverbia tai pronominia kuten tapauksessa (b), jossa on kyse lokaatiosta.

- (a) Matallas tulini koski 109:044
Kosessa tulini koivu 109:045
Latvassa tulini kokko 109:046
- (b) Tuoll on pieni poikuosi 308:171
Kultaini omenuosi 308:172
Ylisessä taivoisessa 308:173
Peällä taivoisen kaheksan 308:174
Ilmalla yheksännellä 308:175

Erillinen eksistentiaalilauseen subjekti, e-subjekti, tavataan kysymysvastausrakenteissa, joissa on kielteinen vastaus. Nämä e-subjektit ovat aina verbilähtöisiä VA-partisiippeja tai tekijänimiä omine erisäkeisine määritteen (c–d). Voidaan hahmottaa formulaa lähenevä rakenne, joka koostuu kysyvistä tai kielteisistä kopulasta, inessiivissä olevasta adverbiaali-NP:sta, erisäkeisestä partisiippiin / tekijänimeen pohjautuvasta subjektista ja sen määritteistä.²⁰⁵

- (c) Onko tässä nuorisossa 123:034
Nuorisossa pienisössä 123:035
Eli suuressa suvussa 123:036
Isossa isän alassa 123:037
Käyjeä Tuonelta oroa 123:038
Manalalta veäntietä 123:039
Reki uusi loatieni 123:040
Rattsuo rakentoani 123:041
- (d) Ei ole vienossa vejessä 132:059
Alaisessa ankehessa 132:060
Minun vienon nielijätä 132:061
Kaunehen kavottajata 132:062

Ominaisuutta ilmaiseva eksistentiaalilause koostuu olosijaisesta elollisesta substantiivista ja johonkin kykyyn tai ominaisuuteen viittaavasta e-subjektista (e). Tällainen lause on yleensä esitetty kommenttina tilanteeseen, jossa kyseistä kykyä tai ominaisuutta olisi tarvittu.

- (e) Tuotu hauki laulajakse 123:010
Ei hauvissa laulajata 123:011

²⁰⁵ Matti Kuusi tunnisti rakenteen erityisyyden säkeenylitystä koskevassa tutkimuksessaan, vaikakaan ei nimennyt sen kaikkia erityispiirteitä. Ks. Kuusi 1963a, 106.

Lokaalisen koodauksen piiriin voidaan lukea myös rakenteet, joissa olento ilmaistaan olemassa olevaksi sijoittamatta tätä mihinkään nimettyyn paikkaan. Rakenteet alkavat kopulaverbillä, tavallisimmin sen imperfektillä *oli*. Säkeessä on kopulaverbin ohella vain subjekti-NP ja mahdollisesti ajan adverbini *ennen*. Säe voi esitellä seuraavien lauseiden subjektin, mutta olla-verbi ei ole enää näiden lauseiden predikaattina (f–g). Kutsun tällaista säettä *olisäkeeksi*. Rakenteet ovat tyypillisiä uutta kerronnallista tai temaattista jaksoa aloitettaessa, kun tuodaan ennalta mainitsematon toimija mukaan runoon.

- (f) Oli lieto Lemmin poika 101:001
 Oli onkella olova 101:002
 Kävyksillä aina käyjä 101:003
 Nenässä utuisen niemen 101:004
 Peässä soaren terhellisen 101:005
- (g) Olipa ennen neljä neittä 137:001
 Koko kolme morsienta 137:002
 Valettihin [= mon. 3. pers.] lempi lehti 137:003

Lokaalisesti koodatulla kopulalauseella ilmaistaan runoissa myös possessiota (Pajunen 2001, 106–107). Lause koostuu subjektina olevasta omistettavasta, kopulaverbistä ja omistajaa ilmaisevasta habitiiviadverbiaalista, jotka muiden lokaalisen koodauksen lauseiden tapaan ovat normaalisti samasäkeisiä (h). Kiinnostava piirre on genetiivipredikatiivin (VISK § 958) käyttö habitiiviadverbiaalin tavoin (i) ja sen kanssa myös vaihdellen, mikä ilmenee syntaktisen tulkinnan vaihtelevuutena jopa yhden säeryhmän sisällä (*Kummall on pitempi miekka, Kumman kalpa kaunehempi*). Olen taulukoinut tällaiset genetiivit habitiiviadverbiaalien joukkoon juuri tämän vaihtelevuuden ja vaihtoehtoisuuden vuoksi.

- (h) Sijjall on siliet pellot 144:016
 Tavilla laki tasaini 144:017
- (i) Niin on kumma kuulijanki 124:016
 Imeh ilman olijanki 124:017

Kopulalauseilla ilmaistaan myös määrää. Kvanttorilauseessa kvanttoriadverbi *äijä* 'paljon' ja *vähän* aloittavat säkeen, ja niitä seuraa kopulaverbi ja lopussa on kvantifioinnin kohteena oleva NP (j)²⁰⁶. Sanajärjestys poikkeaa normaalikielen järjestyksestä ("sinne menneitä on vähän") ja liittyy luku- ja määräsanojen lausekkeen lohkeamiseen asti vaikuttavana alkuhakuisuutena.

- (j) Äijä on sinne männehiä 123:050
 Ei paljo palannehia 123:051
 Vähä sieltä tullehia 123:052

Kvanttoriadverbin sisältävä formula *Oli aikoa vähäini ~ vähäisen* on rakenteeltaan lähellä *oli*-säettä. Se on kuitenkin luokiteltavissa kvanttorilauseeksi

²⁰⁶ Tämä NP voidaan katsoa lauseen subjektiksi. Kvanttorilauseista ja subjektin määrittämisen kysymyksistä ks. Leino 1982b, 8-15.

(VISK § 902–903), ja sillä on runotekstissä erityismerkitys, "kului vähän aikaa". Formula esiintyy korpuksessa 13 kertaa. Kopulalauseena, olla-verbiin liitettynä tämä tavataan vain Arhipalla, mutta muodossa *Kulu~Mäni aikoa vähäisen*²⁰⁷ tai liikkeeseen liitettynä kuten *Astu aikoa vähäisen*²⁰⁸ se tunnetaan muualtakin, Inkeristä saakka²⁰⁹. Säe ei esittele uutta asiaa muiden olisäkeiden tapaan, vaan luo väliä kerronnassa kahdelle tapahtumalle.

Lokaalista koodausta säätelee varsin tiukasti pakollisten lauseenjäsenten (subjekti, adverbiaali) samaan säkeeseen sijoittumisen pakko. Poikkeukset ovat harvinaisia. Syntaktisesti hankalatulkintainen on tapaus (k):

- (k) Silloin nuori Joukahaini 116:068
 Alla päin pahalla mielin 116:069
 Kahta kallella kypärin 116:070
 Kotihinsa tullessansa 116:071
 Emo vastahah tuloopi 116:072

Säeryhmä voidaan luokitella tavan adverbiaaliksi. Se ei ole lokatiivinen, mutta voisi liittyä kopulaverbin avulla subjektiin: "Joukahainen on alla päin". Kyseessä on kuitenkin irrallinen statusrakenteen tapainen ilmaus, joka varsinaisesti määrittää seuraavan temporaalirakenteen verbiä *tulla*. Erikoiseksi rakenteen tekee se, että subjektinomaisella lausekkeella ei ole lainkaan finiitiverbiä, jonka tekijänä se voisi olla. Kyseessä onkin formulainen kaava, jolla ilmaistaan pahalla mielin kotiin palaavan sankarin (*Joukahaini, Lemmin poika, Ilmorini*) kotiintuloa.

4.7 FINIITTIVERBILLISET SÄKEET

Kalevalaisen lauseen ytimenä on finiittimuotoinen verbi. Erityistapauksia ovat kopulalauseet, joiden verbi *olla* on labiili, sekä jotkut elliptisiksi katsottavat lauseet (ks. 4.9.). Kuten edellä todettiin, verbeillä on kahdenlaisia laajennuksia: valinnaisia määritteitä ja sanan luontaisen valenssin tai kieliopillisen konstruktion edellyttämiä täydennyksiä. (VISK § 439, 446.)²¹⁰ Täydennyksen kautta saavutetaan minimitaso, jotta lause ja sitä kautta säe olisi ymmärrettävä ja validi. Määritteillä lauseen merkitystä rikastetaan. Täydennyksen määrä vaihtelee eri verbeillä. Puhutaan verbien paikkaisuudesta eli siitä, kuinka monta täydennystä kuuluu verbin valenssiin, kykyyn saada täydennyksiä. Säerakenteisiin jako heijastuu siten, että täydennykset ovat yleensä

²⁰⁷ Esim. SKVR VII₃ loitsut 292:52. Ilomantsi. Ahlqvist 1846.; I₂ 1023:105. Vuokkiniemi, Venehjärvi. Karjalainen 1894. – Vihtoori Lesoñi.

²⁰⁸ SKVR I₂ 777:100. Vuokkiniemi, Tsena. Borenius 1872. – Maksimaini Hilippä.

²⁰⁹ SKVR IV₁ 1385:17. Serepetta, Medussi. Groundstroem 1861.

²¹⁰ Voitaisiin puhua myös valenssista ("Valenssi on se sanan ominaisuus, että se esiintyy tietynlaisien täydennysten kanssa") argumenteista ja argumenttirakenteesta ("Argumenttirakenne on termin valenssi vastine puhuttaessa sanan ja sen täydennysten suhteesta loogis-semanttisella tasolla") (määritelmät 'valenssi', 'argumenttirakenne', VISK § 446; vrt. Pajunen 2001).

samasäkeisiä ja määritteet voivat olla erisäkeisiä suhteessa lauseen finiittiseen pääverbiin. Sääntö ei ole aivan ehdoton erityisesti silloin, kun verbillä on useampi täydennys, jolloin säetila saattaa pakottaa jonkun täydennyksen eri säkeeseen.

Verbejä voidaan luokitella monin tavoin. Anneli Pajunen on luokitellut ja kuvannut suomen kielen merkitykseltään konkreettisia verbejä, jotka ilmaisevat ns. primäärejä semanttisia asiointilatyyppejä (Pajunen 2001). Hän jakaa nämä verbit referentiaalisia konkreettisia asiointiloja ilmaiseviin primääri-A-verbeihin ja mentaaliverbeihin eli primääri-B-verbeihin, jotka kielentävät asiointilan lisäksi jonkin suhteen tai asenteen ko. asiointilaa kohtaan. Sekundääreihin semanttisiin verbityyppeihin kuuluvat verbit kvalifioivat tai suhteuttavat asiointiloja toisiinsa. Näitä ovat mm. modaaliset verbit (*voida, saattaa, täytyä*) ja aspektuaaliset verbit (*alkaa, jatkaa, ruveta*). Samantapainen on VISK:n jako konkreettisiin, mentaalisiin ja abstrakteihin verbeihin. Konkreettiset verbit voivat saada täydennykseksi nomini- tai adverbilausekkeen (NP, AP, PP AdvP), mentaaliverbien täydennyksenä voi olla myös propositio (alisteinen lause, infiniittinen verbirakenne). Abstrakteille verbeille (sekundääriverbeille) on tyypillistä, että ne esiintyvät infiniitivin kanssa mutta eivät itsenäisinä. (Pajunen 2001, 52–53, 94, 296; VISK § 445.) Paikallissijainen MA-infinitiivi voi olla täydennyksenä myös eräille konkreettisille, erityisesti liike- tai valmistusverbeille, joiden merkitys on osin siirtynyt abstraktimpaan suuntaan. Monet infiniittiset rakenteet, kuten temporaali- ja finaali- rakenne, voivat olla määritteenä kaikenlaisille verbeille. Pääosa runoissa esiintyvistä verbeistä on konkreettisia tai mentaaliverbejä. Abstrakteja verbejä on vähemmän, mm. modaalisia verbejä on vain muutama.

Kun verbien luontaisen valenssin sijaan otetaan lähtökohdaksi erilaiset systemaattisesti esiintyvät täydennysympäristöt, voidaan puhua täydennysmuoteista. Niiden oma merkitys on abstrakti ja kokonaismerkitys syntyy muotin ja verbin yhteisvaikutuksesta. Vaikka täydennysmuottien verbit usein ovat semanttisesti tyypillisiä muotin ilmaisemalle asiointilalle, esim. siirtymismuotissa on erityisesti omavoimaista liikettä ilmaisevia verbejä, muotit perustuvat merkityksien joustavuudelle. Ne mahdollistavat verbin esiintymisen sille epätyypillisessä merkityksessäkin, kuten objektin intransitiiviselle verbille resultatiivimuotissa: "Maija hyppi veden pois korvastaan". Runoteksteissä resultatiivimuottia voisi edustaa esim. säeperi *Niin kirkasi kiven kovakse, Karju rauvan karkiekse* (205:135–205:136), sille läheistä muuttamis- ja asettamismuottia säeryhmä *Pani paitansa pajakse, Turkkinsa tuhuttimukse, Vasarakse kyynäs peänsä, Pienet sormensa pihikse* (113:052–113:055). (VISK § 449, 476–482.) Muotit ovat malleja, joilla asioita ilmaistaan ja lauseita muodostetaan, mutta ne eivät muodosta aina samanlaisia säerakenteita. Muuttamis- ja asettamismuotin mukainen lause voi olla yhtenä säkeenä edellä olleen esimerkin mukaan, mutta muutoksen lopputulosta ilmaiseva adverbialiaali voi olla erisäkeinenkin (a). Koska täydennysmuotissa on kyse syntaktisesta paradigmaattisesta vaihtelusta, myös täydennysmuotti

on formulakäsitteen sukuinen mutta ei siihen samaistettava käsite (ks. 1.3.4.).

- (a) Silloin ukko lapsen risti 202:033
 Virokannas lapsen kasto 202:034
 Pohjolan kuninkahakse 202:035

Verbin käyttäytymiselle tärkeä käsite on aspekti, jonka VISK määrittelee tarkoittavan "lauseen rakenteen eri tasoilla ilmeneviä tilanteen keston, käynnissä olon ja rajaamisen ilmaisemisen keinoja". (VISK 'aspekti'; § 1498) Pajunen jakaa aspektityypit tilaan (*state*) ja prosessiin, prosessin edelleen suoritukseen (*accomplishment*), saavutukseen (*achievement*) ja aktiviteettiin (*activity*). Suoritus edellyttää tyypillisesti tahdonalaista kausationaalisuutta ja johtaa tilanmuutokseen, saavutus voi edellyttää tahdonalaisuutta, mutta ei aina: muutoksen aiheuttaja ei ilmene verbin subjektista. Aktiviteetti taas on ajallisesti rajaamaton prosessi, johon ei liity tilanmuutosta. Vastakkaisia termejä ovat tila ja prosessi, muutos (= suoritus ja saavutus) ja aktiviteetti (tai tapahtuma ei-elollisen subjektin yhteydessä) sekä suoritus ja saavutus. (Pajunen 2001, 43–46). VISK:n jako on samansuuntainen mutta ei aivan samanlainen. Pääjako tilaan ja tapahtumaan vastaa pitkälle jakoa tilaan ja prosessiin. Tapahtumat jakautuvat verbin ilmaiseman toiminnan keston mukaan punktuaalisiin ja duratiivisiin. Punktuaaliset tapahtumat johtavat aina pysyvään muutokseen, ne ovat resultatiivisia ja teelisiä. Duratiiviset tapahtumat jakautuvat sen mukaan, johtavatko ne pysyvään muutokseen, onko niillä lopputulos (eli ovatko ne teelisiä vai ateelisiä): teeliset tapahtumat ovat prosesseja, jos niillä ei ole agenttiivista subjektia, tai tekoja, mikäli subjekti on agenttiivinen. Ateeliset tapahtumat ovat toimintoja, jotka voivat olla agenttiivisia tai ei-agenttiivisia. (VISK § 1501–1507.)

Keskeiset vastakohtaparit ovat molemmissa samanlaiset: tila vs. muutos, punktuaalisuus vs. duratiivisuus, teelisyys (resultatiivisuus) vs. ateelisyys, agenttiivisuus vs. ei-agenttiivisuus. Nämä vastakohdat ilmentyvät myös runosäkeiden rakennemalleissa eri tavoin: esimerkiksi punktuaalista tapahtumaa ilmaiseviin säkeisiin on omat mallinsa, jotka eroavat duratiivisista toimintaa ilmaisevista säkeistä (i).

- (i) Takuo taputteloopi 113:056
 Tako rautaisen korenon 113:057

Säeparin ensimmäinen säe kuvaa duratiivisen toiminnan, jota ilmaistaan koloratiivirakenteen (VISK § 450) avulla. Toisessa säkeessä toiminta saavuttaa päämääränsä, mikä ilmaistaan punktuaalisesti verbin *takuo* imperfektin ja genetiivissä olevan totaaliobjektin kautta. Aspekti on usein riippuvainen verbin semanttisista ominaisuuksista: esimerkiksi *tappoa* 'tappaa' (*Tappo parven peätskylöitä* 113:016) ja *panna* (*Pani kultie tulehen* 103:350) ovat käytännössä aina punktuaalisia. Yksiselitteisesti näin ei kuitenkaan ole. Perkeptioverbi *nähä* 'nähdä' (*Jo näki tuhon tulovan* 106:325) on yleisesti punktuaalinen, mutta sillä voi olla myös duratiivisempi merkitys (*Jotta lauloo*

näkisin 221:002). Verbi *kattsuo* 'katsoa' voi olla duratiivinen tai punktuaalinen (*Viikon katsoin syöjän suuhun 122:051; Kattso ahjonsa aluksen 103:384*), *katsella* taas aina duratiivinen (*Kattsele kyleä myöten 124:052*). Duratiivisuutta voi ilmaista frekventatiivisella verbijohdoksella (*katsella, taputella, lohkoalla*), punktuaalisuutta momentaanijohdoksella (*loimahtoa, liikahtoa, vavahtoa*). Monilla runojen verbeilla on eri johtimilla tehdyt muotonsa: *noruo – norahtoa – norahella, liikkuo – liikahtoa, valuo – valahtoa, halata – halkoalla*, joilla voidaan muuttaa lauseen aspektia. Muodot ovat kuitenkin myös rinnakkaisia ja niiden käyttö voi kytkeytyä poeettisiin piirteisiin, kuten mitallisuuteen. Vaikka Arhippa tuntee verbin *kysyö* 'kysyä, pyytää' (*Mitäpä kysyt minulta 230:022*), frekventatiivinen johdos formulassa *Kysytteli lausutteli* ei ilmaise duratiivisuutta: kysymys, joka ilmaistaan seuraavassa säkeessä suorana esityksenä, on punktuaalinen tapahtuma.

Olen jakanut Arhipan korpuksen verbit näitä ryhmittelyjä löyhästi soveltaen semanttisiin verbityyppeihin. Jako on tulkinnanvarainen eikä mitenkään ehdoton. Silti sen avulla voi mielestäni varsin hyvin hahmottaa verbisemantiikan ja säerakenteiden kovarianssia. Jaan verbit konkreettisiin primaariisiin ja sekundääreihin verbeihin; konkreettisten verbien ohessa esittelen abstraktit verbit. Omana ryhmänä ovat vähälukuiset modaaliset verbit. Ryhmät ovat seuraavat: 1) tilaa, 2) suoritusta, 3) aktiviteettia ja 4) tapahtumaa kuvaavat verbit, 5) liikeverbit, 6) omistusta ilmaisevat, 7) kontaktiverbit ja 8) fysiologista tilaa ja prosessia kuvaavat verbit; 9) mentaaliset ja 10) kommunikaatioverbit sekä 11) modaaliverbit.²¹¹ Liikeverbit ja mentaaliset ja kommunikaatioverbit, jotka ovat korpuksessa hyvin lukuisasti edustettuina, on esityksessä jaoteltu vielä lukuisiin alaryhmiin. Taulukossa 36 on eriteltyinä kaikkien Arhipan korpuksessa finiittisinä esiintyvien verbien määrät käyttämäni luokituksen mukaisesti.

4.7.1 TILAVERBIT

Tilaa ilmaistaan sekä nominaalisen koodauksen että verbaalisen koodauksen kautta. (Pajunen 2001, 113–118). Nominaalisessa koodauksessa kyse on kopulalauseista. Erilaisten tilaverbien tai niiden esiintymien määrä ei korpuksessa ole kovin suuri, yhteensä 68 esiintymää, joista 80 % esisäkeissä. Tilaverbejä ovat asentoverbit²¹² (a), asumis- ja elämisverbit²¹³ (b), aspektuaaliset

²¹¹ Muutaman verbi on epäselvä. Tekstiyhteydestä voi jotain päätellä, mutta merkitys jää sumeaksi ja epävarmaksi. Esim. *Niin miks et kuttsunt minuo, Minä en meärin mätköällyt, Minä en purnon putkoallut, Noihin Päivölän pitoihi 109:111–109:114.*

²¹² *istuo, lepöällä, levätä**, *moata, seisuo, venyö** 'maata'. Verbilistoissa * ilmaisee, että verbi tavataan korpuksessa vain kertosanana; ! ilmaisee, että tavataan vain osana koloratiivirakennetta. Merkinä /ref verbin perässä viittaa refleksiivitaivutukseen verbin esiintymällä on refleksiivitaivutus: *pesekse* = 'pesee itsensä'.

²¹³ *asuo, eleä*

tilaverbit²¹⁴ (c) ja ulottuvuusverbit (d)²¹⁵. Tilaverbien täydennys on yleisimmin paikan adverbiaali, joka on pääsääntöisesti samasäkeinen. Myös muu adverbiaali on mahdollinen. Jos paikkaa ilmaistaan eri säkeessä, verbin kanssa samassa säkeessä on tukipronomini tai vastaava (e).

- (a) Istu Kyhjö kynnyksellä 115:003
Kehjo keski lattiella 115:004
- (b) Elääpi hyvän tavalla 129:124
- (c) Pysy peä miun pivossa 132:167
Kärki Jiesuksen keässä 132:168
- (d) Latva täytti taivoisehe 137:008
Lehvät ilmoilla levisi 137:009
- (e) Tuoll ennen isosi piili 109:195
Selässä meren sinisen 109:196
Suurina soti kesinä 109:197
Vaino vuonna voimatoinna 109:198

4.7.2 MUUTOSVERBIT

Muutosta ilmaisevissa verbeissä voidaan erottaa kaksi pääryhmää: ensimmäisen ryhmän teot ilmaisevat tyypillisesti ihmisen tai muun olennon suorittamaa tekoa, joka kohdistuu olentoon, esineeseen tai aineeseen (muuttaa joku t. jotakin), toisessa subjektin tarkoitteeseen kohdistuvaa muutosta (joku muuttuu).

4.7.2.1 Suoritus

Suoritusverbejä on liki kymmenesosa (9,6 %) kaikista finiittiverbiesiintymistä. Suoritusverbejä ovat rikkomis-, hävittämis-, tuho- ja tappamisverbit²¹⁶, käsittelyverbit²¹⁷ sekä valmistusverbit²¹⁸. Muutos- ja käsittelyverbien kohteet ovat olemassa ennen tekoa, valmistusverbien kohdetta taas ei ole olemassa ilman valmistamista. Olemassa voivat korkeintaan olla valmistusaineet, joita ilmaistaan adverbiaalimääritteillä. Ryhmien rajat ovat käytännössä kuitenkin sumeat sekä keskenään että muihin, mm. liikettä ja kosketusta ilmaiseviin verbeihin päin. Suoritusta ilmaisevien säkeiden ytimenä on finiittiverbi ja sen täydennys, objekti. Verbit ovat vahvasti transitiivisia. Niiden

²¹⁴ jeähä, piillä, pysyö, vuotella*, vuottoa

²¹⁵ täytteä 'ulottua'

²¹⁶ hajottoa*, kuoletella, levitteä 'hajottaa', muroittoa, panna 'turmella', poltto, rikkuo, tappoa, turmella

²¹⁷ hivellä, hivuo, kirjuo, kirjoalla, lakaissa*, pyyhkie; halata, katkata*, leikata, leikkoalla, lohkoalla, ratkuo, taittoa, vesteä, vuolla; avata, kuivata*, kuumentoa*, kylmeä, levitteä, lämmitellä, lämmitteä, riuvutella, sulata, sulkie, tummennella, turvuttoa, varvonnella*; jauhuo, jännitteä, kuluttoa, kylveä, kynteä, kyvätellä*, niitteä, raivata*, tarpuo, tavottoa 'taottaa', vakuolla*, viritteä*

²¹⁸ loatie 'laatia, tehdä', tehä, rakentoa, luuva 'luoda'; keitteä, kesreällä, kesrätä, kuvata, paistoa*, panna (olutta), punuo, rahnikoija*, rakennella, rakentoa, salvoa*, takuo, valoa, vanuo

subjekti on agenttiivinen, tahdollinen toimija, joka on pääsääntöisesti ilmaistu eri säkeessä (a-c). Valmistusverbiin kanssa tavataan myös samasäkeinen subjekti, ja monet yleiset valmistusverbit ovat lyhyitä usein kaksitavuisina esiintyviä verbejä: *tehä* (*teki, tehty*), *luuva* (*luonut*), *loatie* (*loati*). Säkeeseen jää tilaa. (d)

- (a) On ori hyvän näköini 103:388
Vai ori paha tapaini 103:389
Joka päivä tamman tappo 103:390
- (b) Niin heinät poroikse poltti 135:014
Kypenikse kyvätteli 135:015
- (c) Hivelööpi kirvestähä 127:029
Viijellä Viron kivellä 127:030
Peällä sieran seittsemellä 127:031
Kaheksalla kannikalla 127:032
- (d) Hiijet hirvie rakenti 110:014
Juuttahat suki poruo 110:015

4.7.2.2 Aktiviteetti

Aktiviteettia kuvaavat verbit voivat esiintyä objektin kanssa tai ilman. Aktiviteettia ilmaisevien verbien esiintymisiä on 4,6, % kaikista esiintymistä. Tyypillisiä aktiviteettiverbejä ovat nauttimisverbit²¹⁹ (a) ja ruumiinhuoltoverbit²²⁰ (b). Aktiviteettia kuvaava myös laulamista ja soittamista ilmaisevat verbit²²¹ ja erilaista positiivis- tai negatiivissävyistä toimintaa ilmaisevat deskriptiiviset verbit²²² (c), sekä myös sosiaalisia tekoja ilmaisevat verbit²²³ (d).

- (a) Syöpi juopi pöyvän peässä 129:085
Peässä pöyvän paijoillaha 129:086
Aivin aivinaisillaha 129:087
- (b) Peseksen puhastelekse 106:135
Sykysyisistä sysistä 106:136
Tavonnoista talvisista 106:137
- (c) Päivän airuo asetti 112:023
Toisen loati laita puita 112:024
Puita koari kapsutteli 112:025
- (d) Läksin neittä kosjomaha 103:101
Peätä kassa kattsomaha 103:102
Pimiestä Pohjolasta 103:103
Summasta sarajahasta 103:104

²¹⁹ apattoa*, elätteä*, haukata*, imetteä, juottoa, juuva, kostutella*, lippoalla, purra, ruokkie, syyvä, syötteä

²²⁰ harjata, kanie, pessä/ref, puhassella/ref, sukie, suoriella, viititä/ref, voatita/ref

²²¹ lauloa, soittoa. Laulaminen kytkeytyy kommunikaatioon, joten käsittelen sen kommunikatiiverbien yhteydessä.

²²² hakata* 'tehdä jtk äkkiä', kapsutella*, karetella!, ki(i)mahuttoa* 'tehdä kiireesti', kitkuttoa*, käpyöllä*, lellitteä*, luihotella!, rapsata*, tyhytellä!, vennata, ärjötellä*

²²³ autella, kasto*, kattsuo, kihluo, kiusata, kosjuo, kosto*, lanketto*, lepytellä*, luskata*, moata (seks.), naija, naittoa, noituo, noutoa* 'noudattaa', palvella*, petteä, ristie, tapella, totella, varjella, varuo*, viittsie*.

Miehen syöjästä kylästä 103:105
 Urohon upottajasta 103:106

4.7.2.3 Tapahtuma

Tapahtumaverbit ja ei-kausatiiviset muutosverbit ilmaisevat muutosta, jota kukaan ei tietoisesti aiheuta. Verbejä ovat sääverbit²²⁴ (a), jatkuvaa prosessia²²⁵ (b) tai hidasta muutosta ilmaisevat verbit²²⁶, ulottuvuuksien ja fyysisten ominaisuuksien muutosta kuvaavat verbit²²⁷ (c) sekä syntymää ja kuolemaa ilmaisevat²²⁸ ja yleiset muutosverbit²²⁹. Tapahtumaverbejä on esiintymistä 4,1 %, eikä ero esisäkeen ja pääsäkeen esiintymien välillä ole kovin suuri. Tapahtumaverbeillä on määritteenä usein paikan adverbiaali, jolla tapahtuma sijoitetaan johonkin paikkaan, josta se alkaa (*Siitä kasvo kaunis tammi*) tai tapahtuu (*Poika synty Pohjosessa*). Niillä ei yleensä ole erisäkeistä subjektia, koska kieliopillinen subjekti on patientti, eikä patientti runoissa ole tavallisesti erisäkeinen. Säähän ja luonnonilmiöihin liittyviä verbejä *sataa* ja *tuulla* pidetään tavallisesti tapahtumina (Pajunen 2001, 168–170) ja ne esiintyvät tilalauseissa (VISK § 900–901). Sääverbit poikkeavat runoteksteissä tästä kuitenkin siinä, että niillä on subjekti – niiden suorittajia ovat supranormaali tai personifioitu ilmiö (*Ukko, tuuli*) – ja objekti (mitä sataa). Duratiivisen tilalauseen "sataa" tai "tuulee" tapaista konstruktiota ei tavata.

- (a) Sato ukko uutta lunta 141:001
 Palvaini vitie visko 141:002
 Sykysyisen uuhen verran 141:003
 Verran talvisen jäniksen 141:004
 Sariolan juominkissa 123:030
- (b) Savu soaressa palaapi 124:057
 Tuli niemen tutkaimessa 124:058
- (c) Rikkohen reki runolta 123:026
 Jalas taittu laulajalta 123:027
 Alla vanhan Väinämöisen 123:028
 Nuissa Päivölän pivoissa 123:029

4.7.3 LIIKEVERBIT

Liikeverbit ovat suurilukuinen ryhmä, jossa on paljon eri verbejä ja esiintymiä. Noin 40 % sekä eri verbeistä että verbien esiintymistä kuuluu liikeverbeiksi luokittelemiini tapauksiin. Liikeverbit voidaan jakaa kahteen: kun lii-

²²⁴ sataa, tuulla

²²⁵ hivottoa*, kiehuo, kuumottoa, paistoa 'paistaa', paloa

²²⁶ hapata, kasvoa, kuivettuo, kuivie, lahuo, märätä, paisuttuo*, turmeltuo*, vanheta*, venyö* 'venyä', vettyö

²²⁷ alentuo, avautuo, haleta*, halkiella*, katkiella*, levitä, lohkeilla, revitteä*, rikkuo/ref, taittuo*, ylentyö; lonkuolla*, lysmähtöä, vähetä

²²⁸ kuolla, sijetä, syntyö

²²⁹ panna/ref*, selvitä*, sukeutuo, tapahtuo*.

keverbeillä ilmaistaan lauseen subjektin liikettä, kyse on omavoimaisista liikeverbeistä. Kun lauseen subjekti aiheuttaa objektin liikkeen, kyse on kausatiivisista liikeverbeistä. Liikeverbit ilmaisevat runoissa pääosin konkreettista spatiaalista liikettä (paikan tai asennon muutosta, edestakaista liikettä) mutta niillä on myös abstraktisempia merkityksiä kuten tilan muutos tai saavuttaminen. Liikeverbien täydennyksinä on adverbiaaleja, jotka kohdentavat lähtöpaikkaa, tulopaikkaa tai väylää eli reittiä, jonka kautta tai jossa liike tapahtuu. Täydennysmuoteista liikeverbit ovat osallisina erityisesti siirtymis-, siirtämis-, asettumis-, asettamis- ja antamismuoteissa (VISK § 476–478). Vaikka eri liikeverbejä on runsaasti, muutamasta niistä ovat erityisen usein esiintyviä (esim. *tulla, männä, lähtie, soaha, panna, antoa, ottoa*). Säetilan rajoitteisuuden vuoksi niihin ei yleensä liity kuin yksi adverbiaalitäydennys: syntyy formuloita esim. ilmaisemaan henkilön siirtymistä paikasta toiseen.

4.7.3.1 Omavoimainen liike

Omavoimaisten liikeverbien perustehtävä on siirtää subjektin tarkoite paikasta toiseen. Siirtymiä voidaan yrittää erotella sen mukaan, tapahtuuko siirtymä kahden selvästi erillisen paikan välillä (*Laskoopi sinistä merta, Soarehen selällisehe, Manterehen puuttomaha*) vai onko kyseessä lähisiirtymä kuten hyppy mereen tai ulosmeno (*Lohi loimahti merehen, Mäni juossulla pihalla*). Ison suomen kieliopin mukaan

[s]ijainnin muuttumista ilmaisevia muotteja on kahta tyyppiä. Ensimmäinen edellyttää kahta paikkaa: lähtökohtaa eli liikkujan muutosta edeltävää sekä määränpäättä eli muutoksen jälkeistä paikkaa. Nämä muodostavat väylän, jota voidaan myös spesifioida tarkemmin. (...) Toinen tyyppi sisältää vain yhden, tyypillisesti tulosijaisen täydennyksen. Siinä esiintyvät verbit ilmaisevat paikan tai tilan muutosta, jota ei esitetä väylää pitkin etenevänä. (VISK § 476.)

Ensimmäistä näistä kutsutaan siirtymismuotiksi, toista asettumismuotiksi. Siirtymismuotin mukaisissa lauseissa voisi olla kolmekin paikan ilmausta: erosijainen lähtökohtaa, tulosijainen määränpäättä ja ososijainen (tai objekti) väylää ilmaisemassa. Runojen lauseissa ei kolmen paikkaa ilmaisevan täydennyksen lauseita ole, vaan yleensä mukana on vain yksi näistä argumenteista. Asettumismuotti taas saa vain yhden täydennyksen, joka ilmaisee paikkaa, johon subjektin edustama olio lauseessa asettuu. Lähisiirtymän ja asettumisen välille ei ole kuitenkaan helppoa tehdä erotusta, koska säelauseissa useampien argumenttien käyttö on säetilan vuoksi hankalaa ja erillisessä säkeessä olevat adverbit ovat varsin labiileja. Olennainen on mielestäni kysymys siitä, antaako liikeverbi mahdollisuutta fokusoida muuhun kuin siirtymän lopputulokseen ja ovatko muut argumentit olemassa implisiittisesti tai ylipäättään relevantteja siirtymän kannalta.

Osaan omavoimaisista liikeverbeistä on koodattu mukaan liikkumisen tapaa, välinettä tai liikkumisympäristöä (Pajunen 2001, 198–211): liike jalan²³⁰ (a), vedessä²³¹, jalan ylöspäin²³², välineellä maalla, vedessä, ilmassa²³³ (b) tai madallen²³⁴ sekä lähinnä paralleeleina esiintyviä erilaisia deskriptiivisiä verbejä, joiden voi kontekstissaan ajatella kuvaavan liikkumisen tapaa edellä mainittujen semanttisesti epäselvien aktiviteettiverbien tavoin²³⁵.

- (a) Astu impi ilman viertä 108:001
 Neiti taivahan napoa 108:002
 (b) Lennä peätöinnä kanana 205:038
 Puonna siipi siuvottele 205:039
 Sijallasi entisellä 205:040
 Paikallasi muinoisella 205:041

Toiset verbit ilmaisevat taas liikettä pois tai kohti²³⁶ (c) tai muuta lähinnä eteenpäin suuntautuvaa kulkua²³⁷. Asettumisen tapaisissa lähisiirtymissä Arhippa käyttää erityisesti kausatiivisten liikeverbien refleksiivitaivutusmuotoja²³⁸; refleksiivitaivutus muuttaa kausatiivisuuden omavoimaisuudeksi. Merkitys muuttuu niin, että verbi siirtyy toiseen ryhmään: esim. *tunkie* on kausatiivinen liikeverbi, *tunkie/ref* taas ilmaisee etenemistä (*Heti tunkeksen tupaha* = heti tunkee itsensä tupaan). (Koivisto 1995, 57-59.). Palaan tähän jäljempänä. Myös piiloutumista Arhippa ilmaisee usein refleksiivitaivutuksen avulla²³⁹. Poispäin tai kohti suuntautuvaa punktuaalista liikettä ilmaisee muutama verbi²⁴⁰, joukossa hyvin yleinen *lähtie*. Alas- tai ylöspäin suuntautuvaa liikettä ilmaisee useampi verbi²⁴¹ (d). Katoamista ilmaisevilla verbeillä²⁴² ei ole tulosijaista täydennystä, koska niiden päämäärä on koodattu verbiin: hävitä, kadota > joutua kadoksiin, tuhoutua. Niillä voi olla lähtöpaikkaa ilmaiseva erosijainen adverbialiaali (e).

- (c) Mänin silloin mättähällä 136:011
 (d) Nousi neitoini norosta 119:001

²³⁰ assella!, assella/ref, astuo, jalata*, juossa, juossennella, käyvä, samota*

²³¹ sukeltoa/ref, uija

²³² kiivuilla*, kiivuta

²³³ ajella*, ajoa, hiihteä, laskie, lenteä, lepetellä!, liijellä/ref, loajella/ref, soutoa

²³⁴ majella, matoa

²³⁵ hömmötteä* kiijätteä*, kiirehteä/ref, kihnata*, kimmelteä*, leyhytellä*, poimetella*, siuvotella*, talloalla*.

²³⁶ männä, tulla

²³⁷ eistyö, kulkie, vajeltoa

²³⁸ ajoa/ref, heitellä/ref*, istuo/ref, laskie/ref, pisteä/ref, reutuo/ref, seisattoakseh, syöksie/ref, tunkie/ref, työnnellä/ref*, vieretteä/ref*, vietellä/ref

²³⁹ kätkie/ref*, panna/ref*, peitellä/ref

²⁴⁰ kaipahtuo, lähtie, poata*, ureta, välttyö; soaha*, yhtyö

²⁴¹ alentuo, kohennella/ref*, kohentoa/ref*, kohota, nossa, painuo*, yletä*; hypätä, kavahtoa, loimahtoa, ponnastoa/ref

²⁴² hävitä, kavota, kuluo

- Puna pakla painimesta 119:002
- (e) Kato pieni poikuohe 129:240
 - Kultaini omenuonsa 129:241
 - Alta sieklan sieklottavan 129:242
 - Alta juoksovan jalaksen 129:243
 - Alta korvon kannettavan 129:244

Liikeverbien kautta runoissa ilmaistaan myös alkamista, päättymistä, pakkoa ja saavuttamista (f)²⁴³. Verbien merkitys on muuttunut abstraktin suuntaan. Liikeverbimäisyyttä on niiden taipumus esiintyä MA-infinitiivin kanssa, mutta myös A-infinitiivi on mahdollinen. (g) Verbillä *soaha* on kertosaäkeessä (*Tuli nurkasta tupaha, Sai sisällä salvoksesta* 225:018–225:019) liikeverbi-merkitys "saapua", joka on todennäköisesti sen alkuperäisin merkitys (SSA 'saada', 'saapua'). Saavuttamisen merkitykseen liittyy formulaisuutta. On formula "*sai [X] valmeheksi*", joka täydentyy valmistunutta oliota tarkoittavalla sanalla (h–i). Verbin *soaha* kahta merkitystä ja omavoimaisuutta heijastaen säe voidaan täydentää subjektilla tai objektilla.

- (f) Jo mie jouvuin juominkihi 201:005
 - Jorinahan jouhi parran 201:006
- (g) Itse löihen liettsomaha 103:402
- (h) Soapi keärmis valmehekse 305:007
- (i) Soapi sammon valmehekse 106:162
 - Kirjo kannen kirjatukse 106:163
 - Ei neittä lepytetykse 106:164

Runoteksteissä omavoimaista liikettä kuvaavat verbit ilmentävät kiintoisalla tavalla säkeiden rakentumisen suhdetta verbisemantiikkaan: matkustaminen, siirtyminen johonkin paikkaan on niissä usein esiintyvä tilanne. Kertovassa poeettisessa perinteessä matkan yksityiskohtainen ja viipyilevä kuvaaminen on yleistä. Kuvaukset voivat alkaa laajoina jo matkan valmisteluista (Lord 2001, 87–88); Arhipaltakin tunnemme tällaisia yleisluontoisia matkakuvauksia, joita esiteltiin jo luvussa 1.3.4. Liikkumisen tapaa kuvaavien ja pelkkää liikettä ilmaisevien verbien välillä on Arhipan säerakenteissa selvä jakauma: liikkumisen tapaa kuvaavat verbit fokusoivat verbisäkeessä liikkeessä oloon ja niiden mahdollinen muttei välttämätön suuntasijainen paikan adverbiaali on erisäkeinen (a), kun taas pelkän liikkeen ilmaisevilla verbeillä on samassa säkeessä suuntasijainen adverbiaalitäydennys (b). Verbillä *lähtie* täydennys on yleisesti tarkoitusta ilmaiseva, esimerkiksi MA-infinitiivin illatiivi, jota täydentävä paikan adverbiaali taas voi olla myös erisäkeinen (c).

- (a) Niin on neijet astunoovi 128:047
 - Niityllä nimettömällä 128:048
 - Moalla ristimättömällä 128:049
- (b) Mäni Tuonelan jokehen 101:278
- (c) Läksin neittä kosjomaha 103:101
 - Peätä kassa kattsomaha 103:102

²⁴³ joutoa, joutuo 'ehitiä', keäntyö 'muuttua', lyyvä/ref 'alkaa', lyyvä 'alkaa', ottoa 'alkaa', peässä, peätyö, ruveta, sattuo, soaha, sopie 'mahtua', tulla

Pimiestä Pohjolasta 103:103
 Summasta sarajahasta 103:104
 Miehen syöjästä kylästä 103:105
 Urohon upottajasta 103:106

Liikkeellä olo, matkustus, on runoteksteissä esiintyvien toimivien subjektien ominaisuus. Koska toimiva subjekti voi esiintyä erisäkeisenä, tarvitaan keinoja, joilla verbisäe rakennetaan ilman paikan adverbialia. Arhipalla esiintyy muutama toistuva säettyppi, joissa hyödynnetään koloratiivirakennetta (d), säkeensisäistä kertoa (e), väyläobjektia ja objektin sukuista määrän adverbialia (OSMA, VISK § 972–973) (f) (vrt. Koskinen 1979, 27). Säkeensisäisen kerron ja OSMAn yhdistelmä onkin formula, jota käytetään paitsi liikeverbien myös muunlaisten verbien kanssa. Formulan voi kuvata seuraavasti: [V₁] [päivän~kerran] [V₁] [toisen]; [niin] [päivänä kolmantena~kerralla kolmannella].

- (d) Astuo taputteloopi 129:214
 Huonehesen honkikolla 129:215
 Tallih on Tapo meällä 129:216
- (e) Sekä lenti jotta joutu 205:050
 Sijalla on entisellä 205:051
 Paikalla on muinoisella 205:052
- (f) Laskoopi sinistä merta 106:266
 Laski päivän laski toisen 106:267
 Niin päivänä kolmantena 106:268

Keinot myös kombinoituvat monin tavoin. Olennaista on joka tapauksessa se, ettei määränpään ilmaiseva adverbialia ole suoraan kiinni verbissä. Kuvaus fokusoituu matkaan. Tällä on kaksi mahdollista seurausta: syntyy eepinen, viivyttävä matkan kuvaus, tai matka voi keskeytyä. Odottamaton, punktuaalinen tapahtuma liikkeellä ollessa tavataan Arhipan runoissa rakenteena useamman kerran. Jaksossa (g) on erisäkeinen subjekti, koloratiivirakenteen finiittisellä variantilla (Kykkänen 1968, 3–4) toteutettu liikkeen kuvaus, paikan olosijainen adverbialia, punktuaalinen tapahtuma ja punktuaalinen tulosijaisen adverbialin avulla toteutettu siirtymä.

- (g) Vaka vanha Väinämöini 112:001
 Käypi teitä asteloopi 112:002
 Ympäri meren sinisen 112:003
 Kuuli purren itköväkse 112:004
 Venehen valittovakse 112:005
 Mäni luokse uuven purren 112:006

Paikan adverbialia ei tässä kuvaa määränpäättä vaan sijaintia, se on tehtävältään olosijainen. Arhippa ei ilmaise Väinämöisen toiminnalle mitään määränpäättä tai tarkoitusta monien muiden laulajien tapaan: *Läksi ostohon oriin, Kulokkohon kuuntelohon*²⁴⁴. Liikkumisella on kertovissa runoissa pääsääntöisesti määränpää tai tarkoitus, joko suoraan kielennettynä tai konteks-

²⁴⁴ SKVR I₁ 573. Jyskyjärvi, Kellovaara. Lönnrot 1835. – Arhipan sisar Moarie.

tista ymmärrettävissä. Arhipan Laivaretken, samoin kuin Sisaren turmeluksen (Rutsa) alut (117:001–117:009) ovat tässä mielessä hyvin erityisiä.

Edeltävä esimerkki (g) päättyy suoritukseen (Pajunen) tai punktuaaliseen tapahtumaan (VISK), jolla on lopputilanne (Väinämöinen on veneen luona). Siirtymää ei kuvata enempää ja pakollinen täydennys on samasäkeinen. Yleisille verbeille *männä* ja *tulla* tämä on hyvin tyypillistä. Paikka, johon liike suuntautuu, voi olla lähellä (h) tai kauempana (i). Olennaista on liikkeen syntaktiseen ja diskursiiviseen rakenteeseen asti ulottuva välittömyys. Siirtymä on lähellä asettumismuottia: ilmaistaan paikan tai tilan muutosta, jota ei esitetä väylää pitkin etenevänä (VISK § 476). Tällaiseen lähisiirtymään tai asetumiseen Arhippa hyödyntää useamman kerran kausatiivisten liikeverbien refleksiivitaivutusta, ks. jäljempänä.

- (h) Niin mäni meän nisalla 129:014
- (i) Mäni Tuonelan jokehen 101:278

Esimerkissä (j) *männä* on aspektiltaan punktuaalinen ja subjektin kanssa samasäkeinen mutta täydennyksenä olevan paikan adverbiaalinen kanssa erisäkeinen. Kombinaatio on poikkeuksellinen ja suorastaan virheellisen tuntuinen. Verbit *männä* ja *tulla* voivat joskus olla aspektiltaan duratiivisia kuten esimerkissä (k), jolloin verbi on preesensissä tai (l), jossa kuvataan menemistä koskessa tavan adverbiaalina olevan E-infinitiivin avulla.

- (j) Kotihinsa tultuoho 106:192
Mäni vanha Väinämöini 106:193
Luokse sepon Ilmorisen 106:194
- (k) Jo mänööpi Väinämöini 103:122
Selässä meren sinisen 103:123
Melan koukku peän nojassa 103:124
- (l) Mäni kosessa kolissen 101:293
Myötä virrassa vilissen 101:294

Säeryhmässä *Mäni juossulla kotihi, Samolla pihalla soapi* (103:110–103:111) verbilähtöinen substantiivi *juossulla* ilmaisee siirtymän tapaa. Kyseessä on silti välitön lähisiirtymä, jossa *juossulla* on poeettinen täyte. Tämä ilmenee hyvin kahdesta säeryhmästä (a–b):

- (a) Ajo juossulla kotihi 309:012
Samolla pihalla soapi 309:013
- (b) Viepi juossulla jokehe 101:242
Samolla sarajahansa 101:243

Sanalla *juossulla* ei ole suurta semanttista painoa. Esimerkin (a) verbit (*ajoa, juossa*) riitelevät semanttisesti keskenään. Tätä voi kutsua formulaksi, jonka rakenne on [V liike] *juossulla* [NP tulosijainen], *samolla* [NP tulosijainen] [V liike]. Arhipan pojan Miihkalin Kilpakosinnassa²⁴⁵ *juossulla*-säe muodostaa formulasysteemin, jossa *juossulla* on rakenteen pysyvä osa: muut osat määräytyvät narratiivisen kontekstin perusteella: *läksi ~ mäni ~ tuli juossulla kotihe ~*

²⁴⁵ SKVR I, 473, 473 a), 473 b.

pajaha ~ tupaha ~ kylyh ~ pihalla = [V _{liike}] *juossulla* [NP _{tulosijainen}]. Tässä formulasysteemissä siirtymät ovat talon pihapiirissä olevia kohteita, samaan semanttiseen kenttään kuuluvia: tupaan, pihalle, kylyyn, pajaan ja kotiin. Miihkalin verbit ovat yleismerkityksisiä ja eivät koodaa liikkumisen tapaa (**astu juossulla tupaha*). Aspekti on punktuaalinen. Miihkali käyttää kaavaa siirtäessään Väinämöisen ansiotyöstä toiseen ja takaisin sisälle tiedustelemaan neitoa. Arhipalla kaava ei tässä tarkoituksessa esiinny: hänen Väinämöisensä siirtyy ansiotyöhön erikseen siirtämättä ja palaa takaisin kysymään neitoa temporaalirakenteella: *Sano tuolta tultuonsa* (103:236).²⁴⁶ Esimerkin (b) kausatiivinen liikeverbi *viijä* 'viedä' toimii omavoimaisen liikeverbin tavoin. Kausatiivisen liikeverbin objekti voi olla myös implisiittinen eli ymmärrettävissä kontekstistaan. Vieminen koskee Lemmin poikaa, jonka kuolemasta on kerrottu hieman ennen. Suhde ei kuitenkaan ole aivan selkeä, joten Arhippa ilmaisee kohteen hyvin poikkeuksellisesti myös syntaktisesti ja mitallistikin erillisenä objektina: *Tuota lieto Lemmin poikoa* (101:244)²⁴⁷.

Koska *tulla*-verbiin on vahvasti koodattuna määränpää, on säkeitä, joissa verbi esiintyy subjektin kanssa ilman paikan adverbiaaleja (a). Subjekti voi olla uusi, tilanteeseen ilmaantuva olio, joka ei tule mistään erityisestä paikasta (b–c). Lause on eräällä tavalla aiemmin kuvatun oli-säkeen dynaaminen vastine. Huomattakoon näiden kahden säeparin syntaktis-leksikaaliset yhteneväisyydet: säkeitä yhdistävät ensimmäisen säkeen verbimuoto *tuli* ja sitä seuraava subjekti ja toisen säkeen aluke *niin* sekä sitä seuraava edellisen säkeen kanssa samasubjektinen verbi täydennyksineen.

- (a) Soapi keärmis valmehekse 305:007
Eipä henki tullutkana 305:008
- (b) Tuli turja Lappalainen 135:013
Niin heinät poroikse poltti 135:014
- (c) Tuo tuli silie siika 132:030
Niin nieli tuli soroisen 132:031

Vastaantuloformulassa *Emo / neiti / tiehyt / kuuhut / päivyt vastahan tulloopi* (esim. 101:052, 117:009, 129:252, 129:267, 129:286) verbin *tulla* tulosijaisena täydennyksenä on semanttisesti haalea täyte *vastahan*. Kerronta kulkee presensissä, tulemisen tapaa ei sen enemmän kuvata. Formulassa vaihtelee ainoastaan subjekti.

Arhippa käyttää punktuaaliseen, loppuun saatettuun liikkeeseen mielenkiintoisella tavalla tila- tai kausatiivisia liikeverbejä, joissa on refleksiivipäätte *-kse* (presens) tai *-he* (imperfekti). Kun kyseessä on kausatiivinen liikeverbi,

²⁴⁶ *juossulla*-formulalla on erikoinen levikki: Vienassa sitä tavataan pääosin Latvajärven Perttusilla ja eteläisellä runoalueella se liittyy Arhipan sisaren Moarien jälkeläisiin. Muutamat muut toisinnot on ilmoitettu Perttusilta opituiksi. Toinen esiintymäalue on Länsi-Inkeri, esim. *Mäni juossulla kottii* (SKVR III₂ 1679. Narvusi, Joenperä. Porkka. 1881–83) *Juossin juossulla kottii* (SKVR III₃ 3400. Narvusi, Laukaansuu. Salminen 1906. – Petran naine. Haku +(mäni tuli läksi) +(juossulla juoksulla) tuottaa yhteensä 49 osumaa: 19 Vienasta, loppu Länsi-Inkeristä lähinnä Narvusista.

²⁴⁷ Kk. *Tuota l L po*. Muunlainen rekonstruktio on liki mahdotonta.

refleksiivipäätte siirtää objektiksi lauseen subjektin tarkoittaman henkilön. Henkilö siirtää itse itsensä eli siirtyy tiettyyn paikkaan. Tällaisia muotoja on verbeistä *ajoa, tunkie, pisteä, peitellä, laskee, reutuo* 'kohottaa' (?) ja *vietellä*, paralleelisäkeissä vielä *assella, heitellä, kätkie, panna, työnnellä, vieretteä*. Ylöspäin suuntautuvaa liikettä ilmaistaan refleksiivitaivutuksella verbeillä *kohentoa* ja *kohennella*. Siten subjekti "tunkee itsensä" eli tunkeutuu, "pistaa itsensä", "peittelee itsensä" eli menee peittoon, "laskee itsensä" eli laskeutuu, "reutoo" tai "kohottaa itsensä" eli kohottautuu johonkin. (Koivisto 1995, 57–59.) Verbit ovat pääsääntöisesti alkusointuisia paikan adverbiaalain kanssa. Siirtymät ovat lähisiirtymiä tai jopa asettumisia. Niiden sijalla voisi olla mennä/tulla-verbien erilaisia rakenteita (vrt. edellä). (a–f) Tilaverbien *istuo* ja *seisuo* kanssa käytettynä merkitykseksi tulee 'istuutua, istahtaa' ja 'seisautua' tai 'menee seisomaan'. Myös niissä on kyseessä siirtyminen tai paremmin asettuminen tulosijaisella adverbiaalilla ilmaistuun paikkaan: (laivan) perään, (lakaisemilleen) rikoille tai esineen päälle (huom. *istuo* sisäsiijan, *seisuo* ulkosijan kanssa). (f–g)

- (a) Jo on tunkekse tupaha 109:095
 Alla kattojen ajakse 109:096
 Lakin peästä laskomilla 109:097
 Kintahan kirvottimilla 109:098
- (b) Miekka tunkekse tulesta 103:366
 Terä kulta kuumoksesta 103:367
- (c) Itse pissäkse pihalla 101:172
- (d) Silloin laivahan lasekse 109:200
 Alaisehen astelekse 109:201
- (e) Rekehensä reutosihe 106:009
 Korjahan kohentelihe 106:010
- (f) Rikoillahan seisatakse 106:068
- (g) Itse issukse perähä 112:039

Tällaisen rakenteen suosimiseen on siis myös poeettiset syynsä – normaali-kielissä ne eivät liene olleet olleet niin yleiset. Refleksiivitaivutusta tavataan vain itäisissä itämerensuomalaisissa kielissä, myös karjalassa, mutta Koiviston mukaan "karjalankielen vienalaismurteissa refleksiivitaivutus vaikuttaa rudimentaaliselta ilmiöltä" (Koivisto 1995, 57) ja läntisen Vienan aineistoissa tavatuista muodoista suurin osa onkin peräisin runoista ja lauluista. (Koivisto 1995, 81).

4.7.3.2 Kausatiivinen liike

Kausatiivisissa liikeverbeissä ja asettamisverbeissä kuvataan subjektin aiheuttamaa objektin liikettä paikasta toiseen tai objektin paikan- tai asennonmuutosta samassa paikassa. Ne ovat kolmipaikkaisia: yleensä täydennyksiä ovat subjekti, objekti ja paikan adverbiaali. Ryhmä on kuitenkin heterogeeninen, koska argumentteja voi olla koodattuna verbijuureen (*Jo mie valkin valjastelin* 103:323 = "laitoin valjaat valkille" t. "laitoin valkin valjaisiin"; *Äsen peätänsä ylenti* 101:029 = "nosti päänsä ylemmäksi"). Verbit muistut-

tavat monesti muutos- ja käsittelyverbejä. (Pajunen 2001, 222–223, VISK § 463). Säerakenteet ovat siten sangen moninaiset.

Kausatiivisia liikeverbejä, joissa objekti päättyy subjektista erilleen, ovat heittämisverbit²⁴⁸, kaatamisverbit²⁴⁹, pudottamisverbit²⁵⁰ ja lähettämiserbit²⁵¹. Nostamisverbien²⁵², kuljetusverbien²⁵³ ja työntämiserbien²⁵⁴ subjekti tavallisesti seuraa eli vie objektin määräsjaintiin; tässä ne muistuttavat asettamisverbejä. Näiden verbien lokatiivinen täydennys on hyvin tavallisesti tulosijainen eli fokus on objektin uudessa sijainnissa (a–b) tai myös erosijainen, jos fokusoidaan objektin lähtopaikkaan (c). Erityisesti verbi *tuuva* 'tuoda' viittaa vahvasti subjektin sijaintiin eikä sillä läheskään aina ole lokatiivista adverbialia täydennyksenä (d).

- (a) Heitin moahan marhaminnan 140:013
Hietahan helyt hepoisen 140:014
- (b) Perän kanto kallivoho 122:084
- (c) Laski peän on peältä olka 109:150
- (d) Toi venehen Tuonen tyttö 123:123

Asettamisverbit voi jakaa sijoittamis- ja ottamisverbeihin sen mukaan, missä objekti ennen ja jälkeen liikkeen sijaitsee. (Pajunen 2001, 232). Sijoittamisverbit kuvaavat asettamista tai sijoittamista yleisluontoisesti²⁵⁵ tai säilömistä²⁵⁶. (a–b) Päälystämistä, levittämistä tai varustamista ilmaisevat verbit²⁵⁷ muistuttavat argumenttirakenteeltaan käsittelyverbejä, mutta niihin liittyy jonkun substanssin siirto johonkin sijaintiin. (c) Yhdistämis- ja sitomisverbeissä²⁵⁸ yhteys muodostetaan siirrossa pysyvämmäksi ja voidaan käyttää suuntasijaista adverbialia (d). Ottamisverbeillä objekti siirtyy subjektin haltuun. Näitä ovat sekä keräämisverbit²⁵⁹ että ottamis- ja nappaamisverbit²⁶⁰. Ottamisverbeillä ei paikan adverbialia ole pakollinen (e). Päälystysverbien kanssa samantapaisesti käsittelyverbien sukuisia mutta erisuuntaisia ovat aineistossa vähälukuiset kuorimis- ja poistamisverbit²⁶¹.

- (a) Kasta siipesi simaha 127:219

²⁴⁸ ampuo, heitteä, lennätellä*, luuva, mestata, nopata*, viskuo

²⁴⁹ kallistoa*, keikahuttoa*, koatoa

²⁵⁰ laskie 'irrottaa', peässellä*, peästeä, tiputtoa*, vieretteä, vieretellä

²⁵¹ leyhähytteä, lähetteä*

²⁵² alentoa, kohotella, kohottoa, lapata*, nostoa, ylenteä

²⁵³ ilmuhuttoa*, kaimata*, kantoa, kulettoa*, reutuolla*, soatella, soattoa, taluo*, tuuva, viijä

²⁵⁴ luiskahuttoa*, lykätä, mätteä*, painella, painoa, sovittoa, syöksie, tunkie, työnteä, vejellä*, veteä

²⁵⁵ asettoa, kastoa, laitella*, laittoa, laskie, liikuttaa, muikata*, panna, pisteä, potkie, siirteä

²⁵⁶ hauvata, lapella*, latuo, panna (pinoon), peitteä, täytteä

²⁵⁷ ketteä*, tuhertoa, voijella, voittoa

²⁵⁸ juurruttoa, kytkie, liitellä/ref*, lukuta, situo, situo/ref, solkie/ref*, valjassella, veteä/ref

²⁵⁹ keärie, kerätä, kokoilla, kollohella, kovota, poimie, tukuta, varustoa*

²⁶⁰ kopata, mäkäissä, nykäissä*, ottoa, tempuo, valita

²⁶¹ karsie*, porottoa* 'irrottaa', purkoa, riipie

- Sulkasi sulahan voihi 127:220
 (b) Pani kultie tulehen 103:350
 Hopehia huopan täyven 103:351
 (c) Voiija noilla voitehilla 128:167
 Noilla rasvoilla rapoa 128:168
 Kull on Luoja voijeltuna 128:169
 Katsottuna kaikki valta 128:170
 (d) Kyte kynnet karvoihisi 201:056
 Hampahat ikenehisi 201:057
 (e) Ota Hiijen hiihto sukset 127:259
 Lemmon leppäiset sivakat 127:260

Marginaalisemmin kausatiivisia liikeverbejä ovat etsimis- ja hakemisverbit²⁶², edestakaista liikuttamista²⁶³ ja kiertävää liikettä²⁶⁴ (f–g) ilmaisevat sekä hylkäämisverbit²⁶⁵, joiden liikeverbimäisyys näkyy erosijaisesta täydennyksestä (h). Formulaksi on kuitenkin muotoutunut rakenne, jossa verbiin *heitteä* liitetään objektipronomi *yhen, sen* ja MA-infintiivin abessiivi: [*yhen ~ sen on*] + *heitti* + [*kutsumatta ~ laulamatta*]. Verbi *leyhytellä* on hyvä esimerkki sumeamerkityksisestä verbistä: kertosanana tai koloratiivirakenteessa se voi olla omavoimainen (hiihtämisen kertosanana *Jolla hiihat Hiijen maita, Lemmon maita leyhyttelet*, 127:261–127:262) tai kausatiivinen (lietsomisen kertosanana *Orjat liettso leyhytteli*, 103:354).

- (f) Ei sitä etsitä sieltä 127:127
 Ei tarkoin tahottanehe 127:128
 (g) Tuota tuuli tuuvittellut 127:063
 Ilman lieto liikutellut 127:064
 Lahtehen nimettömähä 127:065
 Nimen tietämättömähä 127:066
 (h) Lakkoamma laulamasta 221:020
 Herkien heläjämästä 221:021

Kausatiiviset liikeverbit ovat kokonaisuudessaan monimuotoinen ryhmä, jotka liikeverbimerkityksen lisäksi omaavat käsittely- ja suoritusverbien, osin kosketusverbienkin ominaisuuksia. Niiden tyypillinen kolmipaikkainen argumenttirakenne, johon subjektin lisäksi kuuluu objekti ja (paikan) adverbiaali, on säkeissä usein vajaa. Kyse ei ole elliptisyydestä vaan implisiittisyydestä tai siitä, että kohdetta, paikkaa tai suuntaa on koodattu verbijuureen. Säe, jossa on mukana kaikki täydennykset on mahdollinen, mutta jo säetilankin vuoksi ei kovin yleinen ja vaatii ainakin yhden pronominin tai proadverbin lauseeseen: [*kenpä*_{subj.}] [*siitä*_{advl.}] [*oksan*_{obj.}] [*otti*_{v.}]. Kausatiivisten liikeverbien kanssa erisäkeinen paikan adverbiaali on hyvin mahdollinen myös punktuaalisissa toiminnoissa, toisin kuin omavoimaisten liikeverbien kohdalla (i).

- (i) Pani pajan palttinaisen 101:119

²⁶² ettsie, ettsitellä, hakie, löyteä, novvatella*, tavoittoa

²⁶³ häälähytteä, leyhytellä!, liettsuo, liikutella*, mullistoa*, tuuvitella, voapahuttoa, voapotella*

²⁶⁴ keänteä, pyörteä, pyörähytteä, veänteä

²⁶⁵ heitteä 'jättää', heretä*, lakata

Iholla alattsomalla 101:120
 Vyötti vyön kullan karvaisen 101:121
 Peällä pajan palttinaisen 101:122

4.7.4 OMISTUS

Omistus- tai hallintasuhdetta ilmaistaan kopulalauseella, hallintasuhteen muutosta taas antamisverbeillä²⁶⁶ ja vaihtoverbeillä²⁶⁷, jotka ovat yhteydessä kausatiivisiin liikeverbeihin. Niillä on kaksi henkilötarkoitteista tai elollistettua argumenttia ja kolmantena argumenttina antamisen kohde, joka paikan sijasta siirtyy elävän olennon haltuun. (Pajunen 2001, 262–263, 254–272.) Verbeillä on myös abstraktimpi, modaalinen merkitys 'antaa lupa, sallia, suoda' ja 'saada mahdollisuus/lupa' (*Anna tuolla Herra henki*, 139:020, tai 'saada aikaan' (*Soapi sammon valmehekse*, 106:162).

4.7.5 KONTAKTI

Pajusen (2001, 238–241) mukaan "[k]ontaktiverbeillä koodataan argumenttien välistä välitöntä ja yleensä hetkellistä kosketusta, jonka mahdollistaa liike, usein ruumiinosaliike". Kontaktiverbeihin kuuluvat koskemista²⁶⁸, tarttumista²⁶⁹, hieromista²⁷⁰, lyömistä²⁷¹ ja sekoittamista²⁷² ilmaisevat verbit. Esiintymiä on pääsäkeissä 57, paralleelisäkeissä 49. Ne ovat suhteessa kausatiivisiin liikeverbeihin, jos kosketuksella saadaan aikaan liike, jolloin niillä on lokatiivinen adverbiaali täydennyksenä (a–b). Hieromis- ja lyömisverbit ovat suhteessa käsittelyverbeihin, joskus jopa valmistusverbeihin, koska ne kuvaavat johonkin olioon kohdistettavaa toimintaa. Silloin niillä on täydennyksenä objekti ja mahdollisena määritteenä tavan adverbiaali (c).

- (a) Tapasi on taskuhunsa 106:327
 Löihen kukkaroisehensa 106:328
- (b) Puuttu kala onkehensa 101:011
 Taimen takla rautahansa 101:012
- (c) Laski virkkuo vitsalla 206:003
 Helähytti helmi vyöllä 206:004

²⁶⁶ antoa, lainata*, perie, soaha

²⁶⁷ kaupata*, maksoa, myyvä, ostoa

²⁶⁸ koskie, lyyvä/ref*, pisteä, ruveta*, tavata

²⁶⁹ ottoa* 'tarttua', puuttuo, takeltuo*, tarttuo, vierrä

²⁷⁰ hierellä, hieruo, hykerteä*

²⁷¹ helähytteä*, helkytellä!, hilkaista*, iskie, kalkutella*, kumahuttoa*, laskie, lyyvä, paukutella!, potkie, ravata*, sivaltoa, taputella!, tuikata*, tuikutella*, tuikuttoa*, välkähytteä*

²⁷² sevoittoa, sotkie, velluo*

4.7.6 FYSIOLOGINEN TILA JA PROSESSI

Eläville, runoissa myös elollistetuille, olennoille ominaisia tiloja ja prosesseja kuvataan fysiologisilla verbeillä. Esiintymiä on pääsäkeissä 82 ja paralleelisäkeissä 42. Ne ovat tilan, muutoksen ja aktiviteetin vastineita silloin, kun kyseessä on elävä olento. Pajunen jakaa verbit fysiologista tilaa tai tuntemusta, tilanmuutosta sekä fysiologista aktiviteettia ja reaktiota ilmaiseviin verbeihin. (Pajunen 2001, 272–273.) Jako voidaan tehdä myös kuten muiden verbien luokille: tila, suoritus, aktiviteetti ja tapahtuma. Tilaa, suoritusta ja tapahtumaa ilmaisevat verbit liittyvät pääosin terveydentilaan²⁷³ tai valvetilaan²⁷⁴. Tilan ja aktiviteetin täydennykset ja samalla säerakenteet ovat näiden ryhmien kaltaiset: verbit ovat yksipaikkaisia (subjekti) (a–b). Suoritusverbillä on objekti (c). Aktiviteetteja ovat erittämisverbit²⁷⁵, hengittämisverbit²⁷⁶ ja nielemisverbit²⁷⁷. Näillä on yhteyksiä myös liikeverbeihin: erittäminen tai hengittäminen siirtää (implisiittisen) objektin toiseen paikkaan, esim. ilmailun torveen (d). Ääntelyverbit eli itkeminen ja nauraminen²⁷⁸, eläinäänet²⁷⁹ ja yleinen ääntely²⁸⁰ taas jakavat ominaisuuksia puheaktia kuvaavien verbien kanssa. Ne voivat olla objektittomia aktiviteetteja (e), mutta usein ääntelyllä on objektilla ilmaistu kohde (vrt. laulaminen) (f) ja itkeminen voi toimia puheen johtosäkeinä (g). Ääntelyverbeille on myös teettämisvastineensa²⁸¹.

- (a) Mies makasi voatet valvo 304:181
- (b) Kaikki Pohjola heräsi 106:274
Paha valta valveutuhe 106:275
- (c) Nukutteles nuiva joukko 205:045
Paineles pakanan kansa 205:046
- (d) Puhu tuohon torvehesi 140:043
Kumahuta kuuluhusi 140:044
- (e) Tetryöt kukerteloopi 106:184
Peällä luokin kynnäppäisen 106:185
- (f) Kukkuisin joka on kuusen 118:003
Joka lehvän lellittäisin 118:004
- (g) Itkie tihusteloovi 301:011
Nouse Luoja kuolomasta 301:012
Herra hauvasta heräjä 301:013

²⁷³ potie*, vikuo*; parantoa ; karmistoa/ref* 'virkistyyä'; turpuo, tyytyö, täytyö

²⁷⁴ nukkuo, valvuo; herätteä*, nukutella; herätä, valveutuo*

²⁷⁵ kussa, kutie, lypseä, uhkuttoa*, valuttoa

²⁷⁶ henkätä, puhuo 'puhaltaa'

²⁷⁷ niellä

²⁷⁸ itkie, nakroa, paraissa*, parkuo*, tihussella!, urissa*, vankuo

²⁷⁹ haukkuo, hieputella*, kronkkuo, kukahella, kukerrella, kukkuo, luskutella*, naukuo*

²⁸⁰ reijata*, soija, valitto*

²⁸¹ haukutella, itketellä, jouvutella*, juossutella*, nakratella*.

4.7.7 MENTAALIVERBIT

Mentaaliset verbit koodaavat ihmisen tunteisiin, tietoihin ja havaintoihin liittyviä tiloja ja prosesseja. Kielellistä kommunikaatiota kuvaavilla verbeillä taas on sekä konkreettisten että mentaalisten verbien piirteitä. Abstraktit verbit suhteuttavat asiointiloja keskenään. Abstraktit verbit ovat usein alkujaan konkreettisia tai mentaalisia, ja molemmat merkitykset voivat elää rinnan. Runoteksteissä tämä on myös havaittavissa (esim. *piteä* 'pidellä' ja *piteä* 'täytyä'). Pelkästään abstrakteja verbejä on aineistossa hyvin vähän. (Pajunen 2001, 296, VISK § 445.)

4.7.7.1 Emootio

Emootioverbeillä kielennetään tunnetiloja ja -tapahtumia. Ne voivat kuvata tilan alkamista, tilassa olemista ja tilan loppumista: esim. vihastua / vihata / leppyä. Emootioverbeiksi luokittelen aineistossa iloon ja vihaan liittyvät²⁸², piittaamattomuuta ja halveksintaa ilmaisevat²⁸³ ja surua ilmentävät²⁸⁴ verbit. Subjektin mielentilan odottamatonta muutosta ilmaisee pelästyminen ja subjektin aiheuttamaa muutosta yllättäminen²⁸⁵. Verbit *ruohtie* ja *tohtie* ilmaisevat uskallusta, mutta niiden käyttö on apuverbimäistä, ks. 4.7.9.

Ihastuminen, vihastuminen ja suuttuminen eivät saa subjektin lisäksi muita argumentteja (a). Ne ovat siis runoissa käytännössä yksipaikkaisia ja kuvaavat tilan alkamista, eikä niillä ole ilmaistua kohdetta. Piittaamattomuuden, halveksinnan ja surun kohde ilmaistaan adverbialilla tai objektilla (b).

- (a) Kuin se suuttu rauta raukka 128:078
Rauta raukka kuona koito 128:079
- (c) En huoli hepoisistasi 116:054
Sure sukka jalkojasi 116:055

4.7.7.2 Kognitio

Kognitioverbit ilmaisevat propositionaalisia asenteita: tiedon laatua, päätelyä, aikomuksia jne. (Pajunen 2001, 297, 313). Verbejä voi periaatteessa ryhmitellä suhteessa tietoon ja sen varmuusasteeseen. Runoissa esiintyy ajet-

²⁸² hyvästyö, ihastuo; pahastuo*, pillastuo*, suuttuo, syyhätellä*, vihastuo*

²⁸³ huolie, kattsuo (peällä) 'ylenkatsoa', voartoa

²⁸⁴ murehtie*, surra*

²⁸⁵ pelästyö*, yllättee

teluprosessiin ja tiedolliseen tilaan²⁸⁶, luulemiseen²⁸⁷, toivomiseen ja ha-
luamiseen²⁸⁸, vertailemiseen²⁸⁹, osaamiseen ja taitoon²⁹⁰ liittyviä verbejä.

Tietäminen on yksi kalevalaisen runouden keskeisiä käsitteitä. Tietäjäys, tiedon voima, tieto alkuperästä ovat monien laulujen ja loitsujen aiheina, Tietämistä ilmaistaan verbillä *tieteä*, jonka kanssa käytetyt kohteet, eli mitä tiedetään, voidaan jakaa kahtia. Tieto voi kohdistua oloon, NP:llä ilmaistuun asiaan, yleensä objektiin; kyseessä on yleensä olennon tai ilmiön tausta, syn-
ty tai perimmäinen ominaisuus. (a). Kognitioverbin laajennus voi olla myös propositio, jolloin se muodostaa A-infinitiivin kanssa verbiketjun (VISK § 450). (b).

- (a) Kyllä mie sukusi tiijän 126:009
- (b) Ei tiennyt terästä purra 113:062
Eikä syyvä rauvan seäntä 113:063

Verbin *tahtuo* täydennyksenä on A-infinitiivi (c). Se on runoissa kuitenkin tavallisempi abstraktimmassa epätoivottavaa tapahtumista tai "meinaamis-
ta" ilmaisevassa merkityksessä (KKS *tahtuo* 3a) verbiliiton apuverbinä (d).

- (c) Jos tahon tasoilla panna 126:092
Miesten verroilla veteä 126:093
- (d) Tahto taivoini haleta 127:122
Koaret ilman katkiella 127:123

4.7.7.3 Perkeptio

Perkeptioverbit ilmaisevat ihmisten näkö-, kuulo-, maku-, haju- ja tuntoais-
timuksia. Niillä ilmaistaan aistimiskykyä, havaintoa tai havaitsemisaktivi-
teettia tai havainnon pohjana olevaa toimintaa. Runoissa selvästi yleisimpiä
ovat havaitsemista (esim. "nähdä") ja havaitsemisaktiiviteettia kuvaavat ver-
bit (esim. "katsoa"). Havainnon pohjalla oleva toimintaa (esim. "näkyä") on
hyvin vähän. Ns. liikeimitatiivit, jotka ovat onomatopoeettis-deskriptiivisiä
liikettä ja sen aiheuttamaa ääntä ("helkkää", "kohista", "kopsata") tai tilaa ja
näköhavaintoa ("hämytä", "kajota", "välkkyä") koodaavia verbejä²⁹¹ ei runo-
jen esisäkeiden finiittisissä muodoissa ole lainkaan – sen sijaan infiniittisinä
(*Mäni kosessa kolissen, Myötä virrassa vilissen*, 101:293–101:294) ja paral-
leelisäkeissä niitä on muutamia. (Pajunen 2001, 319–338). Näköhavainto-

²⁸⁶ ajatella, muissella, muistoa, tajuolla*, tajuta*, tietää, tunnustoa*, tuntie, tutkata, tutkoalla, vält-
teä*

²⁸⁷ arvella*, toivuo

²⁸⁸ halata, kaipoalla*, kysyö, tahella*, tahtuo, tarvita, tehä (mieli), toivuo

²⁸⁹ mitellä

²⁹⁰ keksie 'oivaltaa', osata, soattoa, taitoa

²⁹¹ kähyöllä* piuskoa*, siukuo*

verbit ilmaisevat näkemistä²⁹², katsomista²⁹³ ja näkymistä²⁹⁴. Näkemisen kohde on objekti (a), näkymisen subjekti (b).

- (a) Jo näki tuhon tulovan 106:325
Hätä päivän peällä soavan 106:326
- (b) Portit Pohjolan näkyypi 106:296
Paistaapi pahat saranat 106:297
Pahan ukset ulvottaapi 106:298

Verbi *keksie* viittaa yleisesti havaitsemiseen. Havainnossa se lienee tulkittavissa näköhavainnoksi. Verbin esiintymät sisältyvät formulaan, jonka voi kuvata seuraavasti: *keksi* + [NP_{obj.}] + [NP_{advl.}] (c). Adverbiaali on erosijainen.

- (c) Keksi mustaisen mereltä 103:021
Sinervöisen lainehilta 103:022

Kuulohavaintoverbit jakautuvat näköhavaintoverbien tavoin kuulemiseen²⁹⁵, kuuntelemiseen²⁹⁶ ja kuulumiseen²⁹⁷. Kuulemisella on objektitäydennys ja mahdollinen adverbiaalimääritys ilmaisemassa paikkaa, josta kuulohavainto on peräisin (d). Kuulla-verbin täydennyksenä on usein myös referatiivirakenne (4.8.4.). Haju- ja makuaistimusta²⁹⁸ ilmaistaan molempia kerran, tuntoa ei kertaakaan.

- (d) Kuuli kolkkehen merestä 304:057
Lakin lyönnän laiturilta 304:058

4.7.8 KOMMUNIKAATIO

Puheaktiverbit ilmaisevat kielellistä kommunikaatiota. Periaatteessa ne viittaavat aina johonkin verbaaliseen toimintaan, sanoihin, vaikka sanat saattavat jäädä ilmaisematta ja niiden luonne saattaa jäädä epämääräiseksi. Kyse on kommunikaatiotilanteeseen perustuvista kommunikaatioverbeistä. Kommunikaatiotilanteessa ovat läsnä puhuja ja puhuteltava, aihe ja sisältö. "Puhujaa edustaa lauseessa subjekti, puhuteltavaa yleensä habitiivinen adverbiaali, sisältöä lause ja aihetta elatiivimuotoinen adverbiaali." (VISK § 483). VISK määrittää referointimuotin: "Kaikkein laajimmin soveltuva kommunikaatiomuotti on referointimuotti, jossa sisältöä edustaa suora esitys, *että*-lause, alisteinen kysymyslause tai referatiivirakenne ja mahdollista vastaanottajaa allatiivi-, kysymisverbien yhteydessä ablatiivisijainen lauseke." Referointimuotissa Arhippa käyttää vain suoraa esitystä, ei koskaan si-

²⁹² nähä, keksie

²⁹³ katsella, katsella/ref, katsuo, tähyssellä*

²⁹⁴ haimentoa*, näkyö, paistoa*, ulvottoa*

²⁹⁵ kuulla

²⁹⁶ kuulla, kuunnella

²⁹⁷ kuuluo

²⁹⁸ haissa, maissella

vulauseita. Sisältöä tai aihetta ei koskaan ilmaista elatiivissa olevalla NP:llä ("puhua jostakin"), sen sijaan sisällönobjekti (*Niin sano sata sanoa* 113:078) on mahdollinen. Vastaanottaja voidaan joskus ilmaista habitiivisella adverbialilla (*Johan mie sanoin sinulla* 228:032), mutta vastaanottaja voi olla elävä olento, johon jollain tavalla puheaktilla pyritään vaikuttamaan: tällainen vastaanottaja on lauseen objektina.

Arhipan puheaktiverbit jakautuvat kahteen ryhmään sen mukaan, esiintyvätkö ne suoran esityksen johtolauseen finiittisenä verbinä vai eivät. Toisen ryhmän verbit siis esiintyvät referointimuotissa, toisen eivät. Vain muutama verbi kuuluu molempiin ryhmiin, näistä tärkeimpänä yleinen ja runoissa keskeinen *sanuo*. Muut, paljon marginaalisemmat verbit ovat *neuvuo*, *käskie*, *kielteä* ja *evätä*, nekin melkein pelkästään yhdessä säeryhmässä²⁹⁹. Verbejä voidaan tarkastella myös sen mukaan, millaisissa tilanteissa ne esiintyvät ja mitä merkityksiä niihin on koodattu. Ne voivat ilmaista sanomista³⁰⁰, kysymistä³⁰¹, kieltä tai muuta kielteisävyistä puheaktia³⁰², arviointia ja moittimista³⁰³, sitoutumista³⁰⁴, huutamista³⁰⁵, laulamista³⁰⁶, puhumistapahatumaa³⁰⁷, nimellä kutsumista³⁰⁸, opettamista³⁰⁹ tai olla eri tavoin ohjaavia³¹⁰. (Vrt. Pajunen 2001, 339, 342.)

Runoteksteissä kaikkein selvimmin formuloita muodostavat suoran esityksen johtolauseissa esiintyvät verbit. Puhe, repliikki, on aina omassa säkeessään eikä teksteissä ole epäsuoraa esitystä (paitsi *Sanoit puita purraksesi*; 128:098). Siten sanominen voi ja usein muodostaakin säkeen yksinään tai pelkän subjektin kanssa. Sanomista ilmaiseva toistuva säe tai säerakenne (Kuusen ja Steinitzin terminologian mukaan "sanoi-kliše", *Sagte-verse*, Kuusi 1949, 109–111, Steinitz 1934, 53) on Arhipalla hyvin yleinen. Niiden perustana on kaksi verbiä, *sanuo* 'sanoa' ja *virkkoo* 'virkkoo'. Yleisiä ovat *Sanan virkko noin nimesi*, *Niin sano sanalla tuolla* ja *Itse noin sanoikse virkko*. Viimeksi mainitun alussa on lyhyt subjekti tai subjektin ilmaiseva pro-

²⁹⁹ Myös *kysyö* esiintyy sekä johtolauseessa että ilman suoraa esitystä, mutta näissä verbien merkitys on erilainen: ensimmäisessä kyseessä on kysymisverbi 'esittää kysymys', jälkimmäisessä ohjaava verbi 'pyytää', kuten Sammon taonnassa Väinämöisen tiedustellessa ehtoja kotiin pääsemiseksi: *Mitäpä kysyt minulta* 106:097. Cajanin vaillinaisessa muistiinpanossa tässä on paralleelina on verbi *uwella* 'udella', jota syntaktisessa korpuksessa ei muuten esiinny (*Kuta unnalta utelet* 230:023).

³⁰⁰ lausuo, lausutella, nimetä, puhuo*, puhutella, sanuo, vassata, vastoalla, virkkoo

³⁰¹ kysellä, kysytellä, kysyö

³⁰² evätä*, kannella*, kielteä, peruuttoa*, pyörrettyä, pyörteä, riijellä*, valehella*

³⁰³ herjata, toruo

³⁰⁴ luvata*, vannuo

³⁰⁵ huhuta, huijahuttoa!, huutoa, karjuo*, kirata~kirskata?

³⁰⁶ kujertoa*, lauloa

³⁰⁷ paissa 'pakista'

³⁰⁸ kuttsuo 'nimittää', nimitellä

³⁰⁹ muissutella*, neuvuo, opassella*

³¹⁰ kuttsuo 'pyytää', kysyö 'pyytää', käskie, lahjuo, rukoilla*

nomini (*Niin emo sanoikse virkko*), jollainen myös yleisimmän muodon *itse* on. Pelkkään verbin *sanuo* finiittimuotoon yhdistyvä nimi muodostaa myös hyvin yleisen rakenteen. Koska sanoja on aina toimiva subjekti (elollinen tai elollistettu olio), se ilmaistaan usein edellä käsiteltyjen nimeämisen rakenteiden avulla. Kun nimellä on 4-6 säkeen muoto, sanoa-verbin muotojen vaihtelulla sanat voidaan helposti upottaa säkeisiin: 6-tavuinen NP (*Sano vanha Väinämöini ~ julmin juuttahia*), 5-tavuinen NP (*Niin sano lohi punaini ~ Luoja Jumala tai Neitsyt Moarie sanoopi*), 4-tavuinen NP (*Niin sanoopi Pohjon akka ~ suuri Luoja*). Verbit *sanuo* ja *virkkoa* ovat neutraaleja, kotekstista riippumattomia ja niitä voi käyttää minkä tahansa sanomisen johtolauseena. Temporaalirakenteen (4.8.2.) sisältävä formula *Sano tuolta tultuohe* esiintyy useamman kerran, mutta se vaatii matkustuskontekstin. Kysymistä, vastaamista, puheenvuoron toistumista kertausrakenteissa tai kiistämistä voidaan ilmaista omilla erityissäkeillään ja rakenteillaan. Kysymiseen on formula *Kysytteli lausutteli*, kertauksissa *Kohta kolmittsi kysyyvi, Niin kysyyvi kolmannenkin, Tuota kovin tutkoali*. Vastaamiseen Arhippa käyttää monesti rakennetta [NP_{subj.}] *taiten ~varsin vastoaapi(-oali)*. Nämä ovat laajasti indeksikaalisia, monikäyttöisiä säerakenteita, formuloita. Tiettyyn runoyhteyteen kuuluvia, kapeasti indeksikaalisia säkeitä ovat Kilpakosinnan (a) Tuonelassa käynnin (b) rantadialogien kiistosäkeet:

- (a) Aina Annikki sanoopi 103:087
Tina rinta riitelöopi 103:088
- (b) Tuonen tyttäret toruuvi 304:128
Kalman neijet kanteleovi 304:129

Huomattakoon, että syntaksin ja mitan kannalta nämä säeparit ovat samarakenteiset. Esisäkeen rakenne on kolmitavuisen sanomisverbin mukainen, toisessa kuitenkin semanttisesti eriytynyt (*toruo*). Jälkisäkeen verbi on molemmissa semanttisesti eriytynyt nelitavuinen kiistoverbi (*riijellä, kannella*). Kaikki säkeet ovat myös vahvasti alkusointuisia. Voitaisiin puhua väljästä formulasta [NP_{subj. nimi}] + [V sanoa/moittia] | [NP nimi] + [V kiistää], jossa metrinen rakenne korreloi syntaktis-semanttisen rakenteen kanssa: 5 + 3 | 4 + 4.

Suoran esityksen johtolauseina voi pääsäkeissä esiintyä satunnaisemmin myös muita verbejä kuten *neuvuo* 'neuvoa' (*Emo neuvo poikoahe*), *huutoa* 'huutaa' (*Marjaini meältä huuti*), *itkie* 'itkeä' (*Itkie tihusteloopi*). Säkeet ovat kapeasti indeksikaalisia, yhdessä tai kahdessa runoyhteydessä esiintyviä. Sanomista ilmaisevat verbit eivät ole sidoksissa tiettyyn subjektiin muuten kuin tiettyyn runoyhteyteen liittymällä. Poikkeus on *Puhuupi puhas Jumala*, joka esiintyy kertosäkeinä formulalle *Niin sanoopi suuri Luoja*. Verbin ja NP:n vahva alkusointuisuus on ilmeinen.

Verbi *lauloo* 'laulaa' ei koskaan aloita Arhipan teksteissä suoraa esitystä. Laulun sanoja ei esitetä. Laululla voi sen sijaan olla sisällönobjekti (VISK § 929) (c) tai laulamisen kohde, johon laulamisella vaikutetaan; kun laulamisen kohde esitetään objektitäydennyksen kautta, laulamisen vaikutus, yle-

sä suuntasijainen adverbiaali tai predikatiiviadverbiaali, voi säetilan rajallisuuden vuoksi olla erisäkeinen (d).

- (c) Laulan aina arvollani 201:007
Ennen soatuja sanoja 201:008
Otetuita luottehia 201:009
- (d) Laulo nuoret laulo vanhat 101:203
Laulo kerran keski loavut 101:204
Kultihin kulajavihi 101:205
Hopehisin helkkävihi 101:206

Kilpaulannan "suhon laulaminen" on tunnetuimpia laululla vaikuttamisen kuvauksia; runossa ei kylläkään kilpailla laulamissa vaan tiedon määrässä, ja häviöjä, tiedoltaan vähäisempi, lauletaan suohon.

Sanominen on taajaan toistuva toiminto varsinkin kertovissa runoissa. Arhippa käyttää johtolauseita säännönmukaisesti eikä jätä siirtymää kerronnasta suoraan esitykseen merkitsemättä (vrt. edellä subjektin merkitseminen, 4.5.)³¹¹. Parryn ensin muotoileman ja Lordin vakiinnuttaman formulamääritelmän mukaan formula on tiettyä olennaista ideaa ilmaiseva sanaryhmä, jota säännöllisesti käytetään tietyssä metrisessä ympäristössä (Lord 2001, 35, 47–48). Sanoi-klišeissä olennainen idea on sanominen ja metrinen ympäristö säkeen määräämä tila. Ei kuitenkaan ole yhtä tiettyä sanaryhmää idean ilmaisuun, vaan sama sisältö voidaan ilmaista monin eri tavoin. Koko säkeen kattavat sanoi-klišeet ovat keskenään vaihtoehtoisia ja sanoaverbinkin kanssa esiintyy varioivia yhdistelmiä: *Sano vanha Väinämöini* (103:064) ~ *Niin sanoopi Väinämöini* (113:070) ovat merkitykseltään yhteneviä vaihtoehtoja, joskin ensimmäistä Arhipalla käyttää pääsääntöisesti. Toistuvat tilanteet aiheuttavat sekä formulaisuutta että formuloiden variaatiota.

4.7.9 MODAALISET VERBIT

Modaaliverbit³¹² ilmaisevat mahdollisuutta ja välttämättömyyttä. Modaaliverbien ominaispiirteisiin kuuluu mm. se, että ne muodostavat infinitiivin kanssa verbiketjun (VISK § 1562–.) Ne ovat lähellä kognitioverbejä, joissain tapauksissa liikekeverbejä (*sopie* : "mahtua" ja "olla sopivaa") (a-b) ja jotkut (esim. *soattoa*) voisi sijoittaa molempiin ryhmiin. Verbin *antoa* 42 esiintymästä 15 on laskettavissa abstraktiksi: merkitykset ovat 'antaa lupa' ja 'suoda'. Kyseessä on permissiivirakenne (VISK § 502). (c) Verbit *tohtie* ja *ruohtie* esiintyvät melkein pelkästään muutosformulassa (d). Modalisuudella ei siinä juuri ole virkaa, alkusointuisuudella (*tohti toisikse*) sitäkin enemmän.

³¹¹ Myös Aaltosen havaintojen mukaan "[u]skollisia johtolauseen käyttäjiä on Arhippa Perttunen" (Aaltonen 1979, 190).

³¹² antoa 'sallia', joutuo 'täytyä', piteä, ruohtie, soaha 'olla lupa', sopie 'olla sopivaa', suuva 'suoda', tohtie, tulla 'täytyä'

- (a) Äsen laulanta sopisi 106:301
Ilon tientä kelpoaisi 106:302
- (b) Sosisipa tuossa moata 110:071
Nuoren neitoisen keralla 110:072
Lempi tyttösen levätä 110:073
- (c) Anna suot sopuisin olla 140:098
Ahon vieret armahana 140:099
Kammomatta karjan käyvä 140:100
Vihomatta viljan juossa 140:101
- (d) Tohti toisikse ruveta 101:129
Ruohti muukse muutellate 101:130

4.7.10 VERBIT, SÄERAKENNE JA MERKITYS

Verbien kirjo on laaja. Monet verbit esiintyvät vain muutaman kerran, jotkut vain yhdessä säkeessä, mutta toisaalta monet verbit ovat taajaan esiintyviä. Syntaktis-semanttisesti läheiset verbit luovat samansukuisia säerakenteita, ja juuri tämä mahdollistaa sen, että voimme kielelle ominaisesta paradigmaattisesta vaihtelusta erottaa myös poettisia, toistuvia rakenteita, formuloita. Pääpiirteisään jako semanttisiin verbityyppeihin korreloi säerakenteiden kanssa, koska eri verbityypeille on ominaista niiden pakollisten täydennysten määrä ja laatu. Olennainen on jako transitiivisten eli objektia vaativien ja intransitiivisten verbien välillä. Objekti on käytännössä aina samasäkeinen finiittiverbin kanssa. Verbillä voi olla pakollisena täydennyksenä myös adverbiaali, joka sekin on pääsääntöisesti joskaan ei yhtä ehdottomasti samasäkeinen. Kausatiivisilla liikeverbeillä on täydennyksinä sekä objekti että paikan adverbiaali, mikä rajaa säetilan käyttöä jo huomattavasti: vain yksisanaiset lausekkeet sopivat kunnolla tällaiseen esisäkeeseen, jälkisäkeissä useampisanaiset lausekkeet ovat elliptisyyden vuoksi mahdollisempia. Subjekti on yleensä katsottu täydennykseksi, mutta säerakenteissa subjekti on usein erisäkeinen. Subjektin erisäkeisyyteen vaikuttavat kuitenkin myös semanttiset ja diskursiiviset seikat: se koskee melkein pelkästään toimijasubjekteja (ks. 4.5.). Verbeillä, joilla ei ole muita täydennyksiä kuin subjekti säetila jää vajaaksi ja se täytetään määritteillä. Säkeet, jotka koostuvat pelkästään subjektista ja verbistä (mahdollisesti vielä säkeenalukkeesta), ovat poikkeuksellisia: pääosa niistä on sanomisen johtolauseita (*Sano vanha Väinämöini*), joiden täydennys, suora puhe, on aina erisäkeinen.

Verbit ovat usein monimerkityksisiä ja samalla verbillä voi olla useammanlaisia täydennysympäristöjä. Arhipan runoissa esimerkiksi verbi *laskie* on useassa eri merkityksessä ja täydennysympäristössä. Kaikkiin merkityksiin liittyy alaspäin suuntautuva liike. Tapaukset (a–f) ovat transitiivisia: (a–b) ilmaisevat erikokoisten objektien asettamista tai siirtämistä ja niillä on tulosijainen täydennys, (c–d) ilmaisevat iskevää liikettä. Tapauksessa (c) tuloksena on irtoaminen ja täydennys on erosijainen, tapauksessa (d) fokus on lyönnissä ja verbillä välineen adverbiaali määritteenä. Tapausten (e–f) merkitys on 'päästää', objektina neste (e) tai ääni (f), jossa paralleelina on äänteilyverbi. Tapaus (g) on intransitiivinen, omavoimaista liikettä veneellä vettä

pitkin kuvaava verbi. Täydennyksenä on objektin sukuinen määrän adverbiaali eli OSMA.³¹³

- (a) Sen laski olven sekaha 101:183
- (b) Laski laivansa merehen 106:219
- (c) Laski peän on peältä olka 109:150
- (d) Laski virkkuo vitsalla 106:142
Helähytti helmi vyöllä 106:143
- (e) Eikä koski vuolaskana 145:003
Lase vettänsä loputin 145:004
- (f) Kurki laski suuren kulkun 106:272
Parkasi pahan sävelen 106:273
- (g) Laski päivän laski toisen 306:077

Runoissa verbillä saattaa olla tavallisesta poikkeavia ja runoston sisälläkin varioivia merkityksiä, joissa tiettyyn ryhmään luontaisesti kuuluva verbi esiintyy ilmentämässä toiseen ryhmään kuuluvaa asiaintilaa. Tästä esimerkkinä kaksi verbiä, *sulata* 'sulattaa'³¹⁴ ja *keitteä* 'keittää'.

Ulottuvuuksien ja materiaalien ominaisuuksien muutosta ilmaiseviin suoritusverbeihin kuuluva *sulata* 'sulattaa' ei Arhipan runoissa esiinny tässä tehtävässä finiittisenä lainkaan, vaan sen merkitys on sekä erittämistä ilmaisevan fysiologisen verbin että kausatiivisen liikeverbin kaltainen: 'eritä (sula) sima suustasi' (a) tai 'veijoni erittää vettä' (b).

- (a) Sima suustasi suloa 127:222
Mesi keitä kieleltäsi 127:223
Mehiläini ilman lintu 127:224
Mesi keitä kieleltäsi 127:225
Pirun piikin voitiekse 127:226
- (b) Vettä veijoni suloovi 143:006
Lainehta emoni lapsi 143:007
Ei ite iso minuo 143:008
Oma vanhempi valita 143:009
Viere vettä veljen silmät 143:010
Sisaren sinä ikänä 143:011
Poiijan veljen polvenaha 143:012

³¹³ Intransitiivinen *laskie* (KKS *laskie* II.1. koskenlaskusta, mäenlaskusta) on kiinnostava, koska siihen liittyy implisiittinen väylän objekti, jota Arhippa ei kuitenkaan kielennä säkeisiin. Objektin sisältävä perustyyppi tavataan mm. Miihkali Perttuselta: *Laški päiväm moa-vesiä, Toisem päivän šuo-vesiä, Kolmannen veno-vesiä, Šoarehen šelälliseh'e* (SKVR I₂ 766:343–346. Vuokkiniemi, Latvajärvi. Borenius 1871.) Karjalan kielen sanakirjassa (KKS) on verbille *laskie* annettu viisi transitivista ja kaksi intransitiivista perusmerkitystä, joista Arhipan runoissa tavataan vain osa. Runoissa *laskie* esiintyy myös merkityksessä 'laskeutua' (*Koprin kirposi merehe, Käsin laskih lainnehise.*; SKVR I₁ 61. Vuokkiniemi, Latvajärvi. Borenius 1877. Petriini T'imo), Arhippa taas käyttää tässä merkityksessä refleksiivitaivutusta (*Silloin laivahan lasekse* 109:200).

³¹⁴ Verbi on kausatiivinen: A-inf *sulata*, imperatiivi *suloa* 'sulata', prees. *suloopi* 'sulattaa'. Vastaa tapahtumaverbi olisi 'sulaa', jonka A-infinitiiviä tai infiniittistä verbimuotoa ei Arhipalla ole. Sen sijaan tavataan E-infinitiivin instruktiivi *sulaten*, joka viittaisi samaan verbimuotoon suoritusverbin kanssa. Mahdollisesti säkeessä *Sula voi sulattoassa* on kyse sulaa-verbin imperatiivista ja sulata-verbin pass. E-inf. inessiivistä.

Sulattamisteko on taka-alalla, joskin ensimmäisen tulosadverbiaali *Pirun piikin voitiekse* viittaa myös siihen, että siinä käsitellään sulaa ainetta. Menden keittäminen kohdistuu samaan asiaan: ne ovat paralleeleja. Myöskään valmistusverbiä *keitteä* ei Arhipalla tavata muissa runoissa, vaikka hyvin epätodennäköistä on, että Arhippa ei olisi tuntenut näiden verbien merkitystä. Ensimmäinen säepari on hyvin yleinen loitsuissa tavattu säepari ja merkitys lienee sen mukana levinnyt³¹⁵. Kyse on taitavasta verbisemanttisesta leikistä, jossa assosioidaan sula neste ja sen erityys sen valmistukseen. Alkusointuisuus (*sima* : *sula* : *suu*, *keitä* : *kieli*) ja sisäsointuisuus (*me-* : *ke-* : *kie-* < *kee-*) ovat säilöneet ja levittäneet säeparin laajalle. Jälkimmäisen tapauksen (b) mukaista *sulata*-verbin siirtoa toiseen kontekstiin en sen sijaan ole löytänyt muilta kuin Arhipalta.

Kuten tapauksen (b) seuraavasta säeryhmästä ilmenee, vesi on käsitettävä kyynelten metaforaksi ja sulattaminen itkemisen metaforaksi. Jälkimmäinen säeryhmä onkin runoaiheen Ei itke iso minua³¹⁶ keskeinen säeryhmä. Sen ydinaihe on perheen ja/tai sen myötätunnon puute, vaikka kuolema kohtaisi laulajaa. Runo tunnetaan laajasti eteläisillä runoalueilla (Inkeri, Etelä-Karjala, Etelä-Savo) ja Raja-Karjalassa (lähinnä Iломantsi, Suistamo, Impilahti) sekä parista Pohjois-Pohjanmaan toisinnosta. Arhipan teksti on ainoa laatuaan Vienasta. Yleisesti runossa esiintyy kontrastointi perheen itkemättömyyden ("ei itke...") ja laulajan olotilan ("vaikka..."), jopa kuoleman, välillä. Arhipan runossa ei tätä rakennetta ole, vaan kontrasti syntyy veljen itkemisen ja sen välillä, ettei perhe (jota velikin edustaa) itke runon "minää".

Arhipan erikoinen säepari luo tässä kontekstissa uusia tulkintamahdollisuuksia. Säeparia leimaa ainutkertaisuus, joka voisi liittyä sen tilapäisyyteen ja/tai idiosynkraattisuuteen. Joku laulaja, ehkä juuri Arhippa, on luonut *Sima suusta suloa* -säkeen mallin mukaan vahvasti metaforisen itkemisen kuvauksen ja sijoittanut sen kontrastiksi itkemättömyydelle. Kontrasti jää kuitenkin kokonaan selityksettä ja jakson sijoittuminen varsin irrallisena Arhipan Lönnrotille keruun lopulla esittämään tietoihelmien ketjun (SKS KRA. Lna 5:143-144) sekaan. Laulaja on ehkä halunnut keruun lopuksi tyhjentää kerääjälle lopun runovarastonsa, johon on kuulunut tämä erikoinen poeettisten rakenteiden (vastakohtaisuus, metaforisuus) idiosynkraattinen yhdistelmä.

³¹⁵ Haku *+sima +suusta** *+(sulo* sula*)* tuottaa 29 hakutulosta: Aunus (Porajärvi), Etelä-Savo (alue) Pohjois-Savo (Varkaus, Lapinlahti, Iisalmi, Pielavesi), Raja- ja Pohjois-Karjala (Valtimo, Iломantsi, Nurmes), Keski-Suomi (Keitele), Pohjois-Pohjanmaa (Sotkamo, Pulkkila, Puolanka). Vienasta se tavataan vain Arhipalla ja hänen pojallaan Miihkalilla.

³¹⁶ Runohakemiston otsikko Ei itke iso minua. 67 tekstiä.

4.8 INFINIITTISET RAKENTEET

Verbien infiniittiset muodot eli nominaalimuodot käyttäytyvät osittain verbi-
en, osittain nominien tapaan. Ne toimivat lauseissa finiittiverbien laajennuk-
sina mutta saavat myös omia laajennuksiaan. Infiniittiset muodot jakautuvat
kahtia: infinitiivit esiintyvät lauseissa substantiivilausekkeen tehtävissä ja
partisiipit toimivat adjektiivilausekkeen tavoin. Perinteisesti infinitiivejä on
katsottu olevan viisi ja ne on myös nimetty numeroinnin pohjalta (1. infinitii-
vi, 2. infinitiivi jne.). Partisiippeja on katsottu oleva neljä. Käytän VISK:n
mukaisesti nimityksiä A-infinitiivi (eli 1. inf.), E-infinitiivi (2. inf.), MA-
infinitiivi (3. inf.) sekä VA-partisiippi (1. partis.), NUT-partisiippi (aktiivin 2.
partis.), TU-partisiippi (passiivin 2. partis.), agenttipartisiippi ja kieltopar-
tisiippi. Verbikantaista minen-substantiivia, joka on verbiliitossa olla-verbin
kanssa, ei VISK pidä infinitiivinä. (VISK § 490, 492, 521; Hakulinen, Lauri
1979, 563586.) Aineistossa minen-rakenne esiintyy joka tapauksessa kahdes-
ti. 5. infinitiiviksi kutsuttua *mAisillAA*n-muotoa ei tavata lainkaan.

Runoteksteissä infiniittiset verbimuodot ovat yleisiä. NUT- ja TU-
partisiippia käytetään verbien liittomuodoissa: menneen ajan kieltolauseissa
(*ei ollut, ei määntyt, ei nähty, ei löytty*) ja perfektissä (*on moannut, on vejet-
ty*)³¹⁷. Useammin ne kuitenkin muodostavat infiniittilausekkeen. Infiniitti-
lausekkeet voidaan jakaa vielä infinitiivilausekkeisiin (InfP) ja partisiippilau-
sekkeisiin (PartisP). Lause tai lauseke, jonka jäsenenä infiniittirakenne on,
on sen hallitseva rakenne. (VISK § 491.) Infiniittirakenteista osa tunnetaan
lauseenvastikkeina, joista keskeisiä ovat olleet partisiippirakenne eli refera-
tiivinen lauseenvastike, temporaalinen, finaalinen, modaalinen sekä status-
lauseenvastike. Näitä kaikkia rakenteita löytyy Arhipan runoista. Lauseen-
vastike on ongelmallinen käsite (ks. VISK § 876), eikä kaikkia infiniittiraken-
teita voi kuvata lauseenvastikkeina. Pidättäydyn termin "lauseenvastike" käy-
töstä ja VISK:n mallin mukaan korvaan sen sanalla "rakenne". Siten yllä
mainittuja lauseenvastikkeita vastaavat käsitteet referatiivirakenne, tempo-
raalirakenne, finaalinen, modaalirakenne (VISK: tavan infinitiiviraken-
ne), statusrakenne jne. Runojen infiniittirakenteet eivät täysin vastaa niitä
rakenteita, joita yleisissä kieliopissa kuvataan. Käytän rakenteiden nimiä
siten, että viittaan niiden avulla muualla todennettuihin rakenteiden kuvauk-
siin, mutta samalla pyrin kuvaamaan rakenteita ja niiden toiminnallisuutta
runojen kontekstissa. Tässä luvussa esittelen runoteksteissä taajaan esiinty-
viä ja niille luonteenomaisia rakenteita. Tarkastelun alla on aina kaksi verbiä,
joskus useampikin. Jotkut infiniittirakenteet vaativat tietynlaisen verbin hal-
litsevaan rakenteeseen, toiset taas ovat vähemmän riippuvaisia hallitsevan
rakenteen verbistä. Rakenteiden yhteydessä pyrin kuvaamaan tämän suhteen
ja miten se sijoittuu puolestaan säerakenteeseen.

³¹⁷ Koska *olla*-verbi voi puuttua säkeestä, on usein tulkinnanvaraista, onko partisiippi perfektin
pääverbinä vai substantiivia määrittävänä adjektiivina: vrt. *Mies määntyt liha määntnyt* (101:288).

4.8.1 A-INFINIITIIVI

A-infinitiivi on runoissa yleinen verbimuoto. Se muodostaa modaali- ja mentaaliverbien kanssa verbiketjuja, on mukana koloratiivirakenteen varsinaista toimintaa ilmaisevana verbinä ja kopulalauseen subjektina³¹⁸. Mielenkiintoinen ja muutaman kerran toistuva rakenne on välttämättömyyttä ilmaiseva *Lähtie minun tuloopi* -formula, joka on nesessiivirakenteen oloinen mutta ei aivan puhtaasti sen mukainen kaikissa esiintymissään (VISK § 505). Kyseessä on A-infinitiivin ja välttämättömyyttä ilmaisevan *tulla*-verbin muodostama rakenne, jolla on normaalin nesessiivirakenteen mukainen genetiivisubjekti. Rakenteen modaalisuus voidaan tässä tulkita sekä deonttisesti tai dynaamisesti³¹⁹, koska runoyhteys ei suoraan ilmaise, mistä pakko johtuu. Luojan virressä Arhippa ilmaisee synnyttämään lähtemisen pakkoa (a). Vipusen virressä sama toimii pelkästään lähtemistä ilmaisevana formulana (b). *Laulajan sanoissa* runoyhteys ei juuri anna vihjettä modaali-ilmauksen tulkinna (c).

- (a) *Lähtie minun tuloopi* 129:211
Niin kuin muinenki kasakan 129:212
Eli orjan palkkalaisen 129:213
- (b) *Lähtie luku tuloopi* 113:034
Toini käyvä kelpoaapi 113:035
Kuin on muinenki kasakan 113:036
Elik orjan palkollisen 113:037
- (c) *Lauloa luku tuloovi* 221:003
Suuni soija tahteloovi 221:004
Ennen soatuja sanoja 221:005
Opetuita luottehia 221:006

Merkillistä tässä on kahdesti genetiivisubjektin korvaava NP *luku*, jonka merkitys ja syntaktinen asema ovat epäselvät.³²⁰ Rakenne tavataan kahdella verbillä, *lähtie* ja *lauloa*, ja tekisikin mieli selittää sana eräänlaisena kahden säerakenteeltaan samanlaisen mutta syntaktisesti poikkeavan säkeen risteymänä: *lähtie minun tuloopi* (nesessiivirakenne, jossa genetiivisubjekti *minun*); *lauloa luku tuloopi* (nesessiivirakenne, jossa objekti *luku* verbille *lauloa*); *lähtie luku tuloopi* (nesessiivirakenne, jossa toisen säkeen mallista saatu syntaktisesti epävalidi täydennys *luku*). *Luku*-säkeiden paralleelit ovat kiinnostavat: *Toini käyvä kelpoaapi* sisältää väyläobjektin *toini*, joka viittaa

³¹⁸ Koloratiivirakenteesta kalevalaisessa runossa ks. Jantunen 1968; Kykkänen 1968.

³¹⁹ Dynaaminen modaalisuus tarkoittaa fyysistä mahdollisuutta ja kykyä tai välttämättömyyttä ja pakkoa toimia. Deonttiseen modaalitulkintaan sisältyy puhujan tahtoa tai puheyhteisön normeja ilmaiseva lupa ja velvollisuus. (VISK § 1554.)

³²⁰ Säerakenne ei ole aivan harvinainen. Muutama esimerkki: *Pois tuloopi pojan lähtö, Majan muutto muilla mailla, Tästä on kurjasta kylästä, Vanhasta Val'okkalasta. 5 Läylen lähteä olisi, Toinen on läylen lähtemättä; Lähtie on luku tuloopi, Kuin on luotu lähtijäksi, Käsketty kävelijäksi*; (SKVR VII₂ 2275. Korpiselkä. Krohn 1884.); *Lähteä luku tulevi, Kuin on luotu lähtemäh, Käsketty kävelemäh* (SKVR VII₂ 2733. Ilomantsi. Europaeus 1846.) *Lauloa luku tulevi, kun on turva tuulajolla, leivän saaja lentehellä*; (SKVR VII₂ 2313. Ilomantsi. Ahlqvist 1846.)

sanaan *luku* (eli oli siis kuljettavana *luku* ja *toini luku*), *Suuni soija tahteloovi* taas sisältää subjektin ja mentaaliverbin. Kumpikaan ei ole nesessiivirakenne. Esittämäni tulkinta sanasta *luku* on hyvin epävarma. Kyseessä voisi olla kiteymä, poeettinen rakenne, jota todennäköisesti käytetään vain kahden verbin yhteydessä. Yksi verbi on vaikuttanut toiseen ja antanut itselleen ominaisen täydennyksen myös toiselle. Vaikka formulän toisen sanan syntaktinen asema vaihtelee, merkitys pysyy samana.

A-infinitiivillä on kaksi muotoa: lyhyt ja pitkä. A-infinitiivin lyhyt muoto on sijapäätteetön verbin perusmuoto (*tulla, lauloa, hakata*), pitkässä muodossa on translatiivin päätte *-kse* ja omistusliite (*soahakseni*). Pitkää muotoa käytetään nykykielessä finaalityyppisessä rakenteessa, jossa lauseen finiittinen verbi ilmaisee toiminnan A, joka mahdollistaa infiniitivillä kerrotun toiminnan B. (Leino 2005, 194–195.) Arhipan runossa *Puita puuttu purren seppä* miekan taottaminen tehdään sotaan lähtöä varten ja molempien verbien toiminta on saman olennon kontrollissa. (a) Kuten Leino toteaa, finaalityyppisessä rakenteessa verbi- en toiminta voi olla myös eri olentojen kontrollissa. Tämän rakenteen esimerkit on Leinolla vanhasta kirjasuomesta. Arhipalla Tuonen tyttö tuo (A) (tai pyydetään tuomaan) veneen Väinämöiselle, jotta tämä pääsee (B) joen yli (b). Erityinen piirre runoteksteissä on se, että omistusliitteellisen pitkän A-infinitiivin rinnalla ja sen kanssa vaihtoehtoisena esiintyy myös infiniitivin lyhyt muoto, johon voi olla liittynään omistusliite (vrt. Aaltonen 1979, 163). Väinämöinen lähtee hakemaan Tuonelasta oraa (poraa) (A), jotta hän voisi rakentaa uuden reen (B) (c).

- (a) Tavottaisin uuvan miekan 131:011
Terän pitän peän lyhyen 131:012
Lähtiekseni sotahan 131:013
Kera tauvin tappelohon 131:014
- (b) Tuos venehtä Tuonen tytti 304:125
Yli salmen soahakseni 304:126
Joven poikki peässäkseni 304:127
- (c) Läksin Tuonelta oroa 304:169
Manalalta veäntietä 304:170
Reki uusi loatieni 304:171
Rattsuo rakentoani 304:172

Finaalisuutta voidaan ilmaista ilman omistusliitettä pelkällä lyhyellä infiniitivilläkin kuten tapauksessa (d): pyydetään metsänhaltijaa vääntämään vainut eli hajut vempellelle, jotta ne tulisivat koiran sieraimiin, jotta koira tietäisi tulla kohti (?).

- (d) Veännä vainut vempellellä 121:016
Tuhku koarella sivalla 121:017
Tulla koiran sieraimihi 121:018
Vilullakin vihmoillaki 121:019
Säillääkin satehillaki 121:020
Jotta koiran kohti panna 121:021
Penun julki juttamaha 121:022

Mielenkiintoisesti finaalisuus käy ilmi tunnetusta rakenteesta, joka aloittaa sekä *Vanhan* että *Uuden Kalevalan: Mieleni minun tekisi*. Säkeen merkitys on pelkistetysti "tahtoisin". Kognitioverbiin voi liittyä verbiketjuksi A-infinitiivi. Lyhyt muoto ei kuitenkaan voi olla täysin erisäkeinen vaan vaatii sanankerron (e). Pitkä muoto taas voi liittyä rakenteeseen täysin erisäkeisenä, mikä tekee rakenteesta finaalityyppisen (f). Vaikka *Mieleni minun tekisi* -rakenne *Kalevalassa* on laulajan alkusanoissa, sen yleisempi ja ehkä alkuperäisempikin ympäristö on metsästäjän sanoissa: metsästäjä ilmaisee mielihalunsa. Rakenteeseen liittyy suuntaisuus, halu on jonnekin.

- (e) Mieleni minun tekisi 124:044
 Naija mieleni tekisi 124:045
 Auvoni ajattelisi 124:046
- (f) Nyt miun mieleni tekisi 201:065
 Auvoni ajattelisi 201:066
 Metsän neittä najjakseni 201:067
 Metsän mettä juuvakseni 201:068
 Lihoa lehen alaista 201:069
 Kuuta kuusen juurehista 201:070
 Pikku silmäisen pikeä 201:071
 Talven moannutta talie 201:072

4.8.2 E-INFINITIIVI

E-infinitiiviä on korpuksessa tavan infitiivirakenteessa (modaalirakenteessa) ja temporaalirakenteessa. Kun temporaalirakenne liittyy liikeverbeihin *tulla*, *männä* ja *peässä* 'päästä', muodostuu selvästi tunnistettavia formuloita. Temporaalirakenne käyttää E-infinitiivin inessiiviä ilmaisemaan hallitsevan rakenteen kanssa ainakin osin samanaikaista toimintaa (*tullessahe*, *tultoassa* 'tultaessa'). Hallitsevan rakenteen suhteen aiempaa toimintaa ilmaisemaan käytetään ns. TUA-infiniittiä (*tultuohe*), joka muodoltaan on sama kuin TU-partisiipin partitiivi. Temporaalirakenne toimii aikaa määrittävän puiteadverbiaalin tavoin ja on riippumaton hallitsevan rakenteen verbin merkityksestä.

Formulalla on kaksi perusvaihtoehtoa: 1) erisäkeinen temporaalinen puiteadverbiaali, joka sijoittuu pääsääntöisesti ennen finiittiverbisäettä (a) ja jossa on nelitavuinen säkeen toisen puoliskon täyttävä infiniitti ja säkeen alussa lähtö- tai määräpaikkaan viittaava adverbialitäydennys (b-c); 2) samasäkeinen adverbialitäydennys, jossa on niin ikään nelitavuinen infiniitti säkeen lopussa ja kaksitavuinen finiittiverbi säkeen alussa. Lisänä voi olla infiniitin tai finiittiverbin laajennus (d-e). Tavallisin verbi on *sanuo*, jolloin kyseessä on yksi sanoi-klišeen muoto, formula.

- (a) Silloin seppo Ilmorini 103:344
 Alla päin pahalla mielin 103:345
 Kotihinsa tullessansa 103:346
 Keräsi kekoisen puita 103:347
 Kolme kymmentä rekiä 103:348
- (b) Pohjolasta tullessansa 106:191
- (c) Kotihinsa tultuohe 106:124

- (d) Sano tuolta tultuohe 204:107
- (e) Käpy pure käyvässäsi 304:022
Toini tuuvo tullessasi 304:023

Temporaalirakenteen E-infinitiivi fokusoi liikkeessä oloon ja voi siten olla vaihtoehtoinen liikkumisen tapaa kuvaavalle liikeverbille ja antaa mahdollisuuden matkan aikaisten tapahtumien poeettiseen deskriptioon (f):

- (f) Silloin seppo Ilmorini 106:178
Kotihinsa tullessansa 106:179
Käkyvöt kukahteloopi 106:180
Korjan kirjavan kokilla 106:181
Oravaiset juoksenteli 106:182
Aisoilla voahterisilla 106:183
Tetryöt kukerteloopi 106:184
Peällä luokin kynnäppäisen 106:185
Sepolla Ilmorisella 106:186
Käsi on kirjo kintahissa 106:187
Toini neitoisen nisissä 106:188
Jalka on Saksan soappoassa 106:189
Toini reisien välissä 106:190
Pohjolasta tullessansa 106:191

4.8.3 MA-INFINITIIVI

MA-infinitiivi on korpuksessa yleinen ja esiintyy kaiken tyyppisissä runoissa: epiikassa, loitsuissa ja lyriikassa. Se esiintyy inessiivissa (*Oli hyykse hyyty-mässä*), elatiivissa (*En mie kiellä kiertämästä, Pietti pilvet juoksomasta*), adessiivissa (*Loati purtta laulamalla*) ja abessiivissa (*Heitti sotkut sotkomatta*). Tavallisin ja formulaisin rakenne on kuitenkin illatiivi, joka esiintyy tyyppillisesti liikeverbien kanssa. Se ilmentää samanaikaisesti liikkeen aloittamista ja tarkoitusta: joku aloittaa liikkeen (finiittiverbi), jonka tuloksena ja tarkoituksena on suorittaa (MA-infinitiivi) jotain. MA-infinitiivi on yksi finaalisuuden ilmaisukeinoista. (VISK § 549, 499.)

MA-infinitiivin illatiivi esiintyy aineistossa 99 kertaa. Esiintymät ovat joko samasubjektisia rakenteita, jos finiittiverbinä on omavoimaista liikettä ilmaiseva verbi (a–b), tai erisubjektisia rakenteita, jos finiittiverbi on kausatiivinen liikeverbi (c–d).

- (a) Nousi härkä ammomaha 101:252
Peä pönttö pölöttämähä 101:253
- (b) Läksi neittä katsomaha 103:002
Eli neittä kosjomahok 103:003
Peätä kassa katsomaha 103:004
- (c) Pani oron juoksomaha 106:118
Liina harjan liikkumaha 106:119
Pimiestä Pohjolasta 106:120
Summasta sarajahasta 106:121
Miehen syövästä kylästä 106:122
Urohon upottajasta 106:123
- (d) Pantu merta pyyhkimähä 108:046
Lainehta lakaisomaha 108:047

Samasubjektisessa rakenteessa on verbien lisäksi joko finiittiverbin subjekti tai infiniitin objekti. Esimerkit (a–b) voidaan kuvailla seuraavasti:

- (a): 12 [nousi]_v 34 [härkä]_{subj.} 5678 [ammomahe]_{MA-inf. illat.}
 (b): 12 [läksi]_v 34 [neittä]_{obj.} 5678 [kosjomahe]_{MA-inf. illat.}

Erisubjektisessa vaihtoehdossa on pääsääntöisesti mukana infiniittiverbin tekijä, joka pintarakenteessa hahmottuu finiittiverbin objektiksi. Jos erisubjektisessä vaihtoehdossa käytetään transitiivisen verbin infinitiiviä, tarvitaan säkeeseen sen objekti. Rakenteet voi kuvata näin:

- (c): 12 [pani]_v 34 [oron]_{obj./subj.} 5678 [juoksomaha]_{MA-inf. illat.}
 (d): 12 [pantu]_v 34 [merta]_{obj.} 5678 [pyyhkimähä]_{MA-inf. illat.}

MA-infinitiivin sijalla voi olla verbilähtöinen substantiivi sekä omavoimaisen liikeverbin (e) että kausatiivisen liikeverbin (f) kanssa. (Vrt. VISK § 500; Koivisto 2005, 146–154; Onikki-Rantajääskö 2005, 173.) *Kaski* on kaadannan objekti ja siten rakenne on aivan MA-infinitiivirakenteiden kaltainen. Toisessa esimerkissä *pojan* on työntämisen objekti mutta samalla puolukassa olon (*puolukka* edustaa metonyymisesti poimintatapahtumaa) tekijä kausatiivisen liikeverbin kanssa esiintyvän MA-infinitiivin tavoin. Yhdeksi lausekkeeksi *pojan puolukkahan* ei kuitenkaan hahmotu vaan *pojan* on oma lauseenjäsenensä, lauseen objekti.

- (e) Läksi kasken koavantaha 111:002
 (f) Työnti pojan puolukkaha 108:041
 Toisen pojan muuraimehe 108:042
 Kolmannen jänön jälillä 108:043

Infinitiivin tunnus MA sijoittuu säkeissä pääsääntöisesti 4. runojalan nousuun, asemaan 7. Vaikka karjalan puhutussa kielessä illatiivin päätteestä on viimeinen tavu pudonnut pois (*kattsomah*), runoissa se on liki poikkeuksetta säilynyt. Ilman sitä tunnus MA joutuisi outoon sijaintiin. Nämä infinitiivit ovat suurimmaksi osin nelitavuisia pitkällä tavulla alkavia (*ammomaha*) tai viisitavuisia lyhyellä tavulla alkavia (*lakaisomaha*). Lyhyellä tavulla alkavia nelitavuisia (esim. *tulomaha*) tai pitkällä tavulla alkavia kolmitavuisia (*syömähä*, *viemähä*) MA-infinitiiveja ei tähän sijaintiin voi asettaa; ne sijoitetaan säkeen alkuun tai niitä ei yksinkertaisesti esiinny. Tämä MA-infinitiivin ominaisuus ulottuu pohjoisilta runoalueilta aina Viroon saakka, vaikka illatiivin päätte monilla seuduilla olisi puhekielestä jo hävinnyt³²¹.

MA-infinitiivi voi esiintyä myös täysin eri säkeessä kuin finiittiverbi. Erisäkeisten rakenteiden verbien kirjo on suurempi ja yhteys säkeiden, eli

³²¹ Tunnuksella on mitallisesti sama paikka tavallisesti virolaisessa regilaulussakin, vaikka sillä normaalikielessä ei päätettä tunneta. Loppuun sijoittuu täytetävu esim. *Kui ma hakkän laulemaie, Laulemaie huulemaie* (E 7042/4 (4) < Viljandi khk., Vana-Vöidu - J. Pihlap; Eesti regilaulude andmebaas).

hallitsevan rakenteen ja siitä eri säkeeseen lohjenneen InfP:n, välillä löyhempi: molemmilla voi esimerkiksi olla omia laajennuksiaan. (g–h)

- (g) Poikas on minunki luonut 129:293
Päivän aijan paistamaha 129:294
Yön aijan lepeämähä 129:295
- (h) Laulo leppäisen urohon 109:086
Iellähän samuomaha 109:087
Koprilla kokon kynimen 109:088

4.8.4 PARTISIIPIT

VA-partisiipin havaittavuutta ja tulkintaa Arhipan runoteksteissä hankaloittaa se, että partisiipin päätte on karjalan puhutussa kielessä yleisesti JA, ja se sekoittuu helposti JA-päätteellisten tekijänimien kanssa. (Zaikov 2006, 278; ks. myös Aaltonen 1979, 179–181.) Tämä kävi ilmi edellä käsitellyssä *oli olova* –rakenteessa (4.6.1.). Myös VA-partisiipille ominaisessa adjektiivisessä käytössä piirre näkyy, ja VA~JA näyttävät olevan osin vapaassa vaihtelussa esimerkiksi paralleeliryhmän sisällä (a). Vaikka osin vaihtelu saattaa Arhipan teksteissä selittyä kerääjän tasoittelun ja normalistuksen kautta, kielellisesti erikoisempia JA-tapauksia on sen verran, että sen voidaan varmasti todeta esiintyneen³²².

- (a) Nousijalla nuorisolla 221:007
Kansalla ylenöväällä 221:008

VA-päätte on yksinomainen VA-, NUT- tai TU-partisiippiin pohjautuvalle referatiivirakenteelle (VISK § 538, 819). Se ilmaisee havaittua, tunnettua, tiedettyä tai odotettua tapahtumaa. Saman asian voisi sanoa että-lauseella ("tiedän, että hän tulee" > "tiedän hänen tulevan"), mutta että-lauseita ei Arhipan runoissa ole lainkaan. Hallitsevan rakenteen suhteen päättymätöntä toimintaa ilmaiseva VA on korpuksesta liki yksinomainen. Referatiivirakenne kytkeytyy kognitiivisiin tai havaintoverbeihin, joista tavallisin on *kuulla*, muita *nähä*, *toivuo* ja *tieteä*. (b–d) Rakenteessa on partisiipin tekijää (passiivin kanssa kohdetta) ilmaiseva genetiivi tai partitiivi, joka muodollisesti on lauseen objekti: *kuuli miehen itköväksi* : *hän kuuli* – *mies itkee*. Nykykielelle ominaisen genetiivin päätte -n ohella teksteissä on myös translatiivia (-kse). Päätteet ovat vaihtoehtoisia eikä niillä ole merkityseroja (e). (Hakulinen, Lauri 1979, 565.)

- (b) Kuuli miehen itköväkse 106:071
Urohon urisovakse 106:072
- (c) Kuuli marjan huutavakse 308:010
- (d) Toivo polvensa palavan 113:049
Jäsenensä lämpievän 113:050
Suussa Antervo Vipuisen 113:051

³²² Varmimmin VA-muodon tunnistaa e-vartalosisista verbeistä, joissa tapahtuu äännevuoro *e* > *o* ennen v-konsonantia (tule + va > *tulova*), *e* > *i* ennen j-konsonantia (tule + ja > *tulija*).

- (e) Kuin sie kuulet miun tulovan 121:026
Miehen aimo astuvakse 121:027

Referatiivirakenne on finiittiverbin kanssa samasäkeinen täydennys. Verbin *vuottoa* 'odottaa' kanssa tavataan ainoa erisäkeinen rakenne; *vuottoa* ei ole tyypillinen kognitio- tai havaintoverbi vaan sisältää tässä kontekstissaan hyvin konkreettisen aikasidonnaisen toiminnon. (f)

- (f) Vuotti illoin vuotti oamuin 106:005
Tulovakse Väinämöistä 106:006
Soavakse Umentolaista 106:007

Yleisin referatiivirakenteen mukainen säepari on formula *Jo näki tuhon tulovan, Hätä päivän peällä soavan*, joka esiintyy Arhipalla viidesti (106:325–106:326; 123:147–123:148, 109:239–109:240, 123:147–123:148, 230:008). Formula sisältyy sekä *Vanhaan* että *Uuteen Kalevalaan* (Lönnrot 1835; 1839) mutta verbin 'tuntea' kanssa: *Jo tunsî tuhon tulevan*³²³. Genetiivin ja translatiivin päätteiden mitallisuuden vaihtoehtoisuus näkyy tässä selvästi: vaikka säkeet **näki tuhon tulovakse* tai **niin kuuli marjan huutavan* olisivat syntaktisesti mahdollisia, ne olisivat mitallisesti virheellisiä. Kun referatiivirakenteessa pääverbi edeltää aina partisiippiä, rakenteen käyttömahdollisuudet pienenisivät huomattavasti ilman tavuluvun vaihtelua mahdollistavia eri sijoja.

VA-partisiippiin perustuva nesessiivinen verbiliitto tavataan Kilpakosinassa (g–h). (VISK § 451.)

- (g) Pinos on suuri pilkottava 103:171
Pino suuri halot hienot 103:172
Pilkkoja vähä väkini 103:173
(h) Kivi suuri jauhottava 103:182
Kivi suuri jauhot hienot 103:183
Jauhaja vähä väkini 103:184

Passiivin VA-partisiippiin yhdistyy ensimmäisessä lauseessa verbin *pilkkuo* objekti *suuri pino*. *Pilkkoo*, joka olisi genetiivissä, ei ilmaista: se on repliikin lausuja ("minun on pilkottava suuri pino"). Ensimmäisessä säkeessä verbin ja objektin suhde on selvä. Paralleleissa (kertosäkeet ja toinen säejakso) objekti-NP:n syntaktinen asema muuntuu. Jos verbillä ei ole kertosäkeessä paralleelia, pääsääntöisesti kyseessä on ellipsi (ks. 5.1.) eli verbi on paralleelisäkeiden verbi. Tässä ei kuitenkaan niin enää ole: pinon pilkkomisen, halojen pilkkomisen, kiven jauhamisen ja jauhojen jauhamisen syntaktinen suhde on jokaisella erilainen³²⁴, ja *pilkkoo* ja *jauhaja* ovat VA-partisiippiin

³²³ Vanha Kalevala: 9:205–206, 18:292–293, 23:288–289, 27:220–221. Uusi Kalevala 29:309–310, 30:300, 43:100–101, 49:357–358.

³²⁴ Pilkottava pino: *pilkkuo* = käsittelyverbi, jossa *pino* on käsiteltävä objekti; jauhottava kivi; *jauhoo* = käsittelyverbi, jossa *kivi* on väline; pilkottavat halot ja jauhottavat jauhot = *pilkkuo* ja *jauhoo* = teko-verbi, jossa *halot* ja *jauhot* ovat toiminnossa aikaansaatu tulos. Vrt. "sika on paha nyljettävä" (Pek-

sukuisia tekijännimiä: rakenne oikeastaan onkin "On tehtävä NP – tekijä on AdjP". Säeryhmät ovat muodoltaan paralleeleja mutta poikkeavat syntaktisesti.

TU-partisiipin substantiivinen käyttö on vähäistä. Yhdessä säessarjassa esiintyy *naitu naini*, jonka partisiipit ovat lähellä substantiivista käyttöä (e). Partisiipeillä on instruktiivissa olevia tavan määritteitä, ja pääsanana olevan substantiivin omistusliite on siirtynyt partisiippiin. Huomattakoon, että yksittäiset partisiipit ovat tässä paralleeleja, joten niitä pitää tarkastella myös ellipsin näkökulmasta.

- (e) Naitihin naini naitusi 103:117
- Otettihin ossettusi 103:118
- Vuosin kolmin kosjottusi 103:119
- Savoin markoin maksettusi 103:120
- Tuhansin lunassettusi 103:121

A- ja TU-inifinitiiviä käyttävä säepari on käskettävän määreenä useamman kerran esiintyvä käsketyt kuvaus *Hyvä kielas käskieki, Kerie kehuttuoki* (106:247–106:248). Tämä syntaksiltaan epäselvä paradigmaattinen jälkilisäys voisi olla sananlasku, mutta en ole löytänyt sille vastineita sananlaskuista, eikä se esiinny muilla laulajilla kuin Arhipalla. Sen tarkka merkitys jää arvoitukseksi.

4.8.5 RUNOTEKSTIEN INFINIITTISET RAKENTEET

Edellä on käsitelty muutamia useasti esiintyviä ja erottuvia infiniittisiä rakenteita. Infiniittisiä verbimuotoja ja rakenteita esiintyy korpuksessa paljon muitakin. Infiniittiset rakenteet ovat varsin olennaisia Arhipan runoteksteille. Ne tarjoavat keinoja esittää monimutkaisia monen toiminnan yhdistelmiä yhdessä lauseessa, osin samasäkeisinä, osin omiksi säkeikseen lohjeten. Monesti niiden vaihtoehtona voisi olla adverbiaalikonjunktioilla alkava sivulause³²⁵. Arhippa kuitenkin välttää pitkiä yhdyslauseita. Lisäksi merkitys ei välttämättä ole aivan sama: temporaalirakenteen voi ajatella olevan vaihtoehtoinen adverbiaalikonjunktioilla *kuin* alkavan sivulauseen kanssa (*Pohjolasta tullessahe ~*kuin hän tuli Pohjolasta*), mutta kuten aiemmin (4.3.5.) todettiin, konjunktio *kuin* on yleensä runoissa merkitykseltään temporaalikonditionaalinen; temporaalirakenne sen sijaan on puhtaasti temporaalinen. Finaalirakenteet tarjoavat valmiita tarkoituksen esittämiseen sopivia ilmaisuja. Niiden sovittaminen säetilaan on joustavaa, sillä esimerkiksi tavuluvuiltaan eroavien lyhyen päätteettömän tai omistusliitteellisen A-inifinitiivin tai

karinen 2005), joka on muodoltaan samanlainen mutta jäsentyy toisin: voidaan sanoa "pilkottava pino on suuri" mutta ei "nyljettävä sika on paha".

³²⁵ Myös Aaltonen toteaa, että infiniittisillä rakenteilla voidaan ilmaista virkkeessä samoja suhteita kuin lauseilla. Hän erittelee osana tutkimustaan myös rakenteet, joilla näitä suhteita ilmaistaan. (Aaltonen 1979, 152–185.)

pitkän omistusliitteellisen A-infinitiivin merkityksissä ei ole eroja. Finaali-suutta voisi ilmaista myös konjunktion *jotta* avulla (joskus nämä yhdistyvät: *Jotta koiran kohti panna*; 121:021). Infiniittinen rakenne on kuitenkin Arhipalle tässä tehtävässä tyypillinen, vaikka se mitä todennäköisimmin on normaalikielestä poikkeava ilmiö; tätä on tietenkin hankala varmasti todistaa, koska minkäänlaista korpusta kyseisen ajan ja paikan puhekielestä ei ole olemassa.

Infiniittiset rakenteet luovat runorekisterin erityislaatua kahdella tavalla. Toinen näistä on edellä mainittu erityisyys, normaalikielessä harvinaisiin ja osin ehkä poikkeuksellisiin keinoihin turvautuminen. Toinen on niiden formulaisuus, mikä ilmenee hyvin temporaalirakenteiden muodoissa tai MA-infinitiivin illatiivin koko kalevalaisen runoalueen läpi ulottuvassa käytössä siten, että infiniittiin tunnuksen MA paikka on liki aina viimeisen runojalan nousussa, vaikka paikallisissa kielen muodoissa se ei enää olisikaan sanan toiseksi viimeinen tavu (runoissa *lau-la-ma-han* : *lau-la-maan*, *lau-la-mah*).

4.9 VERBITTÖMÄT SÄKEET

Yli 70 % säeryhmistä on sellaisia, joissa on mukana ilmipantu finiittiverbi tai implisiittinen kopulaverbi. Loput säeryhmät ovat pääosin erisäkeisiä lauseenjäseniä. Pienessä osassa (1,7 %; ks. taulukko 7) säeryhmistä on kyse lauseista, joista puuttuu verbi ellipsin vuoksi, mutta joita ei voida pitää varsinaisesti paralleelisäkeinä, koska säkeessä on lauseenjäseniä, joilla ei ole vastinetta pääsäkeessä. Näistä oma erityinen tyyppinsä ovat *niin kuin* -alkuiset vertauspäätteet. Huomattakoon, että suurin osa verbittömistä säkeistä on kuitenkin kertosaatteet: elliptisen säkeen ja kertosaatteen erottamisessa onkin kyse tulkinnasta.

Erillisistä verbisäkeestä lohkeavista lauseenjäsenistä yleisimpiä ovat adverbiasäkeet ja subjekti- ja puhuttelusäkeet (Kuusi 1963a, 100–101). Subjekteja ja puhuttelua on käsitelty jo edellä (4.5.). Muita erisäkeisiä lauseenjäseniä, predikatiiviasäkeitä ja objekteja, on hyvin vähän. Objektin eroaminen omaksi säkeekseen on poikkeuksellista, koska objekti on verbin hyvin vahva täydennys. Se tapahtuu muutaman kerran laulamiseen ja kuulemisen liittyvän mentaaliverbin kanssa; laulajan sanojen "ennen kuullut sanat" ovat useampaan kertaan esiintyvä objektiformula (a). Objekti voi olla erillinen myös, jos verbisäkeessä on sen siihen viittaava sana (b) tai objektinsukuinen määrän adverbiasäkei (OSMA), joka täydentää verbisäkeen syntaktisesti kokonaiseksi, mutta ei jätä tilaa varsinaiselle objektille (c).

- (a) Laulan aina arvollani 201:007
Ennen soatuja sanoja 201:008
Otetuita luottehia 201:009
- (b) Yhen heitti laulamatta 101:207
Ulappalan ukko vanhan 101:208
Ukko vanha umpi silmä 101:209
Pahin astien pesijä 101:210

- Lusikkajen luutustaja 101:211
- Kapustojen koavistaja 101:212
- (c) Lato toisen laita puolen 112:034
- Suka päitä sulhasia 112:035
- Suka päitä pii pivoja 112:036

Translatiivissa olevat predikatiiviadverbiaalit liittyvät tulosrakenteisiin, joissa verbisäkeessä on objekti mutta säetilan rajallisuuden vuoksi predikatiiviadverbiaali on omassa säkeessään (d).

- (d) Silloin ukko lapsen risti 128:034
- Pohjolan kuninkahakse 128:035

4.9.1 ADVERBIAALISÄKEET

Erisäkeiset adverbiaalisäkeet ovat tavallisimmin substantiivi- tai adpositiolausekkeita, mutta voivat olla myös infiniittisiä rakenteita. Yleisimpiä ovat paikan adverbiaalit, joita tavataan 325 kertaa. Ne ilmaisevat useasti tiettyä maantieteellistä sijaintia (*Tuosta Tuonelan joesta*) tai määräympäristöä (*Selvällä meren selällä*), ja monet niistä ovat toistuvia formuloita. Säkeet ovat yhtä hyvin ero-, tulo- tai olosijaisia, koska sijamuodon muutos ei juuri vaikuta mitallisuuteen (*Pimiässä Pohjolassa ~Pimiästä Pohjolasta ~ Pimiähän Pohjolahan*). Adverbiaali voi viitata myös sijaintiin esineen (rakennuksen, astian tms.) luona tai sisällä (a) tai suhteessa elävään olentoon (b). Yksi erisäkeisen paikan adverbiaalinen ominaispiirteistä on se, että niillä voidaan tarkentaa edellä esitettyä toista paikan adverbiaalia (c): *mäki – talli mäen päällä*. Tämä on jo hyvin lähellä säekertoa. Erisäkeinen paikan adverbiaali on vain hyvin harvoin verbin täydennys (d). Paikan adverbiaalien kanssa samasijaisia erillisiä habitiivisia adverbiaaleja on 23 kappaletta (e).

- (a) Hiilisessä hiertimessä 132:202
- Kehän kultaisen kesellä 132:203
- (b) Luokse sepon Ilmorisen 106:194
- (c) Meän peällä peästyönsä 308:100
- Tallihin Tapo meällä 308:101
- Huonehesen honkikolla 308:102
- (d) Pani pajan palttinaisen 101:119
- Iholla alattsomalla 101:120
- (e) Siitä sinne tie mänööpi 140:121
- Rata uusi urkenoopi 140:122
- Paremmilla laulajilla 140:123
- Tietävämmillä runoilla 140:124

Erisäkeiset ajan adverbiaalit (109 esiintymää;) ovat samoin usein formuloita, jotka toimivat lauseenadverbiaaleina ilmaisemassa toiminnan taitekohtaa (*Jo päivänä muutamena; Niin kerralla kolmannella*). Ajan adverbiaaleihin kuuluvat myös edellä esiteltyt formulaiset temporaalirakenteet (*Kotihinsa tultuohe*). Tiettyyn hetkeen viittaavan adverbiaalinen paikka on pääsääntöisesti ennen verbisäettä. Adverbiaalit voivat ilmaista myös kestoja ja toistuvuutta (f).

- (f) Kolmittsi tänä kesänä 203:043
 Käki kukku latvoillani 203:044

Muiden adverbiaalien (105 esiintymää) joukko on kirjava: niissä on mm. tapaa, välinettä (g) tai valmistusaineita (h) ilmaisevia säeryhmiä. Liki puolet on infiniittisiä, lähinnä finaalisia rakenteita (*Lähtiäkseni sotahan*). Tällainen adverbiaali ei juuri koskaan ole verbin täydennys; tähän nähden erisäkeisiä muita adverbiaaleja on huomattavan vähän.

- (g) Hivelööpi kirvestähä 127:029
 Viijellä Viron kivellä 127:030
 Peällä sieran seittsemellä 127:031
 Kaheksalla kannikalla 127:032
 (h) Loati valmehen venehen 306:057
 Yhen tammen taittumoista 306:058
 Puun murskan murenomista 306:059

4.9.2 KAKSI LAUSEENJÄSENTÄ SÄKEESSÄ

Kuusen säkeenylityssääntöjen mukaan verbisäkeestä erilleen lohkeavassa säkeessä ei voi olla kuin yksi lauseenjäsens; poikkeukset ovat harvinaisia (Kuusi 1963a, 109). Arhipan korpuksessa tällaisia säkeitä tavataan muutama³²⁶. Useimmin niissä toisena lauseenjäsensena on habitiivinen adverbiaali (a–b), jota voi pitää säkeen toisen NP:n (objekti, predikatiivadverbiaali) määritteenä: *tuleeko sinusta purjepuuta* mutta ei **tuleeko sinusta Jumalalle*. Kyseessä on "Jumalan purjepuu" t. "Jumalalle tarkoitettu purjepuu". Predikatiiviadverbiaali yhdistyy määritteen tapaisesti objektiin säkeessä, jota voisi pitää myös erillisenä objektina. Tätä korostaa verbin yhteydessä oleva pronomini (c). Tavan adverbiaaliin liittyvä ajan adverbiaali voidaan nähdä myös toista NP:ta määrittävänä esimerkissä (d), jossa näiden määriteiden kautta rakentuu antiteettinen säepari.

- (a) Tuloviko siusta tammi 203:020
 [Jumalalla] [purjeh puuta] 203:021
 [Luojalla] [venon emeä] 203:022
 (b) Kanto suuren suomu hauvin 103:318
 Liikkujan kalan lihavan 103:319
 [Anopilla] [antehikse] 103:320
 (c) Tuota toivoin tuon ikäni 116:092
 Puhki polveni halasin 116:093
 [Suvukseni] [suurta miestä] 116:094
 [Laulajata] [lankokseni] 116:095
 [Vävykseni] [Väinämöistä] 116:096
 (d) Etsittihi Lemmin poikoa 101:263
 [Kesällä] [kevyisin pursin] 101:264
 [Talvella] [lylyin lipehin] 101:265

³²⁶ Esimerkeissä lauseenjäsenset eroteltuina hakasuluin.

4.9.3 ELLIPTISET SÄKEET

Elliptisiksi kutsun säkeitä, joiden finiittinen verbi on sama kuin edeltävän säeryhmän finiittinen verbi mutta joissa on mukana lauseenjäsen, jolla ei siinä ole vastinetta. Yksi ryhmä koostuu vastauksista hakukysymyksiin: *Mitäts rautivot takoovi* : [Rautiot takoo] *Luojalla kurissus köyttä* (301:050–301:054). Vastaus ei välttämättä toista kaikkia kysymyksen sanoja ja jää elliptiseksi (VISK § 1679–1980). Muut elliptiset säkeet ovat läheistä sukua parallelismille ja eroavat niistä selkeästi juuri uuden lauseenjäsenen vuoksi. Säejakson (a) jälkimmäinen säepari ilmaisee edeltävän säkeen objektin *pakanan kansa* tarkoitteen kahdella vastakkaisella adjektiivilla (*vanhat – nuoret*); vastakohdat täyttävät kokonaisuuden. Vastineet saavat lisäksi paikkaan tai asentoon viittaavat määritteet (*nuolien nojaha – keiho varsillaha*). Säepari on parenteesin kaltainen, osin syntaksia toistava lisäys (VISK § 1071), muodoltaan lähellä säekertoa.

- (a) Nukutteles nuiva joukko 205:045
Paineles pakanan kansa 205:046
Nuoret nuolien nojaha 205:047
Vanhat keiho varsillaha 205:048

Kolmen säkeen ryhmä (b) on myös lähellä kertosaeryhmää, mutta jokaisessa jälkisäkeessä on uusi lauseenjäsen. Toistuva on objekti, jonka tarkoitteena on 'nainen'. Verbinä on *soaha*, mutta viimeisestä säkeestä se ellipsin vuoksi puuttuu. Toisessa säkeessä uutena sanana on tavan adverbis *naimisella*, viimeisessä säkeessä habitiiviadverbiaali *lapsella*, joka voidaan nähdä myös substantiivin määritteeksi, jolloin muodostuisikin parallelismin sääntöjen mukainen antiteettinen säepari: [saa] [naisen] : [ei saa] [lapselle t. lapsen emoa].

- (b) Soapi mies on toisen naisen 134:019
Soapi naisen naimisella 134:020
Ehkei lapsella emuo 134:021

Muutama tapaus muistuttaa kopulalausetta, joissa on tulosijainen lokaalinen koodaus (4.6.2.). Edeltävässä tai seuraavassa säkeessä on kuitenkin verbi, joka sopisi ko. säkeen verbiksi ja siten saa aikaan ellipsin (c). Säkeet ovat varsin poikkeukselliset ja labiilin oloiset.

- (c) Otan kuljun kuollehelta 109:028
Männeheltä peän mäkäisen 109:029
Senki seipähän nenähä 109:030

4.9.4 VERTAILURAKENNE

Kiinnostava elliptinen säetyyppi on vertailurakenne eli *niin kuin* -rakenne. *Niin kuin*-rakenne on yleensä vahvasti elliptinen lause tai lauseke. (VISK § 1172–1173; Aaltonen 1979, 136–140.) Runoteksteissä komparatiivi on tavallinen, mutta komparatiiviin liittyvä *kuin*-rakenne on hyvin harvinainen. Ver-

tailurakenne koostuu jonkun asiantilan toteavasta lauseesta, jota kuvataan vertailukonjunktioilla (*niin kuin ~ kuin ~ kuin on*) alkavalla säkeellä. (a-c)

- (a) Laski peän on peältä olka 109:150
Niin kuin noatin nakrehesta 109:151
- (b) Niin sie Ohto keäntelete 201:059
Kuin on pyy pesänsä peällä 201:060|
Rassas raunivoisillahe 201:061
- (c) Nosti peällä purjeh puita 103:010
Niin kuin mäntyjä meällä 103:011
Karahkoita kankahilla 103:012

Säe on aina elliptinen eli siitä puuttuu vähintään edeltävän säkeen verbi "laski pään olkapäältä niin kuin [laski] naatin nauriista" (a). Vertauksessa voi olla uusi lauseenjäsen: "Otson tulee kääntyillä niin kuin pyy [kääntyilee] pesänsä päällä" (b). Vertaus voi kohdistua myös pelkkään NP:hen: purjepuita ei nosteta kuin mäntyjä vaan purjepuut ovat kuin mäntyjä (c). Vertausrakenne on lähellä parallelismia, mutta se on kuitenkin siitä erottuva poeettinen keino. Kyseessä on metaforinen suhde kahden säkeen välillä, mikä säeekerrossa ei ole kovin tavallista. Vertailukonjunktioilla merkitään korostaen metaforisen suhde, eikä normaali parallelismin sääntö "jokaisella jälkisäkeen lausekkeella on vastine pääsäkeessä" rajoita samalla tavalla tätä metaforista ilmaisu. Rakenne on muutaman kerran säkeensisäinen (d). Puolisäkeissä on elliptisesti pois jätetty verbi: "veri seiso kuin seinä [seisoo]".

- (d) Veri seiso kuin on seinä 128:132
Asu hurmeh kuin on aita 128:133

Runoteksteissä vertailukonjunktioita seuraa aina elliptinen ilmaisu, jossa ei ole verbiä. Verbilliset muodot tulkitaan toisin. Vaikka esimerkiksi tapauksen (e) lauseet voisi nähdä vertailuina ("tekee tyhjää niin kuin kehrää kehrää kyitä"), ellipsisin puute viimeistään ohjaa tulkinnan temporaaliseksi.

- (e) Silloin tyhjeä tekööpi 115:007
Kuin on kyitä kesreääpi 115:008

Kvanttoripronomini *kuki* 'kukin' tavataan edeltävän säkeen subjektin vastineena 8 kertaa elliptisissä vertaussäkeissä. Säetyyppejä on kaksi, joista toinen esiintyy useamman kerran (h), toinen vain kerran (i).

- (h) Emo neuvo poikoaha 208:001
Vaimo vaivansa näkyö 208:002
Kuin kuki sukimojansa 208:003
Itse ilmoim luomiensa 208:004
- (i) Tuli nossa taivoisehe 132:204
Panu pilvehen pakene 132:205
Ku kuki emonsa luokse 132:206
Luokse valta vanhempansa 132:207

Vertaussäkeissä on verbin ellipsi: "emo neuvoo poikaansa, kuin kukin [neuvoo] sukimaansa³²⁷ [l. luomaansa]", " tuli nouse³²⁸ taivaaseen, kuin kukin [nousee/pakenee] emonsa luokse". Ensimmäinen säeryhmä on semanttisesti eheämpi, mutta rakenne "kuin kukin [agenttipartisiippi]" tavataan muilla kuin Arhipalla vain tautiloitsuissa. Siten se on mahdollisesti toiminut mallina tässä formulassa. Säkeenaluke *kuin kuki* mahdollistaisi aina uusien vertailusäkeiden luomisen. Näyttäisi kuitenkin siltä, että Arhippa ei ole yleistänyt sitä suosikkisäkeensä *Kuin kuki sukimojansa* ulkopuolelle. Se ei siis vaikuta kovin produktiiviselta. Vienassa rakenne tunnetaan vain Arhipan runoissa, muualta joissain loitsuteksteissä³²⁹.

Arhippa käyttää kuin-rakennetta yleisimmin kahden lauseen tai lausekkeen samankaltaisuuden rinnastukseen. Periaate on sama kuin säeekerrossa: kuin-rakenne toimii analogisen säeparalleelin tavoin. Vertailukonjunktioilla merkitään rinnastus metaforiseksi mutta samalla suljetaan pois samuus. Kuin-rakennetta käytetäänkin usein metaforisuuden luomiseen tai korostamiseen. Vertailurakenteet muodostavat hyvin kiinnostavan ilmiön. Niiden syntaktinen tulkinta ei ole yksiselitteinen, ja se pitää tehdä kontekstissaan. Se on parallelismin laajentuma mahdollistaen vertailuja, joita kertosäkeissä on hankala toteuttaa. Samalla syntyy *kuin*, *kuin on*, *niin kuin* -tyyppinen säekeenaluke. Vertailukonjunktioina Arhippa käyttää liittokonjunktioita *niin kuin*, konjunktioita *kuin* ja yhdistelmää *kuin on*: nämä ovat vaihtoehtoisia: *Veri seiso niin kuin ~ kuin on seinä* (107:031 ~ 128:132). Mitallisesti *niin kuin* ja *kuin on* ovat kaksitavuisina keskenään vaihtokelpoisia, *kuin* taas esiintyy säeympäristössä, jossa on tilaa vain yksitavuiselle konjunktioille.

³²⁷ KKS *suveta* on 'kehittyä, kasvaa', SSA *sueta* = *sukeutua* 'kehkeytyä, syntyä'. Ainakin runoissa sanalla on myös selvä transitiivinen merkitys 'synnyttää, luoda, rakentaa jtkin' ja sen taivutus menee osin päällekkäin verbin *sukie* 'sukia' kanssa. Arhipalla esim. *Kolme poikoa sukesi* (127:091), *Kuka lie minuo luonut*, *Kuka kurjoa suvennut* (124:001–124:002), *Hiijet hirvie rakenti*, *Juuttahat suki poruo* (110:014–110:015).

³²⁸ Verbimuoto *nossa* on verbin *nostoa* 'nostaa' imperatiivi. Semanttisesti ja paralleelisäkeeseen verraten tässä pitäisi olla verbin *nossa* 'nousta' imperatiivi *nouse*. Mahdollisesti kyseessä on muistiinpanon epätarkkuus. Käsikirjoituksessa

Tuli nosta Taiv

Panu pilveh pakene

³²⁹ *Itse risti poikiansa, Kun kuki tekemiänsä, Vaimo vatsansa väkeä* (SKVR VII₄ loitsut 2032:43–45. Kitee? Polén 1847.); *nimitteli poikiaa, kun emo tekemiää* (SKVR VII₄ loitsut 2732:49–50. Kitee. Varonen 1885), *Nimitteli boikiansa[!], lajitteli lapsiansa, kuin kukin tekemiänsä, itse ilmiuomiansa* (SKVR VII₄ loitsut 2862:81–84. Kitee. Lonkainen 1896), *Nimitteli poikiaan, Kuin kukik tekemiän* (SKVR XII₂ 6127:11–12. Sotkamo. Aspelin 1831), *Sitten nimitteli poikian, Kuin kuhin tekemiän* (SKVR XII₂ 6129. Paltamo. Sjögren 1825.); vrt. *nimitteli poikiahan, kasto kandamoisiaan* (SKVR XV 310:28–29. Ganander. Nytt Finskt Lexicon 178).

5 PARALLELISMIN MUODOT JA MERKITYKSET

Parallelismi tarkoittaa samansuuntaisuutta, toistoa. Runoissa se ilmenee saman säkeen tai säejakson samansuuntaisena kertaamisena tai vastakohtan ilmaisemisena vastaavalla rakenteella.³³⁰ Kalevalaisessa runossa parallelisilla yleensä viitataan säekertoon, joka on runon yksi tunnusomaisimpia piirteitä. Parallelismin käsitteen alle voidaan kuitenkin sisällyttää myös muutamaa säettä laajempia ja suppeampiakin kokonaisuuksia, monenlaisia kertausrakenteita. Ero säekerron, säeparikerron, säkeistön kerron, kehyskertausten, suorituskertausten ja muutamien muiden kerron lajien välillä on osin kvantitatiivinen – kertausten kohteena olevan jakson laajuus vaihtelee – osin kvalitatiivinen – eri kerron tyyppeihin liittyy niiden rakenteeseen ja sisältöön kohdistuvia erityispiirteitä. Käytän tutkimuksessani parallelismia kerron yleisnimityksenä. Teen pääjaon perättäisten säkeiden välittömän kerron ja laajempien kertausrakenteiden välillä. Kutsun ensimmäistä säekerrok- si (myös säeparallelismiksi), jälkimmäistä kertaukseksi. Sanankerto eli saman sanan, sanan eri muotojen tai sanavartalon toisto on yleistä säekerrossa mutta ei rajoitu siihen. Sanankerto ja kertausrakenteet tuottavat hyvin säekerron kaltaisia yhtenevyyksiä säkeiden välille, mutta eroavat tehtävältään; rajaa on tosin joskus vaikea vetää.³³¹

5.1 SÄEKERTO

5.1.1 SÄEKERRON RAKENTEET

Säekerto kattaa kalevalaisen perinteen kaikki lajit, alueet ja ainakin tunnetut aikakaudet. Se ei perustu säännöllisyyden pakkoon eli se ei ole kanonista (ks. Jakobson 1981, 98; Frog 2014, 13–23; Fox 2014, 30). Käytännössä liki kaikissa kansanomaisen kalevalaisen runon teksteissä se on mukana, ei pelkästään yhtenä tyylipiirteenä vaan tiheästi toistuvana tekstin rakenteisena ominaisuutena. Olisi suorastaan vaikea kuvitella yhtään muutamaa säettä laajempaa runotekstiä ilman säekertoa. Se on kalevalaisen tekstin tunnusomainen piirre siinä kuin runomitta ja alkusointukin.

Porthan omisti parallelismille teoksestaan *De Poesi Fennica* merkittävän osan. Hän kutsuu sitä ajatuksen kertaamiseksi ja esittelee Joh. de Champsin käsitteet ajatusrimi (*Rime du sense*) ja sointuriimi (*Rime du son*) ja asettaa ne vastakohtiksi, "koska se säkeitten lopussa toistuvan soinnin asemesta tuo esiin ajatusten ja mielikuvien harmonian". (Porthan 1983, 47–50; viittaus

³³⁰ Tieteen termipankki 22.09.2014: Kirjallisuudentutkimus: parallelismi.

³³¹ Vrt. kertotyypianalyysi, Hakamies 1990, ks. 5.2.

Iiro Kajannon suomennokseen.) Porthanin mukaan säekerto on suomalaisessa runoudessa varsin välttämätöntä. Hänen tekstinsä esimerkit ja kommentit ovat melkein kokonaan kalevalamittaisesta aikalaisrunoudesta ja on annettu neuvojen muodossa, mutta neuvoissaan Porthan tulee kuvanneeksi säekerron sääntöjä hyvin tarkasti kansanrunojen mukaisesti, mikä osoittaa hänen erityisen perehtyneisyytensä perinteeseen. Elias Lönnrot ei antanut kirjoituksissaan juurikaan tilaa säekerrolle, vaikka kirjoittikin laveasti runomitasta ja alkusoinnusta esimerkiksi *Kalevalan* esipuheessa. Silti hän Kalevalaa ja muita kansanrunotöitä kokoonpannessaan lavensi säekerron käyttöä mittoihin, joissa sitä kansanomaisessa runossa ei käytetty. (Steinitz 1934, 17; Krohn 1918, 73.) Lönnrot tunsu perinteen hyvin ja Porthanin tavoin hallitsi säekerron säännöt. Ehkä nämä säännöt olivat liian hankalasti kuvattavia toisin kuin erilaisiin taulukoihin koottavissa olevat mitan ja alkusoinnun ilmentymät.

Laajemmin kerron käytöstä on kirjoittanut Kaarle Krohn tutkimuksessaan *Kalevalankysymyksiä* (Krohn 1918). Krohnin tavoite on tosin diakroninen ja tähtää runon alkumuodon selvittämiseen. Kerrolla (Krohnilla kerto tarkoittaa pääosin vain säekertoa) on työssä oma osuutensa: "Unohduksia, lisäyksiä ja muunnoksia arvosteltaessa on otettava huomioon suomalaisen runon *kerto*." Kerto on hänelle toisaalta säilyttävä seikka, koska sama sisältö esitetään kahdesti. Toisaalta se on syynä toisintojen vaihteluun, "koska runon sisällyksen muistamiseksi on riittänyt jommankumman säkeen mieleen painaminen. Toisen on kansanlaulaja pystynyt itse muodostamaan kerrolle ominaisten lakien mukaan." Krohn siis tunnistaa säekerron toimivan tiettyjen laulajan kompetenssiin kuuluvien sääntöjen mukaisesti, komposition välineenä. Nämä "ajatuksen lait" yhdistävät säkeen yksityisiä sanoja toisiinsa kertosanoina. Kyseiset lait määräävät sanojen sisällöllisiä, semanttisia suhteita, jotka ylimmällä tasolla jakautuvat kahteen: yhtäläisyyden ja kosketuksen lakiin. Palaan näihin kategorioihin jäljempänä (s. 249-250). (Krohn 1918, I 72-83.)

Kalevalaisen runon säekerron perinpohjaisin tutkimus on Wolfgang Steinitzin *Der Parallelismus in der finnisch-karelischen Volksdichtung*, joka perustuu Arhippa Perttusen runoteksteihin (Steinitz 1934). Steinitz määrittää ensin säeparallelismien eli säekerron kahden tai useamman säkeen yhdenmukaisuudeksi sekä sisällöllisessä että muodollisessa suhteessa³³². Hän sisällyttää säeparallelismiin niin säkeensisäisen kuin säekerronkin ja esittelee myös lyhyesti säeparin välisiä sidoksia (*Doppelversbindungen*; Steinitz 1934, 122-129). Tätä laajempien yksiköiden kertausta hän ei tutkimuksessa käsittele. Steinitz tekee pääjaon sisällöllisen suhteen mukaan: hänen mukaansa parallelismi on joko synonyymista tai analogista; analogisen parallelismin hän jakaa vielä vastakohtaiseen (*gegensätzliche*), luettelemaan (*aufzählende*) ja varioivaan (*variierende*). Nämä alakategoriat ovat sekä sisällöllisiä (kuten vastakohtainen) että muodollisia (kuten luetteleiva). Esimerkiksi luettelevan

³³² "Der Versparallelismus, d.h. die Übereinstimmung zweier (oder mehrerer) Verse sowohl in inhaltlicher wie formaler Hinsicht...". Steinitz 1934, 1.

ja varioivan kerron ero näyttää perustuvan vain säkeiden määrään. Varioivaan kertoon Steinitz sijoittaa pelkästään säepareja tai kolmen säkeen ryhmiä, joissa on yksi synonyyminen säepari, luettelevaan tätä pitempiä säeryhmiä. (Steinitz 1934, 92–119.) Näiden ryhmien sisällä Steinitz erittelee parallelismitapauksia tiukan muodollisin keinoin tarkastellen säerakenteita (puolisäe, kokosäe ja niiden erilaiset kombinaatiot) ja syntaksia. Hän kiinnittää huomiota myös siihen, millaiset säkeet esiintyvät yksin, mitkä säekerron kanssa. Syyt ovat syntaktis-semanttisia: esim. erisnimisäe (*Eigennamerverse*) on Arhipalla yleisesti yksinäissäe. Lopuksi hän pureutuu sanojen parallelismiin (*Parallelismus der Worte*) ja sitä kautta myös semantiikkaan. Hän ei kuitenkaan pyri yleistyksiin, kritisoi Krohnia ja tekee melko konkreettisen luokitteluyrityksen käsittekkategorioiden (*Begriffskategorien*). (Steinitz 1934, 179–215.) Myös Matti Kuusi hylkää Sampo-epoksessa Kaarle Krohnin käyttämän säkeiden kerrollisuuden määrittelyn ja jaottelun analyttisesti epätarkoituksen mukaisena (ks. 5.1.2.).

Säekerrossa on kyse säkeen varioivasta toistosta. Kerrattaessa jotain pysyy samana, jotain muuttuu. Kalevalaisen runon esityksessä usein tavattua säkeen toistoa ei sellaisenaan ole koskaan kutsuttu säekerroksi, vaan sitä on pidetty osana laulutapaa (vrt. Laitinen 2004, 173–174; Kallio 2013, 160–165; vrt. Virtanen 1968, 44). Säekerrossa samana pysyy aina syntaksi. Kilpalaulannassa Väinämöisen laulamista kuvataan seuraavasti (a):

- (a) Laulo nuoren Joukahaisen 116:025
 Laulo suohon suoli vöistä 116:026
 Niittyhyn nisä lihoista 116:027
 Kainaloista kankahaha 116:028

Näissä kahdessa säeryhmässä on oikeastaan yksi lause: Väinämöinen laulaa Joukahaisen suohon. Ensimmäiseen säkeeseen sisältyy objekti, sitä seuraavaan kolmen säkeen säeryhmään suuntasijainen adverbiaalitäydennys (minne J. laulettiin) ja adverbiaalimäärite, joka ilmaisee, miten (kuinka syvälle) J. kohteeseen päätyy. Paralleelin säeryhmän lauseenjäsenet ovat paradigmaattisessa suhteessa eli säkeiden vastaavat osat voisi ainakin periaatteessa vaihtaa keskenään, jos mittaan liittyvät rajoitteet jätetään huomiotta. Esisäkeen verbi *laulo* on yhteinen kaikille säkeille, jälkisäkeissä on ellipsi.

[laulo] [niittyhyn] [kainaloista]
 [laulo] [suohon] [nisä lihoista]
 [laulo] [kankahaha] [suoli vöistä] jne.

Ensimmäisen säkeen suhde muihin on taas syntagmaattinen, koska seuraavat säkeet jatkavat lausetta. Verbi *lauloo* toistuu, koska sen täydennykset eivät mahdu samaan säkeeseen, eikä objekti Arhipalla voi esiintyä yksinään ilman verbiä. Säekerrossa on muuttumaton syntaktinen perusrakenne, muuttuvia komponentteja ovat sanat. Muutos voi ilmetä myös vastinesanojen keskinäisessä järjestyksessä, kuten yllä olevassa esimerkissä (A) paikkaan (*suo, niitty, kankas*) ja (B) ihmisruumiiseen (*suoli vyö, nisä liha, kainalo*) viittavien adverbiaalien järjestys; AB | AB | BA. Muutos ilmenee myös ellipsisissä.

Sisällöllisesti olennaisia ovat vastinesanojen sekä niistä muodostuvien säkeiden väliset semanttiset suhteet. Onkin huomattava, että vaikka semanttisia suhteita tarkastellaan yleisimmin sanojen kautta, lopulta kyse on siitä, millaisessa suhteessa säkeiden propositiot ovat toisiinsa ja millaisen kokonaisuuden ne muodostavat: mikä on säeryhmän kokonaismerkitys. Kertauksen muodolliset rakenteet voidaan kuvata melko selvärajaisin luokin ja niille voidaan antaa selkeähköt säännöt. Säkerron semantiikka on sumeampi ja hankalammin määritettävä alue. Käsittelenkin ensin näitä muodollisia rakenteita.

Yhden säkeen kerto on säkerron perustapaus. Perinteisen määrittelyn mukaan kertosaie tai -säkeet eivät saa sisältää mitään sellaista, jolla ei ole vastinetta pääsäkeessä. Toiselta puolen kertosaieen tulee sisältää vastine pääsäkeen jokaiselle nominille.³³³ Määritelmä on Arhipan runojen suhteen pätevä, kunhan otetaan huomioon neljä seikkaa:

1) Vastineella viitataan koko lausekkeeseen (V, NP, AP, PP, AdvP), ei yksittäiseen sanaan. (a) Säeryhmässä *paitansa, turkkinsa, kyynäs peänsä ja pienet sormensa* ovat kertosanoja, koska ne täyttävät kokonaisuutena saman syntaktisen roolin; ne ovat objekteja. Translatiiviset predikaatiivadverbiaalit koostuvat puolestaan kukin yksisanaisista lausekkeista.

- (a) Pani paitansa pajakse 113:052
Turkkinsa tuhuttimekse 113:053
Vasarakse kyynäs peänsä 113:054
Pienet sormensa pihikse 113:055

2) Verbin vastine voi olla toinen verbi ja sen semanttisesti toisen verbin kanssa paralleeliksi tekevä täydennys. (b) Kertosanoja ovat *vuotamaha ja moahan ... juoksomaha*, koska vuotamiseen on koodattu alaspäin (= maahan) suuntautuva liike, jota pelkkään juoksemiseen ei sisälly. Huomattakoon tässä epätavallinen lausekkeen lohkeaminen.

- (b) Veri peäsi vuotamaha 107:010
Moahan maito juoksomaha 107:011

3) Jälkisäkeessä vastineetta jäävä sana voi olla myös nomini. (c) Objekti *sammon* ei toistu kertosaieessa.

- (c) Vei Sammon venoiehensa 106:263
Talu talka pohjahansa 106:264

³³³ Määritelmiä mm Kuusi, Bosley ja Branch 1977, 66; Perinnetieteen terminologia 1984, 26–27. Kuusen mukaan (1983,191) säännön olisi kiteyttänyt jo Steinitz, mutta hän ei anna tarkempaa viitettä kuin "FFC 115". Juuri tässä muodossa en määrittystä Steinitzilta löydä. Määritelmä voi olla Kuusen yhteenveto Steinitzin tutkimuksesta ja on pitkälle yhdenmukainen, mutta Steinitz ei väitä että substantiivilla tai adjektiivilla pitäisi aina olla vastine vaan luettelee omana ryhmänään tapaukset, joissa ne jäävät vastineetta. Tosin hän toteaa nämä melko harvinaisiksi. (Steinitz 1934, 152).

4) Jälkisäkeessä voi olla muutamasta syystä sana, jolla ei ole vastinetta pääsäkeessä, esim. säkeen alussa konjunktio tai kieltoverbi, joilla säkeiden välisistä syntaktista suhdetta säädetään. (d)

- (d) Soapi sammon valmehekse 106:162
Kirjo kannen kirjatukse 106:163
Ei neittä lepytetykse 106:164

Keskeinen käsite on ellipsi. *Ison suomen kieliopin* mukaan ellipsi on "sanojen tai lausekkeiden toistamattomuuteen perustuva tekstinrakentamisen keino: peräkkäisissä lauseissa jätetään ilmaisematta aines, joka on vieruslauseeseen vastaavassa kohdassa pantu ilmi." (VISK 'ellipsi', § 1177–1186). Runosäkeessä ei kuitenkaan ole aina kyse vierekkäisistä lauseista vaan vierekkäisistä säkeistä, ja säe ei välttämättä aina kata kokonaista lausetta. Kertosäkeen ellipsin ensisijainen tuntomerkki on se, ettei säkeiden järjestystä voi vaihtaa, koska molemmille säkeille yhteisen osan tulee esiintyä ensin: siten **Talu talka pohjahansa, Vei Sammon venoishensa* ei olisi korrekti säepari mutta *Nukutteli nuivan joukon, Paineli pakanan kansan* voisi syntaktisesti esiintyä myös käännetyissä järjestyksessä: *Paineli pakanan kansan, Nukutteli nuivan joukon*. Usein näihin liittyy kuitenkin semanttisia rajoitteita, joista lisää edempänä. Säkerron ellipsin määrittely ei ole aivan yksiselitteinen, koska elliptisyyttä voidaan nähdä lauseen eri tasoilla. Ellipsi koskee useimmin kokonaista lauseenjäsenenä olevaa lauseketta. Tapaukset ovat useimmin suhteellisen yksiselitteisiä: edellä olevassa esimerkissä (c) objekti *sammon* on oma lausekkeensa ja esimerkissä (a) verbi *pani* on lauseen predikaatti. Ellipsi voi olla myös lausekkeen sisäinen. Jos ellipsin poistama sana on lausekkeen edussana, tulkinta on yksiselitteinen: adpositiolausekkeessa *Ahin aittojen perättsi, Varsin veitikän veräjän* (110:025–110:026) adpositio *perättsi* ei toistu, eikä lauseen muodostavassa säeryhmässä *Paisto hetken heltehestä, Toisen himmestä hivotti, Kolmannen koko terältä* (205:053–205:055) toistu *hetken* vaan adverbiaalilauseketta edustaa sen määriteadjektiivivi, järjestysluku *toisen* ja *kolmannen*. Kun puuttuva sana on määrite, on tilanne hiukan epävarmempi, koska automaattisesti ei voi olettaa, että pääsäkeessä oleva määrite olisi myös jälkisäkeen vastineen määrite. Käytännössä tämä liittyy Arhipalla vain demonstratiivisiin tarkenteisiin tai niihin rinnastettaviin kiinteisiin appositionalenteisiin (4.3.2.). Vaikka säeparin *Tuolla Tuonelan jovella, Manalan alantehella* esittämiseen käänteisessä järjestyksessä *Manalan alantehella, Tuolla Tuonelan jovella* ei ole syntaktista estettä, käänteinen järjestys olisi semanttisesti outo eikä tällaisia Arhipan runoissa esiinny.

2215 kokosäeparalleelista 1301:een sisältyy ellipsi – näin 58,7 % näistä kertosäkeistä on elliptisiä. Liitteen 4 taulukossa 37 on laskettu Arhipan kertosäkeiden ellipsitapaukset eriteltyinä lauseketyypeittäin. Ellipsi kohdistuu 1613 kokonaiseen lausekkeeseen tai lausekkeen osaan (lukujen ero – 1301 vs. 1613 – johtuu siitä, että yhdessä säkeessä voi olla useampi ellipsi). Kokosäeparalleelissa jää selvästi yleisimmin toistumatta verbi: liki puolet kai-

kista ellipseistä kohdistuu verbiin ja noin kaksi kolmannelle verbisäkeistä on elliptisiä. Sekä *olla*-verbi että kieltoverbi ovat usein osana ellipsejä. Kopulaverbi *olla* on varsin labiili, kuten edellä todettu, mikä ilmenee myös usein vastineettomuutena kertosäkeessä: *Hiljalleh on huono käyvä, Sauvan voimatoim piteä* (121:058–121:059). Sama pätee apuverbiin *olla*: *Ei ou naiset nakranehet, Eikä herrat herjannehet* (124:022–124:023)³³⁴. On hyvin mahdollista, että Arhipalla on ollut taipumus sijoittaa kopulaverbi paralleeliryhmän ensimmäiseen säkeeseen ja jättää se ilmaisematta jälkisäkeissä, kuten seuraavassa käsikirjoituksen mukaan olisikin: *Pihall on veri parempi, Peässä heinän helpehemi, Kanarvoilla kaunehemi* (109:125–109:127). Myös kieltoverbi on usein elliptinen: *Ei herra hyveä heitä, Luoja kaunista kavota* (216:018–216:019).

Verbin jälkeen yleisimmin elliptinen on adverbilauseke (AdvP). Valtaosa ellipsein alaisista adverbilausekkeista on säkeen alussa; ellipsi on hyvin tyypillinen säkeenalukkeille, sekä semanttisesti haaleille (*Silloin laivaha lasekse, Alaisehe astelekse*; 103:008–103:009) että spesifimmän merkityksen omaaville, esim. kysymyssanoille (*Joko lojit uuen sammon, Kirjo kannen kirjoalit*; 106:198–106:199). Adverbilausekkeen ellipsi on usein yhdistynyt verbin ellipseihin (*Siitä taisi tammen koata, Puun sorien sorrutella*; 203:045–203:046). Elliptinen pronomini tavataan korpuksessa suunnilleen yhtä usein kuin adverbikin. Hyvin yleisesti säkeenalkuinen relatiivipronomini on elliptinen (*Johon portot poijan soapi, Tuulen lautat lapsen luopi*; 129:188–129:189). Persoonapronominin ovat myös useimmiten elliptisiä, vaikkakaan ne eivät samalla tavalla ole aina säkeenalkuisia (*Neuvo neitoini minuo, Opasteles orpo lapsi*; 125:010–125:011). Pronomini tai demonstratiivisen tarkenteen tapaan käytetty proadverbi ovat pääsääntöisesti elliptiset (*Tällä inhalla ijällä, Katovalla kannikalla* 130:006–130:007). Samoin säeryhmän aloittava konjunktio on pääsääntöisesti elliptinen (*Jos panu pahan tekööpi, Tuli rikki turmeloo*; 132:208–132:209). Konjunktin ellipsi liittyy usein jonkun toisen lauseenjäsenen, kuten predikaatin, ellipseihin (*Kuin nouset noki tulilta, Havusilta vuotehilta, Risuisilta peä aloilta*; 216:006–216:008).

Substantiivien ja adjektiivien ellipsi on Steinitzin mukaan varsin harvinaista (Steinitz 1934, 152). Silti Arhipan runoissa on omien laskujeni mukaan 151 elliptistä substantiivi- ja 10 adjektiivilauseketta sekä 45 elliptistä NP:n edussanasubstantiivia. 151 NP:n ellipsejä esiintyvät 66 erilaisessa säeryhmässä. Ellipsi kohdistuu subjettiin 29 säeryhmätyypissä, objektiin 18 kertaa, 16 kertaa adverbialiin ja kahdesti predikatiiviadverbialiin. Noin puolessa näistä säeryhmätyypeistä ellipsi on varsin yksiselitteinen: kohteena on objekti (*Tuopi tuopilla olutta, Kanto kaksi korvaisella*; 101:173–101:174), adverbialii (*Lohi loimahti merehe, Kala kirjo kimmeltihi*; 101:027–101:028) tai säkeen subjekti (*Kurki laski suuren kulkun, Parkasi pahan sävelen*; 106:272–

³³⁴ En ole taulukkoon laskenut ellipseiksi niitä tapauksia, joissa pääsäkeessä esiintyy *on*, *ois* jne. mitalisesti ylimääräisenä tai vokaalipäätteisen nominin loppuheiton sijalla, koska taajuuden arviointia vaikeuttaa muistiinpanojen epätasaisuus.

106:273) . Kun subjektia ylipäätään luonnehtii ellipsi (ks. 4.5.1.), ei aina ole ihan selvää, onko kyseessä säekerto vai peräkkäisten samanmuotoisten toimintojen ketju.

Lausekkeen sisäiset ellipsit voivat myös liittyä NP:een. Näistä yleisin on järjestysluvulla korvaus: *kerran / päivän / hetki* jne. – *toisen* [kerran / päivän / hetki jne.]: *Lietso kerran leyhähyytti, Lietso toisen leyhähyytti* (103:361–103:362). Myös *kolmas* voi olla mukana, jolloin nominatiivissa Arhippa käyttää muotoa *kolmansi*: *Paissa hetki heltehestä, Toini himmestä hivota, Kolmansi koko terältä* (205:042–205:044)³³⁵. Edussanan toisto on harvinaista: *Kattso kerran kaivohonsa, Toisen kerran peänsä peällä* (309:006–309:007). Vain muutamassa tapauksessa genetiivimääritteen omaava edussanasubstantiivi on elliptinen: *Pahoin maksoit orjan palkan, Roatajan rahan alaisen* (309:031–309:032). Adpositiorakenne on mukana ellipsisissa 23 kertaa. Tavallisin on rakenteen sisäinen ellipsi, jossa itse adpositio jää toistumatta: *Alla viijen vyöllisesi, Kuuven kulta renkahasi* (128:116–128:117). Myös infiniittisissä rakenteissa ellipsi koskettaa tavallisimmin lausekkeen edussanaa, infiniittistä verbiä: *Tukel ois tuletta olla, Vaiva suuri valkietta* (127:020–127:021). Partisiippi, jolla on adjektiivin ominaisuuksia, tavataan joitakin kertoja edussanallisen lausekkeen vastineena: *Naitihin naini naitusi, Otettihin ossettusi, Vuosin kolmin kosjottusi* (103:055–103:057). Tapauksessa jopa omistusliite siirtyy TU-partisiippiin.

Kun jälkisäkeitä on useampi, jälkisäkeet ovat yleensä kaikki samalla tavoin elliptiset suhteessa pääsäkeeseen: *Juoksi sunna suuret korvet, Kärppänä lehot leviet, Oravana honkan oksat* (101:131–101:133). Harvinaisempaa on, että kertosäkeiden elliptisyys vaihtelee, esim. *Lypsi moalla maituohe, Niityllä nisuksiehe, Uhkutti utariehe* (128:051–128:053). Säeryhmässä ensimmäisessä jälkisäkeessä on pääsäkeen verbin ellipsi, toisessa olosijaisen paikan adverbiaalinen ellipsi.

Ellipsi voi sitoa yhteen säkeitä, jotka syntaktisesti poikkeavat toisistaan ja ilman sitä olisivat tulkittavissa eri säeryhmiksi. Väinämöisen tuomion säeryhmässä (a) objektina on *poika*. Jälkisäkeet ovat keskenään synonyymisia pääsäkeen jatkosäkeitä. Adessiivi-NP:t *suolla* ja *puulla/tankolla* ovat lauseessa eri asemassa: paikan adverbiaalinen liikeverbin täydennyksenä ja tavan (välineen) adverbiaalinen tekoverbin yhteydessä. Huomattakoon myös verbin *lyyvä* täydennys *peähän*; yhdistelmä toimii verbin *tappoa* paralleelina eikä kyseessä ole ellipsi. Ellipsin lisäksi sanojen morfologinen yhteneväisyys luovat paralleelisuutta syntaktisesta eroavuudesta huolimatta. Vielä pitemmälle rakenne menee säeryhmässä (b), joka morfologisesti edustaa prototyypistä

³³⁵ Muoto on tunnettu laajalti, mutta ei kovin tiheästi. SKVR-tietokannan haku 'kolmansi' tuottaa tulokseksi 63 tekstiä, joista Vienasta vain 4 tekstiä muilta kuin Arhipalta. Tosin kerääjien tapa käyttää numeroa (3) kirjainten sijaan väärinä tulosta jonkin verran, mutta 1870-luvun jälkeenkään se ei siellä esiinny kuin kolmessa Heikki Meriläisen tallentamassa tekstissä (SKVR I₂ 846. Uhut. Meriläinen 1888? – Ilja Uulajeff; I₄ 874. Pistojarvi, Koljola. Meriläinen 1888. – Teppana Karjalaine; I₄ 882. Kies-tinki, Kananaisten kylä. Meriläinen 1889. – Taaria Ponajeff)

säekertoa, jossa olisi elliptinen adverbi *harvoin*. Syntaktis-semanttisia vastineita ovat kuitenkin subjektien *hauki/siika/lohen poika* lisäksi ajan adverbiaalit *harvoin, ei sinä ikänä, ei polvenaha*³³⁶. Elliptiseksi jää predikatiiviadverbiaali *vierahana*, jonka essiivi saa vastineen ajan adverbiaaleissa. Rakente on erikoinen ja harvinainen ja esiintyy myös sananlaskuissa.³³⁷

- (a) Poika suolla vietänehe 128:014
 Puulla peähän lyötänehe 128:015
 Tankolla tapettanehe 128:016
 (b) Harvoin hauki vierahana 144:018
 Siika ei sinä ikänä 144:019
 Lohen poika ei polvenaha 144:020

Edellä esitetyn määritelmän mukaan jälkisäkeessä ei pitäisi olla mitään, millä ei ole vastinetta pääsäkeessä. Vastineella ei tässä ole tarkkoja rajoja. Jos tulkinta on laaja, näin onkin melkein poikkeuksetta. Jos katsotaan tarkemmin, voidaan havaita melkoinen määrä tapauksia (yli 200), joissa jälkisäkeessä on syntaktinen lisä pääsäkeeseen verrattuna. Lisät koostuvat pääosin muutamasta rakenteisesta luokasta, joilla jälkisäkeen ja pääsäkeen suhdetta muokataan. 1) Suurin ryhmä käsittää jälkisäkeen alkuun sijoittuvan rinnastuskonjunktion (ks. s. 170–171). Konjunktiot ovat joko additiivisia eli kopulatiivisia tai disjunkttiivisia. Yleisin on kieltoverbin liitepartikkeli *–kä* (VISK § 813), joka melkein aina korvaa pääsäkeen *olla*-verbin (*Ei ollut sitä mäkie, Eikä vuorta korkieta*; 107:012–107:013) tai subjektipronominin (*En mie silloin loajoin laula, Enkä silloin pitin piuska*; 221:009–221:010). Additiivinen *ja (ta)* (*Jossa piillä pillomuksen, Ja poata paha tapaisen*; 109:192–109:193) ja disjunkttiivinen *eli* (*Läksi neittä katsomaha, Eli neittä kosjomahok, Peätä kassa katsomaha*; 103:002–103:004) tavataan muutaman kerran (vrt. Kuusi 1983, 196). Sanan *eli* karjalan merkitys 'tai' ilmenee selkeämmin pääsäkeitä aloittavan konjunktion kohdalla, jälkisäkeen *eli* ei yhtä selvästi ole disjunkttiivinen. (Vrt. Pulkkinen 1993, 16–33, 149–205.) 2) Toinen ryhmä koskee antiteettista säekertoa, jossa saadaan aikaan antiteettinen säepari lisäämällä kieltoverbi jälkisäkeeseen. Pääsäkeen verbi voi olla elliptinen tai sillä voi olla vastine: *Tuli poika muuraimesta, Tuli poika puolukasta, Ei tullut jänön jäliltä, Koukku polven polkimilta* (108:048–108:051). 3) Kolmas ryhmä, jossa jälkisäkeeseen kuuluu pääsäkeen kannalta uusia lauseenjäseniä, liittyy säkeensisäiseen keroon. Kun puolisäkeistä koostuvaa säettä kerra-

³³⁶ Ilmaantuva kieltoverbi *ei* on oikeastaan kopulan osa, mutta kyse ei ole silti antiteettisesta muunnoksesta, koska *harvoin* tavallaan sisältää kiellon: *ei usein = harvoin*.

³³⁷ Ensimmäisessä säkeessä kolme tyyppiä: *Harvoin hauki vierahana ~ kattilassa ~ näissä hauki käypi*. Jälkisäkeet luettelevat yleisesti siian (*siika ei sinä ikänä*) ja lohen (*lohen poika polvenaan, lohen torppa tuomasina* jne.) SKS:n arkiston sananlaskukortistossa on 9 ja SKVR-tietokannassa myös 9 tekstiä: Toisinnot ovat itäisiä: Suistamo, Kiihtelysvaara, Ilomantsi Eno, Vienasta Arhipan lisäksi yksi teksti Ponkalahdesta. Karjalan Kannakselta on kaksi tekstiä: toinen Uudestakirkosta, toinen Larin Paraskelta: *Harvoin tuolla Harpalassa, harvoin tuolla hauvit uivat, lohen pojat ei polvennaan, siiat ei sinä ikännä* (SKVR V₃ 1136:1–4).

taan, jää säkeeseen täytettävää tilaa, vaikka puolisäkeet olisivatkin syntaktisesti aivan valideja lauseita tai lausekkeita: *Syöty syömät juotu juomat, Pikarit pinoho pantu, Kannut kannettu kokoho* (101:169–101:171). Lisäsanaa tai -sanoja voi pitää verbin semanttisesti rinnakkaiseksi tekevinä täydennyksinä (esim. *syödä* ja *panna* eivät rinnastu, sen sijaan *syödä* ja *panna pinoon* ovat analogisia toimintoja), mutta olennaisinta tässä on rytmitys: puolisäekerto sallii kokonaisen jälkisäkeen, joka ei muodollisesti aivan vastaa pääsäettä. 4) Neljäs ryhmä koostuu muutamasta täytesanamaisesta adverbista: *Lauloit nuoret lauloit vanhat, Lauloit kerran keski loavut* (101:216–101:217), *Kuin sie maistelit makuo, Kohta riivoit rinta peätä* (103:333–103:334), *Itkövi isoni pelto, Varsin pelto vanhempani* (207:007–207:008). 5) Suuri osa jälkisäkeen vastineettomilta vaikuttavista sanoista on kuitenkin ymmärrettävä jälkisäkeen verbin laajennuksena, joka semanttisesti muuntaa sen pääsäkeen verbin synonyymiseksi tai paralleelleiksi synonyymiseksi (*Kuin tämä kana katoovi, Puna poski pois mänöovi*; 221:015–221:016) tai analogiseksi (*Jok on syöty männä vuonna, Kesä kenkinä pijetty, Talvi toini talloiltu*; 101:254–101:256) vastineeksi. 6) Tapauksia, joissa pääsäkeestä puuttuu jälkisäkeeseen ilmaantuva verbin täydennys (eli säe on käänteisesti elliptinen) on vain muutama: tapaus (c) selittyy sillä, että puuttuva objekti on esitelty eri muodossa edellä, eli ellipsi on pääsäkeiden välinen (*Ruok en Ruotuksen hepoista: Itse Ruotus ruokkioho* [hepoista]).

- (c) Ruok en Ruotuksen hepoista 309:024
 Kats en pahan kankarie 309:025
 Itse Ruotus ruokkioho 309:026
 Kattsokohon kankarie 309:027

Pääsääntöisesti säekerto toimii 1:1-periaatteella, eli säkeen, puolisäkeen tai säeparin kerto on samanmittainen. Vain muutaman kerran Arhipan säekerossa pääsäe ulottuu useamman (kahden) säkeen alueelle ja jälkisäe on säkeen mittainen: esimerkiksi *Sopisipa tuossa moata, Nuoren neitoisen keral-la, Lempi tyttösen levätä* (110:071–110:073). Viimeisen säkeen sanoille on vastine ensimmäisessä tai toisessa säkeessä, jotka muodostavat yhden lauseen eivätkä ole paralleelit. Säeryhmässä *Syöpi juopi pöyvän peässä, Peässä pöyvän pajallaha, Aivin aivinaisillaha* (109:100–109:102) kaksi ensimmäistä säettä kytkeytyvät toisiinsa peräkkäiskerron kautta, mutta viimeinen tavallisena kertosaakenä vain jälkimmäiseen. Näin säeryhmän ensimmäisellä ja kolmannella säkeellä ei ole yhtään keskinäistä vastinetta.

Puolisäekerto eli säkeensisäinen kerto jakaa säkeen kahteen osaan, jotka ovat paralleelit keskenään kokosäkeen kerron tavoin. Yleisesti säe jakautuu tavuluvun mukaan kahteen yhtäsuureen osaan³³⁸, joissa molemmissa on neljä tavua (*Kysytteli | lausutteli*; 112:007); harvinaisempaa mutta mahdollista on myös, että säe jakautuu suhteessa 3:5. (*Kuun luota | lomasta päivän*; 128:175). Taulukossa 38 on annettu säkeensisäisen kerron sisältävien säkei-

³³⁸ Pystyviiva | erottaa tässä luvussa paralleelleja säepuoliskoja.

den lukumäärät eroteltuna sen mukaan, kuinka laajoissa säeryhmissä ja missä asemassa puolisäekerto esiintyy. Puolisäekerto esiintyy aineistossa 310 säkeessä (5,3 % kaikista korpuksen säkeistä). 161 kertaa säkeellä ei ole kertosaettä, 77 kertaa se on säeryhmän pääsäkeenä ja 72 kertaa jälkisäkeenä. Jälkisäkeet ovat pääosin toisena tai kolmantena säkeenä (68 kertaa), neljästi neljäntenä säkeenä. Säkeensisäistä kertoa ei Arhipalla esiinny lainkaan säeryhmissä tätä etäämpänä. Viisisäkeisiä ja sitä pitempiä säeryhmiä Arhipalla on 18 ja niissä yhteensä 144 säettä; kun näistä säkeistä 14 (9,7 %) sisältää säkeensisäisen kerron, näyttäisi säkeensisäisen kerron esiintyminen olevan melkein kaksi kertaa yleisempää pitkissä säeryhmissä.

Puolisäekertoon perustuvia säetyyppejä on 138. Koska puolisäe on varsin suppea, siihen mahtuu hyvin rajallinen määrä syntaktista informaatiota. Puolisäekerrossa onkin useita formuloita. Sanoi-klišeen tyyppi *Sanan virkko* | *noin nimesi* on näistä yleisin: se esiintyy 56 kertaa, eli 18,1 % puolisäekerrosta liittyy tähän säetyyppiin. Se myös esiintyy aina ilman kertosaettä, siten yli kolmannes (34,8 %) ilman kertosaettä olevasta puolisäekerrosta kuuluu siihen. Toinen yleinen formula on verbin ja objektinsukuisen määrän adverbialin (OSMA) yhdistelmä: *astu ~ iski ~ laski ~ laulo kerran ~ päivän* säkeiden alkupuoliskossa, verbin toisto ja OSMA-NP:n elliptinen vastine *toisen*. Tätä seuraa usein, joskaan ei aina, viittaus kolmanteen kertaan joko erisäkeisenä ajan adverbialina (*Laski päivän laski toisen, Niin päivänä kolmantena*; 306:077–306:078) tai kokosäkeen kattavana kertona (*Iski kerran* | *iski toisen, Kohta kolmittsi rapuupi*; 109:143–109:144). Kolmas formula perustuu parikonjunktioon *sekä + V* | *jotta (~että) + V*: *Sekä juoksi jotta joutu* (129:054), *Sekä soitti jotta laulo* (123:172). Vaikka tähän tavallisesti yhdistetään verbi, voi joskus kyseessä olla elliptinen jälkisäekin: *Härän selkä luuta myöten, Sekä selkä että häntä* (142:008–142:009). (Ks. Pulkkinen 1993, 119, 131–133.) Neljäntenä rakenteena mainitsen vielä nelitavuisen verbimuodon, joka saadaan aikaan passiivin (*Kynnettihin* | *kylvettihin* 132:070), refleksiivitaivutuksen (*Peseksen* | *puhasteleksen* 106:135) tai frekventatiivijohdoksen (*Kysytteli* | *lausutteli* 106:195) avulla.

Kokosäkeen jälkisäkeenä puolisäkeen suhteella esisäkeeseen on kaksi perusvaihtoehtoa: 1) Puolisäe on kokonaisuudessaan eri sanoin toteutettu kuin esisäe. Puolisäkeen sisältävä jälkisäe on tällöin edeltävän NP:n vastine, usein substantiivi (*Hempu heinän juurehini, Mullan muikku* | *moan silakka*; 115:013–115:014). Kovin tavallista ei kuitenkaan ole, että puolisäkeellä ei ole yhtään yhteistä sanaa esisäkeen kanssa. 2) Puolisäe toistaa esisäkeen osan, kaikkein tavallisimmin puolen säkeen mittaisen osan kokosäkeestä. Toistuva puolisäe voi sijaita joko säkeen alussa (*Suka päitä sulhasia, Suka päitä* | *pii pivoja*; 112:035–112:036) tai säkeen lopussa (*Kyllä siihen keinon keksin, Keinon keksin* | *tien osoan*; 109:050–109:051). Lauri Harvilahti kutsuu ensimmäistä limikkäiskerroksi, jälkimmäistä peräkkäiskerroksi (Harvilahti 1985, 98–102). Limikkäiskerto on Arhipan teksteissä yleisempää. Sekä limikkäiskerto että peräkkäiskerto voivat vielä saada kokosäkeen jälkisäkeeksi

(*Lohen luita luotoisella, Lohen luita | luun muruja, Hauvin suuren hampahia* 112:053–112:055).

Puolisäkeen jälkisäkeenä rakenteessa on samat perusvaihtoehdot. Pelkääntään puolissäkerrosta koostuvia säeryhmiä on kuitenkin vain muutamia. 1) Jälkisäe ei toista pääsäkeen puoliskoja: (*Tavoittani | tiijottani, Mahittani | maltittani*; 101:156–101:157). Säeryhmätyyppejä on vain kolme. 2) Kaikissa muissa tapauksissa jälkisäkeessä toistuu ainakin joku tai jotkut esisäkeen sanoista. Yhdessä säeryhmätyypissä toistuu puolissäe peräkkäiskertona muodostaen ketjumaisen rakenteen; mukana on myös numeraalien toistorakenteita (*Kanto kuuta kaksi kolme, Kolme kuuta | neljä kuuta, Neljä kuuta | viisi kuuta, Viisi kuuta | kuusi kuuta, Seittsemen kaheksan kuuta, Ympäri yheksän kuuta* (108:020–108:025). Muut tapauksen toistavat sanan samassa säeasemassa muun osan vaihtuessa analogisiksi vastineiksi, esim. verbi: *Norot kylvi | koivut nousi, Suot kylvi | kanarvot kasvo, Meät kylvi | männyt nousi* 122:106–122:108).

Kokosäkeen esisäkeenä puolissäe on melko yleinen. Käsittelin edellä (5.1.1.) jo rakenteita, joissa kokosäkeeseen tässä asemassa tulee säetilan vuoksi lisäsana. Lisäsana on joissain tapauksissa selvästi vastinelausekkeen osa: *Jovet liikku | järvet järkky, Vuoret vaskiset vavahti* (205:062–205:063) : *jovet / järvet / vuoret vaskiset*. Toisissa tapauksissa se voidaan nähdä verbin vastineellistavana määritteenä (*Syötti miehen | juotti miehen, Pani moata matka miehen*; 123:126–123:127), joissain tapauksissa enemmän uutena lauseenjäsenenä (*Itse turvu | itse täyvy, Haluhuisi halkiele*; 228:056–228:057). Olennaista on kuitenkin katsoa rakennetta säetilan kannalta. Puolisäkeen sallima syntaktinen rakenne on suppea ja samanlaisen rakentaminen kokonaiseen jälkisäkeeseen ilman lisäsanoja vaikeaa. Lisäsanan valinnassa säekerrolle yleensä varsin tiukka jälkisäkeen vastineellisuuden ehto ei samalla tavalla enää päde.

Kun kokosäe kertaan puolissäkeen, on yleistä, että jälkisäe toistaa jonkun esisäkeen sanoista. Tämä ei kuitenkaan laajene limikkäis- tai peräkkäiskerron tapaan puolissäkeen mittaiseksi toistoksi vaan toisto rajoittuu aina yhteen sanaan. Sana voi olla verbi (*Laulo nuoret | laulo vanhat, Laulo kerran keski loavut*; 101:203–101:204), säkeenalukeadverbi (*Siitä tyyty | siitä täyty, Siitä paksukse panihe, Lihavakse liittelihe* 108:015–108:017) tai melkein mikä lauseenjäsen tahansa.

Säeparinkerron säännönmukaisuudet ovat hyvin samanlaiset kuin säekeronkin. Jokaisella esisäeparin lausekkeella on vastine jälkisäeparissa tai -säepareissa, eikä jälkisäepareissa ole uusia lauseenjäseniä esisäepariin verraten. Satunnaista poikkeusta lukuun ottamatta (128:054–128:059) säeparinkerrossa ei kuitenkaan tunneta samanlaista säkeensisäistä ellipsiä kuin kokosäkeen kerrossa. Oman tulkintani mukaan Arhipan runoissa on 35 säeparinkerron tapausta. Ne jakautuvat kahteen päätyyppiin, joista toisessa säepari muodostaa yhden lauseen (a), toisessa kaksi lausetta, joista toinen on

päälause ja toinen relatiivinen (b) tai konditionaalinen (c) sivulause³³⁹. Säeparin jollain jäsenellä saattaa myös olla omia kertosäkeitä. Muutaman kerran paralleeli säepari muodostaa kerron toisen säeparin kanssa (d). Vaikka muodollisesti tässä toteutuukin yksi säeryhmä (kaikki säkeet samanrakenteisia, kaikilla lauseenosilla vastineet toisissa säkeissä), säkeet jakautuvat kahdeksi ryhmäksi, koska niissä toistuu rakenne [yksi] : toinen.

- (a) Pahimmatki moan matoiset | Alla kuoreni asuvat 112:018–112:019
Ilman linnut ilkehimmat | Peälläni pesän pitävät 112:020–112:021
- (b) Ku oli kylki neittä vassen | Se oli kylki kyllä kylmä 103:418–103:419
Ku oli vassen vaippoansa | Vassen voate rieuponsa | Oli kylki kyllä lämmin 103:420–103:422
- (c) Kuin käsi alentanoove | Niin nuoli ylentyöhö 106:027–106:028
Kuin käsi ylentänöove | Niin nuoli alentuoho 106:029–106:030
- (d) Käsi on kirjo kintahissa | Toini neitoisen nisissä 106:187–106:188
Jalka on Saksan soappoassa | Toini reisien välissä 106:189–106:190

Säeparinkerto voi olla pelkästään semanttis-syntaktista eikä säkeissä ole lainkaan yhteistä sana-ainesta tai niissä voi olla enemmän tai vähemmän muodollista yhtenevyyttä ja samaa sana-ainesta. Joskus toinen säe voi toistua identtisenä tai toistua varioiden: tapauksessa (e) erillinen adverbiaaliseen *Kolmittsi tänä kesänä* on yhteinen kaikille säeryhmä säkeille, ja laulaja voi toistaa rakenteen säepareina tai jättää sen toistamatta joka säkeen edessä³⁴⁰.

- (e) Kolmittsi tänä kesänä | Mesi tippu lehvistänä 203:040–203:041
Päivä kierti keski puuta 203:042
Kolmittsi tänä kesänä | Käki kukku latvoillani 203:043–203:044

Säeparinkerto ei Arhipalla ole kovin yleinen rakenne. Se muodostaa kuitenkin varsin pitkiä ja tunnistettavia jaksoja, joilla voi olla hyvinkin pitkä historia takanaan. Matti Kuusen mukaan korrelatiivinen säeparinkerto (kahden lauseen säeparinkerto, jossa on relatiivinen sivulause, on "vanhin kalevalaisen runouden piirissä suvaittu sivulaiserakenne ja sama tyyppikuvio, jonka nojalla on osoitettavissa virolaisen ja suomalaisen *Maailmansyntyrunon* – vastoin epäilyksiä – versoneen samasta varhaiskalevalaisesta kantarunosta" (Kuusi 1963b, 158). Ikääminen vain rakenteiden perusteella on epävarmaa, mutta silti säeparinkerto oli varmasti pitkään ollut ja oli vielä Arhipan aikaankin produktiivinen laulajien hyvin tuntema keino. Keino on kohosteisen poeettinen ja mahdollistaa deskription syventämisen, monenlaisten vastakaisuuksien ilmaisun ja siirtymien ketjuttamisen.

Ketjukerrolla viitataan säeryhmään, joka ulottuu useampaan säkeeseen ja jossa edeltävässä säkeessä esitelty olento, paikka tai esine on seuraavassa säkeessä mukana toisessa syntaktisessa asemassa (a). Muodoltaan nämä säkeet ovat kuitenkin tavallisia kokosäkeitä, tässä lokaalisesti koodattuja kopulasäkeitä ja niiden erityisyys liittyy niiden merkitysten ketjuttamiseen. Kau-

³³⁹ Sijoitan esimerkeissä poikkeuksellisesti esi- ja kertosäkeet samoille riveille.

³⁴⁰ Mahdollista toki on, että toistumattomuus johtuu kerääjän ekonomiasta eli tarpeettoman kirjoittamisen välttelmisestä.

kamielen virren tulisen kokon kuvaus muodostaa myös ketjun (b), jota sitoo adjektiivin *tulini* toistaminen. Tämä ominaisuus esiintyy hyvin monessa Vietnamin, Aunuksen ja Pohjois- ja Raja-Karjalan tekstissä, tavallisesti laajempaan kuin Arhipalla³⁴¹. Muodoltaan erityinen on *Marjavirren* kuvaus (c), jossa ketju muodostuu ero- ja tulosijaisista säkeistä, jotka voidaan katsoa ensimmäisen, vain tulosijaisen täydennyksen omaavan säkeen paralleleiksi (niissä on ellipsi eli verbi *heitti* on yhteinen kaikille säkeille).

- (a) Pilvessä pität pisarat 137:012
Pisarissa loajat lammit 137:013
Lammiss on veno punaiset 137:014
Venehessä nuoret miehet 137:015
Nuoret miehet naimattomat 137:016
- (b) Matallas tulini koski 109:044
Kosessa tulini koivu 109:045
Latvassa tulini kokko 109:046
- (c) Heitti marjan helmoihinsa 129:023
Helmoiltansa vyönsä peällä 129:024
Vyönsä peältä rinnoillansa 129:025
Rinnoiltansa huulellansa 129:026
Huuleltansa kielellänsä 129:027

5.1.2 SÄEKERRON SEMANTIikkaa

Parallelismi ymmärretään yleisesti saman sisällön esittämiseksi ainakin osin eri sanoin. Roman Jakobsonin poetiikan määrittelyihin kuuluva ekvivalenssiperiaate (Jakobson 1981, 27; ks. 2.1.) kuvaa varsin osuvasti juuri säekerron merkityksen ja muodon välistä suhdetta: paradigmaattisesti toisiaan vastaavat osat (säekerrossa syntaktisesti samarakenteiset säkeet, puolisäkeet tai säekombinaatiot) esitetään peräkkäin (eli siirretään "syntagmaattiselle akselille"); lopputuloksen merkitys ei ole sama kuin sen yksittäisen paradigmaattisen vaihtoehdon merkitys, vaan merkitys rakentuu kokonaisuudesta (Sarv 2000, 85–87; Metslang 1978, 7–8, 50). Miten kokonaisuuden merkitys syntyy, millaisia ovat vastaavuussuhteet, on parallelismin keskeiskysymyksiä. Wolfgang Steinitz tekee klassisessa tutkimuksessaan selvän eron kahden eri parallelismin lajin välillä. Viitaten edellä esittämäänsä parallelismin yleismääritelmään Steinitz kirjoittaa:

Tässä on – mikä usein unohdetaan tai ei huomata – tiukasti erotettava fraasin sisällön *kertaaminen*, varsinainen eli *synonyyminen parallelismi*, sisällöltään samankaltais-

³⁴¹ Esim. *Tulove tulini joki, Jovess' on tulini luoto, Luuvoss' on tulini koivu, 35 Koivuss' on tuliset oksat, Oksiss' on tulini kokko*. (SKVR I₂ 710:32–36. Paanajärvi. Berner 1872. – Lokina Taniñe.) SKVR-tietokannan haku +("tulini kokko" "tulinen kokko") +(koski luoto koivu) tuottaa 92 hakutulosta.

vat järjestyä luetteloiksi, sarjoiksi, ketjuiksi, koteloiksi ym." (Krohn 1918, I 79–80.) Krohnin jatkosäkeet ovat kuitenkin varsin selvästi muodollisin ja sisällöllisinkin perustein paralleeli- eli kertosäkeitä ja niiden keskinäinen suhde osa kertosäkeiden semantiikkaa. Samaan päätelmään ovat päätyneet myös Steinitz ja Matti Kuusi, joka *Sampo-eepoksessa* mainitsee väljentäneensä Krohnin kerron käsitettä tutkimustaan varten. Kuusi tekee jaottelun puhtaasti muodollisin perustein: 1) Säkeensisäinen kerto (1/2 1/2), joka tavaataan myös useina eri yhdistelminä muiden tyyppien yhteydessä, 2) Kertosäepari (11); 3) Kertosäesarja (111, 1111 jne.); 4) Säkeistönkerto (esim. 22, 2222, 33, 333, 44). (Steinitz 1934, 21, alaviite 5; Kuusi 1949, 93, piirteet 23–24.)

Steinitz pitää Krohnin jaottelua epäselvänä ja osin mielivaltaisena. Se ei hänen mielestään perustu aineistoille vaan on näiden päälle pakotettu (*an dieses herangetragen*). Perusvika on hänen mukaansa kuitenkin siinä, että Krohn ei erota synonyymista ja analogista parallelismia, jotka pitäisi käsitellä erikseen. Tuhansien säkeiden asettelu tällaiseen systeemiin ei hänen mukaansa ole kovin hyödyllistä. (Steinitz 1934, 180–181.) Vaikka Steinitz tunnustaa, että hän ei ole vielä keksinyt kunnollista sisällöllistä kertosanojen luokittelua, hän esittää sanojen luokittelua käsitekategorioihin (*Begriffskategorien*) ja antaa näytteeksi järjestetyn luettelon sellaisista pääsanasubstantiiveista, joilla on vähintään kolme erilaista kertosanaa.³⁴⁵

Krohnin jaottelu on jokseenkin sekava, ristiriitainen ja päällekkäisyyksiä sisältävä. Sikäli Steinitzin ja Kuusen varsin kielteinen suhtautuminen on ymmärrettävää. Toisaalta Steinitzin oman esimerkin mukainen jaottelu tuottaa vain luetteloja ja vaatisi analyysin syventämiseksi Krohnin lähestymistavan mukaisia lakeja, joissa piilee jo alku paralleelisäkeiden ja -sanojen semanttisten suhteiden erittelyyn. Suomalaisessa tutkimuksessa ei tähän suuntaan ole kovin vahvasti Krohnin jälkeen enää edetty, mutta Virossa säekertoa, kertosanojen muodostumista ja niiden välisiä suhteita on tutkittu pitkään ja enemmän. Virolaisen runolauluperinteen säekerto on periaatteiltaan hyvin samanlaista kuin suomalais-karjalais-inkeriläisen runolaulun säekerto.

Tärkeitä virolaisen tutkimuksen käyttämiä käsitteitä ovat poeettinen synonyymi, semanttiset suhteet ja poeettinen, erityisesti allitteratiivinen sumeus t. sumu (*hägu*). Poeettinen synonyymi viittaa kuvaannollisiin kertosanoihin, joista W. Grünthal kirjoitti v. 1933 suomenkielisessä artikkelissa Virolaisen kansanrunon kuvaannollisista kertosanoista. Grünthalin mukaan sekä virolaiset että karjalais-inkeriläiset kuvaannolliset kertosanat ovat yleensä kaksiosaisia, harvemmin yksiosaisia. Kaksiosaisia Grünthal vertaa kennin-

³⁴⁵ Steinitzin käsitekategoriat ovat I Myyttis-uskonnolliset käsitteet, II Eloton luonto, III Eläimet, IV Ihmiset, V Ruumiinosat, VI Käyttöesineet, VII Aika, VIII Henkiset käsitteet. Tämän jälkeen hän esittää näiden kanssa kertosanoina esiintyvät sanat, tilanpuutteen vuoksi vain yhdestä sanasta joka ryhmästä. Esimerkkinä eläimistä (III) on *hevonen* (~*heponen*), kertosanoina *kankari*, *laukki*, *ruuna*, *varsa*, *sukkajalka*, *suorajouhi*. (Steinitz 1934, 181, 212–215).

geihin ja jakaa ne perussanaan ja määritysosaan.³⁴⁶ Näin esimerkiksi variksen kertosana on *musta lindu*, tytön *sinisilmä*, karhun *mätasjalga*. Pääosan artikkelista muodostaa luettelo, jossa on ensin luokiteltu 20 substantiivin kertosanat perussanojensa mukaan jaoteltuina, ja niiden kohdalla on annettu erilaisia määritesanavaihtoehtoja. Vaikka luettelo muistuttaa Steinitzin luetteloa, se on kertosanojen muodostussääntöjä eritellessään huomattavasti Steinitzin lähestymistapaa informatiivisempi. (Grünthal 1933, 102–119.) Kuvaannollisten kertosanojen käsittelyä on tämän jälkeen jatkanut Juhan Peegel, joka nimesi ne poeettisiksi synonyymeiksi. Sitä sanaa, jonka kertona poeettinen synonyymi on, Peegel kutsuu perussanaksi (*põhisõna*, myöh. *alussõna*). Poeettiselle synonyymille hän asettaa kaksi vaatimusta: 1) Poeettisen synonyymin käsitealan tulee kontekstissaan olla täysin yhteensattuva perussanan kanssa; synonyymi ja perussana ovat vaihtokelpoiset. 2) Runoperinteen ulkopuolella sanojen tulee kuulua eri käsitepiireihin. Poeettisen synonyymin kohdalla on aina tapahtunut semanttinen muutos, merkityksen siirto yhdestä käsitepiiristä toiseen. (Peegel 1997, 51–54.)

Poeettisella synonyymilla Peegel tarkoittaa kertosanoja, jotka runoissa tulkitaan synonyymeiksi, mutta jotka eivät ole tämän kontekstin ulkopuolella synonyymeja tai läheisiä, samaan käsitepiiriin kuuluvia. Peegel jakaa poeettiset synonyymit yksittäisiin sanoihin (*lihtsõnad*; esimerkit ovat sanan *ema* 'äiti' kertosanoja: *arm* 'armo t. rakkaus', *hani* 'hanhi', *marjake(ne)* 'marjanen'), yhdyssanoihin (*liitsõnad*; *hõbejuus* 'hopeahius', *mesirind* 'mesirinta', *meelimari* 'mielimarja'), sanaliittoihin (*sõnaühendid*; *lihane linn* 'lihainen linna t. kaupunki', *laste vang* 'lasten vanki' ja tekijänimiin (*tegijanimed*; *kandja(ke)* 'kantaja', *armuandja* 'armonantaja', *vaka valmistaja* 'vakan valmistaja'). Yksittäissanat ovat metaforia, yhdyssanat usein bahuvihiyhdyssanoja, sanaliitot sisältävät taipuvan adjektiivimääritteen tai genetiivimääritteen ja ovat luonteeltaan metaforisia, ja tekijänimet esittävät jonkin perussanalle ominaisen toiminnon objektin ilmaisevan genetiivin kanssa. (Peegel 1997, 63–85.) Käsitteellä voidaan kuvata tiettyjä kertosanat muodostuksen sääntöjä, jotka pätevät hyvin myös suomalais-karjalaisessa runoperinteessä.

Semantiikassa sanojen välisiä suhteita voidaan kuvata synonymian eli samamerkityksisyyden ja samapiirteisyyden, lähimerkityksisyyden avulla. Kyse on synonymiasta, hyponymiasta ja meronymiasta. Merkityksen identtisyys tai erityinen läheisyys luonnehtii synonymiasuhteita. Matti Larjavaara erittelee näitä suhteita tarkemmin ja jaottelee esimerkiksi synonymian täys-synonymiaan, konnotatiiviseen ja tyyllilliseen puolisyonymiaan, likimerkityksisyyteen ja osittaissyonymiaan. Ylä- ja alakäsitteiden väliset suhteet ovat hyperonyymi-hyponymisuhteita, osan ja kokonaisuuden väliset suhteet holonyymi-meronymisuhteita, vastakohtien väliset antonymiasuhteita. Jos käsitteillä on sama hyperonyymi, ne ovat kohyponyymeja, jos niillä on sama holonyymi, ne ovat komeronyymeja. Larjavaara esittää lisäksi käytettäväksi termiä paronyymi sanoista, jotka voidaan ajatella kuuluvan yhteen kohypo-

³⁴⁶ Määritesana alleviivattu, perussana lihavoitu.

nyymien tai komeronoomien tavoin mutta joilla ei ole varsinaista hypero- tai holonyymia. Paronyymien yläkäsite voidaan abstrahoida, mutta se ei ole varsinainen kielennetty termi. (Larjavaara 2007, 138–152.) Kanni Labi käyttää tutkimuksessaan *Eesti regilaulude verbisemantiik* näitä suhdejaotteluja eritellessään verbien vastaavuuksia säeekerrossa. Hierarkiassa samalla tasolla olevilla käsitteillä on paljon yhteisiä piirteitä. Merkittävin käsitteiden taso on perustaso, johon kuuluvat sanat ovat lyhyitä ja useasti käytettyjä. Ylätason käsitteet ovat yleensä kompleksisimpia ja saattavat puuttua kielestä. Alatason käsitteet ovat spesifejä ja määrittelevät maailmaa suhteellisen tarkasti. Ylätason käsitteiden tehtävä on yleistää ja koota. Eniten käytetään perustason käsitteitä. (Labi 2006, 9–10.)

Metafora on kielikuva, joka perustuu kahden asian osittaiseen samankaltaisuuteen. Metaforassa tapahtuu merkityksensiiro, kun määrämerkityksistä sanaa käytetään uudessa, muussa kuin tavanomaisessa ja ilmeisessä merkitysyhteydessä. (Larjavaara 2007, 123; Tieteen termipankki 22.09.2017: Kirjallisuudentutkimus:metafora; Tieteen termipankki 22.09.2017: Kielitiede:metafora.) Kertosäkeiden välillä voi olla myös metaforinen suhde, kuten Peegelin edellä mainituissa äidin poeettisissa synonyymeissa *ema* 'äiti' | *mari* 'marja'. Metonymiassa uusi merkitys perustuu kahden käsitteen läheisyyteen tai kosketukseen, esimerkiksi osan ja kokonaisuuden tai syyn ja seurauksen suhteeseen. Kun metafora kytkee yhteen kahta eri käsitteistyksen alaa, metonymia koskee yhden käsitteistyksen alan sisäisiä suhteita. (Tieteen termipankki 22.09.2017: Kirjallisuudentutkimus: metonymia; Tieteen termipankki 22.09.2017: Kielitiede: metonymia.) Yhden käsitteistyksen alan sisäiset suhteet voidaan yleensä ymmärtää hyponymiaksi tai meronymiaksi, joten yleistä metonymiasta suhdetta en säekerron analyysissa tässä käytä³⁴⁷.

Säeekerrossa näillä käsitteillä voidaan kuvata monia sanaparien keskinäisiä suhteita, joita oli jo Krohnin edellä mainitussa luokituksessa (esim. lapsi ja poika = yleinen ja yksityinen ovat hyperonyymi-hyponymisuhteessa, puu ja metsä = osa ja kokonaisuus meronyymi-holonyymisuhteessa). Peegel tunnistaa lajinimen käytön suvun nimen sijasta (*kala* | *hörnäs* 'tammukka', species pro genere), joka on hyponyymi-hyperonyymisuhde, ja myös vastakkaisen suhteen (genus pro specie), sekä osan ja kokonaisuuden suhteen. (Peegel 1997, 53–54.) Terminologia sopii hyvin substantiivien semanttisten suhteiden kuvaukseen. Myös runotekstien kertosanojen merkityksen analyysissa on pitkälti keskitytty nomineihin, kuten Krohnin luokituksessa (mukana vain muutama verbi) ja Virossa: Peegelin poeettiset synonyymit ovat pelkästään nomineja. Tutkimuksessa virolaisten runojen verbisemantiikasta Kanni Labi toteaa, että verbien suhteen samanlainen hierarkia ei toimi aivan yhtä hyvin, koska verbit kuvaavat prosesseja (Labi 2006, 10–12.)

³⁴⁷ Tulkinta on tosin monessa tapauksessa hyvin abstrakti ja epävarma: säkeet *Jouluna Jumala synty*, *Paras poika pakkasella* (129:229–129:230) viittaavat samaan olentoon: Jumala = paras poika. Ajankohta joulun | pakkasella on hankalampi: ovatko ne käsitteet "talvinen päivä" komeronyyimeja, vai onko pakkasella joulun ominaisuus eli ymmärrettävissä holonyymi | meronyymi –suhteen kautta?

Steinitzin tavoin teen eron säeparallelismiin ja sanojen parallelismiin välillä (Steinitz 1934, 179) ja katson, että säekerron semanttisia suhteita olisi eriteltävä kolmella tasolla: 1) vastinesanojen tai -lausekkeiden tasolla, 2) säkeiden ilmimerkitysten tasolla ja 3) säeryhmän kokonaismerkityksen tasolla. Liitteessä 5 olen analysoinut malliksi Lemminkäisen surman (101) 32 ensimmäistä kertosaeryhmää kahden ensimmäisen tason kannalta. Keskimäiseen sarakkeeseen olen kirjannut toisen tason mukaisen säkeiden ilmaisemien propositioiden välisen suhteen. Kyseessä on kuitenkin aina tulkinta, koska säkeen yksittäisten sanojen väliset suhteet voivat olla erilaiset³⁴⁸. Analyysikokeessa eivät ole edustettuna kaikki Arhipan runojen paralleelisäkeiden väliset suhteet: siinä ei ole esimerkiksi yhtään säkeiden välistä metaforista suhdetta. Silti jo nämä tapaukset antavat jonkinlaisen yleiskuvan säekerron semanttisista toimintamalleista. Tämän perusteella yritän seuraavassa hahmottaa Arhipan runoissaan käyttämiä paralleelisuhteita. Vaikka yksiselitteisten kategorioiden luominen onkin mahdotonta, tapaukset keskittyvät tiettyihin kohtiin synonymian ja erilaisten analogioiden jatkumoilla ja jakavat samoja ominaisuuksia. Yksilöiden, sekä laulajien että kuulijoiden, samoin kuin tutkijoiden tulkinnat mitä luultavimmin myös poikkeavat toisistaan. Se mikä jollekin kuvaa yhtä tilannetta tai olentoa, saattaa jonkun toisen mielessä hahmottaa useaksi toiminnoksi tai olennoksi. Olen tehnyt karkean luokittelun, jossa olen sijoittanut jokaisen säeryhmän ja myös yksittäisen puolisäekerron tiettyyn ryhmään (yhteensä 2003 säeryhmää ja puolisäettä). Luokittelu tuntuu muuntuvan joka kerran uudelleen aineistoa läpikäydessäni, mikä kertoo siitä, että säekerto tuottaa koko ajan uusia ja muuntuvia merkityksiä ja tulkintoja. Hyponymia, meronymia ja metaforisuus ovat sana- ja säetason merkityssuhteita, joilla kokonaismerkitystä rakennetaan. Kokonaismerkityksen tasolla olen jakanut säekerron viiteen eri asteeseen matkalla täydestä synonymiasta erilaisiin analogioihin. Noudatan näin Steinitzin merkityssuhteiden pääjakoa, mutta tarkennan ja muokkaan sitä korostaen, että ryhmien rajat ovat sumeat ja tulkinnalliset.

5.1.2.1 Synonymia

Täysin synonyymiset säkeet esittävät yhden samaksi ymmärrettävän prosessin tai kuvaavat yhden olion (olennon, esineen, käsitteen) siten, että vastinesanojen (paralleelien) ekstensiot eli viittausalat ovat päällekkäiset. Kun säkeiden keskinäinen suhde on synonyyminen, on myös säeryhmä nähtävä yhden prosessin tai yhden olion kuvauksena: säkeillä ja säeryhmällä on kaikilla sama tarkoite. Synonymiaa voidaan tuottaa monin tavoin. Samatarkoitteisuus voi perustua sanatason synonyymeihin, jotka puolestaan voivat perus-

³⁴⁸ On tietenkin oma kysymyksensä, voidaanko propositioiden tai lausekkeiden yhteydessä puhua samoin synonymiasta, meronymiasta tai hyponymiasta kuin yksittäisten sanojen kohdalla. Terminologisen yhtenevyyden vuoksi käytän kuitenkin samoja käsitteitä niin sanojen kuin propositioidenkin kohdalla.

tua esimerkiksi murre- tai arkaaisiin sanoihin: monet kertosanat ovat laulajan murteessa tuntemattomia tai eivät ole yleisessä käytössä. (*Kuin omat ovet näkyisi, Omat ukset ulvottaisi*; 106:299–106:300). Substantiivien genetiivi- ja adjektiivimääritteillä voidaan tarkoitteita täsmentää spesifimmin toisiaan vastaaviksi (*Silloin haukku suuri koira, Linnan luppa luskutteli, Soaren vartivo valitti*; 103:157–103:159) tai määrittää ylipäätään verbilähtöinen tuotos substantiivin synonyymiksi (*Emo neuvo poikoaha, Vaimo vaivansa näkyö*; 144:033–144:034).

Synonymiaa voidaan luoda myös metaforilla, vaikkakaan varsinaiset metaforat eivät ole kovin yleisiä. Eniten niitä on määrälentoihin liittyvinä, kuten Neitsyt Marian pojan metafora (*Katoi pieni poikuohe, Kultaini omenuonsa*; 129:240–129:241). Metafora on pääsääntöisesti jälkisakeen ominaisuus. Vain harvoin, kuten mallianalyysin (24) *Siitä peipoini pesekse, Pulmoini puhastelekse* (101:115–101:116) säeryhmä on täysmetaforinen. Tavallisesti varsinainen tarkoite ilmaistaan ensin pääsäkeessä: *Jott ei karja kaipahtaisi, Ei vikois emännän vilja* (140:102–140:103), *Veren peästit vuotamahan, Majjon moahan juoksomahan* (128:105–128:106). Arhippa kehystää säkeenlaajuiset propositionmetaforat usein vertailusäkeiksi eli koodaa ne vertailukonjunktioilla *kuin, niin kuin* tai *kuin on*. Vertailusäkeet ovat parallelismille läheisiä rakenteita; myös niitä luonnehtii vastineisuus ja ellipsi, mutta samalla niihin voi liittyä uusia lauseenjäseniä tavalla, joka ei ole luontaista säekerolle. (Ks. 4.9.3.)

Samatarkoitteisuus voi syntyä myös holonyymi – meronyymisuhteesta (*Miksi sie merestä nousit, Kuksi u ylenit*; 306:105–306:106) tai hyperonyymi – hyponyymisuhteesta (*Nimitteli poikiehe, Lapsiehe laitteloopi*; 108:037–108:038). Voikin sanoa, että jos säeryhmässä on sekä meronyymi (*oallot*) että holonyymi (*meri*) tai hyponyymi (*poika*) ja hyperonyymi (*lapsi*), säkeiden välinen suhde tulkkautuu synonyymiseksi³⁴⁹.

Hyvin tavallinen ja tyyppillinen synonyymisen parallelisoinnin keino on bahuvriihdyssanojen käyttö (ks. 4.4.2.; VISK § 424). Ne mainitsi jo Grünthal verraten niitä keningeihin, ja myös Peegelillä ne ovat yksi poeettisen synonyymien pääryhmistä (Grünthal 1933, 10–119; Peegel 1997, 52, 6–65, 151). Bahuvriihdyssanan (esim. *partasuu*) edusosan tarkoite (*suu*) tarkoite ei kuulu samaan luokkaan kuin itse yhdyssana. Partasuu ei ole tietynlainen suu vaan henkilö, jota kuvataan tämän ominaisuuden kautta. "Partasuu uroolla" on parta, tai hän on "partasuinen uros". Oliota, yleensä ihmistä tai eläintä mutta myös esinettä kuvataan paralleelisäkeessä tämän ominaisuuden eli osan kautta. Yhdyssana on olion hyponyymi, joka kuitenkin on muodostettu meronymian avulla. Bahuvriihi saa aikaan synonyymista säkertoa: *En huoli hepoisistasi, Sure sukka jalkojasi* (116:054–116:055). Kaikki taipumattoman määritteen saavat substantiivit eivät kuitenkaan ole bahuvriihdyssanoja, vaan niissä edusosan tarkoite on sama kuin koko yhdyssanan. Si-

³⁴⁹ Vrt. Hakulinen, Auli & Karlsson 1979, 53: "... emme voi rinnastaa sanaa hyponyymiinsa sen enempää kuin synonyyminsakaan kanssa". Näin runon kerrossa oikeastaan kuitenkin tapahtuu.

ten säeparissa *Laski virkkuo vitsalla, Helähytti helmi vyöllä* (206:003–206:004) helmivyö on helmillä koristettu vyö ja vitsan metafora (tai ihan konkreettinen kuvaus?) eikä 'helmivyötä kantava henkilö'. Bahuvriihiyhdys-
sana voi esiintyä myös adjektiivimaisesti substantiivin määritteenä, jolloin sen vastinekin voi olla adjektiivi: *Orihilla olkisella, Herneh varrella hevolla* (106:011–106:012). Bahuvriihiyhdysanoja ei juurikaan tavata pääsäkeissä muuten kuin nimien appositionmääritteinä. Bahuvriihi on leimallisesti jälkisäkeeseen kuuluva, deskription tasoa nostava keino. On kuitenkin muistettava, että se ei ole runoperinteen yksittäistä omaisuutta, vaan tunnetaan puhekielessä ja on lisäksi produktiivinen kielen rakenne. Runoissa sen käyttö on joka tapauksessa yleistä ja laajenee yhdistelmiin, joita puhekielessä (Viennassakaan) tuskin on käytetty.

Peegelin yhdeksi poeettisen synonyymien tyypiksi mainitsemaa tekijänimeä voi pitää nimen meronyyminä. Tällainen tekijänimi voi olla yksittäisen sanan paralleelina. Jos paralleelit ovat koko säkeen laajuisia, syntyy appositionomainen vaikutelma: tulkitsen tällaisen paralleeliryhmän tapaan: *Olipa tässä ennen koirat*, [olipa tässä ennen] *Lihan syöjät* [olipa tässä ennen] *Luun purijat*, [olipa tässä ennen] *Veren uuvelta vetäjät* (101:151–101:153). Huomattakoon, että tekijänimeen liittyy aina muu määrite, yleensä objektin funktiossa oleva genetiivimäärite, jota yleisessä puhuttelusäkeessä *Oi emoni | kantajani* (103:207) edustaa omistusliite³⁵⁰.

Mallianalyyseissä täyssynonyymisia säeryhmiä ovat (13) *Hulluttasi houkuttasi, Mieleltä vähyöttäsi*, (16) *Alla päin pahalla mielin, Kahta kallella kypärin*, (22) *Puuhusilla pikkuisilla, Pienillä pilastehilla*, (28) *Tohti toisikse ruveta, Ruohti muukse muutellate*, (30) *Mato rautaissa matona, Kulki kyissä keärmehinä* ja (31) *Tuli nurkasta tupaha, Sai sisällä salvoksesta*. Yhtä oliota tai prosessia kuvaavia, kokonaismerkitykseltään synonyymisia ovat (5) *Puuttu kala onkehensa, Taimen takla rautahansa*, (6) *Sen veti venoisehensa, Talu talka pohjahansa*, (9) *Lohi leikkoallakseni, Kala katkoallakseni*, (11) *Lohi loimahti merehe, Kala kirjo kimmeltihi*, (14) *Lohi viploin villäkseksi, Kala palstoin pannaksesi*, (15) *Ikusekse puolisokse, Panijakse peän alaisen, Jalkojesi jaksajakse*, (27) *Lustuhissa mies lujempi, Rauta pannoissa parempi, Teräs võissä tehtoisampi* ja (32) *Jott ei kuultu koiratkana ~ eikä nähty, Eikä haukkujat havattu, Eikä viiti villaseuvot*. Synonyymisia on ovat mahdollisesti myös (8) *Oisko kuokkani kotoini, Eli halmeh hakkurini* ja (10) *Murkinaisikse muruikse, Soatronaisikse saroikse, Lohisikse lounahikse*, mutta sanojen merkitykset ovat osin hämääriä ja vahvasti alkusointuisuuden tuottamia. Kun säeparissa on hierarkisesti eritasoisia käsitteitä, säeryhmän merkitys tulkitaan tilanteesta (esim. *lohi | kala*). Huomattakoon, että use-

³⁵⁰ *Oi emoni kantajani* ei ole yksiselitteinen puolissäekerto sen vuoksi, että säepuolet eivät ole semanttisesti balanssissa. Toinen on selkeä pääsana, toinen appositionmainen määrite. (ks. 4.5.2.) Toisaalta, jos nämä jakautuisivat eri säkeisiin, tekijännimen sisältävä säe olisi epäilemättä nähtävä kertotäkeenä. Parallelismien ja appositionien raja ei ole aiva selvä. Huomattakoon, että *kandja* on yleinen äidin poeettinen synonyymi virolaisessa perinteessä, ks. Peegel 1997, 73–76.

ampisäkeisissä ryhmissä (15), (27) ja (32) jälkisäkeiden keskinäinen suhde on komeronymyminen tai synonyymyminen.

Synonymia on Arhipan runojen yleisin merkityssuhde. Liki kaksi kolmannesta tapauksista (1259 kpl, 63 %) voidaan nähdä enemmän tai vähemmän synonymian kautta.

5.1.2.2 Varioiva synonymia

Varioivasti synonyymiseksi kutsun säeryhmiä, jotka kyllä esittävät yhden samaksi ymmärrettävän prosessin tai kuvaavat yhden olion (olennon, esineen, käsitteen) mutta siten, että vastinesanojen (paralleelien) ekstensiot eli viittausalat eivät ole päällekkäiset. Sanat ovat tavallisimmin kohyponymeja eli yhden käsitteen hierarkkisesti alempia edustajia, tai komeronymeja, yhden kokonaisuuden eri osia. Säeryhmän *Laulo suohon suoli vöistä, Niittyhyn nisä lihoista, Kainaloista kankahaha* (116:026–116:028) varioiva synonymia kattaa kohyponymian (maaston lajit: *suo* | *niitty* | *kangas*) ja komeronymian (ruumiinosat: *suolivyöt* – *nisälihat* – *kainalot*). Silti tapahtuma, laulaminen, on yksi ja vieläpä aspektiltaan resultatiiviseksi ja punktuaaliseksi luonnehdittava. Laulun paikat, *suo*, *niitty* ja *kangas*, ovat erilaisia maastoja ja niiden ekstensiot normaalisti tuskin kohtaavat. *Suo* ei ole *niitty* eikä *kangas*. Sen sijaan ruumiinosat muodostavat alhaalta ylös kulkevan jatkumon ja voisivat olla mielleltävissä kuvaukseksi asteittaisesta maan sisään painumisesta. Jälkisäkeet on ymmärrettävä poeettisina rinnastuksina, vaihtoehtoisina saman mallin mukaan rakentuvina saman tilanteen kuvina, jotka eivät ole todellisia, kerronnassa toteutuvia. Ensimmäinen säe on muutenkin ainoa realistinen: *suohon voi upota, niittyyn ja kankaaseen ei*. Samalla tavoin *kokko vie sammon kannen Pohjolaan käyttäen kantamiseen samanaikaisesti sormea ja varvasta: Sormella nimettömällä, Vasemella varpahalla* (106:403–106:404). Säkeiden väliin ei oikein voi hahmottaa JA-ehtoa (kantoi sormella JA varpaalla). Varioivuuden aste, eli ilmaistaanko säkeissä oikeasti yksi ja sama prosessi tai kuvaillaanko siinä yksi olio, tai toiselta puolen onko joka säkeen kuvaama prosessi tai olio erillinen, vaihtelee ja on tulkinnallista. Kyse on samuuden ja erillisyyden havaitsemisesta, jossa synonymia edustaa samuutta ja analogia erillisyyttä. Varioiva synonymia on siinä välissä, potentiaalisesti ymmärrettävissä kumminkin päin. Kultaneitoa kuvaava säepari *Ku on kullasta kuvattu, Hopiesta siunoaltu* (103:425–103:426) ilmaisee kultaneidon olevan taottu sekä kullasta että hopeasta, joita myös näitä seuraavin paralleelien säkein tuleen sulamaan laitetaan. Mutta kullan ja hopean rinnastaminen, joka on yleistä muutenkin, tuntuu enemmän varioinnilta. Valmistusaineita on yksi, vaikka siitä puhutaankin vaihtoehtoisesti kultana tai hopeana³⁵¹. Poetiikan kannalta ei kuitenkaan ole kovin olennaista, kumpi tulkinta

³⁵¹ Runo tunnetaan nimellä Kultaneito, joka tosin on myöhempi eikä laulajista itsestään lähtevä termi. Silti se osoittaa luonnollisen hahmotuksen: runosta ei missään nimessä käytettäisi nimeä "Kul-

omaksutaan. Olennaista on paralleelien vaihtoehtojen runon kieltä rikastava vaikutus, paralleelien parien ja laajempienkin kuvien rakentaminen.

Jotkut ryhmät ovat hyvin lähellä synonymiaa: Tavallisessa kielenkäytössä numerot ovat eksakteja, tietyn suuruuden omaavia määreitä, mutta runoteksteissä eri luvut voivat hyvin olla toistensa synonyymisia vastineita. Luvuilla on paralleelisarjoissa tapana kasvaa, eikä sadalla ja tuhannella ole varsinaisesti eroja, molemmat viittaavat suureen määrään (*Sata neitoista makasi, Tuhat tunki morsianta*; 109:224–109:225), ja Väinämöisen ajolehdivin kesto viittaa vain pitkäaikaisuuteen eikä sisällä kahta tarkkaa ajanmäärettä (*Siellä kulki kuusi vuotta, Seiso seittsemen keseä*; 106:040–106:041).

Mallianalyyseissa varioivaa synonymiaa edustavat (1) *Oli onkella olova, Kävyksillä aina käyjä*, (2) *Nenässä utuisen niemen, Peässä soaren terhellisen*, (12) *Vihurilla viijennellä, Kupehella kuuvennella, Oallolla yheksännellä*, (23) *Yhen kalan kiehuossa, Yhen saunan lämmitessä*, (24) *Siitä peipoini pesekse, Pulmoini puhastelekse*, (29) *Juoksi sunna suuret korvet, Kärppänä lehot leviet, Oravana honkan oksat*. Muutamassa on kyse paronyymistä. (23) viittaa prosessiin, jota voisi kutsua "kuumentamalla valmistamiseksi". Olennaista tässä on kuitenkin prosessin lyhytkestoisuuden kontrastointi edellisten säkeiden pitkäkestoiseen toimintoon (takominen). Vaikka kohyponyymisuhteiden tarkoite (olio, prosessi) voi olla yksi, ne tuottavat merkityksen tarjoamalla vaihtoehtoja. Joissain tapauksissa vain toinen voi samassa tilanteessa olla tosi (*onkiminen | käsiverkoilla kalastus, niemi | saari*), joskus prosessi mahdollistaa kaikki vaihtoehdot (*korvet | lehdot | korvet*), tai sisällyksessä on vertaus (*kalan kiehuminen | saunan lämpiäminen; peipponen | pulmunen*).

Varioiva synonymia on osa synonymiaa, sen analogiaan päin kallellaan oleva ääripää. Erot sanojen ekstensioissa ovat tavallisia, mutta kovin suurta muutosta ne eivät säkeen merkitykseen useimmiten aiheuta. Varioivaan synonymiaan olen laskenut 330 säeryhmää eli 16 % paralleelisista säeryhmistä.

5.1.2.3 Kokoava analogia

Kokoavasti analogisilla tarkoitan säeryhmiä, joilla kuvataan jotain kokonaisuutta eri puolilta niin, että muodostuu yksi kokonaisuus. Kuvauksen ei tarvitse olla kattava, mutta tavallista on, että mukana ovat ääripäät, joissa säkeiden suhteet ovat antonyymisia, vastakkaisia, tai jonkun luonnollisen sarjan edustavat ja tyypilliset osat. Kun kahdessa aiemmassa ryhmässä yksikin säe oli periaatteessa riittävä ilmaisemaan semanttisesti validin yksikön, kokoavassa analogiassa niitä tarvitaan useampia; yksittäinen säe antaisi vaan vaillinaisen osan ajatuksellisesta kokonaisuudesta. Komeronyymisissä suhteissa osista muodostuu kokonaisuus: (3) *Vapa vaskini vapisi, Hopieini siima siuki*, (4) *Jo päivänä muutamena, Huomenna monikkahana*, (20) *Soan*

ta-hopeaneito" tai "Kullasta ja hopeasta tehty neito", joka olisi suoraan runon säkeistä tarjoutuva nimitys.

lukkujen takoa, Tuhannen avoamien, (25) Sykysyisistä sysistä, Tavonnoista talvisista, (26) Veran äärillä vejäkse, Lustuhilla solkiakse. Säeryhmässä 26 on kyseessä kokonaisprosessi 'varustautuminen', josta säeryhmässä annetaan kaksi sen peräkkäistä vaihetta: veran äärillä sitominen ja lustuihin solmiminen. Sitä edeltää näistä erillisenä, suhteiltaan komeronyymisena säepariker-tona, pukeutuminen paitaan ja vyöhön: *Pani paijan palttinaisen, Iholla alattsomalla | Vyötti vyön kullan karvaisen, Peällä paijan palttinaisen* (101:119–101:122). Useasti tavattava keino on muodostaa sukkokokonaisuus käyttämällä suvun- ja perheenjäsenten nimityksiä. Joskus ne muodostavat pitkän sarjan: *Iso kuttsu Ilmorikse, Emo ehto poijaksehe, Sisaret soti jaloikse, Veljet vennon joukkivokse, Muu suku nimettömäkse* (128:006–128:010). Lopputulos on tässä kielteinen, kukaan ei tiedä pojan nimeä. Kokonaisuuden tarkoite voi olla myös esine, jota kohta kohdalta kuvataan (keihäs; *Hepoini sulilla seiso, Varsa juoksi vartta myöten, Mato putkella makasi, Kasi nauku naulan tiessä, Sika suoveron sijassa; 205:011–205:015*), tai prosessi, jonka ääripäät tai vaiheet esitetään (kestityksen lopetus: *Syöty syömät juotu juomat, Pikarit pinoho pantu, Kannut kannettu kokoho; 101:169–101:171*). Kokoavasti toimivat myös sellaiset säeryhmät, joissa toistuvuus ilmaistaan sanantoistojen ja ajan adverbialien *kerran, toisen [kerran]* (*Iski kerran iski toisen, Kohta kolmittsi rapuopi; 106:374–106:375*) tai *päivän, toisen [päivän]* jne., jossa kokonaisuuden toinen raja ilmaistaan adverbialisäkeellä paralleeliryhmän ulkopuolella (*Laski päivän laski toisen, Niin päivänä kolmantena; 106:26–106:268*).

Antonymiassa voidaan samoin luoda yksi kokonaisuus niin, ettei toista säettä voi poistaa merkityksen ratkaisevasti muuntumatta. Tällainen kokonaisuus saadaan aikaan esimerkiksi rinnastamalla yö ja päivä, jolloin toiminta kattaa lakkaamatta koko yläkäsitteen: *Yöt se hammasta hivoopi, Päivät kynttä kitkuttaapi* (109:047–109:049). Tällaista antonymiaa edustaa vain yksi säeryhmä mallianalyysissa: (21) *Lämmitä salo sauna, Pian pirtti riuvuttele*, jolla katetaan koko huomaamaton saunan lämmityksen ja jäähtymisen prosessi. Mari Sarv huomauttaakin, että runoteksteissä on vain vähän todellista antonymiaa, ja vastakkaisiksi mielletäviä termejä käytetään usein ilmaisemaan kokonaisuutta (esim. yö ja päivä edustavat vuorokautta, jatkuvuutta) (Sarv 2000, 91–92; antonymian lajeista ks. Larjavaara 2007, 146–152). Vastakkaiskerto toimii Arhipan runoissa useammin kokoavana kuin vastakkaisuutta korostavana. Ylemmän tason käsitettä, hyperonyymia, ei kokoavassa säeryhmässä yleensä kiennetä. Mahdollista se tosin on: säeryhmässä *Nukutteli nuivan joukon, Paineli pakanan kansan, Nuoret nuolensa nojahan, Vanhat keihäs varsillansa* (301:037–301:040) ensimmäinen säepari ilmaisee objektiksi *kansan / joukon*, toinen säepari taas ilmaisee tämän kokonaisuuden koostuvan *nuorista* ja *vanhoista*. Vastakkaisuuksien avulla kokonaisuutta voi hahmottaa myös vertikaalisilla suunnilla (*Alahaiset moat yleni, Ylähäiset moat aleni; 129:166–129:167*) tai ilmansuunnilla (*Katso ijät katso lännet, Katso pitin Pohjon ranta; 106:308–106:309*

Komeronyymisuhteet tuottavat näin yksitarkoitteisia säeryhmiä määrittämällä kokonaisuuden (vapa + siima = onki). Myös antonymialla voidaan tuottaa kokonaisuuksia määrittämälä ääripäät (lämmitys + jäädytys = saunomisprosessi) tai vastakkaiset vaihtoehdot (yö + päivä = vuorokausi). Kaikkiaan kokoavan analogian avulla voidaan ilmaista monenlaisia asioita. Steinitzin luokituksen mukaan suuri osa näistä kuuluisi vastakkaiskertoon tai luettelokertoon, mutta semanttisesti katsottuna niillä on omanlainen, säikeiden useutta hyödyntävä tehtävä. Kokoavasti analogisia säeryhmiä olen määritellyt korpuksista 266 kpl (13 %).

5.1.2.4 Analogia

Kun kokoava analogia kohdistuu rajalliseen olioon tai prosessiin, muu analogia on avoimempi. Suhteet voivat olla lopulta hyvin monenlaisia, eikä niitä voi puristaa yhteen muottiin. Hyponymia, meronymia ja antonymia voivat tuottaa myös säeryhmiä, joissa on useampia erillisiä ajatuksia, jotka tulee esittää säeryhmän kokonaismerkityksen säilyttämiseksi. Osa kohyponyymisuhteista tuo esille vaihtoehtojen kirjjon, joka on olennainen säeryhmän kokonaismerkityksen kannalta. (7) *Siliehk on siikaisekse, Haliehk on haukisekse, Peä rivatoin neitoisekse, Evätöin lohi kalakse* rakentuu säikeistä, jotka pohtivat vedestä ongitun kalan identiteettiä antamalla vaihtoehtoja. Säeryhmän merkitys rakentuu kokonaisuudesta, jossa kala jää tunnistumatta. Vaikka säikeissä ei ole yhtään kieltoverbiä, säeryhmän merkitys on tiivistettävissä proposition "kalaa ei tunnisteta". Säeryhmään sisältyy lisäksi antonyyminen suhde, joka ei ole kokoava vaan esittää vastakkaiset vaihtoehdot: *kala = väärä arvaus | neito = oikea arvaus*. Säeryhmään sisältyvä ratkaisu on kuitenkin piilotettu ja jää sankarilta tässä huomaamatta.

Mallianalyysin (17) *Sano Untamo unesi, Väinän tyttöini makuusi* taas on epäselvä johdantosäe, joka esittelee karanneen kalan oikean identiteetin; hän on *Väinän tyttöini*. (18) *Missä Vuojola elääpi, Väinän tyttäret asuvat* viittaa sekä edelliseen säeryhmään eli runon alkuosaan että runon jatkoon, *Lemmin pojan Vuojolan* matkaan. Säikeiden välillä on ehkä holonyymimeronyymisuhde, jos oletetaan Väinän tyttärien olevan Vuojolan asukkaita. Säeryhmän kokonaismerkitys ei ole yleiseen tapaan synonyyminen vaan analogisesti eriviitteinen. Se liimaa kaksi muuten irrallista episodista toisiinsa.

Analogisia ovat myös esimerkiksi alkuperään (*Tijän kolkot kuokituksesse, Kala hauvat kaivetukse, Taivoiset tähityksesse, Ilman pielet pissetyksesse*; 116:012–116:015) tai asioiden olemukseen (*Tijän linnukse tijaisen, Urpijaisen ukkoisekse, Mullan mussan muikiekse, Lipien viho vejekse*; 143:002–143:005) liittyvää tietoa sisältävät luettelot. Näissä voi osin olla kyse sellaisista saman yläkäsitteen alakäsitteistä, paronyymeista, joista ei oikein voi nähdä muodostuvan konkreettista kokonaisuutta: molempien säeryhmien abstrakti yläpropositio voisi olla "tiedän kaiken". Analogisina voidaan antaa vaihtoehtokysymyksiä (*Tulehenko tien tupani, Vai vetehen saunan salvan*; 130:008–130:009) tai rinnastuksia (*Käymähän käki suvettu, Lintu luotu lentämähä,*

Huolellini laulamaha; 118:005–118:007). Tähän ryhmään voidaan yhdistää myös ne muutamat antonyymit, joissa ei ole kyse kokoavasta analogiasta vaan asioiden vastakkaisuudesta: *Soapi sammon valmehekse*, *Kirjo kannen kirjatukse*, *Ei neittä lepytetykse* (106:162–106:164).

Analogissa paralleelisuhteissa käytetään samoihin käsiteluokkiin tai kategorioihin kuuluvia sanoja. Myös niiden kohdalla voidaan puhua meronymiasta ja hyponymiasta, sanoille tai paremminkin säkeen ilmaisemille propositioneille voidaan konstruoida ylätasoinen käsite, joka tosin voi olla hyvin abstrakti ja hankalasti kielennettävissä. Parallelismin toimintaa ja syntaksia tutkinut Helle Metslang on esittänyt, että synonymiassa paralleelit sanat tai sanayhdistelmät viittaavat yhteen referenttiin, analogiassa referenttiluokkaan. Kyse on yleistyksestä, mutta samalla erillispiirteiden näkemisestä, yhteenkuuluvuuden etsimisestä erilaisuuden taustalla. (Metslang 1981, 75; Sarv 2000, 89.) Sarvin mukaan Steinitzin analogiaparalleelismen lajit (vastakkainen, luetelo, varioiva) erottuvat vain ehdollisesti, koska niiden termit voidaan nähdään yhden yleisemmän konkretisoitumana. (Sarv 2000, 91; myös Labi 2006, 118).

Kokonaismerkitykseltään yleisesti analogisia säeryhmiä on paljon edellisiä ryhmiä vähemmän: olen määritellyt niitä aineistosta vain 82 kpl eli 4 % kaikista säeryhmistä.

5.1.2.5 *Jatkosäkeet*

Kaarle Krohnille jatkosäe oli sellainen, jossa ajatus ei kertaudu vaan kulkee eteenpäin (Krohn 1918, I 79–80). Analogisen jatkumon toisessa päässä on säeryhmiä, joissa säe jatkaa edellisessä säkeessä ilmaistusta prosessista tai tilanteesta. Jatkosäe onkin aivan käypä nimi tämänlaatuisille tapauksille, vaikka ne jakautuvatkin erilaisiin toisistaan poikkeaviin tyyppeihin. Jatkosäkeet voivat kuvata peräkkäisiä toimintoja (*Pian liina riivittihin*, *Pian vietihin likohon*, *Yhtenä kesäissä yönä*, *Pian liina nostettihin*, *Pian liina kuivattihin*; 132:074–132:078) ja niihin sekoittuu synonyymisia säkeitä (*Ol et silma suolla viety*, *Eikä puulla peähän lyöty*, *Eikä tankolla tapettu*; 128:021–128:023).

Jatkaminen liittyy useasti paikanmääreisiin: paikkaa tarkennetaan ja mennään koko ajan syvemmälle sisään. Mallianalyysin (19) *Selässä meren sinisen*, *Kirjavan kiven sisässä*, *Pikkuisessa pirttisessä* on hyvä esimerkki tällaisesta tarkennuksesta. Paikkasäkeille on ominaista, että ne saattavat peräkkäin ollessaan muodostaa supistuvan sarjan: ensimmäinen tai ensimmäiset säkeet viittaavat laajempaan alueeseen ja seuraavat aina suppeampaan kohteeseen. Kun tarkoitteet eroavat, syntyy kysymys, onko kyse yhdestä vai useammasta säeryhmästä. Ensimmäinen säe rajaa selvästi laajimman alueen, johon kahden seuraavan säkeen paikat sijoittuvat. On kuitenkin tietämätöntä, ovatko nämä paikat identtiset eli onko *kirjava kivi* sama kuin *pikkuinen pirtti*, vai sijaitseeko *pikkuinen pirtti* kirjavan kiven sisässä? Selvemmin jako kahteen sijaintiin näkyy laulajan sanojen säeryhmästä *Pantu aitan parven*

peähän, Kukkarohon kultaisehen, Vaskisehen vakkasehen (136:015–136:017), joka kuvaa sanojen sijoituspaikkaa: aitan parvi – kukkaro – vakka. Pohjolan kertona on Arhipalla tavallisesti synonyyminen säeryhmä (*Pimiehen Pohjolaha, Summahan sarajahase, Miesten syöjähän kylähä, Urohon upottajaha*; 106:145–106:148), mutta kerran sitä seuraa toinen paikkasäeryhmä (*Pimiehen Pohjolahan, Kiven kirjavan sivulla, Poajen paksun lappehilla*; 106:056–106:058). Nämä jälkisäkeet ei ole Pohjolan synonyymi vaan tarkennus, jatkosäe: sama säepari esiintyy kerran myös *mättään* paralleelina (136:011–136:013). Luojan virren lopussa Arhippa kuvaa Jumalan pojan sijaintia pitkällä säesarjalla *Ylisessä taivoisessa, Peällä taivoisen kaheksan, Ilmalla yheksännellä, Peällä viijen villa vaipan, Peällä kuuven kirjo kannen, Peällä uutimen utuisen* (204:175–204:180). Samantapaisella säesarjalla kuvataan tulikipunan putoamista maahan: *Läpi taivoisen kaheksan, Läpi kuuven kirjo kannen, Läpi reppänän retuisen, Läpi lemmen vuotehissa* (132:008–132:011). Taivasmääreet hahmottuvat kerrostuneiksi, toisiinsa kosketuksissa oleviksi elementeiksi, ja säesarja meronymiaa hyväksi käytäväksi jatkosäkeiden sarjaksi. Tulkinnan ero tuntuu pieneltä, mutta kyseessä on kuitenkin maailman rakennetta kuvaava mielikuva, johon parallelismin analogisuus antaa mahdollisuuden. Synonyyminen tulkinta ei tällaista maailman rakennetta tukisi.

Jatkosäeryhmiä ei ole kovin monta (66 kpl, 3 %) mutta niihin kuuluvia säkeitä suhteellisesti enemmän, koska tyypillisesti nämä säeryhmät muodostavat pitkiä sarjoja.

5.1.2.6 Säekerron tehtävä

Semanttisesti säekerto mahdollistaa siis monenlaisten suhteiden ilmaisun (ks. esim. Banti & Giannattasio 2004, 304–306). Pääpaino on synonyymia: liki 80 % kaikista Arhipan säeryhmistä voidaan nähdä synonyymisina tai samaviitteisinä. Tämä ohjaa myös tulkintaa siten, että oletusarvoisesti säeryhmän tulkitsee synonyymisena, vaikka kaikkien kertosanojen merkitystä ei tuntisikaan. Ei tarvitse tietää tarkkaan, mikä on *takla rauta* tai *talka pohja*, koska niiden merkityksen voi konstruoida vastinesanojen pohjalta. Vaikka tulkinta olisi väärä, ymmärrettävyys ei välttämättä katoa, vaikka joku merkityksen osa-alue jäisi puuttumaan. Synonyymisesti ymmärrettyinä *saunan lämmittely* ja *pirtin riuvuttelu* toimivat aivan hyvin tekstiyhteydessään, mutta vastakkaisena, kokoavana analogiana kokonaisuus hahmottuu täyteläisemmäksi kuvaksi ja tuo mukanaan implikaation prosessin rituaalisesta luonteesta. Myös Mari Sarv painottaa kertosäkeiden semanttista läheisyyttä. Käsitteet kuuluvat samoihin kategorioihin, ja joka kertosäkeessä yritetään tosiasiaassa sanoa melkein yhtä ja samaa. Runojen parallelismi on hänen mukaansa pohjimmiltaan enemmän sekundääri-informaation esittämistä kuin uuden sisällön edistämistä. (Sarv 2000, 86–87.) Huomattakoon, että sekundääri-informaatiolla Sarv ei tarkoita poeettisesti vähemmän arvokasta vaan

viittaa vain uuden sisällön, kerronnan edistämiseen. Parallelismin merkitys kytketty hänellä syvemmin runon poeettisiin rakenteisiin.

Synonyymisille säeryhmille on ominaista, että sisältö ilmaistaan pääsääntöisesti suoraan, tavallisempia termejä käyttäen, kun taas jälkimmäisen termin voi olla kuvaannollisempia ja epäsuorempia. Poeettisten synonyymien käyttö on tästä hyvä esimerkki. Vain hyvin harvoin varsinaisen tarkoitteen suoraan ilmaiseva säe ilmaantuu vasta kuvaannollisten säikeiden jälkeen³⁵².

Ns. psykologinen parallelismi (Jakobsson 1981, 129–130, termi A. N. Veselovskijilta) perustuu ihmisten maailman ja luonnon rinnastamiseen. Kalevalaisen runon parallelismissa luodaan yleensä yksi poeettinen kuva, jota katsotaan monelta kannalta, psykologisessa parallelismissa luodaan kaksi erilaista poeettista kuvaa ja rinnastetaan kaksi eri käsitemaailmaa. Kalevalaisissa runoissa tätä edustaa esimerkiksi sellainen runotyyppi kuin *Alahalla allin mieli (Alahan' on allin mieli Uiessa vilua vettä, Alempana nuoren miehen Naiessa jaloa naista*³⁵³ (Sarv 2000, 86–87.) Arhipan runoissa tällaista rinnastusta tavataan vain hyvin vähän: *Käymähän käki suvettu, Lintu luotu lentämähä, Huolellini laulamaha*; (118:005–118:007) on liki ainoa, jossa luontorinnastuksessa luonto on ensin. Yleensä ihminen tai ihmisen maailma on alussa, luontorinnastus seuraavana, esimerkiksi säeparikerrossa *Vain ei laulaja hyväini, Laula syyten virsiänsä, Eikä koski vuolaskana, Lase vetänsä loputin* (145:001–145:004). Rinnastuksia tavataan myös vertailusäkeissä, vaikkakaan niissä ei välttämättä rinnasteta ihmismaailmaa ja luontoa (*Kanto kalhansa sivulla, Kuin on kiitävän havukan*, 110:054–110:055) vaan molemmat poeettiset kuvat voivat olla ihmismaailmasta (*Lähtie miun tuloovi, Niin kuin muinenki kasakan, Elik orjan palkollisen*, 204:118–204:120). Olennaista on, että ihmismaailmasta peräisin oleva poeettinen kuva edeltää luonnonkuvaa, tai referentiaalinen metaforista, päinvastoin kuin mm. suomalaisessa rekilaulussa (Hako 1963, 42–423)³⁵⁴ ja balttilaisten kansojen lauluperinteessä (Harvilahti 1990b, 74). Arhipan runojen säekehässä ei mennä metafora edellä. Arhipalla harvinainen luonnonkuvalla alkava rinnastus on lyyrisen runon (*En tiijä poloini poika, mitein olla kuin eleä*) alussa (a), jossa rinnastetaan luonnon tietämys omaan tietoon. Rakennne ei kuitenkaan ole muodoltaan paralleeli: ainoa toistuva elementti on verbi

³⁵² Harvinainen poikkeus Arhipalla on *Tuota toivoin tuon ikäni, Puhki polveni halasin, Suvukseni suurta miestä, Laulajata lankokseni, Vävykseni Väinämöistä* (116:092–116:096).

³⁵³ SKVR I₃ 2020. Uhut? Cajan 1836.

³⁵⁴ Suomalaisen uudemman kansanlaulun eli rekilaulun luonnonjohdannot on "selitetty dekoratiivisiksi alukkeiksi, yleispätevyyttä vailla olevaksi tilapäiseksi mieleenjohtumaksi, jolla ei ole sisäistä yhteyttä runon sanomaan" mutta toisaalta on huomautettu, että nelirivin puoliskojen parallelismi olisi niissä alkuperäistä ja aitoa. Luonnonjohdannon semanttinen vastaavuus olisi siten vähentynyt, sitovaksi ja määrääväksi elementiksi olisi jäänyt esimerkiksi riimi ja koko luonnonjohdanto olisi muuttunut kompositiokeinoksi. Esimerkki luonnonjohdannosta: *Raita se kasvaa rannalla, vaan ei kasva paju. Selvänä poika on hyvällä päällä, mut juovuksissa raju*. (Hako 1963, 421–423.)

tietää. Cajanin Arhipalta keräämässä tämän aiheelman toisessa toisinnossa rinnastusta ei enää ole.

- (a) Hauki tiesi hauvan pohjat 130:001
- Kokko lintujen savonnan 130:002
- Tuuli hoahen päiväyksen 130:003
- En tiijä poloini poika 130:004
- Mitein olla kuin eleä 130:005
- Tällä inhalla ijällä 130:006
- Katovalla kannikalla 130:007

Kun vanhan runon kerrossa valtaosin toistetaan tai kootaan sisältöä paloista, voidaan pohtia, mitä kerto tuo lisää runon kokonaisuuteen. Yksi mahdollisuus on lähteä muistamisesta, tiedon esittämisestä säilyvämmäksi koodatussa muodossa. Krohnin mukaan "toisen säkeen turmeltuessa on toinen voinut jäädä muuntumatta". Toisaalta Krohn toteaa, että tämä aiheuttaa myös variaatiota, kun yhden säkeen säilyessä "toisen on kansanlaulaja pystynyt itse muodostamaan kerrolle ominaisten lakien mukaan". (Krohn 1918, I 73.) Runojen säilyttävään funktioon on kulttuurisesti tärkeän tiedon koodina on viittanut myös Matti Kuusi (1980, 22; 1985, 185). Muistin avustaminen ei kuitenkaan kerro mitään parallelismin sisällöistä ja rakenteista, pelkästään funktiosta, eikä parallelismia voi pelkästään sen perusteella selittää. Mari Sarv korostaa sitä, että parallelismi muodostaa alkusoinnun kanssa yhdessä systemaattisen, tavallisesta kielenkäytöstä eroavan merkityksen välittämisen tavan (Sarv 2000, 83). Sellaisten äänteellisten poeettisten sananvalintaa rajoittavien periaatteiden kuin mitan ja alkusoinnun vaateiden vuoksi sanan merkitys voi laventua, muuttua tai se voi hämärtyä. Parallelismi ohjaa merkityksen tulkintaa, mikä puolestaan helpottaa mitallisesti ja alkusoinnullisesti validien sanojen valintaa kertosaäkeessä: mahdollisten sanojen joukko on suurempi kuin tavallisessa kielenkäytössä, jossa joudutaan tarkemmin pysyttelemään sanan normaalin merkitysalan tai tyyppillisen merkityksen sisällä. Sanat voidaan valita kokonaisen käsitepiirin (*mõistepiirkond*) joukosta. (Sarv 2000, 93–94; Labi 2006, 111–118). Alkusoinnun ja parallelismin yhteyden merkittävyyteen viittaa lyhyesti myös Steinitz (1934, 183–184), mutta toteaa, ettei tutkimuksensa raameissa pysty siihen enempää paneutumaan. Mutta vaikka parallelismi toimisi äänteellisten poeettisten piirteiden käytön helpottajana, sen vaikutus ei jää siihen. Sarv viittaa Arvo Krikmanniin³⁵⁵, joka on todennut, että "syntaktinen symmetria" selkeyttää lauseen ajatusta ja luo sidoksia sellaisten elementtien välille, jotka tavallisessa kielessä eivät liity toisiinsa. (Sarv 2000, 94.) Semantiikka antaa periksi muodolle samalla synnyttäen yhä uusia mielikuvia. Parallelismi muiden poeettisten piirteiden tavoin luo yhteyksiä ja merkityksiä, joita kielessä muuten ei olisi.

Säekerron ja alkusoinnun suhdetta valaisee taulukko 39. Taulukko koskee vain kokosäekertoa, puolisäekerto ja säeparinkerto eivät ole tässä erityisesti

³⁵⁵ Arvo Krikmannin kandidaatintyö *Vanasõnade sisu ja maailmavaate uurimise problematiikast* (1975) sivu 88.

mukana ja säkeet on laskettu esi- tai jälkisäkeeksi sen mukaan, ovatko ne säeryhmän ensimmäisiä vai sen jälkeisiä säkeitä. Samoin tässä ei ole eroteltu parallelismin sisällön lajeja eikä sitä, kuinka paljon alkusointua säkeessä on (esim. yksikin vahva alkusointu tekee tässä koko säkeestä vahvasti alkusointuisen). Vaikka taulukko perustuu melko karkeaan luokitteluun, sen perusteella alkusointuisuus näyttäisi olevan selvästi yleisempää jälki- kuin esisäkeissä. Esisäkeiden alkusointuisuus on 75 %, jälkisäkeiden yli 80 %, joiden suurempi alkusointuisuus johtuu erityisesti vahvasta alkusoinnusta, kun taas esisäkeissä heikon alkusoinnun osuus on selvästi suurempi. Esisäkeet ovat keskimäärin useampisanaisia, minkä vuoksi erityisesti heikon alkusoinnun todennäköisyys on niissä suurempi. Joka tapauksessa jälkisäkeet näyttävät suosivan alkusointua, mikä viittaa siihen, että alkusoinnalla on, kuten Mari Sarv on todennut, oma vaikutuksensa jälkisäkeen sananvalintaan.

Muistamisfunktion ja Sarvin alkusointuisuuteen kytkeytyvän kompositiofunktion rinnalle ottaisiin lisäksi parallelismin sisältöä rikastavan ja täydentävän tehtävän. Säekerto luo rinnakkaisia mielikuvia ja maailmoja, jotka liittyvät erityisesti tekstin kuvailevaan aspektiin. Lotte Tarkan mukaan "paralleeli-ilmausten keskinäistä merkityssuhdetta ei voi koskaan määrittellä tarkasti"³⁵⁶. Parallelismiin kuuluu vaihtoehtoisuutta, se "ei erittele, vaan luo yhteyksiä semanttisessa kentässä". (Tarkka 2005, 120–121.) Juhan Peegel on esittänyt runotekstin koostuvan kahdenlaisista säkeistä: finiittiverbin sisältävistä eli verbaalisista säkeistä ja niistä säkeistä, joissa tällaista verbiä ei ole eli nominaalisista säkeistä. Runot rakentuisivat siten verbaalisen eli V-tason ja nominaalisen eli N-tason vaihteluista. V-tason tehtävä on ilmaista toimintaa, N-tason kuvausta. N-taso koostuu sekä erisäkeisistä nominilausekkeista (subjektit, puhuttelut, adverbiaalit) että verbin ellipsin sisältävistä parallelisäkeistä. (Peegel 1997, 55–61.) Onkin selvää, että juuri näihin säkeisiin voi suuremman säetilan vuoksi sisällyttää enemmän kuvailevaa ainesta kuten adjektiiveja ja muita määritteitä. Lisäksi kertosanoina voi käyttää epätavallista, myös äänteellisesti rikkaampaa sanastoa, jota pääsäkeissä harvemmin tavataan. Rinnakkaisuus on rikkautta. Kun kielenkäyttäjä valitsee tavallisesti sanan tiettyyn syntaktiseen paikkaan runossa tietystä merkitykseltään validien sanojen joukosta (paradigmaattinen valinta), parallelismin ansiosta hän voi esittää useamman valinnan tästä joukosta, esittää saman asian usealla eri tavalla. Tavallisesti tällainen paradigma jää kielenkäyttäjän päähän "virtuaaliseksi" paradigmaksi, säeekerrossa paradigma kielennetään poeettiseksi kuvaksi, säeryhmäksi, joka tarkemman, referentiaalisen merkityksen jatkoksi tuo siihen rinnakkaisen ja usein vähän laajemman ja rikkaamman merkityksen ja luo uudenlaisia yhteyksiä asioiden välille. Se tuo tekstiin syvyyden, joka siitä tuntuu muuten usein liki puuttuvan.

³⁵⁶ Lausuma (Tarkka 2005, 120) koskee laulun ja soiton sitomista "rinnasteisiksi äänenpidon lajeiksi"; Tarkan mukaan paralleelisäkeistä ei voi tehdä esim. päätelmiä runolaulun mahdollisesta säes-tyksestä kanteleella. Vrt. Arhipan säkeet *Itse soitti jotta laulo, Kantelvo sanoin pakasi* (112:070–112:071).

5.2 SANANKERTO ELI SANANTOISTO

Sanankerto eli sanantoisto on tavallinen poeettinen keino, jota esiintyy paljon myös kalevalaisessa runossa. Eduard Laugaste on luetellut virolaisessa runolaulussa tavattavia sanojen toistamiseen perustuvia lausekuvioita nimiten niitä kirjallisuudentutkimuksen termein (Laugaste 1974, 28–31). Liina Saarlo on tutkinut sanojen ja sanaryhmien kertausta virolaisessa runolaulussa. Saarlo erottaa Laugasten terminologiasta 11 sanankerron tyyppiä³⁵⁷: sanan tai sanayhdistelmän kertaaminen samassa säkeessä (*epitseuksis*), sanojen kertaaminen peräkkäisten säkeiden alussa (*anafoor*), sanojen kertaaminen peräkkäisten säkeiden keskellä (*endofoor*), sanojen kertaaminen peräkkäisten säkeiden lopussa (*epifoor*), anaforan ja epiforan yhdistelmä (*sümplokk*), edeltävän säkeen viimeisten sanojen kertaaminen seuraavan säkeen alussa (*epanostroof*), säkeen ensimmäisen sanan kertaaminen seuraavan säkeen lopussa (*epanalepsis*), sanavartalon kertaaminen eri sanaluokan sanana (*annominatsioon*), sanan kertaaminen eri taivutusmuodossa (*polüptooton*), säkeen kertaus (*värsikordus*) ja monenlaisten kertausrakenteiden limittyminen (*kompleks*). Termit eivät riitä kuvaamaan kaikkia runojen kertauskuvioita, kuten Saarlokin toteaa. Lisäksi ne eivät ole yhteismitalliset: seitsemän ensimmäistä kuvaa sanojen asemointia säkeissä, kaksi seuraavaa liittyy toiston muotoihin, säkeen kertaus koskee koko säettä ja viimeinen sisältää kaikki monimutkaiset rakenteet. (Saarlo 2003, 150–170.) Termeistä anafora³⁵⁸ on myös suomalaisessa runontutkimuksessa usein käytetty termi. Sanankerrolla Saarlo tarkoittaa sanavartaloiden kertausta (*tüvekordus*). Hän erottaa toisistaan horisontaalisen ja vertikaalisen sanankerron. Horisontaalinen viittaa yhden säkeen sisällä esiintyvään kertaukseen, vertikaalinen säkeiden väliseen, peräkkäisissä säkeissä esiintyvään kertaukseen. Kertauskeemalla hän viittaa siihen, millaisissa asemissa sanat säkeissä ovat ja säkeen sanallisella rakenteella hän tarkoittaa säkeiden sanalukuja: näiden kahden muuttujan välisten riippuvuuksien taulukointi ja havainnointi on Saarlolun tutkimukselle olennaista. (Saarlo 2003, 152.) Saarlolun mukaan sanankerto on yksi virolaisen runolaulun yleisimpiä ja yksinkertaisimpia tyylipiirteitä, mutta silti sitä on tutkittu vain vähän. (Saarlo 2003, 168–169). Virolaisissa runoissa se on hyvin yleistä: Saarlolun 5613 säkeen aineistossa 50,6 % säkeistä on mukana jonkinlaisessa leksikaalisen kertausten rakenteessa. Horisontaalinen kertaus tavataan 363 säkeessä (6,5 %). Hän ei tässä laskelmassa erota puolisäekertoon liittyvää ja muuta säkeensisäistä sanankertoa toisistaan,

³⁵⁷ Laugasten vironkielinen termi sanankerrolle on "leksikaalne kordus". Annan tässä kappaleessa sulkeissa Laugasten käyttämät termit, koska vastaavaa suomalaista termiä en kaikille ole löytänyt.

³⁵⁸ Huomattakoon tämän termin kaksi merkitystä: *taaksepäin viittaava pronomini tai muu vastaava kieliopillinen elementti* (Tieteen termipankki 22.09.2017: Kielitiede: anafora), *sanan tai lausekäänteen painokas toistaminen peräkkäisten lauseiden tai säkeiden alussa*. (Tieteen termipankki 22.09.2017: Kirjallisuudentutkimus: anafora). Yhteistä molemmille on se, että ne luovat tekstiin koheesiota eli sidoksisuutta.

mutta toteaa, että se suurelta osalta liittyy juuri parallelismiin. (Saarlo 2003, 153–159.)

Pekka Hakamies on runokielen ja tyylin alueellisia eroavuuksia koskevassa tutkimuksessaan käyttänyt kertotyyppianalyysia (Hakamies 1990). Hakamies erottaa kuusi erilaista kertotyyppiä. Kertotyypit ovat osin edellä käsitellyjä säekerron eri lajeja: yhden säkeen kerto, säkeensisäinen kerto ja säeparinkerto.³⁵⁹ Hän erottaa yhden säkeen kerrosta omaksi lajikseen vielä toistokertauksen, jota luonnehtii saman vähintään kaksitavuisen sanan toistuminen peräkkäisissä säkeissä. Toistotonta kertoa Hakamies nimittää klassiseksi säekeroksi. Hän erottaa myös säkeensisäisen toiston, joka käytännössä toteutuu säkeensisäisen kerron kautta (esim. *Etk on suuri, etk on pieni*) ja riimikerron, eli "tapaukset, joissa säeparia yhdistää klassisen kerron ohella vähintään viimeisen runojalan pituinen sivupainoriimi" (Hakamies 1990, 90). Itse en erota näitä erillisiksi typeiksi vaan pidän niissä esiintyvää toistoa eli sanankertoa yhtenä kerron vastineellisuuden toteumatapana. Säekerto ja sanankerto korreloivat, mutta sanankerto ei rajoitu parallelismiin. Ne ovat limittäisiä, usein päällekkäisiä ilmiöitä. En ole laskenut aineistostani Hakamiehen tapaan kaikkien näiden ilmiöiden esiintymätiheyksiä, mutta on selvää, että Arhipan runojen piirteet ovat tältä kannalta lähempänä Hakamiehen pohjoisiksi katsomia tyylipiirteitä. Sanankerto on harvinaisempaa kuin toistottomuus, mutta ei olematonta: se on poikkeama, poeettisesti painottava piirre. (Vrt. Hakamies 1990, 96–103.)

Tarkastelen toistuvuutta neljän muuttujan valossa. 1) Esiintymiskonteksti; sanankertoa on sekä paralleelien säkeiden ja säejaksojen sisällä että epäparalleelien tekstijaksojen sisällä: säkeessä, lauseessa ja syntaktisesti erillisissä säejaksoissa. 2) Toistuvuuden aste; sana voi toistua täysin identtisenä tai toisessa taivutusmuodossa, tai samaa sanavartaloa käytetään eri sanoissa (esim. verbi 'sanoa' ja substantiivi 'sana'). 3) Toistettavan sanan (ensin esiintyvä) asema säkeessä suhteessa toistavaan sanaan (jälkeen esiintyvä); käytän kirjainlyhenteitä A = sana säkeen alussa, B = sana säkeen keskellä³⁶⁰, C = sana säkeen lopussa, toistovaihtoehdot ovat esim. AA (toistettava ja toistava säkeen alussa), BB (toistettava ja toistava säkeen keskellä), CA (toistettava säkeen lopussa ja toistava säkeen alussa) jne. 4) Toiston säe-etäisyys; toistettava ja toistava ovat 1 = samassa säkeessä, 2 = peräkkäisissä säkeissä, 3 = välissä on yksi säe, 4 = välissä on kaksi säettä, 5 = välissä on kolme säettä. Toistokuviot ovat usein peräkkäisiä ja toisiinsa kietoutuneita, jolloin yhdeksi rakenteeksi hahmottuva toisto purkautuu tässä mallissa useammaksi erilliseksi toistoksi. Mitä ilmeisemmin toistettavan sanan etäisyys voi olla suurempikin kuin kolme säettä, mutta etäisyyden kasvaessa toiston tulkitseminen rakenteiseksi tulee epävarmemmaksi.

³⁵⁹ Hakamies erottelee lisäksi säkeistökerron ja kertauksen, mutta niistä ei ole esimerkkejä eivätkä ne ole mukana tilastollisissa analyyseissa.

³⁶⁰ Analyysin yksinkertaistamiseksi en erottele tarkemmin sanojen pituuksia tai asemaa säkeen keskellä.

Olen etsinyt aineistostani kaikki toistoksi tunnistamani tapaukset ja luokitellut ne edellä luettelemieni muuttujien mukaisesti. Olen jättänyt kokonaan pois kertauskontekstiin sisältyvän toiston, koska käsittelen kertausrakenteet seuraavassa luvussa erikseen: kertauksissa toisto on omalla tavallaan odotuksenmukainen oletusarvo ja toistosta poikkeaminen poeettinen piirre. Erittely on tehty sanoittain, ellei ole ollut mahdollista luokitella peräkkäisiä sanoja yhdeksi tapaukseksi: esim. *Jauho purnon puhteessa, Jauho purnon syötäviä* (106:212–106:213) sisältää yhden säkeenalkuisen (AA) toiston. Toistotapauksia on 982, joista noin kaksi kolmannesta (609) koskee sanan tai sanaryhmän toistoa sellaisenaan, neljännes (262) sanan toistumista toisessa taivutusmuodossa ja loput saman sanavartalon käyttöä.

5.2.1 SANANKERTO JA SÄEKERTO

Kokosäekerto perustuu valtaosin vastinesanojen vaihteluun: sama asia sanotaan eri sanoin. Sama sana, sen taivutusmuoto tai johdos toistuu 369 kertaa jälkisäkeessä. Taulukkoon 40 on koottu sanantoiston esiintymät kertosäkeissä.³⁶¹ Kun Arhipan teksteissä on 2215 kokosäeparalleelia, toistoa tavataan vain noin 15 % jälkisäkeistä. Toisto on siis harvinaisempaa kuin ellipsi. Yleisintä on saman sanan toisto (313), taivutusmuodon (30) tai johdoksen (26) käyttö on suunnilleen yhtä yleistä. Saman sanan toisto keskittyy valtaosin peräkkäisten säkeiden alkuun (AA), joita on melkein puolet tapauksista. Säkeen keskellä (BB), keskellä ja alussa (BA) tai lopussa ja alussa (CA) olevien sanojen toisto on suunnilleen yhtä yleistä; niiden jokaisen osuus on reilu kymmenesosa tapauksista. Lopussa (CC) olevien sanojen toistoa on hieman vähemmän, mutta muut tyypit (AB, AC, BC, CB) ovat melko satunnaisia. Kootusti voi todeta, että toistoon vaikuttaa kaksi tekijää: sanojen samesemaisuus (AA, BB, CC) ja toistavan sanan alkuasemaisuus (AA, BA, CA). Sanankerto voi ilmaantua yhden toistottoman säkeen jälkeenkin, mutta se on huomattavan harvinaista verrattuna vierekkäisissä säkeissä esiintyvään toistoon. Toistot voivat kuitenkin jaksottua pitkiksi ketjuiksi (esim. AAA; vrt. edellä *yhen* -ketjut), vaikka nämäkään eivät ole kovin yleisiä.

Tyypissä AA yleisintä on kieltoverbin toisto (67 kertaa): *Ei ollut sitä mäkie, Eikä vuorta korkieta* (107:012–107:01). Tyypin AA toistoista osa liittyy limikkäiskertoon, jossa säkeen alku toistetaan seuraavassa säkeessä puolisäekerron ensimmäisenä osana: *Suka päitä sulhasia, Suka päitä pii pivoja*

³⁶¹ Luvussa 5.2.1. kerrattavat sanat esitetään alleviivattuina. Luokittelu on tehty toistettavan ja toistavan sanan aseman mukaisesti: AA (*Minun karjan kattselohon, Minun viljan viitsintähä*, 140:034–140:035); BB (*Matallas tulini koski, Kosessa tulini koivu* 109:044–109:045); BA (*Joisinpa joka pikarin, Joka kannun kallistaisin* 120:001–120:002); CA (*Punovat punaista köyttä, Köyttä rauta rahnikoivat* 137:017–137:018); CC: *Tuloini Jumalan luoma, Valkieini Luojan luoma* 132:195–132:196); AB (*Hyvän Sammon soatuosi, Tien hyvän käveltyösi* 106:291–106:292); AC (*Peä somilla suorejilla, Pätoivillä peä somilla* 106:079–106:080); BC (*Kiven peällä kiusasimma, Kiven alla poajet peällä* 122:043–122:044); CB: *Soan keihähän kärellä, Tuhannen kärellä miekan* 301:006–301:007).

(112:035–112:036). Tyypin CA yleisyyteen vaikuttaa osin puolisäekertoon kytkeytyvä peräkkäiskerto (*Siitä syntyy rauta raukka, Rauta raukka kuona koito*; 128:060–128:061). Mielenkiintoisia ovat kuitenkin tapaukset, joissa jälkisäkeen ensimmäisessä lausekkeessa on käänteinen sanajärjestys. CA-esimerkissä *Punovat punaista köyttä, Köyttä rauta rahnikoivat* lauseke *köyttä rauta* voisi mitallisesti yhtä hyvin olla *rauta köyttä*, säeparissa *Some-ret syväntä vassen, Vassen hieta hartijoita* (301:022–301:023) adpositiolauseke lohkeaa. Sanajärjestykseen vaikuttaa alkusointuisten sanojen pyrkimys sijoittua vierekkäin (ks. 2.3.) mutta ilmeisesti myös toistotyypin CB välttäminen. Toistuva sana voi olla myös säkeenalukkeen asemassa oleva adverbi (*Silloin lukkuhun lukitti, Silloin paino palkimehe*; 122:075–122:076), verbi (*Kuin rauta Manalla tuopi, Tuopi rauta Tuonelaha*; 123:098–123:099) tai NP:n määrite (*Ilman pieltä pistämässä, Ilman koarta kantamassa, Taivoista tähittämässä*; 116:022–116:024).

Sanan toisto eri taivutusmuotona tai saman sanavartalon käyttö kertotäkeessä on huomattavasti harvinaisempaa eikä selkeitä rakenteita hahmotu muita kuin ketjukerto: *Pilvessä pität pisarat, Pesarissa loajat lammit, Lammiss on veno punaiset* (137:012–137:014). Molemmissa on eniten CA-tyyppistä toistoa: *Sinunkahan tarpehella: Tarpehenkana himolla* (127:232–127:233), *Tauvissa nimettömässä, Nimen tietämättömässä* (114:006–114:007).

Säkeen sisällä kerrollisten puolisäkeiden välillä tavataan sanantoisto 45 kertaa, yhtä kertaa lukuun ottamatta identtisin sanoin. Koska puolisäe on suppea, ei toistavan tai toistettavan sanan sijainnille ole käytännössä muita vaihtoehtoja kuin alku tai loppu. Sanojen sijainti säepuoliskoja alussa on yleisempää (33 kertaa). Toistuva sana on kaikkein yleisimmin verbi: *Vuotti illoin | vuotti oamuin* (106:005), *Laski päivän | laski toisen* (106:229). Kun seuraava sana melkein aina on ajanmääre, yleensä OSMA, voidaan puhua säepuoliformulasta [V] + [NP ajanmääre₁] | [V] + [NP ajanmääre₂]. Toistuva sana voi olla adverbi tai proadverbi (*Siitä tyyty siitä täyty*; 108:015), vain yhdes- sä säetyypissä substantiivi (*Moa emäsi | moa isäsi* 128:121). Puolisäkeen loppuinen asema tavataan yhdeksän kertaa. Näiden toistuva sana taas on useammin substantiivi (*Syötti miehen | juotti miehen*; 106:116) kuin verbi (*Suvun syötit | synnyn syötit*; 121:075). Loppualkuinen on yksi tapaus (*Suusi villa | villa peäsi*; 139:048), sekin toisessa yhteydessä yleisemmän rakenteen mukainen (*Suusi villa | peäsi villa*; 228:047).

Puolisäekerron toisto kytkeytyy yleisesti kokosäekerron toistoon siten, että jos puolisäekerto edeltää esisäkeenä kokosäekertoista jälkisäettä, jälkisäkeen alkuun (tai loppuun) tulee sama toisto kuin puolisäkeissäkin: *Lauloit nuoret | lauloi vanhat, Lauloit kerran keski loavut* (101:216–101:217). Ketju voi olla pitkäkin: *Pihan rikka | pellon rikka, Moan rikka | Manalan rikka, Rikka kaiken risti kansan* (126:040–126:042).

Sanavartalon toisto tavataan säeparissa *Laulun tijän | ehken laula, Tietä karsin | ehken tija* (122:094–122:095). Tässä huomionarvoista on, miten ensimmäisen säkeen toistoa *laulun* : *laula* täydentää verbin *tietä* säkeiden-

välinen taivutusmuodon toisto (*tijän* : *tijä*) ja äänneasultaan hyvin samanasuisten sanojen *tietä* : *tijä* säkeensisäinen alku-loppuinen toistuminen. Molemmissa säkeissä voi nähdä substantiivi-verbiparin *laulu* : *lauloa* ja *tie* : *tietää*. Verbi 'tietää' onkin ilmeisesti johdannainen substantiivista 'tie' (SSA 'tietää').

Säeparikerrossa kaksi tai useampi säepari rinnastuu toisiinsa. Säeparien rakenne on samanlainen, eikä esimerkiksi ellipsiä juurikaan tavata. (ks. 5.1.1.) Sanojen sama-asemainen toisto on näin hyvinkin todennäköistä, ja säeparikerto onkin oikeastaan yksi kehyskertauksen laji (ks. 5.3.2). Toistuvat sanat ovat usein säkeiden alussa, jossa ne kytkeytyvät päälausesivulausesuhteeseen. Tällainen on Matti Kuusen useasti mainitsema korrelatiivinen säeparikerto (ks. edellä). Relatiivilauseen lisäksi rakenne voi esiintyä myös adverbiaalikonjunktion kanssa: *Kuin lienet vesi kivoini, Vesi peälläsi vetäköh, Eli lienet lintu karja, Niin sie lentohon levitö, Kuin lienet kalaini karja, Niin sie uimahan uretu, Kuin lienet isoni pursi, Eli veijoni venoini, Niin kohin kotihin keänny, Perin muilla valkamoilla, Lienet pursi Väinämöisen, Niin perin kotioh keänny, Kohin muilla valkamoilla* (103:024–103:036). Kuten todettiin edellä, säeparikerrossa säeparin osilla voi olla omia kertosäkeitä. Tässä konditionaalinen adverbiaalikonjunktio *kuin* ja kopula-verbin potentiaali *lienet* vaihtelevat säkeenalukeadverbin *niin* ja pronominin *sie* kanssa, vaikkakaan vaihtelu ei ole aivan säännöllistä, esim. *kuin* vaihtuu kerran konjunktioon *eli*, joka taas toistuu kertosäkeen aloittavana hetken kuluttua (alleviivaus). On myös mahdollista, että säeparikerrossa toinen säkeistä toistuu täysin identtisenä: *Lato toisen laita puolen, Suka päitä sulhasia, Suka päitä pii pivoja, Lato toisen laita puolen, Tina päitä neitoisia* (112:034–112:038). Vain muutamassa tapauksessa säeparikerto ei sisällä yhtään toistuvaa sanaa: *Pahimmatki moan matoiset, Alla kuoreni asuvat, Ilman linnut ilkehimmät, Peälläni pesän pitävät* (112:018–112:021). Yleensä näin kuitenkin on. Olen laskenut 72 esiintymää, joissa toistot ovat melkein aina sama-asemaisia.

5.2.2 SÄKEENSISÄINEN SANANKERTO

Eduard Laugaste kutsuu termillä *epitseuksis* sanojen tai sanayhdistelmien vierekkäistä toistoa samassa säkeessä (Laugaste 1974, 28). Ilman puolisäekertoa identtisen sanan toisto on Arhipan runoissa hyvin harvinaista ja tavataan vain yhdessä säeparissa, eikä siinäkään vierekkäisten sanojen välillä: *Ei ou itku naisen itku, Eikä itku lapsen itku* (106:073–106:074). Yhdessä tapauksessa kyse on kahdesta eri sanasta, jotka ovat sama-asuisia eli homonyymeja, substantiivista *tuuli* ja verbistä *tuulla*: *Tuuli tuuli persiehe* (108:012). Lauseen tarkkaa sanajärjestystä on tässä mahdotonta määrittää. Taivutusmuotojen säkeensisäinen toisto esiintyy jonkin verran useammin, tapaukset ovat melkein kaikki osia Käärmeen synnystä: *Pahasta paha tuloppi, Konna konnan siemenestä* (139:013–139:014), *Kuin paha pahan teköopi* (139:047). Saman sanavartalon toisto on yleisintä, joskin suurin osa tapauk-

sista edustaa yhtä säetyyppiä, jossa toistuu substantiivi ja sitä vastaava verbi: *Niin sano sanalla tuolla* (101:019). Kahden samasta vartalosta johdetun substantiivin toisto on säkeessä *Tuoni tuonut Tuonelaha* (123:072). Säkeensisäistä sanantoistoa on tietenkin enemmän puolisäekerron yhteydessä (ks. edellä), mutta se erottuu selvästi tällaisesta yhden lauseen puitteissa tapahtuvasta toistosta.

Kiinnostavin sanojen peräkkäistoiston tapaus on kuitenkin Tulen synnyn säepari, jolla kuvataan taivaasta pudonneen tulikipinän nielleen lohen uintia: *Siitä uipi niemi niemen, Niemi niemen soari soaren* (132:055–132:056). Lauseen syntaksi on epäselvä. Niemen ja saaren voisi mieltää väyläobjekteiksi: "ui niemen ja saaren", johon on lisätty "epäsyntaktinen" vartalontoisto, mutta merkitykseltään selvää lausetta tästä ei tule näinkään. Yhdistelmä, jossa on sanojen 'niemi' ja 'saari' nominatiivi ja genetiivi, tavataan Arhipan lisäksi vain kolmelta muulta laulajalta, kaikki Vienasta³⁶². Kiteeltä, Ilomantsista ja viidestä vanhasta Savon ja Pohjois-Pohjanmaan Tulen synnyn toisinnosta³⁶³ säkeet löytyvät muodossa, jossa molemmat sanat ovat nominatiivissa: *Sitte tuo sileä sijka, Uiskenteli, niemi, niemi, Niemi, niemi, saari, saari, Saoin saarien neniä, Kymmenin karin neniä, Tuhansia niemen päitä*³⁶⁴. Tämä nominatiivi + nominatiivi –yhdistelmä on syntaktisesti vieläkin oudompi ja on mahdollisesti ollut sellainen laulajillekin. Onko tässä mahdollisesti huudahdus? Vienalainen nominatiivi + genetiivi -tulkinta voisi olla sen kehitemä. Joka tapauksessa kyseessä on varsin erikoinen ja harvinainen, tiettyyn tekstiyhteyteen kuuluva, hyvin kapeasti indeksikaalinen rakenne (Frog 2010, 99–102, 110; ks. 1.3.4.).

5.2.3 LAUSEENSISÄINEN SÄKEIDEN VÄLINEN SANANKERTO

Sellaista lauseensisäistä sanantoistoa, jossa toistettava ja toistava sana ovat eri säkeessä, on Arhipalla varsin vähän. Muutaman kerran tavataan lauseen verbin toisto säkeen alussa, jolloin ensimmäisessä säkeessä esitellään verbi ja subjekti, toisessa verbi ja sen muut täydennykset: *Oli lieto Lemmin poika, Oli onkella olova* (101:001–101:002), *Niin nosti kynime kokko, Nosti suuren suomu hauvin* (103:311–103:312), tai verbi ja objekti ensimmäisessä säkeessä, verbi ja muut täydennykset toisessa: *Laulo nuoren Joukahaisen, Laulo suohon suoli vöistä* (116:025–116:026). Muodollisesti näissä voidaan nähdä kaksi lausetta, mutta merkityksen kannalta kyse on yhdestä propositiosta. On ikään kuin kaksi sanojen järjestymisen periaatetta vaikuttaisi päällekkäin: verbin alkukahuisuus runon lauseissa ja verbin erottamattomuus täydennyksistään. Joskus toistuu säkeenaluke, joka sekin muuten yleisesti tavataan lä-

³⁶² SKVR I₄ 244. Kontokki, Sappovaara. Berner 1872. – Petri Narkkoñe; I₄ 286. Vuokkiniemi, Latvajärvi. Borenius 1879. – Iknattaiñi Iivana. I₄ 298. Vuokkiniemi, Ponkalaksi. Borenius 1877. – Lukkañi Huotari.

³⁶³ SKVR-tietokannan haku 'niemi niemi', 11 tekstiä.

³⁶⁴ SKVR XII,4487:43-46. Pohjanmaa. Ganander 1700-luku?.

hinnä lauseiden alussa: *Silloin kaunis Kaukamieli, Silloin laivahan lasekse* (109:199–109:200). Muut tapaukset ovat satunnaisia niin identtisinä (*Rujo jousen jännittäjä, Niin koppoi tulisen jousen*; 127:114–127:115), taivutusmuodon (*Hijest on hyvä hepoini, Vuoressa valitut varsat, Hyvällä hypittäjällä*; 140:001–140:003) kuin sanavartalonkin (*Vain ei laulaja hyväini, Lau-la syyten virsiänsä*; 145:001–145:002) toistona. Esiintymiä on yhteensä vain nelisenkymmentä.

5.2.4 SANANKERTO SÄEJAKSOJEN VÄLILLÄ

Sanankerto sellaisen säkeiden välillä, jotka eivät ole paralleleja tai osa samaa lausetta, on jopa yleisempää kuin kokosäekerron kohdalla: esiintymiä on 434, joista identtisiä 165, taivutusmuotoja 194 ja samavartaloisia 75. Se kytkeytyy helposti kertosaäkeissä tavattavaan toistoon: *Siit on jauho uusi sampo, Kirjo kansi kiikutteli, Jauho purnon puhteessa, Jauho purnon syötäviä, Jauho purnon myötäviä, Kolmannen pöjeltäviä* (106:165–106:170). Runoissa on myös varsin tavallista, että paralleelin säeparin sana-aines toistuu osin toisessa kertosaäparissa, joka kuitenkin ei ole paralleelisuhteessa ensimmäiseen: *Ota Hijjen hiihto sukset, Lemmon leppäiset sivakat, Jolla hiihat Hijjen maita, Lemmon maita leyhyttelet* (127:259–127:262). Identtinen sanankerto painottuu sama-asemaisuuteen: *Puhu tuohon torvehesi, Kumahuta kuuluhusi, Puhu kummut kukkahakse* (140:043–140:045). Taivutusmuodoilla sama-asemaisuus on niin ikään tavallista mutta muitakin vaihtoehtoja tavataan: *Heitän kielehen Jiesuksen, Merkin miehellä hyvällä, Ei Herra hyveä heitä, Luoja ei kaunistavota* (126:110–126:113). Samavartaloisilla eri asemilla ei ole juuri eroa, minkä vuoksi samavartaloisten toisto vaikuttaa usein satunnaisemmalta: *Silloin ukko lapsen risti, Pohjolan kuninkahakse, Pohjon poika naitettihi* (128:034–128:036).

Arhipan runoissa horisontaalista sanankertoa on vain vajaassa 70 säkeessä (noin 1 %), mikä on selvästi vähäisempää Saarlön virolaisessa aineistossa (6,5 % säkeistä). Eron voi todeta varsin suureksi. Vertikaalista toistoa tavataan huomattavasti enemmän molemmissa. Määrien vertailu on hieman vaikeaa, mutta jos säeparikertaus ilmenee virolaisessa aineistossa 2592 säkeessä (eli yksi kertaus vaikuttaa aina kahteen säkeeseen?) ja Arhipalla on hieman yli 900 kertaustapausta, jotka vaikuttavat teoreettisesti korkeintaan kahteen säkeeseen mutta kertausten päällekkäisyyden vuoksi huomattavasti vähemmän, on Arhipalla vertikaalisen sanankerron piirissä selvästi vähemmän säkeitä, ehkä noin 1500–1600 säettä. Matti Kuusi onkin todennut anaforisen toiston olevan erityisen ominaista eteläisten runoalueiden teksteille (Kuusi 1983, 191–196), ja virolaisesta aineistosta saatavat tulokset vahvistavat tätä maantieteellistä kuvaa. Kuten virolaisessa aineistossa sanantoiston yleisimmät skeemat ovat sama-asemaisia (AA, BB, CC). Arhipan runoissa painottuu lisäksi edellisten säkeiden viimeisiä sanoja toistava alkuasemainen toistava sana (BA, CA). Sanankerto on kiinteässä yhteydessä säekertoon, mutta se esiintyy myös säekerron tapaisesti painottaen samapaikkaisuutta ja asemaa

BA ja välttämällä toistavan sanan muuta kuin säkeenalkuista asemaa. Sanankerto korostaa tekstin sidosteisuutta. Säkeenalkuinen sanankerto eli anafora on yksi Arhipan olennaisista poeettisista keinoista, mutta sen käyttö ei nouse samoihin mittoihin kuin eteläisemmän runolaulun piirissä.

5.3 KERTAUSRAKENTEET

Kertaus merkitsee saman säeaineksen ja samojen syntaktisten rakenteiden käyttöä säejaksoissa useampia kertoja peräkkäin. Sillä on yhteys sekä säekertoon, jossa toistuvat erityisesti rakenteet, että sanankertoon, jossa toistuvat sanat. Kertauksessa toistuvuutta on oletusarvoisesti kaikilla tasoilla. Matti Kuusi on eritellyt kertovien runojen kertausrakenteita pohjaten Oskar Kallasin väitöskirjassaan *Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesi I* esittämiin kertauslajeihin (Kallas 1901, 3–13). Kallasin 21 kertauslajista 16 on yksittäisten äänteiden, sanojen ja säkeenosien kertausta ja loput tässä tutkimuksessa varsinaiseksi kertaukseksi määriteltäviä tekstin rakentumisen tapaa. Kuusi jakaa kertauksen kahteen päätyyppiin: kehyskertaukseen (*Rahmenwiederholung*) ja ydinkertaukseen (*Kernwiederholung*). Kehyskertaus toistaa rinnakkaisia säejaksoja osin samoin, osin varioivin säkein ja rakentein. Kehyskertauksessa voidaan usein nähdä samana pysyvä kehys ja muuttuva analoginen osuus, vaikka käytännössä kehyksen ja analogian toisistaan erottaminen ei ole aina aivan yksiselitteistä. Kehyskertauksessa voidaan kutsua myös analogiakertaukseksi. Ydinkertaus jakautuu useampaan eri tyyppiin: vastauskertaus (vastaus kertailee kysymyksen säkeitä), suorituskertaus (suoritus kertailee käskyn tai kehotuksen säkeitä), selostuskertaus (tapahtuma selostetaan kerraten samoja säkeitä) ja toteumakertaus (toteama, esim. ennustus, toteutetaan käyttäen samoja säkeitä). (Kuusi 1952b, 81.) Näiden Kuusen esittämien tyyppien lisäksi ydinkertauksessa voidaan nähdä muitakin vastaavia tyyppisiä esim. kysymyskertaus (asiaintilasta esitetään kysymys käyttäen samoja säkeitä) tai kommenttikertaus (asiaintilaa kommentoidaan käyttäen samoja säkeitä). (Kuusi 1952b, 60–63.)

Näiden lähinnä kertoviin runoihin kuuluvien kertaustyyppien lisäksi Arhipan runoissa esiintyy kertausta, joka ei rakennu yhtä selvästi rinnakkaisuuden tai toisiinsa määräsuhteessa olevien peräkkäisyyksien varaan. Erityisesti loitsuissa esiintyy säkeiden ja säejaksojen toistoa, jonka tehtävänä on vahvistaa ja painottaa loitsijan käskyjä, pyyntöjä ja toteamia. Joskus nämä toistot ovat rakenteeltaan kehyskertauksen kaltaisia, mutta tavallisesti ne ovat epäsäännöllisempiä ja niiden hahmottaminen kehyskertaukseksi ei juuri auta niiden rakenteen ymmärtämistä. Käsittelen loitsujen toistot omana ryhmänään.

Kehyskertaus pohjautuu paradigmaattiseen vaihteluun: kertautuvat jaksot ovat periaatteessa keskenään vaihtoehtoisia, mutta ne on siirretty syntagmaattiselle akselille ja näin luotu niiden välille ajallinen järjestys (Jakobson 1981, 27). Jaksojen funktiot saattavat olla siten eriävät, että joku jaksois-

ta on ratkaisevasti erilainen kuin muut ja siten sen paikka voi olla vain viimeisenä (esimerkiksi yritys ja onnistuminen). Ydinkertaus taas pohjautuu syntagmaan: kertautuvat jaksot ovat peräkkäisiä ja toisiaan täydentäviä. Olen aiemmin käyttänyt ydinkertauksesta nimitystä vastavuorokertaus (Saarinen 1988, 131–142), koska kyseessä on tavallisesti kahden henkilön välinen vastavuoroinen suhde: kysymys-vastaus, käsky-suoritus jne. Termi ei kuitenkaan riitä kuvaamaan kunnolla kaikkea ydinkertausta.

5.3.1 YDINKERTAUS

Ydinkertaus rakentuu aina kahden säejakson väliselle keskinäiselle suhteelle, jossa jaksot eivät ole rinnakkaiset vaan peräkkäiset. Toisessa jaksossa ilmaistaan ensimmäisestä jaksosta johdettava reaktio; ensimmäinen jakso toimii mallina toiselle jaksolle. On huomattava, että ydinkertaukselle ominaisten suhteiden ilmaisuun ei välttämättä tarvita kertausta: jokainen vastaus ei ker-
taa edeltävää kysymystä, jokaista kehotusta ei seuraa suoritus jne. Kysymykset voivat olla retorisia, erityisesti loitsuissa ja lyriikassa. Siten kertaus on yksi usein käytetty mahdollisuus, skeema, jonka avulla tietynlaisia toimintoja voidaan esittää poeettisesti.

Vastaukset kertaus on yleinen kertauksen tyyppi. Se edellyttää dialogia ja on tavallisinta epiikassa. Kysymyslauseessa voidaan esittää sekä hakukysymys että vaihtoehtokysymys (VISK § 888). Hakukysymyksen vastaukset kertauksessa joko korvataan kysyvä pronomini vastausta ilmaisevalla sanalla (a) tai esitetään haettu vastaus erillisinä säkeinä, joihin kertaavassa säkeessä viitataan (b). Vaihtoehtokysymyksessä kysymyspartikkelilla *-ko* merkittyy kysymys-
sanaan vastataan myönteisesti tai kielteisesti. Kysymyssana on finiittiverbi tai kopula tai kysyvä ajan adverbi *joko*. Myönteisessä vastauksessa kopula-
verbiin liitetty kysymyspartikkeli voidaan korvata sävypartikkelilla *-pa* (c), kielteisessä lisätään kieltoverbi *onko* > *ei ole*. Vastauksessa voi olla myös tarkennuksia, esimerkiksi perusteluja, joille ei kysymyksessä ole vastinetta. Vastauksen ei tarvitse toistaa kysymyksen rakenteita, vaikka todennäköistä on, että ainakin jokin sana toistuu (d).

- (a) Mi on siun Manalla tuonut 123:068
Mi on tuonut Tuonelaha 123:069
Sano vanha Väinämöini 123:070
Tuoni miun Manalla tuonut 123:071
Tuoni tuonut Tuonelaha 123:072
- (b) Oi sie lieto Lemmin poika 101:215
Lauloit nuoret lauloit vanhat 101:216
Lauloit kerran keski loavut 101:217
Niin miks et minuo laula 101:218
Se on lieto Lemmin poika 101:219
Sanan virkko noin nimesi 101:220
Siksi en sinuo laula 101:221
Kuin sie ennen nuorempana 101:222
Koirat kannoit kohussasi 101:223
Maksoissasi moan valivot 101:224
- (c) Onko soarella sijoja 109:208

Onko moata soaren moalla 109:209

....

Ompa soarella sijoa 109:214

Ompa moata soaren moalla 109:215

(d) Oletko naisin nakrettuna 109:170

Oi emoni kantajani 109:171

Ken miun naisin nakraneisi 109:172

Nakraisin sata naista 109:173

Tuhat muuta tunnustaisin 109:174

Vastaus voi olla myös elliptinen eli ymmärrettävissä vain osana kysymyksen syntaktista rakennetta: *Mitä rautivot takooopi ... Luojalla kurissus köyttä* (122:021, 122:026). Vastaukertausta käyttäen vastaus olisi ollut esim. *Tuota rautivot takooopi, Luojalla kurissus köyttä*. Vastaukertaus on rakenne, jota laulaja saattaa käyttää tietyssä tilanteessa, mutta mikään välttämättömyys se ei ole, mikäli vastaus on ymmärrettävissä ilman kertausta.

Suorituskertaus toteuttaa käskyn, kehotuksen tai pyynnön toiminnaksi käyttäen samoja sanamuotoja. Kertaus vaatii kaksi toimijaa, mutta kyse ei ole dialogista. Käsky muuttuu suoritukseksi pienin sanamuodon muutoksin (imperatiivi > indikatiivi: *Mäne tyttö kattsomaha ... Mäni tyttö kattsomaha* (103:189, 103:192). Jos käskylauseessa on mukana erisäkeisiä määritteitä, ne voidaan toistaa tai jättää toistamatta. Hyvä esimerkki moniosaisesta käskystä ja sen suorituksesta on Hiiden sepän kahlinnan alussa, kun Luoja kehottaa päivää (aurinkoa) lentämään takaisin taivaalle ja nukuttamaan hänen hautansa vartijat. (e) Ensimmäinen käsky (*Lennä ...*) ei saa samarakenteista toteutusta vaan yleisen joutumisen formulaa (*Sekä lenti jotta joutu*), mutta toinen käsky (*Paissa ...*) toteutetaan suorituskertauksena. Kun verrataan tätä Castrénin tallentaman toisinnon jaksoa Cajanin tallentamaan (205:037–205:048) voidaan havaita sama kertauksen perusrakenne, jossa on variaatiota paikan adverbialin (*Sijallasi entisellä...*) ja kommenttisäkeen (*Nuoret nuolensa nojahan...*) käytössä. Erona on myös kuuliaisuus-formula *Hyvä kielas käskieki*, joka ei ole Cajanin toisinnossa mukana. Kuuliaisuus-formula on Arhipalla yleinen suorituskertaukseen liittyvä lisä, syntaktisesti erikoinen appositioimainen määrite.

(e) Sie päiväyt Jumalan luoma 301:024

Lennä peätöinnä kanana 301:025

Sijallasi entisellä 301:026

Paikallasi muinoisella 301:027

Paissa hetki heltehestä 301:028

Toini himmestä hivota 301:029

Kolmansi koko terältä 301:030

Päivyt armas aurinkoini 301:031

Hyvä kielas käskieki 301:032

Sekä lenti jotta joutu 301:033

Paisto hetken heltehestä 301:034

Toisen himmestä hivotti 301:035

Kolmannen koko terältä 301:036

Nukutteli nuivan kansan joukon 301:037

Paineli pakanan kansan 301:038

Nuoret nuolensa nojahan 301:039

Vanhat keihäs varsillansa 301:040

Kuten vastauskertaus, suorituskertauskaan ei ole välttämätön käskyn, kehoituksen tai pyynnön toteutustapa, vrt. jäljessä Luojan virteen sisältyvän Saunanhakuvirren ja Kilpakosinnan kehyskertausten suorituskertaukset. Loitsuissa käskyjä, kehoituksia ja pyyntöjä on runsaasti, mutta niiden toteutusta ei kuvata (vrt. 4.5.1.). Käskyn kohteena on yliluonnollinen puhuteltava, johon pyritään vaikuttamaan, ja tavoitteena asiointi, jonka toivotaan tai halutaan toteutuvan. Siksi suorituskertausta ei niissä käytetä. Sen sijaan narratiiviin upotetuissa loitsuissa suorituskertaus on mukana (f).

- (f) Nossa ukko suuri tuuli 106:047
- Seän mänyö meäritöintä 106:048
- Nossa mustia muria 106:049
- Peällä selvien vesien 106:050
- Nosti ukko suuren tuulen 106:051
- Seän mänöisen meärittömän 106:052
- Nosti mustia muria 106:053
- Peällä selvien vesien 106:054

Miihkali Perttusen kertovissa runoissa oli mahdollista, että pelkkä käsky riitti toiminnon ilmaisemiseen eikä suorituskertausta ollut aina mukana (Saarinen 1998, 135; 1992, 198). Arhipan runoissa näin käy kerran: sankarin käskyä *Oi sie Anni tsikkoiseni, Lämmitä saloa sauna, Pian pirtti riuvuttele, Puuhuisilla pikkuisilla* (101:106–101:109) ei Arhippa Lemminkäisen virressä toteuta. Kyseessä on kuitenkin käsky – suoritus -tilanne, mikä ilmenee aiheen toisesta esiintymästä Kilpakosinnassa (103:126–103:141), jossa suorituskertaus on melko täydellisenä mukana.

Selostuskertauksessa henkilö kertoo toistaen jonkun aiemman tapauksen. Siten se on tavallaan vastakkainen suorituskertaukselle, jossa sanallinen esitys (käsky, kehoitus) edeltää tapauksen suorituksen selostusta. Selostuskertaus liittyy tavallisesti syyn tiedusteluun. Tuonelassa käynnissä Väinämöinen lopulta, valehteluyritysten jälkeen, kertoo todellisen syyn Tuonelaan tuloonsa kerraten samoin säeaineksien Päivölän pidoissa laulamisen, reen rikkoutumisen ja lähdön Tuonelaan. Kertauksesta jää pois Tuonelassa kävijän etsintä nuorison joukosta, mikä muodostaa oman vastauskertauksensa (*Onko tässä nuorisossa* jne. ks. edellä):

Tapahtuma

Tuotu vanha Väinämöini 123:017
 Lailliseksi laulajakse 123:018
 Kujillikse kukkujakse 123:019

Silloin vanha Väinämöini 123:020
 Heti ottaapi oloista 123:021
 Niin on laululla rupesi 123:022
 Töillä virtten työntelihe 123:023
 Laulo päivän laulo toisen 123:024
 Niin päivänä kolmantena 123:025
 Rikkohen reki runolta 123:026
 Jalas taittu laulajalta 123:027
 Alla vanhan Väinämöisen 123:028

Selostus

Olin Päivölän pivoissa 123:105
 Sariolan juominkissa 123:106
 Parahina laulajina 123:107
 Tietävämpinä runoina 123:108

Lauloin päivän lauloin toisen 123:109
 Niin päivänä kolmantena 123:110
 Rikkoho reki runolta 123:111
 Jalas taittu laulajalta 123:112
 Alla vanhan Väinämöisen 123:113

Nuissa Päivölän pivoissa 123:029
Sariolan juominkissa 123:030

Niissä Päivölän pivoissa 123:114
Sariolan juominkissa 123:115

.... [Tuonelassa kävijän tiedustelu] ...

Itse vanha Väinämöini 123:053

Läksi Tuonelta oroa 123:054

Manalalta veäntietä 123:055

Rejen uuvan loatiehe 123:056

Rattsuo rakentoahe 123:057

Läksin Tuonelta oroa 123:116

Manalalta veäntietä 123:117

Rejen uuvan loatiemi 123:118

Rattsuo rakentoani 123:119

Tyypillinen selostuskertaus on Itkien kotiin -rakenne, joka on virolaisessa lauluaineistossa hyvin yleinen (Kuusi 1952b, 62–63 < Kallas 1901). Arhipan runoissa samansukuinen rakenne sisältää kotiinpaluun, jonka tapaa luonnehditaan formulalla *Alla päin pahalla mielin, Kahta kallella kypärin*. Tällainen kotiinpaluu, johon liittyy pahan olon syyn tiedustelu, esiintyy Arhipalla kolmessa runossa. Lemminkäisen surmassa syynä on ongitun neidon (Vellamon neidon onginta) karkaaminen (101:001–101:047), Kilpalaulannassa oman sisaren lupaaminen Väinämöisen puolisoksi (116:061–116:064) ja Lemminkäisen virressä Päivölän pidoissa tehty miestappo (109:099–109:152). Syyn tiedustelua seuraa selostus: ainoastaan Lemminkäisen surmassa selostus toistaa melko tarkasti laajan episodin sellaisenaan (101:058–101:091), Kilpalaulannassa Joukahainen toistaa laajasta lunnasdialogista vain keskeisen säeparin: *Annoin ainuon sisaren, Lainasin emoni lapsen* (116:081–116:082) ja Kaukamieli vain referoi edeltävää 50-säkeistä riitaa ja miekkataistelua yhdellä lauseella: *Tapoin miehen kuin urohon, Noissa Päivölän pivoissa, Sariolan juominkissa* (109:187–109:189). Kertauksen lisäksi jaksoille on yhteistä pari formulaa. Kun päähenkilö palaa kotiin *alla päin pahalla mielin*, vastaan tulee äiti (*Emo vastahan tuloopi*), joka tiedustelee syytä käyttäen kysymystä *Mit olet pahalla mielin, Kahta kallella kypärin* ja saa vastauksen formulan *Tuota iten tuon ikäni* aloittamalla säejaksolla. Mielipaha tai sen tai itkun syyn tiedustelu tavataan muissakin runoissa kuten Sampo-runossa (Väinämöinen itkee Pohjolaan jouduttuaan) ja Kilpakosinnan jatkona olevassa Kultaneidossa (Ilmorinen tulee kotiin ilman morsianta ja ryhtyy rakentamaan kultaneitoa).

Toteumakertaus muistuttaa suorituskertausta siinä, että sen aloittaa yleensä puhe, jota seuraa puheen toteuma. Kyseessä ei kuitenkaan ole käsky tai kehotus vaan paremminkin ennustus tai pelkästään toteama. Tyypillinen toteumakertaus esiintyy Lemminkäisen virressä, jossa Päivölän pitoihin mielivää sankaria varoitetaan matkalla esiintyvistä vaaroista. Kun jokainen vaara esitellään ensin omalla säejaksollaan, joista selviytymiseen Kaukamieli kuitenkin sanoo tietävänsä keinon (*Laulan leppäisen urohon, Koprihin kokon kynimen, Voakalinnun varpahisi, Sillä sen roven vajellan, Sillä peäsen päiväyksen* 109:055–109:056), toteumakertaus toistaa vain vaarasta selviytymisen säkeet (*Laulo leppäisen urohon, Iellähän samuomaha, Koprilla kokon kynimen* 109:086–109:088).

Kysymyskertauksessa esitetään tilanne tai tapahtuma, josta esitetään jäljessä tiedustelu. Hiiden sepän kahlinnassa ylösnoussut Luoja menee kella-

riin, jossa tapaa hiiden sepät takomassa. Cajanin tallentamassa toisinnossa Arhippa esittää jakson kysymyskertausta hyödyntäen (a). Lönnrotin ja Castrénin toisunnoissa on vain kysymys, ja kun vastauskin on elliptinen (*Luo-
jalla kurissus köyttä*), on tiedustelu kertaukseton.

- (a) Teällä rautiet takoovi 205:068
 Sepät Hiitten hilkkasoovi 205:069
 Sanan virkko noin nimesi 205:070
 Mitä nyt rautivot takoovi 205:071
 Sepät Hiitten hilkkasoovi 205:072

Ydinkertaus kattaa monenlaisia kertauksia, joita ei täysin tyhjentävästi voi luokitella. Esimerkiksi Raudan sanoissa on pitkä jakso (128:067–128:106), jossa kerrotaan raudan synnystä ja ensimmäisestä tihutyöstä; tämän jälkeisessä puhuttelussa loitsija referoi tätä tapahtumasarjaa raudalle, jonka toimien seurauksiin loitsussa pyritään vaikuttamaan (ks. Tarkka 2013b, 189–190). Suurin osa ydinkertauksesta kuuluu kuitenkin vastaus-, suoritus- ja selostuskertauksiksi katsottaviin rakenteisiin. Vaikka ne eivät ole aivan pelkästään kertovien runojen ominaisuuksia, kertovissa runoissa niiden taajuus on suurin ja ne kytkeytyvät narratiivisiin rakenteisiin. Käsky tai kehoitus voi esiintyä yhtä hyvin epiikassa kuin loitsuissakin, mutta loitsuissa ne eivät aktivoi tekstin tasolla ilmeneviä suorituksia.

5.3.2 KEHYSKERTAUS

Kehyskertauksessa on toistuva kehys ja muuttuva analoginen osuus, joiden olemus ja rakentuminen vaihtelevat suuresti. Havainnollistan asiaa Luojan laivaretken aloittavalla Venepuun etsinnällä. Luojan laivaretki on tallennettu kahdesti (Cajan, Castrén), alla Cajanin toisinnon kertaus.

A	Sampsä poika Pellervoini Läksi puuta etsimähä Tammia tavoittamaha Jumalalla purjeh puuta Luojaalla venon emeä	Aina eistyyvi etemmä	Niin on eistyyvi etemmä
B	Yhty tammi vastahansa	Yhty tammi vastahansa	Niin päivänä kolmantena Yhty tammi vastahansa
C	Kysytteli lausutteli Tuloviko siusta tammi Luojaalla venon emeä	Kysytteli lausutteli Tuloviko siusta tammi Jumalalla purjeh puuta Luojaalla venon emeä	Kysytteli lausutteli Tuloviko siusta tammi Jumalalla purjeh puuta Luojaalla venon emeä
D	Tammi taiten vastoaavi Eipä miusta tullutkana	Tammi taiten vastoaavi Eipä miusta tullutkana	Tammi taiten vastoaavi Tulovipa miusta puuta Jumalalla purjeh puuta Luojaalla venon emeä
E	Kolmittsi tänä kesänä Mavot juureni mateli Kolmittsi tänä kesänä	Kolmittsi tänä kesänä Mavot on juureni mateli Piru kierti keski puuta	Kolmittsi tänä kesänä Mesi tippu lehvistänä Päivä kierti keski puuta

Piru kierti keski puuta
Korpit kronkku latvoillani
203:001–203:016

Korpit kronkku latvoillani
203:017–203:028

Kolmittsi tänä kesänä
Käki kukku latvoillani
203:029–203:044

Etsintä toistuu kolme kertaa. Jokaisen kerran voi jäsentää viiteen säejaksoon tai vuoroon. Jakso A ilmaisee liikkeen: *Sampsä poika Pellervoini* lähtee etsintään. Ensimmäinen kerta poikkeaa muista, koska se ilmaisee sekä lähdön että etsinnän päämäärän. Liikeverbinä on punktuaalinen *lähtie*, sen sijaan muilla kerroilla Arhippa käyttää duratiivista verbiin *eistyo* perustuvaa formulaa *Aina eistyyvi etemmä*. Jaksossa B esitetään tammen tapaaminen – liike keskeytyy. Kyseessä on kolmen kerran kertaus, ja tyyppillisesti kolmatta kertaa painotetaan formulalla: *Niin päivänä kolmantena* korostaa asemaa kolmantena viittaamalla päivään, vaikka etsinnän kestoa ei muuten mainitaakaan. Ajankohdan tai kertojen järjestystä ilmaisevat säkeet ovat olennainen osa kehyskertauksen rakentumista. Jakso C esittää etsijän kysymyksen. Edellä etsinnän tarkoitusta ilmaiseva säepari *Jumalalla purjepuuta, Luojalla venon emeä* toistuu osana tiedustelua. Tässä toisinnossa sanoi-kliše on aina sama, mutta Castrénin toisinnossa sen korvaa formula *Niin sanoovi sanalla tuolla* (306:023). Jakso D on vastaus tiedusteluun. Vastauksen johtolauseena on aina molemmissa toisunnoissa formulainen säe *Tammi taiten vastoaavi*. Kahdella ensimmäisellä kerralla vastaus on kieltävä, kolmannella kerralla myöntävä. Myönteinen vastaus toteuttaa molemmissa toisunnoissa vastauskertauksen, kielteinen on Cajanin toisunnoissa elliptinen mutta toisessa toisinnossa sekin vastauskertauksen mukainen (*Eipä miusta tulekkana, Jumalalla purjeh puuta, Luojalla venon emeä*; 306:012–306:014).

Jaksot A–C muodostavat kertauksen kehyksen, joka toistuu enemmän tai vähemmän samanlaisena eri kerroilla lukuun ottamatta kerran asemaan liittyviä piirteitä (lähtö ja tarkoitus > jatkuva toiminta ja liike, *Niin päivänä kolmantena* -formula). Jakso D sisältää vastakohtaisuuden, vastauksen kieltävän ja myöntävän muodon ja kuuluu siltä osin jo muuttuvaan analogiaan; johtolauseen pysyvyys taas kiinnittää jaksoa kehykseen. Varsinainen analogia on jaksossa E, jossa on perustelu kielteiselle ja myönteiselle vastaukselle. Kahden ensimmäisen kerran kieltävän vastauksen perustelu on sama, viimeisenä olevan myöntävän vastauksen perustelu on näille vastakkainen. Suhde ei ole kokoavan vastakkaiskerron luonteinen vaan todellinen vastakkaisuus, antonymia. Perusteluilla on sama rakenne: ne koostuvat toistuvuutista ja ajankohtaa ilmaisevasta adverbialisäkeestä *Kolmittsi tänä kesänä* ja kolmesta analogisesta säkeestä. Nämä säkeet voidaan ilmaista yhtenä parallelina säeryhmänä, kuten yllä olevan toisinnon keskimmaisella kerralla, säeparikertona, kuten Castrénin toisinnossa (306:015–306:020, 306:047–306:052), tai näiden välimuotona. Analogiset säkeet muodostavat toisaalta keskenään sarjan: kielteiseen vastaukseen liittyy pahaksi miellettyjen olentojen puun eri osiin kohdistama toiminta. Myönteisessä vastauksessa oliot ovat hyviä. Säerakenteet ovat yhtäläiset: *piru / päivä kierti keski puuta, korpit kronkku / käki kukku latvoillani*. Molemmissa yksi säe ei ole rakenteeltaan yhdenmukainen toisen säejakson kanssa, mutta muodostaa kieltävässä

jaksossa selvän alhaalta ylös etenevän sarjan muiden saman jakson säkeiden kanssa, myöntävän vaihtoehdon kanssa suhde jää taas analogiseksi. Cajanin toisinnossa sarja etenee aina alhaalta ylös, Castrénilla järjestys varioi satunnaisen oloisesti.

Keskeinen, eri asemissa toistuva säepari tässä kertauksessa on *Jumalalla purjeh puuta, Luojalla venon emeä*. Sen muoto säilyy mutta syntaktinen asema vaihtelee: se on sekä objekti (Sampsä läksi etsimään purjepuuta) että tuloslauseen predikatiivi (tammesta tulee purjepuu) (ks. VISK § 904). Partitiivisijaisuus liittyy kysymykseen ja luontuu myös hyvin kieltävään lauseen: tuleeko sinusta puuta – minusta ei tule puuta. Myöntävään vastaukseen se ei juuri tässä muodossa kunnolla sovi, mikä näkyy verbisäkeen variaatiosta: *Tulovipa miusta puuta ~ kyllä ~ silloin, Jumalalla purjeh puuta, Luojalla venon emeä* (203:037–203:039, 306:044–306:046). (Saarinen 1988, 130.)

Kuten yllä olevasta huomataan, kehys ei ole pelkästään samanlaisina toistuvia säkeitä vaan myös rakenteita, jotka tunkeutuvat analogisten jaksojen sisään. Niitä ei siis voi jyrkästi erottaa toisistaan. Kehyskertauksessa ei tarvitse olla yhtään samana toistuvaa säettä, vaan kehys muodostuu säerakenteiden samankaltaisuudesta. Päivölän pitoihin etsitään laulajaa:

A	Tuotu hauki laulajakse	Tuotu lohi laulajakse	Tuotu vanha Väinämöini Lailliseksi laulajakse Kujillikse kukkujakse 123:017 –123:019
B	Ei hauvissa laulajata Kuona suussa kukkujata	Ei lohessa laulajata	
C	Hauvin hampahat hajalla 123:010 –123:013	Lohen leuvat lonkallaha 123:014 –123:016	

Kehyskertauksessa kerrat voivat olla keskenään samanlaisia eli toistua lähinnä tavalliseen toisintovariaatioon verrattavin pienin muutoksin. Yleensä näin luodaan kontrasti kahden ensimmäisen ja viimeisen kerran välille, kuten edeltävässä Venepuun etsinnässä. Narratiiviin luodaan pitkäkestoisen tai vaikean tehtävän vaikutelma. Lopullinen ratkaisu voi olla hyvin pelkistetty: Sisaren turmeluksessa (Rutsa) *Poika tuhman Tuiretuisen* pyytää neittä kolmesti rekeensä aivan samoin sanoin ja saa saman vastauksen: *Tule neiti korjahani, Alla viltin vieretäte, Niin neiti sanoikse virkko, Tulkoh Tuoni korjahas, Manala rekyvöhösi* (206:011–206:015). Kolmannella ratkaisevalla kerralla vastaus poistuu ja neiti toteuttaa pyynnön: *Niin kerralla kolmannella, Neiti korjahan kohosi, Alla viltin vierettisi* (206:023–206:025). Tässä suorituskertauksessa toistuu ainoastaan kertosaie, pääsäkeen muunnos pyynnöstä suoritukseen ei luontevasti käy deiktisen *tulla*-verbin kanssa (**Tuli neiti korjahansa*).

Edellä esitetyissä tapauksissa kehys ja analogiset jaksot toistuvat säännöllisesti joka kerran samassa järjestyksessä. Arhippa ei kuitenkaan aina rakenna kertauksiaan näin säännöllisen kaavan mukaan. Kilpalaulannan Lunnasdialogissa suohon laulettu Joukahainen pyytää Väinämöiseltä:

A	Oi sie vanha Väinämöini
Tietäjä ijän ikuini
Virren ponsi polvuhini
Pyörrytä pyhät sanasi
Peruhuta lausiesi		
B	Tuo on vanha Väinämöini
Niin mitä minulla annat
Kuin pyörrän pyhät sanani		
C	Ompa miula koarta kaksi
Toini tarkka ammunnalta
Toini lyömähän rivie
Ota niistä jompikumpi	Sano nuori Joukahaini
On miula oritta kaksi
Toini käymähän rivie
Toini tarkka askelelta
Ota niistä jompikumpi	Sano nuori Joukahaini
Annan ainuon sisaren
Lainoan emoni lapsen
A		Pyörrytä pyhät sanasi
Peruhuta lausiesi	Sie pyörrä pyhät sanasi
Peruhuta lausiesi
D	Sano vanha Väinämöini
Ei ole koaren kantajoa
Eikä nuolen noutajoa
Ompa koari itselläni
Katson mie peällä koariesi
116:030–116:046	En huoli hepoisistasi
Sure sukka jalkojasi
Ompa ori itselläni
Ei ole orin ottajoa
Suvi kunnan suitsisjoo
Varsan viejää vavolla
116:047–116:059	
A			Silloin vanha Väinämöini
Pyörrytti pyhät sanansa
Peruhutti lausiensa 116:060
–116:067

Kertauksen uloin kehystys on tässä jaksoksi A merkitty suorituskertaus *Pyörrytä pyhät sanasi* – *Pyörrytti pyhät sanansa*, jonka sisällä tapahtuu dialogina neuvottelu lunnasta. Ensimmäisellä kerralla täysimuotoisena esitetty dialogi ei kertaudu enää kokonaisuudessaan, vaan Arhippa esittää vain Joukahaisen lunnastarjouksen C ja Väinämöisen vastauksen D sekä siirtää suorituskertauksen pyynnön A lunnastarjouksen perään. Väinämöisen lunnaskysymys B ei toistu. Rakenteen voi kuvata seuraavasti: ABCD | CAD | CA(A). Arhippa jättää osan kehyksestä toistamatta ja vaihtaa järjestystä. Myös analogiaosien välillä on vaihtelua. Joukahaisen tarjous (C) on kahdella ensimmäisellä kerralla huomattavan samarakenteinen, mutta Väinämöisen vastaus (D) on osin samarakenteinen (*On* [NP, 3 tavua] *itselläni*, *Ei ole* [NP, 5 tavua]), osin vain samasisältöinen hylkäys (*Katson mie peällä* [NP, 4 tavua], *En huoli* [NP, 5 tavua]). Sanoi-klišeiden käyttö ei ole aivan säännöllistä, mikä onkin Arhipalla mahdollista vain kertauksissa. Toistuvassa dialogissa vuoronvaihtoa ei ole ollut tarve merkitä aivan niin täydellisesti kuin toistotomassa narratiivissa. (Saarinen 1988, 112–113, 123–124.)

Kilpakosinnan Rantadialogissa kertautuu Ilmorisen Annikki-sisaren ja Väinämöisen keskustelu siten, että dialogin alulle paneva kysymys A esiintyy vain alussa. Väinämöisen vastaus C, kahdella ensimmäisellä kerralla vale ja viimeisellä totuus, Annikin formulainen kiisto D ja analoginen perustelu E esiintyvät säännöllisesti, ja viimeisellä kerralla ilmaantuu Väinämöisen to-

denpuhumisen vakuuttelu B. Myös tässä dialogin (kysymys, vastaus, kiisto) toistuminen kokonaisuutena on rakennevaihtoehto, jota mm. Arhippainen Miihkali käyttää. Myös Miihkalilla ilmaantuu kolmannella kerralla toden puhumisen kommentti, mutta sen esittää kehotuksena kolmannen kerran alussa Ilmorisen sisar.

A	Kunne läksit Väinämöini
Urkenit Umentolaini		Sano vanha Väinämöini
Toki mie sanon tovetki
Jos vähän valehtelenki
B			
C	Sano vanha Väinämöini
Läksin hanhien ajoho
Eli jouttsenen joruhek
Pitkä kaklan kattseloho
Tuolta Tuonelan jovesta
Manalan alantehesta	Sano vanha Väinämöini
Läksin lohta kuultamaha
Taimenta tavoittamaha
Tuolta Tuonelan jovesta
Manalan alantehesta	Läksin neittä kosjomaha
Peätä kassa kattsomaha
Pimiestä Pohjolasta
Summasta sarajahasta
Miehen syöjästä kylästä
103:098–103:105
D	Aina Annikki sanoopi
Tina rinta riitelööpi
Jo tunnen valehtelovan
Tajuolen kielastajan	Aina Annikki sanoopi
Tina rinta riitelööpi
Jo tunnen valehtelovan
Tajuolen kielastajan	
E	Toisin ennen miun isoni
Muitein valta vanhempani
Läksi hanhien ajoho
Eli jouttsenen joruhe
Pitkä kaklan kattseloho
Hyvä koira kahlehissa
Hyvä koari kainalossa
Viini nuolie selässä
103:062–103:081	Toisin ennen miun isoni
Toisin valta vanhempani
Läksi lohta kuultamaha
Taimenta tavoittamahok
Tuosta Tuonelan jovesta
Verkkoja venoisen täysi
Täysi laiva laskimia
103:082–103:097	

Samarakenteisessa Tuonelassa käynnin dialogikertauksessa³⁶⁵ Väinämöinen yrittää ensin valehdella saapumisensa syyn, kunnes lopulta joutuu paljastamaan totuuden (123:062–123:125, 304:125–304:176). Tässäkään dialogin aloittavat jaksot pyyntö (*Tuos venehtä Tuonen tytti, Karpassuo kapo Manalan, Yli salmen soahakseni, Joven poikki peässäkseni*) ja kysymys (*Tuonen tyttäret sanovat, Kalman neijot kantelovat, Mi on siun Manalla tuonut, Mi on tuonut Tuonelaha*) eivät toistu muiden kertojen alussa, ja myös tässä toden puhumista ja jopa viimeistä valetta edeltää vakuuttelu *Toki mie sanon tovetki, Jos vähän valehtelenki*. Samanlaisuus ei ole sattumaa, vaan kertoo Arhipan taipumuksesta tai kyvystä hyödyntää eräänlaista dialogivuoron elipsiä kertausrakenteissa. (Saarinen 1988, 113-116.)

Kehyskertausten laajuus ja kertautuvien kehysten ja säerakenteiden sekä rinnakkaisten säejaksojen osuus niissä vaihtelee suuresti. Kultaneidon taonnan 20-säikeisenä kertautuva taonnan ja tulesta tunkevan olennon kuvaus on pientä toisintovariaatiota lukuun ottamatta liki sama joka kerralla siten, että

³⁶⁵ Matti Kuusen mukaan Tuonelassa käynnin dialogi perustuukin Kilpakosinnan Rantadialogiin (Kuusi 1963b, 251–253).

ainoastaan olentoihin ja niiden ominaisuuksiin viittaavat säkeet varioivat, mutta ovat silti samarakenteiset: *Miekka / Ori / Neiti tunkekse tulesta, Terä / Harja / Kassa kulta kuumoksesta, Ois miekka / ori hyvän näköini, Vai miekka / ori paha tapaini, Joka päivä miehen / tamman tappo, Niin miekan / orin / neijen tulehen tunki* (103:443–103:350); neidon vikominen kolmannella kerralla tosin toteutuu uudessa kehyskertauksessa (kolmiöinen makuu, joka tosin Arhipan toisinnossa supistuu kahdeksi, mutta on implisiittisesti kolmiöinen). Jopa miekan, orin ja neidon kertosaäkeen bahuviisihisynonyymi on samalla tavalla aina sanajärjestykseltään käänteinen, mikä korostaa kertauksen säännöllistä samamuotoisuutta.

Äärimmillään kertaus voi muodostua saman episodin melkein täydelliseksi toistoksi. Luojan virren Saunanhakukertaus toistaa kolmesti Neitsyt Moarien pyynnön piialleen hakea *kylpyö kylästä*, matkan Ruotuksen kotiin, dialogin Ruotuksen emännän kanssa ja tämän kieltävän vastauksen, matkan takaisin ja vastauksen selostuksen. Lönnrotin tallentamassa toisinnossa kertaus esiintyy kokonaisuena 158 säettä käsittävänä jaksone, jonka kertoja erottaa toisistaan Neitsyt Moarien raskauskipujen paheneva tila: *Lyyvähän kavon kipuo, Immen tulta tuikataha, Vaimon vaivakse tuloopi, Sanan virkko noin nimesi* (129:042–129:045), *Vaimon vaivalla tuloopi, Neitsyt Moarie emoini, Niin sanovi toisen kerran* (129:104–129:106), *Oli aikoa vähäisen, Yhä tuskakse tuloopi, Painuupi pakolliseksi, Vaimon vaivalla tuloopi, Kohtu keäntyyppi kovakse, Vatsan täysi vaikiakse, Sanan virkko noin nimesi* (129:153–129:158). Muuten kerrat toistuvat varsin samanlaisina ja varioivat siihen sisätyvien suoritus-, vastaus- ja ydinkertauksen toteuttamisen tavoissa. Kolme kertaa toistuva episodi luo vaikuttavan kuvan synnytyskivuissaan kärsivästä Neitsyt Moariesta ja kyläläisten (edustajanaan Ruma Ruotuksen emäntä) tyylydestä aiheutuvasta tilan pitkittymisestä. Viimeisen kerran jälkeen Moarie noudattaa emännän kehotusta ja nousee *tallihin Tapo meällä* (308:101) synnyttämään.³⁶⁶

Toisessa ääripäässä on Oluen synnyn kertaus, jonka alkutilana on oluen käymättömyys (A). Kahdella ensimmäisellä kerralla Osmotar luo apueläimen (B) ja lähettää sen hakemaan käytettä (käpyjä, mettä) (C). Apueläin tuo käyteen ja Osmotar (*kapo*) vie sen kaljaansa. Kolmannella kerralla apueläimen luominen ja lähettäminen jäävät pois ja Osmotar lähtee käyteen hakuun itse kuultuaan *kolkkehen mereltä*. Analogia muuttaa täysin muotoaan ja kehyksestä jää jäljelle vain alkutilan toteaminen (A) ja kertauksen lopettaa tämän tilan kumoaminen saman säekaavan mukaisesti (E). (Saarinen 1988, 131.)

A	Ei ota olut hapata Taho toari tyyreällä	Ei ota olut hapata Taho toari tyyreällä	Ei ota olut hapata Taho toari tyyreällä
B	Hiero kahta kämmentänsä	Hiero kahta kämmentänsä	Jo päivänä muutamena

³⁶⁶ Cajanin toisinnossa kertausta ei kokonaisuena ole mutta siihen viitataan: "Siit' 2 samatse"; Castrénin toisinnossa kertaukseen ei viitata, mikä ei tarkoita, ettei sitä toisinnossa olisi ollut, koska puhtaaksikirjoituksessa tämä on mahdollisesti Castrénin turhaksi kokema paisuttelu.

	Hykerti molompiansa Hiero valkien oravan	Hykerti molompiansa Hiero ruskien repoisen	Huomenna monikahana Nousi aivoin aikaisehen Aivoin aika huomenessa Kuuli kolkkehen merestä Lakin lyönnän laiturilta Orihitko oltanehe Vai nuo miehet miekan lyöjät Osmotar oluven seppä Sekä juoksi jotta joutu Selvällä meren selällä Ulapalla aukiella Teällä miehet miekoin lyöpi Orihit tasoin panoovi Juoksi kuona konnan suusta Kino ilkien kijasta Vohti vankan sieraimista Osmotar oluven seppä Koprin kuonoa kokoovi Käsin vohtie varusti Joka juoksi konnan suusta Siitä kanto kaljahansa Osmoini oluven seppä Oli aikoa vähäini
C	Siitä neuvo lintuonsa Kuin kuki sukimojansa Itse ilmoim luomiensa Oravani lintuiseni Matka juokse joutuisasti Pohjon peltojen perillä Lapin lahto tanterilla Pure kuusesta käpyjä Käpy pure käyvessäsi Toini tuuvo tullessasi	Siitä neuvo lintuonsa Kuin kuki sukimojansa Itse ilmoim luomiensa Repoiseni lintuiseni Matka juokse joutuisasti Pohjon peltojen perillä Lapin lahto tanterilla Siellä syyvös siellä juuvos Tuo sieltä tullessasi 304:042 Tuoppa voijetta vakaista Tuo sie mettä mielehistä	
D	Sekä juoksi että joutu Kävyn tuopi tullessansa Sen kanto kavon käsihi Kapo kanto kaljahansa Osmotar oloisehensa 304:009–304:028	Sekä juoksi jotta joutu Tuopi mettä tullessansa Tuopi voijetta vakaista Tuopi mettä mielehistä Kapo kanto kaljahansa Osmotar oloisehensa 304:029–304:050	
E			Niin otti olut hapata Tahto toari tuuroalla 304:051–304:078

Kehyskertaus on monen kertovan runon keskeinen elementti. Kilpakosinnassa kehyskertaus on keskeisin elementti kaikissa runon neljässä episodissa (Rantadiologi, Kosijoiden saapuminen, Ansiotyökosinta ja Kultaneito), ja jokainen näistä kertauksista perustuu kolmeen rinnakkaiseen kertaan. Laivaretkessä ja Kanteleen synnyssä taas on useampia pieniä kehyskertauksia, mutta huomionarvoisaa on, että tässä runokokonaisuudessa kertaukset ovat yleensä kaksiosaisia ja pitkälti antonymiaan perustuvia: Itkevää purtta kiu-saavat maan matokset ja ilman linnut. Väinämöinen laittaa vanhat ja nuoret ensin soutamaan ja sitten soittamaan. Soudussa onnistujia ovat nuoret (a), soitossa sen sijaan vasta itse Väinämöinen on onnistuja (b). Soittoa nousevat kuunteleman ensin metsän emäntä, sitten veden emäntä. Kaksiosaiset kertaukset tuntuvat toisintavan kaksiepisodisen runon rakennetta (Saarinen 2010). Sampo-runossa kehyskertausta taas on vain vähän runon lopun taistelukohtauksissa, ja runo rakentuu paikanvaihtojen, dialogin ja ydinkertauksen tapaisten rakenteiden varaan. Kehyskertausta on vähän myös Lemminkäisen surmassa, sen sijaan Kilpakosinnassa, Kaukamielen virressä, Luojan virressä, Oluen synnyssä, Tuonelassa käynnissä, Kilpalaulannassa ja Luojan laivaret-

kessä kehyskertaukset muodostavat koko runon keskeisen juonellisen rungon.

Pitkät runot ovat moniepisodisia ja niissä on useampia toimivia henkilöitä tai olentoja, kuitenkin vain kaksi aktiivista toimijaa kerrallaan. Episodit taas rakentuvat useimmin kertausrakenteen varaan: keskeisenä on tavallisesti kehyskertaus, jonka sisällä tai joiden välillä on ydinkertauksen rakenteita: esimerkiksi Kilpakosinnan Ansiotyökösinta on kehyskertaus, joka sisältää niin vastauskertaukseen (A) suorituskertauksen (B) kuin selostuskertauksenkin (C) rakenteita. (Saarinen 1988, 116–118.)

- C Sano tuolta tultuonsa 103:236
Jo mie kynnin kyisen pellon 103:237
Keännin moata keärmehistä 103:238
- A Joko neiti annetaha 103:239
Niin sanoopi Pohjon akka 103:240
Kuin sie valkin valjastelet 103:241
Jopa neiti annetaha 103:242
Äsen neiti annetaha 103:243
Kuin sie valkin valjastelet 103:244
Länkität hyvän hepoisen 103:245
Vihannalla vainivolla 103:246
Pyhän pellon pientarella 103:247
...
- B Soapi valkin valjahisin 103:254
Länki on hyvän hepoisen 103:255

Kertaus kuuluu osittain kertovien runojen ja niiden episodien perimmäiseen olemukseen, mutta on myös merkittävä runotekstin rakentamisen keino, jota laulaja voi käyttää omalla persoonallisella tavallaan. Samanlaisuus, erilaisuus ja niiden vaihtelu on sen perusominaisuus. Äärimmäinen toisto lisää sanonnan tehoa ja painoa, rinnakkaisuus, analogisuus rikastaa sanontaa.

5.3.3 LOITSUJEN TOISTOT

Loitsujen toistot esiintyvät niiden puhutteluosissa (4.5.1.) ja ne vahvistavat ja painottavat loitsijan supranormaaleille olennoille kohdistamia sanoja. Loitsujen narratiiveissa (historiolat) tavataan myös tavallista kehyskertausta, ja Arhipan Käärmeen synty koostuukin pääosin kehyskertauksesta, jossa käärmettä rakentavat *kehnot* pyytävät Herraa antamaan käärmeelle hengen. Herra kieltäytyy mutta suostuu kolmannella kerralla. Seurauksena on käärmeen aiheuttama vahinko ja loitsun loppuosa keskittyy sen parantamiseen. Narratiivisuudesta yhtenä osoituksena on se, että Castrénille Arhippa esitti synnyn kertovana runona, pelkän kehyskertauksen ympärille rakentuvana narratiivina. (139:00–139:044, 228:001–228:043, 305:001–305:039)

Käärmeen sanojen (eri runo kuin historiolan sisältävä Käärmeen synty) manauksissa toistuu Jumalan tahdon vastaisuutta ilmaiseva adverbiallisäepari *Ylitti tahon Jumalan, Päitti auvon autuohan* ja käsky *Elä kose konnanaka, Rupie rumanakana* (a). Vaikka näiden säkeiden väliin sijoittu-

vat käskyt ja pyynnöt voitaisiin nähdä jollain tapaa rinnakkaisina, rakennetta ei voi pitää kehyskertauksena. Säeperi *Ylitti tahon Jumalan ...* esiintyy myös muualla tässä loitsussa.

- (a) Jos siulla halu tulooipi 126:017
- Ylitti tahon Jumalan 126:018
- Päitsti auvon autuohan 126:019
- Mullan muikku moan silakka 126:020
- Visko mettsähän vihasi 126:021
- Lepän oksilla levitä 126:022
- Närehillä noppoate 126:023
- Elä kose konnanaka 126:024
- Rupie rumanakana 126:025
- Ylitti tahon Jumalan 126:026
- Päitsti auvon autuohan 126:027
- Minun ruoka ruohoihini 126:028
- Minun henki heinihini 126:029
- Anna suonet souteloopi 126:030
- Liikkuupi lihat jäsenet 126:031
- Ijälläni ajallani 126:032
- Pojan polvi päivinäni 126:033
- Elä kose konnanaka 126:034
- Rupie rumanakana 126:035
- Ylitti tahon Jumalan 126:036
- Päitsti auvon autuohan 126:037

Loitsujen toistot voivat olla myös loukkaantumien tai taudin aiheuttajan alkuperää tai aiheuttajaa kommentoivia, kuten säejakso (b), joka toistuu osin tai kokonaan useamman kerran *Raudan* ja *Käärmeen sanoissa*.

- (b) Ken käski pahalla työllä 128:202
- Isosiko vai emosi 128:203
- Vaiko valta vanhempasi 128:204
- Vaiko vielä muu sukusi 128:205
- Kyllä mie sukusi tiijän 128:206
- Moa isosi moa emosi 128:207
- Rusko multa muu sukusi 128:208

Koska Arhipan manauksia ja muuta toistoille otollista ainesta sisältäviä runoja eivät tallentaneet muut kuin Lönnrot, näiden osien variaatiosta tai pysyvyydestä ei voi olla varma. Joka tapauksessa jotkut näistä toistuvista jaksoista ovat formuloita (*Ylitti tahon Jumalan; Kyllä mie sukusi tiijän*), joiden esiintymistä ja toimintaa on mahdollista havainnoida eri runoissa.

6 PÄÄTELMÄT

6.1 POEETTINEN REKISTERI

Käytin edellä kalevalaiselle runolle ominaisesta kielen muodosta nimitystä poeettinen rekisteri tai runorekisteri (2.1.). Tässä tutkimuksessa olen käynyt läpi ja eritellyt tämän kielen muotoja ja rakenteita sellaisina kuin ne ilmenevät Arhippa Perttuselta tallennetuissa teksteissä. Vaikka automaattisesti ei voi olettaa, että kaikki Arhippa Perttusen tekstuaaliset piirteet kuvaisivat myös koko kalevalaista runoperinnettä, olisivat sen yhteisiä, jaettuja piirteitä, lienee silti varsin selvää, että Arhipan runoissa on enemmän samanlaisuutta, yhteistä muiden laulajien kanssa, kuin erilaisuutta, vain Arhipalle ominaisia piirteitä. Katson siten voivani varovaisesti yleistää Arhipan teksteistä tekemiäni päätelmiä koko runostoon, sitä enemmän mitä lähempänä Arhipan runoja ollaan alueellisesti, ajallisesti ja lajillisesti. Liityn näin Steinitzin, Sadeniemen, Leinon ja muiden Arhippaa yleistysten pohjana käyttäneiden tutkijoiden joukkoon.

Arhipan teksteissä on kuitenkin myös yksilöllinen ulottuvuutensa, joka ilmenee tekstien määrässä, laajuudessa ja sisällöissä sekä monesti myös yksittäisissä tekstuaalisissa piirteissä ja rakenteissa. Vaikka laulajuus rakentuu sekä yhteisistä että yksilöllisistä ominaisuuksista, erityisyys korostaa laulajuuden rajoja ja mahdollisuuksia. Arhipan tapauksessa hänen oman aikansa ja sitä edeltävän runoperinteen tallennuksen aukkoisuus mutkistaa erityisyyden määrittelyä. Kokonaisia laajoja repertuaareja ei ole Arhipan vianalaisilta aikalaisilta tallennettu, ja Arhippaa edeltävän ajan runoperinteestä emme tiedä juuri mitään varmaa. Vertailuaineistona on käytettävä pääosin sukupolvea myöhempää 1870-luvulta alkaen tallennettua aineistoa, jota on kyllä paljon ja kattavasti, mutta emme voi olla täysin varmoja siitä, millaisia muutoksia perinteessä on tällä aikavälillä tapahtunut.

Kalevalaisen runorekisterin keskeisiä piirteitä ovat mitta, alkusointu ja kerto. Näitä voisi kutsua sen poeettisiksi primaariominaisuuksiksi. Näitä kaikkia on edellä tarkasteltu erikseen ja havainnoitu niiden säännönmukaisuuksia. Primaariominaisuudet liittyvät yhteen siten, että alkusointu ja kerto toimivat mitan tuottaman perusyksikön, säkeen, puitteissa; sen sisällä tai sitä kerraten. Semanttiselta kannalta säkeeseen sisältyy yksi propositio, yksi jo Porthanin esittämä "kokonainen ajatus tai periodin osa". Tämä propositio voidaan määritellä syntaktisesti niin, että se muodostuu kokonaisesta lauseesta tai sen osasta, lausekkeesta. Erillisenä säkeenä esiintyvän lausekkeen suhde lauseen verbin sisältävään säkeeseen on rajattu: se on luonteeltaan irrallinen, koko lauseen tai verbin määrite. Verbiin kiinteämmin liittyvät täydennykset ovat pääsääntöisesti samassa säkeessä verbin kanssa. Säkeen propositio voi olla vajaa myös elliptisyyden kautta, jolloin kyseessä yleisimmin on säekerto. Kun syntaktis-semanttinen perusyksikkö sopeutuu poeettisiin

primaariominaisuuksiin syntyy ensinnäkin kaavoittuneisuutta, formulaisuutta, tapoja ilmaista samansukuiset asiat samanlaisin kielellisin rakentein. Toiseksi sopeutuminen tapahtuu siten, että ylitetään tavallisen kielenkäytön rajoja, käytetään rakenteita ja sanoja, joita muuten ei käytettäisi tai edes suvaittaisi. Kalevalaisessa runorekisterissä tyypillisiä kielenkäytön normaalirajojen ylityksiä ovat mm. poikkeavat sanajärjestykset, arkaaisten, vierasmurteisten tai hämärtyneiden sanojen tai sanamuotojen käyttö, refleksiivitaivutus ja infiniittisten verbirakenteiden suosiminen sivulauseiden sijaan. Kaavoittuneisuudesta ja normaalista poikkeamisen muodoista tulee samalla myös osa runorekisterin poetiikkaa. (vrt. Siikala 2012, 143–144; Banti & Giannattasio 2004, 306–308.) Ne ovat sen poeettisia sekundaariominaisuuksia. Sekundaarilla ominaisuudella en tarkoita sitä, että niiden esiintymisen syy olisi sopeutumisen pakossa, jotta primaariominaisuudet voisivat toteutua. Esiintymiskontekstissaan ne ovat samalla tavalla rekisterille tunnusomaisia ja esteettiseltä kannalta tavoiteltavia, kohosteisia kuin primaariominaisuudetkin. Kyseessä on riippuvuus, josta hyvä esimerkki on taipumattoman määritteen ja sen edussanan käänteinen sanajärjestys: *Miehen aimo astuvakse* (121:027) voisi mitallisesti olla aivan yhtä hyvin *Aimo miehen astuvakse*, mutta tendenssi sijoittaa alkusoinnalliset sanat säkeessä vierekkäin aiheuttaa käännön. Tärkeää on se, että tämä käänntö on mahdollinen ja että se suvaitaan. Mitta ei siihen pakota eikä alkusointuisten sanojen vierekkäisyyksikään ole pakollinen normi. Samoin erikoisten sanojen käyttö kertösäkeissä voidaan johtaa tarpeesta toistaa esisäkeen sanojen sisältö, mutta kerrossa ei ole niinkään kyse normista, toistamisen pakosta, kuin siitä poeettisesta vaikutuksesta, joita esisäkeen sisältöä laventavien, tarkentavien tai sumentavien sanojen ja lausekkeiden käyttö saa aikaan.

Primaaristen ja sekundaaristen poeettisten ominaisuuksien yhteisvaikutuksesta syntyy kalevalaisen runorekisterin tekstuaalinen kudelman, joka on alati läsnä ja tunnistettava runolajista, esitystavasta ja periaatteessa jopa ajasta ja paikasta riippumatta. Mitan säännönmukaisuudet, alkusoinnuttelun tendenssit ja kerron toteumatavat voivat toki varioida, mutta tietty tunnistettavuus säilyy. Ominaisuuksista vain mitta on kanoninen, säännöllisen pakollinen. Jos se hajoaa, myös rekisteri hajoaa ja muuttuu muuksi. Muiden ominaisuuksien frekvenssi ei ole samalla tavalla säännöllinen, mutta yhteisesti se on silti niin suuri, että ilman niitä voi tuskin puhua kalevalaisesta runorekisteristä. Rekisterille ominaisin esitystapa lienee ollut laulu. Tavallisesti puhutaankin runolaulusta. Laululle mitallisuus on ymmärrettävästi olennaista: jos mitta katoaa, laulettavuus häviää. Laulutavat voivat vaihdella, mutta sama mitallinen rakenne taipuu monenlaisiin esityksellisiin ja sävelmällisiin konventioihin, kuten Kati Kallio on osoittanut Inkerin laulutapoja koskevassa tutkimuksessaan (Kallio 2013). Laulaminen ei kuitenkaan ole ainoa esityksen muoto. Loitsuja tiedetään esitetyn paitsi laulaen myös lukien, hiljaa mumisten, hätäisesti sopottaen ja muilla ei-laulunomaisilla tavoilla (Siikala 1992, 226–238; 2012, 56–58; Virtanen 1968, 44). Sananlaskujen, joita on voitu käyttää puheen osana, esitystapana laulu tuskin on ollut, eikä sananlaskuja

sisältävien mietelmärunojen esitystavoista ole myöskään kuvauksia (Tarkka 2013a, 105). Silti niissäkin mitta on sama. Arhipan loitsujen mitassa ei ole havaittavissa minkäänlaista peruseroa verrattaessa niitä hänen kertoviin runoihinsa, joita varmemmin on esitetty laulaen. Koska mitta on ollut ainoa säännöllisesti toistuva ominaisuus, jonka on voinut sen perusteella nimetä vaatimukseksi, runorekisteriä on kutsuttu kalevalamittaiseksi runoksi. Tämä kuitenkin hämärtää sen seikan, että ilman muita primaareja ja sekundaareja poeettisia ominaisuuksia runoteksti on vajaa. Se ei ole validi.

Matti Kuusi on esittänyt, että kalevalamitta oli muistamisen arvoisten tekstien koodi, jonka avulla saatiin kulttuurisesti merkittävä tieto säilymään suhteellisen muuttumattomana, oli kyse sitten myyttisestä tiedosta kuin sananlaskuihin kiteytyneestä ohjeista, säännöistä ja arvoista (Kuusi 1980, 22; 1985, 185). Pekka Huttu-Hiltunen toteaa periaatteessa saman: "Itse asiassa runolaulu on muodon koodi, materiaallinen ilmaus, jolla merkitykselliset asiat muutetaan kommunikaation edellyttämiksi symboleiksi." (Huttu-Hiltunen 2008, 309; ks. myös 51–52.) Tämän kooditeorian ongelma on se, että kaikkea merkityksellistä sillä ei ole koodattu. Ei voida määrittää, mitkä olisivat niitä merkityksellisiä asioita, jotka tulisi muuntaa. Toisaalta taas kaikki kalevalamittaan tai runolauluksi koodattu ei ole välttämättä sisältönä erityisen merkityksellistä tai merkittävää. Pentti Leino on todennut, että tarkasteltaessa runokieltä vain kommunikaation kannalta sellaiset poeettiset konventiot kuin alkusointu ja runomitta pienentävät kommunikaatiokanavan kapasiteettia, koska ne kaventavat runoilijan valinnanvapautta, mutta samalle ne lisäävät koodin redundanssia eli varmistavat sanoman sisältävän informaation virheetöntä välittymistä (Leino 1970, 281–283). Samaan viittaa John Miles Foley puhuessaan poeettisen rekisterin kommunikatiivisesta ekonomiasista. Tietty rekisteri on omistettu tiettyyn tarkoitukseen, tilanteeseen tai esitysareenaan ja sillä on kyky ilmaista laajasti, tarkasti ja tehokkaasti juuri siinä tarvittavia merkityksiä, kun taas kyseisen esitysareenan ulkopuolella, muihin tarkoituksiin, rekisterin käyttö on rajoitetumpaa ellei mahdotonta: sen keinot on viritetty vain rajoitettuun areenaan, mutta juuri siksi se voi olla tehokas. Foley painottaa sitä, että traditionaalinen referentiaalisuuden, metonymian kautta on mahdollista ilmaista yhdellä fraasilla huomattavasti enemmän kuin mihin sen sananmukainen merkitys viittaa. (Foley 1995, 15.) Merkityksellisyyden ja runomuotoisuuden välillä voidaan nähdä riippuvuutta, mutta sen suunta ei kuitenkaan ole selviö. Yhtä hyvin kuin runomuodolla koodataan merkityksellistä, sillä voidaan myös luoda merkityksellistä. Muoto on merkitystä sellaisenaankin. Kuten Lotte Tarkka toteaa, "[r]unoperinne oli taiteellinen ja rituaalinen kieli, jonka ilmaisuvoima pohjautui pitkälti myyttiseen ja fantastiseen, sanoilla leikittelyyn sekä kielen metaforisiin ja performatiivisiin aspekteihin" (Tarkka 2005, 381). Tämä on kielen poeettinen funktio.

Sanankerto eli sanantoisto on poeettinen keino, jota Arhipan runoissa esiintyy säekertoon, erityisesti puolisäekertoon ja siihen pohjautuviin limikäis- ja peräkkäiskertoon liittyvänä. Tässä mielessä se on kerrosta johdettava

sekundaarinen poeettinen ominaisuus. Se ei kuitenkaan rajaudu vain ker-
tosäkeisiin vaan esiintyy muutenkin säkeiden ja lauseiden. Kuten pohjoisilla
alueilla yleensäkin Arhipan runoissa sanankerto ei ole samalla lailla alati län-
nä oleva piirre kuin esimerkiksi alkusointu: sitä tavataan huomattavasti sa-
tunnaisemmin. Eteläisillä runoalueilla sanankerron frekvenssi on suurempi
ja siitä on kehittynyt liki primaariksi katsottava poeettinen ominaisuus (Kuu-
si 1983, 191–196; Hakamies 1990, 96–103). Sanankerron yleisyyden eroa-
vuudet valaisevat sitä vaihteluväliä, jossa poeettiset piirteet toimivat. Arhi-
palla sanankerto on ominaisuus, joka satunnaisuudestaan huolimatta luon-
nehtii runorekisteriä. Se suosii tiettyjä asemia: toistava sana on yleisimmin
säkeen alussa, vain harvoin säkeen keskellä. Säeparissa *Someret syväntä
vassen, Vassen hieta hartijoita* (301:023–301:022) jälkisäkeen sanantoisto
hajottaa adpositiolausekkeen. Sen aiheuttajaksi voidaan katsoa kaksi ten-
denssiä, toistavan sanan alkuasemaisuus ja alkusoinnun sijoittuminen vie-
rekkäisiin sanoihin. Tässä näiden kahden poeettisen tendenssin yhteisvaiku-
tus on niin vahva, että yleisesti kartettu lausekkeen hajoaminenkin on mah-
dollinen.

Pekka Hakamies esittää, että runoja orjallisesti kopioiva henkilö pitäisi
tiukemmin kiinni säkeiden vanhasta asusta, sen murteelle vieraista piirteistä,
kun taas "[v]astakohtana olisi henkilö, joka hallitsisi kielen normit hyvin ja
käsittelisi runoaineistoa melko vapaasti, 'lordilaisittain', ja korjailisi säkeitä
sitä mukaa kuin ne joutuisivat ristiriitaan hänen murteensa kanssa." (Haka-
mies 1990, 94–95). Runokielen tai runorekisterin normit eivät kuitenkaan
ole samoja kuin normaalikielen. Tutkimukseni valossa juuri runorekisterin
normien hallinta mahdollistaa rakenteiden joustavan ja luovan käyttämisen.
Normaalikieli, mikäli se tavuluvultaan tai tavulaajuuksiltaan poikkeaa runo-
rekisteristä, paremminkin ongelmoittaa tekstin rakentumista.

Runorekisteriä kauttaaltaan luonnehtivien, alati läsnäolevien primaaris-
ten ja sekundaaristen poeettisten ominaisuuksien lisäksi teksteissä on poeet-
tisia rakenteita, jotka eivät esiinny joka tekstissä ja ovat lajisidonnaisempia
kuin edellä selostetut ominaisuudet. Näitä ovat erilaiset kerronnalliset kon-
ventiot ja retoriset ratkaisut ja erityisesti kertauskaavojen käyttö. Niiden to-
dettiin olevan eri tavalla tyypillisiä niin kertoville runoille kuin loitsuille. Ker-
tovissa runoissa esiintyy runsaasti ydin- ja kehyskertausta, loitsuissa taas
painottuu toisto. Ydinkertauksen keskeiset toiminnot, käskyt ja kysymykset,
esiintyvät myös loitsuissa, mutta ne ovat osana puhuttelua, ne eivät toteudu
kertauksen muotoisina. Parannusloitsujen kertovan historiolan ja sitä seu-
raavan pahanaiheuttajan ja apueläinten puhuttelun vuorottelu on tällainen
lajisidonnainen poeettinen rakenne. Monet Arhipan kertovat runot kuten
Kilpakosinta ja Kilpalaulanta, Tuonelassa käynti ja Luojan virsi rakentuvat
kehyskertausten ympärille. Hiiden sepän kahlinnan ytimenä taas on vastaus-
ja suorituskertausten ketju. Arhipan Samporuno sisältää monia erillisiä
ydinkertauksia, mutta sen kerronta on suoraviivaista tapahtumasta toiseen
etenemistä ja sen sisältämät kehyskertaukset hyvin suppeita.

Yksi monessa runossa tavattu kerronnallinen konventio on se, miten runossa toimiva henkilö saatetaan matkaan, liikkeeseen, johonkin sijaintiin hänen kotipiirinsä ulkopuolelle. Matkaan lähtenyt joko havaitsee (kuulee, näkee, hänen vastaansa tulee) toisen toimijan tai toinen toimija havaitsee hänet. Liikkeelle lähtöä kuvataan formulaisen keinoin (esim. läksi + MA-infinitiivin illatiivi: *Läksi neittä kosjomahan*). Myös havaitseminen kuvataan formuloin: *Keksi mustaisen merellä; kuuli* + referatiivirakenne (*Kuuli purren itköväkse*) tai vastaantuloformulat (*Neiti vastahan tuloopi*). Kiinnostavia ovat kaksi runoa, joissa alueen perinteessä päähenkilön matkaan lähtöä on perusteltu runon kertomuksen kannalta irrallisella aiheilmalla: Laivaretkessä Väinämöinen tavallisesti lähtee *ettsohon heposen*, kuulee purren itkevän ja keskeyttää etsinnän³⁶⁷. Sisaren turmeluksessa (Rutsa) päähenkilö lähtee *viemähä veruo, Moarahoja maksamahe*³⁶⁸. Arhipalta nämä aiheet puuttuvat ja henkilön matkaanlähtö kuvataan pelkin liikkumista ilmaisevin formuloin (112:001–112:005, 117:001–117:009). Selitysmalleja on kaksi: joko runot eivät kuulu Arhipan ydinrepertuaariin eikä hän ole oppinut tai ei muista näitä yksityiskohtia, tai sitten tällaisen irrallisen, tarkoituksettoman motiivin käyttö ei ole Arhipan poetiikan mukaista. Koska tapauksia on aineistossa vähän, emme voi tietää syytä varmasti.

Tärkeä poeettinen periaate runoissa on vastakohtaisuus samanlaisen, odotuksenmukaisen, normaalin ja erilaisen, odotuksenvastaisen, poikkeavan välillä. Se ilmenee jo tekstin yksityiskohdissa arkaaisten ja vierasmurteisten sanojen, epätavallisten sanamuotojen poikkeavien sanajärjestysten sallimisena ja suosimisena. Yksi periaatteen ilmenemä on mitallinen. Mitta jakautuu kahteen päätyyppiin, tasasäkeeseen ja murrelmasäkeeseen. Murrelmasäe on esityksessä kielen normaalien sanapainosääntöjen vastainen. Sanapaino ja sävelpaino riitelevät. Tätä ei ole mitenkään vältetty ja laulajat näyttävät sitä jopa erityisesti suosineenkin, kuten Lönnrot totesi *Vanhan Kalevalan* esipuheessa (Lönnrot 1993, 186). Se on voimakas poeettinen tehokeino. Samuus ja erilaisuus ilmenevät hyvin selvästi kehyskertauksissa, sillä kehyskerkaus perustuu asioiden toistamiseen (samuus) ja varioimiseen (erilaisuus). Tietty määrä samuutta, tietty erilaisuutta on kehyskertauksissa odotettavaa. Arhippa rakentaa kertauksiaan eri tavoin vaihdellen samanlaisen ja erilaisen osuutta. Yhdessä tapauksessa, Oluen synnyssä, Arhippa hävittää kehyksen viimeisellä kerralla kokonaan, jolloin muodollinen samuus katoaa ja jäljelle jää vain sisällöllinen rinnastettavuus. Odotuksenmukaisuuden ja odotuksen pettämisen vastakohta toteutuu täydellisesti.

Myös säekerto perustuu samuuden (syntaktinen rakenne, sisältö) ja erilaisuuden (sanallinen ilmaisu) vuorotteluun. Kuten edellä todettiin, jälkisäe pääsääntöisesti rikastaa ja laventaa esisäkeen ilmaisua käyttämällä semanttisesti läheisiä tai poeettisesti muodostettuja synonyymeja kuten bahuvriihyhdysanoja. Jälkisäkeen tarkoitus ei yleisesti ole täsmentää pääsäkeen

³⁶⁷ Esim. SKVR I₁ 649. Vuokkiniemi, Lonkka. Genetz 1872. – Maksima Karjalaini.

³⁶⁸ Esim. SKVR I₂ 979. Vuokkiniemi, Latvajärvi. Berner 1872. – Arhippaini Miihkali.

sisältöä vaan säkeet muodostavat merkityksen yhdessä. Vaikka jälkisäkeitä voi olla useampikin, parisäe on yleisin ja tavallaan perustavanlaatuisin säekerron muoto. Myös lauletuissa esityksissä toistuu kaksijakoisuus säepari-kaavassa ("kysymys" – "vastaus") ja esilaulajan ja jälkilaulajan / kuoron vuorottelussa. Nämä rakenteet läpäisevät koko tekstin, mutta ovat kovarianssissa vain satunnaisesti. Runon tekstuaalis-esityksellinen jana koostuu toisiinsa limittyvistä nousuista ja laskuista.

Runorekisteri koostuu näin primaareista poeettisista ominaisuuksista (mitta, alkusointu ja kerto), niistä johdettavista sekundaareista ominaisuuksista ja laajemmista usein lajikohtaisista konventioista. Ne synnyttävät poeettinen muodon, kielen pelin, jota ei voi tulkita vain sananmukaisten merkitysten kautta. Muoto ja referentiaalinen sisältö yhdistyvät yhdeksi poeettiseksi merkitykseksi.

6.2 SYNTAKSI JA SÄKEEN RAKENTEET

Olen edellä tarkastellut Arhipan runotekstien syntaktisia rakenteita. Lähtökohtana oli Matti Kuusen esittämä kuvaus siitä, miten säkeestä voivat eri syntaktiset osat lohjeta omiin säkeisiinsä (Kuusi 1963a). Kuusi esittää, että lauseen predikaatilla on keskeinen yhteen sitova asema: sen kanssa voivat esiintyä kaikki lauseenjäsenet, mutta siitä erillään esiintyminen on tarkemmin rajattu. Arhipan korpuksen tutkimus vahvistaa Kuusen väitettä. Vaikka teksteissä onkin joitain erilleen lohkeavia useamman lauseenjäsenen esiintymiä (esim. *Anopilla antehikse*), niiden osuus on hyvin vähäinen. Tutkittaessa lauseiden rakentumista säkeistä voidaan todeta, että yli kaksi kolmasosaa säeryhmistä on verbisäkeiksi luokiteltavia, sellaisenaan pääsääntöisesti valideja lauseita. Irralleen lohkeavat lausekkeet ovat valtaosin subjekteja tai adverbiaaleja, näistä suurin osa paikan adverbiaaleja. Kalevalaisen säkeen lauseen rakenne on siten yleensä varsin yksinkertainen ja säetilan vuoksi myös melko pelkistetty.

Arhipan korpuksen edustamassa runolauseessa verbin täydennykset, subjektia lukuun ottamatta, hakeutuvat samaan säkeeseen finiittiverbin kanssa, kun taas määritteet voivat yhtä hyvin olla niin samassa kuin eri säkeessä. Siten säkeet ovat pääsääntöisesti sellaisinaan kielellisesti valideja ja ymmärrettäviä lauseita. Jos täydennys halutaan esittää erisäkeisenä laajempuna lausekkeena, verbisäkeen yhteydessä on melkein aina sitä edustava pronomini tai proadverbi: *Tuolta voije vuotuohe, Sima tilkka tippuohe, Kuun luota lomasta päivän, Taivon tähtien takoa, Otavaisen olka päitksi* (128:173–128:177). Selkeät erisäkeiset täydennykset ovat harvinaisia mutta toki mahdollisia: *Pani pajan palttinaisen, Iholla alattsomalla* (103:142–103:143). Objektin suhde verbiin on korpuksessa lauseenjäsenistä kiintein ja se on selkeimmin täydennys. Vain aniharvassa tapauksessa verbin objekti on kokonaan toisessa säkeessä. Adverbiaaleissa on sekä täydennyksiä että määritteitä.

Subjektilla on runorekisterissä erityisasema. Se esiintyy ensinnäkin yleisesti erillisenä säkeenä, nimisäkeenä. Toiseksi jokaisella verbisäkeellä ei ole omaa ilmipantua subjektia, vaan sama subjekti voi toimijana täydentää useampaa verbisäettä. Luonnollisesti tämä koskee syntaktisesti vain kolmannen persoonan muotoja: ensimmäisen ja toisen persoonan sekä passiivin tekijät ilmenevät jo verbin muodossa. Viittaavuus kuitenkin poikkeaa lajeittain: kertovissa runoissa nämä persoonat esiintyvät melkein pelkästään dialogissa, joissa viittauksen kohde ilmenee subjektin ja puhuttelusäkeen kautta. Loitsuissa ja lyriikassa viittaukset ovat deiktisiä eli ensimmäinen persoona viittaa esittäjään itseensä, toinen puhuteltavaan, joka yleensä ilmenee puhuttelusäkeiden avulla. Arhippa tuo viittauskohteet tekstiin aukottomasti ja selkeästi: jokaisella teolla on tekstissä tekijänsä, puheella puhujansa ja puhuteltavansa. Tämä ei ole itsestään selvää: Arhipan pojan Miihkalin kertovissa runoissa tekijät ja puhujat ovat usein implisiittisiä. Arhipalla tätä ilmenee melkein vain kertauksissa, joissa rakenteen toistuvuuden kautta toimijat on helpposti pääteltävissä. Kyse on siis elliptisyydestä. Kolmanneksi on huomattava nimisäkeen (subjektin ja puhuttelun) erillisyyden mahdollistama epiteettien käyttö. Vaikka nimistä vain pieni osa toistuu useammassa runossa, niiden rakentumisen periaatteet ovat yhdensuuntaisia. Ne muodostavat formuloita, runorekisteriä vahvasti luonnehtivia säemalleja.

Eri asiointiloja kuvaavat ja erilaisen argumenttirakenteen omaavat verbit muodostavat erilaisia säerakenteita. Tilaverbi ja olosijainen tai tavan adverbiaali, suoritusverbi ja objekti, omavoimainen liikeverbi ja tulo- tai erosijainen adverbiaali sekä kausatiivinen liikeverbi, objekti ja tulo- tai erosijainen adverbiaali toistuvat tiheästi säkeen ytiminä. Aspektin muuttuessa myös rakenne muuttuu, mikä selvimmin ilmenee liikeverbien duratiivisuuden ja punktuaalisuuden vaihtelussa. Duratiivinen liike on toisaalta tila, jonka aikana voi tapahtua jotain muuta, toisaalta liike, joka voi viedä määränpäähän. Rakenteen muutosta voi toteuttaa verbejä vaihtelemalla (liikkumisen tapaa vs. pelkkää liikettä koodaavat verbit) ja tempuksella (preesens vs. imperfekti).

Määritteet ovat riippumattomampia verbistä kuin täydennykset ja voivat esiintyä monenlaisten verbien yhteydessä. Sekä verbillisten säkeiden että määritesäkeiden itsenäisyys ja keskinäinen riippumattomuus on mahdollista nähdä tärkeäksi osatekijäksi runotekstien joustavuudelle. Säkeet ja säeryhmät voivat kombinoitua, hajota ja liittyä uusiin yhteyksiin joustavasti ja monin eri tavoin. Lauseensisäisen syntaksin lisäksi säkeen itsenäisyyteen ja ymmärrettävyyteen vaikuttavat myös lauseiden väliset suhteet. Yhdyslauseiden osat ovat riippuvaisia toisistaan, anaforiset pronominit ja proadverbit tarvitsevat tarkoitteensa. Silti yhdyslauseessa oleva alisteinen sivulausekin on syntaktisesti validi lause, joka runoteksteissä voidaan joskus yksinkertaisin korvauksin muuntaa täysin itsenäiseksi päälauseeksi. Tätä joustavuutta edistävät merkittävästi säkeenalukkeet, joiden avulla säelauseiden välisiä suhteita voidaan monipuolisesti säädellä. Ytimeltään identtiset lauseet voi-

daan siten siirtää ja sijoittaa syntaktisesti vaihteleviin ympäristöihin, esimerkiksi päälauseesta alisteiseksi ja kysymyksestä vastaukseksi.

Finiittiverbin ja sen täydennysten kiinteä suhde voidaan nähdä yhteydessä kahteen runorekisteriä vahvasti määrittävään ominaisuuteen. Toinen on säkeen itsenäisyys ajatuksellisena kokonaisuutena. Lauseiden rakentuminen on näin varsin yksinkertaista. Toinen ominaisuus on finiittisen perussäkeen, esisäkeen, tietty yksinkertaisuus tai koruttomuus. Suurin osa esisäkeiden lausekkeista on yksisanaisia. Ulkoiset vaatimukset, erityisesti runomitta, rajoittavat säkeeseen mahtuvien lausekkeiden määrää. Säetila ei ole rajaton: kahdeksaan tavuun mahtuu tavallisimmin kolme tai neljä sanaa, ja lausekkeita on yleisesti vähemmän kuin sanoja. Erilliset subjekti- tai adverbiallisäkeet, kuten paikannimet, ovat selvästi rikkaampia lausekkeiden rakentamisen kannalta, kuten myös kopulasäkeet, joissa verbin osuus säkeessä on pieni tai usein olematon. Verbisäkeen rikastamisessa tärkeää onkin säekerto, parallelismi, koska kertosaäkeestä verbi voi puuttua elliptisesti ja muille lausekkeille jää enemmän tilaa. Monimutkaisempia rakenteita voidaan muodostaa lähinnä infiniittisillä verbirakenteilla, joilla on runorekisterissä pieni mutta tärkeä osa, ja ne ovat runorekisterille myös vahvasti luonteenomaisia, mutta todennäköisesti normaalikielelle vieraampia rakenteita. Niitä käytetään adverbialilauseiden sijasta ilmaisemaan erityisesti temporaalisia ja finaalisia suhteita, joihin ne tarjoavat formulaisen säkeen puitteisiin sopivan ilmauksen: "kun hän oli tullut kotiin" > *Kotihinsa tultuoho* (106:192), "jotta viiltäisit lohen viploin [=viipaleiksi]" > *Lohi viploin viilläksesi* (101:038). Eriytyisen yleinen on MA-infinitiivin illatiivi, jota käytetään sekä intransitiivisesti ilmaisemaan subjektin ryhtymistä johonkin että jonkun laittamista johonkin toimeen: *Nousi härkä ammomaha* (101:252), *Pani orjat liettsomaha* (103:352). Infinitiivillä on määräraikka säkeen lopussa: vaikka sijapäätteen lopputavu murteessa yleensä on kadonnut, infinitiivin tunnus MA on ani harvaa poikkeusta lukuun ottamatta sijoittunut viimeisen runojalan nousuun.

Olla-verbin sisältävä kopulasäe on verbisäkeen muoto, josta verbi voi ilmiä puuttua. Näin sen muille lausekkeille jää enemmän tilaa. Kopulasäkeillä toteutetut erityissäetyypit kuten oli-säe ovat Arhipan runoissa diskursiivisissa määrätehtävissä. Kopulasäkeiden rakentuminen on melko vahvasti säänneltyä: nominaalisesti koodatussa kopulalauseessa subjekti ei mielellään eroa predikatiivin tai predikatiiviadverbialin sisältävästä säkeestä, lokaalisesti koodatussa lauseessa subjekti ja adverbialli eivät juuri koskaan ole eri säkeessä.

Funktiosanojen esiintyminen säkeenalukkeina on runotekstin rakentumisen joustavuuden kannalta tärkeää. Säkeenalukkeet muodostavat erilaisiin syntaktisiin tehtäviin sopivia kantavia rakenteita, joihin sisältösanoin voidaan istuttaa. Ne ovat omanlaisiaan formuloita: niissä ei vielä ole sisältöä, mutta ne ilmaisevat suhteita. Esimerkiksi adverbialikonjunktion sisältävät säkeenalukkeet tarjoavat temporaalisten, kausaalisten, finaalisten, konditionaalisten, konsessiivisten ja vertailevien suhteiden ilmentämiseen omat val-

miit keinonsa. Funktiosanat ja niistä muodostuvat säkeenalukkeet ovat koko runoston yhteisiä piirteitä. Silti on todennäköistä, että joka laulajalla on omat painotuksensa ja valintansa siitä, millaisia ja miten hänen runoissaan säkeenalukkeita käytetään. Erojen etsiminen laulajien välillä jää tämän tutkimuksen ulkopuolelle, mutta lienee aika turvallista todeta, että se kokonaiskuva, joka funktiosanoista ja säkeenalukkeista Arhipan teksteistä muodostuu, on osa hänen henkilökohtaista idiomiaan. Siinä voisi näkyä yksilöllinen kädenjälki, joka mahdollistaisi jopa hänen runotekstiensä tunnistamisen ja identifioinnin.

6.3 FORMULA JA KOMPOSITIO

Ajatusten sovittaminen primaarien poeettisten ominaisuuksien mukaisesti aiheuttaa väistämättä rakenteiden toistuvuutta, samanlaisuutta. Kun mukana on samoja leksikaalisia elementtejä, voidaan puhua formuloista. Klassisen suullis-formulaisen teorian mukaan formulat ovat merkki esityksenmyötäisestä kompositiosta, jossa laulaja pyrkii tuottamaan kertomuksen käyttämällä tietyn olennaisen ajatuksen (*essential idea*) ilmaisevilla valmiilla sanayhdistelmillä, formuloilla. Siitä, ovatko formulat aina varma merkki tästä komposition tavasta tai ominaisia pelkästään suulliselle esityksessä luotavalle runoudelle, on kiistelty ja keskusteltu paljon. Oman aiemman tutkimukseni havaintojen mukaan ainakaan kalevalaista kertovaa runoa ei voi läheskään kokonaisuudessaan luonnehtia esityksessä luoduksi, vaikka niissä formuloita olisikin. Joidenkin formuloiden käyttö voidaan nähdä esityksenaikaisen valintaprosessin tuloksena: edellytyksenä on, että kyseisessä tilanteessa formulat käytölle on vaihtoehto, kuten sanoi-klišeiden kohdalla: *Sanan virkko noin nimesi* ja *Niin sano sanalla tuolla* ovat hyvinkin vaihtoehtoisia ja valinta mahdollinen vasta esitystilanteessa. Tämä ei kuitenkaan ole kovin yleistä eikä runotekstin kokoonpanoa voi mitenkään selittää pelkän formulakomposition kautta.

Formula esiintyy tyypillisesti toistuvissa diskursiivisissa tilanteissa. Toistuvissa tilanteissa käytetään syntaktis-semanttisesti lähisukuisia verbejä, joilla on samanlainen argumenttirakenne. Normaalikielessä täydennysten valintaa ohjaa lähinnä niiden semantiikka. Kun säetila on verbin mukana ollessa varsin ahdas ja myös alkusointuisuus vaikuttaa sanojen valintaan, käytettävissä olevan sana-aineuksen kirjo kapenee ja säkeet kiinteytyvät. Syntyy formuloita. Formulan synty kytkeytyy näin paradigmaattiseen valintaan, mutta sen käyttö ei enää selity pelkästään tavallisten syntaktisten prosessien kautta. Sitä ei rakenneta enää aina uusiksi, se on. Formulan määritelmän mukaan formula ilmaisee olennaista ajatusta, mikä implikoi, että formulan varsinainen sisältö on abstraktimpi, pelkistetympi kuin sen sananmukainen merkitys. Formulassa on jotain "liikaa". Formula on tässä mielessä morfeemiekvivalentti, kielen pienin mahdollinen merkitysyksikkö, jonka merkitys ei ole osiensa summa. Arhipan Sampo-runon alku (s. 62–63) on tyyppiesimerkki

Parryn formulasta (Parry M. 1980a, 426), jossa sanallisen ilmaisun taustalla abstrakti idea, sananmukaisiin osiinsa purkamaton merkitys, joka näennäisesti voi olla ristiriidassa muun tekstuaalisen ympäristön kanssa. John Miles Foley'n immanenssiteoria korostaa formuloiden merkityksen muodostumista perinteisen viittaavuuden (*traditional referentiality*) avulla. Perinteisen viittaavuuden kautta formulat merkitsevät enemmän kuin niiden sananmukainen merkitys viittaamalla koko perinnekontekstiin. Olennaisen ajatuksen lisäksi niillä on luontainen, synnynnäinen (*inherent*) merkitys, joka herättää paljon esiintymäyhteyttä laajemman kontekstin. (Foley 1991, 6–10.) Ongelma tässä selityksessä on se, että tätä laajempaa kontekstia on kaikissa tapauksessa vaikea kuvailla tai määrittää, mitä lisäarvoa tai merkitystä siihen viittaaminen mukanaan tuo. Voidaan todeta, että vaikka formulalle voidaan konstruoida abstrakti ylätasoinen merkitys, siihen väistämättä sisältyy sekä sisällön konnotaatioita että muodon tuomaa poeettista lisäarvoa. Sisällön konnotaatiot voivat viitata koko perinteeseen, mutta aina näin ei ole. Joka tapauksessa formulaisuus, morfeemiekvivalenssi tai traditionaalinen viittaavuus ovat osa kalevalaisenkin runon poetiikkaa, vaikka niitä ei voikaan läheskään aina kytkeä lordilaisen ajattelun mukaisesti esityksenmyötäiseen kompositioon.

Vanhan suomalaisen runotutkimuksen yhteisesti jakamiin käsityksiin kuului se, että perinteessä ilmenee samanaikaisesti sekä vanhaa säilyttävä että sitä uudeksi mukauttava tendenssi. Yleensä mukauttava ja muuttava tendenssi tosin nähtiin jonkinlaiseksi hälyksi, jonka takaa etsittiin vanhaa ja alkuperäisempää, ja muutos nähtiin varsin yksisuuntaisena ja stabiilina, vaikka se olisikin suurelta osalta edestakaista ja jatkuvaa, Hongon termin funktionaalista eli pientä variaatiota. Silti havainto oli oikea: perinne sekä säilyy että muuttuu, ja keskeisenä tekijänä tässä muutoksessa on runonlaulajien kyky toisaalta muistaa ja säilyttää, toisaalta varioida ja mukauttaa tekstejä. Tässä prosessissa laulajan kompetenssilla, poeettisen rekisterin hallinnalla on ratkaisevan tärkeä rooli. Se mahdollistaa muutoksen, jonka lopputuloksena on edelleen perinteinen runo ja samalla tarjoaa keinoja ilmaista ja esittää asioita erilaisin mutta silti perinteentaitajien ja yhteisön hyväksymin ja heitä miellyttävien tavoin. Aiemmassa tutkimuksessa puhuttiin usein perinteen sääntöihin "alistumisesta". Tämä antaa kuitenkin väärän kuvan prosessista, ikään kuin perinteentaitajaan kohdistuisi pakko esittää sisältö vain tietyllä tavalla eikä hänellä ole ilmaisun vapautta. Muoto ja sisältö muodostavat ykseyden, eikä niistä voi toista poistaa tai koko teos katoaa tai muuttuu aivan toiseksi. Poeettisen rekisterin sääntöjä ei ole pakko noudattaa, niitä halutaan noudattaa.

6.4 ARHIPPA, RUNO

Edellä tarkasteltiin Arhipan tekstien runorekisteriä olettaen, että kyse on laulajille yhteisistä, jaetuista ominaisuuksista ja piirteistä. Todellisuudessa näi-

hin ominaisuuksiin liittyy laulajakohtaisia painotuksia ja yksilöllisiä erikoispiirteitä, joiden avulla laulajan voisi joskus jopa tunnistaa. Tutkimuksessa on sivuttu monia Arhipan tekstien toistuvia piirteitä, jotka ovat ominaisia vain hänelle. Edellä mainittiin mm. Arhipan tapa käyttää nimi- ja sanoi-klišeitä ja säkeenalukkeet, joiden kirjossa ja käytössä Arhipalla on oma profiilinsa. Yksilöllisesti käytettyjä voivat olla formulatkin, kuten edellä esitellyt Ruotus ja hänen emäntänsä.

Arhippa on nähty erityiseksi laulajaksi. Voidaan pohtia, miten tätä erityisyyttä on perusteltu, mihin se pohjautuu. Vaikka Arhipalla olisi hänelle ominaisia tekstuaalisia konventioita, se ei nosta Arhippaa erityiseksi, poikkeavaksi, koska tällaisia on kaikilla laulajilla. Kysymystä voi tarkastella useammasta näkökulmasta: miten muut ovat Arhipan laulajuuden kokeneet, mitä Arhippa itse on laulamista sanonut, miten hänen laulunsa ilmaisevat laulajuutta.

Elias Lönnrot meni tapaamaan Arhippaa, koska hänet oli mainittu Lönnrotille aiemmin hyväksi laulajaksi. Tästä voidaan päätellä Arhipan olleen tunnettu oman kylänsä ulkopuolellakin, koska Lönnrot ei ollut aiemmin käynyt Latvajärvessä. Aivan ilman ennako-odotuksia Lönnrot tuskin olisi Latvajärveen lähtenyt erikseen poikkeamaan. Arhipalla lienee siis ollut melkoisen suuri laulajamaine. Lönnrot ei pettynyt odotuksissaan ja hän ylisti Arhipan laulutaitoa *Kalevalan* esipuheessa ja matkakertomuksessaan. Hänen vaikutuksestaan Arhippaa kävivät tapaamassa myös muut kerääjät. Cajan ei jättänyt minkäänlaista arviota Arhipan laulutaidoista. Castrén kuvasi lähinnä Arhipan repertuaaria ja ilmaisi pettymyksensä siihen, ettei Arhippa esittänyt hänelle loitsujaan. Muita aikalaistietoja Arhipan tavanneilta henkilöiltä ei ole tiedossa. Vuonna 1871 A. A. Borenius meni varta vasten Latvajärveen etsimään jälkiä Arhipan runoista ja tapasi Miihkalin. Miihkali ei ollut tunnetuin laulaja edes Latvajärvessä (Niemi 1904, 474–475). Miihkalin ja muiden latvajärveläisten kautta saatiin myös tietoa Arhipasta. Arhipan laulajuus ei näissä tiedoissa kuitenkaan ole esillä. Miihkali, jonka runoista monet vaikuttaisivat olevan pääosin perua Arhipalta, mainitsee vain kerran isänsä runon lähteeksi. Miihkalista itsestään tuli keruun myötä laulajan perikuva, jonka lauluja myös jälkipolvet muistivat. (Niemi 1921b, 1102, 1159–1160.) Arhipasta kerrottiin tarinoita, mutta Arhipan laulamiseen ei perinne enää ylettänyt. Arhipan laulajamaine siirtyi osaksi suomalaista kulttuuriperintöä Lönnrotin mainesanojen kautta.

Arhippa teki Lönnrotiin vaikutuksen runojen määrällä, järjestyksellä ja selkeällä, aukottomalla laulutavalla. Lönnrot sai, mitä tarvitsi ja haki *Kalevalan* rakennusta varten. Laulaminen "hyvässä järjestyksessä ja ilman suurempia aukkoja" (Lönnrot 1993, 122) on tietenkin hankalasti todennettava seikka, mutta on helppo huomata, että Arhippa laulaa runot johdonmukaisina kokonaisuuksina eikä hyppele motivoimatta asiasta toiseen, vaikka joskus assosiaatio kahden yhteen liitetyn runon välillä voi tosin olla hyvin pieni, jopa pari sanaa (*metsän tyttäristä* → *metsän piika*; Tuomio > Raudan sanat, 128:036–128:040). Säkeiden määrä oli suuri ja Arhippa piti Lönnrotin kir-

joitustyössä yli kahden vuorokauden ajan. Kun katsoo Lönnrotin kirjoittamia runomuistiinpanoja, kiinnittää huomiota niiden siisteyteen ja vaivattomuuteen. Voi arvella, että keruutapahtuma oli molempien tavoitteiden mukainen, Arhippa halusi jakaa tietoaan, Lönnrot etsi tietoa. Näiden kahden miehen intressit kohtasivat lyhyen, mutta intensiivisen keruutapahtuman aikana (vrt. Tarkka 2004, 253–259; Timonen 2008, 16). Lönnrotia inspiroi myös ehkä Arhipan perusteellinen esitystapa, johon hän itsekin pyrki. Intressien kohtaaminen voi olla osaselitys myös sille, miksi Arhippa suostui esittämään pitkät loitsunsa Lönnrotille. Castrénille hän kieltäytyi: heidän intressinsä eivät kohdanneet.

Arhippa itse puhui Lönnrotille laulajuudesta, vaikka hänen sanomansa muoto ja tarkka sisältö eivät ole tiedossa. Arhippa puhui laulajuuden muutoksesta, vertasi nykypäivää entiseen. Laulutaito ei ollut katoamassa, mistä Lönnrotkin huomautti ja mikä vielä myöhemmän Vienasta tehdyn keruun kautta voidaan myös nähdä. Joku muutos laulajuuden asemassa oli kuitenkin ehkä tapahtumassa. Lönnrotin mukaan Arhippa puhui pidoissa laulamisesta, johon on viitteitä hänen lauluissaankin. Pidoissa oli ehkä siirrytty uudenslaisiin lauluihin, eikä Arhipan "vanhoilla kauniilla lauluilla" eikä niiden laulajilla ollut niissä sijaa. Arhippa oli kertonut Lönnrotille myös kilpalaulamisesta, joka luonnollisesti kuuluu tilanteisiin, joissa on yleisöä läsnä: pitoihin. Arhipan laulajamaine on voinut olla kytköksissä näihin kilpailuihin, joissa häntä ei omien sanojensa mukaan ollut koskaan voitettu. Pitolaulamisen muuttaessa muotoaan ei Arhipan tapaisella laulajalla enää ollut sitä yleisöä, joka hänen taitoaan olisi samalla tavalla arvostanut.³⁶⁹

Arhipan laulajuutta voidaan tarkastella kuitenkin parhaiten hänen laulujensa kautta. Olisiko kerronnan tavassa sellaista, joka nostaisi Arhippaa muiden laulajien yläpuolelle? Kertovien runojen vertailu on tässä suhteessa mahdollista ainakin silloin, kun laulujen sisältö, niiden juoni on yhdenmukainen. Käytän esimerkkinä Arhipan ja Miihkalin laulamaa Sampo-runoa, joita analysoin tässä tutkimuksessa selvittelemieni runorekisterin ominaisuuksien pohjalta. Boreniuksen arvion mukaan "[i]sänsä runoista hän [Miihkali] usein kyllä muistaa ainoastaan pääjuoksun, jättäen pois kuvauksen hienommat vaihevärit" (Niemi 1904, 475). Lönnrotin tallentamassa Arhipan Sampo-runossa on 404 säettä, Boreniuksen vuonna 1877 tallentamassa Miihkalin Sampo-runossa 337 säettä.³⁷⁰ Miihkalin runo on Arhipan runon juonen kanssa yhdenmukainen, yksityiskohdiltaan monesti säkeen ilmiäsuu myöten samanlainen, mutta monesti myös poikkeava, yhdenmukainen muiden laulajien toisintojen kanssa. Se ei ole pelkistetty versio Arhipan runosta tai sen tiivistelmä vaan täysipainoinen kertomus, josta ei voi olettaa, että se

³⁶⁹ Anna-Leena Siikalan mukaan laulajuudella Arhipan yhteydessä tarkoitetaan julkista yleisön edessä esiintymistä, johon Arhippa myös itse viittaa tähän kilpalaulantaa koskevassa kommentissaan (Siikala 2012, 108).

³⁷⁰ SKVR I₁ 58 a). Vuonna 1871 tallennetussa toisinnossa (SKVR I₁ 58), joka sisällöltään on täysin yhdenmukainen myöhemmän toisinnon kanssa, on 298 säettä.

perustuisi vain Arhipalta opittuun tekstiin, että se olisi "isänsä runo" (vrt. Siikala 2012, 121 kuvateksti). Laajuudessa on merkittävä ero, jolle ei voi antaa yksiselitteistä syytä. Juonellisesti Miihkalin runo on jopa rikkaampi: se sisältää Maailmansynnyn, jota Arhipalla ei ole. Jos Maailmansynnyn viemä 24 säkeen jakso vähennetään Miihkalin säeluvusta, voi todeta, että Arhippa käyttää saman kertovan sisällön esittämiseen noin 90 säettä enemmän kuin Miihkali. Runon alkupuolella eroja esiintyy melko tasaisesti siinä, miten laulajat kertaavat säkeitä, kehystävät repliikkejä ja ilmaisevat varustautumista tai liikkumista paikasta toiseen. Välillä Arhipan esitys on rikkaampi, välillä Miihkalin. Ensimmäiseen kolmannekseen Miihkali käyttää jopa enemmän säkeitä kuin Arhippa. Kun Väinämöinen on kehottanut Ilmorista³⁷¹ lähemmään Pohjolaan, Arhippa oli käyttänyt 134 säettä, Miihkali (ilman Maailmansyntyä) 140. Miihkalin tekstin alkupuolta ei siten voi millään sanoa vähemmän täyteläiseksi, vähemmän "vaiheväriseksi" kuin Arhipankaan. Loppuosan Arhippa esittää kuitenkin liki 100 säettä pidempänä (270 / 173). Ero koostuu joistakin yksityiskohtaisista kuvauksista: esimerkiksi sammon takomisesta kertoessaan Arhippa toistaa aina valmistusaineiden luettelon: *Yhen joukoisen sulasta, Yhen osraisen jyvystä, Yhen villan kylkyvöstä, Majosta mahovan lehmän, Yhen värttinän murusta* (106:153–106:157). Tämä toistuu kolmesti. Suuremmin eroa syntyy kuitenkin ydin- ja kehyskertausten rakentamisessa sekä nimisäkeiden, puhuttelujen ja sanoiklišeiden käytössä. Sen sijaan säekerron määrällä ei ole selkeää vaikutusta säemäärän eroihin. Näytteenä voi olla kohta, jossa sampo saadaan veneeseen (106:241–106:264 / SKVR I₁ 58 a): 233–244). Vasemmalla Arhipan runokohta, oikealla Miihkalin:

Iku Tiera Nieran poika
Ylimmäini ystäväni
Mäne sie sampo ottamaha
Kirjo kansi kantamaha
Iku Tiera Nieran poika
Hyvä kielas käskieki
Kepie kehuttuoki
Mäni sammon ottamaha
Kirjo kannen kantamaha
Eipä sampo liikukkana
Kirjo kansi kihnakkana
Juuret moahan juurrutettu

Itse vanha Väinämöini
Läksi sammon ottamaha
Kirjo kannen kantamaha
Eipä Sampo liikukkana
Juuret moahan juurrutettu
Silloin vanha Väinämöini
Silloin kynti Sammon juuret
Sata sarvella härällä
Tuhat peällä tursahalla

Šano tuonne soatuohē:
"Ikutiera L[iera]n p[oika],
Ylim[mäi]ni ystäväni],
Kanna kanši purteheni,
Šoa šampo venošehēni."

"Eipä sampo liikukkana,

Juurillah on juurtunut,
Jeärilläh on jeärtynyt.

Itse v[anha] V[äinämöi]ni
Niin on kynti šammon juuret
Šatašarvella härällä,
Tuhatpeällä turšahalla,

³⁷¹ Arhipalla *Ilmorini*, Miihkalilla *Ilmollini*.

Vei Sammon venoishensa
Talu talka pohjahansa

Arhippa käyttää samasta lähtötilanteesta samaan lopputilanteeseen johtavaan aiheeseen 24 säettä, Miihkali 12. Sisällöissä ei ole eroja. Ero syntyy siitä, miten Arhippa rakentaa jaksoon sekä suorituskertauksen (Väinämöinen kehottaa, Iku Tiera yrittää) että kehyskertauksen (Väinämöisen yritys samoin säkein). Arhippa kielentää lopputuloksen lopuksi yhdellä säeparilla, Miihkallilla lopputulos on implisiittisesti läsnä Iku Tieralle osoitetussa käskyssä: tämä piirre on ominainen Miihkalille muuallakin, Arhipalla sitä ei esiinny lainkaan.

Ero isän ja pojan välillä näyttäytyy siten tavassa, jolla Arhippa vei runon alusta loppuun samalla intensiteetillä ja tarkkuudella, kun taas Miihkalin teksti on alussa yhtä täyteläistä kuin Arhipan, mutta pelkistyy loppua kohti. Asiat, jotka Miihkalin tekstissä ovat ellipsin kautta tai implisiittisesti läsnä, Arhippa kielentää loppuun saakka säkeisiin. Arhippa hyödyntää koko ajan ydin- ja kehyskertauksen rakenteita ja esimerkiksi kertauksenomaisesti venyttää kokoksi muuntautuneen Pohjon akan ja Väinämöisen taistelua samosta sekä ilmaisee toimijat säännönmukaisesti ja aukottomasti. Arhipan laulatapa voidaan ehkä kytkeä siihen esteettiseen periaatteeseen, jonka voimme tunnistaa liittyväksi kilpalaulantaan: runon on oltava pitkä. Kuten Senni Timonen toteaa, Lönnrotin Arhipasta kirjoittaman kuvauksen perusteella "kalevalaisen estetiikan korkein aste näyttää viittaavan ensinnäkin siihen, että laulua riitti" ja edelleen siihen, että "laulujen sisältö ja asenne ei ollut 'rietas' " (Timonen 2008, 16). Arhippa sanoi olleensa kilpatilanteessa usein, Miihkalista ei sitä tiedetä. Ei tiedetä edes sitä, oliko Lönnrotin kuvaama kilpalaulukäytäntö enää olemassa 1800-luvun jälkipuolella.

Toisena esimerkkinä voidaan ottaa Luojan virsi. Arhippa laulaa eri runossa Luojan syntymästä ja taivaisiin nousemisesta, eri runossa kuoleman (Hiiden seppä) voittamisesta. Muut laulajat, myös Miihkali, yhdistävät nämä kaksi yhdeksi runoksi. Lönnrotin tallentamassa Arhipan Luojan virressä on 300 säettä, Boreniuksen tallentama Miihkalin vastaava kokonaisuus on vain 126 säkeen mittainen. Arhipan runoon tosin sisältyy laaja kehyskertaus, saunan haku (ks. edellä), jonka osuus tästä toisinnosta on 98 säettä. Runossa voi alusta pitäen nähdä Arhipan kerrontatavan täyteläisyyden. Arhippa rakentaa kertaukset huolellisesti, monivaiheisina ja käyttää äärimmilleen venytettyä toistoa tehokeinona. Luojan virren rikasta tekstiä ei ole syytä nähdä vain kilpalaulantaan soveltuvan venyttämisen näkökulmasta, vaan epäilemättä kyseessä on Arhipalle tärkeä teksti. Arhipalla oli kolme muutakin uskonnollista runoa (Hiiden sepän kahlinta, Luojan laivaretki ja Tapanin virsi). Hän esitti Luojan virren joka kerääjälle ja kommentoi vielä (laulaen tai suorasanaisesti) Jeesuksen tehtävän taivaassa: *Tulou sieltä tuomittsemah (129:300)*³⁷².

³⁷² Tähän voisi liittää myös Maailmansynnyn puuttumisen Sampo-runosta, mikä sekin voisi liittyä Arhipan uskonnolliseen maailmankatsomukseen. Ks. myös Timonen 2008, 18–19.

Arhipan laulajamaineelle olennainen seikka on lopulta tietenkin hänen repertuaarinsa laajuus. Edellä määrittelin Arhipan kertomarunojen repertuaarin noin 3000 säkeen ja loitsurepertuaarin noin 1300 säkeen kokoiseksi. Muuta runoutta Arhipalta on tallennettu noin 500 säettä, mutta repertuaarin koko ei ole määriteltävissä. Kyse on avoimesta luokasta, johon jatkuvasti voi tulla uutta sisältöä muista perinnelajeista, erityisesti sananlaskuista, ja joka voi kombinoitua aina uusin tavoin. Arhipan jälkimaine perustuu erityisesti kertoviin runoihin, joita häneltä tallennettiin 22 erilaista. Tämä määrä ei ole välttämättä suuri, mutta hänellä on poikkeuksellisen monta pitkää runoa: kuusi runoista on esitetty yli 200-säkeisenä, pisin niistä 459-säkeinen Kilpakosinta³⁷³. Parannusloitsuja Arhipalta on tallennettu kuuteen eri vaivaan, näistä kolme (rauta, pistos, tuli) yli 200-säkeisiä. Nämä ovat Arhipan tietohuisia (Tarkka 2005, 83–86). Jos tulkitsem oikein Cajanin muistiinpanojen lyhyttä tietoa "tietohussanoista", Arhipalle tietohuiset olivat vaihtoehto luonnon nostattamiselle. Hän hallitsi perinteisen tiedon ja pystyi kertovien runojen tavoin esittämään sitä laveasti ja mahdollisesti käyttämäänkin tarpeen tullen, mutta ei ollut tietäjä, hänen luontonsa ei noussut. Ehkä tässä on yksi avain selittämään Castrénin epäonnistumista. Castrénin mukaan Arhippa piti šamanismia syntisenä ja jumalattomana (Castrén 1852, 89). Kysyikö Castrén Arhipalta loitsuja viitaten luonnon nostatukseen?

Mietelmärunoissa ja lyriikassa välittyvät sellaiset omavaraistaloudessa elävän yhteisön eetoksen mukaiset arvot kuin työteliäisyys, vaatimattomuus ja kohtuullisuus ja oikein eläminen. Useamman kerran tallennettu lyyrinen aihe *Emo neuvo poikoansa* (105:012–105:030, 124:028–124:041, 144:033–44:055, 208:001–208:034) painottaa vaatimattomuuden, oikeamielisyyden ja kohtuuden olevan edellytys miehuuteen, yhteisön jäsenenä toimimiseen³⁷⁴ ja kytkee sen myös oikeaan puolison valintaan (Elä kihlo kirkkotiellä): *Äsen siusta mies tuloopi, Uros selvä selkiepi, Läpi käymähän käräjät, Jutut julki polkomaha*. Toinen toistuva teema on tieto. Lotte Tarkan analysoima Arhipan hybridiruno Viisaampansa vieressä maannut (SKS KRA. Lna 5:87 =124; Tarkka 2004) yhdistää laulajuuden, tiedon ja oikean elämän. Runon aloittavissa laulajan sanoissa on kiintoisa vihje laulajuuden terminologiaan ja määrittelyyn liittyvästä neuvottelusta. Kiistääkö Arhippa laulajan kutsumisen *virren portaaksi* ja *sanan sepäksi* tosissaan vai onko kyseessä poeettinen sanaleikki? Sitä emme voi varmasti tietää. Viittaus *suolle portaaksi* laitettuun laulajaan ehkä kertoo siitä, että kaikki eivät Arhipan lauluja hyväksyneet tai eivät niitä arvostaneet. Arhippa kuitenkin uhmakkaasti väittää nousevansa, jolloin kuulijatkin hämmästyvät. Vaikka Arhipan laulajamaineelle löytyy lähdetiedoista perusteita, ei hänen laulajuutensa arvostus

³⁷³ Jos Castrénin muistiinpanon voi tulkita, että Arhippa esitti Kaukamielen virren Päivölän pidot – Tuonelassa käynti –yhdistelmän perään, se olisi noin 500-säkeisenä Arhipan pisin runo. Miihkalin pisin runo toisaalta on yli 550-säkeinen Päivölän virsi, Oluen synnyn ja Lemminkäisen virren yhdistelmä (Saarinen 1994, 182).

³⁷⁴ Miehuuden käsitteestä vialalaisrunoissa ks. Tarkka 2005, 194.

ehkä ole ollut jakamaton. Hänellä on voinut olla paheksujansa, arvostelijansa, väheksyjänsä ja kilpailijansa.³⁷⁵

Arhipan runoissa toistuu monesti sanapari *laulaja : runo*. Ne ovat toistensa synonyymiseksi käsitettäviä paralleleja. *Runon* paralleelina on myös *tietäjä*. Arhipalla *runo* viittaa yhtä säe-paria lukuun ottamatta henkilöön, ei lauluun. Siinäkin edellä esiintyy laulaja-runo:

Paremmilla laulajilla 122:096
Tietävämmillä runoilla 122:097
Noin kuulin laulettavakse 122:098
Tiesin tehtävän runoja 122:099

Lyriikassa *laulaja* ja *runo* rinnastuvat laulajan sanoissa, kun laulaja antaa vuoron toiselle laulajalle. Termin runo vanha kielellinen merkitys on laulaja, runoilija.³⁷⁶ Kertovissa runoissa tietäjä, laulaja, runo on Väinämöinen säkeessä *Vanhalla Väinämöisellä, Ikuisella tietäjällä, Polvuhuisella runolla* (103:341–103:343) ja ennen kaikkea Päivölän pidoissa, jossa runo, Väinämöinen asettuu laulajaksi. Hänen rekensä rikkoutuu:

Rikkohen reki runolta 123:026
Jalas taittu laulajalta 123:027
Alla vanhan Väinämöisen 123:028
Nuissa Päivölän pivoissa 123:029
Sariolan juominkissa 123:030

Väinämöinen lähtee hakemaan oraa [poraa] Tuonelasta reen korjausta varten. Pidoissa laulavan Väinämöisen laulun keskeytyminen hänen rekensä rikkoutumiseen on vain Arhipalta tavattu piirre³⁷⁷. Assosiaatio on varsin erikoinen ja kuvaa hyvin Arhipan kykyä luoviin yhdistelmiin. Arhippa voi tässä hyvinkin verrata reen kulkemista laulamiseen. Reen rikkoutuminen on kuitenkin varsin konkreettinen tapahtuma, johon haetaan konkreettista ratkaisua. Lopputuloksena Väinämöinen selviytyy hädin tuskin pois Tuonelasta ja varoittaa nuorempaa sukupolvea: älkää lähtekö syyttä Tuonelaan. Väinämöinen, tietäjä, laulaja, runo, jakaa tietoa, valistaa. Se on hänen tehtävänsä. Arhipan runoissa neuvominen ja jälkipolvien valistaminen on monesti mukana. Arhippa oli huolissaan perinteen säilymisestä oikeana. Arhippa korosti laulamisessa oikein elämisen arvoja.

³⁷⁵ Lönnrotin mukaan Arhippaa arvostettiin omassa talossaan suuresti. Se ei välttämättä tarkoita, että arvostus olisi ollut aina sama sen ulkopuolella. Miihkali Perttusen laulamista taas pitivät jotkut kyläläiset syntinä ja he ajattelivat, että Miihkali joutuisi laulamaan kuolinhetkellään kaikki virtensä (Niemi 1921b, 1079).

³⁷⁶ SSA *runo*. Turunen 1981 *runo*. KKS antaa sanan merkitykseksi vain '1. kansanruno, virsi. 2. soitin (esim. hanuri t. viulu).' Laulajamerkitys on kuitenkin karjalaisissa runoissa varsin tavallinen. Ks. myös Haavio 1967, 319–321.

³⁷⁷ Jyrki Kettusen Oluen syntyä seuraa Päivölän pidot ja sitä Tuonelassa käynti, mutta reen rikkoutuminen sijoitetaan siinä *Kivisellä kirkko-tiellä, Potisella portahalla, Ahin ajan kääntymessä, Veitikan veräjän suussa* (SKVR I: 366. Vuokkiniemi, Tšena. Topelius 1821. – Jyrki Kettuine).

Arhipan aineistojen avulla voimme hahmottaa, millainen oli runojen kieli, runorekisteri, 1800-luvun taitteen Vienassa. Voimme nähdä, miten kielen rakenteet ja poeettiset pyrkimykset kietoutuvat toisiinsa ja toimivat erottamattomasti yhdessä ja toisiinsa vaikuttaen. Runorekisterissä voidaan nähdä yksilöllisiä piirteitä, mutta olennaista on se, että se on yhteistä jaettua kulttuurista omaisuutta. Runot ovat perinnettä: laulajat ovat omaksuneet ne eri tahoilta niitä aina jossain määrin muokaten, sopeuttaen omiin tarkoituksiinsa ja myös luovasti muuntaen ja uusia kokonaisuuksia synnyttäen. Tässä tutkimuksessa ei ole ollut mahdollista esittää systemaattisia otaksumia Arhipan runojen lähteistä tai tutkia säkeiden ja säeryhmien yhteyksiä. Tutkimuksessa havaittiin joitain yksittäisiä piirteitä, joissa Arhipan laulutapa oli ainoa laatuaan Vienassa, mutta joissa se omasi vastineita paljon eteläisemmillä alueilla. Mistä nämä yhteydet johtuvat, jää jatkotutkimuksen selvitettäväksi. Tärkeää on, että Arhippa oli lapsuudestaan asti elänyt ympäristössä, jossa runoja laulettiin ja arvostettiin. Hän eli kylässä ja perheessä, johon tuli vaikutteita monelta taholta. Arhipalle laulajuus ei ollut pelkästään esi-isiltä saadun perinteen siirtoa jälkipolville. Se oli myös luovaa toimintaa, perinteen uudistamista eri vaikutteista kooten ja uusiin konteksteihin sopeuttaen. Arhippa oli laulaja, runo.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

ARKISTOLÄHTEET

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN ARKISTO, KIRJALLISUUDEN JA KULTTUURIHISTORIAN KOKOELMA (SKS KIA)

Axel August Boreniuksen arkisto. Kotelo 1: Vuosien 1871-1872 keruumatkojen matkakertomuksia, päiväkirjoja ja muistiinpanoja laulajista sekä sävelmistä. 2:35–2:37, 2:40

Lönnrotiana-kokoelma (Lna). Sidokset Lna 35, Lna 36, Lna 78, Lna 79, Lna 99.

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN ARKISTO, PERINTEEN JA NYKYKULTTUURIN KOKOELMA (SKS KRA):

Cajan, J. Fr. Sidokset 1–4

Castrén, M. A. Sidokset 1–2

Karjalainen, Kustaa b)142. 1894

Lönnrot, Elias. Sidos Lönnrotiana 5 (Lna 5)

Meriläinen, Heikki 5:548. 1888

Naukkarinen, Olga KT 280:6. 1943

SKSÄ L 427 a,b – L 428 a. [äänite] Helsinki 21:3:1952: Äänittäjät Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri.

SKSÄ 3. 2008. [äänite] Äänittäjä ja esittäjä Taito Hoffrén.

Sananparsikortisto

KANSALLISKIRJASTO

Käsikirjoitukset, Matias Castrénin arkisto, Coll.539, Fennica I, Finska Runor I–II.

KIRJALLISUUS JA VERKKOAINEISTOT

- Aaltonen, Lea 1979: *Eeppisten muinaisrunojen virkerakenne. Vienan nk. Kalevalan-aineiset kertovaiset runot*. Julkaisematon liseniaatintyö. Turun yliopisto, suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Airila, M. 1933: Muuan havainto Kalevalan lauserakenteesta. – *Suomi* 5:16, 9–14.
- Alho, Olli 1979: *Orjat ja isännät. Tutkimus inkeriläisistä maaorjarunoista*. *Suomi* 123:1. Helsinki: SKS.
- Alhoniemi, Alho 1982: Eräitä näkökohtia mordvan nominaalisen predikaatin käytöstä. – *Lauseenjäsennyksen perusteet. Seminaari Seilissä 9.–10.9.1982*. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 9. Turku: Suomen kielitieteellinen yhdistys, 47–58.
- Anttila, Aarne 1985: *Elias Lönnrot. Elämä ja toiminta*. SKST 417. Helsinki: SKS.
- Anttonen, Pertti 1994: Ethnopoetic Analysis and Finnish Oral Verse. – Siikala, Anna-Leena & Vakimo, Sinikka (toim.), *Songs beyond the Kalevala*. SFF 2. Helsinki: SKS, 113–137.
- Apo, Satu 1986: *Ihmesadun rakenne. Juonien tyypit, pääjaksot ja henkilöasetelmat satakuntalaisessa kansansatuaineistossa*. SKST 446. Helsinki: SKS.
- Asadowskij, Mark 1926: *Eine sibirische Märchenerzählerin*. FFC 68. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Banti, Giorgio & Giannattasio, Francesco 2004: Poetry. – Duranti, Alessandro (toim.), *A Companion to Linguistic Anthropology*. Oxford: Blackwell Publishing, 290–320.
- Baroni, Raphaël 2014 (2011): "Tellability". – Hühn, Peter et al. (toim.), *The Living Handbook of Narratology* [verkkójulkaisu]. Julkaistu 2011, tarkistettu 2014. Hamburg: Hamburg University. <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/tellability>. Viitattu 25.3.2015.
- Borenius, Aksel 1895: *Kalevalan toisinnot. Suomen kansallis-epoksen ainekset järjestettyinä sisällyksen ja laulupaikkojen mukaan. 1. sarja, Vienan läänin runot. 1. vihko, Vienan läänin Sampojakso*. SKST 70:1. Helsinki: SKS.
- Castrén, Matias Aleksanteri 1852: *Nordiska resor och forskningar. Första bandet, M. A. Castréns reseminnen från åren 1838–1844*. Helsingfors: Finska Litteratursällskapets tryckeri.
- Dégh, Linda 1962: *Märchen, Erzähler und Erzählgemeinschaft. Dargestellt an der ungarischen Volksüberlieferung*. Veröffentlichungen des Instituts für deutsche Volkskunde/Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin 23. Berlin: Akademie-Verlag.
- Dégh, Linda 1969: *Folktales and Society. Story-telling in a Hungarian Peasant Community*. Translated by Emily M. Schossberger. Bloomington: Indiana University Press.
- DuBois, Thomas A. 1995: *Finnish Folk Poetry and the Kalevala*. Garland Reference Library of the Humanities 1895. New Perspectives in Folklore 1. Publications of the American Folklore Society, New series. New York (NY): Garland Publishing.

- Eesti regilaulude andmebaas 2003–2016: *Eesti regilaulude andmebaas = Estonian Runic Songs' Database* [verkkojulkaisu]. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv. <http://www.folklore.ee/regilaul/andmebaas>. Viitattu 11.11.2015
- Evijärvi, Irja-Leena 1963: *Kaarle Krohn. Elämä ja toiminta*. Suomi 110:2. Helsinki: SKS.
- Finnegan, Ruth 1976: What is Oral Literature Anyway. Comments in the Light of Some African and Other Comparative Material. – Stolz, Benjamin A. & Shannon, Richard S., III (toim.), *Oral Literature and the Formula*. Ann Arbor (MI): Center for Coordination of Ancient and Modern Studies, University of Michigan, 127–166.
- Finnegan, Ruth 1977: *Oral Poetry. Its Nature, Significance and Social Context*. Cambridge: Cambridge U.P.
- Foley, John Miles 1985: *Oral-Formulaic Theory and Research. An Introduction and Annotated Bibliography*. Garland Folklore Bibliographies 6. Garland Reference Library of the Humanities 400. New York (NY): Garland.
- Foley, John Miles 1988: *The Theory of Oral Composition. History and Methodology*. Folkloristics. A Midland book 465. Bloomington (IN): Indiana University Press.
- Foley, John Miles 1991: *Immanent Art. From Structure to Meaning in Traditional Oral Epic*. Bloomington (IN): Indiana University Press.
- Foley, John Miles 1995: *The Singer of Tales in Performance*. Voices in Performance and Text. Bloomington (IN): Indiana University Press.
- Fox, Michael J. 2014: Remembering and Recreating Origins. The Transformation of a Tradition of Strict Canonical Parallelism among the Rotenese of Eastern Indonesia. With an Appendix on the Semantics of Dialect Concatenation and Semantic Network Analysis. – Frog (toim.), *Parallelism in Verbal Art and Performance. Pre-Print Papers of the Seminar-Workshop 26th–27th May 2014, Helsinki, Finland*. Folkloristiikan toimite 21. Helsinki: Folklore Studies, University of Helsinki, 29–60.
- Frog 2010: Multiformit kalevalamittaisessa epiikassa. – Knuuttila, Seppo & Piela, Ulla & Tarkka, Lotte (toim.), *Kalevalamittaisen runon tulkintoja*. KSVK 89. SKS: Helsinki, 91–113.
- Frog 2011: Multiforms and Meaning. Playing with Variation and Referentiality in Kalevalaic Epic. – Huttu-Hiltunen, Pekka et al. (toim.), *Laulu kulttuurisena kommunikaationa = Song as Cultural Communication = Pesnâ kak sredstvo kul'turnoj kommunikacii. Proceedings from the Runosong Academy Jubilee Seminar, 8–10 October 2010*. Runolaulu-Akatemian julkaisuja 16. Juminkeon julkaisuja 87. Kuhmo: Juminkeko, 49–64.
- Frog 2014: A Preface to Parallelism. – Frog (toim.), *Parallelism in Verbal Art and Performance. Pre-Print Papers of the Seminar-Workshop 26th–27th May 2014, Helsinki, Finland*. Folkloristiikan toimite 21. Helsinki: Folklore Studies, University of Helsinki, 7–28.
- Frog & Stepanova, Eila 2011: Alliteration in (Balto-) Finnic languages. – Roper, Jonathan (toim.), *Alliteration in Culture*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 195–218.
- Fromm, Hans 1987: *Esseitä Kalevalasta*. Suomentaneet Liisa Rumohr-Norio & Anne Gustafsson. Helsinki: SKS.
- Grünthal, W. 1933: Virolaisen kansanrunouden kuvaannollisista kertosanoista. – *Suomi* 5:16, 102–119.

- Haapanen, Toivo 1926: *Suomalaiset runomittateoriat 1800-luvulla*. Suomi 5:6:1. Helsinki: SKS.
- Haavio, Martti 1940: Loitsujen läävämato. – *Kotiseutu* 1940, 50–61.
- Haavio, Martti 1947: *Das Renntierlied des Miihkali Shemeikka*. Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja 53:3. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Haavio, Martti 1948a (1943): *Viimeiset runonlaulajat*. 2., korjattu painos. 1. painos 1943. Porvoo: WSOY.
- Haavio, Martti 1948b: *Piispa Henrik ja Lalli. Piispa Henrikin surmavirren historiaa*. Porvoo: [s.n.].
- Haavio, Martti 1949: Kansanrunojen sepittäjät ja esittäjät. – *Virittäjä* 53, 6–15.
- Haavio, Martti 1950: *Väinämöinen. Suomalaisten runojen keskushahmo*. Porvoo: WSOY.
- Haavio, Martti 1952: *Kirjokansi. Suomen kansan kertomaruoutta*. Porvoo: WSOY.
- Haavio, Martti 1967: *Suomalainen mytologia*. Porvoo: WSOY.
- Haavio, Martti 1980 (1952): *Laulupuu. Suomen kansan tunnelmaruoutta*. 2. painos. Porvoo: WSOY.
- Haavio, Martti 1992 (1957): Runottaren vaunut. – Haavio, Martti: *Esseitä kansanrunoudesta*. Helsinki: SKS, 275–292. Ilm. aiemmin: *Virittäjä* 61 (1957), 353–363.
- Hakamies, Pekka 1990: Runokielen ja tyylin alueellisista eroista Pohjois- ja Raja-Karjalan loitsuissa. – Hakamies, Pekka (toim.), *Runo, alue ja merkitys. Kirjoituksia vanhan kansanrunon alueellisesta muotoutumisesta*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja / Joensuun yliopisto 92. Joensuu: Joensuun yliopisto, 93–110.
- Hako, Matti 1963: Riimilliset kansanlaulut. – Kuusi, Matti (toim.), *Suomen kirjallisuus. 1, Kirjoittamaton kirjallisuus*. Helsinki: SKS & Otava, 418–446.
- Hakulinen, Auli & Karlsson, Fred 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKST 350. Helsinki: SKS.
- Hakulinen, Lauri 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Helsinki: Otava.
- Harvilahti, Lauri 1985: *Bylinat. Venäläistä kertomaruoutta*. Tietolipas 98. Helsinki: SKS.
- Harvilahti, Lauri 1990a: *Formulat ja kognitio – eepin runouden tuottamistekniikka*. Pécs: Janus Pannonius Universitát.
- Harvilahti, Lauri 1990b: Jumalat, tammet ja laulut. Piirteitä balttien kansankulttuurista. – Vento, Urpo (toim.), *Dainojen henki. Latvian ja Liettuan kirjallisuudesta ja kulttuurista*. Tietolipas 120. Helsinki: SKS, 55–91.
- Harvilahti, Lauri 1992: *Kertovan runon keinot. Inkeriláisen runoepiikan tuottamisesta*. SKST 522. Helsinki: SKS.
- Harvilahti, Lauri & Kazagačeva, Zoja S. 2003: *The Holy Mountai. Studies on Upper Altay Oral Poetry*. FFC 282. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Hautala, Jouko 1942: Muinaisrunojemme tutkimuksen menetelmästä ja mahdollisuuksista. – *KSVK* 22, 22–39.
- Hautala, Jouko 1945: *Lauri Lappalaisen runo. Vertaileva kansanrunouden tutkimus*. SKST 227. Helsinki: SKS.
- Hautala, Jouko 1947: *Hüiden hirven hühdántä. Vertaileva kansanrunouden tutkimus*. SKST 234. Helsinki: SKS.

- Hautala, Jouko 1954: *Suomalainen kansanrunoudentutkimus*. SKST 244. Helsinki: SKS.
- Hautala, Jouko 1957: *Johdatus kansanrunoustieteen peruskäsitteisiin*. 1. Tietolipas 11. Helsinki: SKS.
- Hirn, Yrjö 1939: Larin Paraske. Suuri runonlaulaja. – Hirn, Yrjö: *Matkamiehiä ja tietäjiä. Tutkimuksia suomalaisesta sivistyksestä ja Kalevalaromantiikasta*. Helsinki: Otava, 229–255.
- Honko, Lauri 1963: Itku virsirunous. – Kuusi, Matti (toim.), *Suomen kirjallisuus. 1, Kirjoittamaton kirjallisuus*. Helsinki: SKS & Otava, 81–128.
- Honko, Lauri 1981: Four Forms of Adaptation of Tradition. – Honko, Lauri & Voigt, Vilmos (toim.), *Adaptation, Change, and Decline in Oral Literature*. SF 26. Helsinki: SKS, 19–33.
- Honko, Lauri 1984: Lönnrot. Homeros vai Vergilius? – Laaksonen, Pekka (toim.), *Lönnrotin aika*. KSVK 64. Helsinki: SKS, 31–36.
- Honko, Lauri 1995: Multiformit ja pitkän eepoksen arvoitus. – *Sananjalka* 37, 117–145.
- Honko, Lauri 1998: *Textualising the Siri Epic*. FFC 264. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Honko, Lauri & Honko, Anneli 1995: Multiforms in Epic Composition. – *XIth Congress of the International Society for Folk-Narrative Research (ISFNR), January 6–12, 1995, Mysore, India. Papers*. Mysore: Central Institute of Indian Languages, 207–240.
- Honko, Lauri & Honko, Anneli 1998: Multiforms in Epic Composition. – Honko, Lauri & Handoo, Jawaharlal & Foley, John Miles (toim.), *The Epic. Oral and Written*. Mysore: Central Institute of Indian Languages, 31–79.
- Huttu-Hiltunen, Pekka 2008: *Länsivienalainen runolaulu 1900-luvulla. Kuuden runolaulajan laulutyylin kulttuurisensitiivinen musiikkianalyysi*. Juminkeon julkaisuja 73. Juminkeko-säätiön kansanmusiikin julkaisuja 10. Studia musica 34. Kuhmo: Juminkeko; Helsinki: Sibelius-Akatemia.
- Hymes, Dell 1981: “*In vain I tried to tell you*”. *Essays in Native American Ethnopoetics*. Studies in Native American Literature 1. Philadelphia (PA): University of Pennsylvania Press.
- Hymes, Dell 2003: *Now I Know Only So Far. Essays in Ethnopoetics*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Härkönen, Iivo (toim.) 1910: *Karjalan kirja*. 1. Paavo Ahavan et al. avulla toimittanut Iivo Härkönen. Porvoo: WSOY.
- Härkönen, Iivo 1926: *Runolaulajia. Vanhan runon viimeinen miespolvi itäisellä suomenäällä*. Helsinki: Otava.
- Ilomäki, Henni 1968: Latvajärvi. – Virtaranta, Pertti & Kaukonen, Väinö & Kuusi, Matti & Virtanen, Leea (toim.), *Karjalan laulajat*. Helsinki: Kirjayhtymä, 80–92.
- Inha, I. K. 1911: *Kalevalan laulumailta. Elias Lönnrotin poluilla Vienan Karjalassa. Kuvaus Vienan Karjalan maasta, kansasta, siellä tapahtuneesta runonkeruusta ja runoista itsestään*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Itkonen, Erkki 1936: *A. A. Borenius-Lähteenkorva. Kansanrunouden kerääjä ja tutkija*. Suomi 5:18. Helsinki: SKS.
- Itkonen, Terho 1959: Kosken korva. – *KSVK* 39, 233–245.
- Jakobson, Roman 1981: *Selected Writings. 3, Poetry of grammar and grammar of poetry*. Edited, with a preface, by Stephen Rudy. The Hague: Mouton.

- Jakobson, Roman & Bogatyrev, Petr 1974 (1929). Folklore som en särskild form av skapande. Översatt av Birgitta Sandberg. – Jakobson, Roman: *Poetik och lingvistik. Litteraturvetenskapliga bidrag*. Valda av Kurt Aspelin och Bengt A. Lundberg. Stockholm: Norstedt, 65–81.
- Jantunen, Suoma 1968: *Vienan läänin vanhojen runojen verbaalisten kolo-ratiivirakenteiden tarkastelua*. Julkaisematon laudaturtyö. Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos.
- Järvinen, Helena 1990: Ontropon emolaulu. – Laaksonen, Pekka & Mettomäki, Sirkka-Liisa (toim.), *Inkerin teillä*. KSVK 69–70. Helsinki: SKS, 205–212.
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki 1988: *Kertomus ja kerronta*. SKST 480. Helsinki: SKS.
- Kallas, Oskar 1901: *Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesi. 1, Folkloristische Untersuchung*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 16:1. Helsinki: Finsk-ugriska sällskapet.
- Kallio, Kati 2013: *Laulamisen tapoja. Esitysareena, rekisteri ja paikallinen laji länsi-inkeriläisessä kalevalamittaisessa runossa*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kaukonen, Väinö 1948: *Kalevala ja todellisuus. Eräitä kielenkäytön ongelmia*. Helsinki: Karhu.
- Kaukonen, Väinö 1956: *Elias Lönnrotin Kalevalan toinen painos*. SKST 247. Helsinki: SKS.
- Kemppinen, Iivar 1965: Runonlaulaja Arhippa Perttunen; Selitykset. – Perttunen, Arhippa: *Arhippa Perttusen runot*. Arhippa Perttusen esittelyn ja selitykset kirj. Iivar Kemppinen. Helsinki: Kirjayhtymä, 5–14, 69–76.
- Kiparsky, Paul 1976: Oral Poetry. Some Linguistic and Typological Considerations. – Stolz, Benjamin A. & Shannon, Richard S., III (toim.), *Oral Literature and the Formula*. Ann Arbor (MI): Center for Coordination of Ancient and Modern Studies, University of Michigan, 73–106.
- Kirkinen, Heikki 1988: *Pohjois-Karjalan kalevalaisen perinteen juuret*. Tietolipas 108. Helsinki: SKS.
- Kirkinen, Heikki 2006: Vienan Karjalan suuruuden aika. Vuokkiniemen seutu keskiajalla. – Paajaste, Kai (toim.), *Tupenkolahuttajien mailla. Vuokkiniemi esihistoriasta toiseen maailmansotaan*. Mustasaari: Vuokkiniemi-seura, 36–58.
- Kiuru, Eino 1990: Soikkolan viimeisiä runonlaulajia tapaamassa. – Laaksonen, Pekka & Mettomäki, Sirkka-Liisa (toim.), *Inkerin teillä*. KSVK 69–70. Helsinki: SKS, 103–112.
- KKS = *Karjalan kielen verkkosanakirja*. Päivitettävä julkaisu. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 18. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Julkaistu 15.10.2009. Päivitetty 7.4.2010, 7.9.2010, 31.1.2015. <http://kaino.kotus.fi/kks>. Viitattu 27.10.2016.
- Koivisto, Vesa 1995: *Itämerensuomen refleksiivit*. SKST 622. Helsinki: SKS.
- Koivisto, Vesa 2005: Monikasvoinen -mA ja suomen agenttipartisiipin tausta. – Herlin, Ilona & Visapää, Laura (toim.), *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa*. SKST 1021. Helsinki: SKS, 146–172.
- Konkka, Aleks 1985: Sukutietoja Arhippa Perttusesta ja hänen perheestään. – *Punalippu* 2, 69–72.
- Koskinen, Pia 1979: *Säkeenylitys kalevalamitassa*. Julkaisematon laudaturtyö. Helsinki: Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos.

- Krohn, Kaarle 1918: *Kalevalankysymyksiä. Opas Suomen kansan vanhojen runojen tilaajille ja käyttäjille ynnä suomalaisen kansanrunouden opiskelijoille ja harrastajille*. 1-2. Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja 35–36. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Krohn, Kaarle 1924: *Kalevalastudien. 1, Einleitung*. FFC 53. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Kukkonen, Jukka 1975: Talonpoikaisrunoilijat. Perinteentaitajia ja propagandisteja 1800-luvulta. – Kukkonen, Jukka & Sihvo, Hannes (toim.), *Wäinämöisen weljenpojat. Tutkielmia talonpoikaisrunoudesta*. KSVK 55. Porvoo: WSOY, 7–25.
- Kuronen, Aatu 1975 (1907). Miihkali Perttunen (Mihails Arhipoff Perttueff). – Virtaranta, Helmi (toim.), *Vienan runonlaulajia ja tietäjiä*. Aatu Kurosen [1907], Petri Lesosen [1908] ja Iivo Marttisen [1908] muistiinpano; julk. ja selityksin varust. Helmi Virtaranta. Castrenianumin toimitteita 12. Helsinki: Helsingin yliopisto, 7–12.
- Kuusi, Matti 1949: *Sampo-eepos. Typologinen analyysi*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 96. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- Kuusi, Matti 1952a: Kalevalaisen säkeen, säeryhmän ja runon painavoituvuudesta. – *Virittäjä* 56, 241–261.
- Kuusi, Matti 1952b: Über Wiederholungstypen in der Volksepik unter besonderer Berücksichtigung der Edda, der Bylinen und der finnisch-estnischen Volksdichtung. – *SF* 6, 59–138.
- Kuusi, Matti 1953a. Kalevalaisen runon alkusointuisuudesta. – *Virittäjä* 57, 198–207.
- Kuusi, Matti 1953b. "Ei sampo sanoja puutu". – *KSVK* 33, 72–85.
- Kuusi, Matti 1954: *Sananlaskut ja puheenparret*. Helsinki: SKS.
- Kuusi, Matti 1957: Kalevalaisen muinaisepiikan viisi tyylikautta. – *KSVK* 37, 109–128.
- Kuusi, Matti 1960. Suomalaisista priaameleista. – *Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja* 18, 128–138.
- Kuusi, Matti 1963a. Kalevalainen säkeenylitys. – *KSVK* 43, 97–114.
- Kuusi, Matti 1963b. Esisuomalainen runous; Varhaiskalevalainen runous; Sydänkalevalainen epiikka ja lyriikka; Keskiajan kalevalainen runous; Myöhäiskalevalainen runous. – Kuusi, Matti (toim.), *Suomen kirjallisuus. 1, Kirjoittamaton kirjallisuus*. Helsinki: SKS & Otava, 31–80, 129–417.
- Kuusi, Matti 1967: Johdatusta sananlaskuston formula-analyysiin. – *KSVK* 47, 71–88.
- Kuusi, Matti 1970: Anni Lehtosen runousoppi. – *Virittäjä* 74, 293–302.
- Kuusi, Matti 1976: Kaloista vanhin. – Apo, Satu & Laatuinen, Saima-Liisa (toim.), *Veden viljaa*. KSVK 54. Helsinki: WSOY, 306–332.
- Kuusi, Matti 1978: *Suomalaista, karjalaista vai savokarjalaista? Vienan ja Pohjois-Aunuksen sananlaskut ja Kalevalan runojen alkuperäkiista*. Suomi 122:2. Helsinki: SKS.
- Kuusi, Matti 1980: Suomalainen tutkimusmenetelmä. – Lehtipuro, Outi (toim.), *Perinteentutkimuksen perusteita*. Porvoo: WSOY, 21–73.
- Kuusi, Matti 1983: *Maria Luukan laulut ja loitsut. Tutkimus läntisimmän Inkerin suomalaisperinteestä*. SKST 379. Helsinki: SKS.
- Kuusi, Matti 1985: *Perisuomalaista ja kansainvälistä*. Tietolipas 99. Helsinki: SKS.

- Kuusi, Matti 1990: Olgoi-akka Hevaan Tönttölästä. – Laaksonen, Pekka & Mettomäki, Sirkka-Liisa (toim.), *Inkerin teillä*. KSVK 69–70. Helsinki: SKS, 213–230.
- Kuusi, Matti & Bosley, Keith & Branch, Michael (toim.) 1977: *Finnish Folk Poetry. Epic. An Anthology in Finnish and English*. Käännökset: Matti Kuusi, Keith Bosley, Michael Branch. SKST 329. Helsinki: SKS.
- Kykkänen, Marja-Liisa 1968: *Verbaalisista koloratiivirakenteista Aunuksen ja Tverin kansanrunoudessa*. Julkaisematon laudaturtyö. Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos.
- Labi, Kanni 2006: *Eesti regilaulude verbisemantika*. Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 18. Tartu: Tartu ülikooli kirjastus.
- Könönen, Juha 1989: Antti Puhakan runousoppi. – Knuuttila, Seppo & Laaksonen, Pekka (toim.), *Runon ja rajan teillä*. KSVK 68. Helsinki: SKS, 200–216.
- Laitinen, Heikki 2004: Anni Tenisovan Marian virsi. – Siikala, Anna-Leena & Harvilahti, Lauri & Timonen, Senni (toim.), *Kalevala ja laulettu runo*. SKST 958. Helsinki: SKS, 157–193.
- Larjavaara, Matti 2007: *Pragmasemantiikka*. SKST 1077. Helsinki: SKS.
- Laugaste, Eduard 1974: Regivärsilise rahvalaulu stiilist. – Tedre, Ülo (toim.), *Eesti rahvalaulud. Antoloogia*. IV köide. Tallinn: Kirjastus "Eesti raamat".
- Lauerma, Petri 2001: Larin Parasken epiikan metriikasta. – *Virittäjä* 105:1, 44–58.
- Lauerma, Petri 2004: *Larin Parasken epiikan kielellisestä variaatiosta*. Suomi 189. Helsinki: SKS.
- Laukkanen, Kari & Hakamies, Pekka (toim.) 1978: *Sananlaskut*. SKST 346. Helsinki: SKS.
- Launis, Armas 1930: *Suomen kansan sävelmiä. 4. jakso, Runosävelmiä. II, Karjalan runosävelmät*. SKST 68:2. Helsinki: SKS.
- Lehtipuro, Outi 1970: Näkymiä 1960-luvun folkloristiikkaan. – *Virittäjä* 74:3, 400–409.
- Lehtipuro, Outi 1974: Kalevalaisen runouden tutkimus eilen ja tänään. – Virtaranta, Pertti [et al.] (toim.), *Sampo ei sanoja puutu. Matti Kuusen juhla-kirja*. KSVK 54. Porvoo: WSOY, 231–242.
- Lehtipuro, Outi 1975: Trends in Finnish Folkloristics. – Leino, Pentti (toim.), *Finnish Folkloristics*. 2. SF 18. Helsinki: SKS, 7–36.
- Lehtipuro, Outi 1983: Trends in Nordic Folkloristics. – Honko, Lauri & Laaksonen, Pekka (toim.), *Trends in Nordic Tradition Research*. SF 27. Helsinki: SKS, 208–223.
- Leino, Pentti 1970: *Strukturaalinen alkusointu suomessa. Folklore pohjainen tilastoanalyysi*. SKST 298. Helsinki: SKS.
- Leino, Pentti 1974: Kalevalamitan ongelma. – Virtaranta, Pertti et al. (toim.), *Sampo ei sanoja puutu. Matti Kuusen juhla-kirja*. KSVK 54. Porvoo: WSOY, 243–269.
- Leino, Pentti 1975: Äidinkieli ja vieras kieli. Rahvaanrunouden metriikka. – Kukkonen, Jukka & Sihvo, Hannes (toim.), *Wänämöisen weljenpojat. Tutkielmia talonpoikaisrunoudesta*. KSVK 55. Porvoo: WSOY, 26–48.
- Leino, Pentti 1976: Legendan struktuurianalyysia. – *Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja* 23 (1976), 159–181.
- Leino, Pentti 1982a: *Kieli, runo ja mitta. Suomen kielen metriikka*. SKST 376. Helsinki: SKS.

- Leino, Pentti 1982b: Miten suhtautua subjektiin? – *Lauseenjäsennyksen perusteet. Seminaari Seilissä 9.–10.9.1982*. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 9. Turku: Suomen kielitieteellinen yhdistys, 5–15.
- Leino, Pentti 1983: Kertomusten tulkinta folkloristiikassa. – *Kirjallisuuden-tutkijain seuran vuosikirja 35*, 141–160.
- Leino, Pentti 1986: *Language and metre. Metrics and the metrical system of Finnish*. SF 31. Helsinki: SKS.
- Leino, Pentti 2005: Kun tarkoitus häviää. Finaalisesta infinitiivistä tempo-raaliseksi. – Herlin, Ilona ja Visapää, Laura (toim.): *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa*. SKST 1021. Helsinki: SKS, 194–230.
- Leskinen, Heikki & Särkkä, Tauno 1985: Arhippa ja Miihkali Perttusen Sam-pojakso. – Leskinen, Heikki & Mielikäinen, Aila (toim.), *Ongelmoita op-pimia. Näkökulmia Kalevalaan ja kansanrunouteen*. Jyväskylä: Jyväsky-län yliopisto, 39–61.
- Leskinen, Heikki 1998: Karjala ja karjalaiset kielentutkimuksen näkökulmas-ta. – Nevalainen, Pekka & Sihvo, Hannes (toim.), *Karjala. Historia, kan-sa, kulttuuri*. SKST 705. Helsinki: SKS, 352–382.
- Lesonen, Petri 1975 (1908). Petri Lesosen käsikirjoitus. – Virtaranta, Helmi (toim.), *Vienan runonlaulajia ja tietäjiä*. Aatu Kurosen [1907], Petri Le-sonen [1908] ja Iivo Marttisen [1908] muistiinpano; julk. ja selityksin va-rust. Helmi Virtaranta. Castrenianumin toimitteita 12. Helsinki: Helsingin yliopisto, 13–42.
- Lord, Albert B. 1987: Kalevala, eteläslaavien epiikka ja Homeros. Suom. Sai-ma-Liisa Laatumen. – Honko, Lauri (toim.), *Kalevala ja maailman eepok-set*. KSVK 65. Helsinki: SKS, 239–260.
- Lord, Albert B. 2001 (1960): *The singer of tales*. Toim. Stephen Mitchell & Gregory Nag. Harvard Studies in Comparative Literature 24. 2nd ed. Cam-bridge (MA): Harvard University Press.
- Lönnrot, Elias 1835: *Kalevala taikka wanhoja Karjalan runoja Suomen kansan muinosista ajoista*. SKST 2. [Helsinki] : SKS. Ks. Lönnrot 1993, 175–316.
- Lönnrot, Elias 1840: *Kanteletar taikka Suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä*. SKST 3. Helsinki : SKS.
- Lönnrot, Elias 1849: *Kalevala*. SKST 14. Helsinki : SKS.
- Lönnrot, Elias 1902. *Elias Lönnrotin matkat. 1*. Toim. A. R. Niemi; suom. J. Hahl. SKST 98:1. Helsinki: SKS.
- Lönnrot, Elias 1990a. *Valitut teokset. 1, Kirjeet*. Toim. Raija Majamaa. SKST 510. Helsinki: SKS.
- Lönnrot, Elias 1990b. *Valitut teokset. 2, Mehiläinen*. Toim. Raija Majamaa. SKST 531. Helsinki: SKS.
- Lönnrot, Elias 1993: *Valitut teokset. 5, Muinaisrunoutta*. Toim. Raija Maja-maa. SKST 580. Helsinki: SKS.
- Metslang, Helle 1978: *Süntaktilisi aspekte eesti regilaulu värsiparallelismis. Dissertatsioon filoloogiategaduste kandidaadi teadusliku kraadi taotle-miseks*. Tallinn: [s.n.].
- Metslang, Helle 1981: Eesti regialulu värsiparallelismi lingvistilise uurimise lähtekohti. – Talvet, J. (toim.), *Värsiõpetuse aktuaalseid probleeme ja soome-ugri värsitehnika küsimusi*. Tartu riikliku ülikooli toimetised 587. Tartu: Tartu riikliku ülikool, 50–80.
- Mielikäinen, Aila 1978: Aktiivin II partisiippi Etelä-Savon murteissa. – *Virit-täjä* 82, 101–121.

- Murko, Matija 1990 (1929). *The Singers and their Epic Songs*. – Foley, John Miles (toim.), *Oral-formulaic Theory. A Folklore Casebook*. New York (NY) & London: Garland Publishing, 3–30.
- Naacka-Korhonen, Mervi 1988: *Halpa hinta, pitkä mitta. Vienankarjalainen laukkukauppa*. SKST 491. Helsinki: SKS.
- Niemi, Aukusti Robert (toim.) 1904: *Runonkerääjimmme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle*. SKST 109: Helsinki: SKS.
- Niemi, Aukusti Robert (toim.) 1908: *Suomen Kansan Vanhat Runot. I, Vietnan läänin runot 1–2*. SKST 121:1–2. Helsinki: SKS.
- Niemi, Aukusti Robert (toim.) 1919: *Suomen Kansan Vanhat Runot. I, Vietnan läänin runot 3–4,1*. SKST 121:3–4,1. Helsinki: SKS.
- Niemi, Aukusti Robert (toim.) 1921a: *Suomen Kansan Vanhat Runot. I, Vietnan läänin runot 4,2*. SKST 121:4,2. Helsinki: SKS.
- Niemi, Aukusti Robert 1921b: *Vienan läänin runonlaulajat ja tietäjät*. – Niemi, A. R. (toim.), *Suomen Kansan Vanhat Runot I4. Vietnan läänin runot. 4*. SKST 121. Helsinki: SKS, 1073–1183.
- Nieminen, Markku 1999: *Kysymyksiä Arhippa Perttusen haudalla*. – Laaksonen, Pekka & Mettomäki, Sirkka-Liisa (toim.), *Tuulen jäljillä. Kirjoituksia kansanperinteestä ja kulttuurihistoriasta*. KSVK 77–78. Helsinki: SKS, 140–147.
- Ó Ceannabháin, Peadar (toim.) 1983: *Éamon a Búrc. Scéalta*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhart Tta.
- Ojansuu, Heikki 1918. *Karjala-aunuksen äännehistoria*. SKST 162. Helsinki: SKS.
- Ojutkangas, Krista 2001: *Ruumiinosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. SKST 845. Helsinki: SKS.
- Onikki-Rantajääskö, Tiina 2005: *3. infinitiivin inessiivi ja määräpaikkaisuuden arvoitus*. – Herlin, Ilona & Visapää, Laura (toim.), *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa*. SKST 1021. Helsinki: SKS, 173–193.
- Pajunen, Anneli 2001: *Asiaintilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. Helsinki: SKS.
- Palola, Elina 2009: *Arkaismi, konteksti ja kirjuri. Sananloppuisen k:n merkintä Christfrid Gananderin kansanrunokokoelmassa*. Acta Universitatis Ouluensis. B, Humaniora 89. Oulu: Oulun yliopisto.
- Parry, Adam 1980 (1971): *Introduction*. – Parry, Adam (toim.), *The Making of Homeric Verse. The Collected Papers of Milman Parry*. New York (NY): Arno Press, ix–lxii.
- Parry, Milman 1980a (1923): *A Comparative Study of Diction as One of the Elements of Style in Early Greek Epic Poetry*. – Parry, Adam (toim.), *The Making of Homeric Verse. The Collected Papers of Milman Parry*. New York: Arno Press, 421–436.
- Parry, Milman 1980b (1928): *The Traditional Epithet in Homer*. – Parry, Adam (toim.), *The Making of Homeric Verse. The Collected Papers of Milman Parry*. New York (NY): Arno Press, 1–190.
- Parry, Milman 1980c (1928): *Homeric Formulae and Homeric Metre*. – Parry, Adam (toim.), *The Making of Homeric Verse. The Collected Papers of Milman Parry*. New York (NY): Arno Press, 191–239.
- Parry, Milman 1980d (1930): *Studies in the Epic Technique of Oral Verse-Making. 1, Homer and Homeric Style*. – Parry, Adam (toim.), *The Making of Homeric Verse. The Collected Papers of Milman Parry*. New York (NY): Arno Press, 266–324.

- Parry, Milman 1980e (1932). *Studies in the Epic Technique of Oral Verse-Making. 2, The Homeric Language as the Language of an Oral Poetry.* – Parry, Adam (toim.), *The Making of Homeric Verse. The Collected Papers of Milman Parry.* New York (NY): Arno Press, 325–364.
- Parry, Milman & Lord, Albert Bates (toim.) 1953: *Srpskohrvatske junačke pjesme = Serbocroatian heroic songs. 2, Novi pazar: srpskohrvatski tekstovi.* Skupio = collected by Milman Parry; uredio = edited by Albert Bates Lord; i predgovorom A. Belića. Beograd: Srpska akademija nauka.
- Parry, Milman & Lord, Albert Bates (toim.) 1954: *Serbocroatian heroic songs = Srpsko-hrvatske junače pjesme. 1, Novi Pazar. English translations = Engleski prevod.* Collected = sakupio Milman Parry; edited and translated by = uredio i preveo na engleski Albert Bates Lord; with musical transcriptions by = sa muzičim transkripcijama od Béle Bartóka; prefaces by = predgovorima od John H. Finley, Jr., Roman Jakobson. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Parry, Milman & Lord, Albert B. & Bynum, David E. (toim.) 1979: *Serbo-Croatian heroic songs. 14, Bihaćka Krajina. Epics from Bihać, Cazin, and Kulen Vakuf.* Collected by Milman Parry, Albert B. Lord, and David E. Bynum; edited with prolegomena and notes by David E. Bynum. Publications of the Milman Parry collection 12. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Peegel, Juhan 1997: *Kuld on jäänud jälgedesse. Regivärsi keelest ja poetikast.* Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Pekkarinen, Heli 2005: Sika on paha nyljettävä – mutta helppo ruokkia. Adjektiivin kanssa esiintyvien infiniittisten muotojen käytön tarkastelua. – Herlin, Ilona & Visapää, Laura (toim.), *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa.* SKST 1021. Helsinki: SKS, 127–145.
- Pentikäinen, Juha 1968: Oulanka – Kiestinki. – Virtaranta, Pertti & Kaukonen, Väinö & Kuusi, Matti & Virtanen, Leea (toim.), *Karjalan laulajat.* Helsinki: Kirjayhtymä, 17–31.
- Pentikäinen, Juha 1971: *Marina Takalon uskonto. Uskontoantropologinen tutkimus.* SKST 299. Helsinki: SKS.
- Pentikäinen, Juha 1978: *Oral Repertoire and World View. An Anthropological Study of Marina Takalo's Life History.* FFC 219. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia
- Pentikäinen, Juha 1980: Yksilö perinteentutkimuksen kohteena. – Lehtipuro, Outi (toim.), *Perinteentutkimuksen perusteita.* Porvoo: WSOY, 185–248.
- Pentikäinen, Juha 2010: *Marina Takalo. Runolaulaja ja näkijä.* SKST 1270. Helsinki: SKS.
- Perinnetieteen terminologia 1984: *Perinnetieteen terminologia.* Helsingin yliopiston kansanrunoustieteen laitoksen toimitte 1. Uudistettu painos. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Perttu, Pekka 1978: *Väinämöisen venehen jälki.* Petroskoi: Karjala.
- Perttunen, Arhippa: *Arhippa Perttusen runot.* Arhippa Perttusen esittelyn ja selitykset kirj. Iivar Kemppinen. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Piela, Ulla 1983: Muuttumaton tautiloitsu. – Laaksonen, Pekka & Piela, Ulla (toim.), *Kansa parantaa.* KSVK 63. Helsinki: SKS, 242–252.
- Piela, Ulla 1985: *Mekrijärven runonlaulajat ja kansanrunouden tutkimus.* – Aho, Jorma (toim.), *Runon ja tieteen Mekrijärvi.* Joensuu: Joensuun yliopisto, 30–40.

- Piela, Ulla 2004: Juhana Kainulainen, Elias Lönnrotin ensimmäinen laulaja. – Siikala, Anna-Leena & Harvilahti, Lauri & Timonen, Senni (toim.), *Kalevala ja laulettu runo*. SKST 958. Helsinki: SKS, 117–156.
- Porthan, Henrik Gabriel 1983: *Suomalaisesta runoudesta*. Kääntänyt ja johdannon kirjoittanut Iiro Kajanto. SKST 389. Helsinki: SKS. Alkuteos: De Poësi Fennica (1766–1778).
- Pulkkinen, Paavo 1966: *Asyndeettinen rinnastus Suomen kielessä*. SKST 281. Helsinki: SKS.
- Pulkkinen, Paavo 1993: *Suomen kielen kopulatiivikonjunktiot*. Studia philologica Jyväskyläänsia 30. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pöllä, Matti 1995: *Vienan Karjalan etnisen koostumuksen muutokset 1600–1800-luvulla*. SKST 635. Helsinki: SKS.
- Pöllä, Matti 1997: Perttusen suvun vaiheet 1700-luvulla. – *Karjalan heimo* 81:11–12, 168–170.
- Pöllä, Matti 1999: Migration from Finland to Viena Karelia ca. 1600–1720 and Preservation of the Kalevala Poetry. – *Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja* 88, 161–172.
- Rausmaa, Pirkko-Liisa 1968: Runo- ja proosamuodon siirtymisilmiöitä. – *KSVK* 38, 35–60.
- Ravila 1935: Vanhan suomalaisen runomitan probleema. – *Virittäjä* 39, 35–44.
- Rugojev, Jaakko 1985: Arhippa ja Miihkali. Mitä Tatjana tiesi kertoa suurista laulutaatoistaan. – *Punalippu* 2, 55–69.
- Runohakemisto = SKVR:n runohakemisto. – *Suomen Kansan Vanhat Runot -tietokanta* [verkojulkaisu]. URN:NBN:fi-fe20051411. Helsinki: SKS. <http://skvr.fi/skvr-runohakemisto>. Viitattu 12.5.2016.
- Ruoppila, Veikko 1967: *Kalevala ja kansankieli*. SKST 284. Helsinki: SKS.
- Saarinen, Jukka 1988: *Variaatio Arhippa ja Miihkali Perttusen epiikassa*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, kansanrunoustieteen laitos. S-sarja 371.
- Saarinen, Jukka 1992: Miihkali Perttusen Päivölän virsi. – Laaksonen, Pekka & Mettomäki, Sirkka-Liisa (toim.), *Kolme on kovaa sanaa. Kirjoituksia kansanperinteestä*. KSVK 71. Helsinki: SKS, 193–208.
- Saarinen, Jukka 1994: The Päivölä Song of Miihkali Perttunen. – Siikala, Anna-Leena & Vakimo, Sinikka (toim.), *Songs beyond the Kalevala*. SFF 2. Helsinki: SKS, 180–196.
- Saarinen, Jukka 1997: Tietäjiä ja metsämiehiä. Shemeikat runonlaulajina. – Malviniemi, Rauno (toim.), *Tapion tuvilla. Shemeikkain runonlaulajat ja kanteleensoittajat*. Kuopio: Shemeikka sukuseura, 71–86.
- Saarinen, Jukka 2010: Miten lauloi Arhippa? Tutkimus Arhippa Perttusen runosta Laivaretki ja kantele. – Knuuttila, Seppo & Piela, Ulla & Tarkka, Lotte (toim.), *Kalevalamittaisen runon tulkintoja*. KSVK 89. SKS: Helsinki, 35–53.
- Saarinen, Jukka 2013: Behind the Text. Reconstructing the Voice of a Singer. – Frog & Leslie, Helen F. & Hopkins, Joseph S. (toim.), *Limited Sources, Boundless Possibilities. Textual Scholarship and the Challenges of Oral and Written Texts*. RMN Newsletter 7: Helsinki: University of Helsinki, 34–43.
- Saarlo, Liina 2003: Korduvad kordused. – Hiemäe, Mall & Labi, Kanni (toim.), *Teekond*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Sadeniemi, Matti 1951: *Die Metrik des Kalevala-Verses*. FFC 139. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.

- Salminen, Väinö 1908: Runojen laulajat ja tietäjät unohdetaan. – *Antero Viipunen. Kansanrunouden kerääjän ja tutkijan lehti* 1:2, 17–19.
- Sarv, Mari 2000: *Regilaul kui poeetiline süsteem*. Eesti kirjandusmuuseumi aastaraamat. Paar sammukest 17. Tartu: Eesti kirjandusmuuseum, 7–122.
- Sarv, Mari 2008: *Loomiseks loodud. Regivärsimõõt traditsiooniprotsessis*. *Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis* 11. Tartu: Tartu ülikooli kirjastus.
- Seppä, Tiina 2010: Samassa tilassa tekstin kanssa. Kansanrunousaineistojen lukemisesta ja ymmärtämisestä. – Pöysä, Jyrki & Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.), *Vaeltavat menet*. Kultaneito 8. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 409–425.
- Seppä, Tiina 2015: *Kohtaamisia menneen kanssa. Tutkimus kansanrunousaineistojen synnystä ja myöhemmistä tulkinnoista*. Kultaneito 16. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Setälä, E. N. 1932: *Sammon arvoitus. Isien runous ja usko*. 1. "Suomen suku" laitoksen julkaisuja 1. Helsinki: Otava.
- Shore, Susanna 2012: *The Notion of Register in Systemic-functional Linguistics*. Julkaisematon esitelmä: Colloquium on Register. Intersections of Language, Context and Communication. 23rd–25th May 2012, Helsinki, Finland.
- Shumann, Amy & Hasan-Rokem, Galit 2012: The Poetics of Folklore. – Bendix, Regina F. & Hasan-Rokem, Galit (toim.), *A Companion to Folklore*. Malden (MA): Wiley-Blackwell, 55–74.
- Siikala, Anna-Leena 1980: Miina Huovinen. Vienankarjalainen verbaaliekstaatikko. – Alver, Bente & Klintberg, Bengt af & Rørbye, Birgitte & Siikala, Anna-Leena (toim.), *Parantamisen taitajat*. Helsinki: Kirjayhtymä, 54–82.
- Siikala, Anna-Leena 1982: Kertoja tutkimuskohteena. – Järvinen, Irma-Riitta & Knuuttila, Seppo (toim.), *Kertomusperinne. Kirjoituksia proosa-perinteen lajeista ja tutkimuksesta*. Tietolipas 90. Helsinki: SKS, 29–43.
- Siikala, Anna-Leena 1984: *Tarina ja tulkinta. Tutkimus kansankertojista*. SKST 404. Helsinki: SKS.
- Siikala, Anna-Leena 1992: *Suomalainen šamanismi. Mielikuvien historiaa*. SKST 565. Helsinki: SKS.
- Siikala, Anna-Leena 2012: *Itämerensuomalaisten mytologia*. SKST 1388. Helsinki: SKS.
- SKVR = *Suomen Kansan Vanhat Runot -tietokanta* [verkkojulkaisu]. URN:NBN:fi-fe20051411. Helsinki: SKS. <http://skvr.fi>. Viitattu 1.11.2017.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja* [verkkojulkaisu]. 2012. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:NBN:fi:kotus-201110. Jatkuvasti päivitettävä julkaisu. Tuorein päivitys 15.12.2016. <http://kaino.kotus.fi/sms>. Viitattu 24.7.2017.
- SSA 1 = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja*. 1, A–K. 1992. Erkki Itkonen, päätoimittaja et al. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. SKST 556. Helsinki: SKS.
- SSA 2 = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja*. 2, L–P. 1995. Ulla-Maija Kulonen, päätoimittaja et al. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. SKST 556. Helsinki: SKS.
- SSA 3 = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja*. 3, R–Ö. 2000. Erkki Itkonen, päätoimittaja et al. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. SKST 556. Helsinki: SKS.

- Steinitz, Wolfgang 1934: *Der Parallelismus in der finnisch-karelischen Volksdichtung*. FFC 115. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Stepanova, Eila 2014: *Seesjärveläisten itkijöiden rekisterit. Tutkimus äänellä itkemisen käytänteistä, teemoista ja käsitteistä*. Kultaneito 14. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Suorsa, Olavi. 1986: Kalevalan runonlaulajien kainuulais-pohjalaiset sukujuuret – *Faravid* 10, 151–184.
- Sydow, Carl Wilhelm von 1957 (1932). Perinteen leviämisestä. Suom. Aarne Anttila. – Vuorela, Toivo (toim.), *Perinteen parissa. Tutkielmia kansanrunoustieteen alalta*. Tietolipas 10. Helsinki: SKS, 52–85.
- Sykäri, Venla 2013: *Words as Events. Cretan Mantinádes in Performance and Composition*. SFF 18: Helsinki: Finnish Literature Society.
- Tarkka, Lotte 1999: Smötkyn Riiko. Mikrohistoriallinen kertomus vienalais-tietäjän elämästä ja runoudesta. – Laaksonen, Pekka & Mettomäki, Sirkka-Liisa (toim.), *Tuulen jäljillä. Kirjoituksia kansanperinteestä ja kulttuurihistoriasta*. KSVK 77–78. Helsinki: SKS, 41–94.
- Tarkka, Lotte 2002: Raja rauhasta elääpi. Martiska Karjalaisen mieron tie. – Laaksonen, Pekka & Piela, Ulla (toim.), *Lönnrotin hengessä*. KSVK 81. Helsinki: SKS, 256–303.
- Tarkka, Lotte 2004: Viisaampansa vieressä maannut. Genrejen välinen vuorovaikutus kalevalamittaisessa runossa. – Siikala, Anna-Leena & Harvilahti, Lauri & Timonen, Senni (toim.), *Kalevala ja laulettu runo*. SKST 958. Helsinki: SKS, 215–265.
- Tarkka, Lotte 2005: *Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921*. SKST 1033. Helsinki: SKS.
- Tarkka, Lotte 2013a: Sanan polvia. Lainaamisen poetiikka kalevalamittaisessa runossa. Hovi, Tuomas & Hänninen, Kirsi & Leppälahti, Merja & Vasenkari, Maria (toim.), *Viisas matkassa, vara laukussa. Näkökulmia kansanperinteen tutkimukseen*. Folkloristiikan julkaisuja 3. Turku : Turun yliopisto, 97–129.
- Tarkka, Lotte 2013b: *Songs of the Border People. Genre, Reflexivity, and Performance in Karelian Oral Poetry*. Translated by Leila Virtanen. FFC 305. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Thompson, Stith (toim.) 1953: *Four symposia on folklore. Held at the Midcentury International Folklore Conference, Indiana University, July 21–August 4, 1950*. Indianan University Publications, Folklore Series 8. Bloomington (IN): Indiana University Press.
- Tieteen termipankki: *Kielitieteen termistö; Kirjallisuudentutkimuksen termistö*. – Tieteen termipankki [verkköjulkaisu]. Jatkuvasti päivitettävä julkaisu. <http://tieteentermipankki.fi>. Viitattu 22.09.2017.
- Timonen, Senni 1968: Suojärvi. – Virtaranta, Pertti & Kaukonen, Väinö & Kuusi, Matti & Virtanen, Leea (toim.), *Karjalan laulajat*. Helsinki: Kirjayhtymä, 150–164.
- Timonen, Senni 1970a. D.E.D. Europaeus ja Mishi Sissonen. – *KSVK* 50, 133–147.
- Timonen, Senni 1970b. Varvana, Jarmanan leski. Inkeriläinen runonlaulaja. – *Kotiseutu* 5–6, 170–176.
- Timonen, Senni 1978: Legenda Ontroposta. – Laatonen, Saima-Liisa (toim.), *Lännän maita ja Karjalan kyliä*. KSVK 58. Porvoo: WSOY, 302–312.
- Timonen, Senni (toim.) 1980: *Näin lauloi Larin Paraske*. Folklore. Helsinki: SKS.

- Timonen, Senni 1995: Sissoset lyyrikkoina. – Aho, Jorma & Jetsu, Laura (toim.), *Runojen ranta. Mekrijärven Sissola*. SKST 626. Helsinki: SKS, 137–152.
- Timonen, Senni 2004: *Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen lyriikkaan*. SKST 963. Helsinki: SKS.
- Timonen, Senni 2008: Elias Lönnrot ja runonlaulaja. – Piela, Ulla & Knuuttilla, Seppo & Laaksonen, Pekka (toim.), *Kalevalan kulttuurihistoria*. SKST 1179. Helsinki: SKS, 2–27.
- Tolvanen, Jouko 1951: Kansanlaulu, laulaja ja yhteisö. Kansanlaulun käsitteen tarkastelua kalevalamittaisen kansanlyriikkamme näkökulmasta. – *KSVK* 31, 7–26.
- Tolvanen, Jouko 1952: Suomalaisen kansanlyriikan runoluomisen psykologiaa. – *Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja* 12, 247–262.
- Turunen, Aimo 1981: *Kalevalan sanat ja niiden taustat*. Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämisseätiö.
- Turunen, Aimo 1985: *Mateli Kuivalatar. Koitereen laulaja, Kantelettaren runotar*. Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämisseätiö.
- Tšernjakova, Irina 1998: Muinais-Viena ja Perttusten sukujuuret. – *Carelia* 3, 139–146.
- Virtanen, Leea 1968: *Kalevalainen laulutapa Karjalassa*. Suomi 113:1. Helsinki: SKS.
- Virtaranta, Pertti & Kaukonen, Väinö & Kuusi, Matti & Virtanen, Leea (toim.) 1968: *Karjalan laulajat*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- VISK = *Ison suomen kieliopin verkkoversio*. 2008. Toim. Maria Vilkuna; kirjoittajat: Auli Hakulinen et al. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 5. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. URN:ISBN:978-952-5446-35-7. <http://scripta.kotus.fi/visk>. Viitattu 26.10.2016.
- Wegelius, Mirja 1968: *Larin Parasken runonlaulannan improvisoinnin tarkastelua*. Julkaisematon esitelmä suomalaisen ja vertailevan kansanrunoudetutkimuksen seminaarissa 23.1.1968. Helsingin yliopisto, kansanrunoustieteen laitos. S-sarja 200.
- Zaikov, Pekka 2006: Vuokkiniemies paissah puhasta Karjalua. Karjalan kieli ja Vuokkiniemen murre. – Paajaste, Kai (toim.), *Tupenkolahuttajien mailla. Vuokkiniemi esihistoriasta toiseen maailmansotaan*. Mustasaari: Vuokkiniemi-seura, 264–290.

LIITE 1 REKONSTRUKTION PERUSTEET

Seuraavassa esityksessä käyn läpi tärkeimmät periaatteet, joiden mukaan olen muuttanut kerääjien tekstiä palauttaessani Arhipan esitysten äänne- ja muotoasua lähemmäksi alkuperäistä. Lähtökohtani on pohjoiskarjala ja Vuokkiniemen murre, Päälähteinäni ovat Pekka Zaikovin esitys "Vuokkiniemies paissah puhasta Karjalua" (Zaikov 2006), Heikki Leskisen yleisesitys "Karjala ja karjalaiset kielentutkimuksen näkökulmasta" (Leskinen 1998) ja Heikki Ojansuun *Karjala-Aunuksen äännehistoria* (Ojansuu 1918). Olen etsinyt sanoja *Karjalan kielen sanakirjan (KKS)*, Aimo Turusen *Kalevalan sanojen* (Turunen 1981), etymologisen sanakirjan *Suomen sanojen alkuperä (SSA 1–3)* sekä *Suomen murteiden sanakirjan (SMS)* avulla.

Rekonstruktio on teknisesti toteutettu siten, että tekstit on kopioitu SKVR:stä. Lönnrotin ja Cajanin keräämät tekstit on verrattu myös alkuperäisiin käsikirjoituksiin. Saadun tekstin perusteella on tehty alustava rekonstruktio eli luotu alkuperäisten säkeiden rinnalle kopio, merkitty muuttuneet kohdat kursivilla (vrt. SKVR:n hakasuljemerkintä, jota en voi sellaisenaan hyödyntää) ja annettu jokaiselle säkeelle yksiselitteinen tunniste (esim. 101:266). Rekonstruoitu teksti on hajotettu sanoiksi ja lisätty sanan asemaa säkeessä kuvaava järjestysnumero ja sen asemaa runomitassa kuvaava tunnusluku. Sanat on aakkostettu ja lemmattu pääsääntöisesti KKS:n mukaiseen tai muuten päättelemääni muotoon. Rekonstruktiota on yhdenmukaistettu aakkostamalla lemmatut sanat ja vertaamalla esimerkiksi nominien tietyn sijamuodon esiintymiä ja verbien taivutusta. Lopuksi sanat on palautettu taas järjestykseen ja säkeisiin. Aineistosta on muodostettu taulukko, jossa on 18927 sanaa ja 5996 säettä (Lönnrot 4152, Cajan 1053 ja Castrén 791). Korpuksista on poistettu suorasanaisten teksti. Seuraavissa kohdissa § 1– § 22 esittelen olennaisimmat noudatetut periaatteet.

§ 1. Pääpainollisten tavujen pitkät a- ja ä-vokaalit

Pääpainollisessa tavussa olevien pitkien a- ja ä-vokaalien diftongiutumisen olen muuttanut säännönmukaiseksi: *aa > oa*, *ää > eä*. (Ojansuu 1918, 94–97.) Lönnrot kirjoittaa nämä pääsääntöisesti pitkinä vokaaleina, SKVR:ssa on vain kolme kertaa tulkittu *oa aa:n* sijaan. Tapaukset ovat kuitenkin epävarmoja.³⁷⁸

109:001 Päivölä pitoja loati
127:051 Itse taisi tammen koata
127:123 Koaret ilman katkiel.

³⁷⁸ Näytteet esittävät kerääjien kirjoitustapaa. Säenumero on kuitenkin vastaavan korpuksen säkeen mukainen.

Cajan käyttää pääosin diftongiutuneita muotoja:

201:028 Tukku koarelle sivalla
201:082 Yhet moat eri evähät
202:022 Eikä puulla peäh lyöty
205:068 Teällä rautiet tak

Castrénilla on kahdesti *oa*-diftongi:

306:080 Moailma isoksi täyty
309:013 Samolla pihalle soapi

Diftongiutuneen ja pitkän äänteen yhteys on helposti tajuttava ja tuttu suomen itämurteistakin. 1800-luvun alun kerääjien (mm. Lönnrot, A. J. Sjögren, Z. Topelius) tapa käyttää tutumpaa pitkävokaalista merkintää on siis aika odotuksenmukaista. Sjögrenin Huotariini Jouhkolta saatu muistiinpano (SKVR I₂ 826. Uhut. Sjögren 1825) on kiintoisa: *Oi sie muaamo kantajani* (säe 16), *Tuaatto vanha taivahaini* (säe 61), *Älä kutschu vanhoaa Väinämöistä* (säe 13). Pääpainollisen tavun pitkästä vokaalista syntynyt diftongi ei Arhipalla jakaudu koskaan runomitallisesti kahteen tavuun kuten muut, konsonanttien kadottua syntyneet diftongit saattavat tehdä.

Lienee kiistatonta, että tuohon aikaan alueella pitkät vokaalit ovat jo olleet aina diftongiutuneita (esim. Leskinen 1998, 371). Diftongin ääntämystä merkitään joko *oa/eä* tai *ua/iä*. Zaikovin (2006, 270) mukaan *oa/eä*-muodot olisivat Vuokkiniemessä erityisesti vanhemman polven käytössä ja mm. Boreniuksen muistiinpanot Latvajärvestä näyttäisivät tukevan tätä.

§ 2. *-nen* –*pääte*

nen-päätteestä on karjalassa kadonnut loppu-*n* (Ojansuu 1918, 69, 139). Olen muuttanut ne säännöllisesti *ini*-päätteisiksi: *Väinämöinen* > *Väinämöini*, *tulinen* > *tulini*, *soronen* > *soroini*. Muutos koskee myös taivutusmuotoja, joihin olen lisännyt *i*-vokaalin: *punasen* > *punaisen*. Olen noudattanut KKS:n kirjoitustapaa *i*:n suhteen, vaikka KKS:n vienalaisesimerkeissä on useimmiten *i*:tön muoto: 'punaine' *ka jopa näiv vävyäni šilmät: ei širiset ei punaset, vain on aiviv valkieset* (run.). Vuokkin. Toisaalta mm. Boreniukseen tukeutuen käytän KKS:n tapaan loppuvokaalina *-i* enkä *-e*. Periaatteessa *n*-kirjaimen pitäisi tässä päätteessä olla aina liudentunut (*-ni*), mutta koska en ole merkinnyt tarkkeita muutenkaan rekonstruktioon, en ole sitä tähänkään laittanut. Edeltävän *i*:n voikin tekstissäni käsittää liudennuksen korvikkeeksi.

Kerääjät käyttävät aina *nen*-muotoa, mikäli eivät lyhennä sanoja (esim. Väinämöinen on useimmiten Lönnrotilla vain *V*). Vaihtelu on toki helposti tajuttava, lisäksi on oletettavasti haluttu välttää sekaannusta yks. 1. pers. omistusliitteeseen.

§ 3. Translatiivin päätte

1800-luvulla Latvajärvestä foneettisesti kirjatuissa muistiinpanoissa e-loppuisuus on yleisintä. Olenkin muuttanut kaikki translatiivipäätteet muotoon *-kse*. Lönnrotilla tavataan runsaasti sekä *ksi-* että *kse-*loppuista muotoa. Cajanilla on vain *-ksi-*muotoja (201:026 "*Urohikse sie Tapie*" on paralleelisäkeestä päätellen omistusliitteellinen muoto *urohiksesi*; kerran myös *luokse*), samoin Castrénilla. Muutoksen oikeellisuutta voidaan kysyä, mutta *-ksi-*variantin käytön tulkitaisin kuitenkin pääosin yleiskielistämiseksi. Lönnrotin *-kse-*päätteiset paralleelisarjat (esim. 103:221–103:222) ilmaisevat mitä todennäköisimmin laulajan kantaa.

103:221 Ikusekse puoliskse
103:222 Kainaloisekse kanakse
103:320 Anopille anteikse

§ 4. Päätte *-toin, -töin*

KKS:aa mukailleen olen lisännyt säännönmukaisesti karitiivadjektiivin i-vokaalin (Ojansuu 1918, 140): *-ton* > *-toin*, *-tön* > *-töin*. Muistiinpanoissa se esiintyy vain yhdessä Cajanin säepärisä:

216:055 Viatoinna, vilmitöinnä
216:056 Sanatoissa, soamatoinna

§ 5. Adessiivin ja allatiivin synkretismi

Varsinaiskarjalassa, myös Vuokkiniemen murteessa, adessiivi ja allatiivi ovat yhtyneet ja käytetään ainoastaan adessiivin päätettä *-lla, -llä* (Leskinen 1998, 381; Zaikov 2006, 274). Olen korjannut kaikki allatiivipäätteet adessiivipäätteiksi: *paremmille laulajille* > *paremmilla laulajilla*. Kerääjät käyttävät yleisesti *lle-*päätettä. Tulosijainen merkitys on yleensä pääteltävissä kontekstista. Muutaman kerran muutos tavataan jo kerääjien muistiinpanoissa, mutta muistiinpanojen horjuvuus on ilmiselvää.

101:196 Tulovalle vierahalle
101:197 Vasta saavalla vävyille
228:013 Anna tuolla herra henki ~ 228:021 Anna tuolle herra henki

§ 6. Ensi tavua kauempana olevat pitkät vokaalit ja diftongit

Ensi tavua kauempana esiintyvien vokaaliyhtymien variaatio on laajempaa kuin pääpainollisen tavun, jossa lähes ainoa muunnos on pitkän a:n ja ä:n diftongiutumisen. Muunnoksia esiintyy sekä verbeissä että nomineissa, kun niihin liitetään erilaisia päätteitä ja johtimia. Ks. Ojansuu 1918, 103–120.

§ 6.1. Nominien päätteet ja johtimet

Partitiivin päätte on painottoman ja useimmiten sivupainollisenkin tavun jäljessä -A, joka loppuvokaaliin liittyessään aiheuttaa muutoksia ja muuntuu itse. Samoin toimivat sellaiset A-johtimet kuten hopea, pimeä.

a+a > oa, ä+ä > eä; kala : kaloa, päivä : päiveä
o+a > oo > uo, ö+ä > öö > yö; poro : poruo, mänö : mänyö
u+a > uu > uo, y+ä > yy > yö; maku : makuo, kylpy : kylpyö
e+a > ee > ie, e+ä > ee > ie; kolme : kolmie, hopie, pimie
i+a > ii > ie, (i+ä > ii > ie); nuoli: nuolie (mon.)

Muutokset tapahtuvat myös silloin, kun esim. *h* katoaa tavujen välistä: *soapas* : *soappoassa*, *voateh* : *voattiensa* ~ *voattehensa*. Syntynyt diftongi voi sekä muodostaa yhden tavun että jakaantua, pääpainollisen tavun diftongista poiketen, kahteen tavuun runomitassa.

Monikon partitiivissa on 1800-luvun lopun foneettisissa muistiinpanoisakin (mm. Miihkalilla) vaihtelu *ia* ~ *ie*, *iä* ~ *ie*. Monikon partitiivin suhteen olen noudattanut pääsääntöisesti kk:n kirjoitustapaa, joista suurin osa on -iA päätteisiä. Molempia kuitenkin tavataan jo sekä Lönnrotilla että Cajanilla.

103:081 Viini nuolie selässä
103:350 Pani kultie tuleh ~ 103:372 Vielä kultia lisäksi
201:021 Kohotteli koirieho
205:074 Pahin poikia pahoja

Oletan, että muutokselta on joissain tapauksissa suojannut välikonsonantti *j*: *ia*, *iä* = *ija*, *ijä* (tai *ia*, *viä*)? Myöhemmät kerääjät ovat joskus kirjanneet näitä, esim. '*Vieläpä kultija lisäsi*' (SKVR I₁ 529. Vuokkiniemi, Latvajärvi. Borenius 1871. – Arhippainen Miihkali).

§ 6.2. Verbien päätteet ja johtimet

Verbeillä ovat voimassa samat äänne- ja muutosmuutokset kuin nomineillakin, esim. *ajo* (akt. indikatiivin imperfektin yks.3) : *ajoa* (akt. I inf.), *elävi* : *eleä*, *elä* (akt. imperatiivin yks.2.) : *elkeäte* (akt. imperat. mon.2.), *lähen* : *lähtie*. e-alkuiset päätteet ja johtimet aiheuttavat lisäksi muutokset:

a+e > aa > oa; katka + ella > katkoalla (101:023 Kala katkoallaksen.)
u+e > uu > uo; kiehu + e +ssa > kiehuossa; istu + en > istuon
y+e > yy > yö; kähy + ellä > kähyöllä

§ 7. Aktiivin indikatiivin preesensin yksikön 3. päätteet

Puhekielen päätteet ovat yksitavuisiin vartaloihin liittyvinä *-pi* (*syöpi*) ja muuten *-u*, *-y* (*laulau*, *sanou*, *etsiy*) (Zaikov 2006, 275). Runokielessä tämä aiheuttaa tavallisesti sen, että sana vaatii lisätavun mitan vuoksi (esim. *ajoa karettelou* = 7 tavua > *ajoa karetteloopi* = 8 tavua). Boreniuksen huomion mukaan lauletaessa käytetään yleensä päätettä *-vi* (Itkonen, Erkki 1936,

61). Miihkalilla, kuten monella muullakin laulajalla pääte on tavallisesti tyyppiä *sanouve*, *mänöyve* eli puhekielen muodon ja *vi*-päätteen sekoitus. Lönnrotin Arhipalta keräämissä teksteissä yleisin pääte on loppuvokaalin pidennykseen liitetty *-pi*: *elääpi*, *sanoopi*, *mänööpi*. Tässä voi olla kyse Miihkalin *ouve*-tyyppiin verrattavasta päätteestä, jossa Lönnrot on kuullut pitkän vokaalin, tai ehkä laulamisesta johtuva tavun venytys – suuri osa prees. 3. pers. muodoista on säkeen lopussa, jolloin edellinen tavu on ainakin osassa sävelmiä pitkä. *pi*-muotoja on myös Cajanilla ja Castrénilla, joskin huomattavasti vähemmän:

228:004 Kyhjö kyt. kesreäpi
216:009 Havu se peätä harjoapi
305:005 Kun kytä kesreäpi,
308:134 Käypi tietä astelooapi,
302:023 Hivelööpi kirvestänsä

Vaikka *pi*-pääte ei olisikaan karjalan kielelle ominainen on mielestäni hyvin mahdollista, että Arhippa on käyttänyt sitä ainakin laulaessaan – sen verran säännönmukaisesti Lönnrot sitä teksteissään käyttää. Onhan *-pi* tunnettu joka tapauksessa yksitavuisista verbeistä. Sitä tavataan myös myöhemmillä Latvajärven laulajilla: *Šormin šortuupi* (alaviite; sortupi) *merehe* (SKVR I₁ 60. Borenius 1872 – Jyrkiini Riiko). Cajanin kirjaamissa teksteissä on todennäköisesti Arhipalta saatu ainakin osin murteenmukaisesti kirjoitettu tieto, jossa *-pi* tavataan suorasanaaisessa tekstissä: "Kun se luonto vaan liikkuupi..." (SKS KRA Cajan 3:481b).

Käytän päätettä *pi* pääsääntöisesti Arhipan teksteissä, ellei käsikirjoitukseen ole erikseen kirjattu päätettä *vi*. Ongelmallisempaa on, miten suhtautua pitkään vokaaliin: kuuluuko se sanaan (jolloin se pitäisi merkitä) vai aiheutuuko se tavun asemasta lauletaessa? Jätän kysymyksen avoimeksi.

§ 8. *e*-vartaloisten verbien muutos *e>o*

Verbeissä, joiden vokaalivartalo päättyy *e*:hen, tapahtuu muutos *e > O* ennen labiaalista konsonanttia (Ojansuu 1918, 121–123). Erityisen yleisesti runokielessä muutos esiintyy yks. prees.3. persoonassa, MA-infinitiivissä ja VA-partisiipissa (*mänövi*, *poimomaha*, *tulova*). Muutos näkyy varsin yleisesti kerääjien muistiinpanoissa, joskin myös *e*:llisiä muotoja esiintyy:

o:
101:162 Tulovalle vieral
106:318 Jo tuloov Pohjon pursi
129:003 Tule n. poimom
204:005 Tule neiti poimomaha
204:023 Niin mänövi mättähälle
305:015 Pahasta paha tulovi
e:
121:026 Kun kuulet m. tulevan
308:043 Vaimon vaivaksi tulevi

§ 9. *mennä* > *männä*

Verbin *mennä* muotona on *männä*. Tämä laaja-alainen ja ikivanha muinaiskarjalaisuus (Leskinen 1998, 364) esiintyy kerääjien muistiinpanoissa usein, mutta ei aina. Olen tehnyt muutoksen kaikkiin tapauksiin.

§ 10. *Illatiivi*

Puhekielen mukainen illatiivi on Vuokkiniemessä ja pohjoiskarjalassa yleisesti *-h* (Zaikov 2006, 274). Runokielessä sanat jäisivät näin pääsääntöisesti tavua liian lyhyiksi. Suppean otantani mukaan Miihkali Perttusen illatiivi oli runoissa seuraavanlainen:

1. Säkeen lopussa *-he*: *külähe*, *juokšomahe*, *Tuonelahe*
- myös ennen omistusliitettä: *venoiseheñi*, *kukkaroiseheše*
2. Säkeen alussa tai keskellä tavallisesti erottimena *-n* eli *-hen*; 'Šoarehen [selällisehe]' tai täytesana *on* eli *-h on*; 'Kitah on [kirokavetten]', 'paikkah om [pahahe]'
3. Lyhyissä sanoissa vartalovokaali (merkitsen sitä *V:llä*) eli *-hV*, myös säkeen lopussa; *Peähä*, *suuhu*, *moaha*, *tuoho*, *tukkuhu*

Kaikki kerääjät merkitsevät Arhipan illatiivin suomalaisittain joko *hVn* tai vokaalinpidentymä + *n* (*VVn*), ellei koko päätettä ole lyhennetty (*-n*, *-h*) tai jätetty lyhennyksessä pois. Arhipalta tehdyissä muistiinpanoissa on yhteensä 752 illatiivia, joista 508 ilmaisee päätteen jollain tavoin. 433 on ilman omistusliitettä, loppuilla (75) on joku omistusliite. Omistusliitteellisissä päätte on edeltävä vokaali + *nsA* -tyyppinen muoto ('kotihinsa').³⁷⁹ Ilman omistusliitettä 253 tapausta 433 tapauksesta heijastelee *hVn* -pätettä siten, että mukana on edeltävä vokaali, loppu-*n* ja yleensä vielä *h*. Pelkkä *h* on 159 tapauksessa, jotka voisivat kuulua yllä oleviin. 22 tapausta on poikkeavia:

- *sen* (7 kpl), kun vartalossa edellä *-h-* (*huonehesen*)
- *kotioh* 2 kpl ('kotihii' -tyypin sijalla; vai onko *-h* tässä omistusliite?)
- *hok* 2, *hek* 1
- *ha*, *-he*, *-ho*, *-hu* 9 kpl
- vartalo- ja pätevevokaali eroavat toisistaan 5 kertaa: *kosjomahok*, *tavottamahok*, *joruhek*, *astumahe*, *puihen* (vrt. omistusliitteet *jousieho*, *koirieho*)

Päätelmieni mukaan Arhipan illatiivin päätteet ovat *-hVn*, *-hV* tai *-hVk* tai *-sen*, jossa *V* voi olla vartalovokaali (*laulamaha*, *peähän*, *pajaha*), *e* (*astumahe*, *joruhek*) tai *o* (*kosjomahok*). Jos sanan loppulla on ollut *h*, päätte on *-sen* (*huonehesen*). *-hVn* lienee säkeen keskellä esiintyvä muoto. Miihkalin ja monen muunkin laulajan tekstien perusteella *n* ei kuitenkaan kuuluisi säkeen loppuun, josta olen sen myös pääsääntöisesti pyrkinyt poistamaan rekonstruktiossa. Olisiko säkeen loppuun sitten muutettava esim. *-e* onkin jo paljon vaikeampi päätettävä. Miihkalilla on (ainakin otoksessani) aina *-e*, mo-

³⁷⁹ Poikkeus *vastahah* (säeasemassa 345); tosin voi olla *vastahah* tai *vastahan*. Huom. myös *miekkohoina*, *haluhuisi*, joissa monikossa ei *hin* -pätettä vaan *i:tä* edeltävä vokaali.

nella muulla laulajalla edeltävä vokaali, esim. Latvajärven Piirteini Moissei SKVR I₂ 771 (Borenius 1877): *Itse läksi aštumaha*.

Hyvin mielenkiintoinen yksityiskohta on Arhipan teksteistä kuudesti tavattava pääte *-k* säkeen lopussa. Lönnrot kirjoittaa *Kalevalan* esipuheessa:

Heidän äänelmästä olen taas toisissa poikennut, e. m. sanoja laulamahan, annetahan, kiviksi, akkunaksi, laatia', oikiassa, kautta, kosken, mustalla, matkassa, käsillensä (käsillehen) olen sillä tavalla kirjoittanut, eikä laulamahek, annetahek, kivikse, akkunakse, laatie', oikiessa, kautti, kosen, mussalla, matassa, käsillehek, kuni niitä he ääntelevät. (Lönnrot 1993, 181.)

Muutamien muiden murrepiirteiden ohella Lönnrot esittää, että laulajat käyttäisivät *-ek*-päätettä ainakin illatiivissa, 3. pers. omistusliitteessä ja passiivin preesensissä. Arhipalla on 6 tällaista tapausta, kaikki Lönnrotin kirjaamia:

101:283 Tuuvitteli tuttuohok
101:284 Vaapotteli nähtyöhök
103:003 Eli neittä kosjomahok
103:066 Eli joutsenen joruhok
103:094 Taimenta tavottamahok
106:172 Anto oman tyttärehok

Tapauksista kolme on illatiiveja, kolme omistusliitteitä. Muilta laulajilta piirre on tallennettu muutaman kerran³⁸⁰. Tapaukset ovat illatiiveja, omistusliitteitä ja passiivin preesens- ja imperfektimuotoja. Missään näistä tapauksista *-k* ei ole historiallinen muoto. Tapaukset ovat harvinaisia, mutta osittain myös kasaantuvia; samassa toisinnossa saattaa olla niitä useampia. Kaikki tapaukset ovat peräisin Lönnrotin keruissa Uhtualta ja Vuokkiniemestä. Muotoa en ole tavannut SKVR:n myöhemmistä muistiinpanoista. Mikä tämä *-k* sitten on? Onko se Lönnrotin tapa ilmaista jotain kielellistä erityispiirrettä, jota muut eivät ole kuulleet tai noteeranneet? Onko se levinneempi kuin miltä näyttää, eli onko Lönnrot yleiskielistänyt sen pääosin jo keruumuistiinpanoissaan *Kalevalan* esipuheen sanojensa mukaan? Onko se arkaismi, joka oli jo katoamassa mutta ilmeni satunnaisesti laulussa? 1800-luvun loppupuolella vastaavaa tuskin enää kuultiin, siitä olisi varmaan jäänyt merkki Bo-

³⁸⁰ *Kauloa kuvettamahok* (SKVR I₁ 479. Vuokkiniemi, Tsena. Lönnrot 1834. – Jyrki Kettuine). *Me ni emä katsomahek* (SKVR I₁ 234. Uhut. Lönnrot 1834). *Pani [orjan] lietsomahek* (SKVR I₁ 539. Uhut. Lönnrot 1834). *Tuuli toi tuprussahek* (SKVR I₁ 72. Vuokkiniemi. Lönnrot 1837). *Läksi töitähek pakohok, Pahojahek piilemähek* (SKVR I₂ 832. Uhut. Lönnrot 1834). *Toinen p[oika] mustikahek ... Eip' on löyä pojuttahek, K[ullaista] omenuttahek... Läks[i] veikk[o] et[simä]hek* (SKVR I₂ 1170. Uhut. Lönnrot 1834). *Saakama sanelemahek... Kun siit' on sanottanehek, Kun on tutkaeltanehek... Kun o[n] suosta sotkettihek, Vetel[ästä] vellottihek* SKVR I₄ 204. Uhut. Lönnrot 1834). *Siitä anto tyttärehok* (SKVR I₁ 566. Uhut. Lönnrot 1834). *Työ on orjan mielessähek* (SKVR I₂ 939. Uhut. Lönnrot 1835). *Orasilla ommellahek ... Veip' on vettä veiollahek* (SKVR I₂ 1208. Uhut. Lönnrot 1834).

reniuksen tai muiden tarkkaa foneettista transkriptiota käyttävien muistiinpanoihin.

Oma hypoteesini on, että tämä on poeettinen koriste, ehkä laulutapaan tai sävelmään liittyvä tapa merkitä säkeen loppua, eräänlainen sakaremuoto (ks. 1.3.4.) Piirre on satunnainen ja varioiva. Sitä liitetään päätteisiin, joista on puhekielessä kadonnut *-n*, jonka korvaaminen toisella konsonantilla ei siten vaikuta sanan merkitykseen. Kyse on harvinaisesta arkaismista. Miksi sen on noteerannut vain Lönnrot? Ehkä hän oli ainoa, joka laajassa mitassa kirjoitti muistiin runoja suoraan laulusta, johon tämä mahdollisesti kuuluu. En lisää k-muotoja illatiiviin ym. ellei kyseessä ole paralleelisäe tai muu ihan välitön toisto. Muistiinpanojen k-muodot olen säilyttänyt.

§ 11. Omistusliitteet

Yks. 1. ja 2. persoonan omistusliitteet ovat Vienassa yleiskielen mukaiset ja sellaisina myös kerääjien kirjaamat. Mon. 1. pers. päätte on *-mmA*, jonka ainakin Cajan on kirjannut: *Jumalutemma*. Muoto on kuitenkin hyvin harvinaisen runoissa, ja mon. 2. pers. ei esiinny Arhipalla lainkaan. Ongelmallisia ovat 3. pers. muodot. Omistajan yksiköllisyyden tai monikollisuuden eroa ei muodollisesti ole, joten käsittelen ne samassa.

Zaikovin mukaan omistusliitteen käyttö karjalan murteissa on yleisesti rajallista: runoissa sitä sen sijaan esiintyy runsaasti. Puhekielen mukainen päätte on *h*, illatiivin jälkeen *nsa*, *nse*. (Zaikov 2006, 274.) Arhipan sanoista 966 (5,1 %) sisältää omistusliitteen. 3. pers. päätteitä näistä on 379 eli noin kolmannes. Päätte *h* toimii kuten illatiivi vokaalin vaihtelun ja loppukonsonantin suhteen. Se vaatii lisätavun, toisin kuin *-nsA*, joka mitan kannalta on täysi. Keruuteksteissä *nsa* on huomattavasti yleisempi kuin Zaikovin mainitsema illatiivimuoto *-h(Vn)* (151 : 90 todennettavissa olevista tapauksista). Otantani perusteella Miihkali Perttusella 3. pers. omistusliite toimii seuraavasti:

1. Säkeen lopussa yli kolmitavuisissa sanoissa *-he* ; *šauvoahe*, *pirttisehe*, *šoatuoh*
poikkeus 1: illatiivin perässä *-he* > *-še*; *taškuhuše*, *kukkaroiseheše*, *purteheše*;
poikkeus 2: joskus pitkissä sanoissa *-te*; *hääliteltäväte*, *voattiete*
poikkeus 3: joskus edeltävä vokaali: *šoatuoho*, *mäntyöhö*
2. Säkeen keskellä ja alle kolmitavuisissa sanoissa *-(n)ša*; *pahnaša*, *kilpieša*, *omaňša*, *tüt-töšä*, *purjeh-puuša*
3. *-h* jos lisätavu ei mahdu; *Vasamoitah [valmisteli]*, *Juurillah on [juurtunute]* (on ei ole tässä täytesana).

Runonkerääjien Arhipalta tallentamat tekstit ovat samansuuntaisia mutta eivät yhtä johdonmukaisia. Säkeen keskellä on huomattavasti yleisemmin *-nsa* (59 : 12). *h*-muoto ei kuitenkaan ole ihan tavaton: 201:022 *Jousieho jouutteli* (edellinen säe: 'Kohotteli *koirieho*' vaikuttanee asiaan). Sen sijaan säkeen lopussa tavataan molempia melko tasaisesti (92 : 78). Osin tämä on sijamuotosidonnaista: 98 *nsa*-tapauksesta 45 on joko illatiiveja tai genetiivejä, joilla *h*-muoto on käytännössä tuntematon. Adessiivin ja translatiivin yhteydessä vallitsee taas *h*-muoto (*aivinaisillahan*, *poijaksehe*), ja myös partitiiv-

vissa se on niukasti yleisempi säkeen lopussa (27 : 33) (*tuttuoho*), keskellä tavataan molempia. Tyyppi *nsa* säkeen lopussa muutenkin kuin illatiivin yhteydessä ei ole tuntematon muillakaan laulajilla. Onko *nsa*-tyypin yleisyys tulkittava sitten kerääjien tekemäksi yleiskielistykseksi? Hypoteesini on, että ei. Tietyissä asemissa, säkeen keskellä sekä aina illatiivin ja genetiivin jälkeen se on odotettavissa ja lähes yksinomainen. Muualla molemmat muodot ovat käytössä ja ne saattavat aktivoitua ympäröivien sanojen ja sanaloppujen vaikutuksesta. Rekonstruktiossa käytän kerääjän kirjaamaa tyyppiä, ja jos sana on lyhennetty, käytän poeettisesti motivoitumpaa vaihtoehtoa. Loppuvokaaalia koskee *h*-tyypin osalta sama pohdinta, joka tehtiin illatiivin yhteydessä. *nsa*-tyypin oikea asu on sen sijaan vähän arvoitus: Miihkalin *-(n)ša*-päätteessä on epäselvää, miten *n* on tarkoitettu lausuttavaksi. Lopun *a* lienee aivan oikea Arhipallakin, mutta huomattakoon säkeen lopussa illatiivin perässä olevan päätteän (tyyppiä *-nsa. kukkaroiseheše*) vokaali *-e*. Voisiko Arhipan säkeenloppuinen päte olla joskus myös tyyppiä *-se*?

Myös 3.pers. omistusliitteen loppukonsonanttina voi olla *-k*, ks. § 11, vaikkakaan Arhipalta sitä ei tavata.

§ 12. Verbien monikon 3. ja passiivi

Karjala-aunuksessa passiivia käytetään monikon 3. persoonan funktiossa, esim. *Lähettih hiiö heinän níittoh* (SKVR I₄ 839. Vuokkiniemi, Latvajärvi Borenius 1872. – Miihkali Perttunen). Monikon 3. päätettä *vAt* ei käytetä puh kielessä. (Zaikov 2006, 276; Leskinen 1998, 380). Runoissa monikon 3. ei ole kovin yleinen ja se ilmaistaan tavallisesti yksikkömuodolla: 110:019 Hiiet *neuo* hirviäh. Passiivia tavataan enemmän. Passiivin päte rinnastuu illatiivin päätteeseen ja sitä käsitellään hyvin samoin.

128:036 Pohjon poika naitettih (vaatii lisätavun, naitettihi)

137:004 Vietih maalle kasvajalle (ei lisätavua)

Runoteksteistä löytyy myös muutama *vAt*-päätteellinen tapaus:

112:012 Muut kaikki pahemmat purret

112:013 Ne kaikki sotia käyvät

112:014 Täytensä eloa tuovat

Onko tässä yleiskielistys, jossa *tuovat* < *tuopi*, *käyvät* < *käypi*? Näin voisi ajatella, mutta verrattakoon tähän Miihkali Perttusen vastaavaa säettä: *Täütešä eluo tuovat* (ensin, ehkä saneltaessa, *tuopi*), eikä *vAt* ole aivan tuntematon muillakaan. Hypoteesini on samansuuntainen kuin *-nsa*-omistusliitteessäkin: satunnaisesti ja tietyissä ympäristöissä tällainen arkaainen tai vieras piirre saattaa aktivoitua. Jätän *vAt* päätteet Arhipan teksteissä paikoilleen.

§ 13. Affrikaatat

Kaikki Arhipan kerääjät merkitsevät astevaihtelun alaista affrikaattaa (čč : č) kirjaimilla *-ts-* kaikissa asemissa. Ainakin Lönnrot on ollut siitä myös tietoinen. Kirjeessä Jakob Fredrik Lagervallille 1.7.1836 Lönnrot selostaa kantaansa kirjainten *-d-*, *-ts-* käyttämisestä kirjoitetussa suomessa. Hän kertoo myös havainnoistaan *ts-*äänteestä runokielessä:

Hvad sådana runor beträffar som t. ex. Kun minä lähen metsälle så säger man i den första stafvelsen af metsälle (me'tsälle) kort och afven det tyckes visa att ts-ljudet blott utgör en konsonant. (Lönnrot 1990a, 132–133.)

Muistiinpanojen *ts* voidaan siis huoletti tulkita affrikaataksi. Olen lisännyt kvantitatiivisen astevaihtelun kaikkiin tapauksiin, joissa äänne esiintyy. Vahvaa astetta merkitsen *-tts-*, heikkoa *-ts-* (*etsittihin* : *ettsi*). (Ojansuu 1918, 45–54.)

§ 14. *-nk-*

Konsonanttiyhtymä *-nk-* (= *-ŋk-*) on vaihtelematon (Zaikov 2006, 272; Ojansuu 1918, 19). Kerääjät kirjoittavat sen vaihdellen *nk~ng*, mikä johtuneen merkintätavan vakiintumattomuudesta kirjakielessä. Olen tehnyt muutoksen *ng* > *nk* kaikkialle.

101:255 Kesä kenginä pietty
109:246 Armas auringo kohosi
122:082 Kun ei kuuta aurinko (= aurinkuo ~ aurinkota ~ aurinkova??)
228:023 Sillon henken anto Herra

§ 15. Kvalitatiivinen astevaihtelu

Olen pyrkinyt säännönmukaistamaan kaiken kvalitatiivisen astevaihtelun kirjoitustavat. (Ks. Ojansuu 1918, 15–25.) Yksittäisten vokaalien välisten *k*, *t*, *p* -konsonanttien heikot asteet on täydennetty vienalaismurteiden mukaisilla konsonanteilla, vaikka kerääjillä useimmiten onkin niiden paikalla kato:

103:235 Maot koprin kollotteli > mavot
132:037 Ole vienossa veessä > vejessä
127:030 Viellä Viron kivellä > viijellä

k : j - reki : rejessä
k : v - rako : ravossa
p : v - napa : navalla
t : j - vesi : vejen, tietää : tiijän
t : v - mato : mavon, kuusi : kuuves

Yhdistelmissä *-äke-*, *-äte-* ja *-ake-*, *-ate-* heikkoa astetta edustaa kato. Syntynyt äänneyhdistelmä on edelleen muutoksen alainen: *-äe-* > *-ää-* > *-eä-*, *-ae-* > *-aa-* > *-oa-*. (Ojansuu 1918, 16, 119–120.) Tuloksena on vähän oudonoloi-

sia yhdistelmiä *käsi* : *keän*, *mäki* : *meällä*, *pakeni* : *poata*, *pata* : *poan*. Muutoksesta on joitain jälkiä kerääjien muistiinpanoissa:

129:015 Keksi marjasen meältä
220:004 Eli keän ('käki') kälköttimet
109:211 Paata paha tapaisen

Kato voi edellyttää runokielessä hiatusta. Olisiko mahdollista ajatella, että Arhippa käyttäisi näissä tapauksissa runokielessään heikon asteen vastineena konsonanttia *-j-*, jolloin myös kuvattu äänteenmuutos jäisi tapahtumatta? Näitä löytyy Miihkaliltakin: *Mänöupä meällä šiite* (SKVR I₁ 218 a). Vuokkiniemi, Latvajärvi. Borenius 1877) mutta *Kuin pääset K[ojo]n mäjellä, K[ojo]n meällä korkiella* (SKVR I₁ 559 a). Vuokkiniemi, Latvajärvi. Borenius 1877). Jälkimmäisessä säkeessä *meällä* on kaksitavuinen. Olen säännönmukaistanut kyseisen muutoksen, joka koskee lähinnä sanoja *käsi*, *mäki*, *väki*, *paeta* ja *pata*.

Sana *vesi* käyttäytyy myös kiintoisasti. Jos se joudutaan ahtamaan säkeessä yhteen tavuun, syntyy pitkä vokaali, jollasta vienan murteessa ei pitäisi esiintyä: *vesi* : *veen*. Lönnrot on kirjannut Arhipalta säkeen 128:030 *Veen on liivan liikkumilla*, Miihkalilta taas on seuraava säepari: *Vein koiran vetimä-luulla, Vejen koiran kouku-luulla* (SKVR I₁ 617). Olisiko tässä äänteenmuutos *ee* > *ei* myös Arhipan runossa. Verrattakoon tehdä-verbin monikon ensimmäiseen Cajanilla, jossa muutos on *ee* > *ie*, mutta *vesi* : *vien* tuntuisi aika oudolta: 201:078 *Niin tiemmä sul. sovinnot*.

Konsonanttiyhdistelmistä ovat tavallisten ja kerääjienkin ongelmitta kirjaamien *lt* : *ll*, *rt* : *rr*, *nt* : *nn*, *mp* : *mm*, *lk* : *l*, *rk* : *r*, *hk* : *h* ja *ht* : *h* -yhdistelmien lisäksi astevaihtelussa *sk* : *s*, *st* : *ss*, *tk* : *t*. (Ojansuu 1918, 26–28.) Yleensä kerääjät kirjaavat yleiskielisesti *musta* : *mustan* jne., mutta kielimuodon mukaisesta vaihtelusta on jälkiä käsikirjoituksissa:

niska : nisalla 204:017 Niin mäni mäen nisalle
pysty : pyssyin 135:012 Siit on luotu pielin pyssyin
matka : matallas 109:044 Matallas tulinen koski

Olen säännönmukaistanut näiden yhdistelmien vaihtelun, vaikka ne eivät Vienassa aina vaihtelekaan. Yhdistelmien *tk* ja *sk* vaihtelu on lisäksi runomittallisesti olennaista.

ika-yhdistelmän heikko aste on periaatteessa *-ja-* (*aika* : *ajan*, *poika* : *pojan*). Kun se sattuu runojalan nousuun, siihen pitäisi kuitenkin tulla pitkä tai puolipitkä tavu. Olen muuttanut nämä tapaukset säännönmukaisesti niin, että nousuun tulee *poijan* jne. ja laskuun *pojan*. Millainen ero on esityksellisesti ollut on tietenkin epäselvää: vaihtoehtoja nousuun on esim. *poijan*, *pojjan* tai *poojan*. Kerääjät varioivat tätä, mutta siitä löytyy esim. seuraavanlaisia erotteluja:

204:087 Johon portot poian saapi > poijan
126:055 Vyölappa pojan Kalevan > pojan

§ 16. Diftongien muuttuminen pitkäksi vokaaliksi

Diftongien *-ie-* ja *-uo-* ja *-yö-* yhteydessä tapahtuu määrätapauksissa myös ääntenmuutos, jossa muodostuu pitkä vokaali (Ojansuu 1918, 98):

ie + j > iij (tietää : tiijä)
uo + v > uuv (ruoka : ruuvat)
yö + v > yyv (syöty : syyvä)

Kerääjistä Cajan käyttää johdonmukaisesti pitkävokaalisia muotoja (*syyä*, *juua*, *tiitä*), Lönnrot ja Castren taas diftongeja (*syöä*, *juoa*, *tieä*). Välikonsonantteja ei esiinny kellään. Olen kuitenkin muuttanut kaikki tapaukset malliin *syyvä*, *juuva*, *tiijä*.

§ 17. Vain ja kuin

Olen yhdenmukaistanut eri tavoin ja usein lyhentäen kirjoitetut *vain* -sanat, koska KKS:n mukaan karjalassa ei ole eroa *vain/vaan* ulkoasussa. Se sisältää siis sekä merkityksen 'ainoastaan' että 'mutta'. Esim. Miihkalilla tavataan myös satunnaisesti variantti *voan*, mutta en ole sitä Arhipalle laittanut. Sama koskee sanaa *kuin*, jota käytetään sekä merkityksessä 'kun' että 'kuin'. Kerääjät käyttävät varioiden molempia.

§ 18. Refleksiivitaivutus

Arhipalla on ainakin 119 refleksiivipäätteellä taivutettua verbiä runoissaan. Kerääjien merkinnöistä voidaan Arhipan päätteeksi päätellä preesensissä *-kse(n)*, imperfektissä *-hV(n)*, imperatiivissa *-te(n)*. (Refleksiivitaivutuksesta ks. Koivisto 1995, 57–59, 81–91). Avoimeksi kysymykseksi jää, pitäisikö loppuun kuuluva *-n* laittaa mukaan. Kerääjillä se esiintyy vaihtelevasti. Miihkalin teksteissä *-kše* on aina ilman loppu-n:ää, *-he* varioiden. Olen poistanut loppu-n:t (vrt. illatiivi, passiivi, omistusliite), esim. *kalpistihe*, *kimmeltihi*, *ajakse*, *kattselekse*.

§ 19. Imperatiivit

Olen luokitellut Arhipan teksteistä 379 sanaa, joissa mielestäni on imperatiivin tai optatiivin oloinen muoto. Valtaosa näistä (317) on yks. 2. pers.n muotoja, jotka ovat pääosin aika ongelmattomia. Joukossa on joitain ehkä optatiiveja. Erityisesti sitä esiintyy kieltoverbin kanssa ('ellös ollo'), joskin sille on vaihtoehtona imperatiivi ('elä ole'). Parissa tapauksessa optatiivin avulla sovitetaan sana säkeeseen:

124:011 *Soio* suolle portaaksi (suoda-verbi, *suuvo*?)
304:041 Siellä *syyös*, siellä *juuos*
304:022 Käpy *pure* käyessäsi
304:023 Toinen *tuuo* tullessasi

Epävarmoja tapauksia ovat:

- 103:027 Niin sie lentoh *levitö* (levitä?)
- 103:261 Taivo auvoksi *avauto* (avautua?)
- 103:262 Ilma riehoksi *revitä* (revetä?)

Myös refleksiivipäätettä tavataan:

- 203:065 Alle viltin *vieretäte*
- 201:059 Niin sie. Ohto *kääntelete*
- 126:023 Närehille *noppoa* (mahd. *noppoate*)

3. pers. on sekä Vuokkiniemen murteen mukaisia (*k*)*koh(on)* että *k*:ttomia muotoja. Huomionarvoista on, että *k*:lliset muodot rajoittuvat melkein ainoastaan lyhyisiin yksitavuisiin konsonanttivartaloihin: *tulko-*, *elkä-*, *läkkö-*. Muut tapaukset, jotka on kirjoitettu pitemmin, eivät juuri sisällä *k*:ta:

- 117:014 *Tulkoo* Tuoni korjaasi
- 309:026 Itse Ruotus *ruokkioho*
- 106:343 Venehet *takeltuoho*

Miihkalin 3. pers. imperatiivit muodostuvat seuraavin tavoin:

- a) (*k*)*kOhOt* (poikk. *kOh*) (myös: *he*, *hOn*); *kirvokkhot*
- b) hiatus + A (+diftongiutuminen) *hOt*; *kasvoahot*
- c) *nUOhOt*; *alentanuoht* (ks. yllä)
- d) *hO* (*he*) *keikahtahe*, *vetähö*: runomitta ei salli hiatusta tässä.

Olisin taipuvainen rekonstruoimaan *k*:llisen muodon vain konsonanttivartaloisiin verbeihin, muihin *ruokkioho*-tyyppisen ratkaisun. Monikon 1. ja 2. lienevät pääsääntöisesti *-(k)ka-* päätteellisiä. Huom. kuitenkin kahdessa toisinnossa toistuva *paralleelisäe*:

- 201:074 *Tapelkoamas* talviaika
- 201:075 *Lumiaika* *luskoalla*

§ 20. Persoonapronominien käyttö

KKS antaa taivutusmuotoja *mie*, *miun*, *milma*, *miula* jne. Runomitan kannalta nämä ovat useasti tavua liian lyhyet ja on epäselvää, miten laulaja ne on esittänyt.

- 126:081 En mie pane pah --> En mi'e ~minä pane pahalla vrt.
- 139:033 Jo minä sanoin sinulle
- 132:039 Miu vienon nieliätä --> Mi'un ~ Minun ~ miun on vienon nielijätä vrt.
- 140:034 Minun karjan katselooh
- 128:088 Voi siua R. r --> Voi si'u'o ~ sinuo rauta raukka
- 28:031 Ol ei silma suolle viety
- 230:022 Mitäpä kysyt miulta --> Mitäpä kysyt mi'ulta ~ minulta

1. ja 2. persoonan pronominiin liittyy kolme kysymystä: 1) Pitääkö keruuteksteihin tehdä muutos *-iu-* > *-inu-* aina kun tulee tavuraja (muulloin sitä ei

tehdä) 2) Pitääkö tehdä muutos *-ie* > *-inä* aina kun sana jakautuu kahteen tavuun? Vaihtoehdona on myös täytesana *mie on* ~ *minä*, *miun on* ~ *minun*. Kolmitavuinen partitiivi vaikuttaisi joka tapauksessa luontevimmalta muodossa *minuo*. Puhekielen *milma* ja *silma* esiintyvät kaksitavuisessa ympäristössä ja siihen tuskin voi liittää täytesanaa kolmitavuistamiseksi. 3) Edustavako kerääjien tekstien *ma/mua* -muodot laulajan vai kerääjien runokieltä? Olen johdonmukaisesti muuttanut ne *mie/minä*-muodoiksi. Miihkalin teksteissä esiintyy sekä *miu-* että *minu-* muotoja; *minä*-sanaa siellä kuitenkin ei ole.

§ 21. Yksittäisiä sanoja

sija: lisätty j taivututtuihin muotoihinkin (sija : sialla > sijalla)
 h-loppuisia nomineja, joihin lisätty h: halme > halmeh, anke > ankeh, vene > veneh jne.
 hulluus > hullus ('hulluttasi houkuttasi')
 sikko > tsikko
 -jA: nieliätä > nielijätä jne.
 neuo > neuvo
 Keio > Keijo
 öy > ey; köyhä > keyhä jne.

§ 22. Liudennus ja š

Karjalan konsonantit ovat määräympäristöissä liudentuneita (Ojansuu 1918, 79–97. Foneettista transkriptiota käyttäneet kerääjät kuten Borenius ovat ne myös näin merkinneet (1871–72 tarkemmin kuin 1877): *Yöllä šynty Ilmol'liini, Päivällä mäni pajahe, Šoan on lukkuja takouve* (SKVR I1136. Latvajärvi. Borenius 1877. – Arhippaiini Miihkali). Vaikka periaatteessa tätäkin rekonstruktiota voisi yrittää, en ole siihen ryhtynyt. Arhipan Lemminkäisen surman (101:001 - 101:008) alku voisi näyttää esim. tältä:

Ol'i l'ieto Lemmin poika, Ol'i onkella olova, Kävyksillä aina käyjä, Nenäššä utuisen niemen, Peäššä šoaren terheñisen, Vapa vaškiñi vapisi, Hopieñi siima siuki, Lemmin poijan onkiešša.

Liudennus ei kuitenkaan yleensä muuta merkitystä. Olen selvyiden vuoksi kirjoittanut sanan *vilja* ilman tarkkeita yleiskielisesti erottaakseni sen *villasta*, vaikka ääntämys olisi paremminkin *vil'la* ja se esiintyy muistiinpanoisakin murteenmukaisessa muodossa:

121:081 *Villan* antaja vihastu (= viljan antaja...)

Samoin muutama muu: *min'n'a* miniä, *nel'l'ä*, *näl'l'än* nälän (huom. runojalan nousussa, jolloin tässä pitäisi olla pitkä tavu!), *val'l'ahat*, *val'l'astoa* valjastaa, *vel'l'ekset*, *vel'l'i* veli, *mul'l'isti*. Nämä sanat on laitettu rekonstruktioon muodossa *vilja*, *minja* jne.

LIITE 2 TEKSTIT

101 Lemminkäisen surma (I₂ 758 ; Lna 5: 66 + I₂ 758a ; Lna 5: 67)

Oli lieto Lemmin poika 101:001
Oli onkella olova 101:002
Kävyksillä aina käyjä 101:003
Nenässä utuisen niemen 101:004
Peässä soaren terhellisen 101:005
Vapa vaskini vapisi 101:006
Hopieini siima siuki 101:007
Lemmin pojjan onkijessa 101:008
Jo päivänä muutamena 101:009
Huomenna monikahana 101:010
Puuttu kala onkehensa 101:011
Taimen takla rautahansa 101:012
Sen veti venoisehensa 101:013
Talu talka pohjahansa 101:014
Siliehk on siikaisekse 101:015
Haliehk on haukaisekse 101:016
Peä rivatoin neitoisekse 101:017
Evätöin lohi kalakse 101:018
Niin sano sanalla tuolla 101:019
Oisko kuokkani kotoini 101:020
Eli halmeh hakkurini 101:021
Lohi leikkoallakseni 101:022
Kala katkoallakseni 101:023
Murkinaisikse muruikse 101:024
Soatronaisikse saroikse 101:025
Lohisikse lounahikse 101:026
Lohi loimahti merehe 101:027
Kala kirjo kimmeltihi 101:028
Äsen peätänsä ylenti 101:029
Vihurilla viijennellä 101:030
Kupehella kuuvennella 101:031
Oallolla yheksännellä 101:032
Itse noin sanoikse virkko 101:033
Oi sie lieto Lemmin poika 101:034
Hulluttasi houkuttasi 101:035
Mieleltä vähyöttäsi 101:036
En mie siulla tullukkana 101:037
Lohi viploin viilläksesi 101:038
Kala palstoin pannaksesi 101:039
Murkinaisikse muruikse 101:040
Soatronaisikse saroikse 101:041
Lohisikse lounahikse 101:042
Tulinpa mie siulla 101:043
Ikuisekse puolisoikse 101:044
Panijakse peän alaisen 101:045
Jalkojesi jaksajakse 101:046
#Itse oaltoihin aleni 101:047
Silloin lieto Lemmin poika 101:048
Alla päin pahalla mielin 101:049
Kahta kallella kypärin 101:050
Kotihisa tullessaha 101:051
Emo vastaha tuloopi 101:052

Poikuoni nuorempani 101:053
Mit olet pahalla mielin 101:054
Kahta kallella kypärin 101:055
Niin sano sanalla tuolla 101:056
Oi emoni kantajani 101:057
Olin mie onkella olija 101:058
Kävyksillä aina käyjä 101:059
Nenässä utuisen niemen 101:060
Peässä soaren terhellisen 101:061
Vapa vaskini vapisi 101:062
Hopieini siima siuki 101:063
Kala puuttu onkeheni 101:064
Sen vejin venoiseheni 101:065
Taluin talka pohjahani 101:066
Sanan virkoin noin nimesin 101:067
Siliehk on siikaisekse 101:068
Haliehk on haukaisekse 101:069
Evätöin lohi kalakse 101:070
Oisko kuokkani kotoini 101:071
Eli halmeh hakkurini 101:072
Lohi leikkoallakseni 101:073
Kala katkoallakseni 101:074
Murkinaisikse muruikse 101:075
Soatronaisikse saroikse 101:076
Lohisikse lounahikse 101:077
Lohi loimahti merehen 101:078
Kala kirjo kimmeltihin 101:079
Äsen peätänsä ylenti 101:080
Vihurilla viijennellä 101:081
Kupehella kuuvennella 101:082
Oallolla yheksännellä 101:083
Itse noin sanoikse virkko 101:084
Hulluttasi houkuttasi 101:085
Mieleltä vähyöttäsi 101:086
En mie siulla tullutkana 101:087
Lohi viploin viilläksesi 101:088
Tulinpa mie siulla 101:089
Sijasi levittäjäkse 101:090
Itse oaltoihi aleni 101:091
Siitä noin sanoikse virkko 101:092
Sano Untamo unesi 101:093
Väinän tyttöini makuusi 101:094
Missä Vuojola elääpi 101:095
Väinän tyttäret asuvat 101:096
Tuolla Vuojola elääpi 101:097
Väinän tyttäret asuvat 101:098
Selässä meren sinisen 101:099
Kirjavan kiven sisässä 101:100
Pikkuisessa pirttisessä 101:101
Siellä Vuojola elääpi 101:102
Soan lukkujen takoa 101:103
Tuhannen avoamien 101:104
Sano lieto Lemmin poika 101:105
Oi sie Anni tsikkoiseni 101:106

Lämmitä *saloa sauna* 101:107
 Pian pirtti *riuvuttele* 101:108
 Puuhuisilla *pikkuisilla* 101:109
 Pienillä *pilastehilla* 101:110
 Itse pissäksē pajaha 101:111
 Sata lukkuo takoopi 101:112
 Yhen kalan kiehuossa 101:113
 Yhen saunan lämmitessä 101:114
 Siitä peipoini *pesekse* 101:115
 Pulmoini *puhastelekse* 101:116
 Sykysyisistä *sysistä* 101:117
 Tavonnoista *talvisista* 101:118
 Pani pajan *palttinaisen* 101:119
 Iholla alattsomalla 101:120
 Vyötti vyön kullan karvaisen 101:121
 Peällä *paijan palttinaisen* 101:122
 Veran eärillä *vejäkse* 101:123
 Lustuhilla *solkiäkse* 101:124
 Lustuhissa *mies lujempi* 101:125
 Rauta pannoissa *parempi* 101:126
 Teräs võissä *tehtoisampi* 101:127
 Sanan virkko *noin nimesi* 101:128
 Tohti toisikse *ruveta* 101:129
 Ruohti muukse *muutellate* 101:130
 Juoksi sunna *suuret korvet* 101:131
 Kärppänä *lehot leviet* 101:132
 Oravana *honkan oksat* 101:133
 Tohti toisikse *ruveta* 101:134
 Ruohti muukse *muutellate* 101:135
 Mato rautaissa *matona* 101:136
 Kulki kyissä *keärmehinä* 101:137
 Tuli nurkasta *tupaha* 101:138
 Sai sisällä *salvoksesta* 101:139
 Jott ei kuultu *eikä nähty* 101:140
 Eikä haukkujat *havattu* 101:141
 Eikä viiti *villaseuvot* 101:142
 Silloin *Vuojelan emäntä* 101:143
 Liikku keski *lattiella* 101:144
 Liehu sillan *liitoksella* 101:145
 Mi sie lienet *miehiesi* 101:146
 Ku kylän *kävietäsi* 101:147
 Kuin ei *silma kuule koirat* 101:148
 Eikä viiti *villaseuvot* 101:149
 Eikä haukkujat *havattu* 101:150
 Olipa tässä *ennen koirat* 101:151
 Lihan syöjät *luun purijat* 101:152
 Veren uuvelta *vetäjät* 101:153
 Sano lieto *Lemmin poika* 101:154
 En mie *tänne tullukkana* 101:155
 Tavoittani *tijottani* 101:156
 Mahittani *maltittani* 101:157
 Suuhun *Untamon susien* 101:158
 Kitahan kiro *kavehten* 101:159
 Enkä liene *lempi vieras* 101:160
 Kuin ei *tuotane olutta* 101:161
 Tulovalla *vierahalla* 101:162
 Vasta *soavalla vävyllä* 101:163
 Sano *Vuojelan emäntä* 101:164
 Etkä *ennen yötä tullut* 101:165
 Etkä *päiveä jälestä* 101:166

Tulit *peäni polkomaha* 101:167
 Auvoni *alentamaha* 101:168
 Syöty *syömät juotu juomat* 101:169
 Pikarit *pinoho pantu* 101:170
 Kannut *kannettu kokoho* 101:171
 Itse *pissäksē pihalla* 101:172
 Tuopi *tuopilla olutta* 101:173
 Kanto *kaksi korvaisella* 101:174
 Mavot *lajjalla mateli* 101:175
 Keärmehet *kähyölööpi* 101:176
 Kesell *ois olut punaini* 101:177
 Silloin *lieto Lemmin poika* 101:178
 Tapasi *on taskuhunsa* 101:179
 Löihen *kukkaroisehensa* 101:180
 Otti *onken kukkarosta* 101:181
 Takoa *on takla rauvan* 101:182
 Sen *laski olven sekaha* 101:183
 Mato *puuttu onkehensa* 101:184
 Kyy *vihaini rautahansa* 101:185
 Sata *nosti sammakoita* 101:186
 Tuhat *mustia matoja* 101:187
 Itse *noin sanoikse virkko* 101:188
 Ruhka *moahan luotakoho* 101:189
 Ruoka *suuhun pantakoho* 101:190
 Joi *oloisen onneksehe* 101:191
 Mejen *mussan mieleksehe* 101:192
 Itse *noin sanoikse virkko* 101:193
 En *mie liene lempi vieras* 101:194
 Kuin ei *tuotane olutta* 101:195
 Tulovalla *vierahalla* 101:196
 Vasta *soavalla vävyllä* 101:197
 Varavammalla *keällä* 101:198
 Suuremmalla *astiella* 101:199
 Kuin ei *härkeä tapeta* 101:200
 Itse *laululla rupesi* 101:201
 Töillä *virtten työntelihe* 101:202
 Laulo *nuoret laulo vanhat* 101:203
 Laulo *kerran keski loavut* 101:204
 Kultihin *kulajavihi* 101:205
 Hopehisin *helkkävihi* 101:206
 Yhen *heitti laulamatta* 101:207
 Ulappalan *ukko vanhan* 101:208
 Ukko *vanha umpi silmä* 101:209
 Pahin *astien pesijä* 101:210
 Lusikkajen *luutustaja* 101:211
 Kapustojen *koavistaja* 101:212
 Sen *on heitti laulamatta* 101:213
 Niin *ukko sanoikse virkko* 101:214
 Oi *sie lieto Lemmin poika* 101:215
 Lauloit *nuoret lauloit vanhat* 101:216
 Lauloit *kerran keski loavut* 101:217
 Niin *miks et minuo laula* 101:218
 Se *on lieto Lemmin poika* 101:219
 Sanan *virikko noin nimesi* 101:220
 Siksi *en sinuo laula* 101:221
 Kuin *sie ennen nuorempana* 101:222
 Koirat *kannoit kohussasi* 101:223
 Maksoissasi *moan valivot* 101:224
 Niin *sie herjasit hepoiset* 101:225
 Juoksuttelit *suora jouhet* 101:226

Suon selällä moan navalla 101:227
 Vejen liivan liikkumilla 101:228
 Ulappalan ukko vanha 101:229
 Ukko *vanha* umpi silmä 101:230
Pian suuttu ja vihastu 101:231
 Vesi kyyt vejestä nosti 101:232
 Lapo *keä*rmien lainehesta 101:233
 Läpi *seä*men maksan kautta 101:234
 Sano *lieto Lemmin poika* 101:235
 Sen *tejin* pahinta työtä 101:236
 Kuin en muistanut kysellä 101:237
 Kapehelta äitiltäni 101:238
 Ei *tiijä* vesun kipuo 101:239
 Umpi putken ailuhia 101:240
 Ulappalan ukko *vanha* 101:241
 Viepi juossulla jokehe 101:242
 Samolla sarajahansa 101:243
 Tuota *lieto Lemmin poikoa* 101:244
 Heitti Tuonelan jokehe 101:245
 Manalan *alantehe*se 101:246
 Mäni kosessa kolissen 101:247
 Myötä virrassa vilissen 101:248
 Oli ennen naitu naini 101:249
 Ennen ossettu emäntä 101:250
 Koissa *lieto Lemmin poijan* 101:251
 Nousi härkä ammomaha 101:252
 Peä pönttö pölöttämähä 101:253
 Jok on syöty männä vuonna 101:254
 Kesä kenkinä pijetty 101:255
 Talvi toini talloailtu 101:256
 Jo suka verin tuloopi 101:257
 Harja hurmehin noruupi 101:258
 Sano ennen naitu naini 101:259
 Ennen ossettu emäntä 101:260
 Nyt on hukka Lemmin poikoa 101:261
 Tuho poikoa pätöistä 101:262
 Etsittihi Lemmin poikoa 101:263
 Kesällä kevyisin pursin 101:264
 Talvella *lylyin lipehin* 101:265
 Etsittihi vain ei löyitty 101:266
 Silloin ennen naitu naini 101:267
 Ennen ossettu emäntä 101:268
 Niin mäni *sepon pajaha* 101:269
 Tako rautaisen haravan 101:270
 Tako piit satoa syltä 101:271
 Kahta varren kalkutteli 101:272
 Läksi selvillä vesillä 101:273
 Ulapalla aukiella 101:274
 Tukulla meret tukusi 101:275
 Lapohilla oallot laski 101:276
 Vain ei löytänt Lemmin poikoa 101:277
 Mäni Tuonelan jokehen 101:278
 Veti kerran *pitin* vettä 101:279
 Toisen kerran poiken vettä 101:280
 Kolmannen vitahan vettä 101:281
 Sieltä löysi Lemmin poijan 101:282
 Tuuvitteli tuttuohok 101:283
 Voapotteli nähtyöhök 101:284
 Sano lieto Lemmin poika 101:285
 Ei ole miestä männeheissä 101:286

Urosta uponneheessa 101:287
 Mies männyt liha märännyt 101:288
 Siitä ennen naitu naini 101:289
 Ennen ossettu emäntä 101:290
 Heitti Tuonelan jokehe 101:291
 Manalan *alantehe*se 101:292
 Mäni kosessa kolissen 101:293
 Myötä virrassa vilissen 101:294
 Siellä turskakse tuloopi 101:295
 Vaipuupi valas kalakse 101:296
 Ruottsi syöpi ruokinaha 101:297
 Herrat herkkulina hyvinä 101:298
 Pappilat parahinaha 101:299
 Suvan seinähän sivalti 102:300
 Harjan paino patsahase 102:301
 Kuin suka verin tuloopi 102:302
 Harja hurmehin noruupi 102:303
 Silloin hukka Lemminkäisen 102:304
 Tuho poikoa pätöisen 102:305

103 Kilpakosinta (I, 469 ; Lna 5: 68)

Vaka vanha Väinämöini 103:001
 Läksi neittä katsomaha 103:002
 Eli neittä kosjomahok 103:003
 Peätä kassa katsomaha 103:004
 Pimiestä Pohjolasta 103:005
 Miehen syöjästä kylästä 103:006
 Urohon upottajasta 103:007
 Silloin laivaha lasekse 103:008
 Alaisehe astelekse 103:009
 Nosti peällä purjeh puita 103:010
 Niin kuin mäntyjä meällä 103:011
 Karahkoita kankahilla 103:012
 Laskoopi sinistä merta 103:013
 Melan koukku peän nojassa 103:014
 Annikki Soaren neitoini 103:015
 Sisar seppo Ilmorisen 103:016
 Joutu sotkut sotkomassa 103:017
 Voattiet viruttamassa 103:018
 Rannalla meryttä vassen 103:019
 Vassen merta hiuenetta 103:020
 Keksi mustaisen mereltä 103:021
 Sinervöisen lainehilta 103:022
 Sanan virkko *noin nimesi* 103:023
 Kuin lienet vesi kivoini 103:024
 Vesi peälläsi vetäköh 103:025
 Eli *lienet* lintu karja 103:026
 Niin sie lentohon levitö 103:027
 Kuin *lienet* kalaini karja 103:028
 Niin sie uimahan uretu 103:029
 Kuin *lienet* isoni pursi 103:030
 Eli *vejoni* venoini 103:031
 Niin kohin kotihin keänny 103:032
 Perin muilla *valkamoilla* 103:033
 Lienet pursi Väinämöisen 103:034
 Niin perin kotioh keänny 103:035
 Kohin muilla *valkamoilla* 103:036
 Tämä pursi Väinämöisen 103:037
 Niin perin kotihin keänty 103:038
 Kohin muilla *valkamoilla* 103:039

Annikki Soaren neitoini 103:040
 Sisar seppo Ilmorisen 103:041
 Heitti sotkut sotkomatta 103:042
 Voattiet viruttamatta 103:043
 Rannalla meryttä vassen 103:044
 Vassen merta hiuenetta 103:045
 Niitä tuuli tuuvitteli 103:046
 Ilman lieto liikutteli 103:047
 Rannalla meryttä vassen 103:048
 Annikki Soaren neitoini 103:049
 Sisar seppo Ilmorisen 103:050
 Mäni juossulla kotioh 103:051
 Samolla pihalla soapi 103:052
 Sanan virkko noin nimesi 103:053
 Velji seppo Ilmorini 103:054
 Naitihin naini naitusi 103:055
 Otettiin ossettusi 103:056
 Vuosin kolmin kosjottusi 103:057
 Jo mänööpi Väinämöini 103:058
 Annikki Soaren neitoini 103:059
 Mäni luokse Väinämöisen 103:060
 Sanan virkko noin nimesi 103:061
 Kunne läksit Väinämöini 103:062
 Urkenit Umentolaini 103:063
 Sano vanha Väinämöini 103:064
 Läksin hanhien ajoho 103:065
 Eli jouttsenen joruhek 103:066
 Pitkä kaklan kattseloho 103:067
 Tuolta Tuonelan jovesta 103:068
 Manalan alantehesta 103:069
 Aina Annikki sanoopi 103:070
 Tina rinta riitelööpi 103:071
 Jo tunnen valehtelovan 103:072
 Tajuolen kielastajan 103:073
 Toisin ennen miun isoni 103:074
 Muitein valta vanhempani 103:075
 Läksi hanhien ajoho 103:076
 Eli jouttsenen joruhe 103:077
 Pitkä kaklan kattseloho 103:078
 Hyvä koira kahlehissa 103:079
 Hyvä koari kainalossa 103:080
 Viini nuolie selässä 103:081
 Sano vanha Väinämöini 103:082
 Läksin lohta kuultamaha 103:083
 Taimenta tavoittamaha 103:084
 Tuolta Tuonelan jovesta 103:085
 Manalan alantehesta 103:086
 Aina Annikki sanoopi 103:087
 Tina rinta riitelööpi 103:088
 Jo tunnen valehtelovan 103:089
 Tajuolen kielastajan 103:090
 Toisin ennen miun isoni 103:091
 Toisin valta vanhempani 103:092
 Läksi lohta kuultamaha 103:093
 Taimenta tavoittamahok 103:094
 Tuosta Tuonelan jovesta 103:095
 Verkkoja venoisen täysi 103:096
 Täysi laiva laskimia 103:097
 Sano vanha Väinämöini 103:098
 Toki mie sanon touvetki 103:099

Jos vähän valehtelenki 103:100
 Läksin neittä kosjomaha 103:101
 Peätä kassa kattsomaha 103:102
 Pimiestä Pohjolasta 103:103
 Summasta sarajahasta 103:104
 Miehen syöjästä kylästä 103:105
 Urohon upottajasta 103:106
 Annikki Soaren neitoini 103:107
 Sisar seppo Ilmorisen 103:108
 Kuin tunki touvet sanomat 103:109
 Mäni juossulla kotihi 103:110
 Samolla pihalla soapi 103:111
 Pian pirttiin mänööpi 103:112
 Alla kattojen ajakse 103:113
 Sanan virkko noin nimesi 103:114
 Velji seppo Ilmorini 103:115
 Lankoni emoni lapsi 103:116
 Naitihin naini naitusi 103:117
 Otettiin ossettusi 103:118
 Vuosin kolmin kosjottusi 103:119
 Savoin markoin maksettusi 103:120
 Tuhansin lunassettusi 103:121
 Jo mänööpi Väinämöini 103:122
 Selässä meren sinisen 103:123
 Melan koukku peän nojassa 103:124
 Sano seppo Ilmorini 103:125
 Annikki sisaruetein 103:126
 Lämmitä saloa sauna 103:127
 Pian pirtti riuvuttele 103:128
 Puuhusilla pienoisilla 103:129
 Pienillä pilastehilla 103:130
 Joissa peipoini pesekse 103:131
 Pulmoini puhastelekse 103:132
 Sykysyisistä sysistä 103:133
 Tavonnoista talvisista 103:134
 Annikki Soaren neitoini 103:135
 Pian pirtin riuvutteli 103:136
 Lämmitti saloa saunan 103:137
 Silloin peipoini pesihi 103:138
 Pulmoini puhastelihi 103:139
 Sykysyisistä sysistä 103:140
 Tavonnoista talvisista 103:141
 Pani pajan palttinaisen 103:142
 Iholla alattsomalla 103:143
 Vyötti vyön kullan karvaisen 103:144
 Peällä pajan palttinaisen 103:145
 Veran eärillä vejäkse 103:146
 Lustuhilla solkiekse 103:147
 Lustuhissa mies lujempi 103:148
 Rauta pannoissa parempi 103:149
 Teräs võissä tehtoisampi 103:150
 Pani oron juoksomaha 103:151
 Liina harjan liikkumaha 103:152
 Laski virkkuo vitsalla 103:153
 Helähytti helmi vyöllä 103:154
 Oro juoksi matka joutu 103:155
 Pimiessä Pohjolassa 103:156
 Silloin haukku suuri koira 103:157
 Linnan luppua luskutteli 103:158
 Soaren vartivo valitti 103:159

Perän peltohon sysäten 103:160
 Hännän moahan torjutellen 103:161
 Sokie sopesta virkko 103:162
 Akka vanha voattiessa 103:163
 Niin sanoopi Pohjon akka 103:164
 Mäne renki kattsomaha 103:165
 Ei koira vijatta hauku 103:166
 Peni syyttä syyhättele 103:167
 Renki noin sanoikse virkko 103:168
 Mänepä itse kattsomaha 103:169
 Mie en jouva kuitenkana 103:170
 #Pinos on suuri pilkottava 103:171
 Pino suuri halot hienot 103:172
 Pilkkoja vähä väkini 103:173
 Aina haukuu suuri koira 103:174
 Niin sanoopi Pohjon akka 103:175
 Mäne piika kattsomaha 103:176
 Ei koira vijatta hauku 103:177
 Peni syyttä syyhättele 103:178
 Piika noin sanoikse virkko 103:179
 Mäne itse kattsomaha 103:180
 Mie en jouva kuitenkana 103:181
 Kivi suuri jauhottava 103:182
 Kivi suuri jauhot hienot 103:183
 Jauhaja vähä väkini 103:184
 Aina haukuu suuri koira 103:185
 Linnan luppa luspatteli 103:186
 Soaren vartivo valitti 103:187
 Niin sanoopi Pohjon akka 103:188
 Mäne tyttö kattsomaha 103:189
 Ei koira vijatta hauku 103:190
 Peni syyttä syyhättele 103:191
 Mäni tyttö kattsomaha 103:192
 Sano tuolta tultuonsa 103:193
 Ajetahan kirjo korjin 103:194
 #Moa puolin simo saloista 103:195
 Lasetahan laivoiin suurin 103:196
 #Selän puolin lemme lahta 103:197
 Niin sanoopi Pohjon akka 103:198
 Ne tuloopi naima kansa 103:199
 Kummalla mänet tyttöni 103:200
 Konsti korjalla ajaapi 103:201
 Kirjavalla kijättäapi 103:202
 Ken laskooi laivoiin suurin 103:203
 Alus on täynnä oartehia 103:204
 Kummalla mänet tyttöni 103:205
 Niin tyttö sanoikse virkko 103:206
 Oi emoni kantajani 103:207
 Ei ole meitä ennenkänä 103:208
 Ei meitä rahojen myöty 103:209
 Ain on ilmaän annettuna 103:210
 Miehillä anovaisilla 103:211
 Silloin vanha Väinämöini 103:212
 Oli iellä ennättäjä 103:213
 Heti tunkeksen tupaha 103:214
 Alla kattojen ajakse 103:215
 Kintahin kirvottimilla 103:216
 Lakin peästä laskomilla 103:217
 Oven suuhun orren alla 103:218
 Itse noin sanoikse virkko 103:219
 Lienöykö minulla neittä 103:220
 Ikuisekse puolisoikse 103:221
 Kainaloisekse kanakse 103:222
 Sijani levittäjäkse 103:223
 Panijakse peän alaisen 103:224
 Niin sanoopi Pohjon akka 103:225
 Kuin sie kynnät kyisen pellon 103:226
 Vakuolet moan matoisen 103:227
 Niin se neiti annetaha 103:228
 Nossat kytä kynnöksellä 103:229
 Keännöksellä keärmehiä 103:230
 Silloin vanha Väinämöini 103:231
 Silloin kynti kyisen pellon 103:232
 Keänti moata keärmehistä 103:233
 Silloin kyyt käsin piteli 103:234
 Mavot koprin kollohteli 103:235
 Sano tuolta tultuonsa 103:236
 Jo mie kynnin kyisen pellon 103:237
 Keännin moata keärmehistä 103:238
 Joko neiti annetaha 103:239
 Niin sanoopi Pohjon akka 103:240
 Kuin sie valkin valjastelet 103:241
 Jopa neiti annetaha 103:242
 Äsen neiti annetaha 103:243
 Kuin sie valkin valjastelet 103:244
 Länkität hyvän hepoisen 103:245
 Vihannalla vainivolla 103:246
 Pyhän pellon pientarella 103:247
 Silloin vanha Väinämöini 103:248
 Varsan valjahat kysyypi 103:249
 Suvi kunnan suitsiloita 103:250
 Astuo taputteloopi 103:251
 Vihannalla vainivolla 103:252
 Pyhän pellon pientarella 103:253
 Soapi valkin valjahisin 103:254
 Länki on hyvän hepoisen 103:255
 Silloin vanha Väinämöini 103:256
 Iski silmänsä itähä 103:257
 Keänti peätä päivän alla 103:258
 Itse noin sanoikse virkko 103:259
 Isä ilma auver taivo 103:260
 Taivo auvokse avauto 103:261
 Ilma riehokse revitä 103:262
 Taivon kansi kahtalokse 103:263
 Saja lunta sauvan varsi 103:264
 Harjalla hyvän hepoisen 103:265
 Pyhän laukin lautaisella 103:266
 Kylmä jeätä kynnärejä 103:267
 Ottsahan pyhän orihin 103:268
 Sato lunta sauvan varren 103:269
 Harjalla hyvän hepoisen 103:270
 Hyvän laukin lautaisella 103:271
 Kylmi jeätä kynnärejä 103:272
 Ottsahan pyhän orihin 103:273
 Silloin valkin valjasteli 103:274
 Länkitti hyvän hepoisen 103:275
 Vihannalla vainivolla 103:276
 Pyhän pellon pientarella 103:277
 Sano tuolta tultuonsa 103:278
 Joko neiti annetaha 103:279

- Jo mie kynnin kyisen pellon 103:280
 Jo mie valkin valjastelin 103:281
 Länkitin hyvän hepoisen 103:282
 Vihannalla vainivolla 103:283
 Pyhän pellon pientarella 103:284
 Niin sanoopi Pohjon akka 103:285
 Äsen neiti annetaha 103:286
 Soanet suuren somu hauvin 103:287
 Liikkujan kalan lihavan 103:288
 Anopilla antehikse 103:289
 Tuolta Tuonelan jovelta 103:290
 Silloin vanha Väinämöini 103:291
 Tohti toisikse ruveta 103:292
 Ruohti muukse muutellate 103:293
 Nousi leivon lentimillä 103:294
 Sirkun siivillä kohosi 103:295
 Kokon kynkkä luun nenillä 103:296
 Lenteä lepettelööpi 103:297
 Tuolla Tuonelan jovella 103:298
 Manalan alantehella 103:299
 Liitelekse loatelekse 103:300
 Keksi suuren somu hauvin 103:301
 Liikkujan kalan lihavan 103:302
 Iski kiini kynsillähä 103:303
 Silloin suuri somu hauki 103:304
 Niin paino kokon kynimen 103:305
 Alla selvien vesien 103:306
 Peällä mustien murien 103:307
 Niin silloin kynime kokko 103:308
 #Kohta kolmittsi kokoopi 103:309
 Niin kerralla kolmannella 103:310
 Niin nosti kynime kokko 103:311
 Nosti suuren somu hauvin 103:312
 Liikkujan kalan lihavan 103:313
 Oksalla omena tammen 103:314
 Latvalla lakan petäjän 103:315
 Tuossa maisteli makuo 103:316
 Tuossa riipo rinta peätä 103:317
 Kanto suuren somu hauvin 103:318
 Liikkujan kalan lihavan 103:319
 Anopilla antehikse 103:320
 Itse noin sanoikse virkko 103:321
 Jo mie kynnin kyisen pellon 103:322
 Jo mie valkin valjastelin 103:323
 Länkitin hyvän hepoisen 103:324
 Vihannalla vainivolla 103:325
 Pyhän pellon pientarella 103:326
 Sain mie suuret somu hauvit 103:327
 Liikkujat kalat lihavat 103:328
 Anopilla antehikse 103:329
 Jok on neiti annetaha 103:330
 Niin sanoopi Pohjon akka 103:331
 Pahoimpa sinäki loajit 103:332
 Kuin sie maistelit makuo 103:333
 Kohta riivoit rinta peätä 103:334
 Sano vanha Väinämöini 103:335
 Ei soalis vijatta soaha 103:336
 Paikoilta paremmiltana 103:337
 Soani Tuonelan jovesta 103:338
 Niin on siitä Pohjon akka 103:339
 Anto oman tyttärehe 103:340
 Vanhalla Väinämöisellä 103:341
 Ikuisella tietäjällä 103:342
 Polvuhuisella runolla 103:343
 Silloin seppo Ilmorini 103:344
 Alla päin pahalla mielin 103:345
 Kotihinsa tullessansa 103:346
 Keräsi kekoisen puita 103:347
 Kolme kymmentä rekiä 103:348
 Siitä poltti hiililöikse 103:349
 Pani kultie tulehen 103:350
 Hopehia huopan täyven 103:351
 Pani orjat liettsomaha 103:352
 Palkkalaiset painamaha 103:353
 Orjat liettso leyhytteli 103:354
 Kintahittoman kätehen 103:355
 Hatuttoman hartiehen 103:356
 Talvisella taivahalla 103:357
 Ei orjat hyvästi liettso 103:358
 Eikä paina palkkalaiset 103:359
 Itse löihen liettsomaha 103:360
 Liettso kerran leyhähytti 103:361
 Liettso toisen leyhähytti 103:362
 Niin kerralla kolmannella 103:363
 Kattso ahjonsa aluksen 103:364
 Liettsimensä liepehillä 103:365
 Miekka tunkekse tulesta 103:366
 Terä kulta kuumoksesta 103:367
 Ois miekka hyvän näköini 103:368
 Vai miekka paha tapaini 103:369
 Joka päivä miehen tappo 103:370
 Niin miekan tulehen tunki 103:371
 Vielä kultia lisäks 103:372
 Hopehia huopan täyven 103:373
 Orjat pani liettsomaha 103:374
 Orjat liettso leyhytteli 103:375
 Talvisella taivahalla 103:376
 Kintahittoman kätehen 103:377
 Hatuttoman hartiehen 103:378
 Ei orjat hyvästi liettso 103:379
 Eikä paina palkkalaiset 103:380
 Itse löihen liettsomahe 103:381
 Liettso kerran leyhähytti 103:382
 Liettso toisen leyhähytti 103:383
 Kattso ahjonsa aluksen 103:384
 Liettsimensä liepehillä 103:385
 Ori tunkekse tulesta 103:386
 Harja kulta kuumoksesta 103:387
 On ori hyvän näköini 103:388
 Vai ori paha tapaini 103:389
 Joka päivä tamman tappo 103:390
 Niin oron tulehen tunki 103:391
 Vielä kultia lisäks 103:392
 Hopehia huopan täyven 103:393
 Pani orjat liettsomaha 103:394
 Palkkalaiset painamaha 103:395
 Orjat liettso leyhytteli 103:396
 Kintahittoman kätehen 103:397
 Hatuttoman hartiehen 103:398
 Talvisella taivahalla 103:399

Ei orjat *hyvästi liettso* 103:400
 Eikä paina *palkkalaiset* 103:401
 Itse löihen *liettsomaha* 103:402
 Liettso *kerran leyhähytti* 103:403
Liettso toisen leyhähytti 103:404
 Kattso *ahjonsa aluksen* 103:405
 Liettsimensä *liepehillä* 103:406
 Neiti *tunkekse* *tulesta* 103:407
 Kassa *kulta kuumoksesta* 103:408
 Silloin *seppo Ilmorini* 103:409
 Ois *neiti hyvän näköini* 103:410
 Heti *öissä ensimmäissä* 103:411
 Nuoren *neitoisen keralla* 103:412
 Niin *tuossa lepöälööpi* 103:413
 Perinöillä *pehmeillä* 103:414
 Pätöillä *peä aloilla* 103:415
 Varoaksen *vaippahansa* 103:416
 Turvoaksen *turkkihinsa* 103:417
 Ku oli *kylki neittä vassen* 103:418
Se oli kylki kyllä kylmä 103:419
Ku oli vassen vaippoansa 103:420
 Vassen *voate riepuonsa* 103:421
 Oli *kylki kyllä lämmin* 103:422
 Niin *tuossa lepöälööpi* 103:423
 Nuoren *neitoisen keralla* 103:424
 Ku on *kullasta kuvattu* 103:425
 Hopiasta *siunoaltu* 103:426
 Niin on *yönä kolmantena* 103:427
 Turvoaksen *turkkihinsa* 103:428
 Varoaksen *vaippahansa* 103:429
 Silloin *yönä kolmantena* 103:430
 Ku oli *vassen vaippoansa* 103:431
 Vassen *voate riepuonsa* 103:432
 Oli *kylki kyllä lämmin* 103:433
 Ku oli *kylki neittä vassen* 103:434
 Ku oli *kullasta kuvattu* 103:435
 Hopiasta *siunoaltu* 103:436
 Oli *kylki kylmämässä* 103:437
 Oli *hyykse hyytymässä* 103:438
 Meren *jeäkse jähtymässä* 103:439
 Kivekse *kovoamassa* 103:440
 Niin *neijen tulehen tunki* 103:441
 Kassa *kullan kuumoksehe* 103:442
 Vielä *kultia lisäksi* 103:443
 Itse *noin sanoikse virkko* 103:444
 Elköäte *etinikänä* 103:445
 Neittä *kullasta kuvakko* 103:446
 Hopiasta *puolisova* 103:447
 Vilun *kulta kuumottaapi* 103:448
 Elkeäte *etinikänä* 103:449
 Elkeäte *takaini kansa* 103:450
 Lähkö *uimahan uhalla* 103:451
 Veikasta *vesien peällä* 103:452
 Elkeäte *etini kansa* 103:453
 Elkeäte *takaini kansa* 103:454
 Kilvan *neittä kosjomaha* 103:455
 Lähkö *neittä kosjomaha* 103:456
 Kansan *vanhan Väinämöisen* 103:457
 Kilvan *neittä kosjomaha* 103:458
 Kera *vanhan Väinämöisen* 103:459

104 Joisin joka pikarin (Lna 5: 69a)

Joisin *mie* joka pikarin 104:001

105 Kaikki kannettu näkee (I₃ 205 ; Lna 5: 69)

Kaikki kannettu *näkööpi* 105:001
 Syntynyt *sylin pitääpi* 105:002
 Emon *tuoma tunnustaapi* 105:003
 Mikä *meät koolla soatto* 105:004
 Kuk on *tuonut tukulla* 105:005
 Juomahan *yhen pikarin* 105:006
 Yhen *kannun koatomaha* 105:007
 Kuin *yhen emoisen lapset* 105:008
 Yhen *kantamat kapoisen* 105:009
 Yhen *peipoisen pesemät* 105:010
 Yhen *sotkan suorittamat* 105:011
 Emo *neuvo poikoansa* 105:012
 Vaimo *vaivansa näkyö* 105:013
 Kuin *kuki sukimojaha* 105:014
 Itse *ilmoin luomiehe* 105:015
 Poikuoni *nuorempani* 105:016
 Lapseni *vakavuteni* 105:017
 Jos *sie jouvut juominkihi* 105:018
 Tapahut *mihin tahansa* 105:019
 Juo *puoli pikariesi* 105:020
 Anna *toisen toini puoli* 105:021
 Pahemman *parempi puoli* 105:022
 Äsen *siusta mies tulooipi* 105:023
 Uros *selvä selkieepi* 105:024
 Läpi *käymähän käräjät* 105:025
 Jutut *julki polkomaha* 105:026
 Issu *puolella sijalla* 105:027
 Niin *sinusta mies tulooipi* 105:028
 Anna *toisen toini puoli* 105:029
 Pahemman *parempi puoli* 105:030

106 Sampo (I₁ 54 ; Lna 5: 70)

Lappalaini *kyyttö silmä* 106:001
 Piti *viikkoista vihoa* 106:002
 Kaukaista *ylen katsehta* 106:003
 Peällä *vanhan Väinämöisen* 106:004
 Vuotti *illoin vuotti oamuin* 106:005
 Tulovakse *Väinämöistä* 106:006
 Soavakse *Umentolaista* 106:007
 Silloin *vanha Väinämöini* 106:008
 Rekehensä *reutosihe* 106:009
 Korjahan *kohentelihe* 106:010
 Orihilla *olkisella* 106:011
 Herneh *varrella hevolla* 106:012
 Ajoa *karetteloopi* 106:013
 Selvällä *meren selällä* 106:014
 Ulapalla *aukiella* 106:015
 Lappalaini *kyyttö silmä* 106:016
 Niin *päivänä muutamana* 106:017
 Huomenna *monikahana* 106:018
 Keksi *mustaisen mereltä* 106:019
 Sinervöisen *lainehilta* 106:020
 Niin *koppoi tulisen jousen* 106:021
 Korvalta *kovan tulisen* 106:022

- Jännitti tulisen jousen 106:023
 Nuolen juonella asetti 106:024
 Valitti parahan varren 106:025
 Niin siitä sanoikse virkko 106:026
 Kuin käsi alentanoove 106:027
 Niin nuoli ylentyöhö 106:028
 Kuin käsi ylentänöove 106:029
 Niin nuoli alentuoho 106:030
 Ampu olkisen orihin 106:031
 Alta vanhan Väinämöisen 106:032
 Herneh vartisen hepoisen 106:033
 Läpi länki luun lihasta 106:034
 Oikiesta olka peästä 106:035
 Kautti kainalon vasemen 106:036
 Silloin vanha Väinämöini 106:037
 Sortu sormin lainehilla 106:038
 Kämmenin vesillä keänty 106:039
 Siellä kulki kuusi vuotta 106:040
 Seiso seittsemen keseä 106:041
 Kulki kuusissa hakona 106:042
 Petäjäissä pölkyn peänä 106:043
 Itkie tihusteloopi 106:044
 Ukkuo rukuoloopi 106:045
 Pavannaista palveloopi 106:046
 Nossa ukko suuri tuuli 106:047
 Seän männyö meäritöintä 106:048
 Nossa mustia muria 106:049
 Peällä selvien vesien 106:050
 Nosti ukko suuren tuulen 106:051
 Seän mänöisen meärittömän 106:052
 Nosti mustia muria 106:053
 Peällä selvien vesien 106:054
 Kanto vanhan Väinämöisen 106:055
 Pimiehen Pohjolan 106:056
 Kiven kirjavan sivulla 106:057
 Poajen paksun lappehilla 106:058
 Itkie tihusteloopi 106:059
 Pohjon akka harva hammas 106:060
 Nousi aivoiin aikaisehen 106:061
 Aivoiin aika huomenessa 106:062
 Pian pirtin lämmitteli 106:063
 Pyyhki pitin pirttiehe 106:064
 Lattietahan lakaisi 106:065
 Viepi ulos rikkasensa 106:066
 Pellolla perimmäisellä 106:067
 Rikoillahan seisatakse 106:068
 Tuosta kuuli kuusienne 106:069
 Tajusi kaheksiella 106:070
 Kuuli miehen itköväke 106:071
 Urohon urisovakse 106:072
 Ei ou itku naisen itku 106:073
 Eikä itku lapsen itku 106:074
 Tämä on itku Väinämöisen 106:075
 Urajanta Untamoisen 106:076
 Siitä silloin Pohjon akka 106:077
 Viititsekse voatitsekse 106:078
 Peä somilla suurejilla 106:079
 Pätöillä peä somilla 106:080
 Mäni luokse Väinämöisen 106:081
 Sanan virkko noin nimesi 106:082
 Mitä itet Väinämöini 106:083
 Kuta Untamo uriset 106:084
 Sano vanha Väinämöini 106:085
 Tuota iten tuon ikäni 106:086
 Puhki polveni murehin 106:087
 Jouvuin mailla vierahilla 106:088
 Äkki ouvoilla ovilla 106:089
 Niin sanoopi Pohjon akka 106:090
 #Niin mitä minulla annat 106:091
 Kuin soatan omilla mailla 106:092
 Oman kukon kuuluvilla 106:093
 Näiltä mailta vierahilta 106:094
 Äkki ouvoilta ovilta 106:095
 Sano vanha Väinämöini 106:096
 Mitäpä kysyt minulta 106:097
 Niin sanoopi Pohjon akka 106:098
 Kuin sie loajit uuvan sammon 106:099
 Kirjo kannen kirjoalet 106:100
 Yhen joukoisen sulasta 106:101
 Yhen varttinän murusta 106:102
 Yhen villan kylkyvöstä 106:103
 Majosta mahovan lehmän 106:104
 Yhen osraisen jyvistä 106:105
 Sano vanha Väinämöini 106:106
 En minä takuo taija 106:107
 Enkä kantta kirjoalla 106:108
 Työnnän sepon Ilmorisen 106:109
 Se on taitavin takoja 106:110
 Se on kannet kirjoaapi 106:111
 Siit on silloin Pohjon akka 106:112
 Otti miehen kuolomasta 106:113
 Otti vanhan Väinämöisen 106:114
 Vei sitä kotihin siitä 106:115
 Syötti miehen juotti miehen 106:116
 Kostutteli kuolomasta 106:117
 Pani oron juoksomaha 106:118
 Liina harjan liikkumaha 106:119
 Pimiestä Pohjolasta 106:120
 Summasta sarajahasta 106:121
 Miehen syövästä kylästä 106:122
 Urohon upottajasta 106:123
 Kotihinsa tultuoho 106:124
 Mäni luokse sepon siellä 106:125
 Sanan virkko noin nimesi 106:126
 Sinä seppo Ilmorini 106:127
 Lankoni emoni lapsi 106:128
 Lähe neittä noutamaha 106:129
 Peätä kassa kattsomaha 106:130
 Pimiestä Pohjolasta 106:131
 Nyt on neiti kosjottuna ~ kihlottuna 106:132
 Peätä kassa kaupattuna 106:133
 Silloin seppo Ilmorini 106:134
 Peseksen puhastelekse 106:135
 Sykysyisistä sysistä 106:136
 Tavonnoista talvisista 106:137
 Veran eärillä vejäkse 106:138
 Lustuhilla solkiekse 106:139
 Rekehensä reutuokse 106:140
 Korjahan kohentelekse 106:141

Laski virkkuo vitsalla 106:142
 Helähytti helmi vyöllä 106:143
 Oro juoksi matka joutu 106:144
 Pimiehen Pohjolaha 106:145
 Summahan sarajahase 106:146
 Miesten syöjähän kylähä 106:147
 Urohon upottajaha 106:148
 Pohjolahan mäntyöhö 106:149
 Pohjon akka harva hammas 106:150
 Pani sammon loajintaha 106:151
 Kirjo kannen kirjantaha 106:152
 Yhen joukoisen sulasta 106:153
 Yhen osraisen jyvistä 106:154
 Yhen villan kylkyvöstä 106:155
 Majosta mahovan lehmän 106:156
 Yhen värttinän murusta 106:157
 Silloin seppo Ilmorini 106:158
 Päivät sampuo rakenti 106:159
 Yöt neittä lepyttelöopi 106:160
 Silloin seppo Ilmorini 106:161
 Soapi sammon valmehekse 106:162
 Kirjo kannen kirjatukse 106:163
 Ei neittä lepytetykse 106:164
 Siit on jauho uusi sampo 106:165
 Kirjo kansi kiikutteli 106:166
 Jauho purnon puhteessa 106:167
 Jauho purnon syötäviä 106:168
 Jauho purnon myötäviä 106:169
 Kolmannen pijeltäviä 106:170
 Niin ihastu Pohjon akka 106:171
 Anto oman tyttärehek 106:172
 Sepolla Ilmorisella 106:173
 Ikuisekse puolisokse 106:174
 Kainaloisekse kanakse 106:175
 Panijakse peän alaisen 106:176
 Jalkojen on jaksajakse 106:177
 Silloin seppo Ilmorini 106:178
 Kotihinsa tullessansa 106:179
 Käkyvöt kukahteloopi 106:180
 Korjan kirjavan kokilla 106:181
 Oravaiset juoksenteli 106:182
 Aisoilla voahterisilla 106:183
 Tetryöt kukerteloopi 106:184
 Peällä luokin kynnäppäisen 106:185
 Sepolla Ilmorisella 106:186
 Käsi on kirjo kintahissa 106:187
 Toini neitoisen nisissä 106:188
 Jalka on Saksan soappoassa 106:189
 Toini reisien välissä 106:190
 Pohjolasta tullessansa 106:191
 Kotihinsa tultuho 106:192
 Mäni vanha Väinämöini 106:193
 Luokse sepon Ilmorisen 106:194
 Kysytteli lausutteli 106:195
 Velji seppo Ilmorini 106:196
 Lankoni emoni lapsi 106:197
 Joko loajit uuden sammon 106:198
 Kirjo kannen kirjoalit 106:199
 Sano seppo Ilmorini 106:200
 Jo mie loajin uuden sammon 106:201
 Majosta mahovan lehmän 106:202
 Yhen villan kylkyvöstä 106:203
 Yhen värttinän murusta 106:204
 Yhen osraisen jyvistä 106:205
 Sano vanha Väinämöini 106:206
 Joko jauho uusi sampo 106:207
 Kirjo kansi kiikutteli 106:208
 Sano seppo Ilmorini 106:209
 Jopa jauho uusi sampo 106:210
 Kirjo kansi kiikutteli 106:211
 Jauho purnon puhteessa 106:212
 Jauho purnon syötäviä 106:213
 Jauho purnon myötäviä 106:214
 Kolmannen pijeltäviä 106:215
 Silloin vanha Väinämöini 106:216
 Kuin tunki tovet sanomat 106:217
 Rakenteli laivoansa 106:218
 Laski laivansa merehen 106:219
 Sanan virkko noin nimesi 106:220
 Ku on tuolla toissa miessä 106:221
 Vanhalla Väinämöisellä 106:222
 Iku Tiera Nieran poika 106:223
 Ylimmäini ystäväni 106:224
 Nosti peällä purjeh puunsa 106:225
 Kuin on männikön meällä 106:226
 Laskovi sinistä merta 106:227
 Melan koukku peän nojassa 106:228
 Laski päivän laski toisen 106:229
 Portit Pohjolan näkyyppi 106:230
 Paistaapi pahat saranat 106:231
 Pahan ukset ulvottaapi 106:232
 Tapasi on taskuhunsa 106:233
 Silloin vanha Väinämöini 106:234
 Löihen kukkaroisehensa 106:235
 Niin otti uniset nieklät 106:236
 Nukutteli nuivan joukon 106:237
 Paineli pakanan kansan 106:238
 Laskoopi sinistä merta 106:239
 Pimiehen Pohjolaha 106:240
 Sanan virkko noin nimesi 106:241
 Iku Tiera Nieran poika 106:242
 Ylimmäini ystäväni 106:243
 Mäne sie sampo ottamaha 106:244
 Kirjo kansi kantamaha 106:245
 Iku Tiera Nieran poika 106:246
 Hyvä kielas käskieki 106:247
 Kepie kehuttuoki 106:248
 Mäni sammon ottamaha 106:249
 Kirjo kannen kantamaha 106:250
 Eipä sampo liikukkana 106:251
 Kirjo kansi kihnakkana 106:252
 Juuret moahan juurrutettu 106:253
 Itse vanha Väinämöini 106:254
 Läksi sammon ottamaha 106:255
 Kirjo kannen kantamaha 106:256
 Eipä Sampo liikukkana 106:257
 Juuret moahan juurrutettu 106:258
 Silloin vanha Väinämöini 106:259
 Silloin kynti Sammon juuret 106:260
 Sata sarvella härällä 106:261

- Tuhat peällä tursahalla* 106:262
Vei Sammon venoishensa 106:263
Talu talka pohjahansa 106:264
Nosti peällä purjeh puunsa 106:265
Laskoopi sinistä merta 106:266
Laski päivän laski toisen 106:267
Niin päivänä kolmantena 106:268
Muurahaini mulku poika 106:269
Se kusi kuren jalalla 106:270
Pimiessä Pohjolassa 106:271
Kurki laski suuren kulkun 106:272
Parkasi pahan sävelen 106:273
Kaikki Pohjola heräsi 106:274
Paha valta valveutuhe 106:275
Pohjon akka harva hammas 106:276
Tapasihe Sampuonsa 106:277
Jo on Sampo muunne viety 106:278
Kirjo kansi kannettuna 106:279
Niin rakenti Pohjon purren 106:280
Sata miestä sauvomihi 106:281
Sata airoihin urosta 106:282
Sata miestä miekallista 106:283
Sata miestä ampujata 106:284
Laskoopi sinistä merta 106:285
Sano vanha Väinämöini 106:286
Iku Tiera Nieran poika 106:287
Sanan virkko noin nimesi 106:288
Oi sie vanha Väinämöini 106:289
Laula sie hyvä sukuini 106:290
Hyvän Sammon soatuosi 106:291
Tien hyvän käveltyösi 106:292
Sano vanha Väinämöini 106:293
Aikaäni ois ilon teвокse 106:294
Varahaini laulannakse 106:295
Portit Pohjolan näkyypi 106:296
Paistaapi pihat saranat 106:297
Pahan ukset ulvottaapi 106:298
Kuin omat ovet näkyisi 106:299
Omat ukset ulvottaisi 106:300
Äsen laulanta sopisi 106:301
Ilon tientä kelpoaisi 106:302
Niin sano sanalla tuolla 106:303
Itse vanha Väinämöini 106:304
Ylimmäini ystäväni 106:305
Nouse purjeh puun nenähä 106:306
Katsis liekahan kavaha 106:307
Katso ijät katso lännet 106:308
Katso pitin Pohjon ranta 106:309
Iku Tiera Nieran poika 106:310
Hyvä kielas käskieki 106:311
Kepie kehuttuoki 106:312
Nousi purjeh puun nenähä 106:313
Katsis liekahan kavahti 106:314
Kattso ijän kattso lännen 106:315
Kattso pitin Pohjon rannan 106:316
Niin sano sanalla tuolla 106:317
Jo tuloovi Pohjon pursi 106:318
Sata hanka hakkoapi 106:319
Sata miestä sauvomissa 106:320
Sata airoissa urosta 106:321
Sata miestä miekallista 106:322
Sata toini ampujoa 106:323
Silloin vanha Väinämöini 106:324
Jo näki tuhon tulovan 106:325
Hätä päivän peällä soavan 106:326
Tapasi on taskuhunsa 106:327
Löihen kukkaroishensa 106:328
Löysi piitä pikkaraisen 106:329
Takloa taki vähäisen 106:330
Neki mestasi merehe 106:331
Soattaapi sarajahansa 106:332
Yli oikien olansa 106:333
Kautti kainalon vasemen 106:334
Itse noin sanoikse virkko 106:335
Luotihin merehen luoto 106:336
Sala soari siunattihi 106:337
Itähän ikäti pitkä 106:338
Luotehella loppumatoin 106:339
Polveksehen Pohjolaha 106:340
Pohjolahan polveksehen 106:341
Johon purret puuttuoho 106:342
Venehet takeltuoho 106:343
Niin on puuttunt Pohjon pursi 106:344
Veneh hankava halennut 106:345
Pohjon akka harva hammas 106:346
Nousi leivon lentimillä 106:347
Sirkun siivillä kohosi 106:348
Vassat siivikse sivalti 106:349
Kokon kynkkä luun nenillä 106:350
Lenteä lepettelööpi 106:351
Selvällä meren selällä 106:352
Ulapalla aukiella 106:353
Liitelekse loatelekse 106:354
Peähän pielen Väinämöisen 106:355
Tahtou pursi päin puvota 106:356
Laiva lassuin lohkiella 106:357
Niin sanovi Väinämöini 106:358
Iku Tiera Nieran poika 106:359
Ylimmäini ystäväni 106:360
Ota nyt miekkasi omasi 106:361
Keälläsi oikiella 106:362
Vasemelta reijeltäsi 106:363
Kokon koprilla sivalla 106:364
Voakalinnun varpahilla 106:365
Iku Tiera Nieran poika 106:366
Otti miekkansa omansa 106:367
Keällähän oikiella 106:368
Vasemelta reijeltänsä 106:369
Kokon koprilla sivalti 106:370
Voakalinnun varpahilla 106:371
Vain ei vuole vermentännä 106:372
Ota ei orvas kettuonna 106:373
Iski kerran iski toisen 106:374
Kohta kolmittsi rapuopi 106:375
Tuo ei viere vermentännä 106:376
Ottat orvas kettuonna 106:377
Itse vanha Väinämöini 106:378
Melan on merestä nosti 106:379
Lapiensa lainehesta 106:380
Kokon koprilla sivalti 106:381

Voakalinnun varpahilla 106:382
 Jäi yksi nimetöin sormi 106:383
 Sampuo pitelömähä 106:384
 Kirjo kantta kantamaha 106:385
 Silloin vanha Väinämöini 106:386
 Otti miekkansa omansa 106:387
 Keällä on oikiella 106:388
 Vasemelta reijeltähä 106:389
 Silloin sampuo muroitti 106:390
 Kirjo kantta kirjoali 106:391
 Selvällä meren selällä 106:392
 Ulapalla aukiella 106:393
 Noita tuuli tuuvitteli 106:394
 Ilman lieto liikutteli 106:395
 Ympäri meren sinisen 106:396
 Muut kaiket muruiset viepi 106:397
 Rannalla meryttä vassen 106:398
 Vassen merta hiuenetta 106:399
 Pohjon akka harva hammas 106:400
 Kannen kanto Pohjolaha 106:401
 Rivan kylmähän kylähä 106:402
 Sormella nimettömällä 106:403
 Vasemella varpahalla 106:404

107 Polvenhaava (I, 297 ; Lna 5: 71)

Vaka vanha Väinämöini 107:001
 Vuorella venehtä vesti 107:002
 Kallivolla kalkutteli 107:003
 Kirvon lyömättä kivehen 107:004
 Kasan kalkahuttamatta 107:005
 Hiisi vartta voapahutti 107:006
 Lempo pontta pyörähytti 107:007
 Hiisi suonilla sovitti 107:008
 Lempo luilla luiskahutti 107:009
 Veri peäsi vuotamaha 107:010
 Moahan maito juoksomaha 107:011
 Ei ollut sitä mäkie 107:012
 Eikä vuorta korkieta 107:013
 Jok ei tullut tulvillaha 107:014
 Varpahasta Väinämöisen 107:015
 Polvesta pojan pätöisen 107:016
 Tuuvahan hopie tuoppi 107:017
 Kultra kannut kannetaha 107:018
 Ei pijetty pikkuistakah 107:019
 Vejetty vähäistäkahä 107:020
 Jiesuksen suloa verta 107:021
 Herran hurmetta hyveä 107:022
 Tuohiset vesiltä tuotu 107:023
 Leppä lassut lainehilta 107:024
 Ne on pikkuisen pitänyt 107:025
 Vetänyt ani vähäisen 107:026
 Veren vuotamattomakse 107:027
 Maito juoksomattomakse 107:028
 Ei nyt moahan maito jouva 107:029
 Kumpuhun urohon kullat 107:030
 Veri seiso niin kuin seinä 107:031
 Asu hurmeh kuin on aita 107:032
 Lihan lämpöisen sisässä 107:033
 Liha on lämmin syyväksesi 107:034
 Veri on lämmin juuvaksesi 107:035

108 Riisi (I, 905 ; Lna 5: 88)

Astu impi ilman viertä 108:001
 Neiti taivahan napoa 108:002
 Sill oli muovot mussanlaiset 108:003
 Iho innon karvalliset 108:004
 Teki tiellä vuotiensa 108:005
 Pahnahan pahalla moalla 108:006
 Selin tuulehen makasi 108:007
 Perin vihmahan viluhu 108:008
 Nousi tuuli tuulomaha 108:009
 Ilman rinta riehkumaha 108:010
 Viima vilttie kohotti 108:011
 Tuuli tuuli persiehe 108:012
 Teki tuuli tiinehekse 108:013
 Ahava avullisekse 108:014
 Siitä tyyty siitä täyty 108:015
 Siitä paksukse panihe 108:016
 Lihavakse liittelihe 108:017
 Niin kohun kovasta kanto 108:018
 Vatsan täyven vaikiesta 108:019
 Kanto kuuta kaksi kolme 108:020
 Kolme kuuta neljä kuuta 108:021
 Neljä kuuta viisi kuuta 108:022
 Viisi kuuta kuusi kuuta 108:023
 Seittsemen kaheksan kuuta 108:024
 Ympäri yheksän kuuta 108:025
 Vanhojen vaimojen meärihin 108:026
 Kuuta puolen kymmenettä 108:027
 Niin kuulla kymmenennellä 108:028
 Lyyvähän kavon kipuja 108:029
 Tulta immen tuikataha 108:030
 Niin kuulla kymmenennellä 108:031
 Vyö lappa sijansa siirti 108:032
 Palin otti toisen paikan 108:033
 Vaimon vaivakse tulooipi 108:034
 Teki poikoa yheksän 108:035
 Yhestä vatsan veästä 108:036
 Nimitteli poikiehe 108:037
 Lapsiehe laitteloopi 108:038
 Kuin kuki sukimojaha 108:039
 Itse ilmoim luomiehe 108:040
 Työnti pojan puolukkaha 108:041
 Toisen pojan muuraimehe 108:042
 Kolmannen jänön jälillä 108:043
 Siit on pantu pakkaisekse 108:044
 Siit on riijekse risattu 108:045
 Pantu merta pyyhkimähä 108:046
 Lainehta lakaisomaha 108:047
 Tuli poika muuraimesta 108:048
 Tuli poika puolukasta 108:049
 Ei tullut jänön jäliltä 108:050
 Koukku polven polkimilta 108:051
 Etsi pientä poijuttaha 108:052
 Kullaista omenoaha 108:053
 Kesällä kevyisin pursin 108:054
 Talvella lylyin lipehin 108:055
 Etsittihin vain ei löytyy 108:056
 Kuh on poika pantunaha 108:057
 Pantu on merta pyyhkimähä 108:058

Lainehta lakaisomaha 108:059
 Rikka puuttu luutahansa 108:060
 Vaskisehen vastahansa 108:061
 Siitä silkunat sikisi 108:062
 Mullan muikut moan silakat 108:063
 Ainuot aho kanaset 108:064
 Lehen lempi lielakoiset 108:065
 Kuppelot *kulon* *alaiset* 108:066
 Hemmut heinän juurehiset 108:067
 Kuka siun kulosta *nosti* 108:068
 Heinän juuresta herätti 108:069
 Kusijaisen kulkomaha 108:070
 Matamah on moan matoisen 108:071

109 Kaukamieli (L₂ 759 ; Lna 5: 72)

Päivölä pitoja loati 109:001
 Sala *joukko* juominkia 109:002
 Kuttu *rujot* *kuttu* *rammat* 109:003
 Sokiet *venehin* souti 109:004
 Rujot *rejen* *reutuoli* 109:005
 Tuo *on* *kaunis* *Kaukamieli* 109:006
 Sen on heitti *kuttumatta* 109:007
 Silloin *kaunis* *Kaukamieli* 109:008
 Sanan *virikko* *noin* *nimesi* 109:009
 Oi *emoni* *kantajani* 109:010
 Tuos tänne soti *somani* 109:011
 Kannas *vaino* *voattieni* 109:012
 Lähen *Päivölän* *pitoihi* 109:013
 Sala *joukon* ~ *Sariolan* *juominkihi*
 109:014
 Iso *käski* *emo* *kielti* 109:015
Epäsi *kavehta* *kaksi* 109:016
Kielti *kolme* *luonnotarta* 109:017
Elä *lähe* *Kaukamieli* 109:018
Monet *on* *kummat* *matkoillasi* 109:019
Monet *tielläsi* *imehet* 109:020
Mipä *on* *kumma* *ensimmäini* 109:021
Mäki *on* *täynnä* *seipähiä* 109:022
Ne *on* *täynnä* *miehen* *päitä* 109:023
Yks *on* *seiväs* *ilmain* *jeänyt* 109:024
Peän *varalla* *Kaukamielen* 109:025
Sano *kaunis* *Kaukamieli* 109:026
Kyllä *siihen* *keinon* *keksin* 109:027
Otan *kuljun* *kuollehelta* 109:028
Männeheltä *peän* *mäkäisen* 109:029
Senki *seipähän* *nenähä* 109:030
Itse *noin* *sanoikse* *virikko* 109:031
 Oi *emoni* *kantajani* 109:032
 Tuos *miula* *soti* *somani* 109:033
 Kanna *vaino* *voattieni* 109:034
 Lähen *Päivölän* *pitoihi* 109:035
Sariolan *juominkihi* 109:036
 Iso *käski* *emo* *kielti* 109:037
Epäsi *kavehta* *kaksi* 109:038
Kielti *kolme* *luonnotarta* 109:039
Ellös *lähkö* *Kaukamieli* 109:040
Monet *on* *kummat* *matkoillasi* 109:041
Monet *tielläsi* *imehet* 109:042
Mipä *on* *siitä* *toini* *kumma* 109:043
Matallas *tulini* *koski* 109:044

Kosessa *tulini* *koivu* 109:045
Latvassa *tulini* *kokko* 109:046
Yöt *se* *hammasta* *hivoopi* 109:047
Päivät *kynttä* *kitkuttaapi* 109:048
Peällä *kaklan* *Kaukamielen* 109:049
Kyllä *siihen* *keinon* *keksin* 109:050
Keinon *keksin* *tien* *osoan* 109:051
Laulan *leppäisen* *urohon* 109:052
Koprihin *kokon* *kynimen* 109:053
Voakalinnun *varpahisi* 109:054
Sillä *sen* *roven* *vajellan* 109:055
Sillä *peäsen* *päiväyksen* 109:056
 Oi *emoni* *kantajani* 109:057
 Tuo *tänne* *soti* *somani* 109:058
 Kanna *vaino* *voattieni* 109:059
 Iso *käski* *emo* *kielti* 109:060
Epäsi *kavehta* *kaksi* 109:061
Kielti *kolme* *luonnotarta* 109:062
Elä *lähe* *Kaukamieli* 109:063
Monet *on* *kummat* *matkoillasi* 109:064
Monet *teilläsi* *imehet* 109:065
Mikä *on* *siitä* *kolmas* *kumma* 109:066
Suuet *on* *pantu* *suiitti* *suuhu* 109:067
Karhut *rauta* *kahlehisi* 109:068
Veräjillä *vastahasi* 109:069
Peän *varalla* *Kaukamielen* 109:070
Kyllä *siihen* *keinon* *keksin* 109:071
Laulan *lauman* *lampahia* 109:072
Kinkon *kierä* *villaisia* 109:073
Suuhun *Untamon* *susien* 109:074
Kitahan *kiro* *kavehten* 109:075
Sillä *sen* *roven* *vajellan* 109:076
 Tuos *nyt* *on* *soti* *somani* 109:077
 Kanna *vaino* *voattieni* 109:078
 Niin *tuopi* *soti* *somansa* 109:079
Kanto *vaino* *voattiensa* 109:080
 Silloin *läksi* *Kaukamieli* 109:081
Otti *kuljun* *kuollehelta* 109:082
Männeheltä *peän* *mäkäisi* 109:083
Ku *on* *seiväs* *ilmain* *jeänyt* 109:084
Peän *varalla* *Kaukamielen* 109:085
Laulo *leppäisen* *urohon* 109:086
Iellähän *samuomaha* 109:087
Koprilla *kokon* *kynimen* 109:088
Laulo *lauman* *lampahia* 109:089
Kinkon *kierä* *villaisia* 109:090
Suuhun *Untamon* *susien* 109:091
Kitahan *kiro* *kavehten* 109:092
Sillä *sen* *roven* *vajelti* 109:093
Sillä *peäsi* *päiväyksen* 109:094
Jo *on* *tunkekse* *tupaha* 109:095
Alla *kattojen* *ajakse* 109:096
Lakin *peästä* *laskomilla* 109:097
Kintahan *kirvottimilla* 109:098
Ruma *Ruotus* *paitulaini* 109:099
Syöpi *juopi* *pöyvän* *peässä* 109:100
Peässä *pöyvän* *pajallaha* 109:101
Aivin *aivinaisillaha* 109:102
Sano *kaunis* *Kaukamieli* 109:103
Kutsuit *rujot* *kutsuit* *rammat* 109:104

Sokiet *venehin* souvit 109:105
 Rammat *rattsahin* ajelit 109:106
 Muut ne kanto kauhasella 109:107
Muut on tiiskillä tiputti 109:108
 Noihin *Päivölän* pitoihi 109:109
 Sariolan *juominkihi* 109:110
 Niin miks et *kuttsunt* minuo 109:111
 Minä en *meärin* mätköällyt 109:112
Minä en purnon putkoallut 109:113
 Noihin *Päivölän* pitoihi 109:114
 Ruma Ruotus *paitulaini* 109:115
 Pian suuttu ja *vihastu* 109:116
 Sanan *virikko* noin *nimesi* 109:117
 Mitelkämmä *miekkojamma* 109:118
 Katselkama *kalpojamma* 109:119
 Kummall on *pitempi* *miekka* 109:120
 Kumman *kalpa* *kaunehempi* 109:121
 Senp *on* *iellä* *iskömähä* 109:122
 Sano *kaunis* *Kaukamieli* 109:123
 Läkkämmä ulos pihalla 109:124
 Pihall on veri parempi 109:125
 Peässä heinän helpehempi 109:126
 Kanarvoilla *kaunehempi* 109:127
 Pessyt *penkit* *hierelömmä* 109:128
 Tuvan uuvan *turmelomma* 109:129
 Mäntihin ulos pihalla 109:130
 Mitellähän *miekkojansa* 109:131
 Katsellahan *kalpojansa* 109:132
 Sano *kaunis* *Kaukamieli* 109:133
 Sinun on *pitempi* *miekka* 109:134
Sinun kalpa *kaunehempi* 109:135
 Miun on luissa *lohkiellut* 109:136
 Peä kasuissa *katkiellut* 109:137
 Sinä *iellä* *iskömähä* 109:138
 Ruma Ruotus *paitulaini* 109:139
 Iski miestä *miekallaha* 109:140
 Eipä vuole *vermentänä* 109:141
 Ottant *orvas* *kettuona* 109:142
 Iski kerran iski toisen 109:143
 Kohta *kolmittsi* *rapuupi* 109:144
 Ei ou tuosta tuon parempi 109:145
 Sano *kaunis* *Kaukamieli* 109:146
 Anna mieki *miekallani* 109:147
 Jos on luissa *lohkiellut* 109:148
 Peä kasuissa *katkiellut* 109:149
 Laski *peän on* *peältä* *olka* 109:150
 Niin kuin *noatin* *nakrehesta* 109:151
 Evän *kaikesta* *kalasta* 109:152
 Silloin *kaunis* *Kaukamieli* 109:153
 Alla päin *pahalla* *mielin* 109:154
 Kahta kallella *kypärin* 109:155
 Kotihinsa *tullessaha* 109:156
 Emo *vastahan* *tuloopi* 109:157
 Poikuoni *nuorempani* 109:158
 Lapseni *vakavuteni* 109:159
 Mit olet *pahalla* *mielin* 109:160
 Kahta kallella *kypärin* 109:161
 Kotihisi *tullessasi* 109:162
 Onko *tsarkkoa* *voarrettuna* 109:163
 Noissa *Päivölän* *pivoissa* 109:164
 Oi *emoni* *kantajani* 109:165
 Ken miun *tsarkoin* *voarteleisi* 109:166
Voartaisin *sata* *urosta* 109:167
Tuhat *muuta* *tunnustaisin* 109:168
 Niin emo *sanoikse* *virikko* 109:169
 Oletko *naisin* *nakrettuna* 109:170
 Oi *emoni* *kantajani* 109:171
 Ken miun *naisin* *nakraneisi* 109:172
 Nakraisin *sata* *naista* 109:173
Tuhat *muuta* *tunnustaisin* 109:174
 Niin emo *sanoikse* *virikko* 109:175
 Oletko *herjattu* *hepoisin* 109:176
 Noissa *Päivölän* *pivoissa* 109:177
 Sie ossa ori *parempi* 109:178
 Isän *soamilla* *eloilla* 109:179
 Vanhemman *varustamoilla* 109:180
 Oi *emoni* *kantajani* 109:181
 Ken miun *herjoais* *hepoisin* 109:182
 Herjaisin *sata* *hepoista* 109:183
Tuhat *muuta* *tunnustaisin* 109:184
 Oi *emoni* *kantajani* 109:185
 Tuota iten tuon *ikäni* 109:186
 Tapoin *miehen* *kuin* *urohon* 109:187
 Noissa *Päivölän* *pivoissa* 109:188
 Sariolan *juominkissa* 109:189
 Tapoin *miehen* *kuin* *urohon* 109:190
 En *tijä* *sitä* *sijoa* 109:191
 Jossa *piillä* *pillomuksen* 109:192
 Ja *poata* *paha* *tapaisen* 109:193
 Emo *taiten* *vastoali* 109:194
 Tuoll ennen *isosi* *piili* 109:195
 Selässä *meren* *sinisen* 109:196
 Suurina *soti* *kesinä* 109:197
 Vaino *vuonna* *voimatoinna* 109:198
 Silloin *kaunis* *Kaukamieli* 109:199
 Silloin *laivahan* *lasekse* 109:200
 Alaisehen *astelekse* 109:201
 Nosti *peällä* *purjeh* *puita* 109:202
 Niin *kuin* *männikön* *meällä* 109:203
 Laskoopi *sinistä* *merta* 109:204
 Soarehen *selällisehe* 109:205
 Manterehen *puuttomaha* 109:206
 Niin sano *sanalla* *tuolla* 109:207
 Onko *soarella* *sijoa* 109:208
 Onko *moata* *soaren* *moalla* 109:209
 Piillä *miehen* *pillomuksen* 109:210
 Poata *paha* *tapaisen* 109:211
 Sekä *nuorimmat* *sanoopi* 109:212
 Jotta *vanhimmat* *sanoopi* 109:213
 Ompa *soarella* *sijoa* 109:214
 Ompa *moata* *soaren* *moalla* 109:215
 Piillä *miehen* *pillomuksen* 109:216
 Poata *paha* *tapaisen* 109:217
 Aina *purtta* *auttelovat* 109:218
 Veteä *venehtä* *moalla* 109:219
 Purtta *kuivilla* *kumata* 109:220
 Silloin *kaunis* *Kaukamieli* 109:221
 Soaressa *selällisessä* 109:222
 Yhtenä *kesäissä* *yönä* 109:223
Sata *neitoista* *makasi* 109:224

Tuhat tunki morsienta 109:225
Silloin kaunis Kaukamieli 109:226
Jo päivänä muutamena 109:227
Huomenna monikahana 109:228
Kävi kymmenen kyleä 109:229
Kylä puolen kymmenettä 109:230
Ei nähnyt sitä taluo 109:231
Kuss ei kolmie kotoa 109:232
Ei ollut sitä kotoa 109:233
Kuss ei kolmie urosta 109:234
Ei ollut sitä urosta 109:235
Jok ei miekkoa hivonut 109:236
Peällä kaklan Kaukamielen 109:237
Silloin kaunis Kaukamieli 109:238
Jo näki tuhon tulovan 109:239
Hätä päivän peällä soavan 109:240
Niin päivänä muutamena 109:241
Nousi aivoin aikaisehe 109:242
Aivoin aika huomenessa 109:243
Sanan virkko noin nimesi 109:244
Voi päiväini päiväyt nousi 109:245
Armas aurinko kohosi 109:246
En kuullut kukotta nossa 109:247
Kanat lapsetta kavata 109:248
Voi päiväini päivä nousi 109:249
Armas aurinko kohosi 109:250
Jeä neijet sylimättä 109:251
Syletyt makoamatta 109:252
Laski laivansa merehen 109:253
Nosti peällä purjeh puita 109:254
Laskoopi sinistä merta 109:255
Melan koukku peän nojassa 109:256
Sini itki soaren immet 109:257
Sini soaren morsiemet 109:258
Kuni purjeh puu näkyvyi 109:259
Rauta hankki haimentaavi 109:260
Itse noin sanoikse virkko 109:261
En mie ite purjeh puita 109:262
Rauta hankkie halaja 109:263
Iten purjeh puun alasta 109:264
Rauta hankin haltieta 109:265
Sini itki Kaukamieli 109:266
Kuni soaren moa näkyvyi 109:267
Kirkon harjut haimentaavi 109:268
Itse noin sanoikse virkko 109:269
En mie ite soaren maita 109:270
Kirkon harjuja halaja 109:271
Iten soaren impysä 109:272
Nenän niemen neitoisia 109:273
Siitä sinne tie mänööpi 109:274

110 Hiiden hirvi (I₂ 865 ; Lna 5: 73)

Kaunis Kauppi Köyrötyini 110:001
Varsin veitikkä verevä 110:002
Sykysyn lylö loati 110:003
Ketti kalhuja kevähän 110:004
Soapi sukset valmehikse 110:005
Niin siitä sanoikse virkko 110:006
Ei ole sitä metsässä 110:007
Jaloin neljin juoksovata 110:008

Ei ole sitä metsässä 110:009
Jot ei näillä yllättäne 110:010
Kalhuilla pojan Kalevan 110:011
Peäty Hiijet kuulomassa 110:012
Juuttahat tähyömässä 110:013
Hiijet hirvie rakenti 110:014
Juuttahat suki poruo 110:015
Peän mäkäisi mättähästä 110:016
Selän aivin ajaksesta 110:017
Jalat rannan raippasista 110:018
Hiijet neuvo hirviehe 110:019
Kuin kuki sukimojaha 110:020
Itse ilmoim luomiehen 110:021
Juokse tästä Hiitten hirvi 110:022
Siitä juoksi Hiitten hirvi 110:023
Poro petra poimetteli 110:024
Ahin aittojen perättsi 110:025
Varsin veitikkä veräjän 110:026
Lapin lapset itketteli 110:027
Lapin naiset nakratteli 110:028
Lapin koirat haukutteli 110:029
Kattilat tulelta koato 110:030
Selät keitin keikahutti 110:031
Keitot tuhkahan tuherti 110:032
Liemet lieteheh levitti 110:033
Aina juoksi Hiitten hirvi 110:034
Poro petra poimetteli 110:035
Tuli veitikkä kotihi 110:036
Niin lapset sanuo soatto 110:037
Tästä juoksi Hiitten hirvi 110:038
Poro petra poimetteli 110:039
Jalkasi jalo tevana 110:040
Lapin koirat haukutteli 110:041
Lapin naiset nakratteli 110:042
Lapin lapset itketteli 110:043
Koato kattilat tulelta 110:044
Selät keitin keikahutti 110:045
Keitot tuhkahan tuherti 110:046
Liemet lieteheh levitti 110:047
Aina juoksi Hiitten hirvi 110:048
Se sinne mänövi tuosta 110:049
Siitä veitikkä verevä 110:050
Pian suuttu ja vihastu 110:051
Lykkäsi lyllyn lumella 110:052
Kuin on voina vuolakkeena 110:053
Kanto kalhunsa sivulla 110:054
Kuin on kiitävän havukan 110:055
Kanto kaksi sauvoaha 110:056
Kahen puolin kalhuistaha 110:057
Toini makso markan sauva 110:058
Toini ruskien repoisen 110:059
Lykkäsi lylö kerran 110:060
Silmän siitämättömähän 110:061
Lykkäsi lylö toisen 110:062
Korvan kuulomattomahan 110:063
Niin kerralla kolmannella 110:064
Lysmähti lylö lävestä 110:065
Taittu kalhu kannan tiestä 110:066
Sauva suoveron varasta 110:067
Hiitten hirven lautaisehen 110:068

Poro petran palkimehen 110:069
Taljoa taputteloopi 110:070
Sopisipa tuossa moata 110:071
Nuoren neitoisen keralla 110:072
Lempi tyttösen levätä 110:073

111 Kalevan poika (I₂ 925 ; Lna 5: 74)

Tuo *kaunis* Kalevan poika 111:001
Läksi kasken koavantaha 111:002
Leikkasi puun ensimmäisen 111:003
Niin kavahti kannon peähä 111:004
Niin huuti huijahutti 111:005
Sini kaski koatuoho 111:006
Soti pelto sortuoho 111:007
Kuni ääni kuuluoho 111:008
Elkyöh kannot *kasvoaho* 111:009
Elkyöh vesat venyköhkö 111:010
Kaskehen pojan Kalevan 111:011
Sole kullan sorrentaha 111:012

112 Laivaretki ja Kantele (I₁ 615 ; Lna 5: 75)

Vaka vanha Väinämöini 112:001
Käypi teitä asteloopi 112:002
Ympäri meren sinisen 112:003
Kuuli purren itköväkse 112:004
#Venehen valittovakse 112:005
Mäni luokse uuvan purren 112:006
Kysytteli lausutteli 112:007
Mitä itet uusi pursi 112:008
Veneh hankatoim haloat 112:009
Hankatuttani haloan 112:010
Koarituttani kaipoalen 112:011
Muut kaikki pahemmat purret 112:012
Ne kaikki sotia käyvät 112:013
Täytensä eluo tuovat 112:014
Alaisehen oartehia 112:015
Mie on lahon lassuillani 112:016
Venyn vestämöisilläni 112:017
Pahimmatki moan matoiset 112:018
Alla kuoreni asuvat 112:019
Ilman linnut ilkehimmät 112:020
Peälläni pesän pitävät 112:021
Silloin vanha Väinämöini 112:022
Päivän airuo asetti 112:023
Toisen loati laita puita 112:024
Puita koari kapsutteli 112:025
Silloin teljuo teköopi 112:026
Sai venoisen valmehekse 112:027
Lykkäsi venon vesillä 112:028
Kuori kiskoilta teloilta 112:029
Mäntyisiltä järkälöiltä 112:030
Itse noin sanoikse virkko 112:031
Kuplikse veno vesillä 112:032
Lumpehikse lainehilla 112:033
Lato toisen laita puolen 112:034
Suka päitä sulhasia 112:035
Suka päitä pii pivoja 112:036
Lato toisen laita puolen 112:037

Tina päitä neitoisia 112:038
Itse issukse perähä 112:039
Niin kuin Suomen suola säkki 112:040
Tukhulmin humala tukku 112:041
Pani vanhat soutamaha 112:042
Vanhat souti peät vapisi 112:043
Ei vanhoissa soutajoa 112:044
Pani nuoret soutamaha 112:045
#Verövät vetelömähä 112:046
Nuoret souti airot notku 112:047
Laski päivän laski toisen 112:048
Nenättse utuisen niemen 112:049
Keksi luotoisen mereltä 112:050
Siit on luota luotoiselta 112:051
Läksi luota luotoiselta 112:052
Lohen luita luotoisella 112:053
Lohen luita luun muruja 112:054
Hauvin suuren hampahia 112:055
Täss ois alku kantelehta 112:056
Mistä koppa soatanehe 112:057
Tuolta tuomikko puroilta 112:058
Kuusesta kumajavasta 112:059
Mistä kielet soatanehe 112:060
Jouhista ujon upehen 112:061
Silloin vanha Väinämöini 112:062
Loati harkon hauvin luista 112:063
Kantervon kalan evästä 112:064
Soitti nuoret soitti vanhat 112:065
Eipä soitto soitakkana 112:066
Itse vanha Väinämöini 112:067
Pani ponnen polvellaha 112:068
Kären keänti taivoisehe 112:069
Itse soitti jotta laulo 112:070
Kantelvo sanoin pakasi 112:071
Ei se soitto muilla soita 112:072
Kuin ei soine loatijalla 112:073
Vanku vaivan nähnehellä 112:074
Itseltäki soittajalta 112:075
Kynäl vierä silmältähä 112:076
Toini toisesta norahti 112:077
Häriemmät peätä peätskyn 112:078
Itseki metsän emäntä 112:079
Kantervuo kuulomaha 112:080
Itseki vejen emäntä 112:081
Rinnoin ruokohon ajakse 112:082
Kantervuo kuulomaha 112:083
Kantervuo kalan eväistä 112:084
Kuin on kynäl vieröissä 112:085
Kynäl vierä silmältähä 112:086
Jo aina alemma vierä 112:087
Levehillä leuvoillaha 112:088
Niin aina alemma vierä 112:089
Rivehillä rinnoillaha 112:090
Niin aina alemma vierä 112:091
Jalka pöyville jaloilla 112:092
Niin aina alemma vierä 112:093
Alla selvien vesien 112:094
Peällä mustien murien 112:095
Sano vanha Väinämöini 112:096
Onko tässä nuorisossa 112:097

Eli suuressa suvussa 112:098
 Isossa isän alassa 112:099
 Kynäleni poimijoita 112:100
 Alta selvien vesien 112:101
Peältä mustien murien 112:102
 Sekä nuoremmat sanoopi 112:103
 Sekä *nuoret* että *vanhat* 112:104
 Ei ole tässä nuorisossa 112:105
 Eikä suuressa suvussa 112:106
 Isossa isän alassa 112:107
 Kynäleisi poimijoita 112:108
 Alta selvien vesien 112:109
Peältä mustien murien 112:110
 Sano *vanha Väinämöini* 112:111
 Usein sinini sotko 112:112
 Suullansa sukellekse 112:113
 Hyyssä vilottelekse 112:114
 Silloin poimi kynälensä 112:115
 Alta selvien vesien 112:116
Peältä mustien murien 112:117

113 Vipunen (I, 399 ; Lna 5: 76)
 Vaka *vanha Väinämöini* 113:001
 Teki tijolla venehtä 113:002
 Lato purtta laulamalla 113:003
 Uupu *kolmie* sanoa 113:004
Peähän laijan *peässänsä* 113:005
 Hankoja hakatessansa 113:006
 Tehessä on teljo puita 113:007
 Niin sano sanalla *tuolla* 113:008
 Ois *tuolla sata* sanoa 113:009
Peätsky parven *peä* lajella 113:010
 Ois *tuolla sata* sanoa 113:011
 Hanhi lauman hartehilla 113:012
 Joutsen karjan juonen *peässä* 113:013
 Suussa valkien oravan 113:014
 Kesä petran kielen alla 113:015
 Tappo parven *peätskylöitä* 113:016
 Lauman hanhia hajotti 113:017
 Tappo joukon jouttsenia 113:018
 Oravoita orren tappo 113:019
 Pellon petroja levitti 113:020
 Ei soanut sanoakana 113:021
 Eikä puoltana *sanoa* 113:022
 Ois *tuolla sata* sanoa 113:023
Tuhat virren tutkalmoista 113:024
 Suussa Antervo Vipuisen 113:025
 Ku on viikon moassa moannut 113:026
 Kauvan levossa *levännyt* 113:027
 Leuwall on levie lehto 113:028
 Paju pehko parran *peällä* 113:029
 Veneh *hoapa* hartehilla 113:030
 Vain on matkoja pahoja 113:031
 Miesten miekkojen teriä 113:032
 Naisten nieklojen neniä 113:033
 Lähtie luku *tuloopi* 113:034
 Toini käyvä kelpoaapi 113:035
 Kuin on muinenki kasakan 113:036
 Elik orjan palkollisen 113:037
 Astu *päivän* helkkyteli 113:038

Miesten miekkojen teriä 113:039
 Astu *päivän* astu *toisen* 113:040
 Naisten nieklojen neniä 113:041
 Niin *päivänä* *kolmantena* 113:042
 Torkahti *toini* jalkaaha 113:043
 Voapahti vasemutensa 113:044
 Suuhun Antervo Vipuisen 113:045
 Ku on viikon moassa moannut 113:046
 Kauvan mannussa *levännyt* 113:047
 Silloin *vanha Väinämöini* 113:048
 Toivo polvensa palavan 113:049
 Jäsenensä lämpievän 113:050
 Suussa Antervo Vipuisen 113:051
 Pani *paitansa* pajakse 113:052
 Turkkinsa tuhuttimekse 113:053
 Vasarakse kynäs *peänsä* 113:054
 Pienet sormensa pihikse 113:055
 Takuo *taputteloopi* 113:056
 Tako rautaisen korennon 113:057
 Syösti rautaisen korennon 113:058
 Suuhun Antervo Vipuisen 113:059
 Silloin Antervo Vipuini 113:060
 Puri poikki mellon rauvan 113:061
 Ei tiennyt terästä purra 113:062
 Eikä *syyvä* rauvan seäntä 113:063
 Silloin Antervo Vipuini 113:064
 Sanan *virppo* noin nimesi 113:065
 Mäne konna kouhkoistani ~ kulkustani 113:066
 Moan valivo maksoistani 113:067
 Syvet suuhuni *tuloopi* 113:068
 Rauvan kuonat kulkkuhuni 113:069
 Niin sanoopi *Väinämöini* 113:070
 Lähen konna kulkustasi 113:071
 Moan valivo maksoistasi 113:072
 Kuin sanot *sata* sanoa 113:073
Tuhat virren tutkalmoista 113:074
 Silloin Antervo Vipuini 113:075
 Ku on viikon moassa moannut 113:076
 Kauvan mannussa *levännyt* 113:077
 Niin sano *sata* sanoa 113:078
Tuhat virren tutkalmoista 113:079
 Silloin *vanha Väinämöini* 113:080
 Sai venoisen valmehekse 113:081

114 Nimettömät taudit (I, 678 ; Lna 5: 77)

Vaka *vanha Väinämöini* 114:001
 Tietäjä ijän ikuini 114:002
 Virren ponsi polvuhini 114:003
 Lapset Vuojolan lahoopi 114:004
 Pojat Väinölän potoopi 114:005
 Tauvissa nimettömässä 114:006
 Nimen tietämättömässä 114:007
 Alta lattiet lahoopi 114:008
Peältä peite märkänööpi 114:009
 Silloin *vanha Väinämöini* 114:010
 Kuuli Vuojolan läsivän 114:011
 Urajava Untamolän 114:012
 Tauvissa nimettömässä 114:013

Nimen tietämättömässä 114:014
Alta lattiet lahoopi 114:015
Peältä peite märkänööpi 114:016
Silloin *vanha Väinämöini* 114:017
Niinpä pani poan tulella 114:018
Laitto keiton kiehumaha 114:019
Pata kiehu paukutteli 114:020
Kolme päiveä kesäistä 114:021
Yötä Annan aikuista 114:022
Sai on voije valmehekse 114:023
Jo rasvat rakennetukse 114:024
Silloin *vanha Väinämöini* 114:025
Kirkkasi kiven *kahekse* 114:026
Poajen *kolmekse* palakse 114:027
Siit on voiti voitiella 114:028
Onko voitiet vakaiset 114:029
Kattsehet alinomaiset 114:030
Niin kivi kivehen tarttu 114:031
Poasi poatehen rupesi 114:032
Nyt on voitiet vakaiset 114:033
Kattsimet alinomaiset 114:034
Silloin Vuojelan paransi 114:035
Tauvista nimettömästä 114:036
Nimen tietämättömästä 114:037

115 Käärme (I₄ 1656 ; Lna 5: 78)

#Istuupi itähän rinnoin 115:001
Etelähän päin elääpi 115:002
Istu Kyhjö kynnyksellä 115:003
Kehjo keski lattiella 115:004
Kyhjö kyytä kesreäli 115:005
Vattuloitssi moan matoja 115:006
Silloin tyhjeä tekööpi 115:007
Kuin on kytä kesreääpi 115:008
Vattuloitssi moan matoja 115:009
On mavot monen näköiset 115:010
Toukat kaiken karvalliset 115:011
Kuppelot kulon alaiset 115:012
Hempu heinän juurehini 115:013
Mullan muikku moan silakka 115:014
Ainuot aho kanaset 115:015
Lehen lempi lielukoiset 115:016

116 Kilpalaulanta (I₁ 170 ; Lna 5: 79)

Tuopa *nuori Joukahaini* 116:001
Ajo tiellä vassatuksin 116:002
Kansa *vanhan Väinämöisen* 116:003
Puuttu vommel vempellehe 116:004
Luokki luokkihin takeltu 116:005
Sano *vanha Väinämöini* 116:006
Kumpi tiennövi *enemmän* 116:007
Sempi tiellä seisuohe 116:008
Kumpi tiennövi *vähemmän* 116:009
Sempi tieltä välttyöhö 116:010
Sano *nuori Joukahaini* 116:011
Tiijän kolkot kuokitukselle 116:012
Kala hauvat kaivetukse 116:013
Taivoiset tähitetykse 116:014
Ilman pielet pissetykse 116:015
Sano *vanha Väinämöini* 116:016

Lapsen tieto vaimon muisti 116:017
Ei *ou parta* suun urohon 116:018
Omat on kolkot kuokkimani 116:019
Taivoiset tähittämäni 116:020
Olin *miessä kolmantena* 116:021
Ilman pieltä pistämässä 116:022
Ilman koarta kantamassa 116:023
Taivoista tähittämässä 116:024
Laulo *nuoren Joukahaisen* 116:025
Laulo suohon suoli vöistä 116:026
Niittyhyn *nisä* lihoista 116:027
Kainaloista kankahaha 116:028
Sano *nuori Joukahaini* 116:029
Oi sie vanha Väinämöini 116:030
Tietäjä *ijän* ikuini 116:031
Virren ponsi *polvuhini* 116:032
Pyörrytä *pyhät* sanasi 116:033
Peruhuta lausiesi 116:034
Tuo on *vanha Väinämöini* 116:035
Niin mitä *minulla* annat 116:036
Kuin *pyörrän pyhät* sanani 116:037
Ompa *miula koarta* kaksi 116:038
Toini tarkka *ammunnalta* 116:039
Toini *lyömähän* rivie 116:040
Ota niistä *jompikumpi* 116:041
Sano *vanha Väinämöini* 116:042
Ei ole *koaren* kantajoa 116:043
Eikä *nuolen* noutajoa 116:044
Ompa *koari* itselläni 116:045
Katson *mie peällä* *koariesi* 116:046
Sano *nuori Joukahaini* 116:047
On *miula* *oritta* kaksi 116:048
Toini *käymähän* rivie 116:049
Toini tarkka *askelelta* 116:050
Ota niistä *jompikumpi* 116:051
Pyörrytä *pyhät* *sanasi* 116:052
Peruhuta lausiesi 116:053
En huoli *hepoisistasi* 116:054
Sure sukka *jalkojasi* 116:055
Ompa *ori* itselläni 116:056
Ei ole *orin* ottajoa 116:057
Suvi *kunnan* *suitsijoa* 116:058
Varsan *viejöä* *vavolla* 116:059
Sano *nuori Joukahaini* 116:060
Annan *ainuon* *sisaren* 116:061
Lainoan *emoni* *lapsen* 116:062
Sie *pyörrä* *pyhät* *sanasi* 116:063
Peruhuta lausiesi 116:064
Silloin *vanha Väinämöini* 116:065
Pyörrytti *pyhät* *sanansa* 116:066
Peruhutti lausiansa 116:067
Silloin *nuori Joukahaini* 116:068
Alla *päin* *pahalla* *mielin* 116:069
Kahta *kallella* *kypärin* 116:070
Kotihinsa *tullessansa* 116:071
Emo *vastahah* *tuloopi* 116:072
Sanan *virikko* *noin* *nimesi* 116:073
Poikuoni *nuoremmaini* 116:074
Lapseni *vakavuteni* 116:075
Mit olet *pahalla* *mielin* 116:076

Kahta kallella kypärin 116:077
Sano nuori Joukahaini 116:078
Tuota iten tuon ikäni 116:079
Puhki polveni murehin 116:080
Annoin ainuon sisaren 116:081
Lainasin emoni lapsen 116:082
Ikuisella tietäjällä 116:083
Polvuhisella runolla 116:084
Ikusekse puolisoiksi 116:085
Kainaloiseksi kanakse 116:086
Sijan on levittäjäksi 116:087
Panijakse peän alaisen 116:088
Jalkojen on jaksajakse 116:089
Emo taiten vastoali 116:090
Ellös ollo milleskänä 116:091
Tuota toivoin tuon ikäni 116:092
Puhki polveni halasin 116:093
Suvukseni suurta miestä 116:094
Laulajata lankokseni 116:095
Vävykseni Väinämöistä 116:096
Ellös ollo milleskänä 116:097

117 Sisaren turmelus (I₂ 978 ; Lna 5: 80)

Poika tuhman Tuiretuisen 117:001
Lapsi kehjon Keiretuisen 117:002
Rekehensä reutuokse 117:003
Korjahansa kohennakse 117:004
Alla viltin vieretäke 117:005
Ajoa karetteloopi 117:006
Selvällä meren selällä 117:007
Ulapalla aukiella 117:008
Neiti vastahan tulooi 117:009
Sanan virkko noin nimesi 117:010
Tule neiti korjahani 117:011
Alla viltin vieretäte 117:012
Niin neiti sanoikse virkko 117:013
Tulkoh Tuoni korjahasi 117:014
Manala rekyvöhösi 117:015
Poika tuhman Tuiretuisen 117:016
Lapsi kehjon Keiretuisen 117:017
Niin sanoopi toisen kerran 117:018
Tule neiti korjahani 117:019
Alla viltin vieretäte 117:020
Niin neiti sanoikse virkko 117:021
Tulkoh Tuoni korjahasi 117:022
Manala rekyvöhösi 117:023
Oli aikoa vähäisen 117:024
Niin kerralla kolmannella 117:025
Sanan virkko noin nimesi 117:026
Poika virkko noin nimesi 117:027
Poika tuhman Tuiretuisen 117:028
Lapsi kehjon Keiretuisen 117:029
Tule neiti korjahani 117:030
Neiti korjahan kohosi 117:031
Alla viltin vieretäke 117:032
Niin tuossa lepöälöopi 117:033
Nuoren neitoisen keralla 117:034
Niin neiti sanoikse virkko 117:035
Lienetkö sukuo suurta 117:036

Isuo ison aloa 117:037
Itse noin sanoikse virkko 117:038
Enkä suurta enkä pientä 117:039
Poika tuhman Tuiretuisen 117:040
Lapsi kehjon Keiretuisen 117:041
Sanan virkko noin nimesi 117:042
Mipä on sinun sukusi 117:043
Lienetkö sukuo suurta 117:044
Isuo ison aloa 117:045
Niin neiti sanoikse virkko 117:046
Enkä suurta enkä pientä 117:047
Tytär tuhman Tuiretuisen 117:048
Lapsi kehjon Keiretuisen 117:049
Poika tuhman Tuiretuisen 117:050
Lapsi kehjon Keiretuisen 117:051
Veitsin länkensä levitti 117:052
Rauvoin roanoi ~ rahnoi rahkehensa 117:053
Voi poloisen päiviäni 117:054
Kuin nakroin emoni lapsen 117:055
Makasin sisaruetein 117:056
Selvällä meren selällä 117:057
Ulapalla aukiella 117:058

118 Kuin oisi käeltä kieli (I₃ 1375 ; Lna 5: 81)

Kuin oisi keältä kieli 118:001
Kukkujalta kulkku torvi 118:002
Kukkuisin joka on kuusen 118:003
Joka lehvän lellittäisin 118:004
Käymähän käki suvettu 118:005
Lintu luotu lentämähä 118:006
Huolellini laulamaha 118:007

119 Tuli (I₄ 280 ; Lna 5: 82)

Nousi neitoini norosta 119:001
Puna pakla painimesta 119:002
Neiti musta peä keritty 119:003
Tyttö vilkunan näköini 119:004
Pyörtö pyöreä tulista 119:005
Veänti ilman väkkäröjä 119:006
Polvin pyöripi porossa 119:007
Yön tytti hämärän neiti 119:008
Kypenissä kyynäs varsi 119:009
Tuossa tuskakse tulooi 119:010
Painuupi pakolliseksi 119:011
Juoksi polvesta vetehe 119:012
Vyö lapasta lainehese 119:013
Tuskissa tulen punaisen 119:014
Antervoisen aihussa 119:015
Siinä tulta tummenteli 119:016
Valkieista varventeli 119:017
Teki tulen tehottomakse 119:018
Panun miehuottomakse 119:019

120 Joisin joka pikarin (I₃ 2022 ; Lna 5: 83)

Joisipa joka pikarin 120:001
Joka kannun kallistaisin 120:002

121 Metsästäjän sanat (I₄ 1095 ; Lna 5: 84)

Mieleni minun tekisi 121:001
Mieli käyvä Mettsolassa 121:002
Metsän neittä najjakseni 121:003
Metsän mettä juuvakseni 121:004
Lihoa lehen alaista 121:005
Kuuta kuusen juurehista 121:006
Kohottelen koiriani 121:007
Jousieni jouvuttelen 121:008
Ota mettsä mieheksesi 121:009
Urohiksesi Tapivo 121:010
Korpi kolkki poijiksesi 121:011
Mettsä haisuo havulta 121:012
Mies haisuo mejen maulta 121:013
Mielikki *metsän* emäntä 121:014
Tuurikki tytär *Tapivon* 121:015
Veännä vainut vempelellä 121:016
Tuhku koarella sivalla 121:017
Tulla koiran sieraimihi 121:018
Vilullakin vihmoillaki 121:019
Säillääkin satehillaki 121:020
Jotta koiran kohti panna 121:021
Penun *julki* juttamaha 121:022
Mettsolassa miehoilassa 121:023
Mielikki *metsän* emäntä 121:024
Tillervo *Tapivon* neiti 121:025
Kuin *sie* kuulet *miun* tulovan 121:026
Miehen aimo astuvakse 121:027
Urohoisessa *veässä* 121:028
Miehisessä joukkivossa 121:029
Kesreä sinini lanka 121:030
Laita kulta kuontaloihi 121:031
Pane vaski vartaloihi 121:032
Kesreä sinini lanka 121:033
Sinisestä kuontalosta 121:034
Vaskisesta vartalosta 121:035
Vejä siitä sinini lanka 121:036
Niin läpi salon sinisen 121:037
Josta kulta kuunteloopi 121:038
Hopie tilin teköopi 121:039
Ohtoini *metsän* omena 121:040
Mesi kämmen källeröini 121:041
Kuin *sie* kuulet *miun* tulovan 121:042
Miehen aimo astuvakse 121:043
Kyte kynnet karvoihisi 121:044
Hampahat ikenihisi 121:045
Ohtoini *metsän* omena 121:046
Mesi kämmen källeröini 121:047
Niin se ohto keäntelekse 121:048
Kuin *on* pyy pesänsä peällä 121:049
Rassas raunivoisissa 121:050
Vassen miestä valkieta 121:051
Kohin koivun karvallista 121:052
Ohtoini *metsän* omena 121:053
Päre jouset puikko nuolet 121:054
Ampujat ala kätiset 121:055
Minä hiihan hiljalleni 121:056
Verkkaselleh *on* vetelen 121:057
Hiljalleh *on* huono käyvä 121:058

Sauvan voimatoim piteä 121:059
Soata tuolla soareksella 121:060
Tuolla kummulla kuleta 121:061
Josta *soalis soatanehe* 121:062
Erän toimi *tuotanehe* 121:063
Harvoim *on* nähty näillä teillä 121:064
Näillä tuhmilla tulilla 121:065
Vaivaisilla valkieilla 121:066
Imeheks *on soalis soatu* 121:067
Virsiukse *Jumalan* vilja 121:068
Anna ainoini *Jumala* 121:069
Anna vastaki *Jumala* 121:070
Toittsiki totini Luoja 121:071
Näin tässä elettäväkse 121:072
Toisin puuhaeltavakse 121:073
Niin *on* silloin sanottihi 121:074
Suvun syötit synnyn syötit 121:075
Esi vanhemmat elätit 121:076
Niin mikset *minuo* syötä 121:077
Suvun suurilla paloilla 121:078
Herkkuloilla heimo kunnan 121:079
Mistä suuttu suuri Luoja 121:080
Viljan antaja vihastu 121:081
Ellös suuttuo *Jumala* 121:082
Moan pitäjä pillastuo 121:083
Toki anna aijallasi 121:084
Ijälläni aijallani 121:085
Pojan polvi päivänäni 121:086
Kyllin *syyvä kyllin juuva* 121:087
Kyllin antuo kylähä 121:088

122 Hiiden sepän kahlinta (I₂ 1105 ; Lna 5: 85)

Aina muita muistellaha 122:001
Vain ei tuota milloinkana 122:002
Milloinkana kulloinkana 122:003
Suurta surmoa *Jumalan* 122:004
Katomusta kaikki vallan 122:005
Kuin *on* Luoja kuoleteltu 122:006
Kavoteltu kaikki valta 122:007
Soan keihähän käreällä 122:008
Tuhannen käreällä miekan 122:009
Ei keihoilla suuremmilla 122:010
Ei keihoilla pienemmilla 122:011
Hepoini sulilla seiso 122:012
Varsa juoksi vartta myöten 122:013
Kasi *nauku naulan tiessä* 122:014
Mato putkessa *makasi* 122:015
Sika suoveron sijassa 122:016
Niin Luoja *Jumalan* poika 122:017
Mäni keyhänä pajaha 122:018
Kysyjänä kellarihi 122:019
Sanan virkko *noin nimesi* 122:020
Mitä rautivot *takoopi* 122:021
Sepät Hiitten hilkkasooopi 122:022
Sano julmin Juuttahia 122:023
Pahin poikia pahoja 122:024
Ilkehin isän aloa 122:025
Luojaalla *kurissus köyttä* 122:026
Vain *en* muistanut mitellä 122:027

Kuin on paksu Luojan kakla 122:028
 Kuin on paksu kuin on pitkä 122:029
 Kuin on poikelta levie 122:030
 Niin kuulu Jumalan poika 122:031
 Sanan virkko noin nimesi 122:032
 Niin on pitkä Luojan kakla 122:033
 Kuin on kaklasi omasi 122:034
 Niin on pitkä niin on paksu 122:035
 Niin on poikelta levie 122:036
 Sano julmin Juuttahia 122:037
 Pahin poikia pahoja 122:038
 Niin on siulla silmät suuret 122:039
 Niin on pität silmi ripset 122:040
 Kuin on eklisen Jumalan 122:041
 Jonka mochan hautasimma 122:042
 Kiven peällä kiusasimma 122:043
 Kiven alla poajet peällä 122:044
 Someret syväntä vassen 122:045
 Vassen hieta hartijoita 122:046
 Niin kuulu Jumalan poika 122:047
 Sanan virkko noin nimesi 122:048
 Sillä miull on silmät suuret 122:049
 Sillä on pität silmi ripset 122:050
 Viikon katsoin syöjän suuhun 122:051
 Partahan palan purijan 122:052
 Leuvoilla lesettävähän 122:053
 Sano julmin Juuttahia 122:054
 Pahin poikia pahoja 122:055
 Nyt on kahlis valmehena 122:056
 Vain en mie mitellä soata 122:057
 Ei minun käteni keänny 122:058
 Eikä sormeni sopine 122:059
 Sano meän suuri Jumala 122:060
 Meän julki Jumalutemma 122:061
 Miun on keäntyisi käteni 122:062
 Miun on sormeni sopisi 122:063
 Sano julmin Juuttahia 122:064
 Pahin poikia pahoja 122:065
 Jos mie antanen mitellä 122:066
 Ellös lukkuhun lukota 122:067
 Elä paina palkimehe 122:068
 Ei ole avoan vielä tehty 122:069
 Vast on lukku loajittuna 122:070
 Ei lukut käsin avata 122:071
 Loirat sormin lonkuole 122:072
 Siitä mejjän suuri Luoja 122:073
 Ja mejjän Jumalutemma 122:074
 Silloin lukkuhun lukitti 122:075
 Silloin paino palkimehe 122:076
 Itse noin sanoikse virkko 122:077
 Pysy tässä pintahini 122:078
 Paru tässä pantahini 122:079
 Tekömässäsi pahassa 122:080
 Luomassasi kahleheassa 122:081
 Kuni kuuta aurinkuo 122:082
 Päiveä hyvän näköistä 122:083
 Perän kanto kallivoho 122:084
 Siitä mejjän suuri Luoja 122:085
 Kirkasi kiven kovakse 122:086
 Karju rauvan karkiekse 122:087

Tuuli taivoisen vilukse 122:088
 Vesi rauvan karkiekse 122:089
 Siitä sinne tie mänööpi 122:090
 Rata uusi urkenoopi 122:091
 Paremmilla laulajilla 122:092
 Tietävämmillä runoilla 122:093
 Laulun tiijän ehken laula 122:094
 Tietä karsin ehken tiijä 122:095
 Paremmilla laulajilla 122:096
 Tietävämmillä runoilla 122:097
 Noin kuulin laulettavakse 122:098
 Tiesin tehtävän runoja 122:099
 Sämpsä poika Pellervoini 122:100
 Ennen Ahti maita puuttu 122:101
 Kuin on sämpsä siemeniä 122:102
 Pellervo jyvän perä 122:103
 Yhen kärpän mustaisesta 122:104
 Portimon perustimista 122:105
 Norot kylvi koivut nousi 122:106
 Suot kylvi kanarvot kasvo 122:107
 Meät kylvi männyt nousi 122:108

123 Tuonelassa käynti (I, 362 ; Lna 5: 86)

Päivölä pitoja loati 123:001
 Sariola juominkia 123:002
 Niin sanoop olut punaini 123:003
 Kuin ei tullo juojoani 123:004
 Juojoani syöjööni 123:005
 Potin poikki vanteheni 123:006
 Ulos pohjani porotan 123:007
 Etsittihin laulajata 123:008
 Etsittihin eipä löytty 123:009
 Tuotu hauki laulajakse 123:010
 Ei hauvissa laulajata 123:011
 Kuona suussa kukkujata 123:012
 Hauvin hampahat hajalla 123:013
 Tuotu lohi laulajakse 123:014
 Ei lohessa laulajata 123:015
 Lohen leuvat lonkallaha 123:016
 Tuotu vanha Väinämöini 123:017
 Laillisekse laulajakse 123:018
 Kujillikse kukkujakse 123:019
 Silloin vanha Väinämöini 123:020
 Heti ottaapi oloista 123:021
 Niin on laululla rupesi 123:022
 Töillä virtten työntelihe 123:023
 Laulo päivän laulo toisen 123:024
 Niin päivänä kolmantena 123:025
 Rikkohen reki runolta 123:026
 Jalas taittu laulajalta 123:027
 Alla vanhan Väinämöisen 123:028
 Nuissa Päivölän pivoissa 123:029
 Sariolan juominkissa 123:030
 Niin sano sanalla tuolla 123:031
 Itse vanha Väinämöini 123:032
 Sanan virkko noin nimesi 123:033
 Onko tässä nuorisossa 123:034
 Nuorisossa pienisössä 123:035
 Eli suuressa suvussa 123:036

Isossa isän alassa 123:037
 Käyjeä Tuonelta oroa 123:038
 Manalalta veäntietä 123:039
 Reki uusi loatieni 123:040
 Rattsuo rakentoani 123:041
 Sekä nuoremmat sanoopi 123:042
 Jotta vanhemmat sanoopi 123:043
 Ei ole tässä nuorisossa 123:044
 Eikä suuressa suvussa 123:045
 Käyjeä Tuonelta oroa 123:046
 Manalalta veäntietä 123:047
 Rejen uuden loatiehe 123:048
 Rattsuja rakentoahe 123:049
 Äijä on sinne männehiä 123:050
 Ei paljo palannehia 123:051
 Vähä sieltä tullehia 123:052
 Itse vanha Väinämöini 123:053
 Läksi Tuonelta oroa 123:054
 Manalalta veäntietä 123:055
 Rejen uuden loatiehe 123:056
 Rattsuo rakentoahe 123:057
 Astu tietä asteloopi 123:058
 Astuo taputteloopi 123:059
 Tuolla Tuonelan jovella 123:060
 Niin huhuta huijahutti 123:061
 Tuos venehtä Tuonen tytti 123:062
 Karpassuo kapo Manalan 123:063
 Yli salmen soahakseni 123:064
 Joven poikki peässäkseni 123:065
 Tuonen tyttäret sanovat 123:066
 Kalman neijot kantelovat 123:067
 Mi on siun Manalla tuonut 123:068
 Mi on tuonut Tuonelaha 123:069
 Sano vanha Väinämöini 123:070
 Tuoni miun Manalla tuonut 123:071
 Tuoni tuonut Tuonelaha 123:072
 Tuonen tyttöset toruuvat 123:073
 Kalman neijot kantelovat 123:074
 Jo tunnen valehtelijan 123:075
 Tajuolen kielastajan 123:076
 Kuin Tuoni Manalla tuopi 123:077
 Tuoni suusta tupruoopi 123:078
 Sano vanha Väinämöini 123:079
 Vesi on miun Manalla tuonut 123:080
 Vesi tuonut Tuonelaha 123:081
 Tuonen tyttäret toruvat 123:082
 Kalman neijot kantelovat 123:083
 Jo tunnen valehtelijan 123:084
 Tajuolen kielastajan 123:085
 Kuin vesi Manalla tuopi 123:086
 Voattiet vesin valuupi 123:087
 Laineihin lapahteloopi 123:088
 Sano vanha Väinämöini 123:089
 Toki mie sanon tovetki 123:090
 Jos vähän valehtelenki 123:091
 Rauta miun Manalla tuonut 123:092
 Rauta tuonut Tuonelaha 123:093
 Tuonen tyttäret toruvat 123:094
 Kalman neijot kantelovat 123:095
 Jo tunnen valehtelijan 123:096
 Tajuolen kielastajan 123:097
 Kuin rauta Manalla tuopi 123:098
 Tuopi rauta Tuonelaha 123:099
 Voattiet verin valuisi 123:100
 Hurmehin norahteloisi 123:101
 Sano vanha Väinämöini 123:102
 Toki mie sanon tovetki 123:103
 Jos vähän valehtelenki 123:104
 Olin Päivölän pivoissa 123:105
 Sariolan juominkissa 123:106
 #Parahina laulajina 123:107
 Tietävämpinä runoina 123:108
 Lauloin päivän lauloin toisen 123:109
 Niin päivänä kolmantena 123:110
 Rikkoho reki runolta 123:111
 Jalas taittu laulajalta 123:112
 Alla vanhan Väinämöisen 123:113
 Niissä Päivölän pivoissa 123:114
 Sariolan juominkissa 123:115
 Läksin Tuonelta oroa 123:116
 Manalalta veäntietä 123:117
 Rejen uuden loatieni 123:118
 Rattsuo rakentoani 123:119
 Tuos venehtä Tuonen tyttö 123:120
 Yli salmen soutakseni 123:121
 Joven poikki peässäkseni 123:122
 Toi venehen Tuonen tyttö 123:123
 Yli salmen soatteloopi 123:124
 Joven poikki peästeloopi 123:125
 Syötti miehen juotti miehen 123:126
 Pani moata matka miehen 123:127
 Mies makaapi voattiet valvo 123:128
 Tuonen tyttö rauta sormi 123:129
 Rauta sormi rauta näppi 123:130
 Rauta rihman kesreäapi 123:131
 Vaski lankojen valava 123:132
 Tuonen poika rauta sormi 123:133
 Rauta sormi rauta näppi 123:134
 Rauta verkkojen kutoja 123:135
 Vaski verkkojen valaja 123:136
 Silloin verkkoja vejettih 123:137
 Poikki Tuonelan jovesta 123:138
 Manalan alantehesta 123:139
 Sekä pifin jotta poikki 123:140
 Jotta vieläi vitaha 123:141
 Jott ei peässä Väinämöisen 123:142
 Selvitä Umentolaisen 123:143
 Tuolta Tuonelan jovesta 123:144
 Manalan iki majasta 123:145
 Silloin vanha Väinämöini 123:146
 Jo näki tuhon tulovan 123:147
 Hätä päivän peällä soavan 123:148
 Tohti toisikse ruveta 123:149
 Ruohti muukse muutellate 123:150
 Mato rautaissa matona 123:151
 Kulki kyissä keärmehinä 123:152
 Poikki Tuonelan jovesta 123:153
 Läpi Tuonen verkkoloista 123:154
 Sano tuolta tultuohon 123:155
 Nousovalla nuorisolla 123:156

Kansalla ylenöväällä 123:157
Äijä on sinne männehiä 123:158
Ei paljo palannehia 123:159
Tuolta Tuonelan kojista 123:160
Manalan iki majasta 123:161
Ei on poijat puoletkana 123:162
Elköäte etinikänä 123:163
Elköäte takainikana 123:164
Läkkö Tuonelta oroa 123:165
Manalalta veäntietä 123:166
Rekilöitä loatioahe 123:167
Rattsuja rakentoahe 123:168
Äijä sinne männehiä 123:169
Ei paljo palannehia 123:170
Silloin vanha Väinämöini 123:171
Sekä soitti jotta laulo 123:172
Kuulla noijen kultaisten 123:173
Tietä mieli tehtoisien 123:174
Nuorisolla nousovalla 123:175
Kansalla ylenöväällä 123:176

**124 Kuka lie minuo luonut + Vii-
saampansa vieressä maannut (I₃
2008 ; Lna 5: 87)**

Kuka lie minuo luonut 124:001
Kuka kurjoo suvennut 124:002
Tällä inhalla ijällä 124:003
Niin luonut sanan sepäkse 124:004
Pannut virren portahakse 124:005
#(Parempi minun poloisen 124:006
Sanan seppänä olisi 124:007
Olla virren portahana 124:008
Kuin on suolla portahana 124:009)
Elköäte hyvä sukuni 124:010
Soijo suolla portahakse 124:011
Silloikse lika sijoilla 124:012
Kuin se porras ponnastakse 124:013
Vanha kanto karmistakse 124:014
Lika silta liikahtaapi 124:015
Niin on kumma kuulijanki 124:016
Imeh ilmaim oljanki 124:017
Kuuntele tätä runuo 124:018
Tähystelee laulajoa 124:019
Mie sanoim sanalla tuolla 124:020
Virkoim tuolla vintiellä 124:021
Ei ou naiset nakranehet 124:022
Eikä herrat herjannehet 124:023
Ikäni hyvin elänyt 124:024
Aijan kaiken kaunehesti 124:025
Tahtoni oon täyttänynnä 124:026
Lain en mieltä lankettanut 124:027
Isä neuvo poikoansa 124:028
Vaimo vaivansa näkyö 124:029
Kuin kuki sukimojansa 124:030
Itse ilmoin luomiensa 124:031
Poikuoni nuorempani 124:032
Jos joutut johon kuhunki 124:033
Tapahut mihin tahansa 124:034
Juo puoli pikariesi 124:035
Anna toisen toini puoli 124:036

Pahemman parempi puoli 124:037
Äsen siusta mies tuloopi 124:038
Uros selvä selkieepi 124:039
Läpi käymähän keräjät 124:040
Jutut julki polkomaha 124:041
Niin pojan halu tuloopi 124:042
Poikaini sanoikse virkko 124:043
Mieleni minun tekisi 124:044
Naija mieleni tekisi 124:045
Auvoni ajattelisi 124:046
Isä neuvo poikoansa 124:047
Poikuoni nuorempani 124:048
Lapseni vakavuteni 124:049
Nouse aivoim aikaisehen 124:050
Aivoim aika huomenessa 124:051
Kattsele kyleä myöten 124:052
Kust on savu ensimmäini 124:053
Siitä naijo poikuoni 124:054
Nousi aivoim aikaisehen 124:055
Aivoim aika huomenessa 124:056
Savu soaressa palaapi 124:057
Tuli niemen tutkaimessa 124:058
Käypi teitä astelooopi 124:059
Neijen kuuluisan kotihi 124:060
Eikä kuultu koiratkana 124:061
Eikä haukkujat havattu 124:062
Neiti peäty leipomassa 124:063
Sanan virkko noin nimesi 124:064
Mi sie lienet miehiesi 124:065
Ku kylän kävietäsi 124:066
Nenätöin oletki vieras 124:067
Niin on mies sanoikse virkko 124:068
Miss on sinun toattoisesi 124:069
Niin neiti sanoikse virkko 124:070
#[Jatko suorasaanaista]

**125 Päästä on päiveä parempi (I₃
1471 ; Lna 5: 89)**

Peästä on päiveä parempi 125:001
Syyven kaunoini tuloopi 125:002
Hyvä muoto nunnotellen 125:003
Anna vastaki Jumala 125:004
Toittsiki totini Luoja 125:005
Kyllin syyvä kyllin juuva 125:006
Kyllin antuo kylähä 125:007
Anna vastaki Jumala 125:008
Toittsiki totini Luoja 125:009
Neuvo neitoini minuo 125:010
Opasteles orpo lapsi 125:011
Ei neijessä neuvojoa 125:012
Orpessa opastajoa 125:013
Neuvottu itseki neiti 125:014
#Opassettu orpo lapsi 125:015

126 Käärme (I₄ 410 ; Lna 5: 90)

Kuppelo kulon alaini 126:001
Ku käski pahalla työllä 126:002
Isosiko vai emosi 126:003
Vaiko valta vanhempasi 126:004
Nokkoasi nostamaha 126:005

Kärseäsi keäntämähä 126:006
 Ylitti tahon Jumalan 126:007
 Päitsti auvon autuohan 126:008
 Kyllä mie sukusi *tijän* 126:009
 Kuin paha pahan teköopi 126:010
 Painele vesi pajuilla 126:011
 Sula voi sulattoassa 126:012
 Rasva rävyteltöässä 126:013
 Sulemmat sinun vihasi 126:014
 Voin sulan sulavutakse 126:015
 Kesä majjon muotoisekse 126:016
 Jos siulla halu tuloopi 126:017
 Ylitti tahon Jumalan 126:018
 Päitsti auvon autuohan 126:019
 Mullan muikku moan *silakka* 126:020
 Visko metsähän vihasi 126:021
 Lepän oksilla levitä 126:022
 Närehillä noppoate 126:023
 Elä kose konnanaka 126:024
 Rupie rumanakana 126:025
 Ylitti tahon Jumalan 126:026
 Päitsti auvon autuohan 126:027
 Minun ruoka ruohoihini 126:028
 Minun henki heinihini 126:029
 Anna suonet souteloopi 126:030
 Liikkuupi lihat jäsenet 126:031
 Ijälläni ajjallani 126:032
 Pojan polvi päivinäni 126:033
 Elä kose konnanaka 126:034
 Rupie rumanakana 126:035
 Ylitti tahon Jumalan 126:036
 Päitsti auvon autuohan 126:037
 On mato monen näköini 126:038
 Toukka kaiken karvallini 126:039
 Pihan rikka pellon rikka 126:040
 Moan rikka Manalan rikka 126:041
 Rikka kaiken risti kansan 126:042
 Orren peälini omena 126:043
 Parren peälini parahin 126:044
 Emännän käsi kähköini 126:045
 Vyöllis lukkujen lukija 126:046
 Avoamien arvelija 126:047
 Kiulun korvan kiertelijä 126:048
 Et sie silloin suuri ollut 126:049
 Etkä suuri etkä pieni 126:050
 Et kovin koriehkana 126:051
 Kuin olit vyöllä vyöllisinä 126:052
 Naisten rejjellä remuilla 126:053
 Solki olit vanhan Väinämöisen 126:054
 Vyö lappa pojan Kalevan 126:055
 Ken käski pahalla työllä 126:056
 Isosiko vai emosi 126:057
 Vaiko valta vanhempasi 126:058
 Nokkoasi nostamaha 126:059
 Kärseäsi keäntämähä 126:060
 Ylitti tahon Jumalan 126:061
 Päitsti auvon autuohan 126:062
 Kyllä mie sukusi *tijän* 126:063
 Mist on peä pahalla pantu 126:064
 Mist on kieli keijahilta 126:065
 Keijolaisen kenkoraini 126:066
 Pika Tuonen pisto neuvo 126:067
 Mist on silmät siunattuna 126:068
 Silmät liinan siemenistä 126:069
 Mistä hampahat hajettu 126:070
 Okahista Tuonen osran 126:071
 Kuin mie etsin emeäsi 126:072
 Hajen valta vanhempoasi 126:073
 Niin sie turvu tuskihisi 126:074
 Painut pakko päivihisi 126:075
 Haluihisi halkiele 126:076
 Etsittele eukkuosi 126:077
 Muoriesi muistuttele 126:078
 Jossa lyyli loittanehe 126:079
 Mieli palvoin pantanehe 126:080
 En mie pane pahoilla 126:081
 Enkä aivin arvoisilla 126:082
 Ei on ennen miun sukuni 126:083
 Eikä valta vanhempani 126:084
 Eikä ennen miun isoni 126:085
 Ei se lahjont lappalaista 126:086
 Eikä noutant noijan mieltä 126:087
 Kivet suuhun syrjin syöstä 126:088
 Poajet lappehin lapele 126:089
 Parahilla tietäjillä 126:090
 Tietävämmillä runoilla 126:091
 Jos tahon tasoilla panna 126:092
 Miesten verroilla vetä 126:093
 Laulan laulajat parahat 126:094
 Pahimmikse laulajakse 126:095
 Kivi kintahat kätehen 126:096
 Kivi hattu hartieilla 126:097
 Kivi lakki peä lajella 126:098
 Kuiva kuusi kasvakothon 126:099
 Kuiva kuusi rauta oksa 126:100
 Katehen kovan etehe 126:101
 Itse noijat noivuoho 126:102
 Käsi kannus keäntyöhö 126:103
 Omihinsa miekkohoinsa 126:104
 Tekömöihinsä terihi 126:105
 Luomihinsa kahlehisi 126:106
 Minne luomma Luojarahani 126:107
 Heitämmä Jumalahani 126:108
 Jos miulla tuho tuloopi 126:109
 Heitän kielehen Jiesuksen 126:110
 Merkin miehellä hyvällä 126:111
 Ei Herra hyveä heitä 126:112
 Luoja ei kaunista kavota 126:113
 Tuo koira miun puroopi 126:114
 Ain on mieleni apie 126:115
 Kuin tuo koira puroopi 126:116
 Hiijen Hakki haukkoaapi 126:117
 Olipa isoni koira 126:118
 Varsin haukku vanhempani 126:119
 Rakki rauvasta rakettu 126:120
 Syvän rauvasta rakettu 126:121
 #Suolet vasesta valettu 126:122
 Kuparista kulkku tehty 126:123
 Puhumahan puolestani 126:124
 Vierestäni virkkamaha 126:125

Synnyttäret luonnottaret 126:126
Ilmain vyöttä voattietta 126:127
Iholla alattsomalla 126:128

127 Pistos (L 836 ; Lna 5: 91)

Impi peätänsä sukiivi 127:001
Hapsiansa harjoaavi 127:002
Korvalla kosen tulisen 127:003
Pyhän virran vierömillä 127:004
Suvastahan pii pirahti 127:005
Taittu haiven harjastaha 127:006
Hivus peästähän solahti 127:007
Korvalla kosen tulisen 127:008
Pyhän virran vierömillä 127:009
Oli aikoa vähäni 127:010
Siitä kasvo *kaunis* tammi 127:011
Yleni vihanta virpi 127:012
Latva täytti taivoisella 127:013
Lehvät ilmoilla levisi 127:014
Pietti pilvet juoksomasta 127:015
Pietti päivän paistamasta 127:016
Kuutamat kumottamasta 127:017
Tähet taivon kulkomasta 127:018
Neijet neuvuo pitääpi 127:019
Tukel ois tuletta olla 127:020
Vaiva suuri valkietta 127:021
Mies pieni merestä nousi 127:022
Eikä aivin pienen pieni 127:023
Eikä aivin suuren suuri 127:024
Pikku kirvehet olalla 127:025
Terä uusi varsi vanha 127:026
Uuuet kintahat keässä 127:027
Vanhat kirjat kintahissa 127:028
Hivelööpi kirvestähä 127:029
Vijellä Viron kivellä 127:030
Peällä sieran *seittsemellä* 127:031
Kaheksalla kannikalla 127:032
Astu kerran jalkojaha 127:033
Astu kerran astu toisen 127:034
Niin kerralla *kolmannella* 127:035
Juurilla rutimo raijan 127:036
Paju pehkon persiehek 127:037
Iski kiini kirvehensä 127:038
Tammehen tasa teränsä 127:039
Iski kerran iski toisen 127:040
Tuli tuiski kirvehestä 127:041
Panu tammesta pakeni 127:042
Jopa lassun lohkoali 127:043
Jopa lassun *ensimmäisen* 127:044
Niin kerralla *kolmannella* 127:045
Otti lassun *ensimmäisen* 127:046
Niin sen mestasi merehe 127:047
Soattaapi sarajahansa 127:048
Yli oikien olansa 127:049
Kautti *kainalon* vasemen 127:050
Itse taisi tammen koata 127:051
Puun solien sorrutella 127:052
Latvoin iskööpi itähä 127:053
Tyvin luopi luotehese 127:054
Kenpä siitä oksan otti 127:055

Se otti ikuisen onnen 127:056
Ken on siitä latvan taitto 127:057
Se taitto ikuisen taijan 127:058
Ken on lehvän leikkoali 127:059
Leikkasi ikuisen lemmen 127:060
Ku on lastu luotunaki 127:061
Se on mestattu merehe 127:062
Tuota tuuli tuuvittellut 127:063
Ilman lieto liikutellut 127:064
Lahtehen nimettömähä 127:065
Nimen tietämättömähä 127:066
Oli Muttsi musta koirra 127:067
Rakki rauvan karvallini 127:068
Suolet vaskiset vatsassa 127:069
Joutu rannat juoksomassa 127:070
Someret sirottamassa 127:071
Keksi lassun lainehilta 127:072
Koppoi lassut lainehilta 127:073
Kanto keijolla käsihi 127:074
Hiitten immen hyppysihi 127:075
Kapo tuota kattomaha 127:076
Tuosta noijat nuolet saisi 127:077
Ampuja pahat asiet 127:078
Niin pani poan tulella 127:079
Laitto keiton kiehumaha 127:080
Täynnä usia lihoja 127:081
Veren moahan vuotajia 127:082
Moahan tilkan tippujia 127:083
Pata kiehu paukutteli 127:084
Kolme päiveä kesäistä 127:085
Yötä Annan aikuista 127:086
Salo puita poltettihi 127:087
Salo puita soari maita 127:088
Kuu kiviä kuumettihi 127:089
Yhen pannun paistimilla 127:090
Kolme poikoa sukesi 127:091
Yhen pannun paistimia 127:092
Ne kaikki päivöllisiä 127:093
Aivin tarpehellisia 127:094
Rujo yksi rampa toini 127:095
Kolmas on peri sokie 127:096
Rujo jousen jännittäjä 127:097
Ampuja peri sokie 127:098
Rampa nuolien vanuja 127:099
Se vanu vasamojaha 127:100
Yhen tammen taittumoista 127:101
Puun murskan murenomista 127:102
Vuoli piiliä pinoho 127:103
Kolmi sulkia kokosen 127:104
Sulitteli nuoliaha 127:105
Peätskyn *pienillä sulilla* 127:106
Varpusen vipusimilla 127:107
Mist on nuo sulitut rihmat 127:108
Hännästä ujon upehen 127:109
Hivuksilla *Hiitten* immen 127:110
Hapsilla halu kapehen 127:111
Sai nuolet *sulitetukse* 127:112
Vasamat vanunehekse 127:113
Rujo jousen jännittäjä 127:114
Niin koppoi tulisen jousen 127:115

Jännitti tulisen jäntien 127:116
 Ampuja peri sokie 127:117
 Otti nuolen *ensimmäisen* 127:118
 Valitti parahan varren 127:119
 Ampu nuolen *ensimmäisen* 127:120
 Peänsä peällä taivoisehe 127:121
 Tahto taivoini haleta 127:122
 Koaret ilman katkiella 127:123
 Noissa keijon keihähissä 127:124
 Tuskissa tulisen nuolen 127:125
 #Se sinne mänösiehe 127:126
 Ei sitä etsitä sieltä 127:127
 Ei tarkoin tahottanehe 127:128
 Ampu toisen nuoliansa 127:129
 Alla moahan jalkojensa 127:130
 Tahto moa manalla männä 127:131
 Hieta harjut halkiella 127:132
 Noissa keijon keihähissä 127:133
 Tuskissa tulisen nuolen 127:134
 Äkähissä Äijön pojjan 127:135
 Se sinne mänösiehe 127:136
 Ei sitä etsitä sieltä 127:137
 Ei tarkoin tahottanehe 127:138
 Kohta kolmannen vetääpi 127:139
 Ampu nuolen kolmannenkin 127:140
 Ampu kilveten kive 127:141
 Kohti vuorta koitteloopi 127:142
 Nuoli kilpastu kivistä 127:143
 Kalpistihen kallivosta 127:144
 Ihoh on imehno raukan 127:145
 Emon tuoman ruumihise 127:146
 Oli se imehno raukan 127:147
 Elikkä kahimo karvan 127:148
 Oli se iho imehnon 127:149
 Elikkä kahimon karvan 127:150
 Elikkä elon emännän 127:151
 Se sieltä perittänehe 127:152
 Nuoli nouvateltanehe 127:153
 Sanan voimalla Jumalan 127:154
 Pyhän henken voiman kansa 127:155
 Ammu keito keihähäsi 127:156
 Pika Tuoni pissoksesi 127:157
 Äkähäsi ~ Okahasi Tuonen osra 127:158
 Korpin kiitävän kitahan 127:159
 Se sinun ikäti viepi 127:160
 Ylen kauvos kaimoaapi 127:161
 Sukuhusi syntyhyysi 127:162
 Höyhensi läheksesi 127:163
 Ja kuin et sitä totelle 127:164
 Ammu tuonne äilähäsi 127:165
 Lentimesi lennättele 127:166
 Reunalla sinisen pilven 127:167
 Maksan karvaisen malohon 127:168
 Se sinun ikäti viepi 127:169
 Ylen kauvos kaimoaapi 127:170
 Sukuhusi syntyhyysi 127:171
 Höyhensi läheksesi 127:172
 Ja kuin et sitä totelle 127:173
 Ammu tuonne äilähäsi 127:174
 Lentimesi lennättele 127:175
 Verisen emäs persiehe 127:176
 Soat sie nuolet nuollaksesi 127:177
 Äkähäsi Äijön poika 127:178
 Pika Tuoni pissoksesi 127:179
 Jos sie pissät kolmin pissoin 127:180
 Niin mie pissän neljin pissoin 127:181
 Jos sie pissät neljin pissoin 127:182
 Niin mie pissän kuusin pissoin 127:183
 Kuin sie pissät kuusin pissoin 127:184
 Niin mie pissän seittsemin pissoin 127:185
 Seittsementeh on sevoitan 127:186
 Kaheksanteh on kavotan 127:187
 Karjan kyntehen kovaha 127:188
 Kolmen tien jakajaimehe 127:189
 Ota keito keihähäsi 127:190
 Pika Tuoni pissoksesi 127:191
 Ihosta alattsomasta 127:192
 Varsin voattiettomasta 127:193
 Pois vejä veriset nuolet 127:194
 Sata sarvi Hüitten härkä 127:195
 Nouse kipu mäkie 127:196
 Kipu vuorta kiivuole 127:197
 Sata sarvie selässä 127:198
 Tuhat rinnoilla nisiä 127:199
 Ne on täynnä voitehia 127:200
 Niissä on voitiet vakaiset 127:201
 Kattsehet alinomaiset 127:202
 Pirun piikin voitehekse 127:203
 En minä pane pahoilla 127:204
 Enkä aivin arvoisilla 127:205
 Herheläini Hüitten lintu 127:206
 Mehiläini ilman lintu 127:207
 Lennä tuonne luihottele 127:208
 Ylitsi meren yheksän 127:209
 Meri puolen kymmenettä 127:210
 Tuurin uutehen tupaha 127:211
 Palvaisen lajettomaha 127:212
 Siell on neiti nukkununna 127:213
 Vyö vaski valahtanunna 127:214
 Ompa neijen peä rivoilla 127:215
 Ompa heinä kolmi syrjä 127:216
 Kupehella on kuivettunna 127:217
 Peä paloilla paisuhtunna 127:218
 Kasta siipesi simaha 127:219
 Sulkasi sulahan voihi 127:220
 Siitä tänne tultuosi 127:221
 Sima suustasi suloa 127:222
 Mesi keitä kieleltäsi 127:223
 Mehiläini ilman lintu 127:224
 Mesi keitä kieleltäsi 127:225
 Pirun piikin voitiekse 127:226
 Sijan tuntumattomakse 127:227
 Paikan nuurumattomakse 127:228
 En mie pane pahoilla 127:229
 Enkä aivin arvoisilla 127:230
 Ei tähän sinun sijoja 127:231
 Sinunkahan tarpehella 127:232
 Tarpehenkana himolla 127:233
 Lienet pantu palkan iestä 127:234

Keijolaini keikkumahan 127:235
 Rakettu rahan ejestä 127:236
 Nyt se pannah palkatonta 127:237
 Kullatointa kulkomaha 127:238
 Rahatonta juoksomaha 127:239
 Kotihisi Hiijen koira 127:240
 Käy pian välehen jouvu 127:241
 Välehemmin tarvitaha 127:242
 Tuolla itkööpi isosi 127:243
 Emosi pahoin panoopi 127:244
 Veräjillä vuotteloopi 127:245
 Alas kulmin viettellekse 127:246
 Alas kulmin heittelekse 127:247
 Painuupi pahalla mielin 127:248
 Verisellä voattiella 127:249
 En mie pane pahoilla 127:250
 Mäne tuonne jonne käsken 127:251
 Mäne tuonne jonne käsken 127:252
 Jossa lyyli loaittanehe 127:253
 Mieli palvoin pantanehe 127:254
 Ei siulla tähän sijoja 127:255
 Sinunkahan tarpehella 127:256
 Tarpehenkana himolla 127:257
 Ja kuin et sitä totelle 127:258
 Ota Hiijen hiihto sukset 127:259
 Lemmon leppäiset sivakat 127:260
 Jolla hiihat Hiijen maita 127:261
 Lemmon maita leyhyttelet 127:262
 Ota Hiijeltä kypärä 127:263
 Lakki loajan perkelehen 127:264
 Yli meret männäksesi 127:265
 Lammit luihatellaksesi 127:266
 Isäntäsi iltasella 127:267
 Emäntäsi einehellä 127:268
 Muorisi muna paloilla 127:269
 Jossa lyyli loaittanehe 127:270
 Mieli palvoin pantanehe 127:271
 Ei tänne sinun sijoja 127:272
 Sinunkana tarpehella 127:273
 Tarpehenkana himolla 127:274

**128 Tuomio + Raudan synty (I, 683
 + I, 168 ; Lna 5: 92)**

Poika synty Pohjosessa 128:001
 Mies pieni Pimentölässä 128:002
 Uro kylmässä kylässä 128:003
 Se on poika kolmi öissä 128:004
 Peäsi peällä peittiensä 128:005
 Iso kuttsu Ilmorikse 128:006
 Emo ehto pojaksehe 128:007
 Sisaret soti jaloikse 128:008
 Veljet vennon joukkiuokse 128:009
 Muu suku nimettömäkse 128:010
 Tuotu ukko ristimähä 128:011
 Virokannas kastamaha 128:012
 Niin ukko sanoikse virkko 128:013
 Poika suolla vietänehe 128:014
 Puulla peähän lyötänehe 128:015
 Tankolla tapettanehe 128:016
 Niin on poika kolmi öini 128:017

Tahto taiten vastoalla 128:018
 Oi sie ukko ulkomaini 128:019
 Virokannas karjalaini 128:020
 Ol et silma suolla viety 128:021
 Eikä puulla peähän lyöty 128:022
 Eikä tankolla tapettu 128:023
 Jos sie olit nuorempana 128:024
 Koirat kannoit kouhkoissassi 128:025
 Moan valivot maksoissasi 128:026
 Niin sie herjasit hepoiset 128:027
 Juoksuttelit suora jouhet 128:028
 Suon selällä moan navalla 128:029
 Vein on liivan liikkumilla 128:030
 Ol ei silma suolla viety 128:031
 Eikä puulla peähän lyöty 128:032
 Eikä tankolla tapettu 128:033
 Silloin ukko lapsen risti 128:034
 Pohjolan kuninkahakse 128:035
 Pohjon poika naitettihi 128:036
 Kuukehimo kihlottihi 128:037
 Metsän mieli tyttäristä 128:038
 Karva rinnoista kanoista 128:039
 Metsän piika pikkaraini 128:040
 Vaimo valkie verini 128:041
 Utu paita helma hieno 128:042
 Neiti käyvä notkutteli 128:043
 Astu impi ilman viertä 128:044
 Neiti taivoisen napoa 128:045
 Oli neittä kaksi kolme 128:046
 Niin on neijet astunoovi 128:047
 Niityllä nimettömällä 128:048
 Moalla ristimättömällä 128:049
 Yksi neiti lypsänöovi 128:050
 Lypsi moalla maituohe 128:051
 Niityllä nisuksiehe 128:052
 Uhkutti utariehe 128:053
 Kuin on lypsi mussan maijon 128:054
 Niin silloin teki terästä 128:055
 Kuni valkien valutti 128:056
 Niin on lypsi mellon rauvan 128:057
 Kolmansi tuli punaista 128:058
 Se on kuonan kollohteli 128:059
 Siitä synty rauta raukka 128:060
 Rauta raukka kuona koito 128:061
 Mura musta päivylini 128:062
 Sen on päivyön perästä 128:063
 Rauta suosta sotketaha 128:064
 Moan lijasta liettsotaha 128:065
 Vetelästä vellotaha 128:066
 Siitä synty rauta raukka 128:067
 Rauta raukka kuona koito 128:068
 Synty vyöllä Väinämöisen 128:069
 Alta ahjon Ilmorisen 128:070
 Silloin vanno rauta raukka 128:071
 Silloin vanno vaikiesta 128:072
 Kansa vanhan Väinämöisen 128:073
 Sano puita purraksehe 128:074
 Haukataksehe hakoja 128:075
 Kiven seäntä syyväksehe 128:076
 Oli aikoa vähäini 128:077

Kuin se suuttu *rauta raukka* 128:078
Rauta raukka kuona koito 128:079
 Mura musta päiväyllini 128:080
 Leikkasi ihon imehnon 128:081
 Katkasi kahimon karvan 128:082
 Veren peästi vuotamahan 128:083
 Majjon moahan juoksomahan 128:084
 Ei ne moahan majjot jouva 128:085
 Kumpulhun urohon kullat 128:086
 Eikä hemmut heinikköhön 128:087
 Voi *sinuo rauta raukka* 128:088
Rauta raukka kuona koito 128:089
 Mura musta päiväyllini 128:090
 Et sie silloin suuri ollut 128:091
 Etkä suuri etkä pieni 128:092
 Et kovin koriehkana 128:093
 Vyöllä *vanhan Väinämöisen* 128:094
Kolmi jatkossa tupessa 128:095
 Silloin vanhoit veljeksyttä 128:096
 Kansa *vanhan Väinämöisen* 128:097
 Sanoit puita purraksesi 128:098
 Haukataksesi hakoja 128:099
 Kiven seäntä *syyväksesi* 128:100
 Etpä puuta *purrutkana* 128:101
 Kiven seäntä et syönytkänä 128:102
 Leikkasit ihon *imehnon* 128:103
 Katkasit *kahimon karvan* 128:104
 Veren peästit vuotamahan 128:105
 Majjon moahan juoksomahan 128:106
 Voi *sinuo rauta raukka* 128:107
 Tulit peästäsi pahakse 128:108
 Tukastasi turmeluhuut 128:109
 Petit vaivaini valasi 128:110
 Söit kuin koira kunnivosi 128:111
 Tule työsi *tuntomaha* 128:112
 Pahasi parentomaha 128:113
 Kipiesi nuolomaha 128:114
 Vammasi vajottamaha 128:115
 Alla *viijen* vyöllisesi 128:116
Kuuvan kulta renkahasi 128:117
 Elikkä etsin emosi 128:118
 Hajen valta *vanhempasi* 128:119
 Sillä~ *Kyllä mie* sukusi *tiijän* 128:120
 Moa emäsi *moa* isäsi 128:121
 Vesi vanhin veljeksiä 128:122
 Rauta nuorin veljeksiä 128:123
 Tuli kerran keskimäini 128:124
 Rauta nuorin veljeksiä 128:125
 Voi *sinuo rauta raukka* 128:126
Rauta raukka kuona koito 128:127
 Mura musta päiväyllini 128:128
 Ku käski pahalla *työllä* 128:129
 Isäsikö vai emäsi 128:130
 Vaiko valta *vanhempasi* 128:131
 Veri seiso kuin on seinä 128:132
 Asu hurmeh *kuin* on *aita* 128:133
 Lihan lämpöisen *sisässä* 128:134
 Liha on lämmin *syyväksesi* 128:135
 Veri *on lämmin* juuvaksesi 128:136
 Itse ilmoini *Jumala* 128:137
 Itse henki Herra *Jiesus* 128:138
 Valjastele varsojasi 128:139
 Rakenteles rattsuajasi 128:140
 Itse issute perähä 128:141
 Aja kirjo korjinesi 128:142
 Läpi luun *läpi* jäsenen 128:143
 Puhki suonen solmuttoman 128:144
 Heitä kulta luun lomaha 128:145
 Hopie lihan välihi 128:146
 Kust on liikkunut lihoa 128:147
 Siihen liikuta lihoa 128:148
 Kust on verta vierettänyt 128:149
 Siihen *verta* vierettele 128:150
 Sijalla *on* entisellä 128:151
 Paikalla *on* muinoisella 128:152
 Luut lomakse suonet *peäkse* 128:153
 Sijan tuntumattomakse 128:154
 Paikan nuurumattomakse 128:155
 Mehiläini ilman lintu 128:156
 Lennä *tuonne* luihottele 128:157
 Ylitsi meren *yheksän* 128:158
 Meri *puolen* *kymmenettä* 128:159
 Tuo *sie* mettä mielellistä 128:160
 Tuo *sie* voijetta vakaista 128:161
 Siitä tänne tultuosi 128:162
 Sima suustasi *suloa* 128:163
 Mesi *keitä* *kieleltäsi* 128:164
 Noihin rauvan ratkomihin 128:165
 Terän kielen *heittymillä* 128:166
 Voija noilla *voitehilla* 128:167
 Noilla rasvoilla rapoa 128:168
 Kull on Luoja *voijeltuna* 128:169
 Katsottuna *kaikki valta* 128:170
 Pilatuksen piinatessa 128:171
 Pahan vallan vankitessa 128:172
 Tuolta *voije* vuotuohe 128:173
 Sima tilkka *tippuohe* 128:174
 Kuun luota lomasta *päivän* 128:175
 Taivon *tähtien* takoa 128:176
 Otavaisen olka *päitsti* 128:177
 Siell on *voitiet* vakaiset 128:178
 Kattsimet *alinomaiset* 128:179
 Siell on *vettä* *siellä* mettä 128:180
Siell on mettä mielehistä 128:181
Siell on voijetta vakaista 128:182
 Noilla rauvan ratkomilla 128:183
 Terän kielen *heittymillä* 128:184
Jumaloista tunti tullo 128:185
 Apu eineisten emistä 128:186
 Varjele *vakaini* Luoja 128:187
 Katso *kaunoini* *Jumala* 128:188
 Jott ei *vietäisi* vijoilla 128:189
 Eikä *vammoilla* *vejetä* 128:190
 Jos *vijoilla* *vietänehe* 128:191
Vammoilla *vejettänehe* 128:192
 Niin *mie* sanonki mokoman 128:193
 Voi *sinuo rauta raukka* 128:194
Rauta raukka kuona koito 128:195
 Mura musta päiväyllini 128:196
 Ole alla polvieni 128:197

Rata sie rusamojeni 128:198
 Voi *sinuo rauta raukka* 128:199
Rauta raukka kuona koito 128:200
 Mura musta *pävyllini* 128:201
 Ken käski *pahalla työllä* 128:202
 Isosiko *vai emosi* 128:203
Vaiko valta vanhempasi 128:204
 Vaiko vielä muu sukusi 128:205
 Kyllä mie *sukusi tiijän* 128:206
 Moa isosi *moa emosi* 128:207
 Rusko multa muu sukusi 128:208

129 Luojan virsi (I₂ 1103 ; Lna 5: 93)

Marjaini meältä huuti 129:001
 Puna puola *kankahalta* 129:002
 Tule *neiti* *poimomaha* 129:003
 Vyö vaski *valittsomaha* 129:004
 Ennen kuin etona syöpi 129:005
 Mato musta *muikkoaapi* 129:006
Neitsyt Moarie *emoini* 129:007
 Rakas äiti *armollini* 129:008
 Viititsekse *voatitsekse* 129:009
 Peä somilla *suorieli* 129:010
 Voattehilla *valkehilla* 129:011
 Läksi marjan *poimentaha* 129:012
 Puna puolan *katsontaha* 129:013
 Niin mäni *meän nisalla* 129:014
 Keksi marjaisen meältä 129:015
 Puna puolan *kankahalta* 129:016
 On marja *näkömiehe* 129:017
 Puola ilmoin *luomiehe* 129:018
 Alahahko ois *moasta syyvä* 129:019
 Ylähähkö *puuhun nossa* 129:020
 Tempo kartun *kankahalta* 129:021
 Senni peällä *seisatakse* 129:022
 Heitti marjan *helmoihinsa* 129:023
 Helmoiltansa *vyönsä peällä* 129:024
 Vyönsä *peältä rinnoillansa* 129:025
 Rinnoiltansa *huulellansa* 129:026
 Huuleltansa *kielellänsä* 129:027
 Siitä *vattsahan valahti* 129:028
 Siitä *tyyty siitä täyty* 129:029
 Siitä *paksukse panihe* 129:030
 Lihavakse *liittelihe* 129:031
 Niin kohun *kovoa kanto* 129:032
 Vatsan *täyttä vaikieta* 129:033
 Kanto kuuta *kaksi kolme* 129:034
Kolme kuuta neljä kuuta 129:035
Neljä kuuta viisi kuuta 129:036
Seittsemen *kaheksan kuuta* 129:037
 Ympäri *yheksän kuuta* 129:038
 Vanhojen *vaimojen meärihi* 129:039
 Kuuta *puolen kymmenettä* 129:040
 Niin kuulla *kymmenennellä* 129:041
 Lyyvähän *kavon kipuo* 129:042
 Immen tulta *tuikataha* 129:043
 Vaimon *vaivakse tuloopi* 129:044
 Sanan *virikko noin nimesi* 129:045
 Piltti pieni *piikaiseni* 129:046
 Lähe *kylpyö kylästä* 129:047

Saunoa *Sarajahasta* 129:048
 Jossa huono *hoivan saisi* 129:049
 Avun *ankeh tarvittsisi* 129:050
 Piltti pieni *piikojansa* 129:051
 Hyvä kielas *käskieki* 129:052
 Kepie *kehuttuoki* 129:053
 Sekä juoksi *jotta joutu* 129:054
 Ylähäiset *moat aleni* 129:055
 Alahaiset *moat yleni* 129:056
 Ruman *Ruotuksen kotihi* 129:057
 Ruma *Ruotus paitulaini* 129:058
 Syöpi *juopi pöyvän peässä* 129:059
 Peässä *pöyvän paijoillaha* 129:060
 Aivin *aivinaisillaha* 129:061
 Elääpi *hyvän tavalla* 129:062
 Ruma *Ruotuksen emäntä* 129:063
 Liikku *keski lattiella* 129:064
 Liehu *sillan liitoksella* 129:065
 Sano Piltti *piikojansa* 129:066
 Läksin *kylpyö kylästä* 129:067
 Saunoa *sarajahasta* 129:068
 Jossa huono *hoivan saisi* 129:069
 Avun *ankeh tarvittsisi* 129:070
 Ruma *Ruotuksen emäntä* 129:071
 Sanan *virikko noin nimesi* 129:072
 Ei ole *kylpyö kylässä* 129:073
 Saunoa *Sarajahassa* 129:074
 On talli *Tapo meällä* 129:075
 Huoneh *honkikko kojissa* 129:076
 Johon *portot poijan soapi* 129:077
 Tuulen *lautat lapsen soapi* 129:078
 Piltti *pieni piikojansa* 129:079
 Pian juoksi *jotta joutu* 129:080
 Sano *tuolta tultuoho* 129:081
 Ei ole *kylpyö kylässä* 129:082
 Saunoa *Sarajahassa* 129:083
 Ruma *Ruotus paitulaini* 129:084
 Syöpi *juopi pöyvän peässä* 129:085
 Peässä *pöyvän paijoillaha* 129:086
 Aivin *aivinaisillaha* 129:087
 Elääpi *hyvän tavalla* 129:088
 Ruma *Ruotuksen emäntä* 129:089
 Liikku *keski lattiella* 129:090
 Liehu *sillan liitoksella* 129:091
 Mie *sanoin sanalla tuolla* 129:092
 Läksin *kylpyö kylästä* 129:093
 Saunoa *Sarajahasta* 129:094
 Jossa huono *hoivan soapi* 129:095
 Avun *ankeh tarvittsoopi* 129:096
 Ruma *Ruotuksen emäntä* 129:097
 Ei ole *kylpyö kylässä* 129:098
 Saunoa *Sarajahassa* 129:099
 On talli *Tapo meällä* 129:100
 Huoneh *honkikko kevolla* 129:101
 Johon *portot poijan soapi* 129:102
 Tuulen *lautat lapsen luopi* 129:103
 Vaimon *vaivalla tuloopi* 129:104
Neitsyt Moarie *emoini* 129:105
 Niin *sanovi toisen kerran* 129:106
 Sekä *juokse jotta jouvu* 129:107

Mäne kylpyö kylästä 129:108
Saunoa Sarajahasta 129:109
Jossa huono hoivan saisi 129:110
Avun ankeh tarvittsisi 129:111
Piltti pieni piikojansa 129:112
Hyvä kielas käskieki 129:113
Kepie kehuttuoki 129:114
Sekä juoksi jotta joutu 129:115
Ruman Ruotuksen kotihi 129:117
Alahaiset moat yleni 129:118
Ylähäiset moat aleni 129:119
Ruma Ruotus paitulaini 129:120
Syöpi juopi pöyvän peässä 129:121
Peässä pöyvän paijoillaha 129:122
Aivin aivinaisillaha 129:123
Elääpi hyvän tavalla 129:124
Sano Piltti piikojansa 129:125
Läksin kylpyö kylästä 129:126
Saunoa Sarajahasta 129:127
Jossa huono hoivan saisi 129:128
Avun ankeh tarvittsisi 129:129
Ruma Ruotuksen emäntä 129:130
Liikku keski lattiella 129:131
Liehu sillan liitoksella 129:132
Sanan virkko noin nimesi 129:133
Ei ole kylpyö kylässä 129:134
Saunoa Sarajahassa 129:135
On talli Tapo meällä 129:136
Huoneh honkikko kevilla 129:137
Johon portot poiijan soapi 129:138
Tuulen lautat lapsen luopi 129:139
Piltti pieni piikojansa 129:140
Sekä juoksi jotta joutu 129:141
Sano tuolta tultuoho 129:142
Ei ole kylpyö kylässä 129:143
Saunoa Sarajahassa 129:144
Ruma Ruotuksen emäntä 129:145
Sanan virkko noin nimesi 129:146
On talli Tapo meällä 129:147
Huoneh honkikko kevilla 129:148
Johon portot poiijan soapi 129:149
Tuulen lautat lapsen luopi 129:150
Niin on sanoopi mokomin 129:151
Oli aikoa vähäisen 129:152
Yhä tuskakse tuloopi 129:153
Painuupi pakolliseksi 129:154
Vaimon vaivalla ~ vaivakse tuloopi 129:155
Kohtu keäntyyppi kovakse 129:156
Vatsan täysi vaikiakse 129:157
Sanan virkko noin nimesi 129:158
Piltti pieni piikaiseni 129:159
Lähe kylpyö kylästä 129:160
Saunoa Sarajahasta 129:161
Jossa huono hoivan saisi 129:162
Avun ankeh tarvittsisi 129:163
Piltti pieni piikojansa 129:164
Sekä juoksi jotta joutu 129:165
Alahaiset moat yleni 129:166
Ylähäiset moat aleni 129:167
Ruman Ruotuksen kotihi 129:168
Ruma Ruotus paitulaini 129:169
Syöpi juopi pöyvän peässä 129:170
Peässä pöyvän paijoillaha 129:171
Elääpi hyvän tavalla 129:172
Ruma Ruotuksen emäntä 129:173
Liikku keski lattiella 129:174
Liehu sillan liitoksella 129:175
Piltti pieni piikojansa 129:176
Sanan virkko noin nimesi 129:177
Läksin kylpyö kylästä 129:178
Saunoa Sarajahasta 129:179
Jossa huono hoivan saisi 129:180
Avun ankeh tarvittsisi 129:181
Ruma Ruotuksen emäntä 129:182
Sanan virkko noin nimesi 129:183
Ei ole kylpyö kylässä 129:184
Saunoa Sarajahassa 129:185
On talli Tapo meällä 129:186
Huoneh honkikko kevilla 129:187
Johon portot poiijan soapi 129:188
Tuulen lautat lapsen luopi 129:189
Piltti pieni piikoisehe 129:190
Sekä juoksi jotta joutu 129:191
Sano tuolta tultuoho 129:192
Ei ole kylpyö kylässä 129:193
Saunoa Sarajahassa 129:194
Jossa huono hoivan saisi 129:195
Avun ankeh tarvittsisi 129:196
Ruma Ruotuksen emäntä 129:197
Sanan virkko noin nimesi 129:198
On talli Tapo meällä 129:199
Huoneh honkikko kevilla 129:200
Johon portot poiijan soapi 129:201
Tuulen lautat lapsen luopi 129:202
Oli aikoa vähäisen 129:203
Vaimon vaivakse tuloopi 129:204
Kohtu keäntyyppi kovakse 129:205
Vatsan täysi vaikiakse 129:206
Otti vassan varjoksensa 129:207
Koprin helmansa kokoili 129:208
Käsin keäri voattiensa 129:209
Itse noin sanoikse virkko 129:210
Lähtie minun tuloopi 129:211
Niin kuin muinenki kasakan 129:212
Eli orjan palkkalaisen 129:213
Astuo taputteloopi 129:214
Huonehesen honkikolla 129:215
Tallih on Tapo meällä 129:216
Niin sano sanalla tuolla 129:217
Henkeäs hyvä hepoini 129:218
Vatsan kautti vaivollisen 129:219
Kylly löyly leyhähytä 129:220
Sauna lämpöini lähetä 129:221
Vatsan kautti vaivollisen 129:222
Jossa huono hoivan saisi 129:223
Avun ankeh tarvittsisi 129:224
Henkäsi hyvä hepoini 129:225
Kyllyn löylyn leyhähytti 129:226
Saunan lämpöisen lähetti 129:227

Vatsan kautti vaivollisen 129:228
 Jouluna Jumala synty 129:229
 Paras poika pakkaisella 129:230
 Synty heinillä hepoisen 129:231
 Suora jouhen soimen peähä 129:232
 Neitsyt Moarie emoini 129:233
 Rakas äiti armollini 129:234
 Piiletteli poijuttaha 129:235
 Kullaista omenoansa 129:236
 Alla sieklan sieklottavan 129:237
 Alla korvon kannettavan 129:238
 Alla juoksovan jalaksen 129:239
 Kato pieni poikuohe 129:240
 Kultaini omenuonsa 129:241
 Alta sieklan sieklottavan 129:242
 Alta juoksovan jalaksen 129:243
 Alta korvon kannettavan 129:244
 Etsi pientä poijuttansa 129:245
 Kullaista omenoansa 129:246
 Kesällä kevyisin pursin 129:247
 Talvella lyysin lipehin 129:248
 Etsittihin vain ei löytty 129:249
 Neitsyt Moarie emoini 129:250
 Kävi teitä asteloopi 129:251
 Tiehyt vastahan tuloopi 129:252
 Niin tiellä kumartelekse 129:253
 Itse noin sanoikse virkko 129:254
 Tiehyöt Jumalan luoma 129:255
 Näitkö pientä poijuttani 129:256
 Kullaista omenoani 129:257
 Tiehyt vastahan sanoopi 129:258
 Jos tietäisin en sanoisi 129:259
 Poikas on minunki luonut 129:260
 Ratsuilla ajettavakse 129:261
 Kovin kenkin käytäväkse 129:262
 Neitsyt Moarie emoini 129:263
 Rakas äiti armollini 129:264
 Aina ettsivi etemmä 129:265
 Heän on eistyi etemmä 129:266
 Kuuhut vastahan tuloopi 129:267
 Niin kuulla kumartelekse 129:268
 Itse noin sanoikse virkko 129:269
 Sie kuuhut Jumalan luoma 129:270
 Näitkö pientä poijuttani 129:271
 Kullaista omenoani 129:272
 Kuu se vastahan sanoopi 129:273
 Jos tietäisin en sanoisi 129:274
 Poikais on minunki luonut 129:275
 Päivällä katuomaha 129:276
 Yötä ennen paistamaha 129:277
 Yön on aijan paistamahan 129:278
 Päivällä katuomahan 129:279
 Aina ettsivi etemmä 129:280
 Aina eistyi etemmä 129:281
 Neitsyt Moarie emoini 129:282
 Rakas äiti armollini 129:283
 Etsi pientä poijuttansa 129:284
 Kullaista omenoansa 129:285
 Päivyt vastahan tuloopi 129:286
 Päivällä kumartelekse 129:287

Sie päivä Jumalan luoma 129:288
 Näitkö pientä poijuttani 129:289
 Kullaista omenoani 129:290
 Niin päivä Jumalan luoma 129:291
 Sanan virkko noin nimesi 129:292
 Poikas on minunki luonut 129:293
 Päivän aijan paistamaha 129:294
 Yön aijan lepeämähä 129:295
 Tuoll on pieni poikuosi 129:296
 Kultaini omenuosi 129:297
 Ylisessä taivoisessa 129:298
 Isän Jumalan sijalla 129:299
 Tulou sieltä tuomittsemah 129:300

130 Hauki tiesi hauvan pohjat (I₃ 1420 ; Lna 5: 94)

Hauki tiesi hauvan pohjat 130:001
 Kokko lintujen savonnan 130:002
 Tuuli hoahen päiväyksen 130:003
 En tijä poloini poika 130:004
 Mitein olla kuin eleä 130:005
 Tällä inhalla ijällä 130:006
 Katovalla kannikalla 130:007
 Tulehenko tien tupani 130:008
 Vai vetehen saunan salvan 130:009
 Tuli tuiki polttanoovi 130:010
 Vesi vienöovi ikäti 130:011
 Vai lyömmä remu rekehen 130:012
 Virsi väkkärän väkehe 130:013
 Ilossa ikä kuluupi 130:014
 Riemussa on reijahuupi 130:015

131 Puuta puuttu purren seppä (I₃ 2092 ; Lna 5: 95)

Puuta puuttu purren seppä 131:001
 Rautoja tikun takoja 131:002
 Ei ole seppä sen parempi 131:003
 Eikä tarkempi takoja 131:004
 Jos synty sysi kevolla 131:005
 Kasvo hiili kankahalla 131:006
 Oisko seppä seinän alla 131:007
 Takoja kiven takana 131:008
 Antaisin pajalla palkan 131:009
 Hinnan hiili huonehella 131:010
 Tavottaisin uuvan miekan 131:011
 Terän pitän peän lyhyen 131:012
 Lähtiekseni sotahan 131:013
 Kera tauvin tappelohon 131:014
 Kuin ei surma suorin tehnyt 131:015
 Tauti oikehin osannut 131:016

132 Tulen synty (I₄ 281 ; Lna 5: 96)

Tuli on tehty taivoisessa 132:001
 Panu pilvissä rakettu 132:002
 Iski tulta Ilmorini 132:003
 Välkähytti Väinämöini 132:004
 Yllä taivoisen kaheksan 132:005
 Ilmalla yheksännellä 132:006
 Tuikahti tuli kipuna 132:007
 Läpi taivoisen kaheksan 132:008

Läpi kuuven kirjo kannen 132:009
Läpi reppänän retuisen 132:010
Läpi lemmen vuotehissa 132:011
Rikko rinnat neitoiselta 132:012
Poltti parmahat emolta 132:013
Se neiti mäni Manalla 132:014
Ku on luotu kuolomahan 132:015
Tuskihin tulen punaisen 132:016
Antervoisen ailuhissa 132:017
Niin aina tuli soroini 132:018
Rannalla Aloveh järven 132:019
Niin ankeh Aloveh järvi 132:020
Kolmittsi kesäissä yönä 132:021
Kuivi kuivilla kalansa 132:022
Arinalla ahvenensa 132:023
Kolmittsi kesäissä yönä 132:024
Vetty peällä äprähien 132:025
Tuskissa tuli soroisen 132:026
Antervoisen ailuhissa 132:027
Tuota ahvenki tavoitti 132:028
Eipä ahven soanutkana 132:029
Tuo tuli silie siika 132:030
Niin nieli tuli soroisen 132:031
Oli aikoa vähäni 132:032
Tuli tuska nielijällä 132:033
Vaikie vajottajalla 132:034
Pakko paljo syönehellä 132:035
Sanan virkko noin nimesi 132:036
Ei ole vienossa vejessä 132:037
Alaisessa ankehessa 132:038
Minun vienon nielijätä 132:039
Kaunehen kavottajata 132:040
Niin kuuli lohi punaini 132:041
Niin nieli silien sijan 132:042
Oli aikoa vähäni 132:043
Tuli tuska nielijällä 132:044
Vaikie vajottajalla 132:045
Pakko paljo syönehellä 132:046
Sanan virkko noin nimesi 132:047
Niin sano lohi punaini 132:048
Ei ole vienossa vejessä 132:049
Alaisessa ankehessa 132:050
Minun vienon nielijätä 132:051
Kaunehen kavottajata 132:052
Niin kuuli halie hauki 132:053
Niin nieli lohi punaisen 132:054
Siitä uipi niemi niemen 132:055
Niemi niemen soari soaren 132:056
Tuli tuska nielijällä 132:057
Sanan virkko noin nimesi 132:058
Ei ole vienossa vejessä 132:059
Alaisessa ankehessa 132:060
Minun vienon nielijätä 132:061
Kaunehen kavottajata 132:062
Eikä moalla hyrskäjiä 132:063
Minun vienon tappajakse 132:064
Kaunehen kavottajakse 132:065
Kuuli vanha Väinämöini 132:066
Silloin vanha Väinämöini 132:067
Silloin liina kylvettiin 132:068
Yhtenä kesäissä yönä 132:069
Kynnettiin kylvettiin 132:070
Siitä liina silloin kasvo 132:071
Siitä silloin kasvo liina 132:072
Yhtenä kesäissä yönä 132:073
Pian liina riivettiin 132:074
Pian vietihin likohon 132:075
Yhtenä kesäissä yönä 132:076
Pian liina nostettiin 132:077
Pian liina kuivettiin 132:078
Yhtenä kesäissä yönä 132:079
Veljekset venehtä loati 132:080
Sisarekset kesreäli 132:081
Kälykset käpyölöopi 132:083
Yhtenä kesäissä yönä 132:084
Soapi nuotta valmekse 132:085
Lanka pakla loajitukse 132:086
Ken on nuotalla nopie 132:087
Käsi verkolla kepie 132:088
Se on laiska muulla työllä 132:089
Kenpä nuotan nostajikse 132:090
Lanka paklan lappajakse 132:091
Vaka vanha Väinämöini 132:092
Tietäjä ijän ikuini 132:093
Virren ponsi polvuhuini 132:094
Läksi nuotan nostajakse 132:095
Lanka paklan lappajakse 132:096
Kuka airoilla asuupi 132:097
Neitsyt Moarie emoini 132:098
Rakas äiti armollini 132:099
Se on vanhin vaimoksia 132:100
Eläjiä ensimmäini 132:101
Oli airoilla asuva 132:102
Vejettihi vennattahi 132:103
Soatthi vähä kaloja 132:104
Ei soatu sitä kaloa 132:105
Kut on vassen nuotta tehty 132:106
Lanka pakla loajittuna 132:107
Nurin nuotta potkettihi 132:108
Veärin veittihi apaja 132:109
Toini reisi potkettiin 132:110
Soarehen selällisehe 132:111
Manterehen puuttomaha 132:112
Toini reisi potkettihi 132:113
Tuohon Tuonelan jokehe 132:114
Manalan iki majaha 132:115
Nossin tuonne loajitaha 132:116
Vanhan Väinän valkamoih 132:117
Vejetähän vennataha 132:118
Niin pätövä Päivän poika 132:119
Sanan virkko noin nimesi 132:120
Oisko tarvis tarpojata 132:121
Puun pitän pitelijätä 132:122
Sano vanha Väinämöini 132:123
Nyt ois tarvis tarpojata 132:124
Puun pitän pitelijätä 132:125
Niin pätövä Päivän poika 132:126
Hyppäsi meän nisalta 132:127
Koppasi meältä männyn 132:128
Kiven kirsokse rakenti 132:129

Pani poajen tarpomekse 132:130
 Niin sano *sanalla* tuolla 132:131
 Tarvonko *veän* mukaha 132:132
 Panen miehuon nojassa 132:133
 Vai tarvon asun mukaha 132:134
 Sano *vanha Väinämöini* 132:135
 Jos tarvot *veän* mukaha 132:136
 Panet miehuon nojassa 132:137
 Vähä on vankilla väkie 132:138
 Jos tarvot *veän mukaha* 132:139
 Niin päätövä *Päivän poika* 132:140
 Tarpoopi *veän mukahan* 132:141
 Vejen vellikse sevoitti 132:142
 Soatihin *kalaini* karhi 132:143
 Varsin ruotaini romino 132:144
 Kut on vassen *nuotta tehty* 132:145
 Lanka pakla *loajittuna* 132:146
 Ei ruohi käsin ruveta 132:147
 Ilmain kirjo kintahitta 132:148
 Vaskisitta vanttuhitta 132:149
 Niin päätövä *Päivän poika* 132:150
 Heti syöksihin sylikse 132:151
 Itse noin *sanoikse virkko* 132:152
 Iski silmänsä itähän 132:153
 Keänti *peänsä päivän alla* 132:154
 Itse noin *sanoikse virkko* 132:155
 Isä ilma auver taivon 132:156
 Vieris veitti taivoisesta 132:157
 Puukko pilvestä *putuo* 132:158
 Lohi leikkoallakseni 132:159
 Hauki halkoallakseni 132:160
 Vieri veitti taivoisesta 132:161
 Puukko pilvestä putosi 132:162
 Vierehen kalan punaisen 132:163
 Peä kullan terä *hopien* 132:164
 Niin päätövä *Päivän poika* 132:165
 Heti peän käsin tavoitti 132:166
 Pysy *peä miun pivossa* 132:167
 Kärki *Jiesuksen keässä* 132:168
 Silloin hauvin halkasooopi 132:169
 Suu levie levitetähä 132:170
 Vatsassa halien hauvin 132:171
 Siell oli *lohi punaini* 132:172
 Halattih *lohi punaini* 132:173
 Siell oli silie siika 132:174
 Halattih *silie siika* 132:175
 Siell oli sini keräini 132:176
 Niin purki puni keräisen 132:177
 Seämessä puni keräisen 132:178
 Siell oli tuli soroini 132:179
 Jok on tullut taivoisesta 132:180
 Peältä taivoisen *kaheksan* 132:181
 Ilmalta *yheksänneltä* 132:182
Neitsyt Moarie emoini 132:183
Rakas äiti armollini 132:184
 Oli airoilla asuja 132:185
 Heti poltti kylkehensä 132:186
 Kuumotti kupehesensa 132:187
Eärehensä ärjötteli 132:188
 Niin emä enämmän tiesi 132:189

Ei emo *Manalla* männyt 132:190
 Kut ei luotu *kuolomaha* 132:191
 Tuskissa tulen punaisen 132:192
 Antervoisen aihuhissa 132:193
Neitsyt Moarie sanoopi 132:194
Tuloini Jumalan luoma 132:195
Valkieini Luojan luoma 132:196
 Panu *Jiesuksen* panoma 132:197
 Poroihisi peittelete 132:198
 Kätkete kypenihisi 132:199
 Päivällä pivoin pijellä 132:200
 Yöllä piileteltäväkse 132:201
 Hiilisessä hiertimessä 132:202
 Kehän *kultaisen* kesellä 132:203
 Tuli nossa taivoisehe 132:204
 Panu pilvehen pakene 132:205
Kuin kuki emonsa luokse 132:206
 Luokse valta vanhempansa 132:207
 Jos panu pahan tekööpi 132:208
 Tuli rikki *turmeloopi* 132:209
 Ylitti tahon *Jumalan* 132:210
 Päitti auvon autuohan 132:211
 Vesi viitta *Vaitan* poika 132:212
 Suo viitta *Kalevan* lapsi 132:213
 Tule suuta sulkemaha 132:214
 Panun *peätä* painamaha 132:215
 Tie tuli tehottomakse 132:216
 Panu miehuottomakse 132:217
Valkie varattomakse 132:218

133 Kuku kultaini käköini (I₄ 1798 ; Lna 5: 97)

Kuku *kultaini* käköini 133:001
 Tina rinta hieputtele 133:002
 Kuku kullat huuliltasi ~ kulmiltasi
 133:003
Hopieiset huuliltasi 133:004
Akanat on alta kielen 133:005
Olenko viikon villa *peänä* 133:006
Kauvan kassan kantajana 133:007

134 Hiiltävä surma (I₂ 1033 ; Lna 5: 98)

Ajatteli aika tauti 134:001
 Talon aittojen takana 134:002
 Kenen tappanen talosta 134:003
 Tappaisin tytön talosta 134:004
Hävinnöykö heä veroni 134:005
 Ajatteli *aika tauti* 134:006
 Kenen tappanen *talosta* 134:007
 Tapanko pojan talosta 134:008
 Tappaisin pojan talosta 134:009
Katonouvi kaski kirves 134:010
 En tapa poikoa talosta 134:011
 Ajatteli aika tauti 134:012
 Tapanko ukon talosta 134:013
Jyvä purno *puvonnouki* 134:014
 Tapanko akan talosta 134:015
Katonouko suuri karja 134:016
Levinnöykö lehmi *leävä* 134:017

Tapanko minjän talosta 134:018
Soapi mies on toisen naisen 134:019
Soapi naisen naimisella 134:020
Ehkei lapsella emuo 134:021

**135 Vaiva olla valjahissa (I₄ 837 ;
Lna 5: 99)**

Vaiva on olla valjahissa 135:001
Läyli länkissä eleä 135:002
Vesi tippu vempelistä 135:003
Rasva rahkehen nenästä 135:004
Vetöässä vaikieta 135:005
Raskahia roattahissa 135:006
Niitin suuren niitin pienen 135:007
Niitin kerran keski loavun 135:008
Jo on niityt niitettynä 135:009
Pantu soapralla *sajalla* 135:010
Tuhannella tukkuisella 135:011
Siit on luotu pielin pyssyyn 135:012
Tuli turja Lappalainen 135:013
Niin heinät *poroikse* poltti 135:014
Kypenikse *kyvätteli* 135:015
Poro tuonne vietyöhö 135:016
Pessä peätä Päivän poiijan 135:017
Peätä pessä Päivän poiijan 135:018
Silmie on hyvä sikien 135:019
Porot Pohjon vietänöhö 135:020
Pohjon peltojen perillä 135:021
Lapin lahto tanterilla 135:022
Kasvo pellavas peritöin 135:023
Liina liitotoin yleni 135:024
Mato musta kyy vihaini 135:025
Moan matoini poltettihi 135:026
Kyy vihaini paissettihi 135:027
Portin Pohjolan eijessä 135:028
Lapin lastu tanterilla 135:029

**136 Laulajan sanat (I₃ 1287 ; Lna 5:
100)**

Itse laulan milloin kuulen 136:001
Kuta kuulen niin kujerran 136:002
Opetuita luottehia 136:003
Ennen *soatuja* sanoja 136:004
Omat on *soamani* sanani 136:005
Omat tieltä tempomani 136:006
Päistä heinän hieromani 136:007
Kanmarvoista katkomani 136:008
Olin piennä paimenessa 136:009
Lassa karjan katsonnassa 136:010
Mänin silloin mättähällä 136:011
Kiven kirjavan sivulla 136:012
Poajen paksun lappehilla 136:013
Niin on sain sanoa *sata* 136:014
Pantu aitan parven *peähän* 136:015
Kukkarohon *kultaisehen* 136:016
Vaskisehen vakkasehen 136:017
Kuin aika toisin *tuloopi* 136:018
Avoan sanaisen *arkun* 136:019
Kirjo kannen kiimahutan 136:020
Poikki puolin polvillani 136:021

Ei sampo sanoja puutu 136:022
Luottehia Lemminkäini 136:023
Luottehillansa lahoovi 136:024
Virsilänsä vanhanooovi 136:025

**137 Neljä neittä (Pilvivene) (I₂ 1230 ;
Lna 5: 101)**

Olipa ennen *neljä* neittä 137:001
Koko *kolme* morsienta 137:002
Valettihin lempi lehti 137:003
Vietih *moalla* kasvajalla 137:004
Orolla ylenöväällä 137:005
Siihen kasvo *kaunis* tammi 137:006
Yleni vihanta virpi 137:007
Latva täytti taivoisehe 137:008
Lehvät ilmoilla levisi 137:009
Pietti pilvet juoksomasta 137:010
Hattarat hajuomasta 137:011
Pilvessä pität pisarat 137:012
Pisarissa *loajat* lammit 137:013
Lammiss on veno punaiset 137:014
Venehessä nuoret miehet 137:015
Nuoret miehet naimattomat 137:016
Punovat punaista köyttä 137:017
Köyttä rauta rahnikoivat 137:018
Situo meren sivuo 137:019
Lahta kannan *koakistoa* 137:020
Jotta tyynenä pysyisi 137:021
Kannan laksi *kaunehena* 137:022
Viijä Vienan neitoisie 137:023
Kaupunnin koti kanoja 137:024

**138 Sulho omenapuussa (I₂ 1186 ;
Lna 5: 102)**

En minä tänä huomenessa 138:001
Sulhoiin nuoren miehen kainun 138:002
Osoa omenis puihen 138:003
Omenoita ottamahan 138:004
Pähkämää poimomahan 138:005
Suitset seitsot vyön takana 138:006
Tapo tarhilot keässä 138:007
Mitä suitsin *seittsoin loajit* 138:008
Tapoin tarhiloin tavoitat 138:009
Ei tässä mejän kanoa 138:010
Suitsin *seittsoin* ottamini 138:011
Tarhiloin tavoittamini 138:012

**139 Käärmeen synty (I₄ 411 ; Lna 5:
103)**

Kehnot *keärmistä* rakenti 139:001
Mist on tuohon ruumis *soatu* 139:002
Mist on pantu *peä* pahalla 139:003
Peä pahan pata rajosta 139:004
Mist on hampahat ~ kieli keijon suussa
139:005
Okahasta Tuonen osran 139:006
Keijolaisen kenkoraini 139:007
Pika Tuonen pisto neuvo 139:008
Nyt ois *keärmis* valmehena 139:009
Anna tuolla Herra *henki* 139:010

Niin sanoopi suuri Luoja 139:011
 Puhuupi puhas Jumala 139:012
 Pahasta paha tuloopi 139:013
 Konna konnan siemenestä 139:014
 Ilkie isottomasta 139:015
 Niin sanoopi toisen kerran 139:016
 Nyt ois keärmis valmehena 139:017
 Niin sanoopi suuri Luoja 139:018
 Niin kysyypi kolmannenkin 139:019
 Anna tuolla Herra henki 139:020
 Ois on keärmis valmehena 139:021
 Tuolla Herra henken anto 139:022
 Sai keärmis kähjäjämhä 139:023
 Mato musta muikkamaha 139:024
 Niin on silloin suuri Luoja 139:025
 Pisti sormensa nimettömän 139:026
 Noihin keärmehen kähyihi 139:027
 Mavon mustien vihoihi 139:028
 Pani sormen Jiesukselta 139:029
 Niin sanoopi suuri Luoja 139:030
 Puhuupi puhas Jumala 139:031
 Jo minä sanoin sinulla 139:032
 Pahasta paha tuloopi 139:033
 Konna konnan siemenestä 139:034
 Ilkie isottomasta 139:035
 Oli aikoa vähäini 139:036
 Pani Jiesuksen hepoisen 139:037
 Rikko ruunan Rissukselta 139:038
 Puhki puisen talli sillan 139:039
 Läpi ruuhun ~ soimen vaski pohjan
 139:040
 Jo minä sanoin sinulla 139:041
 Pahasta paha tuloopi 139:042
 Konna konnan siemenestä 139:043
 Ilkie isottomasta 139:044
 Niin sanoopi suuri Luoja 139:045
 Puhuupi puhas Jumala 139:046
 Kuin paha pahan tekööpi 139:047
 Suusi villa villa peäsi 139:048
 Villa viisi hammastasi 139:049
 Villaini otus itseki 139:050
 Sula voi sulattoassa 139:051
 Rasva rävyteltöässä 139:052
 Sulemmakse siun vihasi 139:053
 Voin sulan sulavutakse 139:054
 Kesä maijon muotoisekse 139:055
 Itse turvu tuskihisi 139:056
 Painu pakko päivihisi 139:057
 Haluhuisi halkiele 139:058
 Ei meillä sinun sijoja 139:059
 Sinunkana tarpehella 139:060
 Tarpehenkana himolla 139:061

140 Karjan lasku (I₄ 1397 ; Lna 5: 104)

Hijest on hyvä hepoini 140:001
 Vuoressa valitut varsat 140:002
 Hyvällä hypittäjällä 140:003
 Ajajalla ankaralla 140:004
 Tahvanus hepoisten herra 140:005

Lumi sorkka luu kapie 140:006
 Kuin katsoit katollisessa 140:007
 Varoit alla varjo lauvan 140:008
 Alla kaunehen katoksen 140:009
 Kahen alla katto lauvan 140:010
 Niin ~ Kuin Jiesus kesän tekööpi 140:011
 Jumala suvet sukesi 140:012
 Heitin moahan marhaminnan 140:013
 Hietahan helyt hepoisen 140:014
 Työnnän pieneni pihalla 140:015
 Kauneheni kartanolla 140:016
 Alta kaunehen katoksen 140:017
 Kahen alta katto lauvan 140:018
 Nyt katso katottomassa 140:019
 #Havuisella vuotehella 140:020
 Risuisilla peä aloilla 140:021
 Kuin katsoit katollisessa 140:022
 Varoit alla varjo lauvan 140:023
 Alla ainoisen käteni 140:024
 Alla pienen peikaloni 140:025
 Vijatoinna vilmitöinnä 140:026
 Sanatoissa soamatoinna 140:027
 Neitsyt Moarie emoini 140:028
 Rakas äiti armollini 140:029
 Sie oot vanh'in vaimoksie 140:030
 Eläjiä ensimmäini 140:031
 Työnnä pitin piikojasi 140:032
 Paras palkkalaisiesi 140:033
 Minun karjan kattselohon 140:034
 Minun viljan viitsintähä 140:035
 Yöt seiso suka keässä 140:036
 Päivät vihko ~ kampa kainalossa 140:037
 Sekä syötä jotta juota 140:038
 Heraisesta hettiestä 140:039
 Läkkyvästä lähtehestä 140:040
 Ota sie torvi tuolta moalta 140:041
 Tuolta tuomikko puroilta 140:042
 Puhu tuohon torvehesi 140:043
 Kumahuta kuuluhusi 140:044
 Puhu kummut kukkahakse 140:045
 Aho vieret armahakse 140:046
 Suo vieret somerikokse 140:047
 Syyvä suolta suoviesi 140:048
 Ahon peästä aumojasi 140:049
 Anna suot sopuisin olla 140:050
 Ahon vieret armahina 140:051
 Mielikki metsän miniä 140:052
 Tillervo Tapivon neiti 140:053
 Utu paita helma hieno 140:054
 Kuin sie kuulet karjan kellon 140:055
 Ohtoini metsän omena 140:056
 Mesi kämmen källeröini 140:057
 En mie kiellä kiertämästä 140:058
 Enkä käymästä epeä 140:059
 Yhet moat eri evähät 140:060
 Erin on kullaki emuo 140:061
 Mielikki metsän emäntä 140:062
 Tuurikki tytär Tapivon 140:063
 Utu paita helma hieno 140:064
 Sekä syötä syölähäkse 140:065

Jotta juota juolahakse 140:066
 Apata ala nenäkse 140:067
 Tänä *Jiesuksen* kesänä 140:068
 Moarien *sulana suunna* 140:069
 Turvuta turilahasi 140:070
 Ilmain ruoko ruohottani 140:071
Ilmain henki heinittäni 140:072
 Ohtoini *metsän* omena 140:073
 Käy sie kaiten karja maita 140:074
 Kierten kellojen remuja 140:075
 Kuin sie kuulet karjan kellon 140:076
 Helien *hepoisen* kellon 140:077
 Peäsi tunke turpehese 140:078
 Mätä viljo mättähisi 140:079
 Mettsolan metini *ammeh* 140:080
 Hapata tyhyttelöpi 140:081
 Alla kuusen *kukka latvan* 140:082
 Alla pehkovan petäjän 140:083
 Siit ei *syyven* syömät puutu 140:084
 Juuven juomiset vähene 140:085
 Siitä syötä syölähakse 140:086
 Apata ala *nenäkse* 140:087
 Ijälläni *ajallani* 140:088
 Pojan polvi päivinäni 140:089
 Mielikki *metsän emäntä* 140:090
 Tuurikki *tytär Tapivon* 140:091
 Ohtoini *metsän* omena 140:092
 Mesi kämmen källeröini 140:093
 Tapelkoamas talvi *aijat* 140:094
 Lumi *aijat* luskoallo 140:095
 Kesän tullen suon *sulaten* 140:096
 Lätäköijien *lämmitessä* 140:097
 Anna suot sopuisin olla 140:098
 Ahon vieret *armahana* 140:099
 Kammomatta karjan käyvä 140:100
 Vihomatta viljan juossa 140:101
 Jott ei karja kaipahtaisi 140:102
 Ei vikois emännän vilja 140:103
 Tänä *Jiesuksen* kesänä 140:104
 Moarien *sulana suunna* 140:105
 Herran hellänä hyvänä 140:106
 Ohtoini *metsän* omena 140:107
 Mesi kämmen källeröini 140:108
 Jos siulla halu *tuloo* 140:109
 Mettsähän vihasi visko 140:110
 Närehillä näräväsi 140:111
 Lepän oksilla levitä 140:112
 Elä kose konnanaka 140:113
 Rupie rumanakana 140:114
 Ylitssi *tahon Jumalan* 140:115
 Päitssi *auvon autuohan* 140:116
 Niin tiemmä *sulat* sovinnot 140:117
 Kesä rauhat *rapakkama* 140:118
 Ijäksemmä ilman alla ~ ilmasekse 140:119
 Pojan polvi päivikseni 140:120
 Siitä sinne tie *mänööpi* 140:121
 Rata uusi *urkenoopi* 140:122
 Paremmilla *laulajilla* 140:123
 Tietävämmillä runoilla 140:124

141 Metsästäjän sanat (I₄ 1096 ; Lna 5: 105)

Sato ukko uutta lunta 141:001
 Palvaini vitie visko 141:002
 Sykysjisen uuhien verran 141:003
 Verran talvisen jäniksen 141:004
 Mieleni *minun* tekisi 141:005
 Itseni ajatteleisi 141:006
 Ukon uuvella lumella 141:007
 Jäniksen jälettomällä 141:008
 Hiiren hiihtamattomalla 141:009
 Mi silloin sanottanehe 141:010
 Ain on mieleni *apie* 141:011
 Sitä min oon sanken sairas 141:012
 Muut *sanoopi soanehensa* 141:013
 Eriä on arvelovat 141:014
 Mie *on* sanon *soamatutta* 141:015
 Tuomatutta tuikutamma 141:016
 Mistä suuttu *suuri* Luoja 141:017
 Viljan antaja vihastu 141:018
 Suvun syötit synnyn syötit 141:019
 Esi *vanhemmat* eläit 141:020
 Niin miks et *minuo* syötä 141:021
 Suvun suurilla paloilla 141:022
 Herkkuloilla heimo kunnan 141:023
 Ei ne muutkana paremmat 141:024
 Eikä pyytäjät pyhemmät 141:025
 Eikä miehet mieluisimmat 141:026
 Muut ne vievät viekkahuolla 141:027
Muut ottavat ounahuolla 141:028
 Mie en veisi viekkahuolla 141:029
 En ottaisi ounahuolla 141:030
 Miks et anna anto Luoja 141:031
 Lupoa luja *Jumala* 141:032
 Ijälläni *ajallani* 141:033
 Pojan polvi päivinäni 141:034
 Emp on äijää kysyisi 141:035
 Enkä välttäisi vähällä 141:036
 Kysyn kynttä *kymmenestä* 141:037
 Karvoa monen näköistä 141:038
 Nähä näillä silmilläni 141:039
 Ijälläni *ajallani* 141:040
 Pojan polvi päivinäni 141:041

142 Iso härkä (I₂ 892 ; Lna 5: 106)

Hämeessä härkä *synty* 142:001
 Sonni Suomessa sikesi 142:002
 Häntä torkku Torneossa 142:003
 Peä keikku Kemijovella 142:004
 Päivän lenti *peätsky* lintu 142:005
 Härän sarvijen välie 142:006
 Kuukauven orava *juoksi* 142:007
 Härän selkä luuta myöten 142:008
 Sekä selkä että häntä 142:009
 Tuotu ukko iskömähä 142:010
 Virokannas viilömähä 142:011
 Palvaini *pitelömähä* 142:012
 Härkä *peänsä* häilähytti 142:013
 Mussat *silmänsä* mulisti 142:014
 Ukko kuusehen kavahti 142:015

Palvaini pajuilla peäsi 142:016
Virokannas vittsasilla 142:017
Vittu virren laulajalla 142:018
Saparo sanan sepillä 142:019
Kuulla noijen kultaisien 142:020
Tietä mieli tehtoisien 142:021

143 Tiedän linnuksi tiaisen (I, 171 ; Lna 5: 107)

Joukahaini 143:001
Tijän linnukse tijaisen 143:002
Urpjajaisen ukkoisekse 143:003
Mullan mussan muikiekse 143:004
Lipien viho vejekse 143:005
Vettä vejoni suloovi 143:006
Lainehta emoni lapsi 143:007
Ei ite iso *minuo* 143:008
Oma vanhempi valita 143:009
Viere vettä veljen silmät 143:010
Sisaren sinä ikänä 143:011
Poijan veljen polvenaha 143:012

144 Paju puita ensimmäinen (I₃ 1998 ; Lna 5: 108)

Paju puita ensimmäini 144:001
Paju puita mätäs maita 144:002
Kiiskini vejen kaloja 144:003
Ilman lintuja tijaini 144:004
Hauki hallalla kutoopi 144:005
Suu kuona kovalla seällä 144:006
Ahven arka märkä perse 144:007
Sykysyt syvillä uipi 144:008
Kesät kuivilla kutoopi 144:009
Käypi särki seärtä *lyyven* 144:010
Ori konstin koipiellen 144:011
Hyvä on hylkehen eleä 144:012
Syöpi luotahan lohia 144:013
#Sivultah on siikaisia 144:014
Juopi vettä viereltähä 144:015
Siijall on siliet pellot 144:016
Tavilla laki tasaini 144:017
Harvoim hauki vierahana 144:018
Siika ei sinä ikänä 144:019
Lohen poika ei polvenaha 144:020
Ei sika sinistä tijä 144:021
Lamma lankan painiesta 144:022
Nyt on kärsä persiellä 144:023
Ei sitä situo taja 144:024
Veijoseni *nuorempani* 144:025
Sitä laulaja latoopi 144:026
Mitä sylki suuhun suopi 144:027
Vesi kielellä vetääpi 144:028
Tietä noijen tehtoisien 144:029
Kuulla noijen kultaisien 144:030
Nousovalla nuorisolla 144:031
Kansalla ylenövällä 144:032
Emo neuvo *poikoaha* 144:033
Vaimo vaivansa näkyö 144:034
Ellös vaini poikuoni 144:035
Poikuoni *nuorempani* 144:036

Emo neuvo *poikoaha* 144:037
Lapseni vakavuteni 144:038
Elä kihla kirkko tiellä 144:039
Pahimmatki jalka vaimot 144:040
Kirkko tiellä kiirehäkse 144:041
Sini sukkahan sivokse 144:042
Puna paklahan panekse 144:043
Tuolta najjo poikuoni 144:044
Kiven puinta kiirehellä 144:045
Vartan varresta valito 144:046
Riihen vartasta valito 144:047
Ota olki huhmarelta 144:048
Joll ois huntu huutehessa 144:049
Perä petkelen tomussa 144:050
Varsi jauhun valkiessa 144:051
Äsen *siusta* mies tulooopi 144:052
Uros selvä selkieepi 144:053
Läpi käymähän keräjät 144:054
Jutut julki polkomaha 144:055

145 Laulajan sanat (I₃ 1347 ; Lna 5: 109)

Vain ei laulaja hyväini 145:001
Laula syyten virsiänsä 145:002
Eikä koski vuolaskana 145:003
Lase vettänsä loputin 145:004
Siitä sinne tie *mänööpi* 145:005
Rata uusi urkenoopi 145:006
Paremmilla laulajilla 145:007
Tietävämmillä runoilla 145:008

201 Metsästäjän sanat (I₄ 1095a ; Cajan 3: 461)

Enkä kuullut enkä nähnyt 201:001
Sinä ilmoissa ikänä 201:002
#*Loavullista* laulajata 201:003
Kujillista kukkujoa 201:004
Jo mie jouvuin juominkihi 201:005
Jorinahan jouhi parran 201:006
Laulan aina arvollani 201:007
Ennen *soatuja sanoja* 201:008
Otetuita luottehia 201:009
Kuulla noijen kultaisien 201:010
Tietä mieli *tehtoisien* 201:011
Nousovalla nuorisolla 201:012
Kansalla ylenövällä 201:013
Toisin ennen vanha kansa 201:014
Ei niin kuin nykyini kansa 201:015
Ei lähtent mieleltä metsällä 201:016
Töillä aimo astumahe 201:017
Niin on ennen vanha kansa 201:018
Niin sano sanalla tuolla 201:019
Virkko tuolla vintiellä 201:020
Kohotteli koirieho 201:021
Jousieho jouvutteli 201:022
Sanan virkko *noin nimesi* 201:023
Ota nyt mettsä miehiksesi 201:024
Korpi kolkki poijiksesi 201:025
Urohiksesi Tapie 201:026
Veännä vainu vempellellä 201:027

Tuisku koarella sivalla 201:028
Tulla koiran sieraimihi 201:029
Vilullaiki viimoillaki 201:030
Säillääkin satehillaki 201:031
Jotta koiran kohti käyvä 201:032
Penin julki juttamaha 201:033
Mielikki metsän emäntä 201:034
Tillervo Tapivon neiti 201:035
Utu paita helma hieno 201:036
Kuin sie kuulet miun tulovan 201:037
Miehen aimo astuuvan 201:038
Laita kulta kuontaloho 201:039
Kesreä sinini lanka 201:040
Sinisestä kuontalosta 201:041
Vaskisesta vakkalosta 201:042
Teje sie sinini lanka 201:043
Niin läpi salon sinisen 201:044
Jossa kulta kuunteloovi 201:045
Hopie tilin teköovi 201:046
Metisessä mättähässä 201:047
Juurilla nyry närien 201:048
Sie ohto metsän omena 201:049
Mesi kämmen källeröini 201:050
Kuin sie kuulet miun tulovan 201:051
Miehen aimo astuuvan 201:052
Päre jouset puikko nuolet 201:053
Ampujat ala kätiset 201:054
Ohtoini metsän omena 201:055
Kyte kynnet karvoihisi 201:056
Hampahat ikenehisi 201:057
Ohtoini metsän omena 201:058
Niin sie Ohto keäntelete 201:059
Kuin on pyy pesänsä peällä 201:060
Rassas raunivoisillahe 201:061
Vassen miestä valkieta 201:062
Kohin koivun karvallista 201:063
Ohtoini metsän omena 201:064
Nyt miun mieleni tekisi 201:065
Auvoni ajattelisi 201:066
Metsän neittä najjakseni 201:067
Metsän mettä juuvakseni 201:068
#Lihoa lehen alaista 201:069
Kuuta kuusen juurehista 201:070
Pikku silmäisen pikeä 201:071
Talven moannutta talie 201:072
Ohtoini metsän omena 201:073
Tapelkoamas talvi aika 201:074
Lumi aika luskoalla 201:075
Kesän tullen suon sulaten 201:076
Lätäköijien lämmitessä 201:077
Niin tiemmä sulat sovnot 201:078
Kesä rauhat rapsakkama 201:079
En mie kiellä kiertämästä 201:080
Enkä käymästä epeä 201:081
Yhet moat eri evähät 201:082
Mielikki metsän emäntä 201:083
Tillervo Tapivon neiti 201:084
Sekä syötä syölähäkse 201:085
Jotta juota juolahakse 201:086
Apata ala nenäkse 201:087

Ilmain ruoka ruohottaki 201:088
Ilmain henki heinittäki 201:089

202 Tuomio (I, 683a ; Cajan 3: 462)

Poika syntyy Pohjolassa 202:001
Lapsi täyvässä Lapissa 202:002
Se on poika kolmi öissä 202:003
Lapsi viisi viikkohessa 202:004
Peäsi peällä peittiensä 202:005
Isä kuttsu Ilmorikse 202:006
Emo ehto pojaksehe 202:007
Sisaret soti jaloikse 202:008
Veljet vennon joukkivokse 202:009
Muu suku nimettömäkse 202:010
Tuot on ukko ristimähä 202:011
Virokannas kastamaha 202:012
Niin ukko sanoikse virkko 202:013
Poika suolla vietänehe 202:014
Puulla peähän lyötänehe 202:015
Tankolla tapettanehe 202:016
Poika taiten vastastoali 202:017
Oi sie ukko ulkomaini 202:018
Virokannas karjalaini 202:019
Ei on silma suolla viety 202:020
Eikä tankoilla tapettu 202:021
Eikä puulla peähän lyöty 202:022
Kuin sie olit nuorempana 202:023
Koiran kannoit kouhkoissasi 202:024
Maksoissasi moan valivon 202:025
Niin sie herjasit hepoiset 202:026
Juoksuttelit suora jouhet 202:027
Suon selällä moan navalla 202:028
Vein on liivan liikkumilla 202:029
Ei on silloin suolla viety 202:030
Eikä puulla peähän lyöty 202:031
Eikä tankolla tapettu 202:032
Silloin ukko lapsen risti 202:033
Virokannas lapsen kasto 202:034
Pohjolan kuninkahakse 202:035
Pohjon poika naitettihi 202:036
Metsän mieli tyttäristä 202:037
Karva rinnoista kanoista 202:038
Siitä sinne tie mänöovi 202:039
Rata uusi urkenoovi 202:040
Paremmilla laulajilla 202:041
Tietävämmillä runoilla 202:042
Vain kuitenkin kaikitenki 202:043
Kuin aika toisin tuloovi 202:044
Avoan sanaisen arkun 202:045
Virsi lippahan viritän 202:046
Poikki puolin polvillani 202:047
Ei sampo sanoja puutu 202:048
Luottehie Lemminkäini 202:049
Omat on soamani sanani 202:050
Omat teiltä tempomani 202:051
Päistä heinän hieromani 202:052
Kanarvoista katkomani 202:053

203 Luojan laivaretki (I, 339 ; Cajan 3: 463)

Sampsä poika Pellervoini 203:001
#Läksi puuta ettsimähä 203:002
Tammia tavoittamaha 203:003
Jumalalla purjeh puuta 203:004
Luojaalla venon emeä 203:005
Yhty tammi vastahansa 203:006
Kysytteli lausutteli 203:007
Tuloviko siusta tammi 203:008
Luojaalla venon emeä 203:009
Tammi taiten vastoaavi 203:010
Eipä miusta tullutkana 203:011
Kolmittsi tänä kesänä 203:012
Mavot juureni mateli 203:013
Kolmittsi tänä kesänä 203:014
Piru kierti keski puuta 203:015
Korpit kronkku latvoillani 203:016
Aina eistyyvi etemmä 203:017
Yhty tammi vastahansa 203:018
Kysytteli lausutteli 203:019
Tuloviko siusta tammi 203:020
Jumalalla purjeh puuta 203:021
Luojaalla venon emeä 203:022
Tammi taiten vastoaavi 203:023
Eipä miusta tullutkana 203:024
Kolmittsi tänä kesänä 203:025
Mavot on juureni mateli 203:026
Piru kierti keski puuta 203:027
Korpit kronkku latvoillani 203:028
Niin on eistyyvi etemmä 203:029
Niin päivänä kolmantena 203:030
Yhty tammi vastahansa 203:031
Kysytteli lausutteli 203:032
Tuloviko siusta tammi 203:033
Jumalalla purjeh puuta 203:034
Luojaalla venon emeä 203:035
Tammi taiten vastoaavi 203:036
Tulovipa miusta puuta 203:037
Jumalalla purjeh puuta 203:038
Luojaalla venon emeä 203:039
Kolmittsi tänä kesänä 203:040
Mesi tippu lehvistänä 203:041
Päivä kierti keski puuta 203:042
Kolmittsi tänä kesänä 203:043
Käki kukku latvoillani 203:044
Siitä taisi tammen koata 203:045
Puun sorien sorrutella 203:046
Loati valmehen venehen 203:047
Yhen tammen taittumoista 203:048
Puun murskan murenomista 203:049
Sai venoini valmehekse 203:050
Lykkäsi venon vesillä 203:051
Kuori kiskoilta teloilta 203:052
Mäntyisiltä järkälöiltä 203:053
Itse noin sanoikse virkko 203:054
Kuplikse veno vesillä 203:055
Lumpehikse lainehilla 203:056
Itse issukse perähän 203:057
Sampsä Poika Pellervoini 203:058
Santta Anni airollissa 203:059
Santta Pietari sanoovi 203:060

Santta Anni arveloovi 203:061
Tule sie purtehen Jumala 203:062
Alaiseh on armollini 203:063
Pätövilä peä aloilla 203:064
Alla viltin vieretäte 203:065
Tuli purtehen Jumala 203:066
Alaiseh on armollini 203:067
Pätövilä peä aloilla 203:068
Alla viltin vierettisi 203:069
Santta Pietari perässä 203:070
Laski päivän laski toisen 203:071
Niin päivänä kolmantena 203:072
Meri suurekse sukeutu 203:073
Moailma isokse täyty 203:074
Nousi kuohut korkiekse 203:075
Vejen oallot ankarakse 203:076
Santta Pietari sanoovi 203:077
Santta Anni arveloovi 203:078
Sie kuulu Jumalan poika 203:079
Vierittele vilttihesi 203:080
Peältä kasvo kaunehielta 203:081
Meri suurekse sukeutu 203:082
Moailma isokse täyty 203:083
Nousi kuohut korkiekse 203:084
Vejen oallot ankarakse 203:085
Niin kuulu Jumalan poika 203:086
Vilttiensä vieretteli 203:087
Vieretteli vilttiensä 203:088
Peältä kasvo kaunehelta 203:089
Pätövilä peä aloilla 203:090
Iku Turso Äijön poika 203:091
Nosti peätänsä merestä 203:092
Lakkoansa lainehista 203:093
Vierestä veno punaisen 203:094
Niin kuulu Jumalan poika 203:095
Kohta korvista kohotti 203:096
Niin veti venoishensa 203:097
Kysytteli lausutteli 203:098
Iku Turso Äijön poika 203:099
Niin miksi merestä nousit 203:100
Kuksi oallosta ylenit 203:101
Etehen imehneisillä 203:102
Soanikk on Jumalan poijan 203:103
Iku Turso Äijön poika 203:104
Eikä tuo hyvin ihastu 203:105
Eikä tuo kovin pelästy 203:106
Niin kuulu Jumalan poika 203:107
Tuota kovin tutkoali 203:108
Kohta kolmittsi kysyyvi 203:109
Niin miksi merestä nousit 203:110
Kuksi oallosta ylenit 203:111
Etehen imehneisillä 203:112
Soanikka Jumalan poijan 203:113
Niin kerralla kolmannella 203:114
Sattu Turso Äijön poika 203:115
Sanan virkko viimeisekse 203:116
Niin kerralla kolmannella 203:117
Oli mieli koatakseni 203:118
Laskieni lainehisen 203:119
Niin kuulu Jumalan poika 203:120

Kohta korvista kohotti 203:121
 Heitti selvähän merehen 203:122
 Ulappahan aukiehen 203:123
 Itse noin sanoikse virkko 203:124
 Iki Turso Äijön poika 203:125
 Ellös sie merestä nousso 203:126
 Ellös oallostä yletä 203:127
 Etehen imehnisillä 203:128
 Soanikka Jumalan pojjan 203:129
 Kuni kuuta aurinkuo 203:130
 Päiveä hyvän näköistä 203:131
 Sen on päivyön perästä 203:132
 Ei Turso merestä nouse 203:133
 Eikä oallostä ylene 203:134
 Etehen imehnisillä 203:135
 Siitä sinne tie mänöovi 203:136
 Rata uusi urkenoovi 203:137

204 Luojan virsi (I₂ 1103a ; Cajan 3: 464)

Kasvo marjaini meällä 204:001
 Puna puola kankahalla 204:002
 Niin marjaini meältä huuti 204:003
 Puna puola kankahalta 204:004
 Tule neiti poimomaha 204:005
 Vyö vaski valittsomaha 204:006
 Tina rinta riipomaha 204:007
 Ennen kuin etona syöpi 204:008
 Mato musta muikkoavi 204:009
 Neitsyt Moarie emoini 204:010
 Se oli vanhin vaimoksie 204:011
 Eläjie ensimmäini 204:012
 Viititsekse vaatitsekse 204:013
 Peä somilla suorieli 204:014
 Voattehilla valkehilla 204:015
 Läksi marjan poimentaha 204:016
 Niin mäni meän nisalla 204:017
 Keksi marjaisen meältä 204:018
 Puolukkaisen kankahalta 204:019
 On marja näkömiehe 204:020
 Alahahk ois moassa syyvä 204:021
 Ylähähkö ois puuhun nossa 204:022
 Niin mänöovi mättähällä 204:023
 Tempo kartun kankahalta 204:024
 Senki peällä seisataksen 204:025
 Heitti marjan helmoillansa 204:026
 Voattehilla valkehilla 204:027
 Pätövilä peä somilla 204:028
 Niin marja ylemmä nousi 204:029
 Poloisilla polvillaha 204:030
 Niin marja ylemmä nousi 204:031
 Rivehillä rinnoillaha 204:032
 Niin marja ylemmä nousi 204:033
 Leviellä leuwallaha 204:034
 Leuvalta on huulellaha 204:035
 Huulelta on kielellähä 204:036
 Siitä vattsahan valahti 204:037
 Oli aikoa vähäini 204:038
 Jopa tuskihin tuloovi 204:039
 Siitä tyyty siitä täyty 204:040

Siitä paksukse panihe 204:041
 Lihavakse liittelihe 204:042
 Kanto kuuta kaksi kolme 204:043
 Kaksi kolme neljä kuuta 204:044
 Neljä kuuta on viisi kuuta 204:045
 Viisi kuuta on kuusi kuuta 204:046
 Seittsemen kaheksan kuuta 204:047
 Ympäri yheksän kuuta 204:048
 Niin kuulla kymmenennellä 204:049
 Vanhoin vaimojen meärihin 204:050
 Lyyväh on vaimon kipuo 204:051
 Immen tulta tuikataha 204:052
 Niin kuulla kymmenennellä 204:053
 Vyö lappa sijansa siirti 204:054
 Palin otti paikan toisen 204:055
 Vaimon vaivakse tuloovi 204:056
 Sanan virkko noin nimesi 204:057
 Piltti pieni piikaiseni 204:058
 Lähe nyt kylpyö kylästä 204:059
 Saunoa sarajahasta 204:060
 Jossa huono hoivan saisi 204:061
 Avun ankeh tarvittsisi 204:062
 Piltti pieni piikojansa 204:063
 Hyvä kielas käskieki 204:064
 Kepie kehuttuoki 204:065
 Sekä juoksi jotta joutu 204:066
 Ylähäiset moat aleni 204:067
 Alahaiset moat yleni 204:068
 Ruman Ruotuksen kotihi 204:069
 Kintahän kirvottimilla 204:070
 Ruma Ruotus paitulaini 204:071
 Syöpi juopi pöyvän peässä 204:072
 Peässä pöyvän pajoillaha 204:073
 Aivan aivinaisillaha 204:074
 Ruma Ruotuksen emäntä 204:075
 Liikku keski lattiella 204:076
 Liehu sillan liitoksella 204:077
 Piltti pieni piikojansa 204:078
 Sanan virkko noin nimesi 204:079
 Läksin kylpyö kylästä 204:080
 Saunoa sarajahasta 204:081
 Jossa huono hoivan saisi 204:082
 Avun ankeh tarvittsisi 204:083
 Ruma Ruotuksen emäntä 204:084
 Sanan virkko noin nimesi 204:085
 On talli Tapo meällä 204:086
 Johon portot pojjan soapi 204:087
 Tuulen lautat lapsen tuopi 204:088
 Piltti pieni piikojansa 204:089
 Sekä juoksi jotta joutu 204:090
 Sanan virkko noin nimesi 204:091
 Ol ei kylpyö kylässä 204:092
 Saunoa sarajahassa 204:093
 Jossa huono hoivan saisi 204:094
 Avun ankeh tarvittsisi 204:095
 Ruman Ruotuksen emäntä 204:096
 Sanan virkko noin nimesi 204:097
 On talli Tapo meällä 204:098
 Huoneh honkikko kevilla 204:099
 Johon portot pojjan soapi 204:100

Tuulen lautat lapsen tuopi 204:101
Aina vaimo vaivoissaha 204:102
Aina aijoissa pahoissa 204:103
Lähe kylpyö kylästä 204:104
(Siit' 2 samatse) 204:105
Niin kerralla kolmannella 204:106
Sano tuolta tultuohe 204:107
Ol ei kylpyö kylässä 204:108
Saunoa sarajahassa 204:109
Jossa huono hoivan saisi 204:110
Avun ankeh tarvittsisi 204:111
Neitsyt Moarie emoini 204:112
Rakas äiti armollini 204:113
Käsin keäri voattechensa 204:114
Koprin helmansa kokosi 204:115
Itse noin sanoikse virkko 204:116
Otti vassan varjoksehe 204:117
Lähtie miun tuloovi 204:118
Niin kuin muinenki kasakan 204:119
Elik orjan palkollisen 204:120
Nousoovi kipu mäkie 204:121
Kipu vuorta kiivuoli 204:122
Huonehesen honkikolla 204:123
Tallihin Tapo meällä 204:124
Sanan virkko noin nimesi 204:125
Henkeäs hyvä hepoini 204:126
Vatsan kautti vaivollisen 204:127
Henkäsi hyvä hepoini 204:128
Vatsan kautti vaivollisen 204:129
Siin siit on Jumala synty 204:130
Synty heinillä hepoinen 204:131
Suora jouhen soimen peähä 204:132
Piiletteli poijuttahe 204:133
Alla juoksovan jalaksen 204:134
Alla sieklan sieklottavan 204:135
Alla korvon kannettavan 204:136
Katoi pieni poikuoho 204:137
Kultaini omenuonsa 204:138
Alta juoksovan jalaksen 204:139
Alta korvon kannettavan 204:140
Alta sieklan sieklottavan 204:141
Ettsi pientä poijuttahe 204:142
Käypi teitä asteloovi 204:143
Tiehyt vastahan tuloovi 204:144
Niin tiellä kumartelekse 204:145
Sie tiehyt Jumalan luoma 204:146
Miss on pieni poikuoni 204:147
Kultaini omenuoni 204:148
Tie se varsin vastoaavi 204:149
Jos tietäisin en sanoisi 204:150
Poikas on minunki luonut 204:151
Kovin kenkin käytäväkse 204:152
Rattuilla ajettavakse 204:153
Aina eistyyvi etemmä 204:154
Kuuhut vastahan tuloovi 204:155
Niin kuulla kumartelekse 204:156
Sie kuuhut Jumalan luoma 204:157
Sano miula pieni poikuoni 204:158
Kultaini omenuoni 204:159
Niin kuuhut varsin vastoaavi 204:160

Jos tietäisin en sanoisi 204:161
Poikas on minunki luonut 204:162
Yöhön aijan paistamaha 204:163
Päivällä katuomaha 204:164
Aina eistyyvi etemmä 204:165
Päivyt vastahan tuloovi 204:166
Sano pieni poikuoni 204:167
Niin päiväyt sanoikse virkko 204:168
Tuolla pieni poikuosi 204:169
Kultaini omenuosi 204:170
Poikas on minunki luonut 204:171
Päivän aijan paistamaha 204:172
Yön aijan katuomaha 204:173
Tuoll on pieni poikuosi 204:174
Ylisessä taivoisessa 204:175
Peällä taivoisen kaheksan 204:176
Ilmalla yheksännellä 204:177
Peällä viijen villa vaipan 204:178
Peällä kuuven kirjo kannen 204:179
Peällä uutimen utuisen 204:180

205 Hiiden sepän kahlinta (I₂ 1105a ; Cajan 3: 465)

Aina muita muistellaha 205:001
Vain ei tuota milloinkana 205:002
Suurta surmoa Jumalan 205:003
Kovoa Herran kuolomoa 205:004
Kuin on Luoja kuoleteltu 205:005
Kavoteltu kaikki valta 205:006
Soan keihähän kärellä 205:007
Tuhannen kärellä miekan 205:008
Ei keihoilla suuremmilla 205:009
Ei keihoilla pienemmilla 205:010
Hepoini sulilla seiso 205:011
Varsa juoksi vartta myöten 205:012
Mato putkella makasi 205:013
Kasi nauku naulan tiessä 205:014
Sika suoveron sijassa 205:015
Kuin on Luoja kuoleteltu 205:016
Kavoteltu kaikki valta 205:017
Kivet on alla kiusattuna 205:018
Kivet alla poajet peällä 205:019
Someret syväntä vassen 205:020
Niin päiväyt Jumalan luoma 205:021
Lenti peätöinnä kanana 205:022
Puonna siipi siuvotteli 205:023
Luojan hauvan partahalla 205:024
Itkie tihusteloove 205:025
Nouse Luoja kuolomasta 205:026
Herra hauhasta hereä 205:027
Elikkä tulen mieki 205:028
Kerallasi kuolomaha 205:029
Kansasi katuomaha 205:030
Niin on mejän suuri Luoja 205:031
Sanan virkko noin nimesi 205:032
Ei ole teältä nousomini 205:033
Niin kuin sieltä toivomini 205:034
Kivet on alla kiusattuna 205:035
Someret syväntä vassen 205:036
Sie päiväyt Jumalan luoma 205:037

Lennä peätöinnä *kanana* 205:038
Puonna siipi *siuvottele* 205:039
Sijallasi entisellä 205:040
Paikallasi muinoisella 205:041
Paissa hetki heltehestä 205:042
Toini himmestä *hivota* 205:043
Kolmansa koko terältä 205:044
Nukutteles nuiva joukko 205:045
Paineles pakanan kansa 205:046
Nuoret nuolien nojaha 205:047
Vanhat keiho varsillaha 205:048
Niin päiväyt Jumalan luoma 205:049
Sekä lenti jotta joutu 205:050
Sijalla on entisellä 205:051
Paikalla on muinoisella 205:052
Paisto hetken heltehestä 205:053
Toisen himmestä *hivotti* 205:054
Kolmannen koko terältä 205:055
Nuoret nuolensa nojaha 205:056
Vanhat keiho varsillaha 205:057
Niin on mejjän suuri *Luoja* 205:058
Nousi *Luoja* kuolomasta 205:059
Kivet silloin kielin laulo 205:060
Poaterot sanoin pakasi 205:061
Jovet liikku järvet järkky 205:062
Vuoret vaskiset vavahti 205:063
Nousi *Luoja* kuolomasta 205:064
Herra hauvasta heräsi 205:065
Mäni keyhänä pajaha 205:066
Kysyjänä kellarihi 205:067
Teällä rautiet takoovi 205:068
Sepät Hiitten hilkkasoovi 205:069
Sanan *virrko* noin nimesi 205:070
Mitä nyt rautivot takoovi 205:071
Sepät Hiitten hilkkasoovi 205:072
Sano julmin Juuttahia 205:073
Pahin poikia pahoja 205:074
Ilkehin isän aloa 205:075
Niinpä *siulla* suuret silmät 205:076
Niin on pität silmi ripset 205:077
Niin kuin eklisen Jumalan 205:078
Jonka moahan hautasimma 205:079
Kivet peällä kiusasimma 205:080
Kivet *alla kivet* peällä 205:081
Someret *syväntä vassen* 205:082
Niin sanovi suuri *Luoja* 205:083
Puhuuvi puhas *Jumala* 205:084
Sillä miula suuret silmät 205:085
Sillä pität silmi ripset 205:086
Viikon katsoin *syöjän suuhun* 205:087
Leukohin lesettävähän 205:088
Sano julmin Juuttahia 205:089
Pahin poikia pahoja 205:090
Sen tejin pahinta työtä 205:091
Kuin en muistant mittoalla 205:092
Mitein on pitkä Luojan kakla 205:093
Mitein on pitkä mitein paksu 205:094
Mitein poikelta levie 205:095
En sitä takuo taija 205:096
Niin sanoovi suuri *Luoja* 205:097

Puhuuvi puhas Jumala 205:098
Niin on pitkä *Luojan kakla* 205:099
Niin on pitkä niin on paksu 205:100
Kuin on kaklasi omasi 205:101
Sano julmin Juuttahia 205:102
Pahin poikia pahoja 205:103
Eipä miun käteni keänny 205:104
Eikä sormeni sopine 205:105
Minun mittoallakseni 205:106
Niin sanoovi suuri Luoja 205:107
Miun ne keäntyisi käteni 205:108
Miun ne sormeni *sopisi* 205:109
Sano julmin Juuttahia 205:110
Jos minä antanen mitellä 205:111
Vain ei lukkuhun lukota 205:112
Eikä paina *palkimehe* 205:113
Ei lukku käsin avata 205:114
Loirat sormin lonkuole 205:115
Ei ole avoan vielä tehty 205:116
Vast on lukku loajittuna 205:117
Silloin antaavi mitellä 205:118
Niin on *mejjän suuri Luoja* 205:119
Niin mejjän Jumalutemma 205:120
Silloin *lukkuhun lukittsi* 205:121
Silloin paino *palkimehe* 205:122
Niin siitä sanoikse *virrko* 205:123
Pysys tuossa pintahini 205:124
Parus tuossa pantahini 205:125
Tekömässäsi pahassa 205:126
Luomassasi *kahleheessa* 205:127
Kuni kuuta *aurinkuo* 205:128
Päiveä hyvän näköistä 205:129
Perän kanto *kallivoho* 205:130
Itse noin sanoikse *virrko* 205:131
Tämän päiväisen perästä 205:132
Tuuli taivoisen vilukse 205:133
Vesi rauvan karkiekse 205:134
Niin kirkasi kiven *kovakse* 205:135
Karju rauvan karkiekse 205:136

206 Sisaren turmelus (I₂ 978a ; Ca-jan 3: 466)

Poika tuhman Tuiretuisen 206:001
Lapsi kehjon Keiretuisen 206:002
Laski *virrkuo vitsalla* 206:003
Helähytti helmi *vyöllä* 206:004
Oro juoksi matka joutu 206:005
Selvällä meren selällä 206:006
Ulapalla aukiella 206:007
Neiti vastahan tuloovi 206:008
Puhutteli lausutteli 206:009
Niin siitä sanoikse *virrko* 206:010
Tule neiti korjahani 206:011
Alla viltin vieretäte 206:012
Niin neiti sanoikse *virrko* 206:013
Tulkoh Tuoni korjahasi 206:014
Manala rekyvöhösi 206:015
Aina tuota tutkoali 206:016
Tule neiti korjahani 206:017
Alla viltin vieretäte 206:018

Niin neiti sanoikse virkko 206:019
Tulkoh Tuoni korjahasi 206:020
Manala rekyvöhösi 206:021
Yhä tuota tutkoali 206:022
Niin kerralla kolmannella 206:023
Neiti korjahan kohosi 206:024
Alla viltin vierettisi 206:025
Niin tuossa lepöälöövi 206:026
Nuoren neitoisen keralla 206:027
Niin neiti sanoikse virkko 206:028
Lienetkö sukuo suurta 206:029
Veitsin rahko rahkehia 206:030
Kaikki länkensä levitti 206:031

207 Eipä maaten markat saaha (I₃ 2018 ; Cajan 3: 467)

Eipä moaten markat soaha 207:001
Istuon iki hyvyhöt 207:002
Moaten soahahan maruot 207:003
Leväten perä levie 207:004
Eikä moaten moa pijetä 207:005
Istuon isoisen pelto 207:006
Itkövi isoni pelto 207:007
Varsin pelto vanhempani 207:008
Kylällistä kyntäjä 207:009
Vainiuvon vakuolojoa 207:010
Vain on nyt nykyini kansa 207:011
Syövät moansa makkarana 207:012
Itröina isoinsa pellot 207:013
Niin silloin sanottanehe 207:014
Omp on aikoa vähäini 207:015
Käymähän on käki suotu 207:016
Luotu lintu lentämähä 207:017
Ijäksehen ilmasella 207:018
Kuukse päiväkse kululla 207:019
Toisin tonkie moa pitäisi 207:020
Muitein muita mulloissella 207:021

208 Emo neuvo poikiaan (I₃ 2006 + I₃ 1999 ; Cajan 3: 468)

Emo neuvo poikoaha 208:001
Vaimo vaivansa näkyö 208:002
Kuñ kuki sukimojansa 208:003
Itse ilmoin luomiensa 208:004
Poikuoni nuorempani 208:005
Lapseni vakavuteni 208:006
Jos sie jouvut juominkihi 208:007
Tapahut mihin tahansa 208:008
Juos puoli pikariesi 208:009
Anna toisen toini puoli 208:010
Pahemman parempi puoli 208:011
Äsen siusta mies tuloovi 208:012
Uros selvä selkievi 208:013
Läpi käymähän keräjät 208:014
Jutut julki polkomaha 208:015
Siit emo neuvo poikoaha 208:016
Vaimo vaivansa näkyö 208:017
Tuolta naijo poikuoni 208:018
Elä kihlo kirkko tieltä 208:019
Pahimmatki jalka vaimot 208:020

Kirkko teillä kiirehäkse 208:021
Sini sukkihin sivokse 208:022
Puna paklahan panekse 208:023
Tuolta naijo poikuoni 208:024
Ota olki huhmarelta 208:025
Riihen vartasta valita 208:026
Kiven puinta kiirehellä 208:027
Joll ois huntu huutehessa 208:028
Perä petkelen tomussa 208:029
Varsi jauhun valkiessa 208:030
Äsen siusta mies tuloovi 208:031
Uros selvä selkievi 208:032
Läpi käymähän keräjät 208:033
Jutut julki polkomaha 208:034

209 Uuhi uuveassa pitää (Cajan 3: 469)

Uuhi uuveassa pitäävi 209:001
Lammaš lankan painiessa 209:002

211 Kaunis Katrina (I₁ 684 ; Cajan 3: 471)

Kaunis Katrina – – 211:001
Kauvoin kasvo kauvos kuulu 211:002
Hirren kynnystä kulutti 211:003
Helevillä helmoillansa 211:004
Uuvis kenkän uuhtiella 211:005
Oven peällä onnen sänky 211:006
Jossa Moariet makasi 211:007
Tina rinnat riuvutteli 211:008

212 Lisä ois leivän särpimestä (Cajan 3: 471b)

Lisä ois leivän särpimestä 212:001
Jatko maijosta evähän 212:002

213 Parempi pajuinen linna (Cajan 3: 472)

Paremp ois pajuini linna 213:001
Kuñ kehno kivini linna 213:002

214 Parempi pajuinen sauva (Cajan 3: 473)

Parempi pajuini sauva 214:001
Kuñ on miekka markkahini 214:002

215 Parempi minunki olisi (I₃ 1403 ; Cajan 3: 474)

Parempi minun olisi 215:001
Olisi minunki olla 215:002
Syntymättä kasvamatta 215:003
Ilmalla sukeutumatta 215:004
Kuñ mie synnyin kuin mie kasvoin 215:005
Kuñ en kuollut kolmi öissä 215:006
Katonut kapalo lassa 215:007
Voaks ois voatetta pitänyt 215:008
Kerta kellon helkähystä 215:009
Pari pappien sanoja 215:010

Kuin *mie* synnyin kuin *mie* kasvoin
215:011
Isä heitti iljenellä 215:013
Emoni pahalla jeällä 215:014
Veljet vievillä vesillä 215:015
En *tijä poloini* poika 215:016
Mitein olla kuin eleä 215:017
Tällä inhalla ijällä 215:018
Surullista suuta syötän 215:019
Varullista peätä kannan 215:020
En *tijä poloini* poika 215:021
Tulehenko tien tupani 215:022
Vai *vetehen* saunan salvan 215:023
Tuli tuiki polttanoovi 215:024
Vesi vienöovi ikäti 215:025
Vai *lyömmä* remu rekehen 215:026
Virsi väkkärän väkehen 215:027
Miesten seuroihin sopimah 215:028
Urohiseh kelpoamah 215:029

**216 Kaunis kaupoiksi parempi
(Metsästäjän sanat) (I₄ 1097 ; Cajan
3: 475)**

Kaunis kaupoikse parempi 216:001
Ruma töillä runsahampi 216:002
Kaunis varttansa kaniivi 216:003
Ruma työtä runteloovi 216:004
Äsen siusta mies tuloovi 216:005
Kuin *nouset* noki tulilta 216:006
Havusilta vuotehilta 216:007
Risuisilta peä aloilta 216:008
#Havu se peätä harjoaapi 216:009
Varvut vartalon sukivi 216:010
Eikä ne koirat kuissa *moata* 216:011
Pennut pehkuissa levätä 216:012
Ei *ou* jouset joutavana 216:013
Muut *ne* syöpi murujaki 216:014
Mie *vain* lientä lippoalen 216:015
Minne luomma Luojarahani 216:016
Heitämmä jumalahani 216:017
Ei herra hyveä heitä 216:018
Luoja kaunista kavota 216:019
Mistä suuttu suuri Luoja 216:020
Viljan antaja vihastu 216:021
Kuin ei anna ajallani 216:022
Pojan polvi päivinäni 216:023
Suvun syötit synnyn syötit 216:024
Esi vanhemmat elätit 216:025
Niin miks et *minuo* syötä 216:026
Suvun suurilla paloilla 216:027
Herkkuloilla heimo kunnan 216:028
Ellös suuttuo *Jumala* 216:029
Pillastuo moan pitäjä 216:030
Toki anna ajallani 216:031
Ijälläni ilmuhuta 216:032
Nähä näillä silmilläni 216:033
Ain on mieleni apie 216:034
Muut sanovat soalehinsa 216:035
Eriä on arvelovat 216:036
Mie nyt on *poloini* poika 216:037

Mie *on* sanon soamatutta 216:038
Tuomatutta tuikuttelen 216:039
Miks et *anna* anto Luoja 216:040
En mie äijeä kysyisi 216:041
Enkä välttäisi vähällä 216:042
Kysyn kynttä *kymmenestä* 216:043
Karvoa monen näköistä 216:044
Nähä näillä silmilläni 216:045
Pihan tyttö pellon neiti 216:046
Akka manteren alaini 216:047
Poika pellon pohjaini 216:048
Anna nyt moasi alttivokse 216:049
Peltosi imantehekse 216:050
Jossa soapi leikin lyyvä 216:051
Aimo tantsin talloalla 216:052
Ikänäni aikoinani 216:053
Pojan polvi päivinäni 216:054
Vijatoinna vilmitöinnä 216:055
Sanatoissa soamatoinna 216:056
Eipä laulaja hyväini 216:057
Laula tyyten virsiäni 216:058

**217 Moni matkassa tulee (I₃ 1476 ;
Cajan 3: 476)**

Moni matassa tuloovi 217:001
Tapahtuovi taipaleella 217:002
Kuhu kinnas kirpoaavi 217:003
Soapukka johonki soapi 217:004
Joutavalla juomarilla 217:005
Hepoini helyjä syöpi 217:006
Varsa varpoja puroovi 217:007
Isäntä olutta juopi 217:008
Pereh piinoa pitäävi 217:009
Lapset nälkeä näköövi 217:010
Niin sanoovi lapsi parka 217:011
Iso illalla tuloovi 217:012
Tuopi tuoresta kaloa 217:013
Vetävi verestä lientä 217:014
Iso ilmoih syntyössä 217:015
Emoini suvettoassa 217:016
Ilmain vyöttä voattehitta 217:017
Iholla alattsomalla 217:018
Niin Äsen~ poika poik olisit 217:019
Kuin leivän lehosta toisit 217:020
Koho kuoren kuusikosta 217:021
Isoisella syöttämenä 217:022
Emolla imettämällä 217:023
Silloin äiti äijän makso 217:024
Emoni sitä enämmän 217:025
Kuin on nännillä imetti 217:026
En *tijä poloini* poika 217:027
Millä maksan moamon maijon 217:028
Kossan kuoriet emoni 217:029

**218 Kuka paljon syönee (I₃ 2072 ;
Cajan 3: 477)**

Kuka paljo syönöö 218:002
Kivi suuri kiukoasta 218:003
Arinasta poasi paksu 218:004
Kulkkuhun kurikan varsi 218:005

Vartan varsi persiehen 218:006

219 Pankaa minussa varoin (I₃ 2091 ; Cajan 3: 478)

Pankoa minussa varoin 219:001
Voita viisi leiviskätä 219:002
Voita viisi kuuta kuusi 219:003
Seittsemen sijan lihoa 219:004
Teältä tunkivo tuloovi 219:005
Pellon höystä hömmöttäävi 219:006

220 Muutamilla suuret mulkut (Cajan 3: 479)

Muutamilla suuret mulkut 220:001
Muutamilla pienemmätki 220:002
Minun on kuin oravan mulkut 220:003
Eli keän kälköttimet 220:004

221 Laulajan sanat (I₃ 1319 ; Cajan 3: 480)

Pie pihti valkieta 221:001
Jotta lauloa näkisin 221:002
Lauloa luku tuloovi 221:003
Suuni soija tahteloovi 221:004
Ennen soatuja sanoja 221:005
Opetuita luottehia 221:006
Nousijalla nuorisolla 221:007
Kansalla ylenöväällä 221:008
En mie silloin loajoin laula 221:009
Enkä silloin pitin piuska 221:010
Kuin viluhun vietänehe 221:011
Pantanehen pakkaisehe 221:012
Kuk on näissä kukkunoovi 221:013
Ken on kielin laulanoovi 221:014
Kuin tämä kana katoovi 221:015
Puna poski pois mänöovi 221:016
Sivu näistä tiet tehähä 221:017
Kautti rannat raivataha 221:018
Sulen suuni peäni peitän 221:019
Lakkoamma laulamasta 221:020
Herkien heläjämästä 221:021
En mie silloin loajoin laula 221:022
Enkä silloin pitin piuska 221:023
Kuin on suuni ruohon kasvo 221:024
Suuni ruohon peäni heinän 221:025
Varteni vihannan varvun 221:026
Kulku kukka peän orahan 221:027
Orahasta touvon tunti 221:028
Peästä päivän näkömästä 221:029
Ijän kaiken kasvannasta 221:030

222 Ahti Saarella asuu (I₂ 761 ; Cajan 3: 481)

Kalatutta itki Kauko 222:001
Velji toini verkotutta 222:002
Kolmansan osan kovutta 222:003
Ahti aitan pienoutta 222:004
Ahti soarella asuuvi 222:005
Veitikkä nenässä niemen 222:006
Kauko soaren kainalossa 222:007

225 Lemminkäisen kuolo (I₂ 758b ; Cajan 3: 482b)

Nenässä utuisen niemen 225:002
Peässä soaren terhellisen 225:003
Kotihinsa tullessaha 225:004
Emo vastahan tuloovi 225:005
Sano Untamo unesi 225:006
Missä Vuojola ~ tytöt Vuojelan eläävi 225:007
Väinän tyttäret asuuvi 225:008
Selässä meren sinisen 225:009
Paksun poajen lappehilla 225:010
Pikkuisessa pirttissä 225:011
Soan lukkujen takana 225:012
Tuhansien avoamien 225:013
Juoksi sunna suuret korvet 225:015
Kärppänä lehot leviet 225:016
Mato rautaissa matona 225:017
Tuli nurkasta tupaha 225:018
Sai sisällä salvoksesta 225:019
Silloin Vuojolan emäntä 225:020
Mi sie lienet miehiäsi 225:021
Tulit peäni polkomaha 225:023
Mavot reunoilla mataave 225:025
Yhen heitti laulamatta 225:028
Ulappalan ukko vanhan 225:029
Vesi kyyn vejestä nosti 225:030
Lapo keärmien lainehesta 225:031
Läpi maksan Lemmin poijan 225:032
Sen tejin pahoa työtä 225:033
Kuin en muistanut kysellä 225:034
Mäni kosessa vilisten 225:035
Mäni Ilmorin pajaha 225:040
Tako rautaisen haravan 225:041
Tako piit satoa syltä 225:042
Lapohilla oallot laski 225:043
Siellä turskakse tuloovi 225:046
Ruotssi syöpi ruokanaha 225:047

226 Kaukamieli (I₂ 759a ; Cajan 3: 483)

Päivölä pitoja loati 226:002
Sarijola juominkia 226:003
– – Kaunis Kaukamieli 226:005
Suuhun Untamon susien 226:007
Lustuhilla lustuoksen 226:008
Lustuhissa mies lujempi 226:009
Kintahan kirvottimilla 226:011
Ruma Ruotus paitulaini 226:013
Pian suuttu ja vihastu 226:014
Peässä heinän helpeömpi 226:016

227 Ahti (I₂ 763 ; Cajan 3: 484)

Ahti soarella asuuvi 227:001
Veitikkä niemen nenässä 227:002
Ahin suu vähäisen veärä 227:003

228 Käärmeen synty (I₄ 411a ; Cajan 3: 485)

Istu Kyhjö kynnyksellä 228:001
 Kehjo keski lattiella 228:002
 Itse Istermä perässä 228:003
 Kyhjö kytä kesreäpäi 228:004
 Vattuloitti moan matoja 228:005
 Kuppelo kulon alaini 228:006
 Hempu heinän juurehini 228:007
 Niin sano sanalla tuolla 228:008
 Sano meidän suuri herra 228:009
 Puhuvi puhas Jumala 228:010
 Kuin häneltä tutkatahan 228:011
 Niin sano sanalla tuolla 228:012
 Anna tuolla herra henki 228:013
 Nyt on keärmis valmehena 228:014
 Niin sanoovi suuri Luoja 228:015
 Puhuvi puhas Jumala 228:016
 Pahasta paha tuloovi 228:017
 Konna konnan siemenestä 228:018
 Ilkie isottomasta 228:019
 Kohta kolmittsi kysyyvi 228:020
 Anna tuolla herra henki 228:021
 Nyt ois keärmis valmehena 228:022
 Silloin henken anto Herra 228:023
 Sai keärmis kähäjämähä 228:024
 Mato musta muikkamaha 228:025
 Niin on siitä suuri Luoja 228:026
 Pisti sormensa nimettömän 228:027
 Noihin keärmehen kähyyhi 228:028
 Mavon mustien vihoihi 228:029
 Pani sormen Jiesukselta 228:030
 Niin sano Luoja Jumala 228:031
 Johan mie sanoin sinulla 228:032
 Pahasta paha tuloovi 228:033
 Ilkie isottomasta 228:034
 Oli aikoa vähäini 228:035
 Pani Jiesuksen hepoisen 228:036
 Rikko ruunan Rissukselta 228:037
 Puhki puisen talli sillan 228:038
 Läpi soimen vaski pohjan 228:039
 Niin sano Luoja Jumala 228:040
 Johan mie sanoin sinulla 228:041
 Pahasta paha tuloovi 228:042
 Ilkie isottomasta 228:043
 Mato musta kyy vihaini 228:044
 Tule työsi tuntomaha 228:045
 Kuppelo kulon alaini 228:046
 Suusi villa peäsi villa 228:047
 Villa viisi hammastasi 228:048
 Villaini otus itseki 228:049
 Kyllä on sukusi tiijän 228:050
 Sula voi sulattoassa 228:051
 Rasva rävyteltäväkse 228:052
 Sulemmakse siun vihäsi 228:053
 Voi sulan sulavutekse 228:054
 Kesän majjon muotoisekse 228:055
 Itse turvu itse täyvy 228:056
 Haluhuisi halkiele 228:057
 En minä pane pahoilla 228:058
 #Enkä aivin arvoisilla 228:059
 Kuin paha pahan teköovi 228:060

Painelen vesi pajuilla 228:061

229 Silloin oli vilu vilun päällä (I₂ 1159 ; Cajan 3: 486)

Silloin oli vilu vilun peällä 229:001
 Kansa nälkä näljän peällä 229:002
 Tunturie tultoassa 229:003
 Silloin leipä lehmän makso 229:004
 Muru mulloisen vasikan 229:005
 Kakku kaksi vuotehisen 229:006
 Soan pyy tuhannen tetri 229:007
 Leppä lintu Lemminkäisen 229:008
 Tijaini kahen kalevan 229:009
 Västäräkki viijen kuuven 229:010
 Neki miehien hyvyteh 229:011
 Urohien uljahuteh 229:012
 (Suorasanaista)
 Silloin oli vilu vilun peällä 229:016
 Kansa nälkä näljän peällä 229:017
 (Jatkuu suorasanaisena)

230 Sampo (I₁ 54a ; Cajan 3: 487)

Lappalaini kyyttö silmä 230:001
 Soavakse Umentolaisen 230:003
 Nuolen juonella asetti 230:004
 Merehen pohjattomaha 230:005
 Aivan ankerottomahan 230:006
 Kuin moahan malostelekse 230:007
 Näki heän tuhon tulovan 230:008
 Ukkuo rukuoloovi 230:009
 Palvannetta palveloovi 230:010
 Nossa Ukko suuri tuuli. 230:011
 Nossa mustia muria 230:012
 Selvien vesien peällä 230:013
 Kanto vanhan Väinämöisen 230:014
 Pimiehen Pohjolaha 230:015
 Urajanta Untamolalan 230:018
 – – Pohjolan emäntä 230:019
 Viititsekse voatitsekse 230:020
 Pohjon akka harva hammas 230:021
 Mitäpä kysyt minulta 230:022
 Kuta unnalta utelet 230:023
 Majjosta mahero lehmän. 230:024
 Työnnän seppo Ilmorisen 230:025
 Syötti miehen juotti miehen 230:026
 Pani oron juoksomaha 230:027
 Niin sanoovi Väinämöini 230:028
 Mäni luokse Ilmorisen 230:029
 Lähe neittä noutamaha 230:030
 Nyt on neiti kosjuttuna 230:031
 Silloin seppo Ilmorini 230:032
 Silloin peipoini pesekse 230:033
 Lustuhilla solkiekse 230:034
 Niin mänöovi Pohjolaha 230:035
 Yöt neittä lepyttelöovi 230:036
 Päivät sampuo rakenti 230:037
 Kirjo kantta kirjoaavi 230:038
 Ei neittä lepytetykse 230:039
 Kirjo kansi kannettihi 230:040
 Pohjolan kivi mäkehe 230:041

Niin on anto tyttärensä 230:043
 Sepolla Ilmorisella 230:044
 Pani oron juoksomaha 230:045
 Oravaiset juokseloovi 230:046
 Tetryöt kukerteloovi 230:047
 Käsi on kirjo kintahissa 230:048
 Toini neitoisen nisissä 230:049
 Tuli vanha Väinämöini 230:051
 Joko loajit uuvan sammon 230:052
 Kuin tunki tovet sanomat 230:054
 Siitä laivansa rakenti 230:055
 Laski laivansa merehe 230:056
 Iku Tiera Nieran poika 230:057
 Se on tuolla toissa miessä 230:058
 Jo paistaavi pahat saranat 230:059
 Niin otti uniset nieklat 230:060
 Paineli pakanan kansan 230:061
 Sata sarvella härällä 230:064
 Omat ukset ulvottaisi 230:066
 Muurahaini mulku poika 230:067
 Se kusi kuren jalalla 230:068
 Niin rakenti Pohjon purren 230:071
 – – Pohjolan emäntä 230:072
 Nouse purjeh puun nenähä 230:073
 Silloin Sampuo muroitti 230:077
 Muut kaikki muruiset viepi 230:078
 Suvehen suurin palaini 230:079

**231 Tuonelassa käynti (I₁ 469a ;
 Cajan 3: 488)**

Elköäte etinikänä 231:008
 Elköäte takaini kansa 231:009

**301 Hiiden sepän kahlinta (I₂ 1105b
 ; Castrén 1: 14)**

Aina muita muistetaha 301:001
 Vain ei tuota milloinkana 301:002
 Suurta surmoa Jumalan 301:003
 Kuin on Luoja kuoleteltu 301:004
 Kavoteltu kaikki valta 301:005
 Soan keihähän kärellä 301:006
 Tuhannen kärellä miekan 301:007
 Päivyt armas aurinkoini 301:008
 Lenti peätöinnä kanana 301:009
 Luojan hauvan partahalla 301:010
 Itkie tihusteloovi 301:011
 Nouse Luoja kuolomasta 301:012
 Herra hauvasta heräjä 301:013
 Elikkä tulen minäki 301:014
 Kerallasi kuolomaha 301:015
 Kansasi katuomaha 301:016
 Niin sanoovi suuri Luoja 301:017
 Puhuuvi puhas Jumala 301:018
 Ei ole teältä nousomini 301:019
 Niin kuin sieltä toivomini 301:020
 Kivet on alla poajet peällä 301:021
 Someret syväntä vassen 301:022
 Vassen hieta hartijoita 301:023
 Sie päivyt Jumalan luoma 301:024
 Lennä peätöinnä kanana 301:025

Sijallasi entisellä 301:026
 Paikallasi muinoisella 301:027
 Paissa hetki heltehestä 301:028
 Toini himmestä hivota 301:029
 Kolmansi koko terältä 301:030
 Päivyt armas aurinkoini 301:031
 Hyvä kielas käskieki 301:032
 Sekä lenti jotta joutu 301:033
 Paisto hetken heltehestä 301:034
 Toisen himmestä hivotti 301:035
 Kolmannen koko terältä 301:036
 Nukutteli nuivan kansan ~ joukon
 301:037
 Paineli pakanan kansan 301:038
 Nuoret nuolensa nojahan 301:039
 Vanhat keihäs varsillansa 301:040
 Silloin mejän suuri Luoja 301:041
 Nousi Luoja kuolomasta 301:042
 Herra hauvasta heräsi 301:043
 Kivet silloin kielin laulo 301:044
 Poaterot sanoin pakasi 301:045
 Silloin mejän suuri Luoja 301:046
 Mäni keyhänä pajaha 301:047
 Kysyjänä kellarihi 301:048
 Sanan virkko noin nimesi 301:049
 Mitäs rautivot takoovi 301:050
 Sepät Hiitten hilkkasoovi 301:051
 Sano julmin Juuttahia 301:052
 Pahin poikia pahoja 301:053
 Luojalla kurissus köyttä 301:054
 Vain sen tein pahinta työtä 301:055
 Kuin en muistanut mitellä 301:056
 Kuin on pitkä Luojan parta 301:057
 Kuin on pitkä kuin on paksu 301:058
 Kuin on poikelta levie 301:059
 Sano julmin Juuttahia 301:060
 Pahin poikia pahoja 301:061
 Niinpä siull on silmät suuret 301:062
 Niin on pität silmi ripset 301:063
 Kuin on eklisen Jumalan 301:064
 Jonka moahan hautasimma 301:065
 Niin sanoovi suuri Luoja 301:066
 Puhuuvi puhas Jumala 301:067
 Sillä miull on silmät suuret 301:068
 Sillä pität silmi ripset 301:069
 Viikon katsoin Luojan suuhun 301:070
 Partahan palan purijan 301:071
 Leukohin lesottelijan 301:072
 Sano julmin Juuttahia 301:073
 Pahin poikia pahoja 301:074
 Kuin en muistanut mitellä 301:075
 Kuin on pitkä Luojan kakla 301:076
 Kuin on pitkä kuin on paksu 301:077
 Kuin on poikelta levie 301:078
 Niin sanoovi suuri Luoja 301:079
 Puhuuvi puhas Jumala 301:080
 Niin on pitkä Luojan kakla 301:081
 Niin on pitkä niin on paksu 301:082
 Niin on poikelta levie 301:083
 Niin kuin on kaklas omasi 301:084

Sano julmin Juuttahia 301:085
 Eipä miun käteni keänny 301:086
 Eikä sormeni sopine 301:087
 Minun mittoallakseni 301:088
 Niin sanoovi suuri Luoja 301:089
 Puhuuvi puhas Jumala 301:090
 Miun ne keäntyisi käteni 301:091
 Miun ne sormeni sopisi 301:092
 Minun mittoallakseni 301:093
 Sano julmin Juuttahia 301:094
 Pahin poikia pahoja 301:095
 Jos mie antanen mitellä 301:096
 Ellös lukkuhun lukota 301:097
 Elä paina palkimehe 301:098
 Ei lukku käsin avata 301:099
 Loirat sormin lonkuole 301:100
 Vast on lukku loajittuna 301:101
 #Ei ole avoan vielä tehty 301:102
 Niin on silloin suuri Luoja 301:103
 Silloin lukkuhun lutisti 301:104
 Silloin paino palkimehe 301:105
 Perän kanto kallivoho 301:106
 Itse noin sanoikse virkko 301:107
 Tuuli taivahan vilukse 301:108
 Vesi rauvan karkiekse 301:109
 Pysy siinä pintahini 301:110
 Paru siinä pantahini 301:111
 Tekömässäsi pahassa 301:112
 Luomassasi kahlehehessa 301:113
 Kuni kuuta aurinkuo 301:114
 Päiveä hyvän näköistä 301:115
 Ta ilman imehnisiä 301:116

302 Iso tammi (I₄ 836a ; Castrén 1: 29)

Oli ennen neljä neittä 302:001
 Koko kolme morsienta 302:002
 Valettiin ~löyvettiin lempi lehti 302:003
 Vietih moalla kasvajalla 302:004
 Orolla ylenöväällä 302:005
 Siitä kasvo kaunis tammi 302:006
 Yleni vihanta virpi 302:007
 Latva täytti taivoisehe 302:008
 Lehvät ilmahan yleni ~leveni 302:009
 Pietti pilvet juoksomasta 302:010
 Pietti päivät paistamasta 302:011
 Kuutamat kumottamasta 302:012
 Neijet neuvuo pitävät 302:013
 Tukela tuletta olla 302:014
 Vaiva suuri valkietta 302:015
 Mies pieni merestä nousi 302:016
 Pyssyn peikalon pituini 302:017
 Vaimon voaksan korkehuini 302:018
 Pikku kirvehet olalla 302:019
 Terä uusi varsi vanha 302:020
 Uuuet kintahat keässä 302:021
 Vanhat kirjat kintahissa 302:022
 Hivelööpi kirvestänsä 302:023
 Viijellä Viron kivellä 302:024

Kaheksalla kannikalla 302:025
 Astu kerran jalkojansa 302:026
 Astu kerran astu toisen 302:027
 Niin kerralla kolmannella 302:028
 Juurilla rutimo rajjan 302:029
 Paju pehkon persehellä 302:030
 Iski kiini kirvehensä 302:031
 Tammehen tasa teränsä 302:032
 Sillä taisi tammen koata 302:033
 Puun solien sorrutella 302:034
 Peäsi päivä paistamaha 302:035
 Peäsi kuu kumottamaha 302:036
 Tähet taivon kulkomaha 302:037

303 Sampo (I₁ 54b, I₁ 399a ; Castrén 1: 44)

Oi sie seppo Ilmorini 303:002
 Lankoni emoni lapsi 303:003
 Joko loajit uuvan sammon 303:004
 Jo mie loajin uuvan sammon 303:006
 Joko jauho uusi sampo 303:007
 Mi nyt tuumakse tuloovi 303:009
 Ken mie toisekse – – 303:010
 Iku Tiera Nieran poika 303:011

304 Oluen synty + Tuonelassa käynti (I₁ 362a, I₂ 759b ; Castrén 1: 45)

Päivölä pitoja loati 304:002
 Sariola juominkia 304:003
 Osmotar oloisen seppä 304:004
 Osmotar norosta nousi 304:005
 Kalevatar kasvo moasta 304:006
 Osmotar pani olutta 304:007
 Oli aikoa vähäini 304:008
 Ei ota olut hapata 304:009
 Taho toari tyyreällä 304:010
 Hiero kahta kämmentänsä 304:011
 Hykerti molompiansa 304:012
 Hiero valkien oravan 304:013
 Siitä neuvo lintuonsa 304:014
 Kuin kuki sukimojansa 304:015
 Itse ilmoin luomiensa 304:016
 Oravani lintuiseni 304:017
 Matka juokse joutuistasi 304:018
 Pohjon peltojen perillä 304:019
 Lapin lahto tanterilla 304:020
 Pure kuusesta käpyjä 304:021
 Käpy pure käyvässäsi 304:022
 Toini tuuvo tullessasi 304:023
 Sekä juoksi että joutu 304:024
 Kävyntuopi tullessansa 304:025
 Sen kanto kavon käsihi 304:026
 Kapo kanto kaljahansa 304:027
 Osmotar oloisehensa 304:028
 Ei ota olut hapata 304:029
 Taho toari tyyreällä 304:030
 Hiero kahta kämmentänsä 304:031
 Hykerti molompiansa 304:032
 Hiero ruskien repoisen 304:033
 Siitä neuvo lintuonsa 304:034

- Kuin kuki sukimojansa 304:035
 Itse ilmoim luomiensa 304:036
 Repoiseni lintuiseni 304:037
 Matka juokse joutuisasti 304:038
 Pohjon peltojen perillä 304:039
 Lapin lahto tanterilla 304:040
 Siellä syvvös siellä juuvos 304:041
 Tuo sieltä tullessasi 304:042
 Tuoppa voijetta vakaista 304:043
 Tuo sie mettä mielehistä 304:044
 Sekä juoksi jotta joutu 304:045
 Tuopi mettä tullessansa 304:046
 Tuopi voijetta vakaista 304:047
 Tuopi mettä mielehistä 304:048
 Kapo kanto kaljahansa 304:049
 Osmotar oloisehensa 304:050
 Ei ota olut hapata 304:051
 Taho toari tyyreällä 304:052
 Jo päivänä muutamena 304:053
 Huomenna monikahana 304:054
 Nousi aivoim aikaisehen 304:055
 Aivoim aika huomenessa 304:056
 Kuuli kolkkehen merestä 304:057
 Lakin lyönnän laiturilta 304:058
 Orihitko oltanehe 304:059
 Vai nuo miehet miekan lyöjät 304:060
 Osmotar oluven seppä 304:061
 Sekä juoksi jotta joutu 304:062
 Selvällä meren selällä 304:063
 Ulapalla aukiella 304:064
 Teällä miehet miekoim lyöpi 304:065
 Orihit tasoin panoovi 304:066
 Juoksi kuona konnan suusta 304:067
 Kino ilkien kijasta 304:068
 Voahiti vankan sieraimista 304:069
 Osmotar oluven seppä 304:070
 Koprin kuonoa kokoovi 304:071
 Käsin voahitie varusti 304:072
 Joka juoksi konnan suusta 304:073
 Siitä kanto kaljahansa 304:074
 Osmoim oluven seppä 304:075
 Oli aikoa vähäimä 304:076
 Niin otti olut hapata 304:077
 Tahto toari tuuroalla 304:078
 Niin sanou olut punaimä 304:079
 Kuin ei tullo juojoani 304:080
 Juojoani laulajoani 304:081
 Potin poikki vanteheni 304:082
 Ulos pohjani porotan 304:083
 Etsittihin laulajia 304:084
 Laulajia soittajia 304:085
 Etsittihin vain ei löytty 304:086
 Tuotu on lohi punaimä 304:087
 Ei lohessa laulajoa 304:088
 Tuot on hauki laulajakse 304:089
 Ei hauvissa laulajoa 304:090
 Hauvin hampahat hajalla 304:091
 Tuoll on vanha Väinämöimä 304:092
 Tietäjä ijän ikuimä 304:093
 Virren ponsi polvuhimä 304:094
 Silloin vanha Väinämöimä 304:095
 Heti ottaavi oloista 304:096
 Silloin lauluilla rupesi 304:097
 Virtten töillä työntelihe 304:098
 Laulo päivän laulo toisen 304:099
 Niin päivänä kolmantena 304:100
 Rikkohen reki runolta 304:101
 Jalas taittu laulajalta 304:102
 Alla vanhan Väinämöisen 304:103
 Niin sanoovi Väinämöimä 304:104
 Onko tässä nuorisossa 304:105
 Eli suuressa suvussa 304:106
 Isossa ison alassa 304:107
 Käyjeä Tuonelta oroä 304:108
 Manalalta veäntietä 304:109
 Reki uusi loatiemä 304:110
 Rattsuo rakentoamä 304:111
 Sekä nuorimmat sanovi 304:112
 Jotta vanhimmat sanoovi 304:113
 Ei ole käyvimä oroä 304:114
 Tuolta Tuonelan kojimä 304:115
 Manalan iki majasta 304:116
 Äj on sinne männehimä 304:117
 Väh on sieltä tullemä 304:118
 Silloin vanha Väinämöimä 304:119
 Läksi Tuonelta oroä 304:120
 Manalalta veäntietä 304:121
 Reki uusi loatiensa 304:122
 Rattsuo rakentoahe 304:123
 Niin huhuta huijahutti 304:124
 Tuos venehtä Tuonen tytti 304:125
 Yli salmen soahakseni 304:126
 Joven poikki peässäksemä 304:127
 Tuonen tyttäret toruuvimä 304:128
 Kalman neijet kanteloovimä 304:129
 Mi on siun Manalla tuonut 304:130
 Mikä tuonut Tuonelaha 304:131
 Sano vanha Väinämöimä 304:132
 Rauta on miun Manalla tuonut 304:133
 Rauta tuonut Tuonelaha 304:134
 Tuonen tyttäret toruuvimä 304:135
 Kalman neijet kanteloovimä 304:136
 Kuin rauta Manalla tuopi 304:137
 Rauta tuopi Tuonelaha 304:138
 Voatthet verimä valuuvimä 304:139
 Hurmehimä noroaloovimä 304:140
 Jo tunnen valehtelijan 304:141
 Niin sanoovi Väinämöimä 304:142
 Toki mie sanon tovetkimä 304:143
 Jos vähän valehtelenkimä 304:144
 Tuos venehtä Tuonen tytti 304:145
 Tuoni on miun Manalla tuonut 304:146
 Tuoni tuonut Tuonelaha 304:147
 Tuonen tyttäret toruuvimä 304:148
 Kalman immet kanteloovimä 304:149
 Jo tunnen valehtelijan 304:150
 Tajuolen kielastajan 304:151
 Kuin Tuoni Manalla tuopi 304:152
 Tuoni tuopi Tuonelaha 304:153
 Tuoni suusta tupruoovimä 304:154

Sano vanha Väinämöini 304:155
 Toki mie sanon tovetki 304:156
 Jos vähän *valehtelenki* 304:157
 Tuos venehtä Tuonen tytti 304:158
 Yli salmen *soahakseni* 304:159
 Joven poikki *peässäkseni* 304:160
 Olin Päivölän pivoissa 304:161
 Sariolan juominkissa 304:162
 Parahina laulajina 304:163
 Kujillissa kukkujina 304:164
 Rikkohen reki runolta 304:165
 Jalas taittu laulajalta 304:166
 Noissa *Päivölän* pivoissa 304:167
 Sariolan *juominkissa* 304:168
 Läksin Tuonelta oroa 304:169
 Manalalta *veäntietä* 304:170
 Reki uusi *loatieni* 304:171
Rattsuo rakentoani 304:172
 Niin tunki tovet sanomat 304:173
 Toi venehen Tuonen tytti 304:174
 Joven poikki *peästänovi* 304:175
 Yli salmen *soattanovi* 304:176
 Syötti miehen juotti miehen 304:177
 Tuolla Tuonelan kojissa 304:178
 Manalan iki majassa 304:179
 Pantu on moata matka miehen 304:180
 Mies makasi voatet valvo 304:181
 Tuonen tytti rauta sormi 304:182
 Rauta sormi rauta näppi 304:183
 Rauta rihmojen kesreäjä 304:184
 Vaski lankojen valaja 304:185
 Tuonen poika rauta sormi 304:186
 Rauta sormi rauta näppi 304:187
 Rauta verkkojen kutoja 304:188
 Vaski verkkojen vanuja 304:189
 Silloin on verkkoja *vejety* 304:190
 Sekä pitin jotta poikki 304:191
 Jotta vieläki vitaha 304:192
 Jott ei *peässä Väinämöini* 304:193
 Selvitä Umentolaini 304:194
 Tuolta Tuonelan kojista 304:195
 Manalan iki majasta 304:196
 Silloin vanha *Väinämöini* 304:197
 Tohti toisikse ruveta 304:198
 Ruohti muukse *muuttoalla* 304:199
 Mato rautaissa matona 304:200
 Kulki kyissä *keärmehe*nä 304:201
 Poikki Tuonelan *jovesta* 304:202
 Manalan *alantehesta* 304:203
 Läpi Tuonen *verkkoloista* 304:204
 Sano tuolta *tultuonsa* 304:205
Elköäte etini kansa 304:206
Elköäte takainikana 304:207
Läkkö Tuonelta oroa 304:208
 Manalalta *veäntietä* 304:209
 Ruma Ruotus *paitulaini* 304:210
Kuutsu rujot *kuutsu* rammat 304:211
 Sokiet *venehin* soutu 304:212
 Rammat *rattsahin* ajaavi 304:213
 Noihin *Päivölän* *pitoihi* 304:214

Sariolan juominkihi 304:215
 Yhen heitti *kuutsumatta* 304:216
 Tuo on kaunis *Kaukamieli* 304:217
 Sen on heitti *kuutsumatta* 304:218
 Silloin kaunis *Kaukamieli* 304:219
 Sanan virkko noin nimesi 304:220
 Oi emoni *kantajani* 304:221

305 Käärmeen synty (I₄ 411b ; Castrén 1: 46)

Istu *Kyhjö* kynnyksellä 305:001
 Kehjo keski lattiella 305:002
 Itse *Istermö* perässä 305:003
 Silloin tyhjeä *teköovi* 305:004
 Kun on kytä *kesreääpi* 305:005
Vattuloitti moan matoja 305:006
Soapi *keärmis* *valmehekse* 305:007
 Eipä henki *tullutkana* 305:008
 Niin sano sanalla tuolla 305:009
 Anna tuolla Herra henki 305:010
 Silmät *siunoa Jumala* 305:011
 Niin sanoovi suuri *Luoja* 305:012
 Puhuuvi puhas *Jumala* 305:013
 Empä anna *henkiehe* 305:014
 Pahasta paha *tuloovi* 305:015
 Konna *konn*an *siemenestä* 305:016
Ilkie *isottomasta* 305:017
 Yhä tuota *tutkoali* 305:018
 Anna tuolla Herra henki 305:019
 Silmät *siunoa Jumala* 305:020
 Silloin Herra *henken anto* 305:021
 Silmät *siunasi Jumala* 305:022
 Silmät *liinan siemenistä* 305:023
 Sai *keärmis* *kähjä*mähä 305:024
 Mato musta *muikkamaha* 305:025
 Niin on *meijän* suuri *Luoja* 305:026
 Pisti *sormensa* *vasemen* 305:027
Sormensa *nimettömänsä* 305:028
 Noihin *keärmehin* *kähyihi* 305:029
Mavon *mustihin* *vihoihi* 305:030
 Niin sano sanalla tuolla 305:031
 Jo mie sanoin *siulla* 305:032
 Pahasta paha *tuloovi* 305:033
 Sai *keärmis* *kähjä*mähä 305:034
Mato musta *muikkamaha* 305:035
 Pani *Jiesuksen* *hepoisen* 305:036
 Rikko *ruunan* *Rissukselta* 305:037
 Puhki *puisen* *talli sillan* 305:038
 Läpi *soimen* *vaski pohjan* 305:039

306 Luojan laivaretki (I₁ 339a ; Castrén 1: 47)

*Samps*a poika *Pellervoini* 306:001
 Läksi puuta *ettsimähä* 306:002
Tammia *tavoittamaha* 306:003
Jumalalla *purjeh* puuta 306:004
*Luo*jalla *venon* *emeä* 306:005
 Yhty *tammi* *vastahansa* 306:006
Kysytteli *lausutteli* 306:007
Tuloviko *siusta* *tammi* 306:008

Jumalalla purjeh puuta 306:009
Luojaalla venon emeä 306:010
Tammi taiten vastoaapi 306:011
Eipä miusta tulekkana 306:012
Jumalalla purjeh puuta 306:013
Luojaalla venon emeä 306:014
Kolmittsi tänä kesänä 306:015
Piru kierti keski puuta 306:016
Kolmittsi tänä kesänä 306:017
Korppi kronkku latvoillani 306:018
Kolmittsi tänä kesänä 306:019
Mavot juureni mateli 306:020
Aina eistyyvi etemmä 306:021
Yhty tammi vastahansa 306:022
Niin sanoovi sanalla tuolla 306:023
Tuloviko siusta tammi 306:024
Jumalalla purjeh puuta 306:025
Luojaalla venon emeä 306:026
Tammi taiten vastoaapi 306:027
Eipä miusta tulekkana 306:028
Jumalalla purjeh puuta 306:029
Luojaalla venon emeä 306:030
Kolmittsi tänä kesänä 306:031
Piru kierti keski puuta 306:032
Kolmittsi tänä kesänä 306:033
Korppi kronkku latvoillani 306:034
Kolmittsi tänä kesänä 306:035
Mavot juureni mateli 306:036
Aina eistyyvi etemmä 306:037
Yhty tammi vastahansa 306:038
Kysytteli lausutteli 306:039
Tuloviko siusta tammi 306:040
Jumalalla purjeh puuta 306:041
Luojaalla venon emeä 306:042
Tammi taiten vastoaapi 306:043
Tulovipa miusta kyllä ~ silloin 306:044
Jumalalla purjeh puuta 306:045
Luojaalla venon emeä 306:046
Kolmittsi tänä kesänä 306:047
Käki kukku latvoillani 306:048
Kolmittsi tänä kesänä 306:049
Mesi tippu lehvistäni 306:050
Kolmittsi tänä kesänä 306:051
Päivä kierti keski puuta 306:052
Siitä taisi tammen koata 306:053
Puun solien sorrhutella 306:054
Tyvin lyöpi luotehella 306:055
#Latvoin isköovi itähä 306:056
Loati valmehen venehen 306:057
Yhen tammen taittumoista 306:058
Puun murskan murenomista 306:059
Sai venoisen valmehekse 306:060
Lykkäsi venon vesillä 306:061
Kuori kiskoilta teloilta 306:062
Mäntyisiltä järkälöiltä 306:063
Santta Pietari perässä 306:064
Santta Anna airoillissa 306:065
Santta Pietari sanoovi 306:066
Santta Anna arveloopi 306:067
Sie kuulu Jumalan poika 306:068

Tule purtehen Jumala 306:069
Alaisehen armollini 306:070
Pätövilillä peä aloilla 306:071
Punaisilla pulsterilla 306:072
Tuli purtehen Jumala 306:073
Alaisehen armollini 306:074
Alla viltin vieretäkse 306:075
Santta Pietari perässä 306:076
Laski päivän laski toisen 306:077
Niin päivänä kolmantena 306:078
Meri suurekse sukeutu 306:079
Moailma isokse täyty 306:080
Nousi kuohut korkiekse 306:081
Vejen oallot ankarakse 306:082
Santta Pietari sanoovi 306:083
Santta Anna arveloopi 306:084
Sie kuulu Jumalan poika 306:085
Vieretteles vilttiesi 306:086
Peältä kasvon kaunehelta 306:087
Meri nyt suurekse sukeutu 306:088
Moailma isokse täyty 306:089
Kaikki oallot ankarakse 306:090
Varsin kuohut korkiekse 306:091
Niin kuulu Jumalan poika 306:092
Vieretteli vilttiehe 306:093
Peältä kasvon kaunehelta 306:094
Iki Turso Äijön poika 306:095
Nosti peätänsä merestä 306:096
Lakkoansa lainehesta 306:097
Vierestä veno punaisen 306:098
Niin kuulu Jumalan poika 306:099
Kohta korvista kohotti 306:100
Vetävi venoishensa 306:101
Talu talka pohjahansa 306:102
Kysytteli lausutteli 306:103
Iki Turso Äijön poika 306:104
Miksi sie merestä nousit 306:105
Kuksi oallosta ylenit 306:106
Etehen imehneisillä 306:107
Tahikka ~ Soanikka Jumalan poijan 306:108
Iki Turso Äijön poika 306:109
Eikä tuo hyvin ihastu 306:110
Eikä tuo kovin pahastu 306:111
Niin kuulu Jumalan poika 306:112
Yhä tuota tutkoali 306:113
Iki Turso Äijön poika 306:114
Miksi sie merestä nousit 306:115
Kuksi oallosta ylenit 306:116
Etehen imehneisillä 306:117
Soanikka Jumalan poijan 306:118
Iki Turso Äijön poika 306:119
Eikä tuo hyvin hyvästy 306:120
Eikä tuo kovin pahastu 306:121
Niin kuulu Jumalan poika 306:122
Kohta kolmittsi kysyyvi 306:123
Yhä tuota tutkoali 306:124
Miksi sie merestä nousit 306:125
Kuksi oallosta ylenit 306:126
Iki Turso Äijön poika 306:127

Sanan virkko noin nimesi 306:128
 Oli mieli koatakseni 306:129
 Laskieni lainehise 306:130
 Niin kuulu Jumalan poika 306:131
 Kohta korvista kohotti 306:132
 Heitti selvähän merehe 306:133
 #Niin sanovi suuri Luoja 306:134
 #Puhuvi puhas Jumala 306:135
 Tämän päiväisen perästä 306:136
 Ellös sie merestä nousso 306:137
 Etehen imehnisillä 306:138
 Soanikka pojan Jumalan 306:139
 Sen on päiväisen perästä 306:140
 Ei Turso merestä nouse 306:141
 Etehen imehnisillä 306:142
 Soanikka pojan Jumalan 306:143
 Ylitsi tahon Jumalan 306:144
 Päitsti auvon autuohan 306:145

307 Ruton sanat (I₄ 921 ; Castrén 1: 48)

Susi juoksi suota myöten 307:001
 Karhu kankasta samosi 307:002
 Niin on susi suolta huuti 307:003
 Miepä keihon suosta löysin 307:004
 Karhu lausu kankahalta 307:005
 Onko keiho suurempaini 307:006
 Keiho on keski kertahini 307:007
 Hepoini terällä seiso 307:008
 Penu putkessa makasi 307:009
 Kasi nauku naulan tiessä 307:010
 Suven luusta varren vuoli 307:011
 Vetä vaskesta vekarin 307:012
 Ponnellansa pyörähytti 307:013
 Ponsi pois otettakohon 307:014
 Ota Lempo keihähäsi 307:015
 Nusi nuolesi nykäise 307:016
 Hampahilla rautaisilla 307:017
 Leuvoilla teräksisillä 307:018
 Iholta imehno raukan 307:019
 Karvalta kahimon – – 307:020
 (Suorasanaista)

308 Luojan virsi (I₂ 1103b ; Castrén 1: 149)

Marjaini meältä huuti 308:001
 Puna puola ~ puolukkaini kankahalta 308:002
 Tule neiti poimomaha 308:003
 Sormus käsi suoltamaha 308:004
 Tina rinta riipomaha 308:005
 Vyö vaski valittsomaha 308:006
 Ennen kuin etona syöpi 308:007
 Mato musta muikkoavi 308:008
 Neitsyt Moarie emoini 308:009
 Kuuli marjan huutavakse 308:010
 Viititsihin voatitsihi 308:011
 Peä somilla suorejilla 308:012
 Voattehilla valkehilla 308:013
 Niin mäni meän nisalla 308:014

Kattselekse keäntelekse 308:015
 Keksi marjaisen meältä 308:016
 Puna puolan kankahalta 308:017
 On marja näkömiehe 308:018
 Puola ilmoim luomiehe 308:019
 Alahahk on moasta syyvä 308:020
 Ylähähk on puuhun nossa 308:021
 Niin mänöovi mättähällä 308:022
 Heitti marjan helmoillahe 308:023
 Helmoiltansa rinnoillaha 308:024
 Rinnoiltansa leuvoillaha 308:025
 Leuvoiltansa huulillaha 308:026
 Huuliltansa kielellähe 308:027
 Siitä vattsahan valahti 308:028
 Tuosta tyyty tuosta täyty 308:029
 Tuosta paksukse panihe 308:030
 Lihavakse liittelihe 308:031
 Kanto kohtuo kovoa 308:032
 Vatsan täyttä vaikieta 308:033
 Kanto kuuta kaksi kolme 308:034
 Kolme kuuta neljä kuuta 308:035
 Neljä kuuta viisi kuuta 308:036
 Viisi kuuta kuusi kuuta 308:037
 Seittsemen kaheksan kuuta 308:038
 Ympäri yheksän kuuta 308:039
 Kuuta puolen kymmenettä 308:040
 Vanhoin vaimojen tasaha 308:041
 Niin kuulla kymmenennellä 308:042
 Vaimon vaivakse tuloovi 308:043
 Painuovi pakollisekse 308:044
 Vyö lappa sijansa siirti 308:045
 Palin otti toisen paikan 308:046
 Sanan virkko noin nimesi 308:047
 Piltti pieni piikaiseni 308:048
 Lähe kylpyö kylästä 308:049
 Saunoa Sarajahasta 308:050
 Jossa huono hoivan saisi 308:051
 Avun ankeh tarvittsisi 308:052
 Piltti pienin piikojansa 308:053
 Paras palkkalaisiansa 308:054
 Hyvä kielas käskieki 308:055
 Kepingeh kehuutuoki 308:056
 Sekä juoksi jotta joutu 308:057
 Ruman Ruotuksen kotihi 308:058
 Ruma Ruotus paitulaini 308:059
 Syöpi juopi pöyvän peässä 308:060
 Peässä pöyvän paijoillaha 308:061
 Aivin aivinaisillaha 308:062
 Ruma Ruotuksen emäntä 308:063
 Liikku keski lattiella 308:064
 Liehu sillan liitoksella 308:065
 Sano Piltti pieni piika 308:066
 Piltti pieni piikojansa 308:067
 Sanan virkko noin nimesi 308:068
 Onko kylpyö kylässä 308:069
 Saunoa Sarajahassa 308:070
 Jossa huono hoivan saisi 308:071
 Avun ankeh tarvittsisi 308:072
 Ruma Ruotuksen emäntä 308:073
 Sanan virkko noin nimesi 308:074

On talli Tapo meällä 308:075
 Huoneh honkikko kevilla 308:076
 Johon portot poiijat soapi 308:077
 Tuulen lautat lapsen tuopi 308:078
 Piltti pieni piikojansa 308:079
 Sekä juoksi jotta joutu 308:080
 Sano tuolta tultuonsa 308:081
 Ol ei kylpyö kylässä 308:082
 Saunoa Sarajahassa 308:083
 Ruma Ruotuksen emäntä 308:084
 Sanan virkko noin nimesi 308:085
 On talli Tapo meällä 308:086
 Huoneh honkikko kevilla 308:087
 Johon portot poiijat soapi 308:088
 Tuulen lautat lapsen tuopi 308:089
 Neitsyt Moarie emoini 308:090
 Rakas äiti armollini 308:091
 Koprin helmansa kokosi 308:092
 Käsin keäri voattechensa 308:093
 Sanan virkko noin nimesi 308:094
 Lähtie miun tuloovi 308:095
 Niin kuin muinenki kasakan 308:096
 Elik orjan palkollisen 308:097
 Otti vassan varjoksehe 308:098
 Kipu vuorta kiipuoovi 308:099
 Meän peällä peästyönsä 308:100
 Tallihin Tapo meällä 308:101
 Huonehesen honkikolla 308:102
 Sanan virkko noin nimesi 308:103
 Henkeäs hyvä hepoini 308:104
 Vatsan kautti vaivollisen 308:105
 Jotta huono hoivan saisi 308:106
 Avun ankeh tarvittsisi 308:107
 Henkäsi hyvä hepoini 308:108
 Vatsan kautti vaivollisen 308:109
 Kylyn löylyn leyhähytti 308:110
 Saunan lämpöisen lähetti 308:111
 Vatsan kautti vaivollisen 308:112
 Niin meillä Jumala synty 308:113
 Synty heinillä hepöisen 308:114
 Suora jouhen soimen peähä 308:115
 Jouluna Jumala synty 308:116
 Paras poika pakkaisella 308:117
 Piiletteli poiijuttansa 308:118
 Säilytteli lapsuetta 308:119
 Kullaista omenoansa 308:120
 Hopieista solkiensa 308:121
 Alla leivän leivottavan 308:122
 Alla sieklan sieklottavan 308:123
 Alla korvon kannettavan 308:124
 Alla kiven jauhottavan 308:125
 Alla juoksovan jallaksen 308:126
 Mäni peätäh sukimaha 308:127
 Hampsiensa harjoamah 308:128
 Korvalla tulisen kosen 308:129
 Katoi pieni poikuonsa 308:130
 Kultaini omenuonsa 308:131
 Etsi pientä poiijuttansa 308:132
 Kullaista omenoansa 308:133
 Käypi tietä asteloopi 308:134

Niin tiellä kumartelekse 308:135
 Sie tiehyt Jumalan luoma 308:136
 Näitkö miun ~ pientä poiijuttani 308:137
 Poiijuttani ainuttani 308:138
 Kullaista omenoani 308:139
 Hopieista sauvan vartta 308:140
 Tiehyt vastahan sanoovi 308:141
 Jos näkisin en sanoisi 308:142
 Poikas on minunki luonut 308:143
 Kovin kenkin käytäväkse 308:144
 Rattsuhin ajeltavakse 308:145
 Aina eistyyvi etehen 308:146
 Kuuhut vastahan tuloovi 308:147
 Heän kuulla kumartelekse 308:148
 Sie kuuhut Jumalan luoma 308:149
 Näitkö pientä poiijuttani 308:150
 Poiijuttani ainuttani 308:151
 Kullaista omenoani 308:152
 Hopieista sauvan vartta 308:153
 Kuuhut vastahan sanoovi 308:154
 Jos näkisin en sanoisi 308:155
 Poikas on minunki luonut 308:156
 Yksin yöllä kulkomaha 308:157
 Päivällä kumottamaha 308:158
 Aina eistyyvi etehe 308:159
 Päivä vastahan tuloovi 308:160
 Päivällä kumartelekse 308:161
 Sie päivyit Jumalan luoma 308:162
 Näitkö pientä poiijuttani 308:163
 Poiijuttani ainuttani 308:164
 Kullaista omenoani 308:165
 Hopieista sauvan vartta 308:166
 Päivyit vastahan sanoovi 308:167
 Poikas on minunki luonut 308:168
 Päivän aijan paistamaha 308:169
 Yön aijan katuomaha 308:170
 Tuoll on pieni poikuosi 308:171
 Kultaini omenuosi 308:172
 Ylisessä taivoisessa 308:173
 Peällä taivoisen kaheksan 308:174
 Ilmalla yheksännellä 308:175

309 Tapanin virsi (I₂ 1182 ; Castrén 2: 3)

Mänes oro juottamaha 309:002
 Laukki lainuottamaha 309:003
 Avannosta talvisesta 309:004
 Eipä juo hepöisen varsa 309:005
 Kattso kerran kaivohonsa 309:006
 Toisen kerran peänsä peällä 309:007
 Keksi tähän taivoiselta 309:008
 Pilkan pilvien ravolta 309:009
 Nousi oron – – 309:010
 Nousi laukin lautaisella 309:011
 Ajo juossulla kotihi 309:012
 Samolla pihalla soapi 309:013
 Heitti moahan marhaminnan 309:014
 Hietahan helyt hepöisen 309:015
 Pian pissäakse tupaha 309:016
 Ruma Ruotus paitulaini 309:017

Syöpi juopi pöyvän peässä 309:018
Peässä pöyvän paijoillaha 309:019
Aivin aivinaisillaha 309:020
Sanan virkko noin nimesi 309_021
Tämän päiväisen perästä 309:023
Ruok en Ruotuksen hepoista 309:024
Kats en pahan kankarie 309:025
Itse Ruotus ruokkioho 309:026
Kattsokohon kankarie 309:027
Jo meill on parempi valta 309:028
Jo on tähti taivahalla 309:029
Pilkka pilvien ravossa 309:030
Pahoin maksoit orjan palkan 309:031
Roatajan rahan alaisen 309:032
Lyhyellä kyynärällä 309:033
Saralla venytetyllä 309:034

LIITE 3 KERUUT

Taulukko 1. Elias Lönnrotin keräämät runot (Lönnrotiana 5, 1834). Lna = Lönnrotiana-kokoelman numero; Nro = korpuksen numero; SKVR = SKVR-numero; L. = Laji (K = kertova runo, L = loitsu, M = muu).

Lna	Nro	SKVR	L.	Otsikko, alkusäe	Säkeitä
66	101	I ₂ 758	K	Lemminkäisen (Lemmin poika) surma.	299
67	102	I ₂ 758a	K	Verisuka-motiivi (päälle kirjoitettu "förut").	6
68	103	I ₁ 469	K	Kilpakosinta.	459
69a	104		M	Joisin joka pikarin" (vrt. Lna 83).	1
69	105	I ₃ 205	M	Kaikki kannettu näkee – Emo neuvo poikoansa.	30
70	106	I ₁ 54	K	Sampo-runo.	404
71	107	I ₁ 297	L	Väinämöisen polvenhaava.	35
72	109	I ₂ 759	K	Lemminkäisen (=Kaukamieli) virsi + loppusanat.	273 + 1
73	110	I ₂ 865	K	Hiiden hirvi.	73
74	111	I ₂ 925	K	Kalevan pojan kaskenkaato.	12
75	112	I ₁ 615	K	Laivaretki.	117
76	113	I ₁ 399	K	Vipunen.	81
77	114	I ₁ 678	K	Nimettömät taudit.	37
78	115	I ₄ 1656	L	Läävämato (Istuvi itähän rinnoin).	16
79	116	I ₁ 170	K	Kilpalaulanta.	97
80	117	I ₂ 978	K	Rutsa.	58
81	118	I ₃ 1375	M	Kuin oisi käeltä kieli.	7
82	119	I ₄ 280	L	Tulen sanat (Nousi neitoini norosta).	19
83	120	I ₃ 2022	M	Joisin joka pikarin" (vrt. Lna 69a).	2
84	121	I ₄ 1095	L	Metsälle lähtijän sanat.	88
/85	122	I ₂ 1105	K	Hiiden sepän kahlinta + loppusanat	89 + 19
86	123	I ₁ 362	K	Päivölän pidot – Tuonelassa käynti.	176
87	124	I ₃ 2008	M	Kuka lie minuo luonut –Viisaampansa vieressä maannut.	70
88	108	I ₄ 905	L	Riisin sanat.	71
89	125	I ₃ 1471	M	Peästä on päiveä parempi (rukousloitsua?).	15
90	126	I ₄ 410	L	Käärmeen sanat (Kuppelo kulon alaini).	128
91	127	I ₄ 836	L	Iso tammi – Pistos.	274
92	128	I ₁ 683 + I ₄ 168	L	Tuomio + Raudan synty.	39 + 169
93	129	I ₂ 1103	K	Luojan virsi.	300
94	130	I ₃ 1420	M	Hauki tiesi hauvan pohjat	15
95	131	I ₃ 2092	M	Puita puuttu purren seppä.	16
96	132	I ₄ 281	L	Tulen synty (Tuli on tehty taivoisessa).	218
97	133	I ₄ 1798	L	Avioitumisajan tiedustelu käeltä (Kuku kultaini kähköini)	7
98	134	I ₂ 1033	K	Hiihtävä surma.	21
99	135	I ₄ 837	L	Tulen sanat (Vaiva on olla valjahissa).	29
100	136	I ₃ 1287	M	Itse laulan millon kuulen.	25
101	137	I ₂ 1230	E	Iso tammi – Pilvilampi.	24
102	138	I ₂ 1186	E	Sulho omenapuussa.	12
103	139	I ₄ 411	L	Käärmeen synty (Kehnot keärmistä rakenti).	61
104	140	I ₄ 1397	L	Karjan virsi (Hijjest on hyvä hepoini) + loppusanat.	120 + 4
105	141	I ₄ 1096	L	Metsälle lähtiessä (Sato ukko uutta lunta).	41
106	142	I ₂ 892	E	Iso härkä.	21

107	143	I ₁ 171	M	Tiijän linnukse tijaisen.	12
108	144	I ₃ 1998	M	Paju puita ensimmäini	55
109	145	I ₃ 1347	M	Vain ei laulaja hyväini	8

Taulukko 2. *J. Fr. Cajanin keräämät runot (Cajan 3, 1836). Caj (a) = arkistonumero; Caj (b) = käsikirjoituksen numero; Nro = korpuksen numero; SKVR = SKVR-numero; L. = Laji (K = kertova runo, L = loitsu, M = muu)*

Caj (a)	Caj (b)	Nro	SKVR	L.	Otsikko, alkusäe	Säkeitä
461	160	201	I ₄ 1095a	L	Alkusanat + Metsälle lähtiessä.	13+76
462	161	202	I ₁ 683a	K	Tuomio + Loppusanat.	38+15
463	162	203	I ₁ 339	K	Luojan laivaretki + Loppusanat.	135+2
464	163	204	I ₂ 1103a	K	Luojan virsi.	180
465	164	205	I ₂ 1105a	K	Hiiden sepän kahlinta.	136
466	165	206	I ₂ 978a	K	Sisaren turmelus.	31
467	166	207	I ₃ 2018	M	Eipä moaten markat soaha.	21
468	167 + 168	208	I ₃ 2006 + I ₃ 1999	M	Emo neuvo poikoansa - Elä kihlo kirkkotiellä.	34
469		209		M	Uuhu uuvessa pitää.	2
470				M	Ei syöpä jeäpeä katso. Sananlasku.	1
471	169	211	I ₁ 684	K	Kaunis Katrina.	8
471b		212		M	Lisä ois leivän särpimestä.	2
472		213		M	Paremp ois pajunen linna.	2
473		214		M	Paremp ois pajunen saua.	2
474	170	215	I ₃ 1403	M	Syntymistään sureva.	29
475	171	216	I ₄ 1097	L	Metsälle lähtiessä (Kaunis kauppoik- se parempi) + Loppusanat.	56+2
476	172	217	I ₃ 1476	M	Moni matkassa tulovi.	29
477	173	218	I ₃ 2072	M	"Kuka paljon syönöö" (5). ? Alkaa "Jesus siunatkon tämänki vuuen uutisen".	6
478	174	219	I ₃ 2091	M	Pankoa minussa varon.	6
479		220		M	Muutamilla suuret mulkut.	4
480	175	221	I ₃ 1319	M	Pie pihti valkeata.	30
481	176	222	I ₂ 761	K	Kalatutta itki Kauko.	7
481b					"Onhan ne tietohussanat...". Tieto luonnon nostatuksesta.	
482a	177a		I ₁ 297a	L	Väinämöisen polvenhaava, maininta ("I Väinämöinens lohtiminen näm- des Jesuksen veret").	
482b	177b	225	I ₂ 758b	K	Lemminkäisen surma. Katkelmia.	35
483	178	226	I ₂ 759a	K	Lemminkäisen virsi (Kaukamieli). Katkelmia.	10
484	178a	227	I ₂ 763	K	Ahti soarella asuu. Katkelma, lopussa huomautus "Ei hänestä pitältä muis- sa".	3
485	179	228	I ₄ 411a	L	Käärmeen synty.	61
486	180	229	I ₂ 1159	M	Silloin oli vilu vilun peällä. Loppu suorasanainen.	17
487	181	230	I ₁ 54a	K	Sampo-runo. Katkelmia.	65
488	182	231	I ₁ 469a	K	Kilpakosinta. Suorasanainen mainin- ta.	1
489	183		I ₁ 170a	K	Kilpalaulanta. Suorasanainen mai- ninta.	1

Taulukko 3. M. A. Castrénin keräämät runot (Castrén 1-2, 1839). *Castr* =arkistonumero; *KK*= Kansalliskirjasto, käsikirjoituskokoelma, *Matias Castrénin arkisto, Coll.539, Fennica I, Finska Runor I-II, SKS* = SKS KRA. *Castrén 2*; *Nro* = korpuksen numero; *SKVR* = SKVR-numero; *L.* = Laji (*K* = kertova runo, *L* = loitsu, *M* = muu).

Castr	Nro	SKVR	L.	Otsikko, alkusäe	Säkeitä
KK 14	301	I ₂ 1105b	K	Hiiden sepän kahlinta.	116
KK 29	302	I ₄ 836a	L	Iso tammi. Alasyrjässä lyijykynällä luultavasti Castrenin käsialalla "Arh".	37
KK 44	303	I ₁ 54b I ₁ 399a	K	"Arhippa combinerar..."; Muutamia säkeitä sisältävä selostus Arhipan laulamista eeppisistä runoista. Castren viittaa jatkuvasti <i>Kalevalaan</i> . Kaukosen (1956, s. 408-409) päätelmien mukaan Arhippa lauloi: 1) Sampo-runon, 2) Lemminkäisen virren, 3) Vipusen ja Kanteleen synnyn, 4) Kilpakosinnan.	8
KK 45	304	I ₁ 362a I ₂ 759b	K	"Huru 9 v. 105..."; jatkoa edelliseen, mutta numeroitu erikseen, koska seuraa kokonaan ylöspantuna Oluen synty - Tuonelassa käynti , tätä seuraa Kaukamielen virren alku.	220
KK 46	305	I ₄ 411b	L	Käärmeen sanat .	39
KK 47	306	I ₁ 339a	K	Luojan laivaretki.	145
KK 48	307	I ₄ 921	L	Ruton sanat . Mahdollisesti ei Arhipalta.	20
KK 149	308	I ₂ 1103b	K	Luojan virsi. Alasyrjässä "Enl Arh".	175
SKS 3	309	I ₂ 1182	K	Tapanin virsi. Päällä "fragment".	33

LIITE 4 TAULUKOT

Taulukko 1. a) Laajuussäännöt. Poikkeamat laajuussäännöistä eriteltynä sanan alkuaseman ja sanan pituuden mukaan. Virhe 1 = tavallinen virhe. Virhe 2 = karjalan aste-vaihtelun aiheuttamat virheet.

	Asema	Sanoja	Virhe 1	Virhe 2	Virheitä % sanoista	säikeistä
2. runojalka nousu	34	2495	41	25	2,6	1,1
	345	1075	1	3	0,4	0,1
	345678	52			0,0	0,0
Yhteensä		3622	42	28	1,9	1,1
2. runojalka lasku	45	538	21		3,9	0,1
	456	505			0	0
	45678	429	11		2,6	0,2
Yhteensä		1472	32		2,2	0,5
3. runojalka nousu	56	771	10	6	2,1	0,3
	5678	2374	11	3	0,6	0,2
Yhteensä		3145	21	9	1,0	0,5
3. runojalka lasku	678	1849	19		1,0	0,3
4. runojalka nousu	78	1294	2	1	0,2	0,1
Kaikki		11382	116	38	1,5	2,6

Taulukko 1. b) Tahtirakenteet. Luokitus Sadeniemen (1951, 20–21) mukaan. T = tyyppi; R = tavurakenne.

T	R	Esimerkit	Lkm	%
A1	2222	Ahven arka märkä perse (2222), Jo mie kynnin kyisen pellon (11222), Sillä miull on silmät suuret (21122), Niin on pitkä niin on paksu (112112), Veri seiso niin kuin seinä (22112)	593	9,9
A2	224	Pyhän pellon pientarella (224), En mie kiellä kiertämästä (1124)	1771	29,5
A3	422	Herheläini Hiitten lintu (422), Akanat on alta kielen (3122), Etsittihin vain ei löytty (4112)	136	2,3
A4	44	Lihavakse liittelihe (44), Haliehk on haukisekse (314)	501	8,4
A5	26	Lammit luihatellaksesi (26)	52	0,9
		YHTEENSÄ	3053	51,0
B1	233	Pilka pilvien ravossa (233), Ku on kullasta kuvattu (1133), Sykysyisistä sysistä (53), Kuin sie kuulet miun tulovan (11213)	1126	18,8
B2	332	Epäsi kavehta kaksi (332), Hapata tyhyttelövi (35), Peäsi kuu kumottamaha (215), Kukkuisin joka on kuusen (3212)	536	8,9
B3	323	Kitahan kiro kavehten (323)	358	6,0
		YHTEENSÄ	2020	33,7

C1	2213	Sanan virkko noin nimesi (2213), Männeheltä peän mäkäisi (413), Matamah on moan matoisen (3113)	169	2,8
C2	1322	Niin päätövä Päivän poika (1322), Niin kerralla kolmannella (134)	164	2,7
C3	1313	Suon selällä moan navalla (1313)	12	0,2
C4	2123	Eikä tuo kovin pahastu (2123)	40	0,7
C5	1232	Ei orjat hyvästi liettso (1232), Jo tunnen valehtelijan (125)	292	4,9
C6	2132	Alla päin pahalla mielin (2132), Niin miks et minuo laula (11132)	104	1,7
C7	1223	Ei ollut sitä urosta (1223), Ja kuin et sitä totelle (11123)	140	2,3
YHTEENSÄ			921	15,3

Taulukko 2. *Alkusointuisuus. Alkusoinnun tyyppi: 1. Ei alkusointua. 2. Heikko alkusointu. 3. Vahva alkusointu. 4. Vahva ja heikko alkusointu. 5. Heikko kolmisointu. 6. Vahva kolmisointu. 7. Vahva kolmisointu ja heikko alkusointu. 8. Vahva alkusointu ja kaksi heikkoo alkusointua. 9. Kaksi eri heikkoo alkusointua. 10. Erilliset vahva ja heikko alkusointu. 11. Erilliset kaksi vahvaa alkusointua.*

Tyyppi	Lkm	Vahva %	Heikko %	Alkusoinnuton
1.	1466			24,5
2.	1029		17,2	
3.	2840	47,4		
4.	392	6,5		
5.	51		0,9	
6.	110	1,8		
7.	4	0,1		
8.	9	0,2		
9.	7		0,1	
10.	57	1,0		
11.	29	0,5		
Yhteensä	5994			
%	100	57,4	18,2	24,5

Taulukko 3. *Kertovien runojen erilaisten säkeiden määrä esiintymiskertojen ja eri runoissa esiintymisen mukaan.*

Kertaa	1 runossa	2 runossa	3 runossa	4 runossa	> 5 runossa	Yht.
1x	1283					1283
2x	227	78				305
3x	67	29	20			116
4x	16	7	10	5		38
5x	12	10	4	4		30
6x	9	3	5	1		18
7x	4	2	2	1		9
8x	1		1		1	3
9x	5	2	1		1	9
> 10x	1	1			4	6
Yht.	1625	132	43	11	6	1817

Taulukko 4. *Loitsujen erilaisten säkeiden määrä esiintymiskertojen ja eri runoissa esiintymisen mukaan*

Kertaa	1 runossa	2 runossa	3 runossa	4 runossa	Yht.
1x	836				836
2x	74	58			132
3x	14	15	2		31
4x	3	7	1		11
5x	3	2		1	6
6x	1			1	2
7x	1	1	2		4
Yht.	932	83	5	2	1022

Taulukko 5. *Arhipan parannusloitsujen rakentuminen (säemäärät). Syn = synty, Lou = loukkaantumisen kuvaus, Par = parannus, Puh = puhuttelu.*

	Syn	Lou	Par	Puh	Yht.
Pistos	94	50		128	274
Tuli	182	11		22	215
Rauta	31	14		124	169
Käärme / läävämato				128	128
Riisi	62			9	71
Käärme / läävämato	35	5		21	61
Rauta (Polvenhaava)		16	12	7	35
Rutto?	11	2		7	20
Katkelmat:					
Pistos? Tuli?	29				29
Tuli		15	4		19
Käärme / läävämato	9			7	16

Taulukko 6. *Muiden runojen erilaisten säkeiden määrä esiintymiskertojen ja eri runoissa esiintymisen mukaan.*

Kertaa	1 runossa	2 runossa	3 runossa	4 runossa	> 5 runossa	Yht.
1x	314					314
2x	8	33				41
3x		1	8			9
4x			4	3		7
5x			1	6	1	8
6x					1	1
Yht.	322	34	13	9	2	380

Taulukko 7. Syntaktisten säetyyppien jakauma ja säeryhmien laajuudet. Pystyvirvillä syntaktiset säetyypit (taulukko 15.), vaakarivillä säeryhmän säikeiden määrä.

	1	2	3	4	5	6	7	Yht	%
V	1032	966	131	24	13	3	2	2171	60,6
C	136	168	39	8	2			353	9,8
Ell	16	7		1				24	0,7
Vertaus	13	20	1	1				35	1,0
S	196	55	14	3	1			269	7,5
Puh	62	33	7					102	2,9
Obj	13	17	2	1				33	0,9
Predvi	8	13	5	2	1			29	0,8
Temp	78	27	4					109	3,0
Lok	122	178	17	6	1	1		325	9,1
Hab	7	15	1					23	0,6
Tav	30	69	2	2	2	1		106	2,9
Huudahdus	2	2	4					8	0,2
Yhteensä	1715	1570	227	48	20	5	2	3587	
%	47,7	43,8	6,4	1,4	0,6	0,1	0,1		100

Taulukko 8. Lausekkeiden määrät esi- ja jälkisäkeissä. es = esisäe, js = jälkisäe, Y. = yhteensä. Lausekkeiden lyhenteet ks. 4.2.2. P. = PartisP.

	NP	AP	PP	Pr	AdvP	Konj	InfP	P.	V	Yht.
es	3557	259	200	525	1019	235	277	73	2791	8936
%	39,8	2,9	2,2	5,9	11,4	2,6	3,1	0,8	31,2	100
js	2348	241	140	41	155	73	205	88	913	4204
%	55,9	5,7	3,3	1,0	3,7	1,7	4,9	2,1	21,7	100
Y.	5905	500	340	566	1174	308	482	161	3704	13140
%	44,9	3,8	2,6	4,3	8,9	2,3	3,7	1,2	28,2	100

Taulukko 9. Lausekkeiden sanamäärät. Lausekkeiden lyhenteet ks. 4.2.2. P. = PartisP

	NP	AP	PP	Pr	AdvP	Konj	InfP	Par-tisP	V	Yht.
1	3042	401	28	554	1152	292	187	45	3526	9227
%	51,5	80,2	8,2	97,9	98,1	94,8	38,8	28,0	95,2	70,2
2	2039	69	118	12	20	16	170	77	175	2696
%	34,5	13,8	34,7	2,1	1,7	5,2	35,3	47,8	4,7	20,5
3	747	30	172		2		119	36	3	1109
%	12,7	6,0	50,6		0,2		24,7	22,4	0,1	8,4
4	77		22				6	3		108
%	1,3		6,5				1,2	1,9		0,8
Y.	5905	500	340	566	1174	308	482	161	3704	13140
%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Taulukko 10. Sanaluokkien määrät lausekkeittain. *subs* = substantiivi, *adj* = adjektiivi, *pron* = pronomini, *adp* = adpositio, *adv* = adverbi, *konj* = konjunktio, "on" = täytesana "on", *es.* = epäselvä; Lausekkeet pystysarakkeissa, lyhenteet ks. 4.2.2. *P.* = PartisP. Alimmaisella rivillä sanaluokkien osus kaikista sanoista.

	subs	adj	pron	adp	adv	konj	verbi	"on"	es.	Yht.
NP	7822	1393	244		97		121	37	8	9722
%	89,6	66,7	28,0		7,0		2,6	32,5	100	
AP	67	524	9		13		16	2		631
%	0,8	25,1	1,0		0,9		0,3	1,8		
PP	417	90	15	333	1		17	4		877
%	4,8	4,3	1,7	94,9	0,1		0,4	3,5		
Pron		1	571					16		588
%		0,0	65,5					14,0		
AdvP	6	9	1		1195			30		1241
%	0,1	0,4	0,1		86,5			26,3		
Konj						322		19		341
%						97,9		16,7		
InfP	317	45	22	17	37	4	477	4		923
%	3,6	2,2	2,5	4,8	2,7	1,2	10,2	3,5		
P.	100	26	10	1	39		145			321
%	1,1	1,2	1,1	0,3	2,8		3,1			
V						3	3896	2		3901
%						0,9	83,4	1,8		
Yht.	8729	2088	872	351	1382	329	4672	114	8	18545
%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
Kai- kista	47,1	11,3	4,7	1,9	7,5	1,8	25,2	0,6	0,0	100

Taulukko 11. Sanat sanaluokan ja alkuaseman mukaan. *subs* = substantiivi, *adj* = adjektiivi, *pron* = pronomini, *adp* = adpositio, *adv* = adverbi, *konj* = konjunktio, "on" = täytesana "on", *es.* = epäselvä.

Alku	subs	adj	pron	adp	adv	konj	verbi	'on'	es.	Yht.
1	2229	498	391	187	809	263	1503		3	5883
%	25,5	23,9	44,8	53,3	58,5	79,9	32,2		37,5	31,7
2	240	46	158	10	66	16	454	74		1064
%	2,7	2,2	18,1	2,8	4,8	4,9	9,7	64,9		5,7
3	2053	554	153	51	276	4	620	10		3721
%	23,5	26,5	17,5	14,5	20,0	1,2	13,3	8,8		20,1
4	784	304	86	2	46	1	239	23		1485
%	9,0	14,6	9,9	0,6	3,3	0,3	5,1	20,2		8,0
5	1785	414	45	13	129	44	864	7	3	3304
%	20,4	19,8	5,2	3,7	9,3	13,4	18,5	6,1	37,5	17,8
6	942	191	21	48	41	1	577		1	1822
%	10,8	9,1	2,4	13,7	3,0	0,3	12,4		12,5	9,8
7	696	81	18	40	15		415		1	1266
%	8,0	3,9	2,1	11,4	1,1		8,9		12,5	6,8
Yht.	8729	2088	872	351	1382	329	4672	114	8	18545
%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Taulukko 12. Lausekkeiden syntaktiset tehtävät esi- ja jälkisäkeissä. e = esisäe, j = jälkisäe, Y = yhteensä; s = subjekti, p = puhuttelu, o = objekti, pv = predikaatiivi, pa = predikaatiiviadverbiaali, l = lokatiiviadverbiaali ja habitiiviadverbiaali, t = temporaaliadverbiaali, a = muu adverbiaali, k = konjunktio, v = predikaatti, m = muu, epäselvä.

	s	p	o	pr	pa	l	t	a	k	v	m	Y
e	1490	214	1098	132	201	1386	529	849	235	2790	11	8935
%	16,7	2,4	12,3	1,5	2,2	15,5	5,9	9,5	2,6	31,2	0,1	100
j	764	113	628	118	155	933	162	337	73	913	9	4205
%	18,2	2,7	14,9	2,8	3,7	22,2	3,9	8,0	1,7	21,7	0,2	100
Y	2254	327	1726	250	356	2319	691	1186	308	3703	20	13140
%	17,2	2,5	13,1	1,9	2,7	17,6	5,3	9,0	2,3	28,2	0,2	100

Taulukko 13. Syntaktiset tehtävät ja lauseketyypit. 1 = NP, 2 = AP, 3 = PP, 4 = Pr, 5 = AdvIP, 6 = Konj, 7 = InfP, 8 = PartisP, 9 = V (ks. 4.2.2.). Muut ks. taulukko 12.

	s	p	o	pr	pa	l	t	a	k	v	m	Y
1	1808	298	1414	80	235	1468	221	361			20	5905
2	130	10	51	142	98	18	29	22				500
3						293	12	35				340
4	275	19	114	4		123		31				566
5						199	375	600				1174
6									308			308
7	22		94			201	36	129				482
8	19		53	24	23	17	18	7				161
9										3704		3704
Y	2254	327	1726	250	356	2319	691	1185	308	3704	20	13140

Taulukko 14. Rinnastus- (R) ja alistuskonjunktioit (A) sekä relatiivipronominit (J). Esiintymistiheys sataa säettä kohden Arhipan Sampo-runossa ja vertailuaineistossa (Leino 1975, 42) sekä kaikissa korpuksen runoissa.

Leinon vertailu	R	A	J	Yhteensä
Rahvaanrunoilijat	3,6	9,9	3,1	16,6
Vienalaiset	1,0	2,0	1,3	4,3
Oppineet	2,6	3,8	3,8	10,2
Arhippa Perttunen	–	1,2	–	1,2
Eino Leino	2,0	1,5	–	3,5

Kaikki Arhipan runot	R	A	J	Yhteensä
Lkm	23	130	82	235
100 säettä kohti	0,4	2,2	1,4	4,0
100 lausetta kohti	0,9	4,9	3,1	8,9

Taulukko 15. *Yhteenvedo ja esimerkit syntaktisista säeryhmätyypeistä. Lyh. = lyhenne (ks. 4.2.3.)*

Syntaktinen säetyyppi	Lyh.	Esimerkit
Verbi	V	Mäni tyttö kattsomaha; Työnnän pieneni pihalla
Kopula	C	Tuoll on pieni poikuosi; Lustuhissa mies lujempi
Ellipsi	Ell	Nuoret nuolien nojahan; Ehkei lapsella emuo
Vertaus	Vertaus	Niin kuin noatin nakrehesta; Ku kuki sukimojaha
Subjekti	Subj	Vaka vanha Väinämöini; Niin kuulu Jumalan poika
Puhuttelu	Puh	Oi sie ukko ulkomaini; Neitsyt Moarie emoini
Objekti	Obj	Ennen soatuja sanoja; Tulovakse Väinämöisen
Predikatiivadvli	PredA	Parahina laulajina; Ikuisekse puolisokse
Lokatiivadvverbiaali	Lok	Pimiehen Pohjolahan; Alla kuusen kukka latvan
Habitiivadvverbiaali	Hab	Nuorisolla nousovalla; Ikuisella tietäjällä
Temporaaliadvverbiaali	Temp	Jo päivänä kolmantena; Kotihisi tullessasi
Muu advverbiaali	Tav	Puuhusilla pienoisilla; Lohi leikkoallakseni
Huudahdussäe	Huud	Voi sinuo rauta raukka; Voi poloisen päiväni

Taulukko 16. *Säeryhmien ja säikeiden määrien vastaavuus. * = Säikeiden määrissä ei ole eroteltu subjekti- ja puhuttelusäikeitä.*

Funktio	Säeryhmiä	%	Säikeitä	%	Säeryhmän keskipituus
V	2171	60,6	3536	60,2	1,63
C	353	9,8	622	10,6	1,76
Ell	24	0,7	35	0,6	1,46
Vertaus	35	1	61	1	1,74
Nimeäminen:					
S	269	7,5	529*	9	1,43
Puh	102	2,9			
Ob	33	0,9	61	1	1,85
PredA	29	0,8	62	1,1	2,14
Adverbiaali:					
Temp	109	3	144	2,5	1,32
Lok	325	9,1	567	9,7	1,74
Hab	23	0,6	40	0,7	1,74
Tav	106	2,9	199	3,4	1,88
Huudahdus	8	0,2	18	0,3	2,25
Yhteensä	3587	100	5874	100	1,64

Taulukko 17. Lausetyypit säkeittäin. Taulukossa on eri vaakariveillä ilmaistuna verbi-, kopula-, ellipsi- ja vertaussäkeet ja niiden jälkeen tulevat erisäkeiset lauseenjäsenet. Koska enemmän kuin yhden lauseenjäsenen liittyminen on harvinaista, tapaukset on ryhmitelty ensimmäisen verbi- tai kopulasäkeen mukaisen lauseenjäsenen mukaan. Pystysarakkeissa on taas ilmaistuna näitä edeltävät erisäkeiset lauseenjäsenet eli lauseen alku. Riveillä "Irrallinen nimisäe" ja "Irrallinen puhuttelusäe" on subjektin ja puhuttelusäkeen muotoisia säkeitä, jotka eivät kuitenkaan jatka seuraavien lauseiden subjektina. Riville "Muut" on sijoitettu huudahduslauseet (8 kpl) ja erinäisiä tapauksia (7 kpl), joita ei suoraan voi sijoittaa muihin luokkiin, ja joista osa voi olla muistiinpanovirheitä. m = muu säetyyppi.

	---	S	S +	Puh	Temp	Temp + m	Muut	Yht.	%
			m						
V	1457	155	4	52	41	3	8	1720	65,1
V + S	12				1			13	0,5
V + Obj	21	2			1			24	1,0
V + Obj + m	3							3	
V + PredA	13			1				14	0,6
V + PredA + m	1							1	
V + Lok	198	27	2	15	9			251	10,2
V + Lok + m	13	1		2	3			19	
V + Hab	11	1						12	0,5
V + Hab + m	2							2	
V + Temp	28			2				30	1,2
V + Temp + m	2							2	
V + Tav	52	8		4		1	1	66	3,0
V + Tav + m	7	3		3				13	
C	286	10		4	2		4	306	11,6
C + S	4							4	0,3
C + S + m	5							5	
C + PredA	6							6	0,2
C + Lok	13							13	0,5
C + Hab	2							2	0,1
C + Temp	2			1				3	0,1
C + Tav	9							9	0,5
C + Tav + m	3							3	
Ell	25							25	1,0
Ell + m	1							1	
Vertaus	35							35	1,3
Irrallinen nimisäe	30							30	1,1
Irrallinen puh.	17							17	0,6
Muut	8	3		1	2		1	15	0,6
Yhteensä	2266	210	6	85	59	4	14	2644	
%	85,7	8,2		3,2	2,4		0,5		100

Taulukko 18. *Ajan adverbit. Viidessä ensimmäisessä sarakkeessa on tehty jaottelu sen mukaan, esiintyko sana finiittiverbillisessä tai elliptisessä (V), kopulalauseen sisältävässä (C), erillisen subjektin, puhutteluilmauksen, objektin tai predikaatiivadverbiaalin sisältävässä säeryhmässä (S), adverbiaalisäeryhmässä (Advl) vai lausekkeenjäsenenä (Laus.). Jokaisesta sanasta annetaan lisäksi tieto sanan sijoittumisesta säkeen alkuun (alkaa 1. runojalassa).*

1. Ajankohtaan yleisesti suhteuttavat							
	V	C	S	Advl	Laus.	Yht	Alussa
aikaiseh	5					5	
aina	27	5	1		2	35	32
aivoin					10	10	5
kulloinkana	1					1	
milloin (rel)	1					1	
milloinkana	4					4	1
silloin	51	5	56	1		113	95
Yhteensä	89	10	57	1	12	169	133

2. Menneeseen tai edeltävään suhteuttavat							
	V	C	S	Advl	Laus.	Yht	Alussa
ennen	2	3	8		11	24	9
muinen(ki)	4					4	
vasta	3					3	3
Yhteensä	9	3	8		11	31	12

3. Tulevaan tai seuraavaan suhteuttavat							
	V	C	S	Advl	Laus.	Yht.	Alussa
heti	6			1		7	6
iellä					3	3	
kohta	12					12	12
pian	15					15	15
vasta					2	2	2
vastaki	3					3	
viimeiseksi	1					1	
välehen(mmin)	2					2	1
äsen	11	1				12	12
Yhteensä	50	1		1	5	57	48

4. Nykyiseen tai käynnissä olevaan suhteuttavat							
	V	C	S	Advl	Laus.	Yht	Alussa
nyt	12	9	2			23	22

5. Jatkuvuus							
	V	C	S	Advl	Laus.	Yht.	Alussa
jo(pa, -han)	36	2		3		41	41
vielä	5		1	2		8	3
yhä	5					5	5
Yhteensä	46	2	1	5		54	49

6. Kesto							
	V	C	S	Advl	Laus.	Yht.	Alussa
ikäti	4				1	5	
kauvan	4	1				5	5
loputin	1					1	
viikon	6	1				7	3
Yhteensä	15	2			1	18	8

7. Summittainen toistuvuus

	V	C	S	Advl	Laus.	Yht.	Alussa
harvoin	1	1				2	2
usein			1			1	1
Yhteensä	1	1	1			3	3

8. Täsmällinen toistuvuus

	V	C	S	Advl	Laus.	Yht.	Alussa
kerran	21				1	22	
kolmittsi	6			16		22	16
toittsi (-ki)	3					3	3
Yhteensä	30			16	1	47	19

Kaikki yhteensä	252	28	69	23	30	402	294
------------------------	------------	-----------	-----------	-----------	-----------	------------	------------

Taulukko 19. Paikan adverbit. Jaottelusta ks. taulukko 18. Luokitus ks. VISK § 648.

1. Vertikaalisuus ja horisontaalisuus

	V	C	S	Advl	Lauseke	Yht.	Alussa
alas	2					2	2
alemma	4					4	
alla	4	1			4	9	4
alta	2					2	2
etehen	2					2	
etemmä	10					10	
peällä	9	1			3	13	
peältä	2					2	2
ylemmä	3					3	
Yhteensä	38	2			7	47	10

2. Etäisyys ja sijainnin suhteellisuus

	V	C	S	Advl	Lauseke	Yht.	Alussa
kauvos	3					3	
kesellä		1				1	1
kohti					2	2	
luota	1	1				2	
pois	1					1	1
päin					2	2	
sisällä	1					1	
sivulla	1					1	
ulos	5					5	2
vastah(-an)	18					18	
Yhteensä	30	2			4	36	4

3. Muu sijainti tai taho

	V	C	S	Advl	Lauseke	Yht.	Alussa
kaheksiialla	1					1	
kuusienne	1					1	
muunne	1					1	
Yhteensä	3					3	

4. Proadverbit, laaja-alaiset

	V	C	S	Advl	Lauseke	Yht.	Alussa
siellä	6	9		1	1	17	13
sieltä	5				5	10	2
sinne	8				4	12	3
teällä	2					2	2
teältä	1				2	3	1
tänne	3	1			2	6	1
tuolla	3	8			3	14	14
tuolta	4				20	24	13
tuonne	8					8	
Yhteensä	40	18		1	37	96	49

5. Proadverbit, suppea-alaiset

	V	C	S	Advl	Lauseke	Yht.	Alussa
tässä	2	3			1	6	3
tästä	2					2	1
tähän		2				2	1
tuossa	9				1	10	7
tuosta	6				1	7	5
tuohon	1				1	2	1
siinä	4					4	2
siitä	54	3	8	2		67	56
siihen	4					4	3
Yhteensä	82	8	8	2	4	104	79

6. Relatiivinen proadverbi

	V	C	S	Advl	Lauseke	Yht.	Alussa
jonne	2					2	
Kaikki yhteensä	195	30	8	3	52	288	142

Taulukko 20. Tavan adverbitt. Jaottelusta ks. taulukko 18.

	V	C	S	Advl	Laus.	Yht.	Alussa
erin		1				1	1
hajallah		2				2	
hiljalleh(-ni)	1	1				2	1
hyvin	4					4	
hyvästi	3					3	
ilmoim					9	9	
joutuisasti	2					2	
kallella					6	6	
kaunehesti	1					1	
kiini	3					3	
kilvan					2	2	2
kilveten (?)	1					1	
kulmin	2					2	
lonkallah		1				1	
milleskänä		2				2	
nurin	1					1	1
oike(h)in	1					1	

pahoin	3				3	2
pitin	2				2	
poikelta		6			6	
poikki	3				3	
poikki puolin			2		2	2
puhki	3				3	3
rikki	1				1	
saloa	3				3	
syyten	1				1	
taiten	10				10	
tarkoin	2				2	2
tasoin	1				1	
tuiki	2				2	
tyyten	1				1	
vassatuksin	1				1	
verkkaselleh	1				1	1
veärin	1				1	1
yksin				1	1	1
Yhteensä	54	13	2	18	87	17

Proadverbit

	V	C	S	Advl	Laus.	Yht.	Alussa
muitein			1		1	2	2
niin	177	2	34	30	17	260	256
noin	86					86	1
näin					1	1	1
siksi	1					1	1
sillä		6				6	6
toisin	2		4		2	8	6
Yhteensä	266	8	39	30	21	364	273
Kaikki yht.	320	21	39	32	39	451	290

Taulukko 21. Kvanttoriadverbit. Jaottelusta ks. taulukko 18.

	V	C	S	Advl	Laus.	Yht.	Alussa
enemmän	3				4	7	2
kyllin			2			2	
paljo	1	3			2	6	3
pikkaraisen	1					1	
pikkuisen	2					2	
täynnä		5				5	1
vähemmän	1					1	
vähäisen,	3	14				17	
vähäini							
vähällä	2					2	
vähän	6	3				9	8
äijä	3	4				7	4
Yhteensä	22	29	2		6	59	18

Taulukko 22. Muut adverbit ja partikkelit. Jaottelusta ks. taulukko 18.

1. Fokuspartikkelit							
	V	C	S	Advl	Laus.	Yht.	Alussa
lisäkse	3					3	
kansa		2				2	2
vain(i)	1		1			2	1
Yhteensä	4	2	1			7	3

2. Intensiteettipartikkelit							
	V	C	S	Advl	Laus.	Yht.	Alussa
aivan, aivin					15	15	8
ani					1	1	
iki					7	7	
julki					1	1	1
kovin	4				2	6	2
sanken					1	1	
taki						1	
varsin	2				7	9	7
vento, ven-					2	2	
non							
ylen					3	3	2
Yhteensä	6				39	46	20

3. Konnektiivit							
	V	C	S	Advl	Laus.	Yht.	Alussa
kaikitenki				1		1	
kuitenki, -kana	2			1		3	1
Yhteensä	2			2		4	1

4. Modaaliset partikkelit							
	V	C	S	Advl	Laus.	Yht.	Alussa
kyllä	9	3				12	8
toki	7					7	7
Yhteensä	16	3				19	15

5. Verbipartikkelit							
	V	C	S	Advl	Laus.	Yht.	Alussa
ilmain	3				1	4	
julki					7	7	
läpi					5	5	5
Yhteensä	3				13	16	5

Kaikki yht.	31	5	1	2	52	44	92
--------------------	-----------	----------	----------	----------	-----------	-----------	-----------

Taulukko 23. Adpositiot. Jaottelusta ks. taulukko 18.

Paikka, asento, sijainti						
	V	C	Advl	Laus.	Yht.	Alussa
alla, alta	19	2	41		62	49
ejessä, ejestä, etehen	2		10		12	8
iellä				1	1	1
kautti	1		12		13	4
kesellä			1		1	
kohin, kohti	3		3		6	6
korvalla, korvalta			3		3	3
lappehilla			1		1	
lomaha, lomasta	1		1		2	
luokse, luota	6		3		9	2
läpi			15		15	14
myöten	4		1		5	
nenättsi			1		1	1
nojaha, nojassa	5		4		9	
perin, perättsi	2		3		5	4
peällä, peältä	15	6	24	1	46	24
pitin	4		2		6	
poikki	2		6	4	12	3
puhki			4		4	4
puolin *			3		3	
päin	1				1	
päitsti *			9		9	8
reunalla			1		1	1
rinnoin	1				1	
sekaha	1				1	
selin	1				1	1
sisässä			3		3	
sivu, sivulla, sivulta	1		3		4	2
takana, takoa		2	3		5	1
vassen	2	8	14		24	9
vastaha	6		1		7	
vierehe, -ltä, -stä	1		4		5	4
vitaha			3		3	
välihi, välissä	1	1			2	
yli, ylitti, yllä	2		13	5	20	20
ympäri			6		6	6
Yhteensä	81	19	198	11	309	175
Aika						
	V	C	Advl	Laus.	Yht.	Alussa
ennen	1			1	2	
jälestä	1				1	
perästä			6		6	
Yhteensä	2		6	1	9	
Muut						
	V	C	Advl	Laus.	Yht.	Alussa
ilmain			7		7	7
kansa			4	2	6	6
kera, keralla			6	3	9	4
mukaha	5				5	
varalla, -sta, varoin	1		4		5	
Yhteensä	6		21	5	32	17
Kaikki yhteensä	89	19	225	17	320	192

Taulukko 24. *Postpositioiden, prepositioiden ja omistusliitteellisten adpositioiden suhde täydennyksen sijamuotoon. nom= nominatiivi, gen = genetiivi, part = partitiivi, ine = inessiivi, ela = elatiiv, ill = illaviitti, ade = adessiivi, abe = abessiivi.*

	nom	gen	part	ine	ela	ill	ade	abe	Yht.
postpositio		93	18	1		2			114
%		26,5	5,1	0,3		0,6			32,5
prepositio	3	153	34		6	5	11	7	219
%	0,9	43,6	9,7		1,7	1,4	3,1	2	62,4
omistusliite		18							18
%		5,1							5,1
Yhteensä	3	264	52	1	6	7	11	7	351
%	0,9	75,2	14,8	0,3	1,7	2,0	3,1	2,0	100

Taulukko 25. *Adpositioiden sijainti (alkukohta) ja laajuus (tavupituus) säkeessä.*

alkuasema:	1	2	3	4	5	6	7	Yht.
1-tavuinen					1			1
%					0,3			0,3
2-tavuinen	146	7	48	1	3		40	245
%	41,6	2	13,7	0,3	0,8		11,4	69,8
3-tavuinen	38	3	2	2		48		93
%	10,8	0,8	0,6	0,6		13,7		26,5
4-tavuinen	3				9			12
%	0,8				2,6			3,4
Yhteensä	187	10	50	3	13	48	40	351
%	53,2	2,8	14,3	0,9	3,7	13,7	11,4	100

Taulukko 26. *Persoonapronominit ja itse. Syntaktinen tehtävä: s = subjekti, p = puhuttelu, o = objekti, h = habittiivinen adverbiaali, a = muu adverbiaali, m = muu lauseenjäsen, osa = lausekkeen jäsen. Sijainti: 1 = tavuasemasta 1, 2 = tavuasemasta 2, lo = säkeen lopussa.*

	Syntaktinen tehtävä							Sijainti			
	s	p	o	h	a	m	osa	Yht	1	2	lo
mie, minä	75		26	14	6	10	31	162	33	50	6
sie, sinä	32	45	10	16	13		13	129	24	56	7
heän	2			1				3	2	1	
me			3	3			14	20	1	6	
Yht	109	45	39	34	19	10	58	314	60	113	13
itse	41	6		2			23	72	64		4

Taulukko 27. *Demonstratiivipronominit. Syntaktinen tehtävä: s = subjekti, o = objekti, h = habitiivinen adverbiaali, l = lokatiivinen adverbiaali, a = muu adverbiaali, osa = lausekkeen jäsen. Sijainti: 1 = tavuasemasta 1, 2 = tavuasemasta 2, lo = säkeen lopussa.*

	Syntaktinen tehtävä						Sijainti			
	s	o	h	l	a	osa	Yht	1	2	lo
tämä	2					30	32	10	1	
tuo	8	15	8	2	1	34	68	18	1	17
se	25	21	1			10	34	91	51	18
nämä						2	7	9	2	
nuo		1					24	25	17	1
ne	8	2				3	10	23	11	10
Yhteensä	43	39	9	2	16	139	248	109	31	17

Taulukko 28. *Kvanttoripronominit. Syntaktinen tehtävä: s = subjekti, o = objekti, h = habitiivinen adverbiaali, a = muu adverbiaali, osa = lausekkeen jäsen. Sijainti: 1 = tavuasemasta 1, 2 = tavuasemasta 2, lo = säkeen lopussa.*

	Syntaktinen tehtävä						Sijainti		
	s	o	a	h	osa	Yht	1	2	lo
jompi-kumpi		2				2			2
monies					4	4			4
muutame				2	5	7	2		5
johonki			1			1			
joka					6	6	4		
kaikki	2	1			17	20	4	4	
kuki	8		1			9		8	
molommat		2				2			2
johon kuhun			1			1			1
mihin tahansa			3			3			3
moni	1				10	11	7		
muu	7	6	5	1	12	31	11	15	
Yhteensä	18	11	11	3	54	97	28	27	17

Taulukko 29. *Relatiivipronominit. s = subjekti, o = objekti, h = habitiivinen, l = lokatiivinen, t = temporaalinen, a = muu adverbiaali, osa = lausekkeen osa.*

	s	o	h	l	t	a	osa	Yht
joka	4	5	2	36		1	1	49
ku	8	6		6		1	2	23
ken	5							5
kumpi	2		1				1	4
mitä		1			1			2
Yhteensä	19	12	3	42	1	2	4	83

Taulukko 30. *Interrogatiivipronominit. s = subjekti, o = objekti, p = predikatiivi, h = habitiivinen, l = lokatiivinen, t = temporaalinen, a = muu adverbiaali, osa = lausekkeen osa.*

	s	o	p	h	t	a	osa	Yht
joko					5			5
ken	7	2						9
ku	10	1	2		2	5	14	34
kummalla				2				2
mi	5	10	6		15	19	6	61
Yhteensä	22	13	8	2	17	5	24	111

Taulukko 31. *Rinnastuskonjunktiot. | = konjunktiot eri säkeissä ; ... = konjunktiot samassa säkeessä.*

	additiivinen	disjunkttiivinen	kontrastiivinen	Yht.
ja	8			8
ta	1			1
sekä ... että	4			4
sekä että	1			1
sekä ... jotta	19			19
sekä jotta	5			5
(sekä) ... jotta	2			2
(sekä) jotta	2			2
-kä	63			63
soani, -kka	8			8
eli, elikkä		21		21
tahikka		1		1
vai		17		17
vain			17	17
Yhteensä	113	39	17	169

Taulukko 32. *Adverbiaalikonjunktiot. temp = temporaalinen, kaus = kausatiivinen, fin = finaalinen, kond = konditonaalinen, kons = konsessiivinen, vert = vertaileva.*

	temp	kaus	fin	kond	kons	vert	Yht
kuin	32	11		36		23	105
ennen kuin	3						3
ennen kuin	1						1
niin kuin						13	13
niin kuin						6	6
kuni	1					4	5
sini kuni	4						4
jotta			10				10
jos				17	13		30
ehki					3		3
Yhteensä	44	11	10	53	16	46	180

Taulukko 33. *Substantiivi- ja adjektiivilausekkeiden määritetyypit. Määritetyypit on jaoteltu ensin sen mukaan, onko määrite itsenäinen vai osa toista lauseketta ja niistä eroteltu käänteisessä järjestyksessä olevien lausekkeiden osuus (%), mikäli se kyseisen tyyppin kohdalla on relevanttia.*

	Itsenäinen		Lausekkeen osa		Yht.
	kpl	käänt. %	kpl	käänt. %	
NP					
Kongruoiva	1087	33,9	413	41,2	1500
Taipumaton	370	5,9	253	8,7	623
Genetiivi	812	16,7	374	19,1	1186
Adverbi	40		24		64
Appositio	287				287
Partitiivi	128	17,2	11	37,5	139
Demonstratiivi	148	16,9	15		163
Toisto	18		12		30
Yhteensä	2890		1102		3992

	Itsenäinen		Lausekkeen osa		Yht.
	kpl	käänt. %	kpl	käänt. %	
AP					
Kongruoiva	4	25,0	2		6
Taipumaton	14		9		23
Genetiivi	16		5		21
Adverbi	14				14
Infiniittinen	13				13
Partitiivi	40	10,0			40
Demonstratiivi	1				1
Toisto			7		7
Yhteensä	102		23		125

Taulukko 34. *Kertovan runon toimijuudet (Lemminkäisen virsi, 101:001 – 101:047). Subjektit lihavoitu.*

Toimija: Lemmin poika

- 001 Oli **lieto Lemmin poika**
 002 Oli onkella olova
 003 Kävyksillä aina käyjä
 004 Nenässä utuisen niemen
 005 Peässä soaren terhellisen
- 006 **Vapa vaskini** vapisi
 007 Hopieini siima siuki
 008 Lemmin poijan onkijessa
- 009 Jo päivänä muutamena
 010 Huomenna monikahana
 011 Puuttu **kala** onkehensa
 012 Taimen takla rautahansa
- 013 Sen veti venoisehensa
 014 Talu talka pohjahansa
-
- 015 Siliehk on siikaisekse
 016 Haliehk on haukisekse
 017 Peä rivatoin neitoisekse
 018 Evätöin lohi kalakse

Toimija: kala [= Väinän tytär]

- 027 **Lohi** loimahti merehe
 028 Kala kirjo kimmeltäti
- 029 Äsen peätänsä ylenti
 030 Vihurilla viijennellä
 031 Kupehella kuuvennella
 032 Oallolla yheksännellä
- 033 **Itse** noin sanoikse virkko
-
- 034 Oi sie lieto Lemmin poika
 035 Hulluttasi houkuttasi
 036 Mieleltä vähyöttäsi
- 037 En **mie** siulla tullukkana
 038 Lohi viploin viilläksesi
 039 Kala palstoin pannaksesi
 040 Murkinaisikse muruikse
 041 Soatronaisikse saroikse
 042 Lohisikse lounahikse
- 043 Tulinpa **mie** siulla

 019 Niin sano sanalla tuolla

 020 Oisko **kuokkani kotoini**
 021 Eli halmeh hakkurini
 022 Lohi leikkoallakseni
 023 Kala katkoallakseni
 024 Murkinaisikse muruikse
 025 Soatronaisikse saroikse
 026 Lohisikse lounahikse

044 Ikuisekse puolisokse
 045 Panijakse peän alaisen
 046 Jalkojesi jaksajakse

 047 **Itse** oaltoihi aleni

Taulukko 35. *Loitsun toimijuudet (Pistos, 127:001 – 127:274). Toimijat lihavoitu.*

Narratiivi	Toimija	Toiminta
001 – 010	Impi peätänsä sukiivi	Suasta irtoavasta piistä kasvaa tammi
011 - 018	Siitä kasvo kaunis tammi	Tammi kasvaa esteeksi taivaaseen
019 - 021	Neijet neuvuo pitääpi	Neidot toteavat ongelman
022 - 060	Mies pieni merestä nousi	Pieni mies kaataa tammen ja heittää lastun mereen
061 - 066	Ku on lastu luotunaki	Tuuli vie lastun rantaveteen
	Se on mestattu merehe	
067 - 075	Oli Muttsi musta koira	Koira löytää lastun ja vie sen pahan (keito) käsiin
077 - 094	Kapo tuota katsomaha	Kapo (keito) keittää nuolia ampu- maan kolme poikaa
095 - 155	Rujo yksi rampa toini Kolmas on peri sokie	Pojat ampuvat kolme nuolta osuen lopulta ihmisen ihoon
Puhuttelu	Puhuteltava	Toiminta
156 - 179	Ammu keito keihähäsi, Pika Tuoni pissoksesi	Loitsija käskee paha (keito) ampu- maan nuolensa muihin paikkoihin
180 - 189	Jos sie pissät kolmin pissoin Niin mie pissän neljin pissoin	Loitsija uhkaa pistöksillä
190 - 194	Ota keito keihähäsi	Loitsija käskee ottamaan nuolet ihmi- sen ihosta
195 - 203	Sata sarvi Hiitten härkä	Loitsija käskee Hiitten härkää tuo- maan voidetta
204 - 205	En minä pane pahoilla, Enkä aivin arvoisilla	Loitsija vetoaa omiin voimiinsa (?)
206 - 223	Herheläini Hiitten lintu Mehiläini ilman lintu	Loitsija käskee herheläistä / mehiläis- tä tuomaan voidetta
224 - 228	Mehiläini ilman lintu	Loitsija käskee mehiläistä tuomaan voidetta
229 - 230	En mie pane pahoilla, Enkä aivin arvoisilla	Loitsija vetoaa omiin voimiinsa (?)
231 - 239	Ei tähän sinun sijoaa... Lienet pantu palkan iestä Keijolaini keikkumahan	Loitsija puhuttelee keitoa ja ilmoittaa, ettei sille ole sijaa
240 - 274	Kotihisi Hiijen koira	Loitsija käskee Hiiden (Hiitten?) koi- raa kotiin ja ilmoittaa, ettei sille ole sijaa.

Taulukko 36. *Finiittiverbien luokitus ja lukumäärät.*

	esisäe	%	jälkisäe	%	Yht.	%
1. Tila	54	2,3	14	1,8	68	2,2
2. Suoritus	211	9,2	89	11,2	300	9,6
3. Aktiviteetti	86	3,7	31	3,9	117	3,7
4. Tapahtuma	72	3,1	56	7,0	128	4,1
5.1. Omavoimainen liike	456	19,6	77	9,7	533	17,1
5.2. Refleksiivinen liike	65	2,8	36	4,5	101	3,2
5.3. Dynaaminen liike	39	1,7	18	2,3	57	1,8
5.4. Kausatiivinen liike	250	10,7	112	14,1	362	11,6
5.5. Asettaminen	126	5,4	71	8,9	197	6,3
6. Kontakti	73	3,2	53	6,7	126	4,1
7. Omistus	120	5,2	21	2,6	141	4,5
8. Fysiologinen tila ja prosessi	82	3,5	45	5,6	127	4,1
9.1. Emootio	19	0,8	15	1,9	34	1,1
9.2. Kognitio	78	3,4	49	6,2	127	4,1
9.3. Perkeptio	73	3,1	25	3,1	98	3,1
10.1. Puhuminen	42	1,8	8	1,0	50	1,6
10.2. Sanominen	396	17,0	48	6,0	444	14,2
10.3.. Muu puheakti	37	1,6	3	0,4	40	1,3
11. Modaaliverbit	42	1,8	14	1,8	56	1,8
Epäselvät	7	0,3	11	1,4	18	0,6
Yhteensä	2328	100	796	100	3124	100

Taulukko 37. *Kertosäkeiden ellipsitapaukset lauseketyypeittäin.*

	Lausekkeen ellipsi	Edussanan ellipsi	Määritteen ellipsi	Yhteensä
Verbi	761			761
NP	150	45	2	197
AP	10			10
PP	9	14		23
Pronomini	218		28	246
AdvP	242	2		244
Konjunktio	109			109
InfP	3	16		19
PartisP	1	3		4
Yhteensä	1503	80	30	1613

Taulukko 38. *Puolisäekerron sisältävien säkeiden määrät ja sijainti säeryhmissä. Pystysarakeissa on eroteltu säeryhmän kaikkien säkeiden lukumäärä, vaakariveillä on ilmaistu säkeensisäisen kerron sisältävän säkeen asema säeryhmässä.*

	1 s.	2 s.	3 s.	4 s.	5 s.	6 s.	7 s.	Yht
1.	161	56	19		2			238
2.		27	21	3	1	1	1	54
3.			7	2	2	2	1	14
4.						2	2	4
Yhteensä	161	83	47	5	5	5	4	310

Taulukko 39. Säekerron ja alkusoinnun yhteydet.

	Esisäkeet	Jälkisäkeet	Yht
ei alkusointua	898	420	1318
%	25	18,4	22,4
heikko alkusointu	1006	371	1377
%	28	16,2	23,4
vahva alkusointu	1683	1496	3179
%	47	65,4	54,2
Yhteensä	3587	2287	5874
%	100	100	100

Taulukko 40. Sanankerto kertosäkeissä. Saman sanan, sanan taivutusmuodon tai saman sanavartalon toistumisen suhde säe-etäisyyteen. Lyhenteet: AA: alku – alku; BB: sisä – sisä; CC: loppu – loppu; AB: alku – sisä; AC: alku – loppu; BA: sisä – alku; BC: sisä – loppu; CA: loppu – alku; CB: loppu – sisä. Tarkemmin ks. 5.2.

Etäisyys	Sana			Taivutus			Vartalo			Yht
	2	3	Yht	2	3	Yht	2	3	Yht	
AA	144	6	150	3	1	4	1		1	155
BB	41	4	45	1	1	2	6		6	53
CC:	23	1	24	2		2	1		1	27
AB:	4		4	1		1				5
AC	2		2							2
BA	41	1	42	7		7	1		1	50
BC	1	1	2	2		2	2		2	6
CA	33	2	35	12		12	7	2	9	56
CB	9		9				6		6	15
Yht.	298	15	313	28	2	30	24	2	26	369

LIITE 5 SÄEKERTOANALYYSI

Nro	Säeryhmä	Pääsuhde ja kommentit
(1)	Oli onkella olova Kävyksillä aina käyjä 101:002–101:003	kohyponnyymit: Onkimisen kertosanaksi annetaan saman toiminnan alan, kalastuksen, tapaa kuvaileva termi. Narratiivises- ti kyse on kuitenkin erityisesti onkimisesta, koska jäl- jessä kalaa tarttuu juuri onkeen. Siten säeryhmän refe- rentiaalinen merkitys tiivistyy onkimiseen, ensimmäi- sen säkeen ilmaisemaan toimintoon. Kertosäkeen <i>kä- vykset</i> lienee hämartyä ja viittanee 'käsiverkkoihin', joka yleisesti tässä on kertosanana, esim. <i>On se ongella olija, Käzi-verkolla kävijä</i> (SKVR I ₁ 242:2-3. Jyskyjär- vi, Kellovaara. Borenius 1872. Miihkaliine Simana.). Ontreini Jyrki Vuonnisesta jopa selostaa oman ker- tosanansa merkitystä kerääjälle: <i>Vaka viisas Väinä- möini Joka oli onkella olova, Käjeksellä keäntelövä;</i> "Käjekset: käsiverkot, millä keästetäh" (SKVR I ₁ 265. Vuonninen. Borenius 1871.).
(2)	Nenässä utuisen niemen Peässä soaren terhellisen 101:004–101:005	kohyponnyymit: Onkiminen sijoitetaan rannalle muissakin yhteyksissä tavattavalla säeparilla, jotka kuvaavat vesialueelle esiin pistävää ruumiinosametaforan (ks. 4.3.3.) kautta il- maistua maastonkohtaa: niemen nenä, saaren pää. Sanat ovat kohyponnyymeja, joilla on synonyymisiksi katsottavat adjektiivimääritteet. Lause ilmaisee yhtä aktiviteettia, johon ei liity minkäänlaista tilanmuutos- ta. Vaikka säeparissa ei ole ellipsiä eikä niemellä tai saarella ole narratiivin kannalta eroa, säepari on laula- jilla melkein poikkeuksetta tässä järjestyksessä.
(3)	Vapa vaskini vapisi Hopieini siima siuki 101:006–101:007	komeronyymit: Ongen osista muodostuu kokonaisuus. Adjektiivit ovat kohyponnyymeja. Verbi <i>siukuo</i> on vapisemisen syno- nyymi, jonka merkitys voidaan päätellä vain konteks- tissaan: imperfekti <i>siuki</i> , yleisemmin muodossa <i>siuku</i> , voi tarkoittaa verbin <i>vapissa</i> tapaan refleksiivistä lii- kettä; kyseessä voisi myös olla jonkinlainen liikeimita- tiivinen : <i>Simijäinen siima siuku, Kumijainen kuu kumasi,</i> <i>Vapa vaskine vapisi</i> (SKVR I ₁ 266:5-7. Vuonninen. Genetz 1872. – Jehrimä Karjalaini).
(4)	Jo päivänä muutamena Huomenna monikahana 101:009–101:010	komeronyymit: Kertosäkeen vuorokauden osat <i>huomen</i> eli aamu (KKS <i>huomenes</i> 'aamu') ja <i>päivä</i> ovat komeronyymeja. Tämä epämääräistä aikaa ilmaiseva formula (indef. prono- minin muutama, <i>monies</i> 'muuan, eräs' vrt. KKS) viittaa yhteen ajankohtaan.
(5)	Puuttu kala onkehensa Taimen takla rautahansa 101:011–101:012	hyperonyymi – hyponnyymi: Pääsäkeen <i>kalan</i> paralleeli <i>taimen</i> on kalan lajin ilmai- seva tarkennus. Kalastusväline <i>onken</i> paralleeli <i>takla rauta</i> on ongesta käytetty bahuviiri-yhdyssanan kal-

tainen nimitys: vrt. KKS *takra* s. 'syötti(kala), täky'. Ks. Myös Ruoppila 1967, 50-51 *takra* 'täky, syötti'; Turunen 1981, 327 *takrarauta* 'täkyrauta, onki'; SSA *takra*. On hieman epäselvää, onko yhdyssana 'takrarauta' tunnettu muualta kuin *Kalevalasta* ja joistain runotoisinnoista, joka näissä artikkeleissa on merkitty yhdyssanan lähteeksi. Arhippa on ainoa, jolla sana on muodossa *takla rauta*, vieläpä kahdesti (101:182). Mahdollisesti Arhippa ei ole sanaa tuntenut ja korvanut sen äänteellisesti läheisellä ja semanttisesti mahdollisella muodolla. Taklaa eli taulaa käytetään tuluksessa sytykkeenä, tuluksena, ja tulusrauta on yleisesti tunnettu esine, jonka muoto saattaisi viitata koukkuun. Toisaalta Arhippa on voinut vain korvata sanan jollain ilman erityistä semanttista pohdintaa, tai liittyy sanon *takla* ja *tasku* traditionaaliin yhteyteen: *Tapasi on taskuhunsa*, *Löihen kukkaroihensa*, *Otti onken kukkarosta*, *Takoa on takla rauvan* (101:179–101:182) ja *Tapasi on taskuhunsa*, *Löihen kukkaroihensa*, *Löysi piitä pikkaraisen*, *Takloa taki vähäisen* (106:327–106:330). Vrt. kuitenkin Repolasta tallennettu tieto: *tagloa pannah da moanitetah enzimäine kala, sit pannah kalansilmä (syötiksi onkeen)*. (KKS *takla* Repola). Jälkikäteen kalalaji *taimen* ja erityinen ongen nimitys ovat poeettisia allitteraation aiheuttama valintoja.

- (6) Sen veti venoishensa
Talu talka pohjahansa
101:013–101:014

holonyymi – meronyymi
Kun esisäe kertoo tavallisin sanoin toiminnon eli "vettä sen (=kalan) veneeseen", jälkisäe ilmaisee saman epätavallisemmin sanoin. Bahuvriihiyhdyssana *talka pohja* viittaa "talkapohjaiseen veneeseen" (*talka* = puusta tehty vahvike; Ruoppila 1967, 169 *talkapohja*). Bahuvriihi pohjautuu periaatteessa meronymiaan: *pohja* on veneen osa. Verbi *taluo* on vetämisen tavoin kausatiivinen liikeverbi (KKS *taluo* 'v. 1. käyttää jkta t. jtk jssak; viedä, tuoda', johdos tutumpi verbi *taluttaa*) ja kontekstissaan synonyyminen.

- (7) Siliehk on siikaisekse
Haliehk on haukaisekse
Peä rivatoin neitoisekse
Evätöin lohi kalakse
101:015–101:018

kohyponyymit / antonyymit:
Kun edeltävissä synonyymisissa säeryhmissä periaatteessa vain yksi säe olisi semanttisesti pakollinen, tämän ryhmän merkitys rakentuu vain kokonaisuutena. Säkeet ovat kopulalauseita, joiden subjekti (kala) on ymmärrettävissä edeltävästä. Säkeen alun adjektiivi kuvaa ominaisuuden, joka on yhteensopimaton säkeessä esiintyvän predikatiiviverbiaalin tarkoitteen kanssa. Lopputuloksena on tunnistamattomuus ja tunnistus tapahtuu vasta saaliin karatessa ja puhjetessa puhumaan. Säeryhmä voidaan jakaa kahtia. Kolme säettä pohtii saaliin määrittystä kalana (kalalajit kohyponyymeja), yksi säe vertaa ihmishahmoiseen olentoon (antonyymit ihminen <> eläin tai väärä <> oikea). Säkeissä on ikään kuin mukana myös oikea vastaus, joka jää kuitenkin huomaamatta: kala on *peä rivatoin*, eli sillä ei ole neidolle ominaista tunnusmerkkiä. Jako kahteen ryhmään selkenee verrattaessa muihin toisintoihin. Monet laulajat lisäävät toisen, jopa tarkemman virhearvion, kuten Arhipan poika Miihkali: *Vüötöin*

		<i>Väinön tättäreksē</i> (SKVR I ₁ 253: 5). Verrattavan ominaisuuden kannalta säeryhmä on kuitenkin symmetrinen. Kahdessa ensimmäisessä säkeessä määreenä on ulkoasua kuvaava adjektiivi, kahdessa viimeisessä kariitiivadjektiivilla ilmaistu ominaisuuden puutos.
(8)	Oisko kuokkani kotoini Eli halmeh hakkurini 101:020–101:021	synonyymit?: <i>Lemmin poika</i> kaipaa asetta kalan halkaisemiseen. Säkeiden välinen konjunktio eli (karj. 'tai') viittaisi vaihtoehtoisuuteen. Sana <i>hakkuri</i> tarkoittaa karjalassa havukirvestä (KKS <i>hakkuri</i>), mutta <i>halmeh hakkuri</i> voidaan nähdä myös verbilähtöisenä substantiivina, joka kuvaa esinettä sen toimintatavan tai funktion kautta ("esine, jolla hakataan halmetta l. orastavaa tai ahoksi jätettyä kaskea) – eräänlainen kuokka?
(9)	Lohi leikkoallakseni Kala katkoallakseni 101:022–101:023	hyponyymi – hyperonyymi: Edellä olleessa (5) paralleelissa osa eli laji (<i>taimen</i>) oli suvun (<i>kala</i>) paralleeli. Säeryhmän merkitys muodostui pääsäkeessä esiintyvän hyperonyymin perusteella. Kyse oli siis kalasta, jolla ei ole laji-identiteettiä jälkimmäisessä esitetystä lajimäärityksestä huolimatta. Tässä säeryhmässä säkeet ovat toisinpäin, mutta merkitys pohjautuu nyt jälkimmäisen hyperonyymiin. Vaikka pääsäkeessä on määritetty laji (<i>lohi</i>), kyse on vielä tunnistamattoman <i>kalan</i> puhkomisesta. Kyse on finaalinakenteesta, jossa <i>lohi / kala</i> on infiniittisen verbin objekti.
(10)	Murkinaisikse muruikse Soatronaisikse saroikse Lohisikse lounahikse 101:024–101:026	synonyymit? Säeryhmä on predikatiiviadverbiaali, joka on edellä esitetyn infiniitivilausekkeen laajennus. Rakenne on tilanmuutosmuotin mukainen (VISK § 481): "leikkaa (pred.) lohen (obj.) muruiksi (pred.adv.)". Edeltävän säeryhmän verbit <i>leikata</i> ja <i>katkuo</i> on ymmärrettävä yhteydessä predikatiiviadverbiaaliin. "Leikata lohi joksikin" on sellaisenaan ymmärrettävä, "katkaista kala joksikin" epätavallisempi. Sanat <i>muru</i> , <i>sara</i> ja <i>lounas</i> ovat likimerkityksiset tässä yhteydessä, <i>saroikse</i> lienee johonkin kapeaan suikaleeseen viittaavan sanan <i>sarka</i> translatiivi, tai mahdollisesti se voi olla sanan <i>soatronaini</i> '(KKS <i>sautronaine</i> a. ? 'aamiaisen aikainen'. Ainoa esimerkkilause on kuitenkin juuri tästä runokohdasta): aamiaisen aikainen' perusteella sanaan <i>muru</i> perustuva alkusointuinen poeettinen muodoste.
(11)	Lohi loimahti merehe Kala kirjo kimmeltähi 101:027–101:028	hyponyymi – hyperonyymi: Kalan karkaamista ilmaisevassa säeparissa on jälleen <i>lohi / kala</i> –suhde, vaikka saalista ei ole loheksi erityisesti määritelty. Sanalla <i>kala</i> on kuitenkin määrite <i>kirjo</i> ja kyseessä on oikeastaan yhdyssana 'kirjokala'. Paralleeli syntyy adjektiivin ja hyperonyymin yhdistelmän kautta. Esisäkeen verbi merkitsee punktuaalista loikkaamista (KKS <i>loimahtoa</i> v. 1. 'loikahtaa' <i>hypätä loimahtau</i> . Uhtua <i>Loimahti lohi merehe</i> , SKVR I ₁ 253. Vuokkiniemi. Esimerkki jälleen tästä runokohdasta), jälkimmäisen verbin voisi ymmärtää liikeimitatiiviksi, verbiin <i>kimmelteä</i> kytkeytyväksi poeettiseksi syno-

nyymiksi.

- (12) Vihurilla viijennellä
Kupehella kuuvennella
Oallolla yheksännellä
101:030–101:032
- kohyponnymit?:
Ajankohtaa kuvaava kolmen säkeen ryhmä perustuu järjestysnumeron kertoon ja niiden alkusointuisiin edussanoihin. Sanat *vihuri* ja *oalto* ovat luonnonilmiöitä, keskimmäisen säkeen *kupehella* taas arvoituksellisempi. Mahdollisesti takana on KKS *kuvas* s. 'verkon, verkkojadan, rysän, pitkänsiiman, merran tms. puinen t. tuohinen merkkikoho, pola, kuvas', mutta Arhippa tai Lönnrot on käsittänyt sen sanan *kuveh* tapaisesti: vrt. säe *Noilla laihoilla lihoilla, Kupehilla kuuttomilla* (SKVR I₃ 1303:3-4. Uhut. Berner 1872. – Arhippa Ohvokaiäni). *Kalevalan sanojen* mukaan kyseessä on korkean aallon metonyyminen ilmaus, mikä on täysin mahdollista; *kuvas* kelluu aallon päällä (Turunen 1981, 151). Järjestysnumerot edellyttävät toisiaan: ei ole kolmatta ilman toista, ei viidettä ilman muuta järjestysnumeroa. Sanoille *vihuri*, *kuvas* ja *oalto* muistuttavat tietyn veden pintaan liittyvän ominaisuuden perusteella toisiaan. Sarjasta koostuu kokonaisuus, jossa edussanojen abstrakti merkitys voidaan sanoa olevan 'tietyn veden pinnasta havaittavan ilmiön (ilmaantumisen) kohdalla'.
- (13) Hulluttasi houkuttasi
Mieleltä vähyöttäsi
101:035–101:036
- synonyymit:
Säkeisiin sisältyvä huudahdus kuvaa onkijan ominaisuutta, typeryyttä adjektiivilähtöisillä substantiiveilla: *hullu* > *hullu* 'hulluus', *houkka* > *houkus*, *vähä(äni)* > *vähys*. Puolisäkekerron paralleelina jälkisäkeeseen tulee lisäjäsen, joka on katsottava substantiivin *vähys* mielenlaatuun yhdistäväksi elatiivimääritteeksi (pelkkä *vähys* ei tässä olisi merkityksellinen). Sanat ovat tässä jokseenkin synonyymisia.
- (14) Lohi viploin viilläksesi
Kala palstoin pannaksesi
101:038–101:039
- hyponyymi – hyperonyymi:
Säepari on edeltävän säeparin *Lohi leikkoallakseni, Kala katkoallakseni* vastine mereen loikanneen neidon puheenvuorossa ja sillä on sama laajennus: *Murkinaisikse muruikse* jne. Yleisluonteiset leikkaaminen ja katkominen vaihtuvat käsittelyn tapaa paremmin kuvaaviin ilmaisuihin. Tulkintani on, että sanat *vipla* 'viipale' ja *palsta* 'palsta' ovat synonyymeja ja instruktiiivilla ilmaistaan teon tulosta. Verbi *viilteä* ja *vipla* kuuluvat ilman muuta yhteen, *panna* ja *palsta* taas ovat ymmärrettävät vain tässä kontekstissa. Rakenne siis toistaisi edeltävän tilanmuutosmuotin, mutta lisää adverbiaalimääritteen siitä, millaisina *muruikse*, *saroikse* ja *lounahikse* leikattavat kalat ovat: ne ovat viipaleita ja lohkoja.
- (15) Ikuisekse puoliosokse
Panijakse peän alaisen
Jalkojesi jaksajakse
101:044–101:046
- holonyymi – meronyymi:
Säeryhmä on muuttumismuotin translatiivitäydennys, useasti esiintyvä formula. Säkeitä voi olla viisikin, tässä esiintyvien lisäksi *Kainaloisekse kanakse* ja *Sijan on levittäjäkse*. Muiden säkeiden järjestys vaihtelee, mutta referentiaalinen *Ikuisekse puoliosokse* (kyse on naimakaupasta) aloittaa aina. Muut säkeet esittävät teki-
-

		jäsanan objektimääritteeseen, paitsi <i>Kainaloiseksi kanakse</i> , joka käyttää itkuvirsistäkin tunnettua neidon kana-metafora. Tällaiset jälkisäkeet ovat hyvin tyypillisiä substantiivisen esisäkeen poeettisia synonyymeja (Peege 1997, 133-137).
(16)	Alla päin pahalla mielin Kahta kallella kypärin 101:049–101:050	synonyymit: Säeryhmä on Vienassa yleinen formula, joka kuvaa yleensä kotiinsa palaavan sankarin mielialaa; sitä seuraa keskustelu tavallisimmin äidin kanssa. Pääsää rakentuu kahdesta synonyymisestä säepuoliskosta, jälkimmäinen ilmaisee asian astetta metaforisemmin; <i>kallella kypärin</i> . Instruktiivimuoto sitoo tavan adverbialit yhteen. Jälkisäkeen aloittava adverbi on muilla laulajilla yleisesti <i>kaiken</i> , esim. Miihkali <i>Alla päin, pahalla mielin, Kaiken kallella kypärin</i> (SKVR I ₁ 218 b). Latvajärvi. Karjalainen n. 141. - 1894). Arhipan <i>kahta</i> kuuluu hänen idiolektiinsa, ei tavata muilla eikä sen merkitys ole aivan selvä. Pidän sitä poeettisena täytesanana.
(17)	Sano Untamo unesi Väinän tyttöini makuusi 101:093–101:094	komeronyymit?: Vastineita ovat henkilöt <i>Untamo</i> ja Väinän <i>tyttöini</i> sekä käsitteet <i>uni</i> ja <i>makuu</i> . Jälkimmäinen lienee edellisen makaamisesta kautta muodostettu synonyymi. Säkeet viittaavat eri olentoihin. <i>Untamo</i> esiintyy runossa tämän ainoan kerran, <i>Väinän tyttöini</i> taas viittanee karanneeseen kala-neitoon. <i>Väinän tyttöisiin</i> palataan seuraavassa. Koska <i>Untamoon</i> arvoituksellinen ja irrallinen, suhteen luonne jää täysin auki. Vrt. kuitenkin (18).
(18)	Missä Vuojola elääpi Väinän tyttäret asuvat 101:095–101:096	holonyymi – meronyymi: Tiedustelu kohdistuu <i>Väinän tyttärekseksi</i> paljastuneeseen kala-neitoon. Säekerto luo suhteen paikannimen kautta: tyttären kodiksi ilmaistaan <i>Vuojola</i> . Vaikka kyse on (oletetusta) meronymiasta (<i>Väinän tyttäret asuvat</i> eli ovat osa Vuojolaa eli Vuojolan asukkaita), tässä ei kokonaisuuden suhteesta synny yksi käsite. <i>Väinän tyttäret</i> viittaa runossa taaksepäin ja motivoi <i>Lemmin pojan</i> lähdön, vaikka "tyttärillä" ei ole enää runossa mitään roolia. <i>Vuojola</i> taas on paikka, johon tuleva matka suuntautuu ja runon lopputapahtumat sijoittuvat. Säkeillä on erikoinen, osin hämääväkin kaksoisrooli.
(19)	Selässä meren sinisen Kirjavan kiven sisässä Pikkuisessa pirttisessä 101:099–101:101	holonyymi – meronyymi?: Vastauskertauksessa ilmaistaan Vuojolan sijainti erillisellä paikan adverbialilla. Säeryhmä koostuu sijainnin kannalta yleisemmästä (meren selkä) spesifiin (pikkuisen pirtti) etenevistä säkeistä. Onko keskimäinen säe sitten välivaihe (pirtti on kiven sisässä) vai pirtin synonyymi (pirtti = kivi)? Paikkasäkeiden peräkkäisyys luo mahdollisuuksia monenlaisiin tulkintoihin. Sijaintien sisäkkäisyys luo tulkinnanvaraisen meronymisen suhteen, vaikka kivi tai pirtti ei ole osa meren merta.
(20)	Soan lukkujen takoa Tuhannen avoamien	komeronyymit: Tätä säeryhmää edeltää tukipronominin sisältävä säe

101:103–101:104	<p>Siellä <i>Vuojela elääpi</i>, jota täsmennetään luonnehtimalla sitä lukuisten lukkojen ja avainten sulkemaksi. Lukkojen ja avainten yhdiste voidaan mieltää käsitteeseen "lukittu ovi" viittaavaksi kokonaisuudeksi.</p>
<p>(21) Lämmitä saloa sauna Pian pirtti riuvuttele 101:107–101:108</p>	<p>antonyymit: Matkaan lähtevä <i>Lemmin poika</i> pyytää sisartaan lämmittämään saunan <i>saloa</i> "salaa". Ulkonaisesti jälkisäe vaikuttaisi olevan esisäkeen synonyymi (<i>sauna / pirtti, saloa / pian</i>), mutta jälkisäkeen verbin lähempi tarkasteltu tuo aivan uuden ulottuvuuden tämän säeparin merkitykseen. Jos <i>riuvutella</i> on frekventatiivijohdos verbistä <i>riuvuttoa</i> (KKS <i>riuvuttoa</i> 'jäähdyttää, antaa siityä, hiipua, sammua''). Ks. myös Turunen 1981, 282: <i>riutuo, riuahuttaa</i> '1. äkkiä hiivuttaa, saattaa äkkiä riutumaan'), säepariin syntyy vastakkaiskerto: lämmitä salaa – jäähdytä pian. Saunomisen huomaamattomuus voidaan ehkä yhdistää rituaaliseen puhdistautumiseen ja säkeet olisivat yhden prosessin kaksi ajallista ääripäätä.</p>
<p>(22) Puuhuisilla pikkuisilla Pienillä pilastehilla 101:109–101:110</p>	<p>synonyymit: Adverbiaalisäeryhmän jälkisäkeen "pilasteet" ovat hienoja pilkkeitä (KKS <i>pilasseh</i> s. hieno pilke, sirpale) ja säkeet synonyymiset. Sitä korostaa adjektiivien samankaltaisuus: pikkuinen, pieni. Pienuuden korostus kytkeytyy saunan lämmityksen salaisuuteen: tätä saunaa varten ei kerätä 30 rekeä puita (vrt. Kultaneidon <i>Keräsi kekoisen puita, Kolme kymmentä rekiä</i> 103:347- 103:348).</p>
<p>(23) Yhen kalan kiehuossa Yhen saunan lämmitessä 101:113–101:114</p>	<p>kohyponyymit: Säeryhmä ilmaisee kestoja, jonka aikana <i>Lemmin poika</i> takoo <i>sata lukkuo</i>. Numeraalin <i>yhen</i> toisto on rakentavana useammassakin säeryhmässä. Säkeet ovat rinnakkaisia, analogisia mutta eivät synonyymisia. Niillä voi olla abstrakti yläkäsite tai merkitys; tässä sellainen olisi ehkä "tuloksiin [=sadan lukon takominen] verrat- ten hyvin pienen ajan kuluessa". Erillään käsiteltyinä vastinesanojen suhteet olisivat melko epämääräiset, mutta temporaalirakenteeksi yhdistäminen antaa propositiolle poeettisesti hyväksyttävän ja merkitsevän muodon.</p>
<p>(24) Siitä peipoini pesekse Pulmoini puhastelekse 101:115–101:116</p>	<p>kohyponyymit: Molemmat säkeet hyödyntävät metaforaa. Ne ovat synonyymit: ei ole kuin yksi pesevä olento. Tällaiset täysmetaforiset säeryhmät ovat Arhipalla poikkeuksellisia. Nuoren miehen lintumetaforat tunnetaan myös Virossa (Grünthal 1933, 102-119) ja niillä on yhteys häärinostoon.</p>
<p>(25) Sykysyisistä sysistä Tavonnoista talvisista 101:117–101:118</p>	<p>komeronyymit: Vuodenaikojen rinnastus on yksi vastakkaiskerron muodostuksen tapa, mutta tässä ei ole kyse vastakkaisuudesta, vaan säepari korostaa jatkuvuutta. Sydet ovat konkreettista likaa, toiminnan tulos <i>tavonnat</i> on sen kiertoilmaisu. Valitut vuodenajat kytkeytyvät al-</p>

		kusointuisuuteen
(26)	Veran eärillä vejäkse Lustuhilla solkiakse 101:123–101:124	komeronyymit: Säeryhmä kuvaa varustautumista, jossa sankari vyöttää tai sitoo itsensä "veran eärillä", jotka viittanevat veran reunoista tehtyihin kangaskaistaleisiin (vrt. Turunen 1981 <i>ääri</i> , KKS <i>eäri</i> , SSA <i>ääri</i>) ja "lustuilla", jotka taas tarkoittavat jonkinlaista suojuspanssaria. Ruoppilan (1967, 143–144) mukaan ei ole tiedossa, millaista varustetta "lustu" tai "lustut" ovat tarkoittaneet. Sanaa ei tavata tässä merkityksessä nykymurteissa ja se kuuluu ainoastaan runojen kieleen. Säeryhmän abstrakti ylätasoinen merkitys on "varustautuminen", jota kuvataan siihen kuuluvien vaiheiden. Veran eärien ja lustujen vetely ja solmiminen näyttää olevan vain Arhipan idiolektin osa. Esim. Miihkalilla vaiheita ovat <i>Rautapantoihi panekse</i> , <i>Tinavöihin tilkitsekse</i> (SKVR I ₁ 473:129–130. Vuokkiniemi, Latvajärvi. Berner 1872). Veran eärille vetely on yleisemmin silkillä sitelyn paralleeli: esim. <i>Jalat kääri kankahalla</i> , <i>Silmät silkillä site-li</i> , <i>Veran äärellä veteli</i> (SKVR III ₃ 2933. Narvusi. J. Fr. Ruotsalainen. 1900), mutta sitä ei Arhipan lisäksi ole tavattu muilta Vienan laulajilta.
(27)	Lustuhissa mies lujempi Rauta pannoissa parempi Teräs võissä tehtoisampi 101:125–101:127	1) holonyymi – meronyymi 2) synonyymit: Säeryhmä toistaa yleisesti Vienassa edeltävässä (26) säeryhmässä mainitut varusteet. Arhipalla on mainittu ainoastaan <i>lustut</i> . Tämä on kopulalause, jonka subjektina on mies (elliptinen jälkikäkeissä) predikatiivina komparatiivinen adjektiivi ja kolmantena lauseenjäsenenä adverbiaali, joka ilmaisee olosuhteen, joissa esitetty attribuutio pätee (ks. 4.6.1.). Rautapannat ja teräsvyöt voi ymmärtää synonyymeiksi, mutta niiden suhde on lustuihin jää auki, koska sanan <i>lustut</i> luonne on epäselvä (Ruoppila 1967, 143–144). Mahdollisesti kyse on poeettisesta, bahuvriihi-yhdyssanan keinoin muodostetusta kertosanasta (lustuissa on rautapannat ja teräsvyöt).
(28)	Tohti toisikse ruveta Ruohti muukse muutella- te 101:129–101:130	synonyymit: Säepari on formula, joka esiintyy Arhipalla kolmessa yhteydessä runon henkilön muuntautuessa toiseksi. Säepari on synonyyminen ja aina samanlainen.
(29)	Juoksi sunna suuret kor- vet Kärppänä lehot leviet Oravana honkan oksat 101:131–101:133	kohyponyymit: Säeryhmä voidaan nähdä joko konkreettisesti siten, että <i>Lemmin poika</i> todella muuntautuu matkan nopeuttamiseksi, tai matkanteon sujuvuutta kuvaavana metaforana, jolloin niille postuloidaan abstrakti perusmerkitys: "kulki eläimen muodossa eläimelle ominaisessa elinympäristössä". Eläinten nimitykset ovat kohyponyymeja (metsäeläimiä), samoin väyläobjektina ilmaistut metsäiset ympäristöt, vaikka viimeinen (<i>honkan oksat</i>) poikkeakin tyypiltään kahdesta muusta.

<p>(30) Mato rautaisa matona Kulki kyissä keärmehinä 101:136–101:137</p>	<p>synonyymit: Muuntumisformulan toiston jälkeen seuraava toinen eläimen muodossa tapahtuvaa matkantekoa kuvaava paralleeli säepari taas on hyvin konkreettinen: tätä seuraa <i>Lemmin pojan</i> meno nurkasta tupaan, salvoksesta sisälle. Yksiselitteisen konkreettisen tulkinnan mahdollistaa säeparin synonyymia, koska madot ja käärmeet viittaavat samaan eläinlajiin. Adjektiivimääritteet <i>rautaini</i> ja <i>kyini</i> (<i>kyissä</i> on adjektiivin <i>kyini</i> monikon essiivi, ei substantiivin <i>kyy</i> monikon inessiivi) sopivat molempiin edussanoihin: synonyymien kanssa voidaan käyttää eri määritteitä ilman, että se vaikuttaa säkeiden semanttiseen perussuhteeseen.</p>
<p>(31) Tuli nurkasta tupaha Sai sisällä salvoksesta 101:138–101:139</p>	<p>synonyymit: Nurkka ja salvos ovat synonyymeja ja säepari kuvaa poikkeavaa, ylikuonnollista sisääntuloa.</p>
<p>(32) Jott ei kuultu eikä nähty Eikä haukkujat havattu Eikä viiti villaseuvot 101:140–101:142</p>	<p>holonyymi – meronyymit: Säeryhmässä Vuojolan emäntä ihmettelee, miksi koirat eivät havainneet Lemmin pojan sisääntuloa. Ensimmäisessä säkeessä pitäisi ehkä olla ehkä olla ensimmäinen säe täydennettynä <i>Jott ei kuultu koiratkana</i> (<i>kuultu</i> = mon. 3. pers. imperf.). Joka tapauksessa havaitsevat olennot ovat koiria, joiden kertosanoina ovat tekijänimi <i>haukkujat</i> ja bahuviiti <i>villa seuvot</i>, mahd. 'villahännät' < villasapa?³⁸¹ Substantiivit ovat poeettisia synonyymeja. Toiminnot <i>kuulla</i> ja <i>nähdä</i> ovat havaitsemisen muotoja; säeryhmässä on harvinaisesti aistiverbien ylätasoa käsitte paralleelina (vrt. Labi 2006, 56-57). Verbimuoto <i>viiti</i> on hämärä.</p>

³⁸¹ Peegel 1997, 88. Peegel antaa sanan *villasaba* koiraa hännän kautta luonnehtivaksi nimitykseksi, mutta toteaa sulkeissa perään "(isuri lauludes on see *koera* sünonüüm." En ole kuitenkaan onnistunut löytämään yhtään esimerkkiä Inkerin runoista sanasta *villasapa* tms.. Sana *villahännät* koiran synonyymina on sen sijaan yleinen niin Vienassa kuin Inkerissä (SKVR-korpus haku 'villahän*').